DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

ISBN 975-7868-00-0

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GAYRI RESMÎ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ

Bünyamin Ateş • Burhan Bozgeyik
Mustafa Kaplan

5

RİSALE

Fevzipaşa Cd. Ocaklı Sk. No: 15
Fatih-İSTANBUL
Tel: 521 80 20 - 531 56 29

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Risale Basın-Yayın Ltd.
Büyük Eserler Dizisi

Baskı : Paşahan Matbaası
Cilt : Akın Ciltevi - 1993

© Bu eserin yayın hakları Risale Basın-Yayın Ltd.'ye aittir. Yazılı izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kısmen dahi iktibas edilemez.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

GAYRI RESMİ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ 5

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bünyamin ATEŞ: 1950'de Yozgat'ta doğdu. İlk ve orta tahsilini burada bitirdi. Yüksek tahsilini, İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsü'nde yaptı (1974'te mezun oldu).

1976'da askerlik vazifesini tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. 1992 yılı Nisan ayına kadar, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde yazar ve yönetici olarak çalıştı.

Nisan 1992'de emekli olan Bünyamin Ateş evli ve iki çocuk babasıdır. Ateş'in yayınlanmış eserleri şunlardır:

Peygamberler Tarihi, Gayri Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi (Yayın Kurulu Üyesi), ayrıca bazı siyasi broşürler....

Burhan BOZGEYİK: 1957'de Gaziantep'te doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1975'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Bu devrede Yolbaşı ve Köprü dergilerinin neşriyle meşgul oldu. 1979'da fakülteden mezun olduktan sonra profesyonel gazeteciliğe başladı. Aralıksız 13 yıl Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde, araştırma, inceleme, röportaj ve köşe yazısı yazdı. 26 Nisan 1992 tarihinden itibaren serbest gazeteci olarak çalışmaya ve yaptığı araştırmaları kitaplaştırmaya başladı.

Evli ve iki çocuk babası olan Burhan Bozgeyik'in eserleri şunlardır:

Zulmetten Nura Hicret (1980- Mülâkat), Bütün Cepheleriyle İran Meselesi (1981- Araştırma-İnceleme), İslâm'ın İktisâdî Görüşü (1981- Mülâkat), Dil Dâvâsı (1981- Mülâkat), Afganistan'dan Türkiye'ye (1981- Röportaj), Kahramanlar Geçiyor (1986- Araştırma), Zaferlerimiz (1986- Araştırma), Onlar da Çocuktu (1986- Araştırma), Bir İrtica Komplosu: Örtünmek İstiyorum [1986- Araştırma- Röportaj), Uzmanların Gözüyle Osmanlıca (1987- Mülakat), Yakın Tarih Ansiklopedisi 12 cilt (1988/1991- Araştırma; Anonim), Bediüzzaman'dan Çağa Mesaj (1991- İnceleme), Çerkez Ethem Hain mi, Kahraman mı? (1991- Araştırma), Ortadoğu Üzerine Oynanan Oyunlar (1991- Araştırma) Türkiye Üzerine Oynanan Oyunlar ve Bediüzzaman'ın Mesajı (1992- Araştırma), İslam Birliği Üzerine Oynanan Oyunlar (1993- Araştırma/İnceleme), Kim Cumhuriyetçi: Bediüzzaman mı, M. Kemal mi? (1993- Araştırma/İnceleme), Meşhurların Son Anları (1993- Araştırma).

Mustafa KAPLAN: 1947'de Merzifon'da doğdu. Tokat Öğretmen Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Ömerli, Çorum Ortaköy, Keles, Tavşanlı, Taşova'da öğretmenlik yaptı. Et-Balık Kurumu'nda çalıştı. 1985'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1980 başından itibaren profesyonel gazeteciliğe başlayan Kaplan, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde köşe yazarı olarak çalıştı. 1992 yılı Nisan ayında emekli olan Mustafa Kaplan evli ve üç çocuk babasıdır.

Gayrı Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin yayın kurulu üyesi olan Mustafa Kaplan'ın eserleri şunlardır: Ayasofya, İrtica Dosyası, Rabıta Dosyası.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yayın Kurulu

Bünyamin ATEŞ
Burhan BOZGEYİK
Mustafa KAPLAN

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dil devrimi

"...Duygum tükel özgü bir kıvançtır"

Harf devriminin temel maksadının kültür değişikliği olduğu bizzat "devrimciler" tarafından da itiraf edilmekteydi. İsmet İnönü, "Harf inkılâbının bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır" demişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1932 yılının ortalarıydı. Ülke idâresini ellerinde bulunduranlar, "devrimler perdesi"ni kapayacak, "yep yeni devrim"in plânları üzerinde son rötuşları yapıyorlardı. Bu yeni devrimin ismi belliydi: Dil devrimi... Ancak bu devrimin nasıl ve hangi yol takip edilerek yapılacağı tam belli değildi. Sonunda 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tedkik Cemiyetini kurarak bu devrim için ilk adımı attılar. Bundan sonra gerisi "çorap söküğü" gibi gelecekti. Zîrâ diğer devrimler de hep bu şekilde olmuştu. Mühim olan ilk hamleyi yapmaktı...

1932'ye gelinceye kadar yapılan devrimlere bakıldığında, ne yapılmak istendiği açıkça farkedilmekteydi.

Devrimleri gerçekleştirenler bin yıllık kültürü yok farzediyordu

Hedef: Yep yeni bir târih tezi üzerine oturtulacak, yep yeni bir kültürle donatılacak, yep yeni bir millet meydana getirmekti...

Devrimleri gerçekleştiren kadro, bin yıllık târihi bütünüyle yok farzederek, bir anda beş bin yıl önceki târihi devreye atlıyorlardı. 1930'un başlarında yazdırdıkları Târih ders kitaplarında kendi görüşlerini açıkça ortaya koyuyor ve İslâm inancından çok farklı görüşler ileri sürüyorlardı.

Devrimci heyetin bulduğu en mühim "devrim"lerden birisi de "Harf devrimi" idi. 1928'deki bu devrimden sonra bütün bir millet bir anda "ümmî" durumuna düşmüştü. Yüz binlerce Osmanlıca vesika ve kitap kütüphanelerin duvarları arasına hapsedilmişti. Bu devrimin temel maksadının "okuma kolaylığı" olmayıp kültür değişikliğini sağlamak olduğu bizzat devrimciler tarafından itiraf edilmekteydi. Bu devrime büyük emeği geçenlerden İsmet İnönü şöyle demekteydi:

"Harf inkılâbının bizde tesiri ve büyük faydası, kültür değişmesini kolaylaştırmasıdır." (25 Kasım '87 Milliyet)

Yepyeni bir dil

1928'den sonra yapılan Harf İnkılâbıyla bin yıllık mâzinin üzerine kalın bir perde örtülmüş, 1930'dan sonra yazdırılan ders kitaplarıyla yeni bir ideoloji ortaya konulmuştu. Sıra yep yeni bir dil ihdas etmeye gelmişti.

Yeni bir dil ihdası için kurulan Cemiyetin ardından 26 Eylül 1932'de Birinci Türk Dil Kurultayı toplanmıştı. Bu kurultayda alınan kararın hülâsası şuydu: Yabancı asıllı bütün kelimeler atılmalı, yerine Türkçe köklerden kelimeler meydana getirilmeliydi..

Bazıları bu hareketin adına "Öz Türkçecilik" derken, bazıları da "Arı dilcilik" demekteydi.

Hedef İslâmî kelimeler

Bu Birinci Dil Kurultayında hedefin, "yabancı asıllı bütün kelimelerin atılması" olduğu söylenmişti. Ancak çok geçmeden yegâne hedefin, İslâmî kelimeler olduğu görüldü. Zîrâ, Avrupa dilleri menşeli kelimelere dokunulmazken; İslâm kültürüne ait ve Osmanlıca denilen zengin dille söylenmiş ne kadar kelime varsa teker teker değiştirilmekteydi.

Bu hareket o kadar ileriye var-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bir vakitler padişahların meskeni olan Dolmabahçe Sarayı. Atatürk'ün İstanbul'daki mekânı ve çalışma merkeziydi. Yanda Atatürk'ün uşaklarından Cemal Granda görülüyor.

dırılmıştı ki, artık şahıs isimlerine de tepki gösterilir olmuştu. Bu fuyadan "devrimin" lideri olan Mustafa Kemal Paşa da nasibini alacaktı. Anadolu Ajansı kanalıyla yapılan resmi açıklamada Atatürk'ün "Öz adı" için şu açıklama yapılıyordu:

"Anadolu Ajansı bildiriyor:

4 Şubat târihli tebliğde Önder Atatürk'ün öz adının 'Kemal' olarak yazılmış olduğunu gördük. Bu hususta yaptığımız tahkikten böyle yazılış sebep ve temeli anlaşıldı:

"İstihbaratımıza nazaran Atatürk'ün taşıdığı 'Kamâl' adı Arapça bir kelime olmadığı gibi Arapça 'Kemal' (olgunluk) kelimesinin delâlet ettiği manada değildir.

"Atatürk'ün muhafaza edilen soyadı. Türkçe 'ordu ve kale' mânâsına olan 'Kamâl'dir. Son 'a' üstündeki 'a' tahfif işareti 'l' harfini yumuşattığı için telaffuz hemen hemen Arapça 'Kemal' telaffuzuna yaklaşır. Benzeyiş bundan ibarettir." (5 Şubat 1935, Cumhuriyet)

Atatürk'ün öfkesi

Atatürk yalnızca kendi ismini değiştirmiyor. Çevresindekilerin de isimlerini değiştiriyordu. Meselâ

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dolmabahçe Sarayındaki Cemaleddin isimli bir hizmetcinin ismini "Çelebi" olarak değiştirmişti. Cemal Granda isimli bu hizmetçi, kendi hâtırasında, isminin Cemaleddin olduğunu söylediğinde Atatürk'ün müthiş şekilde öfkelendiğini anlatıyor.

"Atatürk 'Bu Cemalettin ismini kim koydu sana?'

"Artık adamakıllı korkmağa başlamıştım.

"'Babam', diye cevap verdim.

"'Öyle ise baban ne adammış senin' diye sertçe çıkıştı.

"Bunun üzerine:

"'Ben babamı tanımıyorum' deyince yüzü daha da sertleşti.

"'Babamı tanımıyorum ne demek? Sen babasız mı doğdun. Baban yok mu senin?'

"'Ben dokuz aylıkken babam ölmüş.'

Atatürk: "Ben de babamı tanımıyorum ya.."

"Atatürk üzüldüğümü yüzümden okumuş olacak ki birden sesini yumuşattı:

"'Anamı tanıyorsun ya yeter!..' dedi. Ve biraz durduktan sonra ekledi: 'Ben de babamı tanımıyorum ya...' "(Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı. Hazırlayan: Niyazi Ahmet Banoğlu. c. 2, s. 387)

Atatürk'ün hizmetinde bulunan Cemal Granda, daha sonra yine kendisinin kaleme aldığı hâtırasında, Atatürk'ün ismi üzerinde durmaktan

vazgeçmediğini naklederek şöyle diyor:

"...Atatürk tekrar beni çağırdı. Yemek isteyecek sanıyordum. Fakat O'nun aklı hep benim ismimde değil miymiş.

'Ulan, bu ismi sen mi koydun baban mı?' Diye bar bar bağırmağa başladı.

"Çok korkmağa başlamıştım. Benim korktuğumu görünce daha fazla bağırıyordu. Artık elim ayağım titremeğe başlamıştı. Ayakta duracak halim yoktu. Belki daha fazla kızar da döğülürüm, diye gözünden uzaklaşmağa karar verdim. Saat üçe doğru sofrayı bırakarak yatmağa gittim.

"O gece sabaha dek gözümü uyku tutmadı. Yattığım yerde duâ ediyordum. Kâbusla karışık korkulu rüyalar gördüm. Yavaş yavaş geldiğime pişman bile olmağa başlamıştım. Bu isim de başıma iş açıyordu gâliba...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantev.org

FALİH RIFKI ATAY—Atatürk'ün ortaya attığı devrimlerin yılmaz bekçilerindendi. Ama o bile Güneş- Dil Teorisi meselesine inanmıyordu.

Nereden bulmuşlardı bu 'Cemal'i de. bana takmışlardı?" (a.g.e)

Cemal Granda daha sonra Atatürk'ün adını "Çelebi" şekline çevirdiğini ve o andan itibaren bir daha ismi üzerinde durulmadığını anlatıyor...

Hedef Osmanlıca kelimeler

Birinci Dil Kurultayının ardından yapılan çalışmalara bakıldığında yegâne hedefin İslâm kültürüyle aradaki bağı temin eden Osmanlıca kelimeler olduğu açıkça görülmekteydi. Öyle ki Osmanlıca kelimelerin yerine çoğu defa Batı menşeli kelimeler konulmasında hiçbir mahzur görülmemekteydi. Meselâ: "Alemşümul" kelimesinin karşılığı olarak Fransızca "üniversel" kelimesinden bozma "evrensel" kelimesi kullanılıyordu. Hakeza, "cite" kelimesi "site" yapılıyor ve "belde" karşılığı kullanılıyordu. "Ünivers" "evren" yapılıyor ve "cihan" kelimesi yerine konuluyordu. "Encümen" atılıyor yerine "Commission" kelimesinden bozma "komisyon" konuluyordu.

Bu misalleri alabildiğine uzatabiliriz. Yani, yeni kelimeler yapılırken yegane ölçü şuydu: İslâm kültürüyle alakası olan Arapça, Farsça kelimeler olmasın da ne olursa olsun...

Uydurmacılık ilim oldu

Öyle ki git gide kantarın topuzu kaçmış ve "dil devrimi" için kolları sıvayan herkes kendi başına buyruk şekilde kelime uydurmağa kalkışmıştı. Bu yüzden meselâ "kalem" yerine bazısı "çizgiç" derken, bazısı da "kamış" diyordu. Kalem yerine; kavrı, sızgıç, yağuş, yazgaç, yuvuş diyenler de vardı...

"Öztürkçecilik" adı altında İslâmî kelimelere savaş ilân edenler, işte bu şekilde ipin ucunu iyiden iyiye kaçırmışlardı. Öyle ki "kelime uydurma işi" ilim dalı olarak kabul edilir olmuştu.

Dil devriminin gâyesi, İslâmî kelimeleri atmaktı...

Acemice minareye kılıf uydurma

Birinci Dil Kurultayının ardından, "dil devrimi"ni gerçekleştirmek için bu şekilde hummalı bir şekilde çalışılmıştı. Bu devrimde en büyük gelişme 18 Ağustos 1934'te toplanan "İkinci Türk Dil Kurultayı"nın ardından oldu.

Birinci Kurultaydan sonra üç kıtaya yayılmış muhteşem bir devletin dili olan Osmanlıca "yabancı" dil olarak kabul edilmiş ve bu kelimelerin

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İlimden uzak görüşler "tartışılmaz gerçek" olarak kabul edildi

"sözde" Türkçe karşılıklarını bulmak için çalışmalar yapılmıştı. Türk Dili Tedkik Cemiyeti tarafından hazırlanan "Osmanlıcadan Türkçe Söz Karşılıkları Tarama Dergisi" de bu zihniyetin mahsulüydü.

Bir milletin asırlar boyu konuşup yazdığı dili bir anda "yabancı dil" ilân edenler, bu minareye "kılıf" bulmak için resmen "laf cambazlığı" yapmaktaydılar.

Meselâ İkinci Dil Kurultayında, yeni uydurulan bazı kelimeler şu şekilde müdâfaa edilmekteydi:

"Ulug: En büyük demektir. Büyük manasına ulu ve üğ sözleri çok yaygındır. Ulu doğrudan doğruya büyük demek olduğuna göre, sonuna -ğ- getirilerek 'en büyük' manası verilmiştir. Orhun Âbidelerinde ve Uygur metinlerinde, Oğuz menkıbesinde de vardır."

Buyrun bakalım... Sırf Ezân-ı Muhammedi'de, âyet-i kerimelerde ve bütün İslâmî metinlerde geçen "Ekber" kelimesini kullanmamak için neler uyduruluyor...

Bir de şuna bakınız:

"Onur: Türkçe 'onmak'tandır. Fransızca "Honneur de bu sözden kopmuştur."

Bunlar da birşey mi? Bir de şu çok parlak görüşe bakınız:

"Siyasa: Arapçada mastarı ve müştakları olmayan 'seyaset' sözünün kaynağı Türkçe yasa olduğu anlaşılmıştır."

Ya şuna ne buyrulur:

"Din: Arapça sanılan bu sözün kökü

AHMET CEVAT EMRE—Komünist Partisinin bu fasl üyesi, dil devriminin her safhasında bulunmuş ve "devrimciliğini" fiilen göstermişti.

Türkçe olduğu anlaşılmıştır. Meşhur Alman Türkologlarından Prof. Von Bang ile Mille, Von Gabain Uygur dili üzerinde yazmış oldukları "Analytischer İndex Zuedden Fünf Ersten Stücken Der Tükische turfan ferste' adlı endekste aynen 'din' kelimesi Türkçe olarak yazılıdır. Bununla sadece 'den' kelimesinin de yakınlığı vardır."

İkinci Dil Kurultayında ileri sürülen bu ilimle uzaktan yakından alâkası olmayan görüşler bilâhare "geliştirilmiş" ve yüzlerce Osmanlıca kelime bu şekilde "tevil" edilmişti. Ancak hakikatler tevil götürmezdi.

Kılavuz arayışı

İslâmî kelimeleri atmakla "devrim" yapmaya kalkışanlar bir müddet

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

VEDAT VEDİ'M TÖR—Bu hızlı devrimbaz, dil devriminde de bam çekecekti. İşi gücü M.Kemal'e mal-zeme taşımak ve alkış tutmaktı.

Mart 1935 tarihli Ulus gazetesinde ilân edilmiştir. Daha sonra da 1935 Haziranında "Osmanlıcadan Türkçeye", 26 Eylül 1935'te de "Türkçeden Osmanlıcaya" cep klavuzları neşredilmiştir.

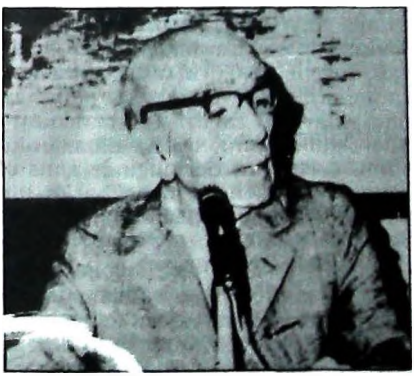
İkinci Türk Dil Kurultayından sonra "dil devrimi"ni yapanlar acâip garâip kelimelerle konuşmayı âdet edinir olmuşlardı. Bu "devrimci" çevrenin konuştuğu dil bambaşka bir dildi. Bütünüyle yapmacık ve sun'î bir dildi...

"Öztürkçe" adı verilen bu konuşma tarzını devrimin lideri Atatürk de benimsemişti. Artık resmî konuşmalarını ve yazışmalarını bu yeni dil ile yapıyordu.

Kim ne anladı?

Mesela Atatürk, İsveç Veliahdı Prens Gustov Adolf'un şerefine verdiği yemekte Veliahda hitâben şu konuşmayı yapıyordu:

"Altes Ruayal! Bu gece ulu konuklarımıza, Türkiye'ye uğur getirdiklerini söylerken duygum tükel özgü bir kıvançtır. Burada kaldığınız uzca sizi sarmaktan hiç durmayacak ılık sevgi

YAKUP KADRİ -Viyanalı Türkoloğun kitabını Atatürk'e gö'.terek, Güneş-Dil Teorisinin "resmî" hal almasından büyük rol oynadı.

sonra birbirleriyle anlaşamaz hâle düşmüşlerdi. İşte bu mefhum anarşisinin önüne geçmek "uydurma müştereklığı" temin etmek üzere bir "klavuz" hazırlamışlardı.

İkinci Dil Kurultayının ardından yapılan "klavuz" hazırlama çalışması, 24 Aralık 1934'ten 25 Mart 1935'e kadar devam etmişti. "Osmanlıcadan Türkçeye-Türkçeden Osmanlıcaya Cep Kılavuzları Komisyonu" Ulus gazetesinde çalışmalarını devam ettirmiş ve sonunda Osmanlıca kelimelere karşılık uydurulan kelimeler 25

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

PREHİSTUVAR'A DOĞRU BİR DİL İZLEMESİ
VE

GÜNEŞ-DİL TEORİSİNİN İZAHI

Prof. H. REŞİT TANKUT'UN 1-8 EYLÜL 1937 DE BÜKREŞ'TE TOPLANMIŞ OLAN XVII İNCİ ENTERNASYONAL ANTROPOLOJİ VE PREHİSTORİK ARKEOLOJİ KONGRESİNDE YAPTIĞI KOMÜNİKASYON

Güneş-Dil Teorisine göre, bütün dillerin anası Türkçe idi. Eğer çoğu araştırıcı bunu inanmazlardı. Oysa ki, Prof. H. Reşit Tankut, bu teoriyi Bükreş'teki bir kongrede yabancı ilim adamlarına anlatıyordu.

Atatürk de "öztürkçe" konuşuyordu

içinde, bu yurtta, yurdunuz için beslenmiş duyguların bir yankısını bulacaksınız. İsveç-Türk uluslarının kazanmış olduğu utkuların silinmez damgalarını tarih taşımaktadır. Süerdemliği, onu, bu iki ulus, ünlü şanlı, özelerinin derinliğinde sonsuz tutmaktadır. Ancak daha başka bir alanda da onlar erdemlerini o denlü yaltırıklı yöntemle göstermişlerdir." (5.10.1934, Cumhuriyet)

Şimdi şu konuşmayı anlamak için lügatça yayınlamaya kalkışılsa, herhalde bilinmeyen kelimeler bilinenlerin üç misli yer tutacaktır. Osmanlıca kelimelere savaş açan ve "Osmanlıcadan Türkçeye" diye kılavuz hazırlayanlar, kendi konuştukları bu sun'i dilin anlaşılması için kılavuz hazırlama lüzumu bile duymuyorlardı.

Kamu nasıl kutlandı?

Devrimin lideri olan Atatürk bu yeni dili benimsemişti ve kendisi de sık sık kullanarak bu dili desteklediğini göstermek istiyordu. Atatürk, Dil Kurultayına çektiği 26 Eylül 1934 tarihli telgrafında şöyle diyordu:

"Dil bayramından ötürü, Türk Dili Araştırma Kurumu Genel özeğinden, ulusal kurumlarından birçok kutunbitikler aldım, gösterilen güzel duygulardan kıvanç duydum. Ben de kamuyu kutlarım."

Atatürk'ün bu yeni dili kullanışına bir misal daha verelim. Seçimlerden sonra yayınladığı . 8 Şubat 1935 tarihli bildiride şöyle diyordu:

"Sevgili yurttaşlarım,

"Bana ve partime inanınızı ve güveninizi gene gösterdiniz, saylav

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

namızedi olarak size sunduğum arkadaşları yüce seçiminizde değerli buldunuz. Ulusça gösterilen birlik, ülküye bağlılık bütün gözleri yeniden yurdumuza çekmiştir."

Birbirlerini anlamıyorlar

Dilde "devrim" yapmak için yıllarca çalışanlar sonunda bırakınız milletin bu gibi sun'i konuşmaları anlamasını, kendi kendilerini de anlamaz olmuşlardı.

Devrimcilerden Ahmet Cevat Emre bu duruma düşüşleriyle ilgili bir hâtırâsını şu şekilde naklediyor:

"Bu uydurma dil bir müddet yazılarda tecrübe edildi, hattâ böyle konuşanlar bile oldu. Rahmetli Kâzım Dirik bu dili çatır çatır konuşurdu. Bir akşam, sofrada, böyle konuşmuştu. Gazi yüzümüze bakmış, gülümsemiş, 'Birbirimizi anlamaz olduk' buyurmuştu." (Atatürk'ün İnkılâp Hedefi ve Tarih Tezi, İstanbul: 1956, s.35)

Dil devrimcileri yaptıkları dili anlayamıyorlardı

Yine bir gün Atatürk içinde bulundukları durumu anlatmak için şöyle demişti:

"İsmet Paşa'yı gördüm. Konuşamıyoruz, dilsiz kaldık, bu kadar çalıştık, küçük bir kılavuz çıkardık." (Falih Rıfkı Atay, Çankaya, İstanbul: 1969, s.477)

Güneş-Dil Teorisi

Dil Devrimini gerçekleştirenler, kendi elceğizleriyle bir dil yapmışlardı. Ancak o dili kendileri de anlayamıyorlardı. Bu sun'i dil ilk önce bu dili ortaya çıkaranları rencide ediyordu....

Devrimin lideri Atatürk devrimin içinde yuvarlandığı kaosa bir çözüm yolu aramaya başlamıştı. Sonunda çareyi tıpkı Tarih devriminde olduğu gibi bir yabancının, Viyanalı bir dilcinin ortaya attığı teoride bulmuştu.

Viyanalı Dr. Phil Hermann F.Kvergitch, "La Psychologie De Quelques Element Des Langues Turques" (Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi) isimli 41 sahifelik bir kitap yazmıştı. Devrimci ekip içinde yer alan Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu kitabın Atatürk'ün eline nasıl geçtiğini şu şekilde anlatıyor:

"Viyana'lı bir dil uzmanı bir tez hazırlamış. Bizim sesli ve sessiz harf-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Târih tezinde de bir yabancıdan ilham alınmıştı

ler üzerinde durmuş. Her harfe ayrı bir anlam vermiş ve bu tezi o zamanın Matbuât Umum Müdürü olan Vedat Nedim Tör'e göndermiş. Vedat Nedim benim arkadaşımdır. Tezi alıp bana getirdi. Ben de bunun dil ile ilgili olduğunu görünce Atatürk'e götürdüm. Atatürk tezi okuyunca, 'tamam' demişti. 'Aradığımı buldum.' Sonra o uzmanı Ankara'ya, Dil Kurultayına çağırdılar."

Târih tezi nasıl bulunmuştu?

Güneş-Dil Teorisinin ilham kaynağının bir yabancı olması hiç de yadırganacak bir durum değildi. Zirâ, 1930'lu yıllarda mekteplerde okutulan Tarih kitaplarında işlenen fikirlerin ilham kaynağı da yine bir yabancıya aitti. Atatürk yeni târih kitaplarını nasıl yazdıracağını düşünürken, İngiliz târihçi G.H.Wels'in, "Outline of History" (Târihin Ana Hatları) isimli kitabını okuyunca kafasında bir şimşek çakmıştı.

Wells gibi İngiliz olan târihçi ve gazeteci Lord Kinross bu mevzu için şöyle diyor:

"...Sekreteri Gazi'nin iki gecedir yatmadığını söylediler. Kırk saattir okuyor, yalnız kahve içiyor, arada bir sıcak banyo yapıyordu. Hasan Rıza onu kütüphanesinde buldu. Pijamasının üstüne bir sabahlık giymiş, dikkatle bir kitap okuyordu. Hiç uykusu olmadığında ısrar etti. Ama

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

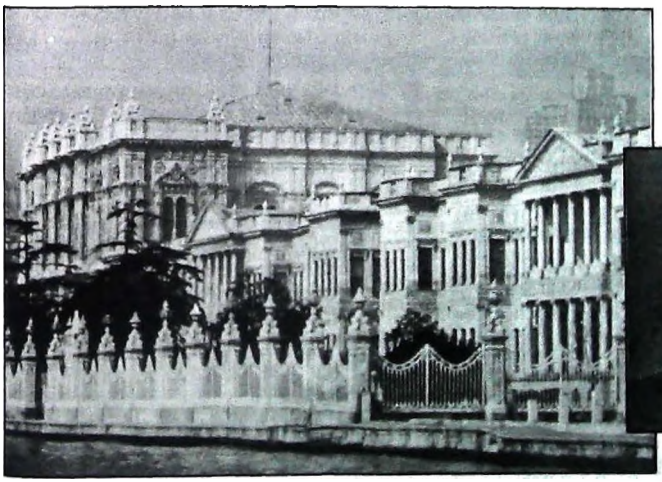
İngiliz târihçi, M.Kemal'in baş kahramanı oldu

gözleri yorgun görünüyor. Ikide birde ince keten mendiliyle gözlerini hafifçe siliyordu. Okuduğu kitap, G.H.-Wells'in Outline of History'siydi.

"Bu kitap Mustafa Kemal'in önünde yeni ufaklar açacaktı. Kitabı bitirir bitirmez Türkçe'ye çevrilmesi için emir verdi. Bir iki yıl sonra kitabın hükûmet tarafından yayınlanmasını Türk Tarihinin Ana Hatları izledi. Wells, Gazi'nin baş kahramanı oldu. Gazi sofrada ondan uzun parçalar okurdu. Wells büyük bir tarihçi ve İngiltere'nin baş düşünürüydü. Mustafa Kemal'in gözleri önüne tarihin yeni bir görünüşünü serdi.

H.G.WELLS—İngiliz târihçisi Lord Kinross'un yazdığına göre, bir başka İngiliz târihçisi olan Herbert George Wells'in "Outline of History" isimli kitabını okuyan Mustafa Kemal'in önünde yeni ufuklar açılmış. Kitabın Türkçeye çevrilmesi için emir vermiş. Wells ondan sonra Mustafa Kemal'in baş kahramanı olmuş sofrada ondan uzun parçalar okurmuş.

Dolmabahçe Sarayı birçok devrimlere şâhitlik etti.

Sadettin Kaynak, Türkçe Ezan projesinin şâhitlerindendi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yeni târih uyduruldu

"Mustafa Kemal'in Türkiye'yi bir millet haline koyarken yapmak istediği, onu milletlerüstü 'İslâm vatanı'ndan kurtarıp kendi millî vatanlarına bağlamaktı. Karşılaştığı meselelerden biri Türkiye tarihini dünya tarihine uyduran, bir geçmişle bağlamaktı. Böylece Doğu ve Batı çatışmasını bertaraf edecek, milletini, kendince yalnız Batılılarda olan 'uygarlığa' götürecekti. İnsanlığın ortak menşeleri teorileriyle Wells ona yol göstermişti. Geriye Türk ırkının tarihini böyle bir çerçeveye uydurmak kalıyordu." (Türk Dili, sayı 182, Kasım 1966)

Târih tezi de, dil teorisine benziyordu. Bütün medeniyetlerin kaynağı Orta Asya idi.

Atatürk'ün İngiliz târihçiden mülhem olarak ortaya attığı yeni târih tezinin özeti şuydu: Yeryüzündeki bütün meşhur ve mükemmel medeniyetlerin kaynağı Orta Asya ve dolayısiyle burada yaşayan Türkler idi.

Güneş-Dil Teorisinin ana fikri de aynen târih tezindeki gibiydi. Bu teoriye göre bütün dillerin anası Türkçe idi. Bütün diller Türkçeden çıkmış.

Bu teoriye samimî olarak sahip çıkan devrimciler bu "enteresan" hükme varışlarını şu şekilde açıklıyorlardı: Bütün eski diller, güneş karşısındaki ilk duygu, düşünce ve heyecanlardan doğmuştur. Türk dilinde de güneşle ilgili pek çok ve pek eski kelimeler vardır. Öyleyse Türkçe en eski dildir ve dolayısiyle bütün dillere kaynak olmuştur.

AGOP DİLAÇAR—Bu Ermeni bas üstünde

CEVAT EMRE—Devrimciliği meslek edinmişti.

Deneme tahtasına dönen Türkçemiz

Güneş-Dil Teorisi 24 Ağustos 1936'da toplanan 3. Türk Dil Kurultayı'nın ana mevzuuydu ve bu teori kurultay üyelerince kabul edilmişti. "Deneme tahtası"na dönen Türkçe için yeni bir devre başlıyordu.

Dünyada hiçbir dil âliminin ciddiye almadığı bu teoriye devrimcilerden bazıları da inanmamaktaydı. Bunlardan birisi de Atatürk'ün yakın adamlarından Falih Rıfkı Atay'dı.

Atay bu mevzu için şunları söylemişti:

"1935 sonbaharında Atatürk, İstanbul'dan Ankara'ya rahatsız dönmüştü. Kurum üyelerini yanına davet etti. Yatakta idi. Fransızca yazılmış bir kısa etüdden bahsetti. Bu etüd Viyanalı doktor Kvirgiç tarafından yazılmıştı. Viyanalı doktora göre ilk tefekkür güneşle alâkalı idi. Dillerin doğuşu da güneşe bağlanmalı idi.

"Bu etüdden ilham almışa benzeyen Güneş-Dil Teorisi üstünde dur-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

SÜLEYMANİYEDE OKUNAN İLK TÜRKÇE HUTBENİN HİKÂYESİ:

Türkçe Kur'anın, anlattığım bu tecrübesinden sonra, Fatih camiinde, İlk defa Türkçe Kur'an okudum. Bunu müteakip, Türkçe hutbeye sıra gelmişti.

Atatürk:

— Haydi bakalım... Türkçe hutbeyi de Süleymaniye camiinde mukabele ile oku!. Amma, okuyacağını evvelâ tertip et, bir göreyim... dedi. Yazdım, verdim. Beğendi. Fakat:

— Paşam, bende hitabet kabiliyeti yok. Bu başka iş, hafızlığa benzemez... dedim.

— Zararı yok... Bir tecrübe edelim... Buyurdu. Bunun üzerine, tekrar sordum:

— Hutbeye çıkarken sarık saracak mıyım?

— Hayır, sarığı bırak... Benim gibi, baş açık ve fraklı!...

Ne diyeyim, inkılâp yapılıyor, peki! dedim.

O gün, hıncahınç dolan Süleymaniye camiinde cemaat arasına karışmış yüz elli de sivil polis vardı.

Bu tedbirin isabetli olduğu çok geçmeden anlaşıldı.

Ben Türkçe hutbeyi okur okumaz, kalabalık arasından, bilâhare Arap olduğu anlaşılan biri, sesini yükselterek:

— Bu namaz, olmadı!... diye bağırdı.

Fakat, çok şükür, itiraz eden yalnız bu Araptı. Onu da, derhal karakola götürdüler...

Sadettin Kaynak

"Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı" isimli kitapta, Sadettin Kaynak'ın ilk Türkçe hutbeyi nasıl okuduğu nakledilliyor. Atatürk, Kaynak'a fraklı olarak hutbe okuması tâlimatını verdi.

mak istemiyorum. Ben bu teoriye hiç bir zaman inanmamıştım. Atatürk'ün maksadı birçok yabancı kelimelerin Türkçe olduğunu ispat ettirerek, Türk lûgatını dünyanın en zengin olanlarından biri haline getirmekti. Biz onun gayesine bakalım ve bağlanalım. Tarih tezleri için de birçok şeyler söylenmiştir ve Atatürk'ün uydurma bir tarih peşinde koştuğu ileri sürülmüştür." (Çankaya, s.477)

Dil devrimi yapıldığı esnada, "kraldan fazla kralcı" tâbiriyle ifade edilebilecek yığınla tiplere rastlanmıştı. Bu tipler, Atatürk'ün "öztürkçe" konuşmaya başladığı zamanlarda, ondan da fazla "öztürkçeci" kesiliyor, Atatürk Güneş-Dil Teorisine döndüğü zaman da, Afrikanın balta girmemiş ormanlarında yaşayan bir kavmin konuştuğu kelimenin kökünün Türkçe olduğunu ispat etmeye kalkışacak derecede "Güneş-Dilci" kesiliyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dalkavuklar uydurukça yarışına girmişti

Lord Kinross.

İngiliz tarihçi Lord Kinross, dil devriminin olduğu yıllardaki gelişmeler için şunları söylemektedir:

"Dil Kurumu yıllık görüşmelerini Dolmabahçe Sarayı'nın çok süslü taht odasında yapıyordu. Açılış toplantısında bin kişi bulundu. Gazi'nin konuşması Türkiye'nin belli başlı şehirlerinin meydanlarında radyoyla halka duyuruldu. Delegeler arasında uluslararası ünü olan sözlük yazarlarından, uzak bir Anadolu lehçesi sözlüğü hazırlayan bir köy öğretmenine ve yazdığı denemelerle Gazi'nin ilgisini çeken Sofya'lı bir Ermeni'ye kadar çeşitli kimseler vardı.

"Gazi artık zamanının çoğunu eski ve yeni sözcükler arasında 'arı

Güneş-Dil teorisine göre, ilk insanlar ilk seslerini güneşin onlarda uyandırdığı korku karşısında çıkarmışlardı

Türkçe kelimeler' arayarak, ya da Türkçe ve yabancı kelimeler arasında bir filolojik bağ bulmaya çalışarak geçiriyordu. Temizleme hareketi için bütün halk, her gün basında yayımlanan kelimelere Türkçe karşılık bulmak üzere iş birliğine çağırıldı. Gazi, konuşurken dinleyicileri şaşırtan yeni ve anlaşılmaz kelimeler kullanırdı. Gözüne girmek isteyenler, günlük konuşmalarda geçen kelimeleri Farsça ya da Arapça kökten diye kullanmazlar, kimisi de ezberlediği yeni kelimeleri Gazi'yle konuşurken ortaya dökerdi.

Dillere ana aranıyor

"Gazi bir ara, Viyanalı bir filolojî uzmanının ortaya attığı 'Güneş Dil' teorisine tutuldu. Bu teoriye göre ilk insanlar, sonradan kelimeler halinde gelişen ilk seslerini güneşin onlarda uyandırdığı korku karşısında çıkarmışlardı. Bu sesleri Âri ya da Sâmî

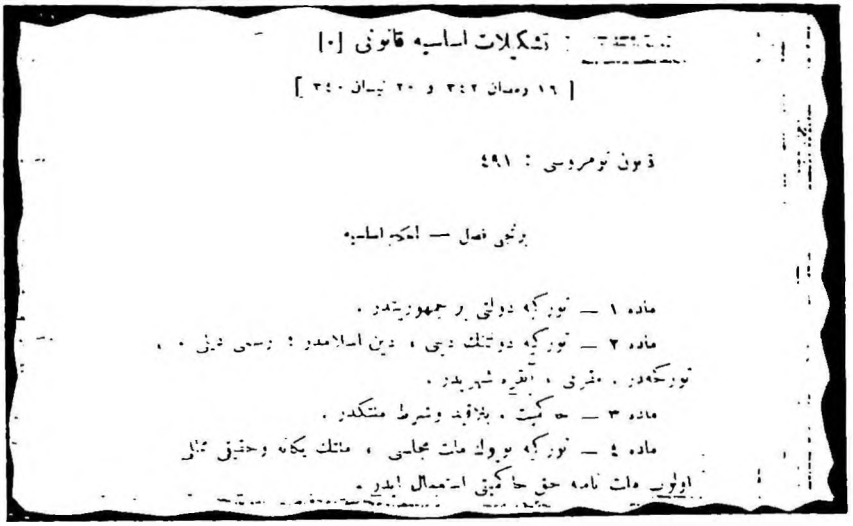

PROF.RESİT TANKUT— Yabancı ilim adamlarına ilimle alâkası olmayan Güneş-Dil Teorisini anlatmıştı.

köklere bağlamak için yapılan teşebbüslerden sonuç çıkmamıştı. Ama bu bağ Türk dilinde görülebiliyordu. Böylece Türkçe 'bütün dillerin anası' olabilirdi. Gazi, Güneş Dil teorisinin Ankara yeni Edebiyat Fakültesi'nde okutulmasını emretti ve bu konu üzerine birçok yayın yapılmasına önayak oldu." (Türk Dili, sayı 182, Kasım 1966)

Gönüllü propagandacılar

"Öztürkçecilik" hareketi gibi "Güneş Dil Teorisi modası"nın propagan-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Eznnın Türkçe okutulması laiklik esasına aykırıydı. Ama o sıralarda laiklik diye birşey de yoktu. Kupürde görüldüğü gibi 1924 Anayasasının 2. Maddesinde yer alan, "devletin dini, din-i İslâmdır" hükmü henüz yeni kaldırılmıştı.

dacıları arasında da "ilim adamı" denilen kişilerin bulunması dikkat çekiciydi. Bunlardan bir kısmı "profesör" ünvanını taşımaktaydı. Bu ilim adamları o kadar cesurdu ki, bütünüyle ilmi temellerden mahrum ve adı üstünde "teori" olan bir cereyanı yurt içinde ve yurt dışında hararetle müdâfaa ediyorlardı.

İşte bu profesörlerden biri olan Prof. H.Reşit Tankut, bu teoriyi 1-8 Eylül 1937'de Bükreş'te toplanmış olan 17. Enternasyonal Antropoloji ve Prehistorik Arkeoloji Kongresinde açıklamış ve müdâfaa etmişti.

Prof. Tankut, muhtelif ülkelerin ilim adamlarının huzurunda şöyle diyordu:

"Huzurunuzda izah edeceğim asıl sûjeye temas etmiş olduğum için, güttüğümüz Türk dil tezini kısaca anlatmama müsaadenizi rica edeceğim.

"Türk dil tezi, Türk tarih tezi ile omuz omuza yürüyor. Tezlerin esaslarını şu kısa cümlelerle hülasa edebiliriz.

"Cesur" ilim adamları "teori"yi harâretle müdâfaa ediyorlardı

"Türk tarih tezine göre: 'Yüksek kültürün ilk beşiği Türk ana yurtları ve kültürü kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdir.'

"Dil tezimize göre de 'Bu millet, yarattığı kültür eserlerinin adını ve bu eserlere bağlı fikir sistemlerini Asyadan sonra Avrupa'ya, Amerika'ya ve bütün dünyaya birlikte götürmüş

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Dilciler arasında her cinsten adam vardı...

ve içlerine girdiği uluslara yaymıştır.' (Prehistuvara Doğru Bir Dil izlemesi ve Güneş-Dil Teorisinin izahı. T.D.K. Yayınları. İstanbul: 1937)

Muhtelif ülkelerin ilim adamlarının, bu konuşmayı nasıl karşıladıklarına dair ne yazık ki bir malûmata sahip değiliz

Türkçe kimlere emânet?

Dil devrimi olduğu sırada, devrimi devrimcilerden çok müdâfaa eden bu gibi "ilim adamları"nın yanı sıra, devrimde büyük pay sahibi kişiler arasında da çok "enteresan" tipler vardı. Bu tiplere misal olmak üzere iki tanesini nazarlarınıza sunmak istiyoruz. Bunlardan birisi Ahmet Cevat Emre, diğeri de Agop Martayan'dır.

Agop'un yurda girmesi mümkün değildi. Ama Atatürk bütün pürüzleri halletti

Hızlı bir devrimci ve dil devriminin en harâretli müdâfii olan Ahmet Cevat Emre devrimciliği meslek edinmiş birisiydi. Yıllar yılı Türk Komünist Fırkası Merkez Komitesi azası olarak çalışmıştı.

1930'ların dil devrimcisi Ahmet Cevat Emre, 1920'lerin hızlı bir komünistiydi. Öyle ki, Türkiye Komünist Partisinin üyelerinin Trabzon'da linç edilmelerini Rusya'daki

Atatürk'ün sofrasında bir Ermeni marşı söyleniyor: Hem de Kafkas Cephesi'nde Osmanlılara karşı savaşan Antranik Paşa'nın adının da geçtiği bir marş.

Atatürk'ün kasları çatılıyor. Oysa Rum olduğu için sofraya çağırılmış.

Agop Dilaçar bir Ermeni marşı soyluyor. Kafkas cephesinde, Osmanlılara karşı savaşan Antranik Paşa'nın adının da geçtiği bir marş. Sofrada bir gerginlik, fısıldamalar. Atatürk uyarıyor. "Bu marşla insanlar inanarak ölüme yürüdü. Saygıyla dinleyiniz."

O kadarından vazgeçtik, yıllar son-

Martayan. Atatürk'ün sofrasında binlerce Osmanlı kanı döken Ermeni canileri metheden marş soylüyor. (İkibine Doğru, 12-18 Nisan 1987)

komünist partisinin ileri gelenlerinden Mikhail Pavlovich'e şikayet edecek derecede ateşli bir komünistti...

Komünist Partisi üyesi olan Ahmet Cevat Emre 1920 yıllarında Rusya'ya kaçmış ve orada yetiştirilmiştir. (İbrahim Erol Ataer. Kızıl Rapor. s.34)

Vatansız Ermeni Türkçeci

Dil devrimcileri arasında en dikkat çekici sima hiç şüphesiz, bir Ermeni olan Agop Martayan'dır. Bu şahıs dil devriminin başından sonuna kadar her safhasında faal rol oynamış birisidir.

Bu şahsın devrime dâhil oluşu da enteresandır. Dil devrimi olduğu sıralarda Agop Martayan ailesiyle bir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Atatürk nereye gitmişse, bu Ermeni "dilci" de hep onun yanında görülmüştür

likte Sofya'dadır. Bizzat Atatürk tarafından yurda dâvet edilmiştir. Ancak Agop'un yurda girmesi için bir sürü pürüz vardır. Çünkü Agop daha önce Türkiye'de yaşamaktaydı, yurt dışına gitmiş ve bilahare vatandaşlıktan çıkarılmıştır.

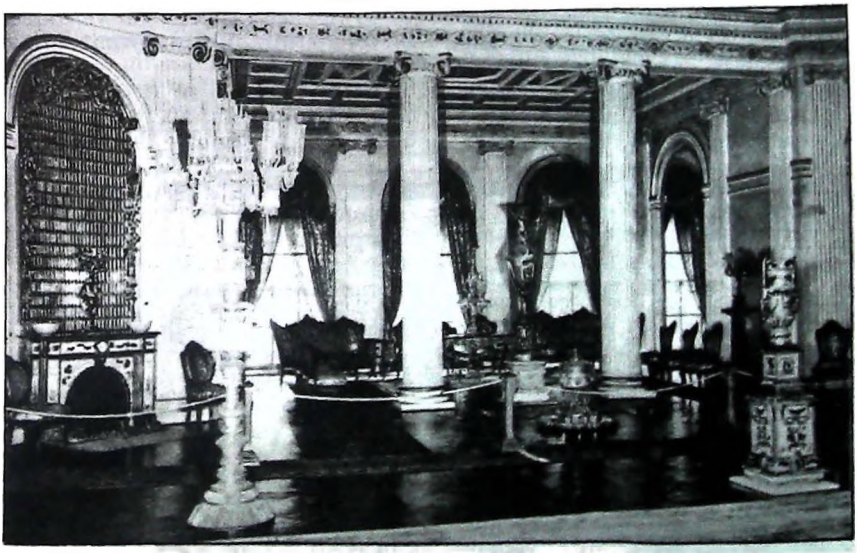
Ancak bütün bu pürüzlere rağmen Atatürk Agop'u yurda getirtmekte ısrar etmektedir. Agop vatandaşlıktan çıkarıldığı için gittiği ülkeden de pasaport alamamıştır. Sonunda Sofya Konsolosluğu Agop'un elindeki "vatansız" belgesine vize damgası atar ve her ihtimale karşı da eline, "Gerekli kolaylık gösterilsin. Atatürk'ün özel dâvetlisidir" diye bir mektup verilir. (İkıbin'e Doğru, 12-18 Nisan 1987, s.13)

Atatürk'ün sofrasında Ermeni marşı söyleniyor

Bu şekilde yurda gelen Agop Martayan'ın soy ismi bilâhare bizzat Atatürk tarafından değiştirilir ve "Dilaçar" soyadı verilir. Bu şahıs daha sonra "Türk Dilinin emanet edildiği" sayılı ve "mümtaz" kişilerden biri olacak ve 1979'da ölene kadar TDK'nin "başuzmanı" olarak vazife yapacaktır.

Agop Martayan'ın Atatürk'ün yanında çok hususi bir yeri olduğu kesindir.Zira Agop Türkiye'ye geldikten sonra Atatürk'ün yanından ayrılmamıştır. Atatürk nereye gitmişse bu Agop'u da yanında götürmüştür.

Bu şekilde çok itibar gören Ermeni dilci, Atatürk'ün sofrasında son derece serbest davranıp konuşmuştur. Bir defasında Atatürk'ün bulunduğu sofrada bir Ermeni marşı

Dolmabahçe Sarayı'nın süslü salonları Atatürk'ün istirahat ettiği ve toplantı yaptığı yer olarak da hizmet vermişti.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

M.Kemal Ermeni marşının saygıyla dinlenmesini istedi

söylemiştir. Bu marşta, Kafkas Cephesinde Osmanlılara karşı savaşan Ermeni kumandanı Antranik'in de ismi geçmekte ve Antranik'e methiyeler düzülmektedir. Yüzlerce Müslüman askerin kanına giren bir Ermeninin bu şekilde methedilmesi haliyle sofrada bulunan bazı kişileri tedirgin etmiştir. Bunun üzerine Atatürk duruma müdahale eder ve Agop'a tepki gösterenlere hitaben şöyle der:

"Bu marşla insanlar inanarak ölüme yürüdü. Saygıyla dinleyiniz." (a.g.d.)

Ciddiye alınmayan dil teorisi

"Güneş-Dil Teorisi" hiçbir dil âlimi tarafından ciddiye alınmamıştır. "Öztürkçecilik" adı verilen cereyan ise ciddi dil âlimleri tarafından çürütülmüştür.

Bu dil devrimi hareketine bilahare Marksist ve ateist çevre sahip çıkmış, "kuş dili" gibi sunî bir dil meydana getirmek için çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Bunlar yıllar yılı Türk Dil Kurumu (TDK) çatısı altında çöreklenerek, devlet kesesinden maaş alıp Türk dilinin kuyusunu kazmışlardır. Ellerine geçen ilk fırsatta ders kitaplarını uydurma kelimelerle doldurmuş, TRT'nin dilinin uydurmacılık esasına oturması için

Agop Martayan Ermeni, Ahmet Cevat Emre ateşli bir komünistti. İkisi de dil devrimini yapan ekip arasındaydı

bütün hünerlerini ortaya koymuşlardır.

Sonunda olan olmuş ve çocuklarımız kendi dillerini bile doğru dürüst konuşamaz, yaşayamaz olmuşlardır. Bırakınız bir asır öncesini, 40-50 yıl önce yaşamış şair ve ediblerin eserlerini bile anlayamaz hâle gelmişlerdir.

Peki bu Marksist ve ateist çevrenin biz "devrimin muhafızıyız" diyerek dilde devrim yapmak isteyişlerinin

ATATÜRK DOLMABAHÇE'DE İLK TÜRKÇE KUR'ANI NASIL OKUDU?

Atatürk bir gün Dolmabahçe Sarayının Büyük Muayede salonunda, saz takımını toplamıştı. Konuni Mustafa, Mısırlı İbrahim, Nobar, Hâfız Kemal, Hâfız Rıza, Hâfız Fahri, hep orada idiler. Atatürk, bir imtihan ve tecrübe yapmağa hazırlanmış görünüyordu. Evvelâ, Cemil Saidin tercümesi, Türkçe Kur'anı Kerim vardı.

Evvelâ Hâfız Kemal'e verdi, okuttu. Fakat beğenmedi:

— Ver bana... Ben okuyacağım... dedi.

Hakikaten okudu amma, hâlâ gözümün önündedir; askere kumanda eder, emirler verir gibi bir âhenk ve tavırla okudu. Bunun da farkına vardı,

Türkçe Ezan'dan sonra, Türkçe Kur'an okutmak için teşebbüse geçen Atatürk Dolmabahçe'de saz takımı eşliğinde Kur'ân-ı Kerimin meâlini okumuştu.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Onların bütün maksadı İslâm medeniyetinden Türkçeleşmiş kelimelerin imhâsıdır."

maksadı neydi? Bu hususta bakınız Nihat Sami Banarlı ne diyor:

"Türk milletini içinden yıkmak isteyenler onun önce dilini ve arkasından dinini devirmek yolundadırlar. Onun târihteki en büyük zaferlerini, bu iki asîl kaynağa bağlı oluşla kazandığını da, onlar çok iyi bilirler.

"Yıkmak isteyişlerinin asıl sebebi budur.

"Onların bütün maksadı dilimizde, müşterek İslâm medeniyetinden Türkçeleşmiş kelimelerin imhâsıdır. (Nihat Sami Banarlı, Türkçenin Sırları, İstanbul: 1987, s.187 ve 311)

Şeâir-i İslamiye

1930 yılına gelindiğinde Atatürk, kafasında tasarladığı devrimlerin hemen hemen tamamını gerçekleştirmiş bulunmaktaydı. Bu târihden sonraki icraatlarıysa, önceki icraatlarının geliştirilmiş şeklinden başka birşey değildi. Meselâ Kur'ân-ı Kerim ile Ezan-ı Muhammedî'nin Türkçe okutturulması gibi.

Ezan-ı Muhammedî "Şeâir-i İslâmiye"nin en başta geleniydi. Tam on dört asırdır, Peygamber Efendimiz zamanındaki şekliyle okunagelmişti. Oysa Atatürk Ezan-ı Muhammedî'nin bu asli şeklini değiştirmek ve ezanı Türkçe okutmak istiyordu.

Peki bu lâiklik ilkesine aykırı değil mi? Elbette ki idarecilerin halkın dini inancına ve yaşayışına müdahalesi Lâiklik ilkesine aykırıydı. Ancak o tarihlerde lâiklik denilen bir mefhum da yoktu. Anayasanın 2. maddesinde yer alan "Devletin dini, din-i İslâmdır" hükmü 1928'de kaldırılmıştı. Bu boşluk ancak 1937'de aynı maddeye eklenen lâiklik ifadesiyle doldurulmak istenecekti.

Kur'ân-ı Kerime gelince: o târihe gelinceye kadar hiçbir İslâm ülkesinde, hiçbir İslâm âlimi Kur'ân'ın asli şeklinden başka dillerle okunmasını ne düşünmüş, ne de teklif etmişti. Zaten Kur'an'ın asli şeklinden başka şekilde okunması İslâmî inanca ters bir durumdu. Kırk vecihle mûcize olan Kur'ân'ın mûcizelerinden biri de lisanın mükemmelliği ve ibârelerin yerini hiçbir ibâre ve lisanın tutmasının mümkün olmayışı idi.

İstanbul'daki Yerebatan Camii, Türkçe Kur'ân ve Türkçe hutbe planının ilk tatbik edildiği yerlerdendi.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Atatürk, kafasında tasarladığı, Kur'an-ı Kerimi, Ezan-ı Muhammedi'yi ve hutbeyi Türkçe okuma projesini ilk defa 1928'de tatbik ettirmeye başlamıştı. Ve bu projenin gereği olarak ilk Türkçe hutbe 3 Şubat 1928'de İstanbul'da okunmuştu.

Kur'an-ı Kerimi Türkçe okutmayı kafasına koyan Atatürk, bu projesini nasıl tatbik edeceği hususunda uzun uzadıya plânlar yapmış ve birçok

ADNAN MENDERES—İktidara gelir gelmez Ezan-ı Muhammedi'nin asli şekliyle okunması için emir verdi.

kişiyle görüşmüş, bu mevzu hakkında Dolmabahçe Sarayında pek çok toplantı tertiplemişti. Bu toplantılara katılanlardan biri olan Sadettin Kaynak, Atatürk'ün ilk Türkçe Kur'an'ı nasıl okuduğunu şu şekilde anlatıyor:

"Atatürk bir gün Dolmabahçe Sarayının büyük Muayede salonunda, saz takımını toplamıştı. Kanunî Mustafa, Mısırlı İbrahim, Nobar, Hafız Kemal, Hâfız Rıza, Fahri, hep orada idik. Atatürk, bir imtihan ve tecrübe yapmağa hazırlanmış görünüyordu. Elinde Cemil Saidin tercümesi, Türkçe Kur'an-ı Kerim vardı.

"Evvelâ Hâfız Kemal'e verdi, okuttu. Fakat beğenmedi:

"'Ver bana... Ben okuyacağım...' dedi.

"Hakikaten okudu amma, hâlâ gözümün önündedir; askere kumanda eder, emirler verir gibi bir âhenk ve tavırla okudu. Bunun da farkına vardı.

"Kur'ân'ı sıra ile dolaştırmağa başladı. Hâfızlara birer birer okutuyordu.

"Solunda Hâfız Kemâl, sağında ben vardım. Hepsi okuduktan sonra, sıra bana geldi. Hiç unutmam, Kur'an'ı ötekilere verdiği gibi kapalı değil, açmış, evvelden tesbit ettiği anlaşılan sayfanın alt kısmını göstererek:

"'Bu işaret ettiğim âyeti okuyacaksın!' diye, vermişti. Baktım, Nisa süresinin 27 nci âyeti... Okumağa başladım:

"'Valideleriniz, kızlarınız, hemşirelerinizi ve birader veya hemşirelerinizin kızlarını, süt ninelerinizi, süt hemşirelerinizi, kadınlarınızın validelerini, taht-ı nikâhınızda bulunmuş kadınların vesâyetinize verilmiş kızlarını taht-ı nikâha almak size ha-

Bursa'daki Ulu Camii—Burada toplanan bir grup Müslüman, Ezanın neden Türkçe okunduğunu sormak için ilgililere gitmişti. Ancak onların bu masum davranışları da istismar edilecekti.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ramdır. Yalnız birlikte yatmadığınız kadınların kızlarını almakta hiç bir günâh yoktur. Kendi oğullarınızın zevcelerini ve iki hemşireyi inkâr etmeyiniz. Lâkin bir emri vâki olmuş ise, Allah Gafur ve Rahimdir."

"Atatürk, bu son cümleye:

"'Bu hezeyandır... Böyle şey olmaz!' diye, hiddetle itiraz etti. Haklı idi. Ben de okurken, bunda bir yanlışlık olduğunu hissetmiş, fakat kitaba göre harfî harfine okumak mecburiyetinde kalmıştım. Hemen ayağa kalktım:

"'Paşam bu tercüme yanlıştır. Kur'an böyle değildir!' dedim.

"'İspat et... Yanlış olduğunu!' dedi. Cevap verdim:

Türkçe Kur'ân okutmak isteyenler uyduruk tercümelere iltifat ediyordu.

"'Kur'andaki aslı: 'İki kız kardeşi cemetmek haramdır'.

"'Yaaaa!' diye hayretle yüzüme bakışından da belli idi ki, Atatürk bu tercümenin sakat olduğunu bilmiyordu. Bunun üzerine; bu yanlışlığın sebebinin, bu tercümenin Kur'anın aslından değil, Fransızcasından tercüme edilmiş olduğu anlaşıldı ve yarım saat bu tercüme yanlışlığını münakaşa ettik. Fakat, okuyuşumu beğenmişti." (Niyazi Ahmet Banoğlu. Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı. c.2, s.352)

Uyduruk tercümeler

Kur'ân-ı Kerimin bin dörtyüz seneden beri okunan aslî şekline karşı çıkıp, yerine Türkçe tercümesini okutmak isteyen idareciler bu şekilde ecnebilerin yaptığı "uyduruk" tercümelere iltifat etmekteydiler.

Sadattin Kaynak'ın "Nisa sûresinin 27'nci âyeti" dediği âyet-i kerime, aslında aynı surenin 23. Âyeti idi. Ve âyetin meâli şöyleydi:

"Size şunları nikâhlamak haram kılındı: Analarınız (ananızın anası ve babanızın anası ve ne kadar yukarı çıkarsa), kızlarınız (kızlarınızın kızı ve oğullarınızın kızı, ne kadar aşağı inilirse), kız kardeşleriniz (ana baba bir, baba bir ve ana bir kardeşler dahil), halalarınız (bütün baba ve dede kız kardeşleri dahildir), teyzeleriniz (anne ve büyük annelerin kız kardeşleri dahil), erkek ve kız kardeşlerinizin kızları (kardeşlerin torunları ne kadar aşağı inilirse), süt analarınız (süt büyük anneler de dahil), süt kız kardeşleriniz (nesep itibariyle haram olanlar, süt cihetinden de haram olur), karılarınızın anaları (zifaf olsun olmasın), kendileriyle zifafa girdiğiniz karılarınızdan olma himayenizdeki üvey kızlarınız.

"Eğer üvey kızlarınızın anaları ile zifafa girmemişseniz onlarla evlenmenizde size bir günah yoktur. Öz oğullarınızın zevceleri ile evlenmeniz ve iki kız kardeşi birlikte nikâhlamanız da haramdır. Ancak cahiliyyet devrinde geçen afvedilmiş geçmiştir. Allah, şüphesiz ki, cahiliyyet devrinde olan kötü işleri bağışlayıcı, İslâma itaat edicidir." (A.Fikri Yavuz'un hazırladığı meal'den)

Burada şunu belirtmek lâzımdır ki, hiçbir tercüme, Kur'ân-ı Kerimin mânâsını tam olarak ifâde etmeye muktedir olamaz. Tercümeler aslâ yüce Kitâbımız Kur'ân-ı Kerim'de işâret edilen mânâları tam olarak ifâde edemez.

Asr-ı Saadetten 1930'a gelinceye kadar bütün İslâm âlimleri namazda

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İlk Türkçe hutbe baş açık ve fıraklı okundu

Kur'ân'ın aslî şekliyle okunmasının farz olduğu üzerinde ittifak etmişlerdi. Şimdi durup dururken dinin bu farz hükmüne müdahale etmenin mânâsı ne idi?..

O yıllarda ortaya konulan, Kur'ân-ı Kerimin aslını değil de mânâsını okutturma icraatına mantıkî, ilmî ve dinî bir izah getirmek mümkün değildi. Ancak bütün bu gerçeklere rağmen idareciler Kur'ân-ı Kerimin meâlini zorla da olsa okutturmak ve bu tatbikatı bütün yurt sathına yaymak için bütün güçleriyle uğraşıyorlardı.

Saadettin Kaynak'ın anlattığı gibi ilk önce Dolmabahçe Sarayında "alıştırma" kâbilinden yapılan çalışmalar git gide daha da ileriye götürülmüş ve 1932'den itibaren Ezan-ı Muhammedi ile birlikte Kur'ân-ı Kerîmi de Türkçe okutmaya başlamışlardı.

Kur'an-ı Kerim ilk defa 22 Ocak 1932'de Yerebatan Camiinde Türkçe okutulmaya başlandı. Yine aynı yıl, Ezan-ı Muhammedinin Türkçe okunması mecburî hale getirildi.

Ezanın ve Kur'ân'ın Türkçe okutulması teşebbüsü esnâsında da böyle olmuştu. Bu icraatın sahneye konulmasında da böyle olmuştu. Bu icraatın sahneye konulmasına şahit olan Sadettin Kaynak, ilk Türkçe hutbenin nasıl okunduğunu ve meydana gelen hâdisenin nasıl bastırıldığını şu şekilde anlatıyor:

Ezân-ı Muhammedî'nin ve Kur'ân'ın Türkçe okunması gibi, bu milletin olmuştu. Bu icraatın sahneye konulmasında da böyle olmuştu. Bu icraatın sahneye konulmasına şahit olan Sadettin Kaynak, ilk Türkçe hutbenin nasıl okunduğunu ve meydana gelen hâdisenin nasıl bastırıldığını şu şekilde anlatıyor:

Fırakla okunan hutbe

"Türkçe Kur'anın, anlattığım bu tercümesinden sonra, Fatih Câmiinde, ilk defa Türkçe Kur'an okudum. Bunu müteakip, Türkçe hutbeye sıra gelmişti.

"Atatürk:

" 'Haydi bakalım... Türkçe hutbeyi de Süleymaniye Camiinde mukâbele ile oku! Amma, okuyacağını evvelâ tertip et, bir göreyim...' dedi. Yazdım, verdim. Beğendi. Fakat:

" 'Paşam, bende hitabet kâbiliyeti yok. Bu başka iş, hafızlığa benzemez...' dedim.

" 'Zararı yok... Bir tecrübe edelim...' buyurdu. Bunun üzerine, tekrar sordum:

" 'Hutbeye çıkarken sarık saracak mıyım?"

" 'Hayır, sarığı bırak... Benim gibi, baş açık ve fıraklı!...'

"Ne diyeyim, inkılâp yapılıyor, peki! dedim.

"O gün, hıncahınç dolan Süleymaniye Câmiinde cemaat arasına karışmış yüz elli de sivil polis vardı.

"Bu tedbirin isâbetli olduğu çok geçmeden anlaşıldı.

"Ben Türkçe hutbeyi okur okumaz, kalabalık arasından, bilâhare Arap olduğu anlaşılan biri, sesini yükselterek:

" 'Bu namaz, olmadı!' diye bağırdı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Fakat çok şükür, itiraz eden yalnız bu Araptı. Onu da, derhal karakola götürdüler..." (Niyazi Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.2, s.352)

Türkçe ezana yükselen tepkiler

Atatürk, Sadettin Kaynak'a verdiği bu talimatların benzerlerini başkalarına da vermiş ve bu vesilelerle tepkileri ölçmek istemişti. Sonunda 6 Şubat 1933 tarihinde "resmî" bir emirle, bütün yurt sathında Türkçe ezan okunması istenmişti.

Bu emir yurt sathında büyük bir şok tesiri yapmıştı.

Öyle ya, resmî el vâsıtasıyla dinî şeâire müdâhale ediliyor ve İslâmın hükmü resmî el tarafından değiştirilmek isteniyordu.

Yurdun birçok yerinde câmilerde vazifeli olan din adamları Ezan-ı Muhammedî'yi aslî şekliyle okumaya devam etmişti. Ancak bu şekilde davrananlar hakkında derhal tâkibat açılmıştı.

Bazı bölgelerde de halk, bu kararı yadırgadıklarını ve kabul etmeyeceklerini belirtmişti. Ancak halkın en ufak itirazı bile çok sert şekilde karşılık görmekteydi. Meselâ Bursa'da böyle olmuştu. Vatandaşlar taşkınlık yapmadan, idarecilere müracaat ederek Ezân-ı Muhammedî'nin aslî şekliyle okunmasını istemişler, ancak idareciler habbeyi kubbe yaparak, bu masum talebi bir ayaklanma hüviyetine büründürmüşlerdi. Bunun neticesinde de Atatürk müthiş şekilde öfkelenmiş ve Ezan-ı Muhammedî'nin aslî şekliyle okunmasını isteyenlerin en ağır biçimde cezâlandırılmasını istemişti.

Bursa'da meydana gelen bu hâdiseyi, Atatürk'ün yakınında bulunan ve onun ağzından çıkanları da zapteden Rıza Ruşen Yücel şu şekilde anlatıyor:

"Bursa'da Ulucâmide namaz kılan yüz kadar insan, aralarında konuşmuşlar; neden İstanbul'da ezan Arapça okunurken Bursa'da Türkçe okunuyor diye dedikodu yaptıktan sonra işi Evkaf Müdürü'nden sormaya karar vermişler. Evkaf Müdürü, Valiye gidin, demiş. Cemaat topluca vilâyete gidiyorlar. Fakat vali öğle yemeğinde. Hükûmet konağının mermer merdivenlerine çömelip bekleşiyorlar.

Millî Inkılâp

Gazi'ye irtica hâdisesi hakkında millete beyanatta bulundular. Dün gece şehrimizi şereflendirdiler

Gazi ile ona Türk milletine bitabı.

İzmir'de ve Sahil'de tevkifler yapıldı.

Millîyet gazetesinin bu nüshasında, Türkçe Ezan mecburi hale getirildiğini bildiren haber ile, Türkçe Ezan'a karşı protesto yapılışına Atatürk'ün gösterdiği tepki yer almakta.

"Mesele polise, Tümene, Jandarmaya aksediyor. Tertibat alınıyor. Bu arada Ankara'ya da 'Bursa'da irtica var!' diye telgraf çekiliyor. Yaptığı ve inandığı inkılâpların öz mal sahibi sıfatıyle, tehlikede gördüğü eseri için hemen Bursa'ya koşuyor. İşi bizzat inceliyor: kararını Anadolu Ajansına kısa bir tebliğ ile bildiriyor: 'Bu din meselesi değil, dil meselesidir!'

"O akşam Çekirge yolundaki köşkte Atatürk'e bir yemek verildi. Sofra-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

da on üç, on dört kişi var. O günkü hâdiseden dolayı Atatürk'ün gönlünü almak üzere, bu on dört kişiden birisi.

" 'Efendim,' diye söze başladı: 'Bursa gençliği bu hâdiseyi hemen bastıracaktı. Fakat zâbıta ve adliyeye olan güveninden ötürü...'

" Devam edemedi. Atatürk bir işaretle sözünü kesti:

'-Bursa gençliği de ne demek?' diye biraz sert, sordu.

" 'Memlekette parça parça, yer yer gençlik yoktur, sadece ve toplu olarak Türk gençliği vardır?'

"Sonra Türk gençliğinden ne anladığını şöyle tarif etti:

" Türk genci inkılâpların ve rejimin sahibi ve bekçisidir. Bunların lüzumuna, doğruluğuna herkesten çok inanmıştır; rejimi ve inkılâpları benimsemiştir. Bunları zayıf düşürecek en küçük veya en büyük bir kıpırtı ve bir hareket duydu mu, bu memleketin polisi vardır, jandarması vardır, ordusu vardır, adliyesi vardır.. demeyecektir. Hemen müdâhale edecektir. Elle, taşla, sopa ve silâhla... nesi varsa onunla, kendi eserini koruyacaktır.

" 'Polis gelecektir; asıl suçluları bırakıp, suçlu diye onu yakalayacaktır. Genç, 'Polis henüz inkılâp ve Cumhuriyetin polisi değildir' diye düşünecek, fakat asla yalvarmayacaktır. Mahkeme onu mahkûm edecektir. Yine düşünecek: 'demek adliyeyi de ıslah etmek, rejime göre düzenlemek lâzım!...'

" 'Onu hapse atacaklar. Kânun yolundan itirazlarını yapmakla beraber; bana, İsmet Paşaya, Meclise telgraflar yağdırıp haksız ve suçsuz olduğu için tahliyesine çalışmasını, kayırılmasını istemeyecek. Diyecek ki: 'Ben, kanaatimin icâbını yaptım. Müdâhale ve hareketimde haklıyım. Eğer buraya haksız olarak gelmişsem, bu haksızlığı meydana getiren sebep ve âmilleri düzeltmek de benim vazifemdir.' " (a.g.e., s.16)

Şimdi devletin güvenlik kuvvetlerine rağmen gençliği "vurmağa" teşvik eden bu sözler bugünlerde, hele hele 12 Eylül öncesinde söylenmiş olsaydı kim bilir neler düşünülecek ve neler yapılacaktı diye düşünmeden edemiyoruz.

Peki gençlik, güvenlik kuvvetlerine ve adliyeye rağmen niçin ve kime karşı, "elle, taşla ve sopayla müdahale edecek"ti?.. Gençliğe hedef gösterilenler de bu vatanın evlâdı değil miydi? Ve o insanların Şeâir-i İslâmiyeyi tâlep etmekten başka ne suçları vardı? Hem İslâm şeâirini istemek suç mu idi ki?..

Ezan, Kur'an üzerindeki esaret zinciri

Ezan-ı Muhammedî ve Kur'ân-ı Kerim ile ilgili bu nevi tatbikatlar tâviz verilmeden devam ettirilmiştir. Hele hele Millî Şef devrinde âdetâ terör havası estirilmiş, Ezan-ı Muhammediyi asli şekliyle okuyanlar yakalanarak hapsedilmiş, Kur'ân'ı asli şekliyle okumak isteyenler nezarete atılmış ve Kur'ân cüzleri toplatılarak imhâ edilmişti.

Bu emsalsiz baskı ve işkence Demokrat Parti'nin iktidarı devralmasına kadar devam etmiştir. Demokrat Parti 14 Mayıs 1950'de kâhir bir ekseriyetle iktidarı devralınca, ilk iş olarak Ezan-ı Muhammediyi asli şekliyle okutmuş ve böylece yurt sathında bir bayram havası estirmiştir. Böylelikle Ezan, Kur'an ve diğer şeâir-i İslâmiye üzerindeki baskı ve esaret zincirleri kırılmıştır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Millete mâl olmayan Kânun

"Paşa demek yasak paşam"

Asırlarca kullanılan "ağa, bey, paşa" kelimelerine konan yasak. 82 Anayasasına göre hergün suç işliyoruz. Zorla yapılan inkılâpları millet benimsemedi. Kânuna rağmen halk "ağa, bey, paşa" gibi kelimeleri bol bol kullanıyor. Hiçbir geçerliği olmayan kânun alay mevzuu yapılıyor.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Ağa, bey pasa" kelimeleri kànunla vasaklanmıstı

Milletin kelimelerine yasak koyan inkılâp tutmadı

Sanki milletin bütün meseleleri hallolmuş gibi 1934 yılında çıkarılan bir kànunla "ağa, hacı, hafız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi ve hazretleri" gibi lâkap ve unvanların kullanılması yasaklandı.

Cumhurbaşkanı Kenan Evren'e "Kenan Paşa" demenin yasak olduğunu biliyor muydunuz? Elbette ki böyle bir yasağı hiç kimsenin havsalası almaz. Çünkü Evren, her gittiği yerde "Kenan Paşa" diye karşılanmakta, vatandaşlar tarafından gösterilen tezahüratlarda "paşa" diye bahsedilip alkışlanmaktadır. Ne var ki, bizim dediğimiz de doğrudur. Bu yasağın kaynağı, 1934 yılında kabul edilen 2590 sayılı "Efendi, bey, paşa gibi lâkap ve ünvanların kaldırıldığına dair" kànundur.

Yasak sadece sözünü ettiğimiz kànunda yer almış değildir. Bu yasak aynı zamanda 1982 yılında kabul edilen Yeni Anayasada da mevcuttur. Anayasanın "beşinci kısmı"nda, "İnkılâp kànunlarının korunması" başlığıyla çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkarma ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini koruma amacı güden, aşağıda gösterilen inkılâp kanunlarının Anayasanın halkoyu ile kabul edildiği tarihte yürürlükte bulunan hükümlerini, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlaşılmaz ve yorumlanamaz" denerek, inkılâp kanunları sıralanmaktadır. Bu maddeyle teminat altına alınan kànunlar arasında sözünün ettiğimiz 2590 sayılı kànun da vardır?

Hakkında kànun çıkarılması ve bunun Anayasayla korunmasına rağmen

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bir kısım değişiklikler ne yapılırsa yapılsın, halk tarafından benimsenmez. Hattâ inkılâp şefleri de bazan yaptıklarını Nasreddin Hocanın kar helvası gibi kendileri de beğenmezler.

milletimiz bu yasaklanan unvanları kullanmaktan vazgeçmemiştir. Zaten asırlardır kullanılan bu kelimelerin hele dini tâbirlerin kânunla veya zorlamayla kaldırılması mümkün değildir. Bu mevzuyla ilgili olarak Türk Düşüncesi dergisinde bir yazı kaleme alan Av. Bekir Berk, umumi olarak inkılâpları tahlil etmekte ve millete mâl olmayan bu kanunun tutmadığını belirtmektedir:

"**Müstâmel mânâsıyla inkılâp:** Bir şahıs veya zümrenin cemiyeti, şiddetli ve âni darbelerle cebren istedikleri bir istikâmete sürüklemesi, onu bağlı olduğu mânevi değerler âleminden koparıp, bir başka dünyaya mâl etmeye çalışması, kendinden başkasına benzemeye zorlaması, istediklerini bir el çabukluğuyla millet istiyormuş gibi göstererek, tazyiklerinin kendilerini bile tekzip ettiğini nazara almadan, sözde millet adına ve fakat millete rağmen, zorla ona kabul ettirmesi demektir.

"İtaata icbarla vazifelendirildiği ve alkışlanmakla vazifelendirildiği hareketlerin bir kısmına ve onlara muhafız olan kânunları halk başta mukâvemet ederse de, zamanla, yapılan propagandalar neticesi mukâvemeti kırılır, onlara çarnâçar katlanılır, biraz alışılır ve neticede teslimiyet gösterilir ve millete mâl olmuş telakki edilirler.

"Bir kısım değişiklikler ise ne yapılırsa yapılsın, ne söylenirse söylenilsin, halk tarafından benimsenilmez (hattâ inkılâp şefleri dahi bazan yaptıklarını Nasreddin Hocanın kar helvası misali kendileri de beğenmezler) mukâvemet devam eder, millet iradesi eğilmez, boyun eğmez, haklarına vurulan zincirlere rağmen hakkını unutmaz ve bu hal ya idare edenler yola gelinceye kadar veya hürriyetlere zindancılık yapanların anahtarları sakladığı yerin keşfine ve onların elinden alınacağı güne kadar devam eder gider. Bu vaziyette ise millete mâl olmayan inkılâptan bahsetmek yerinde olur.

Türk Düşüncesi'nin Haziran-Temmuz 1969 sayısına bir yazı yazan Avukat Bekir Berk, "paşa, bey, efendi" gibi kelimelerin hayâtiyetini koruduğunu ve bunları kaldıran kânunun millete mâl olmadığını anlatmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ezanın serbestçe okunmasını sağlayan Menderes, jandarma zoruyla yürütülecek kânunların, demokratik idarenin birinci vazifesi olarak kaldırılması gerektiğini açıkça savunmuştu.

"Millet: 'Hakimiyet bilâkayd ü şart milletindir' diye nutuk çektikleri halde, insan haklarını tepe tepe çiğneyerek yangından mal kaçırırcasına hürriyet nizamından uzaklaşanların yakasına yapıştığı, bu prensiplerin icaplarının yerine getirilmesini istediği, zorbalığa paydos dediği, hürriyet meselesini, çocuklarını evcilik oynaması kadar dahi ciddiye almayanların, demokrasiyi orta oyununa, eski Ramazanların, 'Yâr bana bir eğlence'li Karagöz-Hacıvat eğlencesine çevirenlerin oyununu bozduğu, ipleri başka ellerde olan kuklaların ipliğini pazara çıkardığı ve seçim mekanizması kör-topal da olsa işlemeye başladığı zaman, millet vicdanında geçmişin muhasebesi yapılır, millete mâl olan-olmayan inkılâplar meselesi ortaya çıkar ve hürriyet vaad edenler samimiyetleri derecesinde, hürriyete aykırı ve millet vicdanının mahkûm ederek reddettiği tahditleri kaldırırlar."

Bir taraftan milletin on asırdan beri kullandığı "hacı, hoca, molla" gibi unvanlar kânunla yasaklanırken, ezanın da aslı değiştirilmiş, garip bir şekle sokulmuştur. Lâkapların kaldırılmasıyla ilgili kânuna itibar etmeyen Müslüman milletimiz, ezanın Türkçe okunmasına da bir türlü alışamadı. 1950 yılında DP'nin iktidara gelmesiyle ezan asliyetine kavuştu. Milletimiz bunu bir bayram havası içinde karşılarken, zamanın idarecilerine de "mürteciler inkılâplardan tâviz verenler" gibi ithamlar da yapılıyordu. Av. Bekir Berk, Adnan Menderes'in bu ithamlara nasıl karşılık verdiğini aktarıyor:

Hakiki İnkılâp

"Bizdeki duruma gelince, ayrı bir tedkik sahası teşkil edecek bu

İhtilâl şefleri bâzı yaptıklarını, Nasreddin Hocanın kar helvası gibi kendileri de beğenmezler.

mevzua şimdilik girmiyor, sadece Başvekil Adnan Menderes'in, üzerinde dikkatle durulmaya ve düşünülmeye değer kıymet taşıyan şu sözlerini nakil ile yetiniyorum:

"'Bu kânunlar acaba hangileridir ve tâvizler hangi tâvizlerdir? Gâliba

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Millet yapısına uymayan kânunların tatbiki mümkün değildir. Bugün bile bir çok mânâsız yasak mevzuatı aksesuar gibi durmaktadır.

ezanın serbestçe okunmasını ve vicdan hürriyeti üzerine yapılan baskının kaldırılmasını kastediyorlar. Eğer inkılâp kânunları bugüne kadar halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoruyla yürütülecekse milli vicdanının hilâfına olan bu kânunları kaldırmak demokratik bir idarenin başta gelen vazifesi olmak icap eder. İnkılâptan çok bahsediyorlar. Hakiki inkılâp Türkiye'de şimdi oluyor. Bir milletin rüşdünü isbat etmek suretiyle yaptığı inkılâp hakiki inkılâptır. İnsanları sürü olmaktan kurtaran bir iradeyi kurmaktayız. Ve demokrasiyi ve halk hakimiyetini tesis eden hakiki inkılâbı şimdi yapmaktayız.'

"Bu sözler, ezanın Resûlullah'ın kabul ettiği ve 14 asırdan beri İslâm dünyasında hergün beş vakit tekrar edilen şeklinin serbestçe okunmasına inkılâp adına mâni olarak konulan bir yasağın kaldırılması üzerine, bu ilk başlayan ve şimdilik tek kalan harekete karşı cephe alan sahte hürriyet havarilerinin, inkılâplara ihanet ettiği mürtecilere (dinine bağlı Müslümanlar kastediliyor) tâviz verdiği iddiasıyla ve inkılâp kânunlarının tâvizsiz tatbik edilmesi yaygarasıyla kendisine yaptıkları hücuma, Başvekil Menderes'in, millet vicdanını çiğnemeye kararlı olanların yolunda yürümeyeceklerini söyleyenlerin ne şekilde hareket etmesi gerektiğini açıklayıcı mâhiyette 1952 yılında Antalya'da verdikleri cevaptır."

Millet yapısına uymayan kânunların tatbiki mümkün değildir. Nitekim bugün de bir çok mânâsız yasaklar tatbik edilmemekte, bunları koyan mevzuat ise bir aksesuar gibi durmaktadır.

Bir taraftan "paşa" tâbiri kânunla yasaklanmış, ama o kânunu Anayasayla teminat altına alanlardan Cumhurbaşkanı Kenan Evren, 1984-1985 yıllarında bir gazeteciye "Yahu Anayasaya göre paşa da demek suçmuş" demekten kendisini alamamış, böyle garip bir yasağın olması karşısında hayretini gizleyememiştir. Sayın Evren, daha sonraki yıllarda da "paşa" kelimesini kullanmanın suç olduğuna inanmadığını muhtelif vesilelerle ifade etmiştir. Nitekim 1987'nin ilk aylarında "Rabıta" ile ilgili İstanbul'da yaptığı bir basın toplantısında, kendisinin bazı dinî grupların muhakeme edilmesini istediğini, ancak bunların mahkemede beraat ettiklerini belirtmiş ve "Kenan Paşa ne yapsın?" demişti.

Av. Bekir Berk, bahsini ettiğimiz

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tâbirdir. Sonraları zâdegândan olanlarla ilmî ve içtimaî mevkîi yüksek bulunanlar hakkında kullanılırdı. Birinci sınıf kadılara da molla denirdi. Mollanın lûgat mânâsı âlim, fâzıl fâkih'tir. Müderrislerle, yaşlılar medrese talebelerini isimleriyle çağırmazlar, molla diye hitap ederlerdi.

"'Hâfız'da kaldırılan kelimelerimizden birisidir. Sözü geçen sözlüğün ifâdesine göre, 'Hâfız,' Kur'ân'ı ezberleyenler hakkında kullanılır bir tâbirdir. 'Hâfız-ı Kur'an' surelerinde de kullanılır. Hâfız, Esmâ-i İlâhiyedendir?

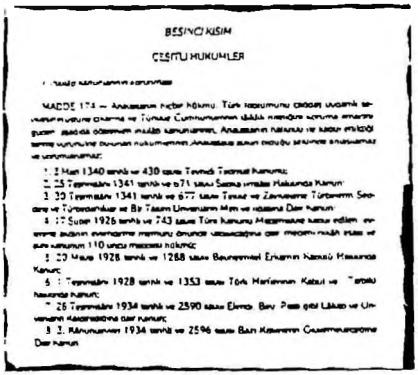
"'Hoca' kelimesinin de kaldırılan kelimeler arasında olduğu mâlûmdur. Yukarıda zikrettiğimiz sözlükte bulunduğu üzere, 'Hoca: muallim, müderris yerinde kullanılır bir tâbirdir.' Memleketimizde daha ziyade bu kelime dinî tedrisatta bulunanlar için kullanılır.

"Afaroz edilen kelimelerden birisi de 'Bey'dir. Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri sözlüğüne göre, 'Bey', eski Türklerle Altay kavimlerinin muhtelif şekillerdeki unvânı olup, Osmanlı lehçesinde sonradan aldığı şekildir.

"Türkler, Müslümanlığı kabul ederek İslâm medeniyeti dâiresine girdikten sonra da bu unvanı eski zamanlarda olduğu gibi ve hemen hemen aynı mefhumları muhafaza ederek devam etti. Bu unvan Osmanlıların son zamanlarında daha fazla taammüm etmiş, az çok bir mevki sahibi olanlar bu unvanı kullanmışlardır. Bey kelimesinin son asırlardaki kullanılışı ise hiç bir zaman bir imtiyaz mânâsı taşımamış ve umumiyetle herhangi bir kimseye ismiyle hitap edilirken edepli insanlar tarafından kullanılmıştır. Falan Bey, Filan Bey gibi... Şimal havasına, sınıfsız bir cemiyet kurma dâvâsına kapılanlardan başkası bu kelimede tahakküm ve zulüm gölgesi görmemiştir.

"Aynı sözlüğe bakarak 'efendi' kelimesinin mânâsını da açıklayalım. Sözlüğe göre, 'Efendi,' okuyup yazması olanlara ünvan olarak verilen tâbirdir. Sahip, seyyit, çelebi, hoca, molla, okumuş mânâlarında kullanılırdı."

Hele hoca ve paşa kelimelerinin kullanılmasına kimse engel olamadı. Bu kânun çıktıktan sonra da general olanlardan bugüne kadar hep paşa diye bahsedildi. Kaldırılan kelimelerden "efendi" kelimesi, büyüklere saygıyı, beyefendi de kibarlığı ifâde ediyordu.

BEŞİNCİ KISIM

ÇEŞİTLİ HÜKÜMLER

MADDE 174 — Anayasanın hiçbir hükmü, Türk inkılâbının güttüğü amaçlar hakkında hiçbir kuşku ve Türkiye Cumhuriyetinin ülkesi üzerinde ve milletiyle kurduğu ayrılmaz bütünlük aleyhinde olamaz. Anayasanın hükümleri ve bunun değişikliği hakkında bu hükümlerin değiştirilmesi Anayasanın ilk, 2 Nisan 1340 tarihli ve 430 sayılı Temmuz Bayramı Kanunu;

2. 25 Temmuz 1341 tarihli ve 571 sayılı Saltanat Aleyhtarlığı Kanunu;

3. 30 Temmuz 1341 tarihli ve 577 sayılı Tevsi ve Zamanaşımı Türbanının Seçme ve Türbanlıların ve Bir Takım Unvanların Men ve Ilgasına Dair Kanun;

4. 17 Subat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kanunu Medenisinde kabul edilen evlenme şeklinin evlenmeye memuriyet dışında vazifelerine dair meşru kılan ve aile kanununun 110 uncu maddesi hükmü;

5. 20 Mayıs 1928 tarihli ve 1288 sayılı Devletin Dini Olmadığı Hakkında Kanun;

6. 1 Temmuz 1928 tarihli ve 1353 sayılı Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki hakkında Kanun;

7. 26 Temmuz 1934 tarihli ve 2590 sayılı Elbise, Şapka gibi Lâkap ve Unvanların Kaldırılmasına dair Kanun;

8. 3. Kânunuevvel 1934 tarihli ve 2596 sayılı Batı Kıyılarının Güvenliğine Dair Kanun

Anayasa'nın 174. maddesine göre "efendi, bey, paşa" gibi lâkaplar kaldırılıyor ve bunların kaldırılmasını Anayasaya aykırı görmek de yasaklanıyor.

İnkılâp kânunlarını koruma altına alan Anayasanın 174. maddesi, "inkılâp kânunlarının, Anayasaya aykırı olduğu şeklinde anlışamayacağını ve yorumlanamayacağını" belirtmiştir. Buna göre, "efendi, bey, paşa" gibi lâkap ve unvanların kaldırılmasını Anayasaya aykırı olarak görmek yasak! Bunlar Anayasaya aykırıdır veya değildir ayrı mesele. Fakat iyi bilinmesi gereken bir husus, Anayasaya

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

uygun olan herşeyin doğru olmadığı, hattâ Anayasanın bizzat kendisinin "mutlak doğru" olarak kabul edilemeyeceği gerçeğidir. Eğer her Anayasa doğru olsaydı, on yılda bir değiştirmeye gerek kalmazdı. Hattâ 1982 Anayasasındaki siyasi yasakların doğru olmadığı milletçe ortaya konmuştur.

Zaten insanların yaptığı hiç bir kânun, "mutlak gerçek" değildir. Bu hususu Tevhid-i Tedrisat Kânunuyla ilgili bir soru üzerine açıklayan DYP lideri Süleyman Demirel, "Tevhid-i Tedrisat Kânunu semâvî değildir. Şayet din eğitimine engelse din eğitimine imkân verecek şekilde değiştirilir" demiştir. Bunun için biz 2590 sayılı kânunun, Anayasaya aykırılığından ziyade, millete ters olduğunu söylemek istiyoruz.

Bu kânun 1934 yılında görüşülürken bile gerek kânun teklifini veren, gerek Meclis Başkanı, gerekse milletvekilleri, sık sık "paşa, efendi" gibi kelimeleri kullanmışlardır. Kânunun asıl maksadını ve görüşmeler esnasında meydana gelen "mizah mevzuu olabilecek" konuşmaları öğrenmek için, Meclisteki konuşmaların bir kısmını aktaracağız.

Yıl 1934... Günlerden Kasım ayının 26. günü. TBMM'de hararetli konuşmalar yapılıyor. Başkanlık kürsüsünde General Kâzım Özalp bulunuyor. Meclis, Muğla Mebusu Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın ateşli konuşmasını dinlemektedir:

Meclis Başkanlık kürsüsündeki General Kâzım Özalp, milletvekillerine "Karşılıklı konuşmayın" direktifini verdi.

"Dahiliye Vekili Şükrü Kaya: Arkadaşlar, eski devirlerden kalma bugünkü demokrasi esasına uymayan bazı lâkaplar, unvanlar, rütbeler, nişanlar, madalyalar var. Bunların bir an evvel resmî belgelerden ve kânunun karşısından kaldırılması, İnkılâbımıza uygun bir hareket olacaktır. Hükûmetiniz, böyle bir kânun hazırladı, yüksek huzurunuza takdim ediyor. Ricamız, bunun takdimen, tercihen bugünkü ruznâmeye alınmasıdır. (Çok muvafık sesleri.)

"Yasaları düzdünüz!"

"Besim Atalay: Arkadaşlar! Ne mutlu sizlere ki, küller arasında lişkin u koskoca ulusun yasalarını düzdünüz. Ne mutlu sizlere ki, ölüp dönen bu budunun temel taşlarını attınız.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Ağa, bey, paşa" gibi lâkap ve unvanların kaldırılmasıyla ilgili kânun teklifi görüşülürken konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "Bunların bir an evvel kaldırılması gerekir" diye bas bas bağırıyordu.

Düşte gören inanmaz, yarın okuyacaklar, bu büyük değişmeleri, bu yoktan yaratılışları, bu kadar az günler arasına nasıl sıkıştırmış diye şaşacaklar, onu yapan, onu yaratana yürekten bağlanacaklar. İnönü'nün çıplak dağlarında binbir güçlük içinde bu değişmenin, bu büyük ulusun temel taşını atan Çankaya'nın yalçın kayaları üstünde taş gibi, demir gibi, örsle bir millet döğer. Atatürk'e benden sonsuz saygılar. (Okey sesleri, alkışlar...)

"Dahiliye E.M.M.Şükrü (Çanakkale): Efendim, kânunun istihdaf ettiği mânâ ve maksat, demokrasiyi kendine mâl etmiş olan bu yüksek milletin herhangi bir sınıf farkını gösteren unvanları tamamen yıkmaktır. Binaenaleyh ağa da köylüler arasında çok az bir sınıfı ifade eden bir unvan olması dolayısıyla bunun kaldırılmasına hükümetle beraber encümen de muvafakat ediyor.

BESİM ATALAY— Arkadaşlar!.. Ne mutlu sizlere ki, küller arasında fışkıran kos koca ulusun yasalarını düzdünüz.

ŞÜKRÜ KAYA—"Ağa, bey, paşa" gibi unvan ve lâkapların kaldırılmasıyla ilgili kânun teklifi görüşülürken konuşan Şükrü Kaya, bakın unvanların [illegible] yıkmaktır. Binaenaleyh ağa da köylüler [illegible]

"Kemal Turan (Lapseki): Hacı kelimesi de kalkacak mı?

"Dahiliye E.M.M.Şükrü (Çanakkale): Arzettim efendim, evvelce kabul edilen kânun mucibince dinî unvanlar lâkap olarak kullanılamayacaktır.

"Lütfi Müfit (Kırşehir): Ağa, efendi, bey kelimeleri, kalktıktan sonra 'hacı'nın yeri kalmaz. Onun da tasrihini rica ederim.

"Dahiliye E.M.M.Şükrü (Çanakkale): Efendim, tekrar edeyim; kabul olunan kânunla, yani soyadı kânunuyla dinî maksat ifade eden kelimeler esasen kullanılmaz. Eğer hacı kelimesi lâkap, yani soyadı olarak kullanılıyorsa, buna da imkân yoktur. Bundan sonra delillerden sonra kimse kendisini hacı diye tesmiye etmez.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Efendi ve benzeri kelimelerin demokrasiye aykırı olduğunu söyleyen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, her sözüne "efendim" kelimesiyle başlıyor.

"Abdülhak (Erzincan): Paşam, bu kânunla paşalık kalkıyor, general oluyor. Bunların mütekait olanlarına da general mı diyeceğiz?

"Dahiliye E.M.M. Şükrü (Çanakkale): Müteakit olanlar için de tabiatiyle bir hak mevzuu olmak itibariyle, mütekait birinci general, yahut ne diyeceklerse mütekait ikinci ferik adını alacaklardır. Mütekaidin de mukâbili t ılunacaktır.

"Kâzım 'Diyarbekir): Yalnız isim söylenecek. Kadını erkeği nasıl anlayacağız?

"Şükrü (dönerek): Kadın ve erkek isimleri malûmdur. Fransa'da dahi böyledir.

"Reis: Karşılıklı konuşmayın!

"Dahiliye Bakanı Şükrü Kaya (Muğla): Efendim, birinci madde gâyet sarihtir. Biz Türklerde tegallüp, sınıf ve tefevvuk ifade eden bir çok kelimeler kullanılmaktadır. Kânunda kullandığımız 'gibi' kelimesi ile her muhitte kullanılan buna mümâsil kelimeleri kaldırmış oluyoruz.

"Ziya Gevher (Çanakkale): Efendim, 'efendim' demeyeyim. Şükrü Kaya demin bir sorguya karşılığında eskiden alınmış olan paşalığın yahut mukâbili generalliğin kalkabileceğini ifade ettiler. Bizde generallik, yahut bu gibi yüksek rütbe, milli iş içerisine alınan rütbe olmalıdır.

"Tarık Us (Giresun): Efendim, Türkiye içinde herhangi bir yurttaş hiç bir unvan almaksızın anılacaktır. Bu kelimelerin bu suretle kalkmış olmasından sevinmeyecek hiç bir arka-

Muş mebusu Hasan Reşit, "Paşa Hazretleri" diye söze başlayınca Meclis'ten, "Paşa da yok, hazretleri de yok" sesleri yükselir. Meclis bu kânunun kaldırılması esnasında bunun gibi bir çok gülünç sahnelere şahit olur.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

daş yoktur. Hepsi de ayrı bir sınıf, ayrı bir zümre ifade eden kelimelerdi, yalnız bana öyle geliyor ki, bunun sakatlığı, bu sınıf ifade, bu kelimelerin birden fazla oluşunda idi. Efendi, efendinin yanında bey, beyin yanında ağa vardı. Bu şekilde ayrı ayrı kelimelerin kullanışı sınıf fikrini uyandırıyordu. Hususî konuşmalarda bay, bayan kelimelerinin kullanılacağı ifade edilmektedir. Ne mahzur görülmüştür ki, resmî yerde bu kelimeler kullanılmasın. Bay kelimesini, hususî zamanlarda olduğu gibi, resmî olan yerlerde de bu kelimelerin kullanılmasında ne mahzur görmüşlerdir?

"Dahiliye Vekili Şükrü Kaya (Muğla): Türk kânunlarında ve belgelerde mahkeme huzurlarında, ilânlarla Türklerin böyle unvan taşımasını demokrasi ve cumhuriyet prensipleriyle kâbil-i te'lif görmedik. Bugünkü cumhuriyet prensipleri ve bizim ruh asaletimizle kâbil-i te'lif görmedik. Fakat teâmül icâbı olarak, diğer-

"Paşa kelimesinin kaldırılmasını Başbakanken TBMM Başkanlığına teklif eden İsmet İnönü, "Artık bu yaşıma İsmet Paşa diye anılmaz, bu kelime "paşa tokadı" gibi kulağımda bir manâ patlamış, o da bundan çok hoşlanmıştır.

nın Meclise kim tarafından sevkedildiğini de açıklamak yerinde olur. Ayrıca, kanunun kabulünden sonra Mustafa Kemal (Paşa)nın sofrasında cereyan eden bir hadisenin mânasını anlayabilmek için de bu izahata lüzum var. Öyleyse Başvekâlet Kararlar Müdürlüğünün 6/3231 sayılı ve 26/XI/1934 tarihli yazısını okuyunuz:

T. B. M. M. Yüksek Reisliğine

Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırılmasına dair Dahiliye Vekilliğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 25/XI/1934 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun layihası esbâb-ı mucibesiyle birlikte Yüksek Huzurlarına sunulmuştur efendim.

Başvekil
İsmet İnönü

Bu kanunu meclise getiren hükûmetin Başvekilinin kanunu meclise sevk yazısını bu surette naklettikten sonra artık Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında cereyan eden hadiseyi anlatabiliriz.

KEMAL (PAŞA) NIN SOFRASINDA

Kanunun kabulünden bir müddet sonra cereyan eden bir hadise, çeşitli bakımlardan muhim olduğu için aynen yazmak isteriz. Psikanalist Dr. İzzeddin Şadan Beyin naklettiğine göre. Birinci Reisicumhur Mustafa Kemal (Paşa) bir akşam vakti sofrasında bulunanlara «Bana İsmet Paşayı çağırın» demiş. Etrafındakiler yerlerinden kıpırdamamış ve hattâ ses bile çıkarmamışlar. Mustafa Kemal (Paşa) emrini tekrar etmiş: «Yahu bana İsmet Paşa'yı çağırsanıza.» Yine kımıldayan ve cevap veren olmamış. Nihayet Kemal (Paşa) «Söylediğimi duymadınız mı, İsmet Paşa'yı ni-

— 165 —

Türk Düşüncesinde yayınladığı yazıyı Zafer Bizimdir isimli kitabına alan Bekir Berk, yasaklamalarına rağmen "paşa, bey, beyefendi" gibi kelimelerin hayâtiyetlerini muhafaza ettiklerini, kendilerini ortadan kaldırma kararı verenleri tuşa getirdiklerini anlatmaktadır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Acaba Cumhuriyetin kuruluşundan beri "çağdaş uygarlık seviyesine" çıkamayışımızın sebebi, "Paşa, bey, hanım, efendi, hacı, hoca, molla, hazret" kelimelerini kullanmamız mı? Hangi ülke bu şekilde ilerlemiş, gelişmiş acaba?

lerine ittibâen hakikaten birkelime kullanmak lâzım geliyorsa, tanınmayan bir zâtı çağırmak lâzım gelirse, başka başka sesler çıkarmaktansa "bay" kelimesi kullanılabilecek, söylenebilecek.

"Reis: Takrirleri okuyorum:

Yüksek Reisliğe

'Hacı, hoca, hâfız sözlerinin de konmasını teklif ederim.

Urfa Refet'

Yüksek Reisliğe

'Ağa kelimesinin maddeye ilâvesini tavsiye ederim.

Isparta Mükerrem

Yüksek Reisliğe

'Bey, efendi, beyefendi, ağa gibi üstünlük ve sosyal özgü anlatan lâkaplar kaldırılmıştır.'

'Birinci maddenin birinci fırkasının yukarıdaki şekilde yazılmasını teklif ediyoruz.

Muş Isparta
Hasan Reşit Kemal'"

"Tarık Us (Giresun): Okunan takrirlerde-zannederim ki, Refet arkadaşımızın takriridir- hoca kelimesinin de bu kelimeler arasına konul-

nın Meclise kim tarafından sevkedildiğini de açıklamak yerinde olur. Ayrıca, kanunun kabulünden sonra Mustafa Kemal (Paşa) nın sofrasında cereyan eden bir hadisenin mânasını anlayabilmek için de bu izahata lüzum var. Öyleyse Başvekâlet Kararlar Mudürlüğünün 6/3231 sayılı ve 26/XI/1934 tarihli yazısını okuyunuz:

T. B. M. M. Yüksek Reisliğine

Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap ve unvanların kaldırılmasına dair Dahiliye Vekilliğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 25/XI/1934 tarihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kanun layihası esbab-ı mucibesiyle birlikte Yuksek Huzurlarına sunulmuştur efendım.

Başvekil
İsmet İnönü

Bu kanunu meclise getiren hükümetin Başvekilinin kanunu meclise sevk yazısını bu surette naklettikten sonra artık Mustafa Kemal Paşa'nın sofrasında cereyan eden hadiseyi anlatabiliriz.

Başvekil İsmet İnönü TBMM Başkanlığına sunduğu kânun lâyihasında (tasarısında) cümlesini "efendim" kelimesiyle tamamlıyor. Yapılan işin fıtrata ne kadar aykırı olduğu buradan da anlaşılmıyor mu?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

masi istenmektedir. Hoca, asıl Türkçe bir kelimedir ve nihayet bir tâlim ve tedris vasfını ifade eden bir kelimedir. Bilmem bunu idhal etmek doğru bir şey olur mu?

"Reis: Şimdi ağa kelimesi hakkındaki takriri reye koymaya hacet yoktur. Encümen de kabul etmiştir.

"Bundan sonra hacı, hoca, hâfız, molla kelimelerinin de kalkması hakkında bir takrir vardır. Bunu da reyinize arzedeceğim.

"Hacı, hoca, hâfız, molla kelimelerinin kalkmasını kabul edenler... (Gürültüler.)"

Hocaya muallim mi diyeceğiz?

"Salah Cimcoz (İstanbul): Hoca müstesnâdır, hocayı kaldıracağızda yerine muallim mi diyeceğiz?"

"Süreyya (Tokat): Hoca kelimesi buradan çıkmalıdır."

"Reis: Kelimeleri ayrı ayrı reye koyacağım. (Bravo sesleri.)

"'Hacı' kelimesinin kaldırılmasını kabul edenler. Etmeyenler.. Kabul edilmiştir. Hacı lâkabı kalkmıştır.

"'Hâfız' lâkabının kaldırılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. Hâfız lâkabı kalkmıştır?

"'Hoca' kelimesinin kalkmasını kabul edenler... Etmeyenler... Bu anlaşılmadı. Tekrar reye koyacağım."

"Ziya Gevher (Çanakkale): Hocadan maksat, mektep hocası değil, sarık! mânâsına gelendir?"

"Reis: Hoca kelimesinin kaldırılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Tekrar reye koyacağım.

"'Hoca' kelimesinin kaldırılmasını kabul edenler ayağa kalksın... Hoca kelimesinin kaldırılması kabul edilmiştir. (Alkışlar.)

"'Molla' kelimesinin kaldırılmasını kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir. "Molla" kelimesi de kalkmıştır?

"O halde, 'hâfız, hacı, hoca, molla' kelimeleri lâkap olarak, paşa vesaire gibi kullanılmayacaktır. (Uğurlar olsun sesleri.)"

"Ziya Gevher (Çanakkale): Madde hepsine şâmildir."

"Hasan Reşit (Muş): Efendim, meselâ Şarkta 'mir' kullanılıyor, bu hiç mevzubahis olmadı."

"Ziya Gevher (Çanakkale): Biz mir, mür bilmiyoruz."

"Reis: Maddenin aldığı en son şekli okutuyorum. Lütfen dinleyiniz.

"Madde-1- Ağa, hacı, hâfız, hoca, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi ve hazretleri gibi lâkap ve unvanlar kaldırılmıştır. Erkek ve kadın vatandaşlar kânunun karşısında ve resmî belgelerde yalnız adlarıyla anılırlar?"

"Tarık Us (Giresun): Reis paşa, müsaade ederseniz bir şeyi arzedeyim.Burada 'hoca' kelimesi lâkap olarak kullanılmaz, bu demek değildir ki, tâlim vazifesi ifa eden bir adama denilemez."

"Hasan Reşit (Muş): Paşa Hazretleri (Paşa da yoktur, hazretleri de yoktur sesleri.) Arkadaşlar, bu kânunla gerilîğin son serpintisini de ortadan kaldırıyoruz."

1934 yılında kabul edilen lâkapları kaldırma kânunu 1963 Anayasasının 174. maddesiyle de muhafaza altına alınmasına rağmen, Cumhurbaşkanı Evren, bir yerde vatandaşlar tarafından "paşa" diye

İnönü: Efendim kelimesi kalkmalı efendim

2590 sayılı kânunu koruyan Anayasanın 174. maddesi inkılâp kânunlarının maksadını, "Türk toplumunu çağdaş uygarlık seviyesinin üzerine çıkarmak ve Türkiye Cumhuriyetinin lâiklik niteliğini korumak" şeklinde özetliyor. Bu iddiaya göre, "efendi, bey, paşa gibi unvânları kaldıran kânun" da aynı fonksiyonu icrâ ediyor.

Acaba öyle mi?

Burada insanın aklına bir çok soru geliyor. Acaba bunca yıldır çağdaş uygarlık seviyesine çıkamayışımızın sebebi, bu kânuna uyulmadığından mıdır? İleri ülkeler bin yıldır aralarında kullandıkları kelimeleri yasakladıklarından mı gelişmişlerdir? Bahis mevzuu kelimelerin lâiklikle ne ilgisi vardır?

"Efendi, bey, paşa, hanım, hacı, hoca, molla, hazret" lâkap ve unvanlarını kaldıran kânunun maksadı ilerlememizi sağlamak içinmiş!

Soruları uzatmak mümkündür. Bütün bunların neticesinde ortaya çıkan bir gerçek var: Bu kânun, sadece millete mâl olmamış bir kânun değildir; aynı zamanda kânunu çıkaran milletvekillerince de benimsenmemiştir. Meclisde bu kânun görüşülürken fikirlerini açıklayan mebuslar, bol miktarda, "Efendi, paşa, hazretleri" kelimelerini kullanmışlardır. Hattâ kânun metni son şeklini aldıktan sonra konuşan Muş mebusu Hasan Reşit, sözlerine "Paşa hazretleri" ifadeleriyle başlamıştır.

Tek parti diktasının hüküm sürdüğü yıllarda İçişleri Bakanlığı yapmış olan Şükrü Kaya'nın, adı geçen kânuna gerekçe olarak "Bu lâkaplar demokrasi esasına uymamaktadır" demesi, ciddiyet ve samimiyetten uzak olduğu kadar, kargaları da güldürecek derecede komiktir. Sanki demokratik rejimin vaz geçilmez unsurları olan "çok parti, hür seçim, serbest vasat" gibi esaslar halledilmiş de sıra böyle teferruata gelmiş! Kaya, ikinci bir gerekçe olarak, böyle bir kânun çıkarmanın, inkılâpa uygun bir hareket olacağını söylüyor.

Çanakkale Milletvekili Ziya Gevher— Hocadan maksat, mektep hocası değil, sarıklı mânâsına gelendir.

Asıl maksat ne idi?

Türklerin tegallüp, sınıf ve tefevvuk ifade eden bir çok kelimeler kullandıklarını ileri süren Kaya, kânun-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Paşa kelimesi her zaman İnönü'nün kulağında "paşa tokadı" gibi şakladı

da geçen "gibi" ifadesiyle bunlara benzer kelimelerin de kaldırıldığını belirtiyor.

Bir milletin vekili, ancak bu kadar milletine yabancı olabilir. Hattâ hattâ, millete değil, Şükrü Kaya bu sözleriyle kendisine bile yabancı olduğunu göstermiştir. Çünkü kendisi de bu görüşleri öne sürerken, sözlerine "efendim" kelimesiyle başlamıştır.

Oysa milletimizin böyle kelimeleri çok kullanmasının sebebi, saygı ve sevgiyi ifâde içindir. Nitekim "hacı, hoca, hâfız" gibi kelimelerin de yaşaklanması asıl niyetin demokrasi falan olmadığını göstermiştir. Dinin farz kıldığı bir ibâdeti yapanlara 14 asırdır söylenegelen "hacı" lâkabının aleyhinde konuşan Çanakkale mebusu Dahiliye E.M.M Şükrü'nün, "Bundan sonra delilerden başkası kendisini hacı diye tesmiye etmez" demesi, asıl maksadı gözler önüne sermektedir. Hoca kelimesi hakkında görüşlerini açıklayan Ziya Gevher'in "Hocadan maksat, mektep hocası değil, sarıklı mânâsına gelendir" diye konuşması da asıl kaldırılmak istenen şeylerin dini değerler olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim Muş mebusu Hasan Reşit, daha fazla dayanamamış, "Bu kânunla geriliğin son serpintisini de ortadan kaldırıyoruz" diye zırvalayabilmiştir. Mânevi değerleri "gericilik" olarak görenler ve "bey, beyefendi, hanım, paşa" gibi kelimeleri, gericiliğin son serpintisi olarak vasıflandıranlar, kendilerini bu kelimelerden hiç bir zaman kurtaramamışlardır.

Paşa tokadı

Burada mezkûr kânun teklifini kimin verdiğini belirtmek de faydalı olacaktır. Başvekâlet Kararlar Müdürlüğünün 6/3231 sayılı ve 26/11/1934 tarihli yazısı şöyledir:

"Efendi, bey, paşa gibi lâkap ve unvânların kaldırılmasına dair Dahiliye Vekilliğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetince 25/11/1934 târihinde Yüksek Meclise arzı kararlaştırılan kânun lâhiyası esbâb-ı mucibesiyle birlikte Yüksek Huzurlarına sunulmuştur efendim.

"Başvekil İsmet İnönü"

Dikkatinizi çektiyse, İsmet İnönü'nün Meclis Başkanlığına yazdığı yazı "efendi" ile başlamakta "efendim" ile bitmektedir. Ancak ilkinde bu kelimenin kaldırılmasını istemekte, ikincisinde de aynı kelimeyi Meclis Başkanının şahs-ı mânevisine hürmet makâmında kullanmaktadır.

Kaderin cilvesine bakın ki, mezkûr kânunu teklif eden İnönü ömrü boyunca "İsmet Paşa" diye anılmış ve anılmaya da devam etmektedir. Kimse İnönü'ye "Emekli General İsmet İnönü" dememiştir. Torunu kendisine "paşa dede" diye hitap etmiş, hanımı da yıllarca "paşam" diye seslenmiştir. "Paşa" kelimesi her zaman İnönü'nün kulağında sanki "paşa to-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kadı" gibi şaklamış, âdetâ kendisini yok etmek isteyen zâtın üzerine üzerine gitmiştir. İşin enteresan tarafı, İnönü de bu tokadı bir "okşama" kabul etmiş ve kendisine paşa diye hitap edilmesinden çok hoşlanmıştır.

M. Kemal, her zaman "paşa" diye anılmış, kendisine hitap edenler "paşa hazretleri" demişler, okullarda hayatı anlatılırken, yıllardan beri "Annesi Zübeyde Hanım, babası Ali Rıza Efendi" ifadesi kullanılmıştır.

M. Kemal'in sözünü dinlemiyorlar

Kânun Meclisde görüşülürken, "hacı" kelimesinin soyadı olarak bile kullanılamayacağı iddia edilmiştir. Halbuki o günden beri pek çok kimsenin soyadında "hacı, hoca, molla" gibi kelimelerin bulunması önlenememiştir.

Bu arada Av. Bekir Berk'in "Zafer Bizimdir" kitabının 165. sayfasında zikrettiği hâdise, bu inkılâbın millete değil, inkılâbın mimarlarına bile mâl olmadığını göstermektedir.

"Kânunun kabulünden bir müddet sonra cereyan eden bir hâdise, çeşitli bakımlardan mühim olduğundan aynen yazmak isteriz. Psikanalist Dr. İzzeddin Şadan Beyin naklettiğine göre, 1. Reisicumhur Mustafa Kemal Paşa bir akşam vakti sofrasında bulunanlara, 'Bana İsmet Paşayı çağırın' demiş. Etrafındakiler yerinden kıpırdamamış ve hattâ ses bile çıkarmamışlar. Mustafa Kemal Paşa emrini tekrar etmiş: 'Yahu bana İsmet Paşayı çağırsanıza.' Yine kımıldayan ve cevap veren olmamış. Nihâyet Kemâl Paşa 'Söylediğimi duymadınız mı? İsmet Paşayı niçin çağırmıyorsunuz?' diye çıkışınca, kendisine verilen cevap şu olmuş: 'Biz İsmet Paşa diye birisini tanımıyoruz. Bay İnönü'yü biliyoruz.' Bu cevap üzerine biraz durakladıyan M. Kemal Paşa, sonra gülmeye başlamış ve bu hal dakikalarca sürmüş."

Kânun aksesuar mı?

Bütün buraya kadar dikkat çektiğimiz hususlar, bahis mevzuu kânunla plânlanan hedefin tuttuırulmadığını, kânunu çıkaranların bile gereklerine uyamadıklarını göstermektedir. Böyle bir mevzuda kânun çıkarmak daha sonra onu Anayasa teminatına almak aklın alacağı bir iş değildir. Acaba hangi demokratik ülke, asırlardır kullandığı kelimeleri yasaklamış, daha sonra da bu yasağa uyulmadığını gördüğü halde kânunu muhafaza etmeye çalışmıştır?

Hukukun en basit kâidelerinden birisi, kânunların akla, mantığa uygun, nâfiz ve uyulabilir olmasıdır. Tatbiki mümkün olmayan kânunlar, "kânun'a olan hürmeti, uyulması için gösterilecek dikkat ve gayreti, kânunun özünde bulunması gereken mânevî gücü ve bağlayıcılık hususiyetini yok eder; en azından zedeler. Böyle durumlarda yapılması gereken o kânunu kaldırmak, hiç değilse ıslah etmektir. Bunun örneklerini yakın geçmişte yaşadık. Böyle bir kânun kaldırılmadığı takdirde herkeste, "kânunların çiğnenebileceği" inancı yerleşir. Hele bu kânun bir Anayasa maddesi olursa iş daha vahim bir hâl alır.

Bugün hiç kimse büyük erkek kardeşine "ağabey" demeyecek midir? Mesâi arkadaşlarına, "Falan Bey" otobüste birisiyle tanışırken, "beyefendi" kelimelerini kullanmayacak mıdır? Tam aksine bu kelimeler kaldırılıp, yerine "bay ve bayan" gibi iki soğuk kelime konduğundan beri, eski kelimeler kullanılmakta, türedi ifadeler ise terkedilmektedir. Hattâ sosyete ve entellektüel çevreler bile,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

birbirlerine hitap ederken, "üstad, hazret, hocam" gibi kelimeleri kullanmaktadırlar.

2590 sayılı kânunu, 1982 Anayasasında koruması altına alan Cumhurbaşkanına bile "Evren Paşa" denmektedir. Bu durum göstermektedir ki, bahis mevzuu kânun bir aksesuar gibi durmaktadır. Fayda getirmek şöyle dursun, kânunların özünde bulunan yukarıda saydığımız hususiyetleri zedelediğinden zarar bile getirmektedir.

Çâre, bu zararın bertaraf edilmesindedir.

SAYFALAR ARASINDA

Şapkaya karşı çıkanlar idam edildi

Şapka kânununun çıkmasıyla birlikte, İstiklâl Mahkemeleri de, yıldırım hızıyla oradan oraya koşuşturup şapkayı reddeden halkı terörle sindirmeye başladı. Şapka İktisa'ı hakkındaki kânun TBMM'den çıktığı gün, Erzurum'da gösteriler yapıldı. Ertesi gün şehirde bir ay müddetle sıkıyönetim ilân edildi.

Sıkıyönetimin Mecliste kabulü görüşülürken İsmet Paşa, "Mürtecilerin gâvur memur istemeyiz" sloganıyla ayaklandıklarını söyledi. Ve Şapka İktisa'ı hakkındaki kânun ilk defa 29 Teşrinisânî 1341'de, üç kişiyi idama sürüklerken, iki kişi de onar seneye mahkûm edildi.

Kânunun mer'iyete girmesinden 5 gün sonra o günün gazetelerinde şu haber vardır: "Maraş'ta bir irtica hâdisesi oldu. Hükümet önüne gelen halk, 'şapka istemeyiz' diye bağırdı." Bir muhabir, hâdiseyi sonradan şöyle anlatıyor:

"...Askerin geldiğini gördük. Camî abluka edildi. Camiin damlarına çıkan Mehmetçiklerimizin vakur ve metin etvarı, mürteciler üzerinde derin bir tesir hâsıl etti. Camiden kaçamayanlar sıralanıyor. Bu sırada bir gürültü işitildi. Bir kapı kırılıyor, oraya saklanmış olan mürteciler yakalanıyordu. Bu anda bir silâh sesi daha işitildi... Câmide yakalananlar sıralanmışlardı. Saydım: 39 kişi... İrtica hâdisesinin kahramanı (!) olan imam vekili İbrahim yakalanmıştı. Refik-i şenaatî olan Müezzin Hâfız Mehmet de mevkuflar arasında idi." (Cumhuriyet, 6 Kânunuevvel 1341)

Ertesi gün de Rize hâdiselerinin teferruatı anlatılır. İstiklâl Mahkemesi, hızlı muhakemesi neticesinde 14 Aralık 1925 günü 143 sanıktan 8 kişiyi idama, 14 kişiyi 15'er, 22 kişiyi 10'ar, 19 kişiyi de 5'er sene hapse mahkûm etmiştir?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ayasofya Zulmü

Fetih sembolü câmi kan ağlıyor

İstanbul'u bu millete armağan eden Fatih Ayasofya için ne demişti? Ayasofya'nın cami olarak kalmasının ehemmiyeti nereden kaynaklanmaktadır? Ayasofya'nın minarelerinden yükselen ezan-ı Muhammedî savaşlar sırasında bile susmamışken, tek parti devrinin idarecileri nasıl ve niçin susturdu? Fetih sembolü mâbedin minarelerini yıkmak isteyenler kimlerdi? Ayasofya'da ezanı yasaklayanlar sahte belgeyi nasıl düzenledi? Ayasofya'nın aslî şekline kavuşması için nasıl mücadele verilmişti? Fâtih'in vasiyetine ve mirasına kimler sahip, kimler karşı çıktı?

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ayasofyanın mâbedliğine sahtekârlıkla zincir vuruldu

481 yıl okunan ezanı 1934'te susturdular

İSTANBUL Boğazı, Marmara Denizi ve Haliç'in birbirine kavuştuğu nokta, dünyanın incisi İstanbul'un en güzel yerini bağrında taşıyor. Gerek Doğu Roma İmparatorluğunun, gerekse devlet-i ebed-müddet Osmanlının asırlarca idaresini yürüten imparatorlar, sultanlar, padişahlar bu noktaya çok ehemmiyet vermişler.

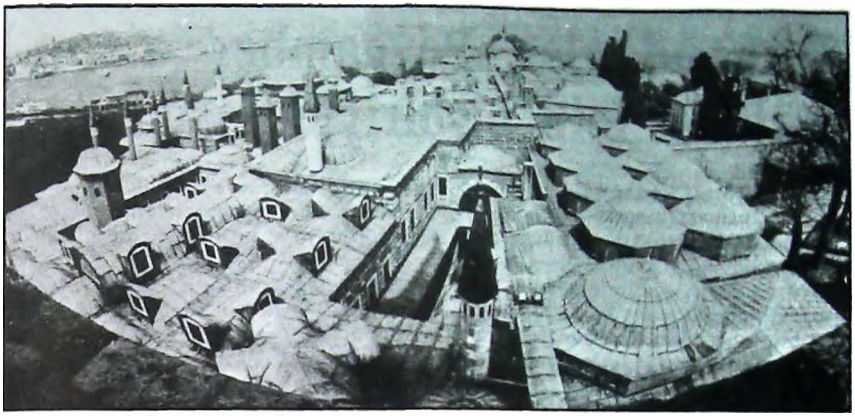
Karadeniz kıyılarındaki Moskof zulmünü engin denizlere taşıyıp eritmek istercesine coşkun ırmaklar gibi Marmara'ya akan mâvi sularla, okyanusların esrarını kuzeye gizlice ulaştırabilmek için o mavi dalgaların altından ters yöne yarış eden akıntıların değişik âlemleri birbirine kavuşturdukları bam başka bir mekândır burası

Burada, tehaccür etmiş Bizansla takavvüs etmiş Osmanlının havası vardır. Zulmün, entrikanın, riyanın sembolü Bizans, taşlaşmış sütunlarda, mabed kalıntılarında, kâğnalı boyalı rinde hâlâ soluk almaya savaşıyor. Şefkatin, medeniyetin, insanlığın, kudretin sembolü Osmanlı ise, ekserisi akmayan sebillerinin göz pınarları kurumuş musluklarında, sülün gibi semâya ellerini uzatmış minarelerinde, vefâsız torunlarının kadirbilmezliklerine tevekkül yüklü acı tebessümler dağıtan türbelerinde hâlâ yaşıyor.

Osmanlıyı ayakta tutan muhteşem bir eser de, üç suyu birbirine kavuşturan mevkiin süsü olan Topkapı Sarayıdır.

Saraybumu'na bakan hakim tepede kurulmuş Topkayı Sarayı, üç kıt'aya medeniyet götürmüş Osmanlıyla birlikte nice kahramanlık destanları dinlemiş, nice bozgun haberleriyle inlemiş bir binadır. Çaldıran'ın, Ridâniye'nin, Mohaç'ın, Haçova'nın zafer müjdeleri burada çınlamıştı. Budin'in, Belgrad'ın, Estergon'un ve diğer Osmanlı beldelerinin küffar eline düşüşünün kara haberleri de yine bu-

Gerçek PDF Kitap Arşivi - tayfaoku.org

Peygamber'in (s.a.v.) müjdesine mazhar olan Fâtih, asırlar öncesinden bugünü görerek, Ayasofya'yı câmilikten çıkaranlara lânetler yağdırmıştı.

Her köşesinde ayrı bir hatıra saklayan, her metrekaresinde binlerce yadigâr barındıran Topkapı Sarayını gezip de his dünyası alabora olmayan bir vatandaşınızı düşünemiyorum.

Fatih'in, Yavuz'un, Kanuni'nin, Genç Osman'ın, 4.Murad'ın adım adım dolaştığı yerlerde hüzünle dolaşıyor, ikinci avluya geçiyorsunuz. Göz kameralarınızı Hazine Kütüphanesine dikiyorsunuz. Orada, 1835 numarada kayıtlı bir vakfiye ile karşılaşıyorsunuz. Bizans'ı fethederek Peygamber müjdesine mazhar olan Fatih Sultan Mehmed'in mührünü taşıyan vakfiyeye merak sâikasıyla göz atıyorsunuz. Ve birden tüyleriniz ürperiyor.

Koca Fatih bakın ne diyor:

Topkapı Sarayı, asırlar boyunca, üç kıtada at koşturan Osmanlının zafer türkülerini, Ayasofya'daki ezanı, Hırka-i Saadette Kur'an'ı dinledi.

"Yerler ve gökler devam ettiği müddetçe [Kıyamete kadar] benim vakfettiğim şeyin [Ayasofya'nın] bu vakfiyemde koyduğum şartlarını kimse değiştiremez, bozamaz. Koyduğum esaslar birer kanundur. Bunların bir tek noktasını kimse ne eksiltebilir, ne de çoğaltabilir. Bunları yapmak Allah'ın haram kıldığı şeylerdir.

"Koyduğum şartların ve esasların muhafazacısı Allah'tır. O Allah ki, levhin, kalemin, Arş'ın, Kursi'nin, yerlerin ve göklerin Hâliki ve muhafızıdır.

"Nefis kilise Ayasofya Kıyâmete kadar câmi olarak vakfedilmiştir. Bunu, Allah'a, âhirete, Onun heybetine inanan hiçbir mahlûk, sultan olsun, hakim olsun, bir mütegallibe olsun, değiştiremez. Vakıf şartlarını kim değiştirirse, Allah'ın, meleklerin, bütün insanların ve lânet edenlerin lâneti onların üzerine olsun. Onlar hiçbir zaman hafiflemeyen azap içinde bulunsunlar. Yüzlerine bakan ve onlara şefaat eden hiçbir kimse bulunmasın."

Nasıl, sizin de tüyleriniz ürpermedi mi? İstanbul Fatih'ini gazaplandıracak bir işi yapmaya hangi babayiğit cür'et edebilir? Hiç düşünebiliyor musunuz? Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetine müstehak olmak, kolay kolay irtikâp edilecek bir fiil midir?

Siz hiç, olmasına imkân verebiliyor musunuz?

Peki, nedir Bizans'ın fatihini böyle gazaplı bir ifade kullanmaya iten dü-

Kumandanlar, Peygamber (a.s.m.) müjdesi için birbiriyle yarıştı

şünce? Niye bu kadar şiddetli bir lânetleme ihtiyacı hissetmiş?

İslâm dininin insanlığa hayat bahşetmeye başladığı günden beri bütün Müslümanların gözündeki en büyük dünyevî hedef, Bizans İmparatorluğunun başşehri olan Konstantiniyye'yi, yanî bugünkü adıyla İstanbul'u fethedebilmekti.

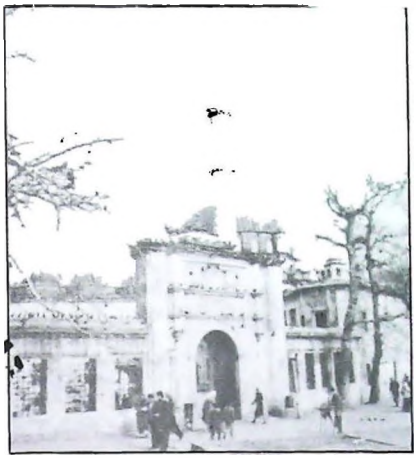
İki Cihan Peygamberi Efendimiz de bir hadislerinde bu fethi şöyle müjdelemişlerdi:

"Konstantiniyye mutlaka fetholunacaktır. Onu zapteden emir ne güzel emirdir ve onun ordusu ne güzel ordudur."

Emîrler, halifeler, sultanlar, kumandanlar hep o "Ne güzel emir" olabilme uğruna binlerce kilometreyi tepmekten çekinmemişler; onların askerleri de "Ne güzel ordu" müjdesine mazhar olabilme heyecanıyla bin bir türlü güçlüğe göğüs germişlerdi. Emeviler, Abbasiler, Selçukiler ve Os-

Fatih, Kâinatın Efendisinin müjdesine mâlî olmak için çırpınıyordu. Fatih askerleri de kendisiyle aynı hisleri paylaşıyorlardı. Sonunda fetih gerçekleşecek, Fatih bu büyük fethe sembol olması için Ayasofya'yı seçecekti.

Peygamber Efendimizin sahabileri, fetih müjdesine nail olmak için koşup gelmişti. Eyüb Sultan Hazretleri muhasara esnasında hastalanacak ve ruhunu Rahmana teslim edecekti. Osmanlı idarecileri bu mübarek büyüğümüz için cami inşa ettirecek türbe yaptıracaklardı.

manlılar hep bu ideal için senelerini harcamışlardı. Bugün neredeyse İstanbul'un sembolü olan ve Eyüp Sultan diye bilinen Peygamber Sahabîsi Hz. Hâlid bin Zeyd (r.a.) o gaye için Bizans surları dibinde kalmayı tercih etmişti.

Mihmandâr-ı Nebevi olan Eyüp Sultan Hazretlerini bile tâ Arabistan çöllerinden kopup getiren İstanbul şehrinin sembolü de, asırlık Ayasofya Kilisesi idi.

Bizans İmparatoru Büyük Jüstinyanus zamanında on bin amele ve bin usta tarafından tam beş yılda yapılan Ayasofya'nın temeline ilk kazma 23 Şubat 532 tarihinde vurulmuştu. 27 Şubat 537 tarihinde tamamlanan mabed, 25 Aralık 537'de Noel günü halka açılmıştı.

Tam 915 sene, 5 ay, 5 gün kilise olarak hizmet veren Ayasofya, İstanbul'un Müslüman Türkler tarafından fetih günü olan 29 Mayıs 1453 tarihinde Fatih Sultan Mehmed tarafından camie çevrildi.

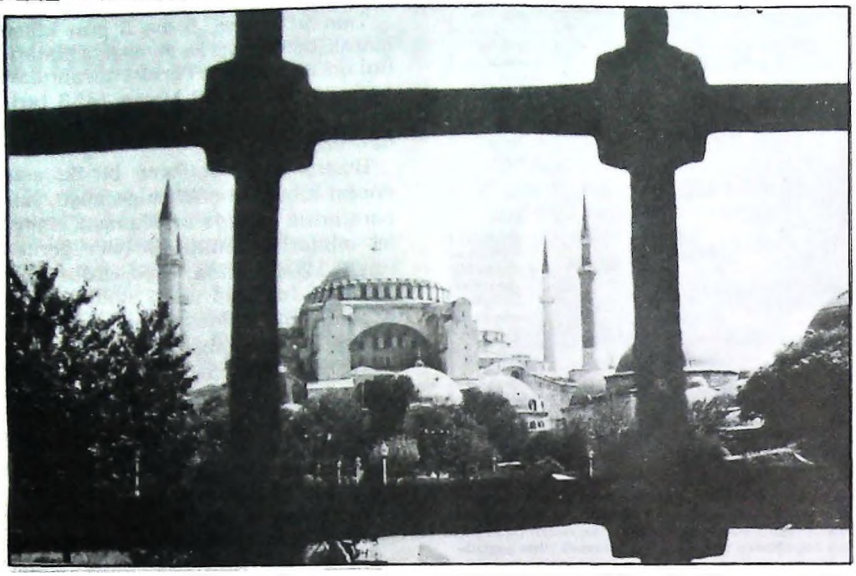
Bizans zaten fetihten bir-iki asır öncesi itibarıyla çöküşe geçmişti. İmparatorluk git gide zayıflamıştı. Haliyle, mimarlık sanatı da iyice gerilemişti. 1204 yılında Haçlı Ordusu tarafından İstanbul talan edildiği vakit Ayasofya da yıkılmıştı. Ama, Bizanslılar bu asırlık mabedi tamir bile edemiyorlardı. Bu yüzden 14. asrın başında Osmanlı Beyliğinden yardım istediler.

1317 yılında Ayasofya'yı tamir etmeye gelen Osmanlı mimarları mabedi destek duvarlarıyla pekiştirirken, ileride Müslümanların eline geçtiğinde şimdiden hazır olması için minare temellerini de fırsattan istifade atmışlardı.

29 Mayıs 1453'te İstanbul'u zaptederek Paygamber müjdesine mazhar olan Fatih Sultan Mehmed, Topkapı surlarından şehre girdiği gün doğruca Ayasofya'ya giderek Cenab-ı Hakka şükrünü eda etmişti.

Bu millet, İstanbul'un fethi için gelen Eyüb Sultan Hazretlerini candan bağlanmış, ona "Eyüb Sultan" demişti. Türbesi ziyaretçilerle dolup taşmaktaydı.

Tek Parti devrinin idarecileri, İstanbul surlarını kanlarıyla sulayan şehidlerin beddüasını alacaklarını akıllarına bile getirmemiş ve Ayasofya'nın hürriyetinin delili olan ezanı susturup, camilik sıfatına kilit vurmuşlardı.

Binayı çok bakımsız ve harap bulan Fatih buraya çok itina göstermiş, derhal tamiratını yaptırmış, bu büyük kiliseyi camie çevirmiş ve Fethin ilk Cuma namazını burada kılmıştı. Burada ilk namazı Akşemseddin Hazretleri kıldırmış, rivayete göre ilk hutbeyi de bizzat Fatih okumuştu.

Yıllar önce atılan temeller üzerine de daha sonra minareler inşa edilmiş. Bizans'ın sembolü olan Ayasofya Kilisesi artık fethin ve Peygamber müjdesinin sembolü olarak Müslümanların ibadetine açılmıştı.

Bu hususiyetinden dolayı idi ki, koca Fatih Ayasofya üzerine titriyordu. Bu mabedi Kıyamete kadar ayakta tutabilmek için bir çok gelir vakfetmiş ve yukarıda sözünü ettiğimiz vakfiye ile de, Ayasofya'yı cami olmaktan çıkaracaklara cihanın en ağır lânetini etmişti.

Ezan ve Kur'an Osmanlının iki mânevî temeliydi

Osmanlının bilhassa ilk devirlerindeki beyleri, sultanları için "velidir" diyenler pek de haksız sayılmaz. Peki, Fatih Sultan Mehmed o ağır lânetleri ihtiva eden vakfiyeyi niye yazdırdı acaba? Ayasofya'nın sanki bir gün gelip de cami olmaktan çıkarılacağını mı görmüştü? Köhnemiş Bizans'ı hâk ile yeksan ederek Yeniçağın kapısını aralayan koca Sultan, yoksa bu yüce mabedin minarelerine zincir gerdirileceği günleri velâyet nazarı ile keşf mi etmişti? Onun için mi Ayasofya'yı cami olmaktan çıkaracaklara Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lânetini yağdırmıştı?

Yahya Kemal— Ezan ve Kur'an'ın devletin temeli olduğunu söylüyordu. İstiklâl Harbi dahil öyleydi.

Ayasofya'da yükselen ezan-ı Muhammedî devletin temellerinden birisi olan "ezanı" sembolize etmekteydi.

DEVLETİN İKİ TEMELİ

13. ASRIN sonunda kurulup 20. asrın ilk çeyreğine kadar yaşayarak dünyanın en uzun ömürlü devletini kuran Osmanlıları asırlarca ayakta tutan sır ne idi acaba?

İstersenız, şair Yahya Kemal'e kulak verelim.

Osmanlının çöküş devrinde yetişen, o buhranlı günlerde evvelâ Nev-Yunanilik cereyanına kapılan, daha sonra koca devletin ruh kökünü keşfeden, fakat o keşfettiği unsuru da kültürümüzün tatlı bir aksesuarı olarak gören Yahya Kemal Beyatlı 30 Mart 1922'de, yani İstiklâl Harbinin o günlerinde bu gerçeğe şu neşteri atmıştı:

Yahya Kemal Beyatlı, Ayasofya'da okunan ezan ile Hırka-i Saâdette okunan Kur'an'ı, devletin iki mânevî temeli olarak görüyordu.

"Bir gün Ayasofya minaresinden ezan okunduğunu işittim. 857 [Hicri] senesinin o sabahından beri asırlarca günde beş defa okunmuş olan bu ezan, hâl-i vâki idi. Bu ezanı dinlerken Fatih'i asıl mânâsıyla ilk defa idrak ettim.

"Yine bir gün padişahların Topkapı Sarayında Revan Köşkünü ziyaret ediyordum. Uzaktan Kur'ân okunuyordu. Yavaş yavaş sese doğru yaklaşırken nereden geldiğini ziyaretimde rehber olan zata sordum. Dedi ki: 'Hırka-i Saadet Dairesinden geliyor.'

"Peygamberimizin hırkasını sakladığımız cennet gibi yeşil odanın Türkkâri penceresi önünde durduk. İçerde iki hafız vardı. Biri ellerini kavuşturmuş, gözlerini yummuş, oturuyordu; diğeri diz çökmüş, müsterih ve yüksek bir sesle okuyordu. Rehberime sordum: 'Hırka-i Saadet önünde Kur'ân ne zaman okunur?' Dedi ki: 'Dört asırdan beri her saat gece-gündüzlü. Yavuz Sultan Selim'in Hırka-i Saadeti Mısır'dan getirip bu odadaki mevkiine koyduğundan beri kırk hafız nöbetle Kur'ân okur. Türk tarihinde bir dakika bile buradaki Kur'ân sesi kesilmemiştir.'

"Gezintilerimde bir hakikat keşfettim. Bu devletin iki manevî temeli vardır: Fatih'in Ayasofya minaresinden okuttuğu ezan ki, hâlâ okunuyor.

Selim'in Hırka-i Saadet önünde okuttuğu Kur'ân ki, hâlâ okunuyor.

"Eskişehir'in, Afyonkarahisar'ın, Kars'ın genç askerleri, siz bu kadar güzel şey için döğüştünüz!" (Y.Kemal, *Aziz İstanbul*, s. 120)

Şâir iyi tesbit etmişti. Osmanlı işte bu yüzden Ayasofya'yı bir sembol olarak kabul etmiş, bu yüzden ona ehemmiyet vermiş; bu yüzden Fatih Sultan Mehmed, vakfiyesine o ağır lânetlemeyi koymuştu.

Bu İslâmî şeâirin verdiği manevî kuvvetle devlet ayakta durmuştu. İstiklâl Harbi yıllarının ümitsizlik günlerinde bile maddeten bütün imkânları tükanmış Anadolu insanı bu manevî kuvvetle yedi düvele karşı mücadele gücü bulmuştu.

Yahya Kemal'in yukardaki satırları yazdığı günler, bütün vatan evlâtlarının varlarıyla yoklarıyla manevî cihad aşkıyla yandığı günlerdir. Düvel-i muazzamanın kışkırtması ve desteği ile Anadolu yarımadasına çullanan Yunan palikaryasına karşı din için, ezan için, Kur'an için, bayrak için, vatan için, başörtüsü için mukaddes harb ilân edildiği günlerdir.

O günlerde TBMM Hükümetinin kabul ettiği Anayasanın içine, "Devletin dini, din-i İslâmdır" maddesi yazılmıştır. Top mermilerinin üzerine bizzat Mareşalin emriyle "innâ fetahnâ" süreleri yazılmaktadır. "Kur'ân'ımızı abdesthane kâğıdı yapacaklar, kadınlarımızın başlarını açacaklar" sözleri ile kadınlı erkekli bütün Müslüman vatandaşlar galeyana getirilmişti.

İşte şair tam o günlerde devletin iki manevî temelini tesbit etmişti: Ayasofya'nın minarelerinden okunan ezan ile Hırka-i Saadet Dairesinde okunan Kur'ân!

Peki, acaba bugün de bu iki temel yerinde duruyor mu? Sultan Fatih'in vakfiyesi ile bize emanet edilen Ayasofya Camiinden ezan sesleri yükseliyor mu? Yavuz Sultan Selim'in ebedî hatırası olan Hırka-i Saadet önünde Kur'ân okunuyor mu? Hiç merak edip de devletin bu iki manevî temeline bakma ihtiyacı hissettiniz mi?

Heyhatt!

Örtüye saldıran Fransız bütün yurdu işgal mi etti?

Baksanız bile görmeniz mümkün değildir. Ayasofya minareleri birer taş sütun gibi sessiz, ruhsuz, üzgün; Hırka-i Saadetin önü de Kur'ân sesinden mahrum, me'yûs.

Ne oldu dersiniz? Osman Gazinin Bursa'daki sandukasını tekmeleyen Yunan çizmesi bütün yurdu işgal mi etti? Kahramanmaraş'ta kadınlarımızın peçesine el uzatan Fransız keferesi İstanbul'u da mı aldı? Nasıl oldu da devletimizin iki manevi temeline dinamit kondu?

Sonraları sefirlik ve milletvekilliği de yapan Yahya Kemal, aynı zamanda Lozan'a giden Türk heyeti içinde de vazîfe almıştı. Binaenaleyh, bu iki manevi temelin niye kaldırıldığını herhalde iyi biliyordu.

BİR AYASOFYA HATIRASI

1922'NİN 9 Eylül günü İzmir'in Yunan palikaryasından temizlenmesi, bütün memleketi sevince gark etmişti. Ordular Ankara'da TBMM'nin emri altındaydı, ama devletin başında hâlen bir padişah vardı. Sultan 6. Mehmed Vahîdüddin, işgal altındaki İstanbul'da saltanatı deruhde ediyordu. Zaten TBMM de padişahı, halifeyi ve vatanı kurtarmak maksadıyla Ankara'da toplanmıştı.

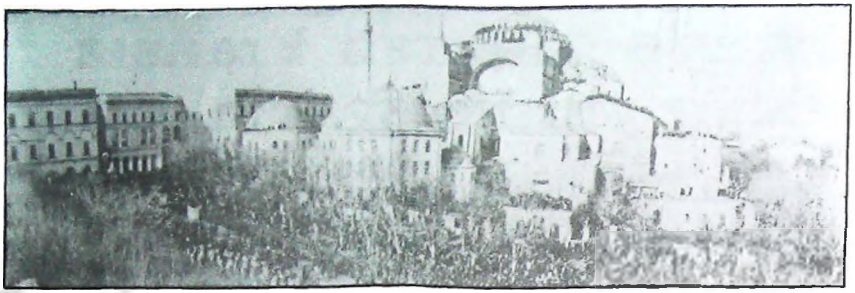
Düşmanın denize dökülmesi üzerine Sultan Vahîdüddin, Büyük Zaferin tes'idi için Ayasofya Camiinde bir mevlid okutmaya karar verir. O günlerin İtalyan sefaretinin 2. Kâtibi olarak İstanbul'da bulunan Sinyor Piyetro Quaroni de bu mevlidi takip etmek ister. Daha sonra neşrettiği Croquis d'Ambassade isimli hatıra kitabında Ayasofya Mevlidini anlatır.

Nizamettin Nazif Tepedelenlioğlu'nun da Ordu ve Politika isimli eserine aldığı hatıra şöyle:

"Türk ordusu, bir semtî alevler içinde yanan İzmir'e girmişti. Yunanistan'la yapılan harb artık sona ermişti Birden koca şehri umumî bir hayret sardı: Sultanın, Ayasofya'da Türk kuvvetlerinin zaferini tes'id için teberrüken mevlid okutacağı duyulmuştu.

"Bu, cidden düşündürücü bir haberdi. Zira, Ankara Hükûmeti Sultan hakkındaki fikrini, ona karşı neler

Ayasofya asırlar boyunca nelere şâhit olmamıştı ki. Gün olmuş Padişahlarla Cuma selamlığına giderken halkın "Mağrur olma padişahım senden büyük Allah var" sadasını işitmiş, gün olmuş fotoğrafta görüldüğü gibi Meşrutiyet için yapılan merasimleri görmüştü.

tasmim ettiğini artık gizlememekte idi. Ve Sultan, kendisini de devirecek olan kuvveti zafere ulaştırdığından ötürü Cenab-ı Hakka hamd edilmesini istiyordu.

"Tabii bu dinî merasim, bu ibadet yalnız Müslümanlara mahsustu. Fakat, Ayasofya'yı dolduracak mü'minlerin saflarına karışmak için öyle büyük bir arzu ve merakla tutulmuştum ki, büyük camie gitmekten kendimi alamadım." (A.g.e., s.367-368)

Sinyor Quaroni, nihâyet bir Kafkas Müslümanı gibi giyinerek Ayasofya Camiine gider ve mevlidi sonuna kadar takip eder. Yine kendisini dinliyoruz:

"Taa dipten, çok uzaktan, ahenkli ve iyi duyulan sesler geliyordu. Mollalar, hâfızlar sıra ile Kur'ân okuyorlardı. Mihrabın yanında, bu mü'minler kalabalığının önünde o, tek başına duruyordu. Başında gri bir kalpak vardı. İçine kırmızı çuha kaplanmış mavimtrak paltosunun yakaları cömertçe açılmıştı. O... Majeste Altıncı Mehmed Osmanlıların imparatoru, mü'minlerin emiri, Zillullah-i fi'l-Arz, krallar kralı, sultanlar sultanı, âlemdeki hüsrevlere taçlar dağıtan ve daha nice ünvanların sahibi, Sultan...

"Cemaat halinde eda edilen bir İslâmî ibadet, yani namaz kadar ihtişamlı bir manzara olamaz. Bütün mü'minler hep beraber secdeye varıp alınlarını yere değdirdikleri anda,

Ayasofya Fâtih'in, Hırka-i Saadet Dairesi Yavuz un yâdigarıydı. Mübarek emânetlerin muhafaza edildiği bu mekânda asırlar boyunca Kur'an okunmuştu.

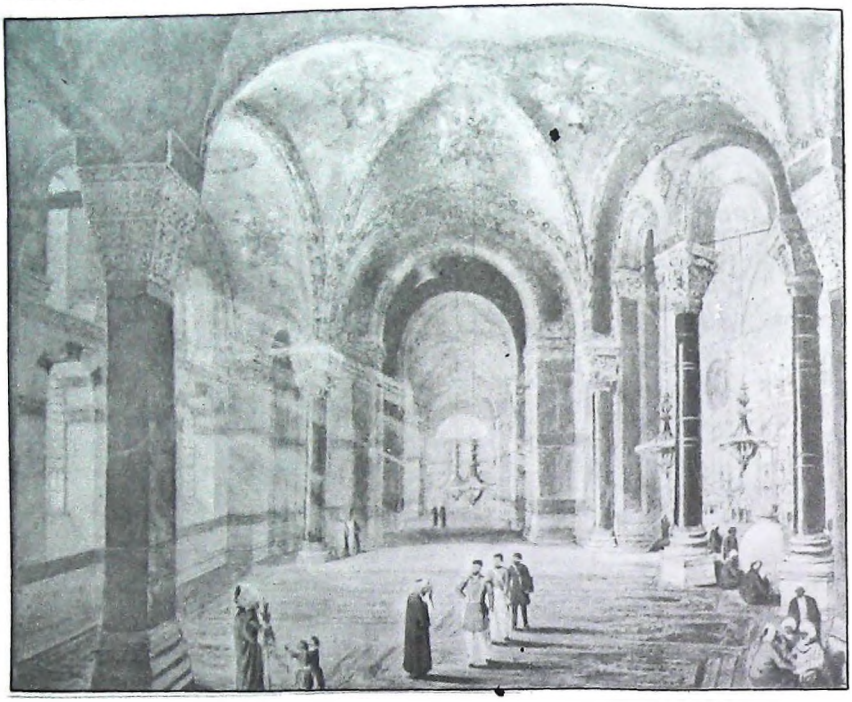

Mehmedcik "Allah Allah" diyerek düşman üzerine hücum ediyor, muhaddes değerler uğruna savaşıyordu. Yahya Kemal'e göre bu vatanın yiğit evlatları Kur'an ve ezan için can veriyordu. Ne yazık ki, Teh Partî devrinin idarecileri Mehmedçiğin bu yapısını kâle bile almayacak ve Ayasofya'yı kapatacaktı.

kumsala gelip parçalanan dalgaların gürültüsü gibi bir ses yükselir.

"Bu gece loşluk ve dinî olduğu kadar da vatanperverane olan heyecan, mevlidin ruhanî ululuğunu bir kat daha arttırıyordu. Ulemâdan bir zat mihrapta birkaç basamak yükseldi. Ben uzaktan onun ancak ak sakalını ve kocaman beyaz sarığını görebiliyordum. Arapçanın bâzan peltek, bazan sert seda verişini, Türk dilinin kıvrak âhengi takip ediyordu.

"Kulaklarımı ara sıra bir kelimeyi fark edebiliyordu. Ama, etrafımı saran halkın ne derece kendisinden geçmiş ve alevlenmiş olduğunu hissediyordum. Ve hutbe biter bitmez bu halktan korkunç bir haykırış yükseldi: 'Kahrolsun gâvurlar!'

Mehmedcik Yunanlılara karşı mücadele verirken, mü'minler diğer camilerde olduğu gibi Ayasofya'da da toplanıp zafer için dua ediyorlardı. Ayasofya tam 481 sene nur yüzlü mü'minlerle haşir neşir olmuştu.

"Ve şu anda kendimi bilhassa yalnız ve daha da fazla gâvur bulan ben, itiraf ederim, hiç utanmadan itiraf ederim ki, ben de tıpkı onlar gibi gırtlağım yırtıla yırtıla haykırdım: 'Kahrolsun gâvurlar!'

"Namaz, mevlid, âyin ve dua bitince sert bir kumanda duyuldu. Birden bire beliren iki dizi jandarma, halkı güçlükle ayırdı, dar bir yol açtı. Majeste Sultan Ayasofya'dan ayrılıyordu.

"Yanımdan geçerken dikkat ettim: Başını biraz sağına eğmiş, gözlerini hafifçe yummuş, dua okur gibi bir hali vardı. Dirsekleri hâlâ bükülmüş, avuçları hâlâ kıbleye doğru açıktı." (A. g.e., s.369-370)

İtalyan sefâreti ikinci kâtibini hayran bırakan Ayasofya'daki namaz ve mevlide, Kur'an ve ezan sesine yarım asırdır hasretiz.

Bir İtalyan sefaret mensubunun naklettiği bu hatıra, şimdilerde müze olarak mahzun bekleyen Ayasofya Camiinde yaşanmış. Bakalım, öyle ulvi demleri bir daha ne zaman yaşayacak...

AYASOFYA'NIN HİCRANI BAŞLIYOR

İSTİKLÂL Harbini kazanan Birinci Meclis, "hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden ibaret olan gayesinin husûlüne kadar" çalışmak üzere toplan-

Dindâr ve mâneviyatçı TCF'ye hayat hakkı tanınmamıştı!

mıştı. Büyük Zaferden sonra bu gayenin içinden "saltanat" kısmı 30 Ekim 1922 günü çıkarıldı.

Lozan Konferansına İstanbul'daki Osmanlı Hükûmetinin de delege göndermesini engellemek maksadıyla TBMM'de alelacele böyle bir çare düşünülmüştü. Zaten 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanununun birinci maddesine "Hakimiyet bilâ kayd ü şart milletindir" ibaresi konulmak suretiyle cumhuriyet idaresine gidişin ön hazırlığı yapılmıştı.

Ama, o Meclisten, hele İkinci Grubun şiddetli muhalefeti yüzünden iktidar kanadının bıçak sırtında durduğu Birinci Meclisten, arzu edilen kararları çıkartabilmek kolay değildi. Sonradan Cumhuriyet Halk Partisi olan Birinci Grup, çareyi yeni bir seçime gitmekte buldu.

Yeni Meclis Lozan Andlaşmasını tasdik etti. Cumhuriyetin ilânını kabul etti. Bir tarafta cumhurreisi, di-

Yunan palikaryaları denize dökülüdükten sonra Sultan Vahidüddin, büyük zaferin kut lanması için Ayasofya Camiinde bir mevlid okutmuştu.

ğer tarafta da halife bulunuyordu. Osmanlının çöküşünü tamamen Müslüman oluşlarına bağlayan Cumhuriyet Halk Fırkası kurmayları şimdi de yeni bir devletin temellerini atmak istiyorlardı. Birinci Meclisteki hocaların tasfiyesi de işlerini bir hayli kolaylaştırmıştı.

Ayasofya hadisesine gelebilmek için işin eveliyatını bilmek gerekiyor. Binaenaleyh, yapılan bir seri inkılâplara şöyle bir göz atalım:

3 Mart 1924'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi. Hilâfet kaldırıldı. Şer'iye ve Evkaf Vekâleti lâğvedildi. 8 Nisan 1924'te şer'i mahkemeler kaldırıldı. Bu gelişmeler üzerine ikinci Meclis içinde de bir gruplaşma oldu. Yeni inkılâplara taraftar olmayanlar, İstiklâl Harbi kahramanlarından Şark Fatihi Kâzım Karabekir Paşa başkanlığında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdular ve nizamnamelerine de "Fırkamız dine saygılıdır" maddesini koyma ihtiyacı hissettiler.

Doğudaki Şeyh Said İsyânı CHF'nin arayıp da bulamadığı bir fırsat doğurdu. Mutedil Ali Fethi Kabinesi düşürülerek yerine İsmet Paşa Hükümeti kuruldu. Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarıldı ve İstiklâl Mahkemeleri teşekkül ettirildi. Bu iki unsura dayanılarak da resmi terör estirildi ve 3 Mayıs 1925'te TCF kapatıldı.

Muhalefetin de susturulmasından sonra 25 Kasım 1925'te Şapka Kanunu; 30 Kasım 1925'te tekke, zâviye ve türbeleri kapatan kanun; 26 Aralık 1925'te miladî takvim ve alafranga saat; 17 Şubat 1926'da Medeni Kanun kabul edildi.

Aynı sene içindeki İzmir Suikasti üzerine TCF'nin ileri gelenlerinin de içinde bulunduğu bir grup eski İttihadçının idam edilmesi, bir kısmının sürülmesi, bir kısmının da yurt dışına kaçmasından sonra din unsurunu "çağdaşlaşmanın önünde barikat" olarak gören CHF'ye meydan açılmıştı. Gönüllerindeki inkılâpları daha rahat yapmaya başladılar.

Saçak dergisinin Nisan 1986 sayısında şöyle bir tesbit vardı:

"Kemalist devrim, Cumhuriyetin genç nesillerinin kafalarını dini düşünceden özgürleştirmek istiyor. Çünkü sanayileşen ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak isteyen bir cemiyetin düşüncesi din olamaz. Kemaliz-

me göre dinler. Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın, Bazı Kısvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanunun görüşmelerinde Meclis Kürsüsünden dile getirdiği deyişle, 'işlerini bitirmiş, vazifeleri tükenmiş, yeniden uzviyet ve hayatiyet bulamayan müesseselerdir.' "

Şu satırların yazarı Doğu Perinçek, Atatürk'ün el yazılarında İslâmî inanç sisteminin bütünüyle dışına çıkuğını kaydediyor. (Yeni Nesil, 31 Mart 1986)

Evet, yine Perinçek'in tesbitiyle: "Atatürk, dini ideolojiyi çağdaşlaşmanın önündeki barikat olarak görüyordu." (A.g.y.)

Bundan sonra bir seri inkılâpların geldiğine şahit oluyoruz ki, hepsi de dini unsurların kaldırılmasına veya unutturulmasına mütevakkıftu.

10 Nisan 1928'de Anayasadan "Devletin dini, din-i İslâmdır" maddesi kaldırıldı. 20 Mayıs 1928'de beynelmilel rakamlar, 1 Kasım 1928'de Latin harfleri, 26 Mart 1931'de metrik ölçüler kabul edildi. Sıra gelmişti İslâmî unsurların geri kalanına.

22 Ocak 1932'de ilk defa Yerebatan Camiinde Kur'ân-ı Kerim Türkçe olarak okutulmaya başlandı. Aynı yıl ezan-ı Muhammedî asli şeklinden çıkarıldı ve Türkçe olarak okuma mecburiyeti getirildi. 1933 yılında da üniversite reformu yapılarak İlâhiyat Fakülteleri kapatıldı.

Yahya Kemal 30 Mart 1922'de devletin iki manevi temeli olarak Ayasofya'daki ezan ile Hırka-i Saadet Dairesinde Kur'ân okunmasını göstereduršun, CHF'nin inkılâp serisi onları da yakaladı. Yeni devletin temelini tamamen Batıdan alınan esaslar üzerine kuranlar, Osmanlının mirasını bütün bütün ortadan kaldırmayı baş prensip edinmişlerdi.

Ulu mâbedi kapatan sahte kararnâme hâlâ baştâcı!

Hasan Ali Yücel— Köy Enstitülerinde Marksist bir nesil yetiştirmek için çalışmıştı. O da yetmemiş, yine kararı bir sahtekârlık göstererek, Ayasofya'nın müze yapılmasını tabulaştırmak istemişti.

SAHTE KARARNÂME

BEŞ ASIR içerisinde namaz kılınan Ayasofya Camii, Tek Parti-Tek Şef devrinde müze haline getirildi. Uzun yıllar Ayasofya'nın 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu Kararına dayanılarak müze yapıldığı söylendi.

Tek Partinin Milli Eğitim Bakanlarından Marksist ve ateist Hasan Ali Yücel'in ortaya attığı bu kararnâmenin aslının astarının olmadığı meydana çıktı. Gazeteci ve araştırmacı Ziyad Ebuzziya, meşhur kararnâmenin sahte olduğunu açıkladı. 25 Nisan 1988 tarihli Tercüman'da neşrolan yazısında kararnâmenin nasıl bir sahtekârlık mahsulü olduğunu ve öyle bir kararnâmenin mevcut olmadığını belirten Ebuzziya görüşünü mantıki bir şeklide açıklamaktaydı.

Ziyad Ebuzziya 28 Nisan '88 tarihli Zaman'da yer alan beyanatında da bu kararnâme masalının mesnetsiz olduğunu açıklamaktaydı. Ebuzziya şöyle diyordu:

"İki türlü kararnâme vardır. 'İcra Vekilleri Heyeti Kararları' ve 'Atama Kararları'

"Hükûmetin kararnâmeleri, Cumhurbaşkanı'nın ve hükûmet üyelerinin imzalarını taşır. Bu çeşit kararnâmelerin tarihleriyle beraber sıra numaraları da vardır. Bunlar Resmî Gazete ile ilân olunur. Büyük Millet Meclisi Müdevvenât ve Kanunlar bölümünde kayda geçirilir ve arşivlenir. Devlet sırrı mahiyetinde olanlar, Resmî Gazete'de ilan edilmezler. Sadece bu dairede kayda geçirilir ve arşivlenirler.

"Atama kararlarına üçlü kararnâme de denilir. Bunlar yüksek rütbeli görevlilerin tayinleri ile ilgili hususlara dairdir. Bunlarda Cumhurbaşkanı. Hü-

ne ait olanların evkafça satın alınmasına imkân bulunmadığı bildirilmiştir.

Bu iş icra vekilleri heyetinde 24.11.1934'te görüşülerek, câmiin çevresindeki evkafa ait binaların Evkaf Umum Müdürlüğünce yıktırılarak temizlettirilmesi ve diğer binaların istimlâk, yıkma ve binanın tâmir ve muhafazası masrafları da Maarif Vekilliğince verilmek suretile Ayasofya Câmiinin müzeye çevrilmesi tasvip ve kabul olunmuştur.

24.11.1934
Reisicumhur
K. Atatürk

Başvekil	Ad. V.	M.M.V.	Da. V.
İ. İnönü	Ş. Saracoğlu	Z. Apaydın	Ş. Kaya
Har. V. V.	Maliye V.	Mf. V.	Na. V.
Ş. Kaya	F. Agralı	A. Ömmen	A. Çetinkaya
İkt. V.	S.İ.M.V.	G.İ.V.	Zr. V.
C. Bayar	R. Saydam	A. R. Tarlan	M. Erkmen

Sahte kararnâmedeki imzalar. Kararnâmede, imzalar da tamamen sahte. Hepsi Hasan Ali Yücel'in uydurması. Ama doğrusu bu defa yalancının mumu hayli uzun yanmıştır.

Minârelerinden ezan sustu, koca mâbed ruhsuzlaştı!

kümet Başkanı ve kararnâme muhtevasıyla ilgili Bakan'ın imzası vardır. Resmi Gazete ile yayınlanırlar, tarihleri vardır, sıra numaraları yoktur.

"Ayasofya Camii müze haline getirildiğinde Başbakanlıkta İsmet Inönü, Maarif Vekâletinde (Milli Eğitim Bakanlığı) Hasan Ali Yücel bulunmaktadır. Ayasofya Camii müze halini aldığında Maarif Vekâleti'ne bağlıdır. Hasan Ali, Ayasofya'nın ibadet mahallinin namaza açılmasını istememektedir. Bu düşüncesini Atatürk'ün fikri imiş gibi göstererek, niyetine bir dokunmazlık kazandırmak istemiştir. Bunun için, Bakanlığı'nın, Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'ne emir vererek: 'Eski Eserler ve Müzelerle ilgili Kanun, Nizamnâme ve Emirler' ismi altında bir broşür tertipletmiş ve bu broşürün 64'ncü sahifesine, sahte kararnâmeyi teşkil eden metnin ilk 27 satırlık kısmı ile, 65. sayfasında 2. paragrafı teşkil eden 6 satırı koydurmuş, daha altına da Cumhurbaşkanı Atatürk'ün ve Vekiller Heyeti'nin isimlerini yerleştirmiştir.

Ziyad Ebuzziya— Meşhur kararnâmenin hiçbir yerde olmadığını, tamâmen sahte olduğunu söylemişti. O günden bugüne hiç kimse "Hayır bu kararnâme sahte değil, gerçektir" demedi.

"Ayasofya'nın tamiri hususunda, Maarif Vekâleti ve Vakıflar Genel Müdürlüğü arasında geçmiş olan bu yazışmanın herhangi bir kararnâme mahiyetinde olmadığı ilk bakışta da görülmektedir. Ayrıca bu sahte kararnâme Kanunlar Müdürlüğü kayıtlarında yoktur. Sicil-i Kavânin düsturlarımız, kanunlarımız gibi toplu olarak bütün kanun ve kararnâmeleri bulunduran külliyatta da yoktur.

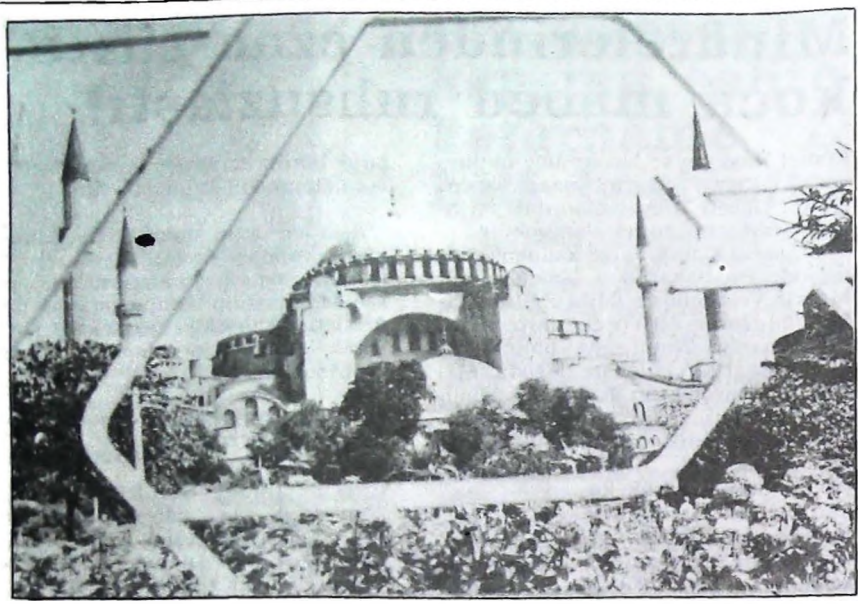
"Ama kimse bu kadar büyük sahtekârlık yapılabileceğini düşünmediği için araştırma lüzumu görmemiş, tesadüfen araştırıp farkına varanlar da, üzerlerine şimşekler çekmekten korkarak, bu muazzam sahtekârlığı açığa çıkarmamışlardır."

EZAN-I MUHAMMEDÎ SUSTURULDU

İŞTE fetih sembolü mâbed bu dünyada eşine ender rastlanan bir sahtekârlık sonunda ibadete kapatılmıştır. Kilise ve cami olarak tam 1396 sene 10 ay 21 gün Hıristiyanlara ve Müslümanlara hizmet veren bu tarihi bina, 1 Şubat 1935 günü müze olarak kullanılır oldu. Minarelerinde ezan-ı Muhammedî sustu, koca mâbed suyu çekilmiş değirmen gibi ruhsuzlaştı, Ayasofya mahzunlaştı.

Tabii, Ayasofya'nın ruhaniyetine zincir vurulmasını bu sefer de Hırka-i Saadet Dairesinde okunan Kur'ân'ın susturulması takip etti. Aynı el, asırlardır hiç durmaksızın okunan Kelâm-ı Kadime müsaade etmedi, hafızları susturdu.

Bu müdahale, Hırka-i Saadetin maddesine değildi. Nitekim, 14 Ağustos 1986 tarihli Cumhuriyet'te Mustafa Ekmekçi şöyle yazmıştı:

İlhan Selçuk gibi Marksistler Ayasofya'nın müze oluşunu memnuniyetle karşılıyorlardı. Fâtih'in yâdigarı, kültürümüzün muhâfîği bir avuç aydıncığın ördüğü duvarlarla çevrelenmişti.

"Şimdi anlatacağım olayı, yaşayan eski Meclis Başkanlarından Kâzım Özalp, Aysel Bayramoğlu'na anlatmış. Ondan dinledim. Atatürk bir gün, Meclis Başkanı Kâzım Özal'ı da yanına alarak Topkapı Müzesine gider. Müze o gün kapalı olduğundan görevliler arattırılır. Görevliler heyecanla gelirler. Mustafa Kemal, 'Hırka-i Şerîf' odasının açılmasını ister. Açılır. Peygamberin hırkasını çıkarttırır, Kâzım Özalp'a, 'Giy bakalım!' der. Kâzım Özalp giyer.

" 'Boyu şena değilmiş' der. Öbürünü de kendi giyer. Çıkarırlar, oradan ayrılırlar.

"Kâzım Özalp, Aysel Bayramoğlu'na bu olayı anlattıktan sonra şöyle der: 'Bak kızım, o gece sabaha dek uyuyamadım. Atatürk bunu niye yaptı, diye düşündüm.' "

Kararı, Atatürk'ün Meclis Başkanı Kâzım Özalp bile aklına sığdıramadı

Hadiseden de anlaşılacağı gibi, Ayasofya'yı müze yapanların ve Hırka-i Saadet Dairesinde okunan Kur'ân'ı susturanların maksadı mücerret o sembollerin maddesinde değil, taşıdıkları mânâya idi.

Ayasofya'nın mânâsına zincir vurulduktan 52 sene sonra kalem oynatan dişişleri eski bakanlarından Hasan Esat Işık, mezkûr gazetenin köşe yazarlarından İlhan Selçuk'a şunları yazmıştı:

"Cumhuriyet, Ayasofya'yı bir din mabetliğinden bir insanlık mabedine dönüştürmüştür. Bu, Türk ulusunun insanlığa büyük bir armağanıdır." (A.g.g., 12 Mart 1986)

Mustafa Kaplan, Yeni Nesil'in "Sırası Gelmişken" sütununda 21 Mart 1986 günü şöyle cevap vermişti:

MUSTAFA KAPLAN— Aydınlarını Tek Parti despotizminin, milletin inançlarını yok farzeden tatbikatlarını alkışlamasının, "alçaltıcı" bir davranış olduğunu söylüyor.

Kâzım Önalp— M.Kemal ile birlikte Peygamber Efendimizin Hırka-i Şerifini giyerek, o mübarek yadigara karşı hürmete uymayacak davranışlar sergiliyordu.

"Tek parti despotizmini 'cumhuriyet' zanneden zavallı aydınımızın, milletin dinî inançlarını yok farz eden dinsiz bir tatbikatı alkışlaması kadar entellektüeli alçaltacak bir hacâlet tablosu zor bulunur."

"Minarelerinden ezan-ı Muhammedi susturulan koca mabed durdukça, bu inkılâp yobazları lânetle anılmaya devam edilecektir. Şecaat arz ederken sirkatini söyleyen kıptiler bile böylelerinden bin defa daha haysiyetlidir. Milyonların inancına süngü dayamayı marifet zanneden insanların kendi vatandaşlarımız olmasından utanç duyuyoruz."

Demokrasiyi, insan hak ve hürriyetlerini, inançlara saygıyı içlerine sindirememiş bir zihniyetin tortuları elbette devam ediyor. Eğer bu vasıfların tersine sahip olsalardı, yarım asır öncenin yanlışına sahip çıkamayacaklardı.

Yahya Kemal Beyatlı'nın "devletin iki manevî temeli" dediği unsurlardan Ayasofya Camiindeki ezana ve Hırka-i Saadet Dairesinde okunan Kur'ân'a resmen müdahale edilmişti. Halbuki, Sultan Fatih'in vakfiyesinde yer alan ifadeler, Ayasofya'yı camilikten çıkaracak olanlara Allah'ın, meleklerin, bütün insanların lânetini yağdırıyordu.

Ve 20. asrın son çeyreğinde hâlâ birtakım aydınlar (!) kalkarak, çalınan minarelere kılıf uydurmaya çalışıyor!

Fâtih'in vakfiyesine göre, minârelerinden ezân-ı Muhammedî susturulan Ayasofya'nın bu hâli devam ettikçe, inkılâp yobazları lânetle anılmaya devam edecekler.

AYASOFYA MİNARELERİNDE TÜRKÇE EZAN

AYASOFYA Camiine zincir vurma hadisesi bir günlük iş değildi. Onun bir de evveliyâtı vardı. O merhaleye adım adım varılmıştı.

Meselâ, 1930 yılında çıkarılan bir kararla yüzlerce cami yıkılıp satılmıştı. Bir sempozyumda konuşan Prof.

Dr. Semavi Eyice, "İstanbul'un tapu senetleri ve her biri ayrı bir san'at âbidesi olan yüzlerce camî çeşitli sebeplerle yok oldu" demişti. (Yeni Nesil, 4 Aralık 1985)

Kadro dışı bırakılarak asli hizmetinden alıkonulan camilerden sonra, devrin iktidarı ezan-ı Muhammediye de el atmıştı. Bin yıldır "Allahu ekber" nidâsını semâya yükselten hançereler artık "Tanrı uludur" diye bağıracaktı. Dini şeaire sahip çıkacak yerde bir tasdik müessesesi gibi vazîfe gören Diyanet İşleri Riyaseti de 1932 yılında "Türkçe ezan ve kamet" tesbit etmişti.

O günlerde Ayasofya henüz camî olarak mü'minlerin hizmetindeydi. Minarelerinden yüce Mevlâ'nın isim-i mukaddesi dalga dalga yükseliyordu. Müslümanların ibadetine birden mâni olmayan iktidar, gizli hedefine adım adım yaklaşıyordu. Ezan ve kameti Türkçeleştirerek, kadro dışı bıraktıkları camilerden sonra inançlara bir darbe daha vurmuşlardı.

12 Haziran 1986 tarihli Cumhuriyet'te Mustafa Ekmekçi'nin sütununda enteresan bir yazı vardı. Yazar, "Türkçe ezan" meselesinde Prof. Halet Çambel'den bir mektup aldığını söylüyordu. Eski komünistlerden Nail Çakırhan'ın eşi olan Prof. Çambel, babası Hasan Cemil Çambel'in Fatih Rıfkı Atay'a gönderdiği ve onun da 9 Şubat 1949 tarihli Ulus gazetesinde neşrettiği bir mektubun fotokopisini göndermiş. Ekmekçi'nin aynen neşrettiği mektup şöyle:

"Evet, ezanı ve tekbiri Türkçeleştiren, başka hiç kimse değil, Atatürk'ün kendisidir. O, bunu Türk tarih ve dil inkılâplarıyla giriştiği derin emelli ve yüksek hedefli Türkçeleşme ve kültürleşme hareketinin millî bir zarureti saydığı için Hâfız Saadettin, Hâfız Kemal, Hâfız Yaşar, Hâfız Burhanettin ve arkadaşları gibi İstanbul'un en güzide yedi sanatkârından faydalanmayı düşünmüş ve Dr. Reşit Galip'i bu işe memur etmişti. Reşit Galip, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra aynı vazîfeyi bana verdi.

"Haftanın mütad bir gününde bu sanatkârlar Dolmabahçe Sarayında Türk Tarih Kurumunun küçük odasında gene toplandılar. Burada tekbiri koro halinde hep bir ağızdan Türkçe okumayı birkaç kere tecrübe ettikten sonra kendilerini hususi daireye, Atatürk'ün nezdine götürdüm, fakat yolda muayede salonundan geçerken Türkçe tekbirin bu muhteşem kubbe altında nasıl bir tesir yapacağını denemek aklıma geldi. O saatlerde muayede salonunda gelip geçenlerin yolunu aydınlatmak için yalnız birkaç ampul yanardı ve heybetli bir loşluk vardı. Tekbiri bir kere daha hep bir ağızdan okumalarını rica ettim. Tesir harikulâde oldu.

"Önce ben girdim. Atatürk sofrada idi. Yanına yaklaşarak yalnız kendisinin işitebileceği yavaş bir sesle muayede salonu hikâyesini anlattım ve dışarda bekliyorlar dedim. Kendilerini sofrasına aldı ve iltifat etti. Bir saat kadar geçtikten sonra, 'Bu arkadaşlara

Cumhuriyetten sonra mâbedlikten çıkarılan sâdece Ayasofya mı?

Prof. Dr. Semavi Eyice— "İstanbul'un tapu senetleri ve her biri ayrı bir san'at âbidesi olan yüzlerce camî çeşitli sebeplerle yok oldu"

sarayı gösterelim' dedi. Ayağa kalktı, muayede salonuna doğru yürüyordu.

"Salona girince hiç beklemediğimiz bir sürprizle karşılaştık. Bütün avizeler yanmış, bütün salon en ihtişamlı manzarasını almış ve ortaya mükellef bir sofra kurulmuştu. Burada Atatürk'ün emriyle en güzel Türk sesleri, en güzel melodisini, en güzel Türk diliyle okudular.

"Bu küçük, fakat mânâsı büyük tarihî hadiseden sonra gelen Kadir Gecesinde aynı sanatkâr hâfızlar Ayasofya Camiinde vazifelendirildiler. Atatürk bana, 'Sen git, bulun, gördüklerini bana anlatırsın' emrini verdi.

"Büyük mâbet bu mukaddes gecenin ruhaniyeti içinde bir mahşeri andırıyordu. En sanatkâr hâfızların iştirakiyle en ulvî mertebesini bulan teravih namazından sonra Türkçe tekbir, bu İlâhî hava içinde müezzin mahfilinden yükseldi ve mâbedin huşû verici kubbesinde dalgalana dalgalana bin bir akisle, ruhlara nüfûz etti. Türk halkı Allah'ın sesini kendi diliyle duymaktan gaşyolmuştu."

Yine Ekmekçi'nin bir başka yazısından öğreniyoruz ki, Atatürk, ezanı Türkçe okuttuktan sonra umumi efkârda ne gibi tesir meydana geldiğini ölçmeye çalışmış. Yine yazarın 18 Mayıs 1986 tarihli yazısından anlaşıldığına göre, inançlı bilinen paşalardan Kerameddin Paşanın görüşünü alarak reaksiyon ölçmüş.

Mezkûr yazıda, 1986'da ölen Din İşleri Yüksek Kurulu Başkanlığından emekli Hamdi Kasaboğlu'dan naklen şöyle deniliyordu:

"Atatürk, ezanı Türkçeleştirmeyi kafasına koymuş. İlk uygulama da olmuş. Atatürk Konya'ya gittiği bir sıra, Ordu Komutanı olan Kerameddin Kocaman'a, 'Paşa,' demiş, 'ben ezanı Türkçe okuttum!'

"Kerameddin Kocaman karşılık vermiş: 'Hayatınla kaimdir Paşa!'

"Yani, 'Sen yaşadığın sürece uygulayabilirsin!' demek istemiş. Atatürk, Kerameddin Kocaman Paşanın görüşünü merak ettiğinden, buncağız yanıttan da sevinmiş. Paşaya, 'Paşa, haydi şimdi ikimize de birer şekerli kahve söyle de içelim' demiş.

Atatürk, ezan ve kaameti Türkçe okuttu

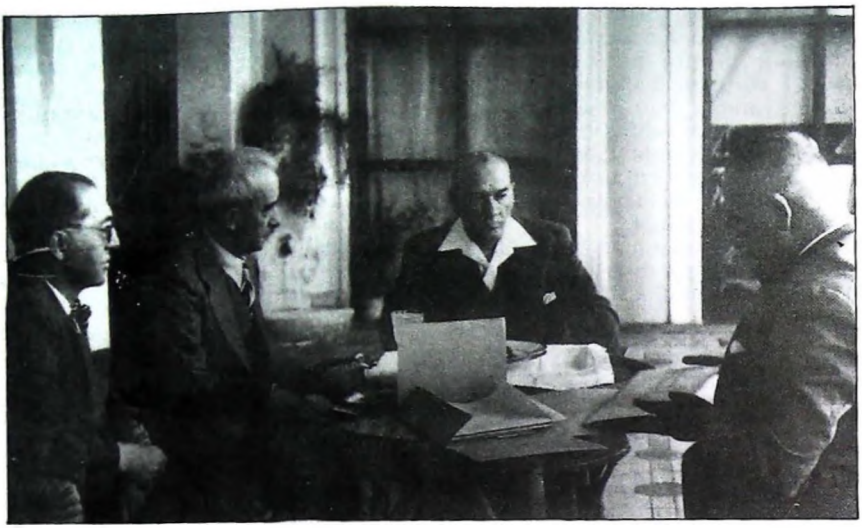

Falih Rıfkı Atay— Hasan Cemil Çambel'in mektubunu neşretti. Mektupta, "Ezanı ve tekbiri Türkçeleştiren, başka hiç kimse değil, Atatürk'ün kendisidir" deniliyordu

"Kerameddin Kocaman, emekli olduktan sonra, Diyanet İşlerine, Hamdi Kasaboğlu'nun yanına sık sık gelir, söyleşirmiş. Bu anıyı da bu söyleşilerden birinde anlatmış."

En inançlı görünen paşaların bile görüşü bu olunca, elbette atılan adımları daima bir yenisi takip etti. 24 Kasım 1934 tarihinde çıkarılan bir Bakanlar Kurulu kararı ile Ayasofya Camiinin müze yapılması da bu cümledendi. Zaten "Allah" lâfza-yı Celâlini minarelerden kesen zihniyet, aynı minarelerden "Tanrı uludur" sadâsının yükselmesini de istemeyerek koca mabedi hicran deryasına attı.

Evet, Kerameddin Paşanın dediği gibi, Türkçe ezan Atatürk'ün hayatı ile kaim oldu. Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle birlikte ezan-ı Muhammedi asli haliyle memleket ufuklа-

rında yükselmeye başladı. Fakat, Ayasofya'ya vurulan zincir hâlâ duruyor. Fatih Sultan Mehmed'in lâneti hâlâ devam ediyor.

Gerçi o günün tatbikatını tartışmak bile belli kanunlarla yasaklandığı için üzerinde yıllardır konuşulamıyor: lâkin başımızda "akıl" denen nimeti taşıdığımız ve demokrasi ile idare edildiğimizi zannettiğimiz için bazı suallerin doğmasına mâni olamıyoruz. Acaba o günkü icraatların hedefi memleketi dinsizleştirmek miydi?

Sualin cevabını bilhassa 12 Eylül idaresi, "Asla! Atatürk dindardı" şeklinde vermeye çalışıyor; ama bazı çevreler bu görüşe katılmıyor. Meselâ, bir yazar 12 Eylül'den sadece altı gün önce şunları yazmıştı:

"Atatürkçülüğün, ulusal bağımsızlıktan sonra en büyük kaynağı, dinsel düşünceyi, siyasal düzenin temeli olmaktan çıkaran layiklik ilkesidir.

"Soruyoruz, 'İslâmiyetçilikle', 'Atatürkçülük' nasıl bağdaşır?.. İslâmiyetçilik hangi noktada başlarsa, layik düzeni savunan Atatürkçülük orada yok olur." (Uğur Mumcu, Cumhuriyet, 6 Eylül 1980)

Atatürkçülüğü kimseye bırakmayan sayın Mumcu acaba gerçeği mi dile getiriyordu? Bu sualin tam cevabını elbette hür zihinler bulacaktır.

Ayasofya Camiini müze haline getiren İnönü Hükümetinin gerekçesi de enteresandı. 14 Aralık 1985 tarihli Yeni Nesil'de Burhan Bozgeyik'in tesbiti şöyleydi:

Kerameddin Paşanın söylediği gibi Türkçe ezan Atatürk'ün hayatıyla kâim oldu. 1950'de gelen Demokratlar, bu saçma tatbikata son verdiler.

"Ayasofya Camii 24 Kasım 1934 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile müze haline getirildi. Bu kararın gerekçesi olarak; camiin müze olması halinde, bütün Şark âleminin sevineceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandırılacağı belirtiliyordu. Yine aynı kararda, camiin gelirlerinin kalmadığı ve camiin Bizanslılardan kalma bir eser olması hasebiyle hiçbir vakfı olmadığı söylenmekteydi.

Ayasofya'nın müze oluşuna en çok Yunanlılar sevindi

"Bu karardan hemen sonra karardaki gerekçelerle bile taban tabana zıt tatbikata geçilmiş ve burasının bir ilim müessesesi yapılacağı söylenmişken, bizzat Fatih'in, camiin bahçesine yaptırdığı medrese yıktırılmıştır. Ayrıca camie gelir sağlayan çevredeki bütün binalar da yıkılmıştır.

"Sonraki yıllarda araştırmacılar ve tarihçiler bu Bakanlar Kurulu kararı metni üzerinde hayli çalışma yapıp uzun uzun görüş beyân etmişlerdir. Camiin bütün ihtiyaçlarını karşılayacak külliyesi ve geliri olduğu, hiçbir gelir olmasa dahi, halkın, camiin masraflarını rahatlıkla karşılayabileceği açıkça ortaya konulmuştur.

"Öte yandan, camiin müzeye çevrilmesi için mühim bir gerekçe olarak ileri sürülen 'Şark âleminin sevindirilmesi' meselesine bakacak olursak; tartışmaya yer olmayacak şekilde açıktır ki, Şark âlemi camiin müze haline getirilmesine sevinmemiştir.

"Ayasofya'nın müze haline getirilişine en çok Yunanistan sevinmiş ve ders kitaplarında işledikleri Ayasofya'ya yeniden 'can' takılması hayalleri canlanıvermiştir."

BURHAN BOZKURT— Sabit kararnâmedeki ifadeleri ele alarak, icraatların o ifadeleri de teksip ettiğini belirtiyordu. Bozgeyik, Fatih'in yaptırdığı medresenin ve camie gelir getirecek bütün binaların yıktırıldığını söyleyerek, "Ayasofya'nın müze haline getirilişine en çok Yunanlılar sevinmiştir" diyor.

1950 SONRASI: NETİCESİZ GAYRETLER

FATİH Sultan Mehmed Hanın Ayasofya Camiini camilikten çıkaracak olanlara yaptığı ağır lânetleme devam ededursun, 1 Şubat 1935 yılında resmen müze haline getirilen koca mabed hakkındaki kimsecikler bir kelâm edemedi.

Kimin haddine düşmüştü ki?

Devlet tek partinin hakimiyeti altında idi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Takrir-i Sükûn Kanununa sokularak kapatılmıştı. Muvazaa partisi olarak kurdurulan Serbest Fırka ise milletin büyük tevecc0h göstermesi üzerine kendi kendisine feshettirilmişti. Yani, TBMM çatısı altında zaten muhalefet yoktu.

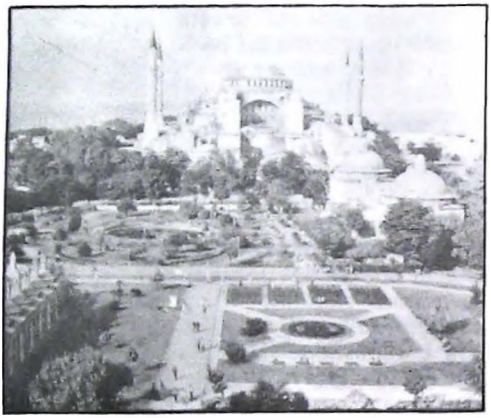
Hür basın ise zaten yoktu. Hükûmete yağcılık yapmayan, ilke ve inkılâpları methetmeyen sese müsaade yoktu. Zira, Cumhuriyet Halk Partisi demek "devlet" demek mânâsına gelmişti. İlkokul kitaplarına bile bu mealde yazılar konmuş, körpe dimağlar bu yönde şartlandırılmaya başlanmıştı.

"Cumhuriyet" kelimesi lâfızdan ibaret kalmıştı.

Recaizade Mahmud Ekrem'i hatırlıyoruz. "Gül hazin, sünbül perişan, bağzârın şevki yok/Derd nâk olmuş hezâr-ı nağme-kârın şevki yok" mısraları sanki o günler düşünülerek yazılmış gibi!

Ne zaman ki 1950'de tek partî diktası milletin reyleriyle yıkıldı ve Cumhuriyet Halk Partisi ebedî muhalefete mahkûm edildi; işte ondan sonra vatandaşın sesi duyulur oldu. Millî Şefin aldığı antidemokratik kararlar konuşulmaya başlandı.

Cumhuriyet lâfızdan ibâret kalmıştı

Ayasofya asırlar boyunca mâbed olarak hizmet yapmıştı. Bu mâbedi müze yapmak insan ruhuna bir tecâvüz değil miydi?

Bilhassa İstanbul'un fethinin 500. yıldönümünün yaklaştığı 1952 yılında Ayasofya'nın zincirleri gündeme geldi. Türk Milliyetçileri Derneği İstanbul Şubesi bir broşür neşrederek Ayasofya'nın tekrar camî haline getirilmesini istedi.

14 Mayıs 1950 tarihli beyaz ihtilâl, Türkiye Cumhuriyeti vatadaşlarının ikinci sınıf sömürge insanı olmadığının tescili olmuştu. Millî kültürüne sahip çıkan milliyetçi ve mukaddesatçı gençler dernekler kurmuşlardı. Bunlardan Avukat Bekir Berk'in başkanlığını yaptığı Milliyetçiler Federasyonu ile Türk Kültür Ocakları birleşerek "Türk Milliyetçiler Derneği"ni teşekkül ettirdiler.

Bu derneğin İstanbul şubesi de mezkûr Ayasofya broşürünü neşretti. Broşürde şöyle deniyordu:

"Yüzyıllarca içinde insanların Allah'ı andıkları bir binanın müze yapılması hem insan ruhuna bir tecavüz, hem o binaya karşı en alçaltıcı muameledir. Bunun kötülüğünü idrak etmek ve tamir etmek herşeyden önce bir insanlık borcudur.

"Yeni bir devir açan İstanbul'un fethinin mânâsı Ayasofya'da sembolleşmiştir.

"Ayasofya'yı Müslüman Türk İstanbul'un bağrından koparıp Bizans'a maletmek haksızlıktır ve zulümdür. Bütün tarihi boyunca hakka hürmet etmiş, en zayıflara bile müsamaha göstermiş olan milletimiz bu zulme ve cezaya müstehak olacak hiçbir suç işlememiştir.

"Hukukun her yerde ve her devirde tanınmış ezeli bir kaidesi vardır: Kimse kendisinin sahibi olduğu haktan fazlasını başkasına devredemez. Ayasofya'yı başlangıçta Müslüman eden karar binlerce Türk şehidinin kanının hakkıydı. Şimdi onu Bizans'a bağışlayanlar acaba oranın üzerinde hangi hakka sahipürler?

"İnsanların Allah'a ibadet ettikleri bir yerin, zorla ibadet yeri olmaktan çıkarılması, vicdan hürriyetine açık bir tecavüz ve Anayasadaki 'laik-

Ayasofya düşmanlarının silâhı hep irticâ ithamı

lik' prensibinin de çiğnenmesidir.

"Türk milleti Ayasofya'yı Bizans müzesi yapmanın taşıdığı zelil aşağılık duygusunu ve yaltaklanma düşüncesini sezecek zekâya ve buna asla razı olmayacak milli şuur ve gurura sahiptir.

"Ayasofya'nın müze yapılması, onu camie çevirenleri haksız ve kabahatli göstermeye yeltenen bir mânâ taşır. Türk milleti bu mânâyı reddedecek hak duygusundan ve ecdad saygısından mahrum değildir.

"Tarihin ve binlerce Türkün kanının çizdiği kader, bir ihanet darbesiyle ebediyen yok edilemez. Hak yerini bulacaktır. Ayasofya'yı Türk mertçe vurusarak Bizans'dan almıştı. Şimdi o, hile ile ve ihanetle Türkten alınıp Bizans'a verilmiş bulunuyor. Hak yerini bulacaktır."

İşte bu broşür, o günün basınında fırtınalar kopardı.

Demokrasi nimeti sayesinde Ayasofya tartışması başlayınca, herkes kafa yapısına göre tavrını sergiledi. Masonların hakim olduğu gazeteler, Türk Milliyetçiler Derneğinin bu hareketine ateş püskürdüler.

Bir Dönme gazetesi bu milli teşebbüsü "taassup ve irtica" ile damgalamakla kalmamış, Ayasofya Camiini tekrar cami yapmak isteyenlerin "kafalarının ezilmesi" lâzım geldiğini yazmıştı.

Şahsiyeti hâlâ tartışma mevzuu olan 150'liklerden Refi Cevad Ulunay ise Yeni Sabah'ta Ayasofya Camiinin câmilikten çıkarılmasını tenkid etmiş, Müslümanlara da Hıristiyanlar gibi din hürriyeti verilmesi hususunda Patrik cenaplarının hükümet nezdinde şefaatte bulunması için temennide bulunmuştu.

O gazetenin bir Rum okuyucusu da Ulunay'a şu mektubu göndermişti:

"Ayasofya, Ortodoks dünyasının Mekke'sidir. Bu kilisenin Müslümanlığa lâzım olmadığını kabul ederek onu müze yaptılar. Fatih Mehmet —komünistlerin Kore'de olduğu gibi— Bizans'ı istilâ ve işgal ederek o zamanın zihniyeti ile yürümüş ve muvaffak olmuştur. Büyük kilisenin camie çevrilmiş olması bu zihniyetin eseridir. Birleşmiş Milletler, Türkiye'miz dahil, 'müstevli'nin bu zihniyetini hiç kabul etmeyerek müstevlilere karşı harb açtılar ve halen kıt'amız Kore'de savaşmaktadır. Eğer o zaman Birleşmiş Milletler kuruluşu mevcut olsaydı Fatih'e karşı Bizans'ın yardımına koşacaklardı."

Peygamber müjdesine mazhar olmuş koca Osmanlı Sultanına dil uzatarak çağ kapatıp çağ açan Fatih'i 'müstevli' gören bu Rum, milyonlarca

Câmilikten çıkarma işi Bulgaristan'da kararlaştırılmış

Müslümanın hissiyatına tecavüz etmeyi bir vatandaşlık hakkı sayarken; Yahudi Dönmelerinin gazeteleri Ayasofya'nın tekrar cami olmasını isteyenlerin kafalarının ezilmesinden rahatlıkla bahsederken; 14 Mayıs 1950'de şeflik devrini helâl reyiyle kapatan Müslüman ekseriyetin sesi cılız çıkıyordu.

Sebilürreşad dergisi Nisan 1952 sayısında bu meselede şu tesbiti yapıyordu:

"Milliyet ve İslâmiyet düşmanlığının ne dereceye geldiğini görmeli de, Müslüman Türkler milliyetlerine ve dinlerine sahip olmalıdırlar. Bu sözler, düşmanların ağızlarından taşırdıkları küfür ve tecavüzleridir. Kalblerinde gizledikleri husumetler ise kimbilir ne haldedir!"

Yine Sebilürreşad dergisinin aynı sayısında, Ayasofya Camiinin müze yapılmasının öyle alelâde bir hadise olmadığına temas ediliyor. Derginin haberine göre, Erkânı harbiye (Genelkurmay) arşivlerinde bulunan mühim bir rapor, bu hususta bazı gizli noktaları açıklayabilecektir.

Bulgaristanlı müteveffa avukat Halil Beyin bu raporuna göre, Ayasofya henüz cami iken Bulgaristan'da "Bizans Âsârını İhyâ Kongresi" toplanmış. Birçok misyonerin yanında bir de CHP milletvekilinin iştirak ettiği bu toplantıda, Ayasofa'nın camilikten çıkarılarak müze yapılması kararlaştırılmış. Bunun üzerine de 481 sene Müslümanlara ibadet hizmeti veren koca mabedin ruhaniyetine zincir vurulmuş.

Bu iddia çok korkunçu. Ama, ondan sonraki günlerde ne Genelkurmayda olduğu söylenen rapor ortaya çıktı, ne de bu iddia o günün ilgililerince yalanlandı.

Fakat, tartışmalar bitmedi.

1950'lerdeki Ayasofya tartışmalarına bir nokta koyup, bu asırlık mabede zincir vurmaya kadar gelen bir seri inkılâplar üzerine bir-iki hatıra dinleyelim.

1950'liklerden Refi Cevad Ulunay, Ayasofya Camiinin camilikten çıkarılmasını tenkit etmiş, bu yazısı ile Rumlardan tepki görmüştü.

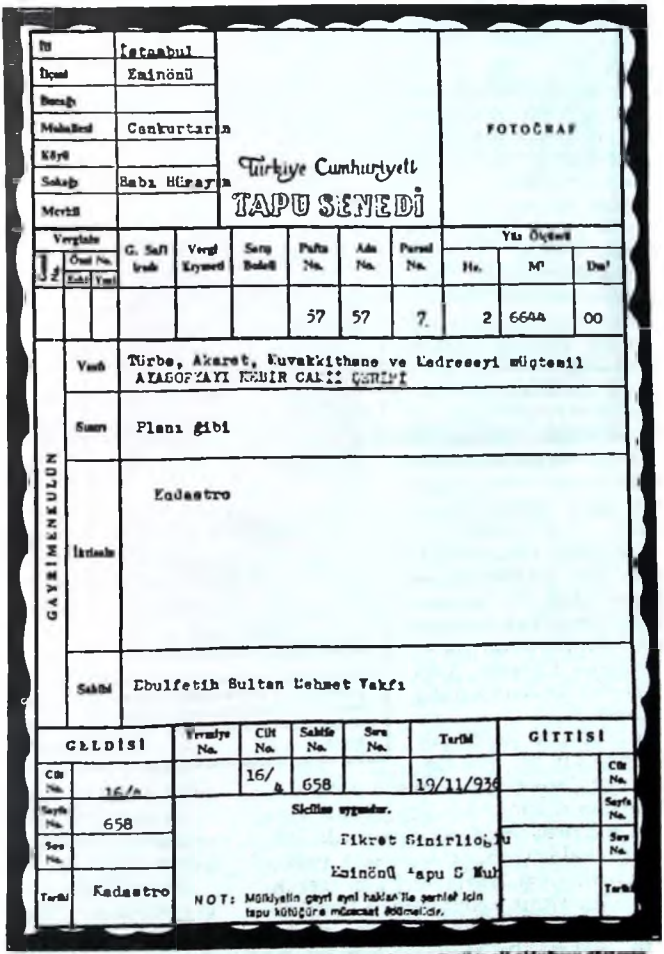
Ayasofya'daki ezanla Hırka-i Saadet Dairesindeki Kur'an'ı bu devletin iki manevi temeli sayan Yahya Kemal Beyatlı, kendi ağzından hatıralarını toplayan Cahit Tanyol'a enteresan şeyler anlatmış. Tanyol'un Türk Edebiyatında Yahya Kemal isimli eserinden takip edelim:

"Darülfünun [üniversite] talebeleriyle Bursa'ya gitmiştik. Biz oradayken Gazi de geldi, görüştük. Beni akşam yemeğine alıkoydu. Yapmak istediği devrimler üzerinde konuşuyordu. Ben kendisine Anadolu'nun Türk vatanı oluşunun macerasını anlatıyordum. Bunun, 1071 Malazgirt Savaşıyla nasıl gerçekleştiğini açıklamaya çalışıyordum. Bu bir tür, Gazinin çizmiş olduğu Misak-ı Milli sınırlarının tarihsel bir kesiti idi. Beni dikkatle dinledi, sonra, 'Yahya Kemal Bey, Ziya Gökalp ittihatçıların düşünürü idi, hayali bir imparatorluk kurayım derken Anadolu parçalandı. Türkiye Cumhuriyeti sizin bu tarih anlayışınızın üzerinde kurulacak' dedi. Yapılacak inkılâplardan söz etti. İslâmiyeti, bizi geri bırakan unsurlardan temizleyeceğini söyledi. En kısa zamanda Ankara'ya gelmemi istedi. Kendisine, 'Aman paşam, inkılâpları yaparken Türk milletinin Müslüman olduğunu gözden uzak tutma-

Ayasofya Camiinin tapusu Fatih'in üzerine kayıtlı

mak gerekir' dedim. Bu konuda bazı fikirlerine katılmadığımı hissetmişti.

"İnkılâplar birbirini izledi. İstiklâl Mahkemeleri tetikte. Yobazlara karşı şiddet sürüyordu. Ortalık açık kapalı bir takım muhalefetle kaynaşıyordu. Bir gece Çankaya'da sofradayız. Gazi, Türkçe bir Kur'ân tercümesi çıkardı ve içinden şöyle bir âyet okudu: 'Yâ Muhammed, dünya senden önce karanlıklar içindeydi.' Sonra döndü: 'İşte arkadaşlar, Türk milletini asırlarca geri bırakan, herşeyi Kur'ân'da arayan bu zihniyettir. Biz bunu yıkacağız.' Sonra bana döndü, Bursa'daki konuşmamızı hatırlatır bir tavırla, 'Ama, Yahya Kemal Bey bizim bu fikrimizi paylaşmıyor, bu gece münakaşa edelim' dedi. Münakaşaya girmek istemedim ve 'Paşam, müsaade ederseniz münakaşaya katılmak istemiyorum, söyleyeceğim şeyler belki ho-

İl: İstanbul
İlçesi: Eminönü
Beldesi:
Mahallesi: Cankurtaran
Köyü:
Sokağı: Babı Hümayun
Mevkii:

Türkiye Cumhuriyeti
TAPU SENEDİ

FOTOĞRAF

Vergisinin Ödendiği Makbuzun			G. Safi İrad	Vergi Kıymeti	Satış Bedeli	Pafta No.	Ada No.	Parsel No.	Yüz Ölçümü		
Ay	Ödendiği Yer	Sıra No.							Hektar	M²	Dm²
						57	57	7	2	6644	00

GAYRİMENKULÜN

Vasfı: Türbe, Akaret, Kuvakkithane ve Medreseyi müştemil AYASOFYAYI KEBİR CAMİİ ŞERİFİ

Sınırı: Planı gibi

İktisabı: Kadastro

Sahibi: Ebulfetih Sultan Mehmet Vakfı

GELDİSİ		Verasiye No.	Cilt No.	Sahife No.	Sıra No.	Tarihi	GİTTİSİ	
Cilt No.	16/a		16/a	658		19/11/936		Cilt No.
Sayfa No.	658	Sicilini uygundur. Fikret Sinirlioğlu						Sayfa No.
Sıra No.		Eminönü Tapu S Müd						Sıra No.
Tarihi	Kadastro	NOT: Mülkiyetin geyri ayni hakkı ile şerhi için tapu kütüğüne müracaat edilmelidir.						Tarihi

İşte inkâr edilmesi mümkün olmayan gerçek. Ayasofya'nın Fatih'e ait olduğunu gösteren tapu senedi. 1936'da tanzim edilen tapu senedinde "Ayasofya-yı Kebir Camii Şerifi sahibinin "Ebulfetih Sultan Mehmed Vakfı" olduğu belirtilmiş. "Müneccimler"in daha ne söylemeye hakkı var mı?

şunuza gitmez, nikbetime sebep olur' dedim. 'Ne demek, biz inkılâpları millet için yapıyoruz. Elbette kendi aramızda herşeyi açıkça münakaşa edeceğiz' dedi. Ve, 'Peki, siz İslâmiyetten önce dünyanın karanlıklar içinde olduğuna inanıyor musunuz?' diye sordu. 'Elbette inanmıyorum, bir Yunan, Roma medeniyeti var; bunların günümüze kadar tesir eden büyük bir felsefesi, Sokrat, Eflâtun, Aristo gibi filozofları var.' Gazi, 'E, o halde' deyince; 'Paşam, ben inanmıyorum, Türk milleti inanıyor' dedim. Dinin nasıl, ne şekilde tenkid konusu olması gerektiği üzerinde durdum. Dinlerin getirdikleri gerçeğin düşüncemize değil, inancımıza hitap etliğini söyledim. Münakaşa biraz sevimsiz hava içinde bitti." (A.g.e., s.189-190)

O günkü icraatları yapanların niyetlerini ve halet-i rühiyelerini anlayabilmek bakımından bu hatıraların büyük ehemmiyeti vardır. Aynı eserden bir hatıra daha okuyalım:

"Cumhuriyetin ilk yıllarında idi, bir gün Gazi beni Çankaya'da yemeğe alıkoydu. Masanın üstünde bir yığın gazete vardı. Muhalefet ateş püskürüyordu. Hilâfetin kaldırılmasını önlemeye çalışıyorlardı. Gazi, gazeteleri göstererek, 'Ne diyorsunuz Yahya Kemal Bey?' diye yazılanlar hakkında fikrimi sordu. Ben, 'Paşam, bu matbuat öyle bir lâğımdır ki, peygamber içine düşse bir daha kendini kurtaramaz, birtakım tedbirler alınmazsa saldırılar adım adım size doğru gelecektir. Ne kurtarıcılığınızı bırakırlar, ne gaziliği bırakırlar' dedim. Gazi gayet safiyane, 'Ne yapalım Yahya Kemal Bey, saltanatla istibdadı kaldırdık, Cumhuriyet kurduk. Birtakım baskı kanunları çıkarmak, onların haklı olduğunu tasdik etmek olur. Ne yapalım, dayanacağız' dedi.

"Gazinin bu kadar müsamahalı ve liberal tavrı beni hem şaşırtmış, hem hayran bırakmıştı. Meğer senin Makedonyalı sipere girmiş, muhalefeti bütün kadrosu ile görmek istiyormuş. Arkasından İstiklâl Mahkemesi ve bir Takrir-i Sükûn Kanunu herşeyi sütliman ettil" (A.g.e., s.191)

Lâfı azıcık uzattık, ama bu gerçeklerin bilinmesinde fayda var. Gerçekten de Yahya Kemal'in dediği gibi, getirilen Takrir-i Sükûn Kanunu ve kurulan İstiklâl Mahkemeleri bütün muhalefeti susturdu. Suçlu-suçsuz binlerce insanın kellesi gitti. Bu resmi terör karşısında da kimsede gık diyecek hal kalmadı.

Tâ ki, 1950'de tek parti despotizminin zincirleri milli iradeyle kırılana kadar...

Gerçi 1946'da çok partili hayata geçilmesinden sonra da bu vatanın gerçek sahipleri artık haklarına müdahale etmeye kalkanlara cevap vermeye başlamışlardı. Meselâ, Kemalist isimli dergide Fatih Sultan Mehmed'e

Atatürk, âyeti inkâr etti

İstiklâl Harbi kazanılıncaya kadar söylenilenler çok değişikti. Birkaç Saadette okunan Kur'an'ın ruhuna uygun sözler söyleniyordu. Peki ya sonra...

Takrir-i Sükun ve İstiklâl Mahkemeleri muhâlefeti ezdi

Los Angeles İl Denetleme Kurulu'ndan "İbadete açılsın" diye öneri çıkarttılar

Ermenilerin Ayasofya kampanyası

● Sempatik görünüp oy toplamak kaygısıyla onaylanan karar tasarısında, Hıristiyan azınlığa baskı ve Türklerden ayrı uygulama yapılmaması da var

LOS ANGELES (Hürriyet)- Rum ve Ermenilerin baskısı ve oy kaygısıyla Los Angeles İl Denetleme Kurulu "Türkiye'nin Hıristiyan azınlığa baskı ve Türkler'den ayrı uygulama yapmaması" ve "Ayasofya Müzesi'nin Kilise olarak Hıristiyan toplumunun ibadetine açılması" için bir karar tasarısı onaylandı.

İl Denetleme Kurulu'nun beş üyesinin imzasını taşıyan karar Amerikan Başkanı Reagan, Dışişleri Bakanı George Schultz, Amerika'nın Birleşmiş Milletler deki Özel temsilcisi Jeanne Kirkpatrick, Başkan Reagan'ın özel danışmanı Edwin Meese ve Washington Büyükelçimiz Şükrü Elekdağ'a iletildi.

Kurul üyelerinden Michael Antonovich, kabul edilen karar tasarısında Türkiye'deki Hıristiyanlara da onay vadeden hükümet Türk[illegible] ibadete eşit biçimde uygulanma[illegible], kilise mallarına el konulmasının durdurulması ve Ayasofya Müzesi'nin ile yeniden ibadete açılması[illegible]

(Devamı Sa. 15, Sü. 1)

Ayasofya'nın cami olmasına kimler karşı? İşte o gürühtan bir kısmının çalışması. Ermeniler Ayasofya'nın kilise olarak ibadete açılması için tâ Amerika da faaliyet gösteriyor.

"Halkçılığı boğan hükümdar" diye çamur atan A.Buharalı imzalı yazıya, 16 Ocak 1947 tarihli Alün Işık mecmuasında Bekir Berk, "Kemalist! Haddini bil ve ağzını topla!" başlıklı bir cevap vermişti:

Yazının son kısmı şöyleydi:

"Size söylüyorum Kemalist! Fethinin 500'üncü yılını kutlamaya hazırlandığımız Fatih şehri İstanbul'da olduğumuzu unutmayalım. Bundan başka, Cumhuriyet devri üniversite gençliğinin bir çoğunun hâlâ Fatih medreselerinde barındığını da hatırımızdan çıkarmayın. Hükümdarların hakimiyetlerini İlâhi bir kaynaktan veya kendi iradelerinden aldığına inanılan bir zamanda yaşayan Fatih'e saldıracağınıza, gözlerinizi ve kulaklarınızı biraz da etrafınıza çevirin.

"Cumhurbaşkanından en ufak dereceli memura kadar devlet mekanizmasında rol alanları halkın hizmetkârı olduğunun anlaşıldığı bir asırda yaşayan sen; A'dan Z'ye kadar bozuk olduğu saklanmayan idare makinesinin A'sını B'sini bırak —dairede bulabilirsen— bir müdür beyin yanına yaklaşabiliyor musun ve pek tabii sırası gelince budanacak olan burunlarını görmüyor musun?

"Efendiler, artık yeter! Tarihimizin leke sürmek, karartmak, istemediğiniz yerini bırakmadınız. Sizde hiç insaf yok mu? Neredeyse Türk milletini 23 yaşına indireceksiniz. Fakat, gayretiniz boşuna! Haçlı zihniyetiyle hareket edenlerin bile adına dil uzatamadığı Fatih'e 'deli' damgası vurmak istemekle, darmadağın etmek için yalçın kayalara saldıran sümüklü böcekten farksızsınız: onun kadar gülünç, onun kadar iğrençsiniz!" (Av. Bekir Berk, Zafer Bizimdir, s.21-22)

1947'de Sultan Fatih'in ruhaniyetini müdafaa ile başlatılan bu cesur ve kararlı çıkış, 1952'lerde de Ayasofya Camiinin tekrar açılmasını isteyen ses oldu. Türk Milliyetçiler Derneğinin broşüründen ve onun basındaki akislerinden söz etmiştik.

Başta artık Milli Şef değil, Demokrat Partinin iktidarı vardı. Buna rağmen Ayasofya'nın zincirleri çözülemiyordu. Üstelik bir sürü Dönme takımı, Ayasofya'yı tekrar cami yapmak isteyenlerin "kafalarının ezilmesini" isteyecek kadar kendisinden geçiyordu.

Kemalist! Haddini bil ve ağzını topla!"

İşte o günlerde, 15 Nisan 1952 tarihli Komünizme Karşı Mücadele dergisinde Başbakan Adnan Menderes'e açık mektup neşredildi. Milliyetçiler Federasyonu başkanlığını da yapan avukat Bekir Berk'in imzasını taşıyan açık mektup aynen şöyle idi:

"Muhterem Başbakan. Bu satırları, millî irâde ile iktidara gelenlerin millî vicdanı rahatsız eden bir hale nihayet vermeleri gerektiğini hatırlatmak için yazıyorum. Ayasofya meselesinden bahsedeceğim. İstanbul'u zaptederek kutlu fethinin millî, dinî ve askerî timsali olan Ayasofya'nın kubbesine haç dikmeyi gaye edinen Yunanlıları memnun etmek için, Bizans Hıristiyanlarının intikamını alır gibi, kapıları Müslüman Türk halkına kapanan ve içinde ibadet etmek yasak edilerek müze haline konulan Ayasofya'nın kapıları bugün dahi mü'minlere açılmamıştır. Bu hal, Müslüman Türk çocukları için bir ıztırap kaynağıdır, manevî bir işkencedir.

"Milli irade ile iktidara geçenler milli iradenin icaplarını yerine getirmekle mükelleftirler. Milli vicdanı sızlatan, milli ruhu rahatsız eden şeyleri ortadan kaldırmak ise onlar için bir vazife olur. 'Devr-i sâbık yaratmayacağız' diyenler geçmişin kirli işlerinin hesabını sormayacaklarını anlatmak istemiş olsalar bile, herhalde Türkün maneviyatına taarruz teşkil eden hareketlerin devamına müsaade edemezler. Bu, onların hikmet-i vücutlarını bilmemeleri, kendi kendilerini inkâr etmeleri, bindikleri dalı kesmeleri demek olur.

"Gazetelerin bütünüyle aksettirmediği, tamamını ancak radyolardan dinleyip Anadolu Ajansından temin ede-

bildiğimiz Antalya'da yaptığınız konuşmada muhaliflerinizin inkılâp kanunlarının tavizsiz tatbik isteklerini ele alarak söylediğiniz şu sözlerle: 'Bu kanunlar acaba hangileridir ve tavizler hangi tavizlerdir? Galiba Türkçe ezanın Arapça okunmasını ve vicdan hürriyeti üzerine yapılan baskının kaldırılmasını kastediyorlar. Eğer inkılâp kanunları bugüne kadar halk tarafından benimsenmemişse, jandarma zoru ile yürütülecekse, milli vicdanın hilâfına olan bu kanunları kaldırmak demokratik bir idarenin başta gelen vazifesi olmak icap eder. İnkılâptan çok bahsediyorlar. Hakiki inkılâp Türkiye'de şimdi oluyor. Bir milletin rüşdünü isbat etmek suretiyle yaptığı hareket hakiki inkılâptır. İnsanları sürü olmaktan kurtaran bir idareyi kurmaktayız. Ve demokrasiyi ve halk hâkimiyetini tesis eden hakiki inkılâbı şimdi yapmaktayız' demek suretiyle Ayasofya'nın bugünkü halinden acı duyanlara ümit verdiniz, kendi kendinizi inkâr yolunda olmadığınızı gösterdiniz.

"Biz inanmış insanlar, biz Allah yolunun yolcuları, bu sözlerinizi senet ittihaz ederek Ayasofya'yı müze haline koyan 1934'teki Vekiller Heyeti kararını kaldırmanızı; İslâmiyete karşı açılan seferin, vicdan hürriyeti üzerine yapılan baskının bir delili olan hale son verilmesini; 'Allahu ekber, Allahu ekber' seslerinin Ayasofya minarelerinden yine ufuklara dalga dalga yayılmasını; Ayasofya kubbelerinin yine 'Allah Allah' sesleriyle dolup taşmasını; Ayasofya zemininin artık karanlık ruhlu insanların kirli ayaklarıyla çiğnenmemesini; Allah'a gönül ver-

Ayasofya'nın müze olması, Yunanlıları memnun etti!

Demokratların ezan-ı Muhammediyi asli şekline çevirmeleri bütün milleti memnun etmiş ve inançların bütünüyle esaretten kurtulması için ümit vermişti. Milliyetçiler Federasyonu Başkanlığı da bu ümitle Başbakan Adnan Menderes'e hitaben bir açık mektup yayınlamıştı.

miş mü'minlerin nurlu alınlarıyla kucaklaşmasını arzu ediyor ve adeta İstanbul fethine mühür olsun diye Türkün en büyük evlâdı Fatih Sultan Mehmed Han emriyle ve eliyle camie çevrilen, fakat milli duyguları, inanışları hiçe sayanlarca camilikten çıkarılarak kapılan Müslüman Türk çocuklarına kapatılan Ayasofya'nın; Allah adını ortadan kaldırmak için çalışan, milli iradeyi katledeп, milli ruhu tefessüh ettirmeye çalışan, vatandaşları Rus ve Bulgar biçer gibi sorgusuz sualsiz kurşunlayan, kanunları tereddütsüz çiğneyen, milleti alçakçasına ezen, Türkelini, Türkiye'yi vatanperver Türk çocuklarına zindan yapan, komünistlerle iş ve gönül birliği yapmaktan sıkılmayan; şerefsizleri, vurguncuları, namus yoksullarını baş tacı eden kara ruhlu, kara yüzlü, Allah, vatan ve millet düşmanlarını tasfiyeye karar verenlerin reyleriyle iş başına gelen 'anasının ak südü gibi helâl bir iktidara sahip' hükümetin eliyle yine camie çevrilmesini istiyor ve bekliyoruz.

"Fatih'in ruhunu şâd edeceğinize ve ona lâyık evlâtlar olduğunuzu isbat edeceğinize inanan, Türkün tarihine hürmetin yeni bir delilini vermenizi bekleyen, geçmişin maneviyata taarruz teşkil eden hallerini tasvip etmeyeceğinize kani olan Türk çocuklarını hayal kırıklığına uğratmayacağınızı ümid ediyoruz."

"İnkılâplar jandarmayla mı yürütülecekti?"

Menderes'e yazılan mektuptan: Ayasofya'yı müze haline koyan 1934'teki Vekiller Heyeti kararını kaldırmanızı; 'Allahu ekber, Allahu ekber' seslerinin yine sûfiklara dalga dalga yayılmasını istiyoruz.

Bu açık ve açık olduğu kadar da âteşin mektup, aslında bütün bir milletin sesine tercüman oluyordu. Peki, karşılığında hangi muameleye reva görüldü dersiniz? Ayasofya Camiinin tekrar cami olarak açılmasını isteyen ve bu hususta Başbakan Adnan Menderes'e bir açık mektup neşreden Avukat Bekir Berk'in "lâikliğe aykırı hareket" ithamıyla mahkemeye verildiğini biliyoruz.

Bu mahkemeye gelmeden önce, 1950'li yılların mühim hadiselerine şöyle bir bakalım.

Ayasofya kubbelerinin yine "Allah Allah" sesleriyle dolup taşması, Ayasofya seminin karanlık ruhlu insanların kirli ayaklarıyla çiğnenmemesi bütün Müslümanların arzusu...

DP VE AYASOFYA

"İnkılâpları kaldırmak demokratik bir vazife"

8 MAYIS 1950'de seçim beyannamesini neşreden Demokrat Parti, "devrimleri koruyacağını" da belirtmişti. 14 Mayıs 1950 günü yapılan ilk hür seçimde millet ekseriyeti Demokrat Partiyi tek başına iktidara getirerek Milli Şef İsmet İnönü'nün tek parti sultasını yıktı.

2 Haziran 1950 günü güvenoyu alan 1. Menderes Hükümeti, hemen 16 Haziran günü ezan-ı Muhammediyi asli haline çeviren kanunu kabul etti. Milleti derin sevince gark eden bu değişiklik, DP içindeki masonların hoşuna gitmedi. Sağlık Bakanı bulunan ileri gelen masonlardan Dr.Nihat Reşat Belger 15 Eylül 1950'de istifa etti. Onu, Bayındırlık Bakanı emekli general Fahri Belen takip etti, 28 Ekim'de o da kabineden ayrıldı.

Dr.Belger, İttihadçıların Yıldız Sarayı yağmasında yok etmeye çalıştıkları jurnallerden mühim bir kısmını Paris'te neşretmek üzere söz verdiği halde ortadan kaldıran bir masondu. Emekli general Belen ise zihniyet olarak demokratlaşamamış bir gizli CHP'li idi. Nitekim daha sonra CHP'lilerin ekmeğine yağ sürdüğü için 27 Mayıs ihtilâlini müteakip Kurucu Meclis üyesi tayin edilmişti.

TBMM, Demokrat Parti ekseriyetinin reyleriyle 12 Aralık 1950 günü CHP merkez binasının hazineye devredilmesini kararlaştırdı. Ezanın asli haline dönmesini zaten bir türlü hazmedememiş bulunan CHP'liler, bu son karar üzerine provokasyonlardan me-

det umma yoluna gittiler. CHP'li bir eski emniyet mensubunun liderliğindeki Ticanî taraftarlarının Atatürk büst ve heykellerine saldırması hadiseleri görülmeye başladı.

5 Mart 1951'de Kırşehir'de aleyhte bir miting tertiplendi. DP içindeki CHP zihniyetliler de rahat durmuyorlardı. 8 Mart günü 1.Menderes Kabinesi istifa etti. 2 Nisan 1951'de 2. Menderes Hükûmeti güvenoyu aldı ve 4 Mayıs 1951'de TBMM'de Atatürk aleyhine işlenen suçlarla ilgili bir kanun teklifi görüşülmeye başlandı.

1-2 Temmuz 1951 tarihlerinde yurdun çeşitli yerlerinde tekrar mitingler tertiplenerek Ticani hareketi protesto edildi. 25 Temmuz günü de 5816 sayılı kanun kabul edildi. Buna göre, Atatürk'ün hatırasına hakaret; anıt, büst, heykel, v.b.'ni tahrip de bu kanunun şümûlüne giriyordu.

Her ne kadar DP seçim beyannamesinde "devrimleri koruyacağını" belirtmişse de, hükümet programında şöyle diyordu:

"Antidemokratik hükümler ihtiva eden kanunları ve mevzuatımız içinde yer yer tesadüf olunan buna mümasil hükümleri demokrasi ruhuna uygun tadillerle huzurunuza getireceğiz, ve din ve vicdan hürriyetinin icaplarına riayet edeceğiz. Gerek din dersleri meselesinde ve gerekse din adamlarını yetiştirecek yüksek müesseselerin faaliyete geçmesi hususunda icap eden tedbirleri süratle ittihaz etmek kararındayız."

Ekseriyeti dindar olan Müslüman milletimiz bu sözlerden fevkalâde memnun olmuştu. Ezanın asli haline çevrilmesi de güzel bir adımı teşkil etmişti. CHP'nin ve o zihniyete mensup kadroların ayak kovmasına rağmen Menderes Hükümeti 6 Ağustos 1951'de CHP'nin Halkevleri yoluyla tasarrufuna geçirdiği malların hazineye geri verilmesi hakkında bir kanun çıkardı. 8 Ağustos'da Halkevlerini kapattı. 4 Kasım 1951'de Bakanlar Kurulu kararıyla ilkokullarda din dersi de programa alındı.

Milletin desteğiyle iyice coşan Başbakan Menderes, İzmir'de şunları söylüyordu:

"Şimdiye kadar baskı altında bulunan dinimizi baskıdan kurtardık, inkılâp softalarının yaygaralarına ehemmiyet vermeyerek ezanı serbest bıraktık, mekteplere din dersini kabul ettik, radyoda Kur'an okuttuk. Türkiye bir Müslüman devletidir ve Müslüman kalacaktır. Müslümanlığın bütün icapları yerine getirilecektir."

Antalya'da da şöyle diyordu:

"Eğer inkılâp kanunları bugüne kadar halk tarafından benimsenmemiş ise, Jandarma zoru ile yürütülecekse, milli vicdanın hilâfına olan bu kanunları kaldırmak demokratik bir idarenin başta gelen vazifesi olmak icap eder."

Başbakanın bu âteşin konuşmaları üzerine dindar halkın sesini aksetti-

Büyük İslâm âlimi Bediüzzaman Said Nursi, Başbakan Adnan Menderes'e yazdığı mektubunda; Ayasofya'yı beş yüz sene devam eden asli şekline çevirmenin İslâm âlemiade güzel tesir meydana getireceğini, İslâm âleminin bu vatan ahâlisine karşı sevgisini ve alâkasını artıracağını söylüyordu.

ren neşir organlarında Ayasofya Camiinin tekrar asli şekline çevrilmesi hakkında yazılar çıkmaya başladı. Bekir Berk'in 15 Nisan 1952 tarihli Komünizme Karşı Mücadele dergisinde Başbakan Adnan Menderes'e açık mektup neşretmesi de o günlere rastlar.

Yine o günlerde Menderes'e bir mektup daha gönderilmişti. Büyük İslâm âlimi Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri o günün hadiselerinin sosyolojik tahlilini de yaptığı mektubunda Başbakana şöyle diyordu:

"Şimdi, Adnan Menderes gibi, İslâmiyetin ve dinin icaplarını yerine getireceğiz diye, ve mezkûr iki kanun-u esasiyeye karşı muhalefet edip tam zıddına olarak iki dehşetli cereyan, gayet büyük bir rüşvet ile halkla-

"Dinin icaplarına riâyet edeceğiz"

n aldatmak ve ecnebilerin müdahalesine yol açmak vaziyetinde hücum etmek ihtimali kuvvetlidir." (Tarihçe-i Hayat, s.545)

Bu mektupta, şeflik devirlerinin istibdadını arzulayan zihniyetin, memurları "hizmetkâr" değil de "hakim" süretinde gösterme gayretleri ile, "milliyetçilik" prensibini "ırkçılık" olarak anlayan zümrenin sinsi faaliyetlerine dikkat çekiliyordu. Mektup şöyle devam ediyordu:

"Bu iki taife herşeyden istifadeye çalışıp, dindar Demokratları devirmeye çalıştıkları ve çalıştırıldıkları, meydandaki âsâr ile tahakkuk ediyor. Bu acib tahribata ve bu iki kuvvetli muarızlara karşı, kırk Sahabe ile dünyanın kırk devletine karşı meydan-ı muarazaya çıkan ve galebe eden ve bin dört yüz sene zarfında ve her asırda üç yüz-dört yüz milyon şakirdi bulunan hakikat-i Kur'âniyenin sarsılmaz kuvvetine dayanmak ve onun içindeki dünyevi ve uhrevi saadet-i ebediyenin zevklerine o cazibedar hakikatle beraber nokta-i istinad yapmak, o mezkûr muarızlarınıza ve hem dahili ve haricteki düşmanlarınıza karşı en lâzım ve elzem ve zaruri bir çare-i yegânedir. Yoksa, o insafsız dahili ve harici düşmanlarınız, sizin bir cinayetinizi binler yapıp ve eskilerin de cinayetlerini ilâve ederek, başkaların başına yükledikleri gibi, size de yükleyecekler. Hem size, hem vatana, hem millete telâfi edilmeyecek bir tehlike olur. Cenab-ı Hak, sizleri, İs-

DP'nin hükûmet programında, "Antidemokratik hükümler ihtivâ eden kânunları demokrasi ruhuna uygun tâdillerle huzurunuza getireceğiz" deniyordu.

lâmiyet lehindeki hizmetlerinizde muvaffak ve mezkûr tehlikelerden muhafaza eylesin diye, ben ve Nurcu kardeşlerimiz yapacağımız hizmete ve mezkûr hakikati kabul etmenize mukabil dua etmeye karar vereceğiz." (A.g.e., s.546)

Hele aynı mektubun bir de haşiyesi var ki, çok dikkat çekicidir:

"Eskilerin lüzumsuz keyfî kanunları ve su-i istimalleri neticesiyle, belki de tahrikleriyle zuhur eden Ticanî meselesini dindar demokratlara yüklememek ve âlem-i İslâmın nazarında Demokratları düşürmemenin çare-i yegânesi kendimce böyle düşünüyorum: Ezan-ı Muhammedinin (a.s.m.) neşriyle, Demokratlar on derece kuvvet bulduğu gibi, Ayasofya'yı, beş yüz sene devam eden vaziyet-i kudsiyesine çevirmek ve alem-i İslâmda çok hüsn-ü tesir yapan ve bu vatan ahalisine âlem-i İslâmın hüsn-ü teveccühünü kazandıran, yirmi sekiz sene mahkemelerin muzır cihetini bulamadıkları ve beş mahkeme de beraatine karar verdikleri Risale-i Nur'un resmen serbestisini dindar Demokratlar ilân etmeli ve bu yaraya bir nevi merhem vurmalıdırlar. O vakit âlem-i İslâmın teveccühünü kazandıkları gibi, başkalarının zalimane kabahatleri onlara yüklenmez fikrindeyim. Dindar Demokratlar, hususan

Türkiye Müslümandır, Müslüman kalacaktır

Menderes: "Bugüne kadar halk tarafından benimsenmeyen inkılâp kanunlarını kaldırmak, demokratik bir idarenin başta gelen vazifesidir.

Adnan Menderes gibi zatların hatırları için, otuz beş seneden beri terk ettiğim siyasete bir-iki saat baktım ve bunu yazdım." (A.g.e., s.547)

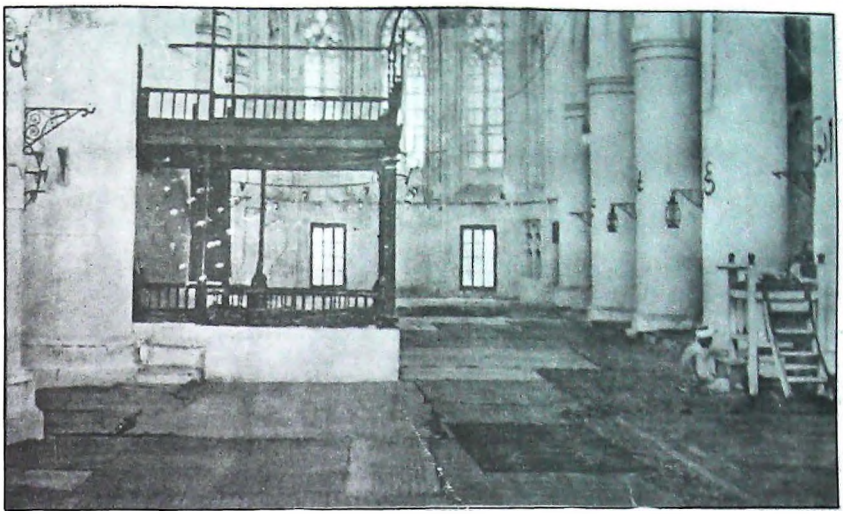
Hadiselerin nefis bir tahlilini yaparak Başbakana çıkar yolu da gösteren bu İslâm âlimi, Allah indinde vazifesini ifa etmişti. Ayasofya'nın zincirlerini kırmak suretiyle etraflarındaki oyunlara mâni olması gereken Demokratlar o haklı ikaza tam kulak vermediler, sonunda ise acı bir 27 Mayıs yaşadık.

Gelelim Bekir Berk hakkında açılan dâvâya...

BEKİR BERK KONUŞUYOR

15 NİSAN 1952 tarihli bir dergide Başbakan Adnan Menderes'e bir açık mektup neşrederek Ayasofya Camiinin müze olmaktan çıkarılmasını, tekrar cami yapılmasını isteyen Milliyetçiler Federasyonu Başkanı Bekir Berk için İstanbul Sorgu Hakimliğince lâikliğe aykırı hareket ettiği iddiasıyla dâvâ açıldı.

Bilirkişi tayin edilen Prof. Abdülhak Kemal Yörük'ün, "Başvekil Adnan Menderes'e Açık Mektup başlıklı yazıda laikliğe aykırılık görmediğimi derin saygılarımla arz ederim" şeklinde mütalâasını beyan etmesine rağmen İstanbul 2. Ağır Ceza Mahkemesine

Ayasofya camii iken çekilmiş bir fotoğraf. Burada görülen müezzin mahfili müze yapıldıktan sonra ortadan kaldırılmış.

besi altında semâya kaldırmış ve alnını orada secdeye koyarak namaz kılmış bir kimse olarak o camie derin manevi bağlar ve hatıralarla bağlıyım.

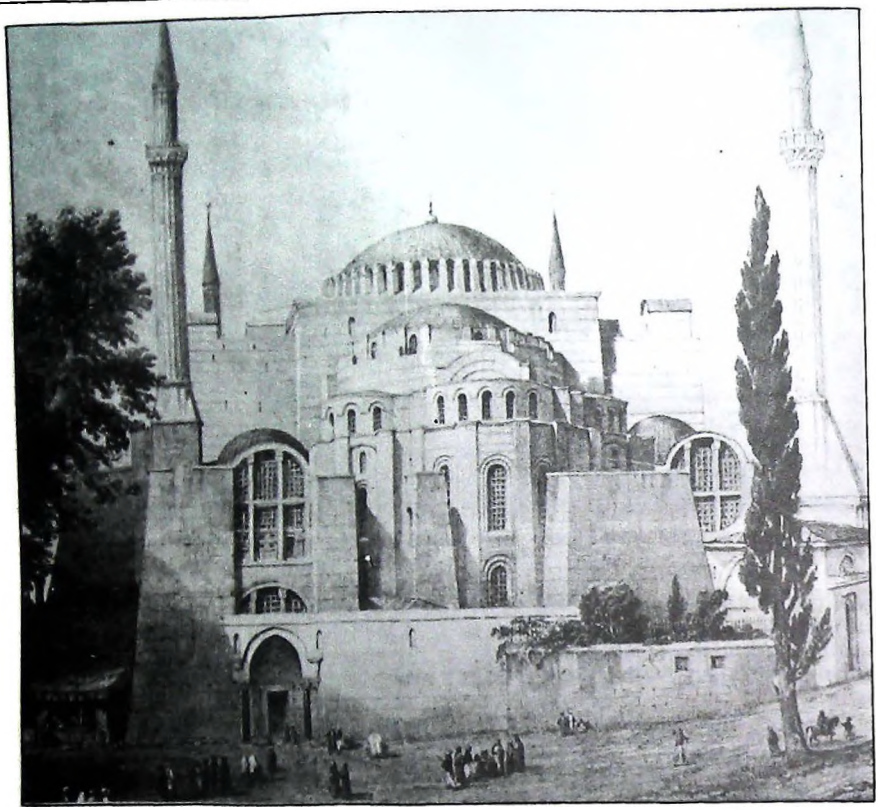
"İşte yazı bu sebep ve şartlarla yazılmıştır. Ve bu sebepler gerek teker teker ve gerek bütün halinde, daha sonra izah edeceğimiz üzere 163'üncü maddedeki unsurlardan çok uzaktır. Tekrar ediyoruz, yazı bu sebeplerle ve şahsî fikir, kanaat ve temennimiz olarak yazılmıştır ve dünyanın bugünkü demokrasi ve fikir hürriyeti anlayışı muvacehesinde, bir fert olarak, evvelce cami olan bir müzenin tekrar cami haline getirilmesi kanaat ve temennisini taşımak ve izhar etmenin bir suç olabileceğini zannetmiyoruz." (Av. Bekir Berk, Hakkın Zaferi İçin, s.15-20)

Bulgarlar da Ayasofya hülyâsını kuruyorlardı

Ayasofya'nın açılmasını istemenin karşılığı olarak açılan bu mahkeme devam ederken, Temmuz 1952 tarihli Sebilürreşad mecmuası yine bu meseleyi ele aldı.

Aynı zamanda mecmuanın sahibi bulunan Eşref Edib imzasıyla yer alan uzunca bir yazıda yine Avukat Halil Beyin raporundan bahsolunuyordu. Yazının girişi şöyleydi:

"Ayasofya Camiinin camilikten çıkarılması gelişigüzel bir hadise değildir. Halk Partisinin diktatörlük devrinde Bulgaristan'da 'Bizans âsârını ihya' hakkında bir kongre toplanmıştı. Bu kongreye Hıristiyan dünyasının her tarafından murahhaslar, misyonerler gelmişti. Türkiye'den de Halk Partisi tarafından adı Türk bir milletvekili gönderilmişti. (Bu adı Türk milletvekilini Tevfik Rüştü pek iyi tanır.) Orada verilen kararlardan

Gravürdeki Ayasofya: İçi gibi dışı da Müslümanlarla çevrelenmiş. O devrin insanları Ayasofya'nın gölgesinde, yakınında emniyet içerisinde dolaşıyor. O vakit, gün gelip Ayasofya'nın müminlere kapatılacağı, içerisinde namaz kılınanın yasaklanacağı kimin aklına gelirdi?

biri de, Ayasofya'nın camilikten çıkarılıp müze yapılması ve Bizans resimlerinin, putlarının meydana çıkarılması idi. (Bu hususta Bulgaristanlı müteveffa Avukat Halil Beyin verdiği raporlar Ankara Erkânı Harbiye arşivlerinde mevcuttur. Bu raporların neşri bütün hakikati meydana çıkaracak, Halk Partisinin Türk milletini nasıl Hıristiyanlaştırmaya azmetmiş olduğunu gösterecektir.)

"Nitekim öyle yapıldı. Bâzı camiler kokmuş deri deposu, yahut dans salonu yapılırken, bazıları da Ermenilere, Yahudilere kiraya verilerken, bazı minareler bir gece içinde yerle yeksan edilip Ayasofya minarelerinde de ezan sesi susturuldu. Cami duvarlarındaki Allah, Muhammed ve Ashab-ı Kiram yazılı levhalar indirildi. Bizans resimleri, putları meydana çıkarıldı. Secdegâhlara heykeller dolduruldu. Müslümanların orada namaz kılmaları men edildi. Dünyanın hiçbir yerinde naziri olmayan bu muazzam ve nefis levhalar cami dışına atılmak istendi. Fakat kapıdan çıkmadığı için parçalanarak çıkarılmaya karar verildi. Bu kadar canavarlığa cesaret edile-

Ayasofya'nın cami olması tarihimizin dönüm noktası

meyince cami içinde bir kenara atıldı."

Bulgaristan'daki kongreye gönderilen Halk Partisi milletvekili, muhtemelen Tevfik Rüştü Aras'ın kendisi idi. O devrin yıllarca hariciye vekilliğini yapmıştı. Ama, bu meselede onun da sesi çıkmadı. Yapılan ithamlara cevap verilemedi. İşin garibi, hâlâ da cevapsız duruyor!

TARTIŞMALAR VE BİR TERTİP

EŞREF Edib Bulgaristan'daki Bizans Âsârını İhya Kongresi kararını hatırlattıktan sonra şunları söylüyordu:

"Vaktâ ki İslâm mabedlerine bu zulmü reva gören Halk Partisinin bir çeyrek asırlık istibdad ve küfür kalesi sarsılmaz oldu; bu Hıristiyanlaştırma teşebbüsü de akamete uğradı. Yıkılan, gaspedilen bütün hürriyetler arasında din ve vicdan hürriyetinin boğazındaki zincirler de sökülmeye başlayınca Türk milletinin kanı pahasına fethettiği ve beş asır ezan ve tekbirlerle doldurulduğu bu İslâm mabedinde tekrar ezan selerinin yükselmesi için milli bir teşebbüs vukua geldi. Fakat, kara küfür taassubunun kızıl maskeli yeli misyoner gazetecileri derhal vaveylâya başladılar. Böyle bir talep ve temennide bulunanların 'kafalarının ezilmesini' isteyecek kadar cür'et ve küstahlık gösterdiler.

"Diğer taraftan, Ayasofya'nın ezan sesleri susan minareleri hakkında bir şiir yazan hamiyetli milliyetçi gençler de savcılık tarafından takibata maruz kaldı.

"Bu ahvalden cür'et alan birtakım Rum patrikaryaları gazetelere mektuplar göndererek Ayasofya'nın kiliseye tahvilini istediler. Bizim kara ve kızıl küfür taassubu misyoner gazeteciler bu hususta Patrik Athenagoras ile mülâkatlar yaptılar. Ayasofya'nın camilikten çıkarılıp müze yapılmasının 'ayırıcı değil, birleştirici iyi bir hareket' olduğunu ona söylettiler ve neşrettiler."

Eşref Edib yazdığı yazıda, "Bizans âsârını ihya" kongresinde Ayasofya'nın müzeye çevrilmesinin kararlaştırıldığını belirtiyordu.

Daha sonra Patrik Athenagoras'ın bazı temaslarına, Yunan Kral ve Kraliçesinin Türkiye'yi ve hassaten Ayasofya'yı ziyaretlerine, Yunanistan'da münteşir Akropolis gazetesinin yazılarına da dikkat çeken Eşref Edib yazısını şöyle bitiriyordu:

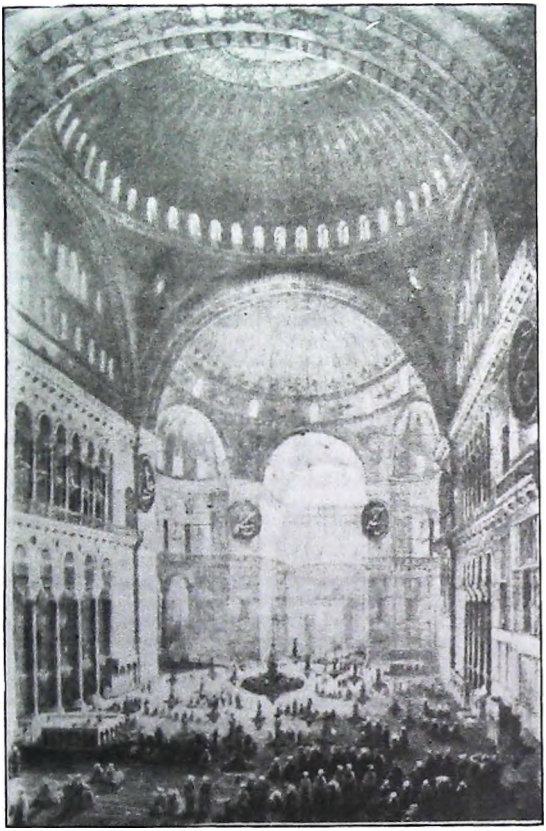
"İşte sahipsiz kalan Ayasofya mabedine Hıristiyanlık böyle sahip çıkıyor ve Halk Partisi inkılâbının tamamlanması için Ortodoks kilisesine verilmesini istiyor. Acaba Ayasofya'nın birinci merhalede müze, ikinci merhalede kilise olması hakkında Bulgaristan'da toplanan 'Bizans Âsârını İhyâ' kongresinde bizim adı Türk milletvekili bir taahhüdde mi bulunmuştu? Halk Partisinin böyle bir taahhüdde bulunup bulunmadığını yukarıda söylediğimiz Erkânı Harbiye arşivlerindeki raporlar gösterecektir. Bu raporların neşri, tarihî bir hakikatın tezahürü için pek isabetli bir iş olacak ve Halk Partisinin Türk milletini Hıristiyanlaştırmak hususunda ne gibi teşebbüslerde bulun-

duğu da meydana çıkmış bulunacaktır.

"Bu münasebetle kuvvetli rivayetlere ve şehâdetlere göre, Halk Partisinin Türk milletini Hıristiyanlaştırmak için gizli bir cemiyet teşkil ettiği hakkındaki teşebbüsü hakkında da resmi bir açıklama yapılırsa büyük tarihi bir sır da meydana çıkmış olacaktır. Bu sırrın bütün anahtarları, müteşebbisler arasında bulunduğu söylenen Tevfik Rüştü'nün elindedir. Listedeki bütün isimleri o bilir. Kâzım Karabekir Paşanın hatıratı neşredilmeden evvel Tevfik Rüştü isterse ve işine gelirse, bu büyük tarihi sırrı ifşa edebilir.

"Kara küfür taasubunun ültimatomuna karşı Türkiye'nin bir Müslüman devleti olduğunu ve Müslüman kalacağını bütün cihana ilân eden muhterem Başbakanın vereceği en güzel cevap nedir bilir misiniz? 'Derhal Ayasofya minarelerinden ezan seslerini âfâka yükseltmek!'

"Büyük Fatih'in şehametli torununa yakışan cevap budur. Tabii bu, büyük bir mazhariyet, büyük bir fazl-ı İlâhidir. Allah bu fazl u keremini dilediği kuluna verir. Temennî ederiz ki, Adnan Menderes kulu Allah'ın bu lütf u keremine mazhar olsun. Tevfik ve hidayet ancak Allah'tandır."

Bu fotoğraf Ayasofya'nın kime ait olduğunu kör gözlere dahi göstermektedir. Tam 481 sene Ayasofya'da bu manzara görülmüş, Ayasofya'nın kubbeleri mü'minlerin tekbirleriyle çınlamıştı.

Bu yazıdan anlaşıldığına göre, bu hadisenin sırrını çözecek anahtar Tevfik Rüştü Aras'ta idi. Yıllarca CHP devirlerinin dışişleri bakanlığını yürüten Aras ise, bir zamanlar Selânik'te belediye doktorluğu yapmış yüksek dereceli bir masondu.

Aynı zamanda Yassıada mazlumlarından Fatin Rüştü Zorlu'nun da kayınpederi olan Tevfik Rüştü Aras ağzını açıp bir kelâm etmedi, o meşhur sır da kendisiyle beraber mezara gömüldü. Genelkurmay arşivlerinde olduğu söylenen Halil Beyin raporundan ise bugüne kadar bir ses-sedâ çıkmadı.

Ayasofya tartışmalarının Müslümanlar lehine inkişaf etmesi, Başvekil Menderes'in de çeşitli nutuklarında o mealde beyanlarda bulunması devam ederken meydana gelen bir hadise meselenin seyrini birden değiştirdi.

Bu hadise, gazeteci Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da kurşun atılması idi.

Yalman, Türkiye'de faaliyetlerine devam eden bir Yahudi dönmesi idi ve çalıştığı gazeteleri daima milletimizin millî menfaatleri aleyhine kullanmış bir kalemdi.

12 Teşrinievvel (Ekim) 1334 (1918) tarihli Vakit gazetesinde, Filistin'de Yahudilere toprak verilmesini istemişti. 3 Eylül 1918 tarihinde de Ermenilere biraz daha toprak verilmesi talebinde bulunmuştu. 27 Ağustos 1919'da, yani vatanın bir kısmında millî mücadele için canlar verilirken, "Umumî surette istiklâl istemekten ibaret bir kanaati biz canlı ve müsbet addetmeyeceğiz" demişti.

15 Eylül 1919'da da Kuvâ-yı Milliyecileri istihfaf ederek, "Bir kısmımız istiklâl diyerek nâtukaperdazlık ve avamperestlik ediyoruz" diyebilmişti. 31 Temmuz 1919 tarihli Vakit'teki şu yazısı ise ap açık bir şekilde Amerikan mandacılığını müdafaa için kaleme alınmıştı:

"Hariçten hiçbir iz'aç ve müdahaleye maruz bulunmasak bile, istiklâlimizi şimdilik yalnız başımıza idameye muktedir değiliz. Ve bir müddet hayırhah bir mürşitten ders almaya ve müzaheret görmeye muhtacız."

Bu Amerikan mandacısı Yahudi Dönmesi, Sovyet Rusya'nın maşası Nâzım Hikmet'in hapisten kurtarılması için de canını dişine takmıştı. 19 Eylül 1949 tarihli Vatan'da, "Türk şairi Nâzım Hikmet bir Moskof ajanı olmamıştır ve olamaz" deme sahtekârlığını göstermiştir.

Ayasofya'nın açılmasını isteyenlere zulmedildi

25 Ekim 1937 tarihli Cumhuriyet'teki Yunus Nadi'nin yazısından öğreniyoruz ki, Yalman, Atatürk devrinde İstiklâl Mahkemesine çıkarıldığı vakit, "Bütün bunları Yahudiliğimden yaptım, bu benim ırkî cibilliyetimin marifetidir" itirafında bulunmuş. Yine Nadi'ye göre, sırf bu itirafı yüzünden, "Cumhuriyet hükûmetinin şefkatinden istifade etmiş" bir kişidir.

Ahmet Emin Yalman hakkında Başvekil Adnan Menderes'in de enteresan bir tesbiti vardır:

"Ecnebi sefaretlerden çıkmayan Ahmet Emin kendini ecnebilere karşı

Türkiye'de her istediğini yaptım göstermek için etrafı çerçeveli makaleler neşrediyor. Allah, Ahmet Emin'in dostluğundan herkesi korusun. Maksadı, istediği hükümeti kurdurup koluna takacak, ecnebi sefaretine gidip işte ben geldim, diyecek." (Hakkın Zaferi İçin, s.101)

İşte mâhiyeti bu olan Ahmet Emin Yalman'a Malatya'da atılan bir kurşun, Ayasofya hadisesinin seyrini değiştirecekti.

İşbu Ahmet Emin Yalman'a 22 Kasım 1952 günü Malatya'da Hüseyin Üzmez isimli bir genç tarafından kurşun atılması, ister istemez hükümet üzerindeki tesirli masonik çevreleri ve şeflik zihniyeti taraftarlarını harekete geçirdi. Memleketin tanınmış kalem erbabı milliyetçi ve mukaddesatçı isimler bu vesileyle teker teker toplanarak hapsedildi ve mahkeme huzuruna çıkarıldı.

Ayasofya'nın müze yapılmasına iktisat vekili olarak imza atmış bulunan Reisicumhur Celâl Bayar da herhalde Müslümanların seslerinin yükselmesinden hoşnut değildi. O günlerde Yunanlılarla iyi geçinme politikasının gereği olarak da yanına Diyanet İşleri

Ahmet Emin Yalman— Bu Yahudi dönmesi, utanmadan Yahudilere ve Ermenilere toprak verilmesini istiyordu.

CHP, Hıristiyanların toplantısına Tevfik Rüştü Aras'ı göndermişti. Ayasofya'nın müze yapılması kararını memnuniyetle karşılayanlardan birisi de Aras'tı.

Başkanını ve Rum Ortodoks Patriği Athenagoras'ı alarak resim çektiriyordu.

Ahmet Emin'e kurşun atılması bütün Ayasofya Camii muarızlarının arayıp da bulamadıkları bir bahane oldu. Basında seslerini duyuran kalemşörler o hadise ile susturulduktan sonra, ilk defa neşrettiği broşür ile dikkatleri çeken Türk Milliyetçiler Derneği de kapatıldı.

22 Ocak 1953 tarihli bu kapatma kararı da çok enteresandır. Ankara 2. Sulh Ceza Hakimliğinin 953/61 esas 953/906 karar sayılı hükmüne göre, "İdareciler TCK'nın 526. maddesinin ilk fıkrasınca ve takdiren onar lira hafif para cezasıyle tecziye edilip cezaları tecil edilmiş ve temyiz yolu kapalı olmak üzere Milliyetçiler Derneği feshedilmiştir". (Hakkın Zaferi İçin, s.95)

Böylece, Ayasofya hicranı inanan gönülleri bir hayli daha yakmaya devam edecekti...

AYASOFYA'NIN MİNARELERİNİ YIKACAKLARDI

AYASOFYA'YI haksız, kanunsuz olarak kapatarak Fâtih'in yâdigârı bu mâbedi eleme garkedenler, yaptıkları bu kanunsuzluk ve haksızlık yetmezmiş gibi, bu muhteşem mâbedin Müslü-

man olduğunu gösteren işaretlerini yani minarelerini de yıkmak istemişlerdi.

Kültürümüzün düşmanları bu feci cinayeti işlemek için hazırlanmışken o devirde gazetecilik yapan rahmetli İbrahim Hakkı Konyalı bu dehşetli planı bozar.

Tek Parti-Tek Şef devrinin "dediğim dedikçi" idarecilerinin plânından, İstanbul Müzeler Mimarı Kemal Altan vasıtasıyla haberdar olan Konyalı, derhal harekete geçer. Minarelerin bu mâbedin payandaları olduğunu, minarelerin yıkılmasıyla binanın da çökeceğini söyler ve Kemal Altan'a bu muhtevada bir rapor dikte ettirir. Konyalı şöyle diyor:

" 'Şimdi mabedin yaşı daha ilerlemiştir. Minareler ana kubbenin dayandığı son payandalar olmuştur. Minareler yıkılırken ana kubbe de muhakkak yere serilecektir. Hıristiyanlık âlemi Türklerin bu teşebbüsüne, 'Türkler Ayasofya'yı yıktılar' kara damgasını basacaklardır.'

"Kemal Altan bu mealdeki raporunu ilgililere verdi. Minarelerin yıkılmasını böylece önleme hizmetini yapmıştım."

20-22 Kasım 1977 günleri Yeni Asya gazetesi sütunlarında bu tarihi gerçeklere ışık tutan tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı merhum, bu yazısını şöyle bitiriyordu:

"Arkeoloji Müzesi Müdürü Aziz Ogan, kraldan ziyade kral taraftarı idi. Minarelerin yıkılması durdurulduğu halde, mabedin kubbe kasnağını süsleyen meşhur hattat Rakım'ın, Peygamber

Yunus Nadi—A.E.Yalman'ın "Bütün bunları Yahudiliğimden yaptım" dediğini naklediyor

Ahmet Emin Yahudi dönmesiydi

Efendimizin dört seçkin yârinin ve Cennetle müjdelenen ashabın isimlerini hâvi şaheser levhalarını indirmiştir. Bunlar o kadar büyük hazırlanmış ve çerçevelenmişti ki, kapılardan çıkarılamadığı için indirildiği yerlerde kaldılar. Ayasofya'daki mihraplı yekpâre halılar makaslarla parçalara ayrılarak camilere dağıtıldı. Bu halıların tarihi kıymetleri çok yüksekti. Üstlerinde vakfedenlerin adları yazılı kıymetli şamdanlar toplattırılarak devletin döküm fabrikalarına gönderildi. Bunları önleyemedim. Yalnız, damad İbrahim Paşanın Budin Kilisesinden aldığı ve üstlerine vakfiyelerini kazıttığı iki şamdanı kurtarabilmiştim.

"Masonlarla Bizansperestler el ele verdiler, Fatih'in vakfiyesinde lânetlediği bir iş yaptılar. Camiden Allah'ın adını sildiler. Lânet olsun onlara..."

Bizzat hadiselerin içinde yaşamış bulunan rahmetlinin yazıları çok enteresandır. Erkeoloji Müzesi Müdürü ve aynı zamanda Yahudi dönmesi olan Aziz Ogan'ın, "Ayasofya'nın minarelerini yıkıp kilise haline getireceğiz" sözü, bize, Genelkurmay arşivlerinde

Ermeniler, Yahudiler, Yahudi dönmeleri, Markalistler, ateistler, elhasıl bütün fesat mihrakları el ele vermiş. Ayasofya'nın camî yapılmaması için çalışmıştı. Çalışmalarında da "başarılı" olacaklardı. Mü'min Ayasofya mahzun, ama müminler mesrurdu. Tabii şimdilik...

bulunduğu yazılan Bulgaristanlı Avukat Halil Beyin raporunu hatırlattı. O raporda da, Bizans Âsârını İhya Kongresinin Bulgaristan'da aldığı bir kararla Ayasofya'nın önce camilikten çıkarılacağı, sonra da kilise yapılacağı yazıyormuş!

Küçük Âyasofya'daki minareyi bir gecede yıkan zihniyet, elbette öyle bir karara iştirak etmiş de olabilir. Nitekim, camiin kubbe ve duvarlarındaki Bizans mozayiklerini meydana çıkarabilmek için fırınlardan getirilen taze ekmekler kullanılmıştı.

Verdirdiği raporlarla Büyük Ayasofya'nın minarelerini kurtaran merhum Konyalı'nın, "Masonlarla Bizansperestler el ele verdiler, Fatihin vakfiyesinde lânetlediği bir işi yaptılar" tesbiti de bize çok enteresan geldi. Çünkü, Ayasofya'yı müze yapan Bakanlar Kurulu kararına imza atanlardan İktisat Vekili Celâl Bayar da, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam da, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya da birer masondu. Kaya'nın, vekâleten yerine imza attığı ve Bulgaristan'daki Bizans Âsârını İhya Kongresine katıldığı söylenen Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras da bir masondu.

Başvekil Adnan Menderes, Allah Ahmet Emin'in dostluğundan herkesi korusun. Maksadı, istediği hükûmeti kurdurup koluna takacak, ecnebi sefaretine gidip işte ben geldim, diyecek" tesbitinde bulunuyordu.

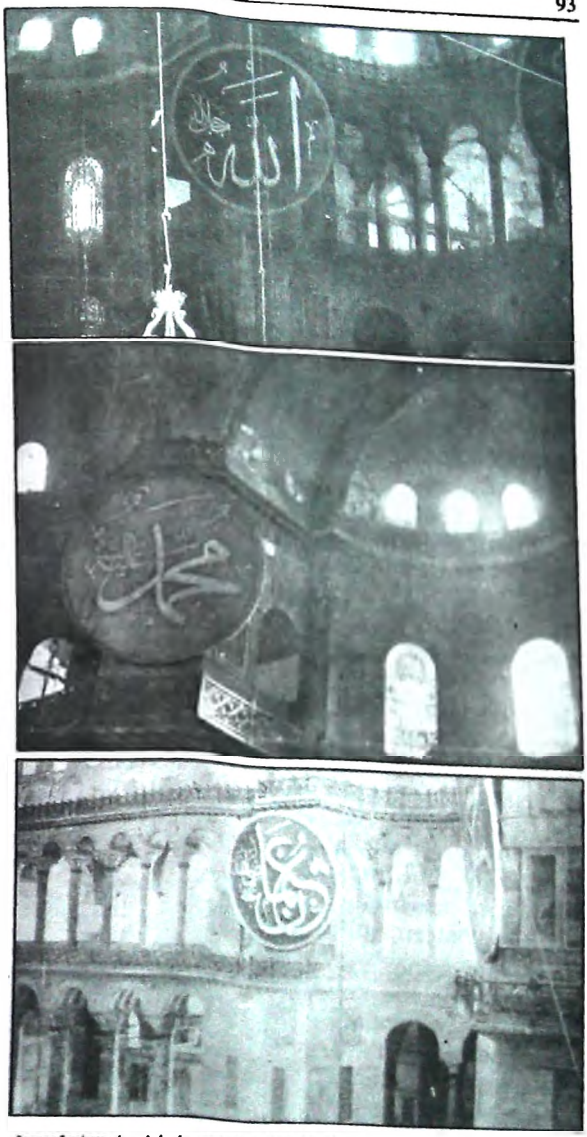
Bir garipliği daha görelim. 1952 başlarında bir broşür neşrederek A-

Levhalar, "Ayasofya camidir" diyor

yasofya Camiinin açılmasını isteyen Türk Milliyetçiler Derneği, 24 Temmuz 1952 günü 1. Büyük Kurultayını toplamıştı. Av.Bekir Berk ve arkadaşları bir teklif vererek mason localarının faaliyetlerini müdellel bir şekilde izah ettiler ve bu locaların kapatılmasının Başbakanlıktan istenmesine karar verilmesini talep ettiler. Bu teklif ittifakla ve alkışlarla kabul edildi.

Türk Milliyetçiler Derneği Ayasofya'nın açılmasını ve mason localarının kapatılmasını isteyedursun, bizzat Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın devreye girerek TMD'nin kapatılması hususunda temaslarda bulunduğunu görüyoruz ve daha önce de belirttiğimiz gibi, bir mahkeme kararıyla ve temyiz yolu da kapalı olmak suretiyle Türk Milliyetçiler Derneği kapatıldı.

Ne "tesadüf" değil mi? Mason bakanların aldığı kararla kapatılan sembol mabedin tekrar açılmasını isteyen bu vatanın ev-

Ayasofya'nın içerisinde yer alan levhalardan üçü: Allah, Muhammed, Osman... Bu levhalar Ayasofya'nın kimliğidir. Hattatlar bir keramet göstererek bu şekilde asâmetli yazılar yazmışlardır. Nitekim Ayasofya müze yapılırken bu keramet açığa çıkacak ve levhalar [illegible] çıkmayacak içeride barındıracaktır. Evet levhalar bir bekçi gibidir. "Müslüman Ayasofya" [illegible] bir bekçi...

lâtları yine aynı mihrakların tezgâhıyla faaliyetten men edilmiyorlardı.

Gelin de merhum Konyalı'nın sözlerine iştirak etmeyin bakalım:

"Masonlarla Bizansperestler el ele verdiler, Fatihin vakfiyesinde lânetlediği bir işi yaptılar. Camiden Allah'ın adını sildiler. Lânet olsun onlara..."

Üzerinde İslâmiyetten hoşlanmayanların pençesi dolaşan Ayasofya Camiinin minarelerinden ezan-ı Muhammedî hiç mi yükselmeyecekti? Yükseldi. Ama, kaç gün? Şimdi de o hikâyeye gelelim.

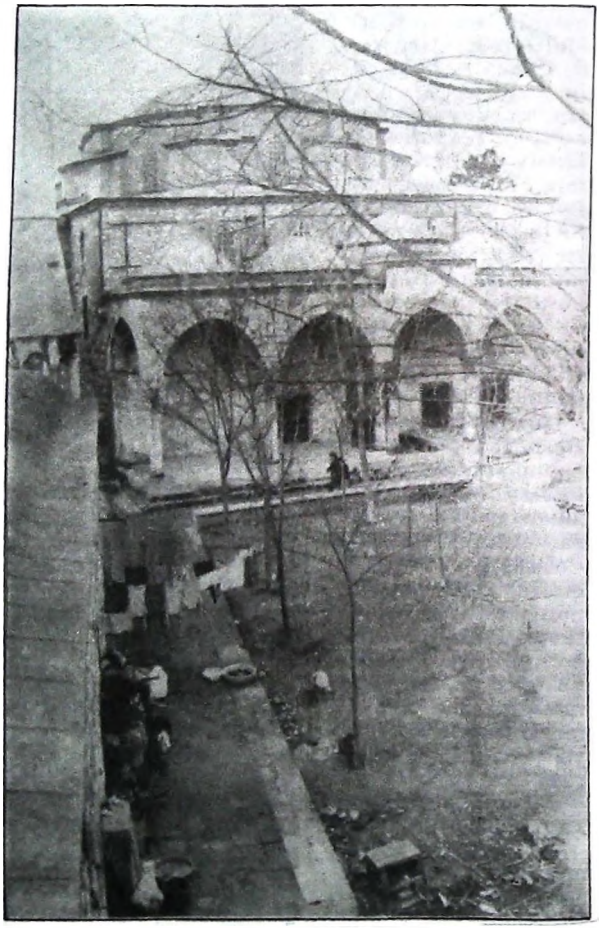
58 GÜNLÜK SEVİNÇ

Ayasofya inananların sürekli olarak açılmasını gündemde tuttukları bir değer olmuştur. Bir yanda fethin sembolü Ayasofya'nın kapalı olması öte yanda caminin asıl hüviyetine kavuşabilmesi için süren halkın sürekli arzusu yönetimdeki iktidarın üzerinde de tesirini göstermiştir.

Ayasofya inananların mücadelede simgesi halini alınca, düzenlenen her Fetih mitinginde gösterlerde, Ayasofya'nın önüne yüzbinlerce insanın toplanmasına sebep olmaya başladı..

O yıllardan bir grup milletvekili topluca Ayasofya da namaz kılıyor, diğer bir grup ise Ayasofyanın açılmasının saldırgan tutumunu sürdüren Yunanistan'a karşı verilecek en güzel cevap olacağını söylüyordu..

Milletin tamamına yakınının arzusu haline gelen bu istek Yah-

Küçük Ayasofya camiinin minaresi. CHP iktidarı tarafından yıktırılmıştı. Demokrasi devrine geçilir geçilmez millet, minare yıkanların bir çamur vurup iktidardan devirecek ve yıkılan minareyi yeniden yapacaktı.

Vakfiyede lânetlenen işleri yaptılar

ya Kemal'in tabiriyle devletin iki manevi temeli olan Ayasofya'da ezan ve Hırka-ı Saadet'te Kur'ân okunması hadisesi 46 sene sonra, nisbi de olsa tahakkuk ediyordu.

Hicri 1400 yılının Ramazan gününe denk gelen 13 Temmuz 1980' de Hırka-ı Saadet Dairesi'nde tekrar Kur'ân okunmaya başlandı.

Manzara görülmeye değerdi. 417 sene mukaddes emanetlerin önünde okunan Kur'ân-ı Kerim 46 senelik bir aradan sonra tekrar tilavete başlanıyordu. Bu millete ruh veren Allah kelamı yine asırlık hatıraya uygun bir şekilde kıraat ediliyordu.

İlk okuyuşu dönemin Diyanet İşleri Başkanı Tayyar ALTIKULAÇ yaptı. Etrafında ise dönemin hükümet yetkilileri bulunuyordu.

29 Mayıs günleri Ayasofya nın önünde sergilenen şu tablo ibret vericidir? Tedbir niçin? Birkaç vatandaş Ayasofya'da namaz kılmaya kalkışmasın diye bu şekilde devriyemek tuhaf olmuyor mu?

Mübarek Ramazan günü ağızlar oruçlu gönüller sevinç içindeydi. Türkiye'nin her tarafında büyük bir sevinç vardı. Asırlarca İslâm aleminin liderliğini yapan bu asil millet kendisine yakışanı yapıyordu.

Ertesi gün bu hadiseyi haber yapan Burhan BOZGEYİK şöyle diyordu:

"Dün muhteşem bir tablo sergilendi. Topkapı sarayında Mukaddes Emanetler Dairesi'nde. Bu dairede dört yüz yıl aralıksız okunan Kur'ân-ı Kerim 1400 Hicri yılın Ramazan ayının birinci günün-

de bir inkıta devresinden sonra tekrar okunmaya başlanıyordu.

"Dün mehter gülbank çekiyordu Topkapı sarayında. İhtişamlı günlerin havası teneffüs ediliyordu. Devlet erkanıyla halkıyla saltanatlı tekbir getiriliyordu. Dün Allahu Ekber sadaları Topkapı sarayında yükselerek vatan sathına yayılıyordu ve dün Peygamber Efendimize ait Mukaddes Emanetlerin bulunduğu Hırka-i Saadet Dairesinde Kur'ân-ı Kerîm tilavetine dün başlandı ve ilelebed devam edecektir. Bu vatan semalarında ezan-ı Muhammed-i ile

birlikte Kur'ân-ı Kerim sadaları ilelebet yankılanmaya devam edecektir.

İslam ülkelerinin her tarafından Ayasofya'nın hiç olmazsa ibadete açılan kısmında namaz kılabilmek için o gün heyetler İstanbul'a gelmişti.

Masonlarla Bizansperestler el ele verdi, lânetlik işi yaptı

Bu temenninin gerçekleşmesini ne kadar isterdik.

O günlerde yetkililer Ayasofya'nın minarelerinden ezan gününde bu tatlı müjde ile sevince gark olmuştur.

Sıra Ayasofya'ya gelmişti. O Ramazan'ın son Cuma günü o beklenen güne atılan en mühim adım gerçekleşmişti. 8 Ağustos 1908 Cuma günü mahzun mabedin dört minaresinden de ezan-ı Muhammedi okunmaya başladı. Ezanla da kalınmadı. Ayasofya Caminin Hünkar Mahfilinde Abdülmecid Mescidinde kılınan Cuma namazı ile 46 yıl süren ibadet etme hasreti bir nebze sona erdi.

Kuşkusuz ki, Ayasofya'nın tamamen açılması isteğinin tam karşılığı bu değildir. Ayasofya Fatih Sultan Mehmet'in bir vakfıdır ve bu vakıf gereği vakfın amacına muvafık olarak camii olarak tamamı ibadete açılmalıdır.

Yavuz Sultan Selim— Fâtih dedesi bu millete Ayasofya gibi bir mâbedi fetih sembolü olarak miras bırakmıştı. Kendisi de Kur'ana hürmetin sembolü olmak üzere Harka-i Saadette 24 saat Kur'an okunması an'anesini miras bıraktı. Ama ne yazık ki "Balkan rağmazcılar" bu büyük idarecilerin mirasına hor baktı.

Mübarek Ramazan'ın ilk gününde İslam Alemine Türkiye'den müjdeli iki haber:

Hırka-ı Saadet'te Kur'an okunmaya başlandı

Kadir Gecesi kısmen ibadete açılacak

Ayasofya'nın minaresinden ezan okunacak

14 Temmuz 1980 tarihli Yeni Asya, Hırka-i Saadette yeniden Kur'an-ı Kerim okunmasını bu şekilde manşetten verdi.

Ayasofya'da namaz kılınacağını öğrenen İstanbullular daha sabahtan itibaren mabedin önüne birikmeye başlamıştı. Herhangi bir olay olur kuşkusu ile emniyet kuvvetleri de tertibat almıştı. Binlerce insan Ayasofya'nın ibadete açılan bölümünün içini ve önünü dolduracak Allah'a secde ederek Rabbına şükretti.

46 yıl süren zulmde önemli bir mesafe alınmıştı. Netice tam olarak alınmamış sadece önemli bir adım atılmıştı. Bir köşesi ibadete açılan Ayasofya camii minarelerinden yükselen ezan sesleriyle zinciri kırmıştı. Fakat gönül bununla yetinmiyor, mabedin bütünüyle ibadete açılmasını arzu ediyordu.

Ayasofya bütün inananlar için hala önemini korumaktadır.

Ayasofya'da ezan okutmak demokratlara nasip oldu

12 EYLÜL VE AYASOFYA

HİÇBİR hukuki gerekçesi bulunmadan cami olmaktan çıkarılarak müze yapılan, minarelerinden ezan sesleri susturulan, içinde Mevlâya secde edilmesi yasaklanan, Bizans devrinin mozaikleri meydana çıkarılırken duvarlarındaki "Allah, Muhammed" yazılı dev levhalar indirilen Ayasofya Camiinin hicranı, son Demirel Hükümeti tarafından dindirilmişti.

Ayasofya'nın dört minaresinden de ezan-ı Muhammedi yükselmeye başlamış, bir köşesinde de olsa mü'minlerin secde-i şükrana varmalarına müsaade edilmişti. Bütün âlem-i İslâm mesrur ve mütehassis olmuştu. Kültür Bakanı Tevfik Koraltan'ın verdiği, Ayasofya Camiinin bütünüyle açılması müjdesinin tahakkuku bekleniyordu.

Fakat, aradan daha bir ay geçmemişti ki, demokrasi bir kere daha askıya alındı, parlamento bir kere daha kapatıldı, milli irade ile gelmiş millet temsilcileri bir kere daha süngü zoruyla alaşağı edildi.

Ne gariptir ki, bazı saf Müslümanların "Şeriatı getirecekler" diyerek alkış tuttukları 12 Eylül idarecileri, ihtilâlden biraz sonra Ayasofya'da kılınan namaza ve Hırka-i Saadet Dairesinde okunan Kur'âna tekrar yasak koydular. Bu yasak alemi konmamıştı; ama orada Kur'ân tilâvet edilmiyordu. Abdülmecid Mescidinin kapısına da "Onarım nedeniyle kapalıdır" levhası asılmıştı.

Yine ne gariptir, o "onarım" yedi senedir hâlâ bitmedi!

Ayasofya'nın içine birkaç tahta iskele kuruldu, mescidin halıları toplandı, kapısına da o malûm levha asılarak mesele kapatıldı.

İhtilâlin gerekçesi yapılan gruplardan Konya Mitingi maznunları beraat etti, Türkeş ve arkadaşları tahliye edildi, sol militanlar ise İnfaz Kanunu ile büyük ölçüde paçayı kurtardılar; lâkin Ayasofya'ya konan yasak bir türlü kaldırılmadı!

Hırka-i Saadette Kur'an, Ayasofya'da ezan okunması bütün mü'minleri sevince garketmişti. Yurdun dört bir yanında bayram havası esmişti. Ancak milletin sevinci fazla sürmeyecek, 12 Eylül demokrasiye yaptığı gibi sevinçleri de boğacaktı.

İnsanın aklına ister istemez, "12 Eylül İhtilâli Süleyman Demirel'e politika yaptırmamak, Ayasofya'da ezan okutmamak için mi yapıldı?" suali geliyor.

Sanki, yeniden tek parti günlerine dönmüş gibiyiz. Geldiklerinden beri her fırsatta "Atatürkçülüğü ihya edeceklerini; o ideolojiyi evlere kadar sokacaklarını" söyleyenler, memleketi tekrar 1934'lere götürmüş oldular.

İdarecilerin taasubu öyle bir hal almıştı ki, Kültür Bakanı Cihad Baban, bir TV filmi için Ayasofya içinde rol icabı namaz kılınmasına bile izin vermemişti.

Anlaşılan, bu koca mabedin çilesi henüz dolmamıştı. İsmet Paşa devrinin hicran günleri yaşanır oldu. Fatih'in, Yavuz'un, Kanuni'nin haşmetli günlerine, samimî dualarına şahit olan asırlık duvar ve kubbeler yine hasret çekmeye terk edildi.

O duvarlar neler görmemişti ki? İsterseniz bir yazıdan iktibas yaparak o kasvetli günlere tekrar dönelim.

7 Eylül 1977 tarihli Yeni Asya gazetesinde Ahmed Özçelik imzalı "Tarih arşivlerimiz" başlığını taşıyan yazıda şöyle deniyordu:

Mahzun mâbed gülümsedi

"Birinci Dünya Savaşından önce Ayasofya Camiinin yan galerilerinde milyonlarca belge vardı. Savaş sırasında Alman İmparatorunun Ayasofya'yı ziyaret edeceği haberi çıkınca, camii temizlemek bahanesiyle evraklar toz toprakla beraber aşağılara süpürülerek atılıyordu. Bu vesikaların bin sandığı 1930'larda Başbakanlık Arşiv Genel Müdürlüğüne nakledilmiştir.

"Ne yazık ki, 1931 yılında Türk belgeleri, eski kâğıt fiyatına balyalanıp Bulgaristan'a yollanmıştır. Bir grup vesika balyalanırken bazı belgeler sokağa dökülmüştü. Nasılsa oradan geçmekte olan vatansever bir zat olan muallim Cevdet ve tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı bu çok kıymetli vesikaları görünce, gazetelerde yazılar yazarak ikaz etmişlerdi. Bunun üzerine sevkiyat durdurulmuştur. Hattâ diplomatik kanalla vesikalar geri istenmiştir. Ama bu konuda bizden daha hassas olan Bulgarlar, Avusturya'dan mütehassıslar getirterek vesikaları inceletmişlerdi. En kıymetlilerini kendi arşivlerine alıkoymuşlar ve geri kalanını iade etmişlerdir. O zamanın tarihçilerine göre, 40 milyon leva mukabilinde Vatikan'a satmışlardır.

"O zaman iktidarda olan CHP, tarihimizi unutturmak için mi sattırdı ve lâkayt kaldı dersiniz?

"Yine 1933'te Bekir Ağa Kışlasında duran 1500 sandık belge, mektebin bahçesinde yakıldı. Bütün gayretlere rağmen yok etme işlemleri ancak 10 günde tamamlanabildi. Bu belgeler hiçbir incelemeye tâbi tutulmamıştır. Ayasofya Camiinin arka tarafında olan depoda bulunan milyonlarca belge, kapısında kilit dahi olmayan yerlerde saklanıyordu. Yanmak için bir kibrit bekliyordu. Nihayet o da 1934 yılında çıkan yangında bir tane belge dahi kurtarılmadan yandı."

Siz de görüyorsunuz ki, Ayasofya Camii müze haline getirilmeden önce meğer tarihi vesikalar yanıp kül olmuş. Tarihimizin kapı gibi senetleri ya yakılmış, ya da Bulgarlara satılmış.

Tarihimizi bir kasırgaya kurban veren o günkü zihniyet, daha sonra Ayasofya'ya kilit vurmaktan da çekinmemişti. Tarihimizden Fatih devri çıkarıldığına göre, Sultan Fatihin lânetine de ehemmiyet verilmemişti.

1930'larda başbakan olarak o icraata imza koyan İsmet İnönü, 1938 sonlarında reisicumhur olduktan sonra da aynı davranışından vazgeçmedi. 29 Ağustos 1945'te çıkarılan bir bakanlar kurulu kararı ile 16 cami, medrese ve diğer tarihi eserler müze ve müze deposu olarak Milli Eğitim Bakanlığına devredildi.

Burhan Bozgeyik bu acı hadiseleri 11 Aralık 1985 tarihli Yeni Nesil'de şu şekilde dile getirmişti:

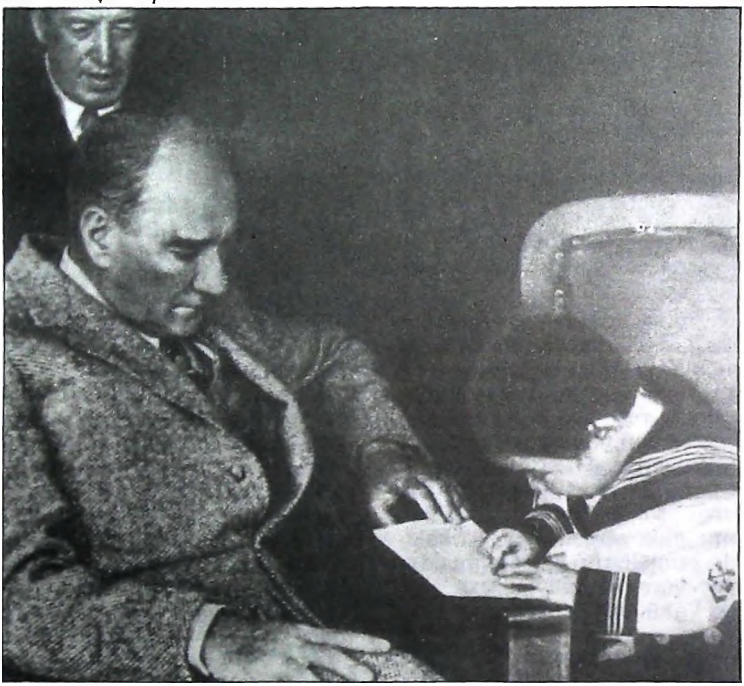
"Vakıf müessesesinin en mühim esası, vakfedilen eserin vakfedenlerin şartlarına uygun olarak kullanılması olduğu halde; bu esas çiğnenerek bunlar gibi daha yüzlerce eser gayesi dışında kullanılmış; sonraki yıllarda bazıları da gayesi dışında kullanılmaya devam edilmiştir. Kariye Camii de bunlardan birisidir.

"Bakanlar Kurulu kararının hemen ardından Ayasofya Müzesi Müdürlüğü 21 Eylül 1945 tarihinde Kariye Camiine el koymuş ve bu camiin müze haline getirilmesi için çalışmalara başlamıştır. Camiin müze haline getirilmesinde en büyük mesaiyi Amerikan Bizans Enstitüsü vermiştir.

"Camideki İslâmi yazılar kazınıp ortadan kaldırılmış, camide bulunan teberrükat eşyası kaybolmuştur. Turing Otomobil Kurumu da bu camiin müze olması için ilgisini (!) esirgememiş ve Sahabe-i Kiramdan Hz. Ebû Said el-

Hudrî'nin (r.a.) mezarının hemen bitişiğine bir tuvalet yapturmuştur."

İşte bu zihniyet, millet ekseriyeti tarafından asla sevilmedi. Asla helâl reyle iktidar olmadılar. İstanbul fethinin sembolü Ayasofya Camiinden sonra başka bir fetih hatırası olan Kariye Camiini de müze yapanlara halkımızın bakışı, tıpkı Bedîüzzaman

Hazretlerinin şu tesbitinde olduğu gibiydi:

"Kahraman bir milletin ebedî bir medar-ı şerefi ve Kur'ân ve cihad hizmetinde dünyada bir pırlanta gibi pek büyük bir nişanı ve kılınçlarının pek büyük antika bir yadigârı olan Ayasofya Camiini puthaneye ve Meşihat Dairesini kızların lisesine çevirten bir adamı sevmemek bir suç olmasına imkân var mıdır?" (Şualar, s.368)

O zihniyet kat'iyen sevilmemiştir. Ayasofya Camiinin zincirleri kırılmadığı; Fatih Sultan Mehmed'in vakfiyesinde belirtildiği gibi Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların lâneti o zihniyetin üzerine yağmaya devam ettiği müddetçe de milletin onlara bakışında bir değişiklik olmayacaktır.

Bu millete şekil veren kültür unsurlarına taraftar olacakları yerde Bizans Âsârını İhya Kongresi ve Amerikan-Bizans Enstitüsü ile ortak hareket edenler hakkında başka türlü düşünülmesini beklemek zaten haksızlık olmaz mı?

Evet, aradan bunca yıl geçti, ama tartışmalar bitmedi...

SAYFALAR ARASINDA

Ayasofya hürriyetine kavuşmalı!

AYASOFYA, fetihin sembolü olması yanında, 527 yıl önce Ortaçağın fikri cehalet ve dalâlet karanlığının İslâmiyetin temsilcileri tarafından yok edilişinin ve İslâm'ın parlak güneşinin skolastik bataklığında yuvarlanan ortaçağ insanları üzerine doğuşunun remzidir, ilancısıdır.

Ayasofya, 481 yıl beş vakit minarelerinden yükselen ezan-ı Muhammedî ile, içerisini dolduran mü'minlerin tekbir ve dua sesleriyle, okunan Kur'an-ı Kerim ve ilâhilerle nurlanmıştır...

Ayasofya, beş asır boyunca, zafer nişanı olması hasebiyle, mü'minlerin üzerinde hassasiyetle durduğu ulu mâbed vasfını muhafaza etmiştir...

FATİH AYASOFYA'YA GELİYOR

Ayasofya, 527 yıl önce, her yönüyle köhnemiş Bizans elinde çürümekten, yok olmaktan kurtuluşun sevincini duymuştu.

Ayasofya'nın yarım asrı aşan esaretine artık son verilmelidir. Fatih'in ruhu daha fazla muazzep edilmemelidir.

29 Mayıs 1453 Salı günü; muhteşem bir merasimle, muazzam belde İstanbul'a giren Fatih Sultan Mehmed Han, yol boyunca yükselen tekbir ve yerli ahalinin takdir sadâları arasında doğruca Ayasofya'ya gelmiştir... Resûlüllah'ın tebşir ettiği kumandan ünvanını alan Fatih, "Yeniçağ"ın, "İslâmiyetin zaferi"nin ilanı olmak üzere Ayasofya'da ezan-ı Muhammedî okunmasını emretmiştir. Okunan ezandan sonra ikindi namazını Ayasofya'da kılan şanlı kumandan, namazı mütealkip mâbedin camie tahvilini irade etmiş ve bunun için faaliyetlere derhal başlanmasını emretmiştir...

Fetih esnasında İstanbul harabe halindeydi... Ayasofya bakımsızlıktan yıkılmak üzereydi... Her taraftaharabeler göze çarpmaktaydı. Öyle ki, Justinyen'in sarayı bile harabe halindeydi...

Nazarları Ayasofya'nın kubbesi üzerinde dolaşan Fatih'in bu manzarayı görünce dudaklarından şu mısraların döküldüğü rivayet olunur:

"Bûm nevbet mîzened ber tarîm-i Efresyâb
Perdedârî mîkûned der kasr-ı Kisra ankebût"

İstanbul Fâtihi, İran şairinin, "Baykuş, Efresyab'ın kubbesinde ötü. Örümcek Kisra'nın sarayında perdedarlık yaptı" mânâsına gelen bu beytiyle, harabe halindeki Bizans'ı tasvir etmiştir.

Fatih, Ayasofya'da İslâmiyyetin ulviyyetini bir defa daha insanlığa gösteren tabloyu sergilemiştir. Ayasofya'da birikten ve öldürüleceklerini zannederek korku içerisinde bekleşen 50 bin kişinin mâbetten çıkartılarak salıverilmelerini ve bunlara hiç bir zarar verilmemesini emretmiştir...

1 Haziran 1453 günü Ayasofya'da ilk Cuma namazı kılınmıştır. Fatih'in hocalarından Akşemseddin'in hutbe okuduğu Cuma namazında, binlerce fetih askerleri bu muhteşem âlimin ve padişah-

Ayasofya'da tam 481 yıl aralıksız ibadet edilmişti. Minarelerinden beş vakit ezan-ı Muhammedî okunmuş, mü'minler Fatih'in yâdigarı ve fethin sembolü bu mâbette huşû içerisinde ibadet etmişlerdi.

larının arkasında Cuma namazlarını edâ etmişlerdi...

İLK EZANDAN SONRA

Ayasofya, ilk ezandan itibaren bütün çehresiyle İslâmiyetle müşerref olmuştur. Fatih devrinde kıble tarafına mihrab inşa edilmiştir. Minare yapılmıştır.

Daha sonra II. Bayezid devrinde (1506 tarihinde) kuzeybatı tarafına ve II. Selim devrinde Mimar Sinan tarafından batısına birer minare eklenerek zahirî şekliyle de güzel bir İslâmî kisveye bürünmüştür.

Fetihten sonraki devrelerde Ayasofya'ya yeni yeni ilaveler yapılarak bütünüyle İslâmî bir mâbed ve ilim müessesesi haline getirilmiştir.

III. Murad devrinde, Mimar Sinan, çökme tehlikesi geçiren Ayasofya'nın her iki tarafına destek duvarları inşa ederek Ayasofya'yı yıkılmaktan kurtarmıştır.

Milattan sonra 360 tarihinde inşasından itibaren, mükerreren Hıristiyanlar tarafından yakılan, yağmalanan bu mâbed, İslâmiyetle müşerref olduktan sonra, çektiği bütün çilelerden kurtuluşunu müjdeleyen ezanlarla mesrur olmuştu. Mü'min ve mâhir ellerle değişen çehresi de ona pek yakışmıştı...

III. Murad, esas kubbeyi tutan fil ayaklarının önünde duran dört mahfil inşa ettirmiştir. Yine III. Murad, kubbede haçın yerine konulmuş olan alemi altınla yaldızlatmıştır. Mihrabın iki yanında bulunan iki büyük şamdan Kanuni Sultan Süleyman tarafından Macaristan'dan (Budin'den) getirtilmiştir. Yine minberin iki yanına, yazılı birer sancak asılmıştır.

IV. Murad zamanında, camiin içi tezyin edilerek mermerden minberle vaiz kürsüsü yapılmıştır. 3. Ahmed mahfilin ön tarafına kapalı bir balkon ilave etmiştir. I.Mahmud, birinci kattaki hünkâr mahfili ile şadırvanı (1740'da), muvakkithane ile sıbyan mektebini (1742'de) yaptırmıştır.

Duvarları, IV.Murad devrinin meşhur hattatlarından Bıçakçızade Mustafa Çelebi ile Sultan Mecid devri hattatlarından Kazasker Mustafa İzzet Efendi tarafından yazılmış hat san'atının muhteşem nümuneleriyle süslenen Ayasofya,

Fatih Sultan Mehmed Hanın sulh Arapça yazılı orijinal vakfiyesinin, Ayasofya Camiini sadece başka maksatlar için kullananlara lânet ettiği satırların yer aldığı sahifesi...

Sultan Abdülmecid tarafından 1847'de esaslı şekilde tamir ettirilmiştir.

Bahçesinde padişahların ve padişah yakınlarının da defnedildiği Ayasofya, her zerresine kadar Müslüman olmuş, bizim olmuş bir mâbedimizdir.

İSLÂM ÂLEMİNİN ÜZERİNE TİTREDİĞİ CAMİ

Ayasofya, sadece mâbed değil, mazi ile nesiller arasındaki en sağlam ve her haliyle çetin bir bağdır... Fetihin ve milli

Ayasofya'nın Müslümanların ibadetine kapalı tutulmasına, bu fetih sembolünün asli hüviyetine perde çekilmesine kimler sevinmekte, kimler üzülmektedir? Yunanlılar, okullarında Ayasofya'yı tekrar alıp haç taberalarını işlemektedirler. İşte Yunanistan'da okutulan bir kitabın kapağı. Kapakta, Ayasofya'nın önünde Müslümanlarla savaşan Yunan askerleri tasvir edilmiş. Geri plândaki Ayasofya'nın kubbesi üzerine ise salîp resmedilmiş...

benliğin tapu senedidir.

Bu yüzdendir ki Ayasofya, bütün İslâm âleminin her zaman üzerine titrediği, mânâsı itibariyle misilsiz bir camidir.

Ayasofya, İstanbul'un işgali döneminde Sultan Vahidüddin tarafından tayin edilen fedâî taburu tarafından korunmuştur. Kahraman askerler, canları bahasına Ayasofya'yı korumaya azmetmişler ve fiilleriyle bu kararlarını izhar etmişlerdir... Bu yüzdendir ki, "Ayasofya'yı can takacağız" demek küstahlığında bulunan Yunanlılar ve Moskoflar, bütün mü'minlerin Ayasofya'ya akın etmelerinden ve kahraman askerlerle birlikte Ayasofya'yı kanları pahasına muhafaza etmeye kararlı olduklarını göstermelerinden sonra Ayasofya'ya yaklaşmaya ve bu ulu câmie zarar vermeye cesaret edememişlerdir...

Ordularıyla geldikleri Ayasofya'ya dokunmaya cesaret edemeyen Yunanlılar, Ayasofya üzerindeki emellerini çocuklarına aşılamaya ve ilkokul çağından itibaren ders kitaplarında ve diğer kitaplarda İstanbul'un alınacağını, Ayasofya'nın yeniden kilise haline getirileceğini, minarelerinin ortadan kaldırılarak haç asılacağını işlemekteydiler...

Ayasofya kilise haline getirilemedi, ama dört minaresinden 481 yıl yükselen ezan-ı Muhammedî susturulmuş ve Fatih'in vakfiyesindeki şartlarına ve bedduasına rağmen, mü'minlerin Ayasofya'da ibadet etmelerine mani olunmuştur. "AYASOFYA CAMİİ" levhası yerine "AYASOFYA MÜZESİ" levhası asılmıştır...

Ayasofya, cami iken müze haline getirilen mabedlerimizden birisidir. Fakat en muhteşemi ve mânâsı itibariyle en büyüğüdür...

Ayasofya'nın müze yapılmasına karar verilen Bakanlar Kurulunun 24.11.1934 tarihli kararının metnine bakalım... (Bu kararnâmenin sahte olduğu söylenmiş, ilgililer bu iddiayı tekzip etmemiştir.)

AYASOFYA CAMİİNE DAİR BAKANLAR KURULU KARARNAMESİNİN METNİ

"Sayı: 2/1589

Maarif vekilliğinden yazılan 14.11.1934 tarih ve 94041 sayılı tezkerede; eşsiz bir mimarlık sanat âbidesi olan İstanbul'daki Ayasofya Camiinin tarihî vaziyeti itibariyle müzeye çevrilmesi bütün Şark âlemini sevindireceği ve insanlığa yeni bir ilim müessesesi kazandıracağı cihetle bunun müzeye çevrilmesi, çevresindeki evkafa ait dükkânların yıktırılması ve diğerlerinin de evkafça istimlak edilmesi suretiyle güzelleştirilmesi ve tamiri ve daimî muhafazası masraflarına karşılık da evkafça bu sene ve gelecek seneler bütçelerinden muayyen bir para ayrılması hakkında bir karar ittihazı istenilmiş ve Evkaf Umum Müdürlüğünden yazılan 7.11.1934 tarih 153197/107 sayılı mütalâanamede, bu câmiin Bizanslılardan kalma bir eser olması hasebile hiç bir vakfı olmadığı ve her ne kadar cami olduktan sonra sultanlar ve halk tarafından bazı gelirler bağlanmışsa da bunlardan âşâr olarak bağlanan sultan gelirlerinin kaldırılmış olduğu ve halk tarafından bağlanan gelirler ise Kur'an okumak ve buna benzerbelli ve nerede olursa olsun yapılabilir dinî emekler için olup müzeye çevrilmesi ve korunması için verilecek bir gelir bulunmadığı ve şimdiye kadar tamiri, gelirine bakmadan diğer vakıflarla bir arada yapılabilmekte olan bu bina câmi olmaktan çıkınca artık buna da imkân kalmayacağı ve bütçelerinin bugünkü vaziyeti herhangi bir yardıma da yol bırakmakta olduğu ve çevresindeki yapılardan evkafa ait olanları yıkmak ve kaldırmak elden gelirse de, ötekine berikine ait olanların evkafça satın alınmasına imkân bulunmadığı bildirilmiştir.

Bu iş icra vekilleri heyetinde 24.11.1934'te görüşülerek, câmiin çevresindeki evkafa ait binaların Evkaf Umum Müdürlüğünce yıktırılarak temizlettirilmesi ve diğer binaların istimlâk, yıkma ve binanın tamir ve muhafazası masrafları da Maarif Vekilliğince verilmek suretile Ayasofya Câmiinin müzeye çevrilmesi tasvip ve kabul olunmuştur."

TEZATLI HÜKÜMLER

Bu metne, tarihî hakikatler gözlüğüyle dikkatlice bakıldığında hükümlerdeki boşluk kendiliğinden ortaya çıkacaktır.

Evvelâ; "tarihî vaziyeti itibariyle müzeye çevrilmesi bütün şark âlemini sevindireceği..." cümlesi üzerinde duralım. Ayasofya "Camii" üzerine vurulan kilit,

bilakis Şark âlemini mahzun etmiştir, mükedder etmiştir. Şanlı bir tarih sahifesi üzerine siyah bir örtü çekilmek istenmesi milli tarih şuûru taşıyan her ferde elem vermiştir...

"...Korunması için verilecek bir geliri bulunmadığı" cümlesine bakalım. Osmanlı devletinin son anına kadar Ayasofya'nın bütün masrafları vakıf tarafından karşılanmaktaydı. Zaten Fatih Sultan Mehmed Vakfiyesiyle ve bizzat Ayasofya Camiinin kendi vakfiyesi ile camiin bütün masraflarını karşılamak üzere tedbir almış ve bunun için kira getirecek binalar yaptırmıştı. Kararnamede yer alan bir hususa daha dikkat buyrulsun:

"...Çevresindeki evkafa ait dükkânların yıktırılması" hususuna... Hem camiin masrafları için gelir kaynağı olan dükkânlar yıktırılsın, ondan sonra da "korunması için verilecek bir gelir yoktur" densin ..

Ayasofya'nın Hünkar Mahfili'nin giriş kısmı. Burada 8 Ağustos 1980 günü ibadet edilmeye başlandı. Ayasofya'nın minarelerinden beş vakit ezan okundu. Ancak, ihtilâlciler "tamirat bahanesiyle" burasını kapattılar ve Ayasofya'daki ezan-ı Muhammediyi susturdular.

Korunması için verilecek bir geliri olmadığı belirtilen Ayasofya Camii ile ilgili son paragrafta yer alan cümleye bir kez daha bakalım: "Camiin çevresindeki evkafa ait binaların, Evkaf Umum Müdürlüğünce yıktırılarak temizlettirilmesi ve diğer binaların istimlâk, yıkma ve binanın tamir ve muhafazası masrafları da Maarif Vekilliğince verilmek suretiyle..." Açıkça yaptırmak için gelir olmadığı, fakat yıktırmak için gelir bulunabildiği belirtilmekte...

Metinde yer alan bir hususa daha dikkat buyrulsun. Ayasofya Camiinin müzeye çevrilmesi ile, "insanlığa yeni bir

ilim müessesesi kazandırılacağı belirtilmektedir. Halbuki 46 senedir Ayasofya çevresinde hiçbir ilmi faaliyete rastlanmamıştır... Oysa Ayasofya, Camiine el uzatılıncaya kadar mabed olması yanında, bir ilim müessesesiydi. Sultan I. Mahmud'un yaptırdığı otuz bin ciltlik kütüphanesiyle, mektebiyle başlıbaşına bir ilim ve irfan müessesesiydi...

Kararnamede yer alan şu satırlar, tarihi hakikatlerle ve millî kültür şuuruyle taban tabana zıt düşmektedir:

"Bu camiin Bizanslılardan kalma bir eser olması hasebiyle..."

Başta da belirttiğimiz gibi, İstanbul fethedildiği vakit Ayasofya harabe bir halde bulunmaktaydı... Fatih devrinden itibaren Ayasofya tamir görmüş ve Osmanlı san'atkârları tarafından âdeta yeniden yapılmış, çeşitli bölümler ilave edilmiştir. Dış cephesiyle, iç cephesiyle, tezyinatlarıyla, her unsuruyla Müslüman olmuştur. Bizim olmuştur... Ayasofya bizimdir.. Bizans ise çürük fikirleriyle birlikte Ortaçağın karanlıklarına gömülmüştür.

Bütün bunların yanında; Ayasofya'nın kapatılması İstanbul gibi, Cennet yurdumuzun cennet beldesini bizlere armağan eden Fatih Sultan Mehmed Han'ın vasiyetine, vakfiyesindeki şartlara muhalifitir. Alınan kararla vakfiyenin şartları ihlal edilmiş, Fatih'in ruhu muezzep edilmiştir. Fatih, üzerinde hassasiyetle durduğu Ayasofya Camii için vasiyette bulunmuş, vakfiyesinde yer aldığı gibi bu vasiyete uymayan ve vakfiyesini gayesi dışında kullananlara beddua etmiştir...

SULTAN FATİH'İN VAKFİYESİ

Aslı Arapça olan ve Topkapı Sarayı Hazine Kütüphanesinde 1835 numarada kayıtlı olan vakfiyede Fatih Sultan Mehmed Han, Ayasofya Camii vakfiyesi hakkında şunları söylemektedir. Vakfiyenin orijinalinden, mânâsıyla iktibas edilmiştir:

"Yerler ve gökler devam ettiği müddetçe benim vakfettiğim şeyin (Ayasofya'nın) bu vakfiyemde koştuğum şartlarını kimse değiştiremez, bozamaz. Koyduğum esaslar birer kanundur. Bunların bir tek noktasını kimse ne eksiltebilir, ne de çoğaltabilir. Bunları yapmak Allah'ın haram kıldığı şeylerdendir.

"Koyduğum şartların ve esasların muhafazacısı Allah'tır. O Allah ki, Levhin, Kalemin, Arşın, Kürsünün, yerlerin ve

göklerin Hâlıkı ve muhâfızıdır.

"Nefis kilise Ayasofya kıyamete kadar camî olarak vakfedilmiştir. Bunu Allah'a, âhirete, Onun heybetine inanan hiçbir yaratık, sultan olsun, hâkim olsun, bir mütegallibe olsun, değiştiremez. Vakıf şartlarını kim değiştirirse, Allah'ın, meleklerin, bütün insanların ve lânet edenlerin lânetî onların üzerlerine olsun. Onlar hiçbir zaman hafifletmeyen azap içinde bulunsunlar. Yüzlerine bakan ve onlara şefaat eden hiçbir kimse bulunmasın!"

Bunlar Fatih'in sözleri . Orijinal sahifesini klişe hâlinde takdim ettiğimiz vakfiyede yer alan ifadeler...

Fatih'in gelecek nesillere emanet ettiği Ayasofya Camii, gelen nesil tarafından vâkıfın şartına muhalif olarak kapatılmıştır.

Ayasofya'nın ibadete kapalı tutulması;

Fatih'in vakfiyyesine aykırıdır.

Çağ açıp çağ kapayan sultanın ruhunu muazzep etmek demektir.

Gelen nesillerin mazi ile aralarındaki üçüncünün ismidir.

Millî tarih şuuruna aykırıdır.

Dostları mahzun, düşmanları mesrur etmektir.

MÜZE OLDU DA NE OLDU?

Ayasofya müze olmakla hiçbirşey kazanmamıştır. Sırf maddî cihet düşünülerek kapatılmamıştır zaten... Öyle bile olsa, turistler, mazinin ihtişamını seyrettikleri Topkapı Sarayını gezmeyi, köhne fizans'ı hatırlatmak üzere müze hâlinde tutulan Ayasofya'yı gezmeye tercih etmektedirler...

Milyonlarca müslüman,

İstanbul Fâtihi ve Ayasofya, Mümtalerin, Ayasofya Camiinde serbestçe ibadet edecekleri güne muntazırdırlar...

Ayasofya'nın 46 yıldır kapısına örülen zincirin kırılması demek, Fatih'in ruhunu muazzep etmeye son vermek demektir.

Ayasofya'nın asli hüviyyetine tebdili, adâletin yirminci yüzyılda kazandığı en büyük zafer olacaktır.

Ayasofya'nın tekrar camî olarak ibadete açılması, millî kültür için yapılmış büyük bir hamle olacaktır. Milyonlarca Müslüman vatan evladı ve gelecek nesiller bu hayırlı hizmete vesile olanlara duâcı olacaktır...

Ayasofya'nın asli hüviyetine kavuşturulması demek; yeni bir çağı başlatan büyük fethin asırlar sonra yeniden tekerrür etmesi demektir.

Böyle bir adım, büyük Türkiye'ye, müreffeh Türkiye'ye ulaşmak için atılmış bir adım demektir.

Milletçe bu adımın atılmasını, hasretle, iştiyakla bekliyoruz.

Gülünç alârmın arkasındaki adam: Şükrü Kaya

Tesettür düşmanı içişleri bakanı

İslâmiyete muhâlif inkılâpların peş peşe çıkarıldığı ve bütün İslâmi faaliyetlerin durdurulduğu bir zamanda iman hizmetini başlatan Bediüzzaman Said Nursi en ağır şekilde cezâlandırılmak istendi. 1935 Nisan'ında Bediüzzaman ve talebeleri teker teker tevkif edildi. Basit bir tevkif işine, bir isyan havası vermek isteyen zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Jandarma Genel Kumandanı Kâzım Orbay'ı da alarak bir kıta askerle Isparta'ya geldi. Eskişehir Ağır Cezâ Mahkemesinde idam talebiyle muhâkeme edilen Bediüzzaman'a ve talebelerine en ağır işkenceler yapıldı. Menemen hâdisesi gibi bir tertîbin içine giren hükûmet umduğunu bulamadı. Said Nursî'yi idam ettirmek isteyen Şükrü Kaya, kendi başına mı hareket ediyordu? Hâdisenin perde gerisinde kimler vardı? Mason Şükrü Kaya'yı 11 yıl içişleri bakanlığında tutan "sır" ne idi? Ayasofya sahte kararnâmesinin çift imzalı bakanı, CHP'nin altı oku Anayasaya geçirilirken neler söylemişti? Ve sırtını devlete dayayanların Bediüzzaman karşısında mağlûbiyetleri... Şükrü Kaya'nın itirafları...

Bir kişiyi tevkif etmek için verilen gülünç alârmın içyüzü

Din düşmanı Şükrü Kaya

YIL 1935. Ilık bir ilkbahar ayı olan Mayıs'ın ilk haftası. Kış boyunca dinlenen bitkiler, Nisan yağmurlarıyla tekrar dirilip, yeryüzünü rengârenk manzaralara büründürüp, çiçekler mis kokularını saçmaya hazırlanırken, Türkiye'de tarihin belki de en "gülünç alârm"ı veriliyordu. Zamanın İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Jandarma Genel Komutanı Kâzım Orbay, bir kıta askerle birlikte Isparta'ya geliyorlardı. Maksatları Isparta'dan kaynaklanan ve devletin rejimini, temellerini sarsan bir "irticâ hareketi"ni bastırmak olduğundan, Isparta-Afyon yolu boyunca süvari askerleri yerleştirmeyi de ihmal etmemişlerdi.

Bütün Türkiye bu hâdiseyle meşgul oluyor, gazeteler tevkiflerden bahsediyor, etrafta dehşet ve korku havası estiriliyor, devlete karşı hâdise çıkardığı iddiâ edilen Bedîüzzaman Said Nursî ve talebelerinin idam edileceği söyleniyordu.

Koca bir ülkeyi meşgul eden bu hâdisenin aslı nedir? İçişleri Bakanlığını ve Jandarma Genel Komutanlığını harekete geçiren mesele nasıl başlamış ve nasıl neticelenmiştir? Devletin rejimine ve inkılâplara karşı olduğu iddiâ edilen Bedîüzzaman'a ve talebelerine hangi cezâlar verilmiştir?

Bu soruların cevaplarını vermeden önce 1935 Türkiye'sinin durumu hakkında kısa bir mâlûmat vermek gerekir. Bilindiği gibi yeni Türkiye devleti; saltanatı ve hilâfeti kaldırmış, dinin tesirini devletten, cemiyetten hattâ şahsî hayattan silmeye yönelik tatbik edilen kânunlar yapmıştı. Bu cümleden olarak medreseler kapatılmış, şapka giymek mecburî hâle getirilmiş, tekke, zâviye ve türbelerin kapısına kilit vurulmuş, dinî ünvanlar ve kıyâfetler yasaklanmış, evlenmenin İsviçre medenî kânunundan tercüme edilerek hazırlanan kânuna göre yapılması kabul edilmiş, beynelmilel rakamlar ve Lâtin

harfleri alınmış, zaten pratikte hiç bir eseri görülmeyen Anayasadaki, "devletin dininin İslâm olduğu" şeklindeki ifâde kaldırılmıştı. Yine bu devrede bütün dini hizmetler durdurulmuş, vatandaşların kendi himmetleriyle yapacakları dini faaliyetler bile engellenmişti. Dini vazife ifâ eden devletin resmî memurlarının dışındaki kimselerin "dinî kisveleri giyemeyeceği" hususu bir inkılâp kânunu olarak kabul edilmiş, o kadar ki, "hacı, hoca, molla" gibi ünvanlar yasaklanarak, dini hatırlatan ve dinden kaynaklanan en küçük bir işâretin bile kökü kazınmak istenmişti.

ŞÜKRÜ KAYA— Atatürk devrinde İçişleri Bakanlığından hiç bir zaman alınmayan bu meşhur isim, Bediüzzaman Said Nursî Hazretlerini tevkîf için bir kıt'ayı harekete geçiren gülünç bir alârm vermişti.

"DİN" DİYEN CANINDAN OLUYORDU

BAHİS mevzuu inkılâp kânunlarına muhâlefet eden kimseler, en ağır cezâlarla cezâlandırılmış. İslâma hizmet edebilecek kimseler yerine göre korkutma, baskı, cezâ, mal, makam, şöhret gibi silâhlarla susturulmuştu. Sırf şapka takmayı reddettiği için sürgün edilen, çeşitli şekillerde cezâlandırılan, İstiklâl Mahkemelerinde can veren insanların sayısı binlerle ifâde edilmekteydi. O devrede dini hiç bir eser, hattâ küçük bir risâle bile yazdırılmıyordu.

Said Nursî bu şartlarda dini eser telifine girişmiş ve sürgün edildiği 1926 yılından başlayarak 1935 yılına kadar 120 risâle yazmıştı. Isparta'nın Barla kazasında başlayan bu faaliyet, iman ve Kur'an hakikatlerine susamış şahıslar vasıtasıyla etrafa yayılmış, Kur'an hattıyla yazılmış risâleler, elle çoğaltılmaya başlamıştı. Bu yıllarda—ölümüne kadar olacağı gibi—dâima gözetim altında bulunan Bediüzzaman Said Nursî'nin en küçük hareketi bile takip ediliyor, kiminle görüştüğü, ne yaptığı en ince teferruatına kadar araştırılıyordu.

1934 yazında, Bediüzzaman Said Nursî Isparta Vâlisi Mehmed Feyzi Daldal'ın yazılı bir emri üzerine, Barla'dan alınarak Isparta'ya getirilmişti. Şükrü Efendi ismindeki bir adamın ahşap evinde, bir müddet de talebelerinden Yüzbaşı Refet Barutçu'nun kaldığı Ayşe Uzunoğlu'nun evinde ikâmet etti. Bediüzzaman bu günlerde çok sıkı bir kontrol ve takibat altındaydı. Yanına kimse yaklaştırılmıyor, kendisine "derviş" denilen 21 yaşındaki Mehmed Gülırmak ismindeki bir genç zarurî işlerine bakıyordu.

TEVKİFLER BAŞLIYOR

SÜLEYMAN Rüştü Çakın'ın ifâdesine göre, Said Nursî Cuma namazı kılmak için dışarıya çıkınca binlerce insan sokaklara dökülmüş, vali ve idârecîler telâş etmiş, bu sırada "Onuncu Söz" olan Haşir Risâlesi de valinin masasına bırakılmıştı. Bunun üzerine "Bediüzzaman ve talebeleri harekete geçtiler, vilâyeti bastılar" diye Ankara'ya bildirilmiş ve Eskişehir hapsini netice veren tevkifler başlamıştı. (**Necmeddin Şahiner, Son Şahitler**, c.4, s.141)

25 Nisan 1935 tarihinde Said Nursî'nin eserlerini yazan ve okuyan talebelerinden bir kısmı evlerinden ve işyerlerinden alınarak, iki gün sonra da Bediüzzaman ve diğer bir kısım talebeleri tevkif ediliyor.

Tevkifler, başta Isparta olmak üzere Aydın, Burdur, Milas, Antalya, Bolvadin, Van gibi şehirlerde oturan, Bediüzzaman'la çok küçük bir münâsebeti olan kimseleri içine aldığı gibi, hiç bir ilgisi olmayan kimseler de bir

yanlışlık veya bahâneyle aynı âkibete mâruz kalıyordu.

Eskişehir Hapsine sebep olan İçişleri Bakanlığının alârmı gülünç olduğu gibi tevkifler de gülünçtü. Bu "gülünç tevkifler"den bir kaç örnek vererek, din adına en küçük bir faaliyetin değil, en küçük bir irtibatın ve ihtimâlin bile nasıl cezâlandırıldığını ibret nazarlarınıza sunmak istiyoruz.

RAMAZAN'A ÂİTTİR

BOLVADİNLİ bir tüccar olan Şükrü Şahinler, kendisinin ve bir kaç vatandaşın tevkifine bahâne edilen hâdiseleri şöyle anlatıyor:

"Bir ticârî iş dolayısıyla Milas'ta Halil İbrahim Çöllüoğlu ile tanışmıştım. Daha sonra o bana bir mektup göndermiş ve cevap istemişti. Bu gönderdiğimiz cevap, bizi de Nur talebelerine katıp Eskişehir Hapishanesine yollamaya kâfi geldi. Bedîüzzaman'ı da böylece Eskişehir'de görüp ziyâret etmek nasip olmuştu.

"Aydın'da göz doktoru Şevket Gözaçan vardı. Bu adamcağız Bedîüzzaman'ın bir talebesinin gözünü tedavi ettiği için Üstad buna üç-beş satırlık bir teşekkür mektubu yazmış. Bu sebepten Şevket Beyi de Eskişehir hapsine getirdiler.

"Yine Bedîüzzaman'ın talebelerinden A. Feyzi Kul, Barla'ya bir mektup yazmış, mektubun altına da, [müftü olmadığı halde lâtife olsun diye] 'Aydın Müftüsü' diye imza atmış. Eskişehir hapsi olayı patlayınca, Aydın Müftüsünü de, bir alâkası olmadığı halde Eskişehir'e getirdiler. Müftü Mustafa Efendi de bizimle birlikte aylarca yattı. Eskişehir hapsi, böyle garipliklerin ve karışıklıkların birarâya geldiği yerdi." (a.g.e., c.1, s.84)

Eskişehir Hapishanesine sevkedilen 120 maznunun içinde Vanlı Nuh Polatoğlu da vardır. Ele geçen mektuplarda onun da ismine rastlandığı için Eskişehir'e sevkedilmiş ve 6 ay hapiste yatmıştır. Ahmed Hamdi Okur da, Bedîüzzaman kendisine bir selâm gönderdiği için soluğu Eskişehir Hapishânesinde almıştır.

Mevkuflar arasında hâdiseyle ilgisi olmayan bir vatandaş da Ramazan ismindeki bir kimsedir. Said Nursi'nin yazdığı Ramazan ayı ve oruçla ilgili bir eserin üzerinde "Ramazan'a âittir" ifâdesini gören resmi vazifeliler, Isparta'nın köylerinden birinde Ramazan isimli bir vatandaşı bularak onu da tevkif etmişlerdir.

Selâm göndermek bile suçtu!

Eskişehir maznunlarından Süleyman Rüştü Çakın (sağda), Bedîüzzaman'ın avukatı Bekir Berk ile.

"ALLAH'IM, CANIMI AL"

TEVKİF edilenlerle ilgili verdiğimiz bu örnekler göstermektedir ki, din adına ne varsa yıkıp yok etmek isteyenler, Said Nursi'nin icrâ ettiği hizmetin bütün izini silmek için etrafta bir korku ve dehşet havası meydana getirmişlerdir. O kadar ki, sanki Isparta'da devlete karşı büyük bir isyan başlamış gibi İçişleri Bakanlığı ve Jan-

darma Genel Komutanlığı harekete geçmiş, Bakan Şükrü Kaya ve General Kâzım Orbay, beraberinde yüz kişilik bir kıta olduğu halde 8 Mayıs 1935'-de Isparta'ya gelmişlerdir. Isparta-Afyon yolu boyunca süvari askerleri yerleştirilmiş, Isparta vilâyeti ve civarı askeri birliklerle kontrol altında bulundurulmuştur.

Isparta'daki sorgulamalar sırasında ibret verici hâdiseler yaşanmıştır. Sorgu esnâsında yapılan haksız ithamlardan çok sıkılan Burdurlu Binbaşı Asım Bey, bir soruya cevap verirken, ya doğru söyleyerek Üstadına zarar vermek, ya da onu korumak için yalan söylemek şıklarından birini tercihle karşı karşıya kalmış, her ikisini de kabul etmeyip, "Yâ Rabî Canımı al" diye duâ ederek, orada ruhunu teslim etmiş ve istikâmet şehidi olmuştur.

Isparta'da bir müddet tutulan mevkufların, daha sonra "Bediüzzaman gizli cemiyet kuruyor, rejim aleyhindedir, rejimin temel nizamlarını yıkıyor" gibi uydurma ve hükûmeti aldatıcı tertip ve ithamlarla Eskişehir Ağır Ceza Mahkemesinde açılan dâvâ üzerine kamyonlarla Eskişehir'e gönderilmeleri kararlaştırılmıştır. Yukarıda işâret ettiğimiz alârm hâdisesi de bugünlerde gerçekleşmiş, Isparta ve Afyon civarındaki kuvvetler teyakkuz hâline geçirilmişlerdir. Bir sabah vakti Bediüzzaman evinden çıkarılarak, talebeleriyle beraber, elleri kelepçeli olduğu halde Eskişehir'e sevkedilmişlerdir. Yolda Bediüzzaman'a ve talebelerine yakın bir alâka duyan müfreze kumandanı Ruhi Bey kelepçeleri çözdürmüş, bu süretle namazlar kazaya bırakılmadan yola devam edilmiştir. Hakikatı ve Bediüzzaman'ın masûmiyetini idrak eden müfreze kumandanı, Bediüzzaman ve talebelerinin bir dostu olmuştur.

İMHÂ PLÂNI

ISPARTA'DAN Eskişehir'e nakil işini anlatan Mehmed Gülırmak, hâturalarında şunları kaydetmiştir:

SAİD NURSİ— Kur'an'ı tefsir etmesi ve iman hakikatlarını duyurması suç görülmüş, kendisine uzaktan bir selâm gönderenler bile Eskişehir Hapsine götürülmüştü.

KÂZIM ORBAY— Zamanın Jandarma Umum Kumandanı da hükûmetin dindarları ezmek için meydana getirdiği komploya âlet olmuş, bakanla birlikte Isparta'ya çıkıp gelmişti.

"Eskişehir hapsine giderken, beni Refet Beyle (Barutçu) birlikte kelepçelediler. Isparta ve civar illerden toplanan 120 adamı bağlamak için kelepçeler yetişmiyor. Sona kalan, Bekir Ağa ile Antalya müftüsü Çil Ahmed Efendiyi çamaşır ipiyle bağlıyorlar. Verilen emir, Isparta'yı geçtikten sonra, ıssız bir vâdide hepsini imhâ etmek... Kumandan Ruhi Bey vicdanlı ve insaflı birisi olduğundan, emri yerine getirmiyor. Bediüzzaman'la dost oluyor, Dinar'da kelepçeleri çözdürüyor. Bediüzzaman o günleri anlatırken Ruhi Beyden bahseder ve şöyle konuşurdu: 'Hâdiseyi haber alan hükûmet, Ruhi Beye taltif yerine tard cezâsı verdi.' " (A.g.e., c.1, s.81)

Henüz mahkeme huzuruna çıkarılmamış, tevkif edilmelerine bile mâkûl bir gerekçe gösterilmeyen, "suçları" Bedîüzzaman Said Nursi'ye bir selâm göndermek veya bir Nur talebesinin mektubunda ismi zikredilmek olan masum insanların imhâ edilmelerini emretmek, tek parti devrinin hukukdışı zulüm ve istibdatlarına çarpıcı bir örnektir.Tabii asıl zulümler bundan sonra başlayacaktır.

İDAMLIKLAR GELDİ

BEDİÜZZAMAN ve talebelerinin tevkif edilmesiyle birlikte Isparta civarında ve Eskişehir hapishânesinde tam bir korku ve dehşet havası estirilmiştir. Isparta'da, "Bedîüzzaman ve talebeleri idam edilecek" diye propaganda yapturılırken, Eskişehir Hapishânesinde de, "İdamlıklar gelecekmiş, hem de bunlar hocalarmış" diye bir şâyia çıkarılmıştı. (Tarihçe-i Hayat, s.191-192; Son Şâhitler, c.4, s.147)

Talebeleriyle Eskişehir Hapishânesine getirilen Said Nursi tam bir tecrid-i mutlak içerisine alınarak, kendisine ve talebelerine dehşetli işkenceler tatbik edilmeye başlıyor. Diğer taraftan Bedîüzzaman'ın hapse konulmasından mütevellid muhtemel bir isyan hareketinin vukuundan korkan istibdat ve ceberut devrinin hükümet reisi olan İsmet İnönü, Doğu vilâyetlerine seyehata çıkıyor. (Tarihçe-i Hayat, s.192)

Tevkiflerin başladığı sıralarda ve hapishâne safhasında zamanın gazeteleri de boş durmamış, kamuoyunda dehşet ve telâş meydana getirmek için ellerinden geleni yapmışlardır. 5 Mayıs 1935 tarihli Tan gazetesi şu haberi vermiştir:

"İrtica hazırlayan bir şebeke tutuldu. Suçlular Isparta'ya gönderildi. İrticâ şebekesi, Kürt isyânında İstiklâl Mahkemesi tarafından Isparta'ya sürülen Şeyh Bedîüzzaman Said Kürdî tarafından kurulmuştur. Said Kürdi, Aydın, Milas, Eğridir, Bolvadin ve sair yerlerde bir irticâ şebekesi meydana getirmiştir. Orada bulunan muhabirleri ile daimi muhabereye girmiştir. Şeyh bir takım risâleler neşretmiştir.

"Antalya zabıta ve adliyesinin uyanıklığı bütün menfur teşebbüsün önüne sed çekmiştir. Bir ipucu elde eden Antalya adliyesi derhal şifre ile Milâs adliyesini keyfiyetten haberdar etmiştir. Milâs zâbıtası 26 Nisan'da işe başlamıştır. Ve 27 Nisan'da tahkikatı bitirmiştir. Milâs'ta sekiz kişi tevkif edilmiştir."

REJİME BAŞKALDIRANLAR!

HÂDİSEYLE ilgili diğer haberlerden de bazı örnekler verelim:

"Antalya'da dört kişi yakalanarak Isparta'ya gönderildi. Said Kürdî'nin mektuplaştıkları Müftü Ahmed Hamdi ve Aşçı Hasan yakalanmıştır. Aşçı Antalya'da, Müftü Korkuteli'de tevkif edilmişlerdir. Rejim aleyhine başkaldırmışlardır." (Tan, 6 Mayıs 1935)

"İrticâ şebekesinde yeni suçlular. İrticâ şebekesi ile alâkadar olarak Bursa'da on kişi sorguya çekildi." (Tan, 7 Mayıs 1935)

"Bir mürteci [Binbaşı Âsım Bey] ifâde verirken öldü. Bursa'da, Isparta'da yeni tevkifler yapıldı. Otuz mevkuf var. Bedîüzzaman ve arkadaşları 29 Nisan'dan beri mevkufturlar. Antalya Müftüsü Çil Ahmed tevkif edilenler arasında." (8 Mayıs 1935)

"Isparta hâdisesi tahkikatı: İçişleri Bakanı Şükrü Kaya yanında Jandarma Umum Kumandanı General Kâzım olduğu halde buraya gelmiş. Vekil, Said Kürdî hadisesi hakkında validen izahat aldı ve lâzım gelen emirleri verdi.

"Bay Şükrü Kaya öğleden sonra Said Kürdî'nin evvelâ ikâmete memur edilmiş olduğu Eğirdir'e gitmiş, akşam üzeri dönmüştür.

★Bedüzzaman ve talebelerinin tevkif edilmesiyle birlikte Isparta ve Eskişehir'de dehşet ve korku havası estiriliyordu.

★Eskişehir Hapishânesinde, "İdamlıklar gelecekmiş, hem de bunlar hocalarmış" diye propaganda yaptıran devlet, dindarları türkütmek istiyordu.

İktidar borazanı gazeteler hâdiseyi çarpıtıyorlardı!

"Hâdisenin esâsı ne?

"Son tarikatçılık hâdisesinin reisi olduğu anlaşılan Said Kürdî peygamber lâkabına kinâye olarak ümmî âlim lâkabını takınmıştır.

İSNATLAR, İFTİRÂLAR...

"Said Kürdî ve arkadaşları Eskişehir'e gönderilmişlerdir." (Akşam, 9 Mayıs 1935)

"İçişleri Bakanı Şükrü Kaya beyanatta bulunmuştur:

"'925 Şeyh Said isyânı münâsebetiyle Isparta'ya naklolunan ve kendisine Bedüzzaman adını takan Said Kürdî dini siyâsete âlet yaparak irticâî propagandalara girişmiş ve bir takım saf adamları kandırarak doğru yoldan şaşırtmaya çalıştığı anlaşılmıştır. Adliye hâdiseye el koyarak Said Kürdî ve muhtelif yerlerde kandırabildiği otuz kadar mürteci tevkif edilmiştir. Temyiz mahkemesinin kararıyla mahkeme Eskişehir'de yapılacaktır.

"Genel emniyet idaresindeki sicile nazaran Said Kürdî 31 Mart irticâına karışmış ve şark vilâyetindeki irticâî Kürt hareketlerinde faaliyetten geri durmadığından Isparta'ya naklolunmuştur. Anlaşılıyor ki, Bedüzzaman 30 senelik bir mürteci olup, irşad edecek vatandaş aramaktadır. Şimdiye kadar elde edilen mâlûmata göre, hâdise mahdut ehemmiyetli bir zabıta vak'asından ibârettir ve halk arasında hiçbir tesiri olmamıştır.

"Vak'a Halil İbrahim isminde bir âlimin Said Kürdî ile mektuplaşması ve mektubuna marangoz, kahveci ve saatçi çırağı gibi şuursuz ümmî yedi kişiden selâm yazması ve hânesinde kitap bulundurmasından ibâret.'" (Akşam, 10 Mayıs 1935)

Gazete haberlerinde görüldüğü gibi, Bedüzzaman'ın ve talebelerinin mürteci oldukları ve rejim aleyhine başkaldırdıkları ileri sürülmüş, "evde kitap bulundurmak" suç sayılmış, Bedüzzaman'a gerçekle alâkası olmayan suçlar isnat edilmiştir. Koca İçişleri Bakanının "gülünç bir alârmla" Jandarma Genel Komutanlığını ayağa

kaldırması, ülkeyi velveleye vermesi, arkasından da, "Hâdise mahdut ehemmiyetli bir zabıta vakasından ibârettir" demesi tam bir tezattır. Bu nasıl bir "zabıta vakası" ki, İçişleri Bakanı ve Jandarma Genel Komutanı bizzat ilgileniyor? Bir "zabıta vakası"na sebebiyet verenler, nasıl oluyor da idam talebiyle mahkemeye veriliyor? Mâdem ki "mahdut bir zabıta vakası", niçin asılsız ithamlar ve zulümler Eskişehir Hapsinde ısrarla devam ettiriliyor?

ham ve tereddütleri cevaplıyor, kendi hareketlerinin "suç" şumûlüne girmediğini belirtiyordu.

Bu durumda onu tevkif edenler, sâdece bahânelere sarılmışlardı. "Devletin rejimine karşı çıkıyor, hükümete başkaldırıyor" gibi iddialar, Said Nursi'nin tevkifine gerekçe gösterilmiştir. Eskişehir Mahkemesinde ise bunlara benzer asılsız ithamlara mâruz kalmıştır.

Şükrü Kaya, bir bardak suda fırtına koparmayı tezgâhladı

TEVKİF SEBEBİ NEYDİ?

BU mevzuun başında, 1935 Türkiye'sinin durumunu, devletin dine karşı aldığı tavrı kısaca özetlemiştik. Bu açıdan bakıldığında Said Nursi ve talebelerinin, Türkiye Cumhuriyeti devletini idâre edenlerin nazarında suç olmayan hiç bir davranışları yoktu. Devletin dinle, dini eğitimle hiç bir ilgisi kalmamıştı. Zaten başta inkılâp kânunları olmak üzere çıkarılan bütün kânunlar değil müesseseleşmiş bir din eğitimini, şahsi bir gayreti bile engellemeye yönelikti. Ancak Said Nursi eşsiz feraseti ve hârika basiretiyle, hem en güzel dini hizmeti icrâ ediyor, hem de mevcut kânunlara muhâlif hiçbir hareketi görülmüyordu. Mevcut inkılâp kânunlarına karşı sayılan bazı hareketleri hakkında bilgi veren Said Nursi it-

Isparta hadisesi tahkikatı

Dahiliye vekili bugün dönüyor, Yalovada bir şeyhle oğlu yakalandı

10 Mayıs 1935 tarihli Akşam'dan bir haber. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya'nın General Kâzım Orbay'la birlikte Isparta'ya geldiğini yazan gazete, irtica teşebbüsünü bilahkim ifşâ ediyordu.

PLÂNLAR, TERTİPLER...

SAİD Nursi tevkifi için gösterilen bahânelere karşılık iki sebep zikretmektedir. Bunlardan ilkini, müdâfaası sırasında, hükümetin işlerine iliş-mediğine ve karış-madığına dâir deliller sıralarken şöyle anlatmaktadır:

"Beşinci delil: Dokuz senedir, bir köyde inzivâyı ihtiyar ettiğim; ve hayat-ı içtimâiyeden ve siyasetten sıyrılmak istediğim; ve bu defa gibi müteaddid başıma gelen bütün işkencelere tahammül edip, dünya siyâsetine karışmamak için bu on senede hiç müracaat etmediğimdir. Eğer müracaat etseydim, Barla yerine İstanbul'da oturabilirdim. Ve belki, bu defaki gaddarâne tevkifimin sebebi; müracaatsızlıktan küsen ve gururlarına dokunan Isparta Valisinin ve hükümetin bazı memurlarının, garazlarından ve iktidarsızlıklarından

habbeyi kubbe yapıp. Dâhiliye Vekâletini evhamlandırmasıdır." (Tarihçe-i Hayat, s.197)

1925 yılında meydana gelen Şeyh Said isyânına hiç bir şekilde katılmadığı ve karşı olduğu halde ihtiyaten Barla'ya sürgün edilen Said Nursi kendisiyle birlikte gelen Şarklı vatandaşlar hükümete müracaat edip memleketlerine dönerken, o başvurmamış ve Barla'da oturmaya devam etmiştir. Said Nursi'nin Isparta Valisine tenezzül etmemesi, onları küstürmüş ve gururlarına dokunmuş, böylece tevkifler başlamıştır.

Said Nursi yine Eskişehir Mahkemesindeki müdâfaalarının birinde, şu hususu da tevkif sebebi olarak zikretmiştir:

"Ey beni bu belâya sevkeden insafsızlar! Anlaşılıyor ki, âsâyiş aleyhinde hareket etmediğimden benden kızdınız, hiddet ettiniz. Âsâyişe düşmanlık damarıyla beni tevkif ettirdiniz. Evet, âsâyişi bozmak ve idâreyi karıştırmak isteyenler, benim hakkımda hükümeti iğfal ederek [aldatarak] adliyeyi lüzumsuz işgal edip beni tevkif ettirenlerdir. Onların hakkında değil yalnız biz, belki memleket namına, başta müddeiumumi [savcı] olarak heyet-i hâkimiye [hâkimler kuruluna] dâvâ etmelidir." (Tarihçe-i Hayat, s.207)

Bedîüzzaman Said Nursi'nin gösterdiği bu ikinci sebep, Cumhuriyetten sonra dindarları ezmek için kullanılan politikaları târîf etmektedir. Gerçekten de Menemen Hâdisesi gibi tamâmen mürettep vak'alar îcâd edilmiş ve sudan bahânelerle binlerce masum cezâlandırılmıştır. O kadar ki, bugün bile mezkûr hâdiseler hatırlatılarak dinî gelişmeler töhmet altında bırakılmak istenmektedir. Said Nursi ise bu oyunlara gelmemiş, âsâyişi ihlâl edici hareketlerden kaçınmıştır.

Hedef, isyan ettirip arkasından sindirmekti

7 Mayıs SALI 1938
TAN
BUGÜN
İrtica Şebek
İrtica Şebekesi ile Alâkadar Olarak Bursada da 10 Kişi Sorguya Çekildi
İç İşler Bakanı Şükrü Kaya Isparta'ya Ve Cenub Vilâyeti'ne Gidiyor
ISPARTA MÜDDEİUMUMİSİNİN BEYANATI
C.H.P. PROGRAMI
Parti Programı Esasları Hakkında Yeni Malûmat
Saylavların Yapabilecekleri İşlerle İdare Meclisi azalıkları
İnzibat Altına Alınıyor
Gazetecilerle Hiller Başbaşa
LUX SABUNA
ESKİ YENİ

İktidar ne derse onu çakçaklamaya hazır olan Tan gazetesi, 7 Mayıs 1938 tarihli nüshasında "İrtica Şebekesinde Yeni Suçlular" manşetini kullanarak, hayali bir şebeke uyduruyordu.

Said Nursi 1934 yazında, Barla'dan Isparta'ya getirilişini de bu oyunun bir parçası olarak kabul etmiş ve mahkemedeki müdâfaasında şöyle demiştir:

"Menemen hâdisesinin bir yalancı taklidini yapıp, millete dehşet verip, serbesti kânunları kolayca tatbik etmek desisesiyle hükümeti iğfal ederek, güya 'Hükümetin serbesti kânunlarını kabul ettirmesine yardım ediyoruz' entrikasıyle, beni Barla'dan Isparta'ya cebren [zorla] celbettiler [getirdiler]. Baktılar, ben öyle fitnelere âlet olamıyorum ve öyle her cihetçe

vatana, millete, dine zararlı çakîm teşebbüslere hiç bir meylim yoktur, anladılar ki o vakit plânlarını değiştirdiler. Benim beğenmediğim bir şöhret-i kâzibemden istifâde edip, hiç hatır ve hayalimize gelmeyen entrikalarla başımıza Menemen hâdise-i vâkıasının bir mevhum taklidini geçirdiler. Hem millete, hem hükümete, hem masum, mevkuf birçok efrad-ı millete büyük zarar verdiler. Şimdi yalanları meydana çıktıkça, kurdun keçiye bahâne bulması nev'inden bahaneleri bulup, memurin-i adliyeyi [adliye memurlarını] şaşırtmak istiyorlar." (a.g.e., s.202)

MEHMED GÜLIRMAK— Aramıza hiç tanımadığımız bir kimse girmiş ve "Bizim yüzünüzde nur parlıyor" diye bize yaklaşmak istemişti. Üstad çaydanlığın altına bir pusula yapıştırarak onun casus olduğunu bize bildirdi.

Tertip tezgâhçıları avuçlarını yaladılar

HAPİSHÂNE HAYATI

MİLÂSLI Halil İbrahim Çöllüoğlu'nun tevkiflerin başladığı tarihten itibâren gün gün tuttuğu manzum notlardan anladığımıza göre, Isparta'dan, Afyon'a getirilen Bedîüzzaman Said Nursi ve talebeleri trenle Eskişehir'e götürülmüşlerdir. Sabah trenden indikleri zaman süngülü jandarmalar etraflarını sarıyorlar, bunları gören vatandaşlar, "Bunlar mı mürteci?" diye şaşkın şaşkın bakıyor, bu masum vatandaşların rejimi devirmek için isyan edeceklerine inanamıyorlardı. Maznunları getiren yüz kişilik jandarma kıtasının kumandanı olan Ruhi Bey, istasyondaki diğer kumandanlara, "Yazık olmuş bunlara. Alâkadar makamlara Ankara'da da bildireceğim. Müfteriler bu millete ve bu adamlara yazık etmişler" demekten kendisini alamamıştır. (*Son Şâhitler*, c.4, s.121 ve 123)

Eskişehir Hapishânesine ilk girenlerin sayısı 32'dir. Bunların üzerleri aranmış ve içeriye alınmıştır. Yorgun ve bitkin bir şekilde hapishâneye giren maznunların oturdukları bir sırada içeriye giren bir gardiyan ve hapishâne müdürü, "Niçin oturuyorsunuz? Kim var karşınızda?" diye ileri geri konuşmuş ve onları ayağa kaldırmıştır. (*a.g.e.*, s.123)

Eskişehir Hapishânesine 32 kişi olarak giren maznunların sayısı kısa zamanda 40'a ulaşmış, yurdun çeşitli yerlerinden tevkif edilenlerle 120'ye çıkmıştır.

SIKINTILAR... İŞKENCELER...

120 TALEBESİYLE Eskişehir Hapishânesinde bulunan Said Nursi tam bir tecrid-i mutlak içine alınarak, kendisine ve talebelerine çeşitli zulüm ve işkenceler yapılıyor. Talebelerinden Zübeyir Gündüzalp'in anlattığına göre, 12 gün yemek verilmiyor. Tuvalete dâhi çıkmalarına izin verilmediğinden, koğuşun bir köşesini kazarak orayı def-i hâcetleri için kullanıyorlar. (*Bilinmeyen Taraflarıyla Bedüzzaman Said Nursî* s.298)

Eskişehir mahpuslarından Mehmed Gülırmak, hapisteki sıkıntılardan bahsederken şunları kaydetmektedir:

"Hapse girdikten sonra saatler geçtiği halde bizi yüznumaraya çıkartmıyorlardı. İçimizde ihtiyarlar çoktu

Hep sıkışmıştık. Sonra koğuşun kapısının yanında bir yeri delmeğe başladılar. Biz de merakla ne olacak diye bakıyorduk. Sonra oradan bir boru soktular. Meğer oradan küçük tuvaleti yapacakmışız. Kat'iyyen dışarı çıkartmadılar. Hep oradan ihtiyaçlarımızı gördük. Zaten bize idam mahkûmu gözüyle bakıyorlardı. Hiçbir ziyâretçi bırakmıyorlardı. 'Siz de idam olacaksınız, bunlarla konuşursanız' diyorlardı. Geceleri pislikten, tahta kurularından, hamam böceklerinden uyumak kâbil değildi." (*Son Şahitler*, c.1, s.82-83)

Sıkıntı ve ıztırablar içinde bunalan Eskişehir maznunlarının arasına casus sokmayı ihmal etmeyen devrin idârecileri, böylece onların hapiste neler konuştuklarını, ne yapmak istediklerini öğrenmek istemişlerdir. İdârecilerin bütün arzusu, Bedîüzzaman ve talebelerinin rejim aleyhine kullanılabilecek küçük bir söz veya fiillerini tesbit edebilmekti. Mehmed Gülırmak bir casus hâdisesini anlatırken şunları söylemektedir:

"Hapishânede aramıza hiç tanımadığımız birisi girdi. Bize, 'Sizin yüzünüzde nur parlıyor' diye bizimle konuşmak istiyordu. Sonra Üstad çaydanlığın altına bir pusula yapıştırıp bize göndermişti. Pusulada, 'Dikkat edin, ileri geri konuşmayın. O adam çavuştur. İçimize onu Gazi göndermiştir' diye yazılı idi." (*a.g.e.*, s.83)

Eskişehir'deki baskı ve sıkıntılara mâruz kalan mazunlardan birisi de Aşçı Hüseyin Zevki Usta idi. Bedîüzzaman'ı ziyâret edip, elini öpmesi ve Risâle-i Nur'lara ilgi-nâil vermesi en büyük moral kaynağıydı.

"Medenîyiz" diyenler taş devrini gölgede bıraktı!

CASUS POSTACI KÂMİL

1935 YILINDA Eskişehir'de jandarma olarak vatanî vazîfesini yapmakta olan Postacı Kâmil, 50 yıl sonra nasıl casus olarak vazîfelendirildiğini şu şekilde anlatmıştır:

"O tarihlerde Temyiz Mahkemesi Eskişehir'deydi. Beni oraya çağırarak, muhbir olarak hapishânede çalışmamı emretmişlerdi. 'Biz sana orada serbest hareket etme imkânı veririz' demişlerdi. 'Sen bize, bu hocaların gâyelerini, maksatlarını, neler yaptıklarını, neler yapabileceklerini bildirirsin' diyerek vazîfemi söylemişlerdi. O sırada benim adam öldürmek suçundan sâbıkam vardı. Daha önceden de biraz hapis yatmıştım. İçerde yatanlardan bir kısmı beni tanıyorlardı. Tanıyanlar, 'Oooo, Jandarma Kâmil' diye söylemeye başladıkları zaman bana karşı şüpheler yönelmeye

başlamışsa da, ben aldırış etmedim ve sâkin olmaya çalıştım. İşlediğim suç için yattığımı söylemiş, bu durumu çeşitli vesilelerle belirterek, bana olan şüpheleri izâle etmeye çalışmıştım." (A.g.e., c.4, s.147)

Said Nursî için sıbyan koğuşunu boşalttıklarını ve bu büyük koğuşta tek başına bıraktıklarını anlatan Postacı Kâmil, onun aleyhinde çok telkinat yaptıklarını, bunun için tesir altında kaldıklarını belirttikten sonra, "Bir gün giderek ellerine sarılıp öptüm. Gösterdiğim samimiyet üzerine beni kucaklayarak bağrına bastı. Ben çok duygulanmaya başlamıştım, ağlamaya başlamıştım" diyor.

CASUSLUKTAN TALEBELİĞE

SAİD Nursi'nin hâtıralarını dinlediğini, Nur talebelerinin koğuşunda kaldığını anlatan Postacı Kâmil, maznunların kendisiyle bir arkadaş gibi samimi olduklarını, ama az da olsa şüphelendiklerini belirttikten sonra şöyle devam ediyor:

"Ne kadar da olsa, çeşitli İslâmî meseleler karşısında hocaların yanında câhil kalıyordum. Kendilerine hep sualler soruyordum. Yeni yeni birçok İslâmî mesele öğreniyordum. Bu masum insanların devletle, devleti yıkmakla ve kötü meselelerle alâkası yoktu. Hepsi de pırıl pırıl, samimî Müslümanlardı. Tek meseleleri Allah'ın huzuruna temiz ve pak çıkmaktı; haram lokma yememekti; dünyada yaptıklarının hesâbını verebilmekti. Ben de onlardan aldığım derslerle namaza başlamıştım. Az biliyordum, hocalar bana yardım ediyorlardı. Bana namaz kılmasını ve birçok duâları öğretmişlerdi. Küçük defterime hem duâları yazıyordum, hem de onlara isimlerini ve memleketlerini yazdırıyordum. Bu defteri aziz bir hâtıra olarak elli senedir saklamaktayım. Bu arada dışarı ile devam eden irtibatımızda, mahkeme üyelerine, 'Bunların sizin söylediğiniz gibi, menfi, kötü işlerle alâkaları yoktur; devletle bir meseleleri yoktur' diye söylemiştim. 'Bunlar Allah'a nasıl hesap vereceklerinin korkusundadırlar, başka birşeyden korkmuyorlar' diye mahkemeye rapor vermiştim. Yine, yeni girdiğim sıralarda Hoca Efendi talebelerine mektup yazarak, benim zararsız bir insan olduğumu, kendilerine bir zarar vermeyeceğimi bildirmiş. Ben de kendilerine, 'Benim yanımda lütfen gizli meselelerinizi konuşmayın' demiştim. Böylece anlaşmıştık." (*a.g.e.*, s.150)

HAPİSHÂNE MEDRESE OLDU

GÖRÜLDÜĞÜ gibi iki casusluk hâdisesi Bediüzzaman'ın ferâsetiyle tesirsiz hâle getirilmiştir. Said Nursi ve talebelerinin hapishâneyi bir nevi medreseye çevirdiklerini öğrenmek bakımından Postacı Kâmil'in anlattığı şu cümleler de ibret vericidir:

"O karanlık hapishâne koğuşu Kur'an nurlarıyla parlıyordu. Sabah namazlarına kalkılıyor, herkes cüzlerini alıyor, hatimler başlıyordu. Sabah namazından sonra da hatim duâsı yapılıyordu. Güzel sesli bir hoca [Mehmed Gülırmak] ise, arasıra kaside çekerdi. Bizleri çok mu çok mestederdi. Biraz aradan sonra tekrar hatimlere başlanırdı. Hergün bir kaç defa hatim yapılırdı. O temiz insanlar, o hatimler, o duâlar sâyesinde kurtulmuşlardı. O günler güzel günlerdi. Hep cemaatle namazlar kılınır ve dualar yapılırdı. Hapishâne bir mescit şeklini almıştı. Ah, keşke ben de onlar gibi olabilseydim. Eskişehir hapsinde şâhit olduğum bir husus daha var ki, elli yıldır hâlâ hatırımdadır; Hoca Efendiye hep rahmetler ve duâlar okurum. Bizler karnımızı tıka basa doyururduk. Fakat Hoca Hazretleri çay ve birkaç zeytinle günlerini geçirirdi. Onda Allah'ın inâyeti vardı, fakat bu büyük zâtın kadrini bilemedik." (*a.g.e.*, s.150)

Postacı Kâmil'in de anlattığı gibi, Eskişehir Hapishânesinde bulunan

Casusluğu yüzlerine gözlerine bulaştırdılar

Mahkemede ilâhlik meselesi açılınca Bediüzzaman, ilâhlığın dini reddetmek ve bütün bütün dinsiz olmak mânâsına gelmediğini, bunu gayet «hmak bir dinsizin kabul edebileceğini söylemişti.

nice kâtil, hırsız ve diğer suçlardan yatan kimse Bediüzzaman ve talebelerinin gayretiyle, tevbe etmiş, namaza başlamış ve Kur'an okuyarak ıslah olmuşlardır.

Bediüzzaman Said Nursi kendisine yapılan işkence ve azaplara rağmen, te'lif faaliyetlerine devam etmiş, "Otuzuncu Lem'a" ile "Birinci" ve "İkinci Şuâ"yı Eskişehir hapishânesindeyken yazmıştır.

BEDİÜZZAMAN'IN MÜDÂFAALARI

SAİD Nursi'nin, Eskişehir mahkemesindeki ithamlara karşı yapmış olduğu müdâfaalar, 27. Lem'a ismini taşımaktadır. Birer hukuk şaheseri olan bu müdâfaalar, Bediüzzaman'ın hayatını anlatan Tarihçe-i Hayat isimli eserde neşredilmiştir.

Bu müdâfaalardan bazı kısımlar aktararak, umumu hakkında bir fikir vermek istiyoruz.

Bediüzzaman, "İrtica fikriyle dini âlet edip, emniyet-i umumiyeyi ihlâl edebilir" iddiâsına karşı mahkemede şöyle demiştir:

"Evvelâ, imkânat başkadır, vukuat başkadır. Her bir fert çok adamları öldürebilmesi mümkündür. Bu imkân-ı katl [öldürme imkânı] cihetiyle mahkemeye verilir mi? Her bir kibrit, bir hâneyi yakması mümkündür. Bu yangın imkânıyle kibritler imhâ edilir mi?

"Sâniyen: Yüz bin defa hâşâ! İştigal ettiğimiz ulum-u imâniye, Rıza-yı İlâhiyeden başka hiç bir şeye âlet olamaz. Evet, Güneş Kamere peyk ve tâbi olmadığı gibi saâdet-i ebediyyenin nurani ve kudsi anahtarı ve hayat-ı uhreviyyenin bir güneşi olan iman dâhi, hayat-ı içtimâiyyenin âleti olamaz. Evet, bu kâinatın en muazzam meselesi ve şu hilkat-ı âlemin en büyük muamması olan sırr-ı imandan daha ehemmiyetli bir mesele-i kâinat yoktur ki, bu mesele-i sırr-ı iman ona âlet olsun." (*Tarihçe-i Hayat*, s.194)

Said Nursi "siyâsetle ilgilendiği ve hükûmetin işine karıştığı" şeklindeki iddiâlara da karşı çıkarak, beş delil ortaya koymuştur. Siyâsetle ilgilenmediğini, o zamanki gazeteleri okumadığını belirten Said Nursi "Hem vali dairesi, hem polis dairesi, bu kitaplarımda siyaset-i hükûmete ilişecek hiç bir maddeyi bulamadıklarını itiraf etmişlerdir" demektedir.

Milâsta sekiz tarikatçı tevkif olundu

Saidi Kürdi ile otuz mürteciin muhakemeleri Eskişehirde yapılacak

Devrin "Atatürkçü" gazetelerinden Akşam, 10 Mayıs 1935 tarihli nüshasında, Bediüzzaman Said Nursi'ye izafeten "Kürdî" ilâvesini ısrarla kullanıyordu. Mahkeme heyeti de aynı oyunu oynamaya kalkmıştı. Kendileri Türkçülük adına ırkçılığın en çirkinini işlerken, sırf coğrafî bir bölgede doğmuş olmasından dolayı Osmanlı Devleti zamanında kullandığı ilâvesi tarihe bırakan Bediüzzaman'a ısrarla "Kürdî" diyerek bölücülüğün en âlâsını yapıyorlardı.

Hazır cezâya suç aranıyordu

Bediüzzaman, "Risâle-i Nur, hükûmetten müsaade alınmadan yayılmış ve imanı kuvvetlendirmesiyle, ileride belki hükûmetin serbestane prensiplerine sed çeker ve umumi emniyeti ihlâl eder" şeklindeki iddiâyı cevaplarken de, Risale-i Nurların, emniyet ve âsâyişi temin ettiklerini, en güzel seciyelerin kaynağı olan imanın emniyeti bozmayacağını, asıl, imansızlığın seciyesizliğiyle emniyeti ihlâl edeceğini söylemiştir.

TARİKAT İTHAMI

ESKİŞEHİR Ağır Ceza Mahkemesi, Bediüzzaman'ı mahkûm edebilmek için elinden geleni yapıyordu. Kânunlara muhâlif görülebilecek en küçük bir hareketi yakalamak için çalışıyordu. 1925 yılında çıkarılan 677 sayılı Tekke ve Zâviyeler ile Türbelerin Seddine dâir kânunla yasaklanan tarikat meselesini de bahis mevzuu eden mahkemenin iddiâsına karşılık Said Nursi müdâfaasında şunları söylemiştir:

"Evvelâ, elinizdeki bütün kitaplarım şâhiddirler ki, ben hakâik-i îmâniye ile meşgulüm. Hem müteaddid risâlelerde yazmışım ki, Tarikat zamanı değil, belki imânı kurtarmak zamanıdır. Tarikatsız Cennete giden pek çok, fakat imansız Cennete girecek yok. Onun için imâna çalışmak zamanıdır' diye beyan etmişim.

"Sâniyen: On senedir Isparta vilâyetinde bulunuyorum. Biri çıksın bana, 'Tarikat dersi vermiş' desin. Evet, bazı has âhiret kardeşlerime ulûm-u imâniye ve hakâik-i âliye dersini hocalık itibâriyle vermişim. Bu, tarikat tâlimi değil, belki hakikat tedrisidir. Yalnız bu kadar var: Ben Şâfiîyim, namazdan sonraki tesbihâtım Hanefî tesbihâtından biraz farklıdır. Hem, akşam namazından yatsı namazına kadar ve fecirden evvel, hiç kimseyi kabul etmemek şartıyle, kendi kendime günahlarımdan istiğfar ve âyetler okumak gibi şeylerle meşgûliyetim var. Zannederim, dünyada hiç bir kânun bu hâle yasak diyemez." (*Tarihçe-i Hayat*, s.199)

İKTİSAT VE KANAAT

TARİKAT meselesiyle ilgili olarak hükûmet ve mahkeme memurlarının, "Ne ile yaşıyorsun?" diye sorduğunu hatırlatan Bediüzzaman, bu soruya şu karşılığı vermiştir:

"Dokuz sene ikâmet ettiğim Barla halkının müşâhedesiyle, şiddet-i iktisad berekâtiyle, tam kanaat hazinesiyle, ekser günlerde her bir gün yüz para ile, bazı daha az bir masrafla yaşadığımı benimle temas eden dostlarım bilirler. Hattâ yedi sene zarfında: elbise, pabuç gibi şeylere yedi banknot ile idâre ettim.

"Hem, elinizde bulunan tarihçe-i hayatımın şehâdetiyle, bütün hayatımda halkların hediye ve sadakalarından istinkâf edip [çekinip] en sadık dostlarımın hatırlarını rencide ederek, hediyesini reddetmişim. Eğer mecbûriyetle hediye almış isem mukâbilini vererek aldığımı, bana hizmet eden dostlarım bilirler. Dârü'l-Hikmeti'l-İslâmiyede aldığım maaşın çoğunu, o zaman yazdığım kitapların tab'ına sarfettim; az bir kısmını, hacca gitmek için sakladım. İşte o cüz'i para, iktisat ve kanaat berekâtiyle on sene bana kâfi geldi ve yüz suyumu döktürmedi; daha o mübârek paradan biraz var." (*a.g.e.*, s.199-200)

Görüldüğü gibi Said Nursi'nin en ufak bir davranışından bile çeşitli neticeler çıkarıp onu cezâlandırmak istiyorlardı. Ancak Said Nursi hediye almamayı bütün hayatı boyunca bir prensip hâline getirmiş, ifâ ettiği dinî hizmet karşılığında maddî-mânevî hiçbir ücret kabul etmeyerek, din düşmanlarına da aleyhte kullanacakları bir koz vermemiştir.

TEŞKİLÂT PARASI

BEDİÜZZAMAN'IN ne yiyip ne içtiğini merak eden mahkeme, hiçten bir suçlama sebebi tesbit etmek için "Bu teşkilâtı yapmak için nereden para buluyorsunuz?" suâlini yöneltmiştir. Bu garazlı sual karşısında hayrete düşen Bediüzzaman, "Evvelâ, ben dahi soranlara soruyorum: Böyle bir cemiyet-i siyâsiyenin bizim tarafımızdan vücuduna dair hangi vesika, hangi emâreler var ve para ile teşkilât yaptığımıza hangi delil, hangi hüccet bulmuşlar ki, bu kadar musırrane soruyorlar?" diyerek sual sahiplerini susturmuştur. (*a.g.e.*, s. 201)

"KÜRDİ" DEMENİN HİKMETİ

DAHA önce bahsettiğimiz gazete haberlerinde ve Isparta ile Eskişehir'deki sorgulamalarda, Bediüzzaman'ın ismi Said Nursi iken, ısrarla "Said Kürdi" olarak yazılmış ve söylenmiştir. Bununla güdülen maksat, Bediüzzaman'ın Türk dostları ve talebelerinin millî duygularını tahrik etmek ve onları Üstadlarından soğutmaktı. Said Nursi bu plâna karşılık mahkemede şunları söylemiştir:

"Ey efendiler! Ben, herşeyden evvel Müslümanım ve Kürdistan'da dünyaya geldim. Fakat, Türklere hizmet ettim ve yüzde doksan dokuz menfaatli hizmetim Türklere olmuş ve en çok hayatım Türkler içinde geçmiş ve en sâdık ve en hâlis kardeşlerim Türklerden çıkmış ve İslâmiyet ordularının en kahramanı Türkler olduğundan, meslek-i Kur'an'iyem cihetiyle, her milletten ziyâde Türkleri sevmek ve taraftar olmak kudsî hizmetimin muktezâsı olduğundan; bana Kürd diyen ve kendini milliyetperver gösteren adamların binî kadar Türk milletine hizmet ettiğimi, hakiki ve civanmerd bin Türk gençlerini işhad edebilirim.

"Hem, heyet-i hâkimenin ellerinde bulunan otuz-kırk kitabımı; hususan İktisad, İhtiyarlar, Hastalar risalelerini işhad ediyorum ki; Türk milletinin beşten dört kısmını teşkil eden musibetzede, fakirler ve hastalar ve dindar müttakiler tâifelerine bin Türkçü kadar hizmet eden o kitaplar, Kürdlerin ellerinde değil, belki Türk gençlerinin ellerindedirler. Heyet-i hâkimenin müsaadesiyle bizi bu belâya sokan ve hükûmetin mühim bazı erkânını iğfal eden ve milliyetperverlik perdesi altında entrikaları çeviren mülhid zâlimlere derim:

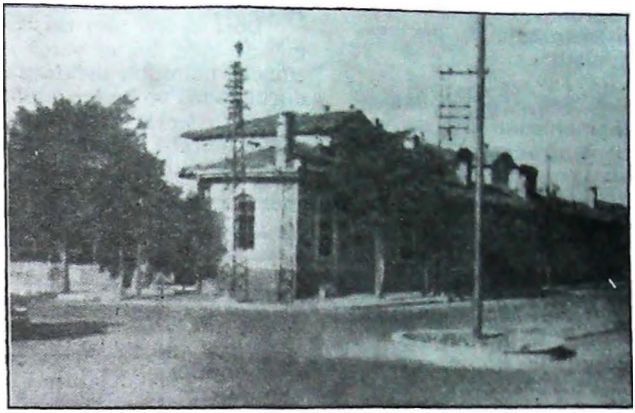
"Ey Efendiler! Benim hakkımda tesbit edilmeyen ve tesbit edilse dahi bir suç teşkil etmeyen ve suç olsa bile yalnız beni mesul eden bir madde yüzünden, kırktan fazla Türk'ün en kıymettar gençlerini ve en muhterem ihtiyarlarını, büyük bir belâ işlemişler gibi bu belâya atmak milliyetperverlik midir? Evet, sebepsiz böyle işkenceli tevkife düşenler içinde Türk gençlerinin medâr-ı iftihârı olacak bir kısım zatlar var ki; uzaktan kıymetini hissedip, ona yalnız bir selâm veya imanî bir risâle göndermemle, onu bir cânî gibi çoluk ve çocukları içinden alıp bu belâya atmak milliyetçilik midir?' " (*a.g.e.*, s.203-204)

Bahâneler teker teker çürütüldü

LÂİKLİK MESELESİ

BEDİÜZZAMAN, "Senin risâlelerin, kuvvetli bir dinî cereyan veriyor, lâdinî cumhuriyetin prensipleriyle muâraza ediyor" şeklindeki bir iddiayı cevaplarken, lâiklik hakkındaki görüşünü de anlatmıştır:

"Hükûmetin lâik cumhuriyeti; dini, dünyadan ayırmak demek olduğunu biliyoruz. Yoksa, hiçbir hatıra gelmeyen; dini reddetmek ve bütün bütün dinsiz olmak demek olduğunu, gâyet ahmak bir dinsiz kabul eder. Evet, dünyada hiçbir millet dinsiz olarak yaşamadığı gibi; Türk milleti misillü bütün asırlarda mümtaz olarak bütün aktar-ı cihanda, nerede Türk varsa Müslümandır. Sâir anâsır-ı İslâmiyenin küçük de olsa yine bir kısmı, İslâmiyet hâricindedir. Böyle pek ciddî ve hakikî dindar ve bin sene kadar Hak dininin kahraman ordusu olarak zemin yüzünde, mefâhir-i milliyesini milyonlar menâbi-i diniye ile çakan ve kılınçlarının ucuyla yazan bu mübârek milleti, 'Dini reddeder veya dinsiz olur' diye itham eden yalancı dinsizler ve milliyetsizler, öyle bir cinâyet işliyorlar ki, Cehennemin esfel-i sâfilin tabakasında cezâ görmeye müstehak olurlar.

Said Nursi'nin ve 120 talebesinin çeşitli suçlar ve işkencelere katlandıkları Eskişehir Hapishânesi. Buradaki Nur talebelerinin arasına casus sokan ve her gün rapor isteyen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Bediüzzaman'ı idam edebilmek için olmadık suçlar icad ettirmiş, ama umduğunu bulamamıştı.

Halbuki Risâle-i Nur, hayat-ı içtimâiyenin kânunlarını da ihâta eden dinin geniş dâiresinden bahsetmez. Belki asıl mevzuu ve hedefi; dinin en has ve en yüksek kısmı olan imanın erkân-ı azimesinden bahseder." (*a.g.e.*, s.205-206)

AF KÂNUNU TATBİK EDİLMEDİ

YAZMIŞ olduğu eserlerin hükûmetin kânunlarına aykırı olabileceğini iddiâ edenlere karşı çıkan Bediüzzaman, af kânununa temas ederek kendisine tatbik edilmesini istemiştir:

Said Nursî bir hukuk şaheseri olan müdâfaalarıyla, kendisini suçlayacak hiç bir iddiânın tutarlı olamayacağını isbatlamıştı.

"Risâleler, hükûmetin kânunlarına mugâyir olmadığı ve âsâyişi ihlâl ve halkı idlâl mâhiyetinde bulunmadığını ve bil'akis hükûmetçe takdirler ile karşılanması lâzım geleceğini, zerre mikdar aklı bulunan, risâleleri bitarâfâne tedkik eden tasdik eder. Ve eğer farz-ı muhal olarak, hükûmetin nokta-i nazarına çok noktaları muhâlif olsa bile 28 Temmuz 933 tarihinde, evvelki cürümlerin bu kısımlarını affetmekte olan ve âhiren neşredilen Af Kânunu mûcibince o risâleleri tâkibe mahal kalmadığını iddiâ edip, bize edilen haksızlığın bir an evvel defedilmesi ve risâlelerin iâde olunmasını talep ederim." (*a.g.e.*, s.206)

Ne var ki, mezkûr tarihte çıkarılan Af Kânunu, Said Nursi ve talebeleri hakkında tatbik edilmeyecek ve Eskişehir Mahkemesinin adli hatâsıyla cezâlandırılacaklardı.

ŞAPKA MESELESİ

ESKİŞEHİR Mahkemesi Bediüzzaman'ı mahkûm etmek için bin dereden su getiriyordu. Yüzde yüz idam edileceği hesap edilen Said Nursi ve talebelerinin kahramanca kendilerini müdâfaa etmesi onları çileden çıkarmıştı. Mevcut kânunlara göre "suç" sayılabilecek bir hususu yakalamak için çırpınıyorlar, hiçbir zaman şapka takmayan Said Nursi'nin bu hareketiyle suç işlediğini ileri sürüyorlardı. Şapka hususunu, "ehem-

miyetsiz, fakat ehemmiyetli bir suç olarak bana sorulan bir mesele" diye vasıflandıran Bedîüzzaman, bu mevzuda şöyle demiştir:

"Diyorlar ki: 'Sen şapkayı başına koymuyorsun; mahkeme gibi çok resmi yerlerde başını açmıyorsun. Demek o kânunları reddediyorsun. O kânunları reddetmenin cezâsı şiddetlidir.'

"Elcevap: Bir kânunu reddetmek başkadır ve o kânunla amel etmemek bütün bütün başkadır. Evvelkinin cezâsı idam ise, bunun cezâsı ya bir gün hapis ve bir lira cezâyı nakdî veya bir tekdir veya bir ihtardır. Ben o kânunlarla amel etmiyorum, hem amel etmekle de mükellef olamıyorum. Çünkü münzevi yaşıyorum. Bu kânunlar hususî menzillere [evlere] girmez."(*a.g.e.*, s.209)

Mahkeme iktidarın tesiri altındaydı

Eskişehir Mahkemesiyle doğrudan doğruya ilgilenen Şükrü Kaya, hergün rapor istiyor. Bedîüzzaman'ı idam etmek için küçük bir bahâne arıyordu.

KAN İSTEYEN BAKAN

ZAMANIN İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Eskişehir mahkemesiyle çok yakından ilgileniyordu. Peş peşe çıkarılan kânunlarla, Takrîr-i Sükûn ve İstiklâl Mahkemeleriyle din adına hizmet edecekleri susturup, hiçbir dinî hizmete imkân vermeyenler, Bedîüzzaman ve talebelerinin korkusuz ve pervâsız hareketlerine hayret ediyorlardı. Onlara göre eskinin son temsilcisi kabul edilen Bedîüzzaman ve talebeleri de susturulmalı ve faaliyetlerine son verilmeliydi. Bunun için Isparta'ya kadar gelen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Eskişehir hâdisesini de adım adım takip ediyordu. Hapisteki vaziyetlerini tasvir eden Bedîüzzaman, şu hikâyeyi anlatmakta ve Şükrü Kaya'ya sert bir dille hitap etmektedir:

"Dört aydan beri bu hayatmemat meselesinde, hiçbir yerden benim acınacak hâlim bir mektupla dâhi sorduruImadığı ve benim hakkımda halkı tenfir edecek bir sûrette teşhir etmekle nefret-i âmmeyi aleyhime celbedip bütün bütün teshîlât ve muâvenetten [yardımdan] mahrum kalmış, garip ve kimsesiz hâlimi tasvir eden itirazname mde izah ettiğim bir hikâye:

"Bir zaman, bir pâdişahın müptelâ olduğu bir hastalığın ilâcı, bir çocuğun kanı imiş! O çocuğun pederi, çocuğu, hâkimin fetvâsıyla bir para mukâbilinde pâdişaha vermiş. Çocuk, mecliste ağlamak ve şekva etmek yerine gülmüş. Sormuşlar:

" 'Neden istimdad etmiyorsun, şikâyet etmiyorsun, gülüyorsun?'

"Demiş ki:

" 'İnsan, musîbete giriftar olduğu vakit; evvel pederine, sonra hâkime, sonra pâdişaha şekvâ eder. Benim pederim, beni kesilmek için satıyor; işte hâkim de ölmekliğime karar veriyor; işte pâdişah benim kanımı istiyor... Bu antika ve pek garip ve şekli çok çirkin ve hiç görülmemiş bu hâle karşı, ancak gülmek ile mukâbele edilir.'

ŞÜKRÜ KAYA'YI ŞİKÂYET

İŞTE, ey Şükrü Kaya Beyi Biz de o çocuk hükmüne geçtik. Derdimizi evvel mahallî hükûmetteki valiye, sonra mahkeme adâletine, sonra Dâhiliye Vekâletine müracaat edip mazlûmiyetimizi beyan ederek, zâlimlerden bizi kurtarmak

için arzuhal etmek muktezâ-yı hal iken, gördük ki, en son şekvâmızı dinleyecek Dâhiliye Vekilinin hakkımızda kapıldığı asılsız evhamına bir hakikat rengi vermek ve hatâsını örtmek fikriyle hatâsında ısrar etmesi daha büyük bir hatâ olduğunu düşünmediğinden; düçar olduğu gurur hastalığına, kanımızı isteyerek, bizi asılsız bahânelerle perişan etmek istiyor. Biz de Şükrü Kaya'nın şahsını, Dâhiliye Vekili olan Şükrü Kaya Beye şekvâ ediyoruz. Eğer serbestiyeti tam muhafaza etmek isteyen ve hiçbir tesir karşısında mağlûp olmayan ve vicdanlarındaki hiss-i adâletle hükmeden bu mahkeme, bizi, Şükrü Kaya Beyin şahsı hakkında dinleyeceklerini bilseydim, en evvel biz, Şükrü Kaya'nın şahsı aleyhine ikâme-i dâvâ edecektik [dâvâ açacaktık]. Çünkü, bir seneden beri, her gün veya her hafta hakkımızda rapor isteye isteye aleyhimize casusların, zabıtaların nazar-ı dikkatini celbettirip, kurban koyunu gibi kesmek için bizi beslettiriyordu. Mahkeme ise; adâletten başka hiçbir şey düşünmemek lâzım gelirken ve hakikaten mahkeme içindeki zatlar da, adâlete tam bağlı oldukları halde, yüksek makamdaki Şükrü Kaya gibi şahsın tesiratına karşı dayanamadıkları için, bizi tahliye edemeyip süründürüyorlar. Mahalli hükümet olan Isparta Valisi ve Zabıtası ise, herkesten ziyâde bizi ve Ispartalı biçâre, mâsum mahkûmları himâye etmek ve bir an evvel kurtulmasına sa'yetmeleri vazife-i vicdâniyeleri iken, bilâkis çok mânâsız ve asılsız bahânelerle Isparta mevkuflarının, hususan fakir ve muhtaçların tâyinlerini verdirmeyip, açlıkla sefâlete düşmeleri için onları ezdirmeye çalışıyorlar. İşte bu hâle şekvâ değil, belki ağlamanın nihâyet derecesini gösteren bu acı hâle, o çocuk gibi gülmek ile mukâbele ediyoruz ve tevekkül edip, işimizi Aziz-i Cebbâra havale ediyoruz." (*a.g.e.*, s.212)

ŞÜKRÜ KAYA'NIN GARAZI

SAİD Nursi, son derece mânidar bu bahsin altına düştüğü hâşiyede de İçişleri Bakanıyla ilgili olarak şunları kaydetmektedir:

"Şükrü Kaya'nın ne kadar asılsız evhama kapılıp garaz ettiğine delil şudur ki: Benim gibi kimsesiz ve üçdört biçâre arkadaşlarımı mahkemeye vermek için, kendisi, Ankara'dan yüz jandarma ve onbeş-yirmi polis berâber alıp, güya Isparta'daki jandarma kuvveti ve bir fırka asker kâfi gelmiyormuş gibi ortalığa bir dehşet vermesidir. Acaba bir tek polisin ve bir tek jandarmanın eli ile yapılacak bir vazifeyi, millete iki-üç bin lira zarar verdirip, sonra tahliye edilen biçâre mâsumları, Isparta'dan tâ Eskişehir'e beş yüz lira nakliyâta sarfettirmek ve o biçâreleri binlerce lira zarara uğratmaktan başka, hayat-ı içtimâi arasındaki mevkilerini sarsıntılara düçar etmek gibi mühim hâdiseleri icad etmekle, ne derece Dâhiliye Vekâletinin tedvirine ve âsâyişi temine ve bu biçâre milletin istirahatla çalışmalarına zarar verdiğini gösteriyor. Demek bil'iltizam, hiçten büyük bir hâdiseyi icad etmek garaziyle o vazifeyi göstermiş; habbeyi kubbe yaparak, dâhiliyenin en ziyâde sükûnete muhtaç olduğu bir zamanda böyle her tarafı sarsacak bir vaziyeti icad etmek ve kânunsuz kânun nâmına amel etmek, kânunca mühim bir cürüm [suç] yaptığını iddiâ edip, Şükrü Kaya'nın şahsını, Dâhiliye Vekili olan Şükrü Kaya Beye şekvâ ediyoruz."

ÂYET TEFSİRİNE CEZÂ

BEDİÜZZAMAN Said Nursi, Ceza Hâkimine yaptığı son müdâfaada, kendisine Kur'an âyetlerini tefsir ettiği için cezâ verildiğini şu şekilde belirtmektedir:

"Risâle-i Nurun, yüzyirmi parçasından iki-üç-dört parçasında onbeş hik-

Kur'an tefsir etti diye cezâlandırmak saçmalıktı

rayı bahâne tutup, beni ve Risâle-i Nuru hükûmetin prensiplerine muhâlif ve rejimine karşı muârız ve emniyet-i dâhiliyeyi ihlâle teşebbüs ithâmı ile gâyet asılsız bir dâvâya elcevap:

"Ben de derim: Acaba umum Avrupa'nın mâl-ı müşterekesi olan medeniyet ve yalnız bu zaman ilcaatına binâen hükûmet-i cumhuriyenin ve medeniyetin menfaatli değil, belki kusurlu kısmına, hakâik-ı Kur'an'iye hesâbına olan müdâfaat-ı ilmiyeme hangi sûretle 'Hükûmetin prensibine ve hükûmetin rejimine muhâlif' ve 'Hükûmetin inkılâbı aleyhine hareket' namı veriliyor? Acaba bu hükûmet-i cumhuriye, Avrupa medeniyetinin kusurlu kısmının dâvâ vekilliğine tenezzül eder mi? O kusurlu medeniyetin İslâmiyete muhâlif kânunları, eski zamandan beri hükûmetin hedefi midir? Hükûmete muârız vaziyet almak, nerede; bu bir kısım kusurlu medeniyet kânunlarına karşı hakâik-ı Kur'an'iyeyi ilmî bir sûrette müdâfaa etmek nerede? Kur'an-ı Hakîmin âyât-ı kat'iyyesiyle, bin üçyüz seneden beri, milyonlar tefsirlerinde ve hâlen kütüphânelerde dolu tefsirlerde, 'Lizzekeri mislü hazzi'l-ünseyeyni' [Erkeğin mirastan alacağı, kadının hissesinin iki katıdır], 'Fellümmihi's-südüs' [Annesinin mirastan hissesi altıda birdir], 'Yâ Eyyühe'n-nebiyyü kul li-ezvâcike' [Ey Nebî Zevcelerine de ki...], 'Fenkihû mâ tâbe leküm' [Size helâl olanlardan nikâhlayın] tââhir gibi âyetlerden hakâik-ı kudsiyelerini Avrupa feylesoflarının itiraz ve tecâvüzâtına karşı otuz seneden beri yazdığım müdâfaat-ı ilmiyemi 'Hükûmetin inkılâbına, prensibine ve rejimine muhâlif kasdı var' diye beni itham etmek, öyle bir zâhir garaz ve öyle bir esassız vehimdir ki, buradaki mahkemeyi âdileye taalluk etmeseydi, müdâfaa ve cevap vermeyi lâyık görmezdim.

"Lâiklik" bahânesiyle Allah'ın kitabına sırt çevirenler, Avrupa insanının yaptığı kânunları almakta bir beis görmediler. Kur'an'ı unutturmak isteyenlere karşı mücâdele verenleri de ezmek istediler.

"Hem acaba eskiden beri bu vatan ve millete zarar niyetiyle, Avrupa'nın dinsiz komiteleri hesâbına ve Rum, Ermeniler cemiyeti vâsıtasıyle dinsizlik ve ihtilâf ve fesad tohumlarını saçan mülhidlere karşı müdâfaat-ı ilmiyem, hangi sûretle hükûmet aleyhine alınıyor? Ve hangi sebeple hükûmete bir taarruz mânâsı veriliyor? Hangi insafla böyle dinsizliği hükûmete mâl edip ittiham ediliyor? Hükûmet-i cumhuriyenin kuvvetli esasları böyle dinsizlerin aleyhinde olduğu halde; dinsizliği, hükûmetin bazı prensiplerine mâl edip, benim, vatan ve millet ve hükûmet hesabına öyle müfsidlere karşı yirmi seneden beri gâlibâne müdâfaat-ı ilmiyeme 'Dini, siyâsete âlet ve hükûmet aleyhine teşvik' mânâsını vermek, hangi insaf kabul eder ve hangi vicdan razı olur?" (*Tarihçe-i Hayat*, s.222-223)

Said Nursi'nin, hatırlatmak için sâdece bir kısmını verdiği âyetler, sırasıyla Nisâ Sûresinin 11., Ahzab Sûresinin 28. ve yine Nisâ Sûresinin 3. âyetinde bulunmaktadır. Bunlar miras, boşanma ve çok evlilikle ilgili âyetlerdir. İslâmın miras hukukunu, boşanmakla ilgili prensiplerini ve çok evlilik hakkındaki görüşlerini reddeden Avrupa dinsizlerine karşı yukarıdaki âyetleri tefsir eden, İslâmın bu hususlardaki esaslarının isâbetli olduğunu isbat eden Bedîüzzaman, İs-

viçre Medeni Kânununu aynen tercüme edip tatbik edenlerce cezâlandırılmak isteniyordu. Onlara göre, Bediüzzaman, İslâmiyeti ilmî bir şekilde müdâfaa etmekle hükûmetin prensiplerine karşı çıkmış oluyordu. Burada Bediüzzaman'ı tevkif ettirip, aleyhinde idam talebiyle dâvâ açtıran ve mahkeme safahatını yakından takip eden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın, İsviçre Medeni Kânununu tercüme edenlerden olduğunu hatırlatmakta fayda var. Bu hususu ileride daha geniş ele alacağız.

DEHŞETLİ BİR İDDİÂ, GÜLÜNÇ BİR CEZÂ

SAİD Nursi'nin bazı kısımlarını naklettiğimiz hârika müdâfaasına rağmen, Eskişehir Ağır Cezâ Mahkemesi, Bediüzzaman'a 11 ay, talebelerinden 15 kişiye de altışar ay hapis cezâsı vermiştir. "Rejime muhâlefet etmek; devlete baş kaldırmak; dini, siyâsete âlet etmek" gibi iddiâlara hedef olan Said Nursi, bu cezâya itiraz etmiş, bu cezânın bir beygir hırsızına veya bir kız kaçırıcısına verilebileceğini, eğer iddiâ edilen suçlar sâbit olsaydı idâmının veya yüz bir sene hapsinin gerekeceğini, sabit olmadığına göre de beraat etmesi lâzım geldiğini ifâde etmiştir.

Gerçekten de, bütün ülkeyi velveleye verip, herkesi korkuya ve dehşete sevkederek, dehşetli iddiâlarda bulunan insanların, mutlak idam talebiyle mahkemeye verdikleri kimselere bu kadar cezâ vermeleri gülünçtür. Said Nursi, Eskişehir mahkemesinin yalnız şapka ve tesettür meselesini esas tuttuğunu belirttikten sonra, "Zâhiren o [163.] madde-i kânûnî ile, fakat hakikaten Eskişehir Mahkemesi kanaat-ı vicdâniye ile hüküm vermesi, Tesettür Risâlesi'nin eskiden yazıldığını anlamasıyla, mecburiyetle kanaat-ı vicdâniyeye müracaat etmesi bu yanlışı gösteriyor" diyerek, cezânın 163. maddeye muhâlefetten verildiğini ileri süren Denizli Mahkemesini susturmuştur. (*Şuâlar*, s.343)

ÂYET TEFSİRİNE CEZÂ VERİLİR Mİ?

SAİD Nursi, tefsir ettiği âyetler yüzünden cezâlandırılması üzerine, Cezâ Hâkimine yaptığı son müdâfaada şöyle demiştir:

"Bin üç yüz elli senede ve her asırda, üç yüz elli milyon insanların hayat-ı içtimâiyesinde en kudsî ve hakiki ve hakikatli bir düstur-u İlâhînin üç yüz elli bin tefsirlerin tasdikine ve aynen hükümlerine istinâden ve bütün ecdâdımızın ruhlarına hürmeten, i'câz-ı Kur'anı Avrupa mülhidlerine karşı göstermek için iki nass-ı âyeti, on beş sene evvel ve on sene evvel ve dokuz sene evvel üç kitabımda zikretmekliğim, beni şimdiki şerâit dâhilinde ve ahvâl-i sıhhiyem noktasında yaşayamıyacağım bir mahbusiyete mahkûm edip ve dolayısıyle, bir cihette adetâ idâmıma hükmeden ve yüz on beş risâlemi bunun gibi bir iki mesele yüzünden mahkûm eden haksız bir kararı; elbette rüy-i zeminde adâlet varsa, bu kararı red ve bu hükmü nakzedecektir." (*Tarihçe-i Hayat*, s.226)

Müslüman bir ülkede, Kur'an'ın bir âyetini tefsir etti diye bir İslâm âlimine cezâ vermek görülmüş şey değildir. Bunun için karara itiraz eden Bediüzzaman, kendisine yapılan bunca zulmün asıl maksadının ne olduğunu belirterek, mahkemede şunları haykırmıştır:

"Ey beni bu belâya sevkedip, bu hâdiseyi icad eden mülhid zâlimleri! Mâdem ve herhalde, mânen ve maddeten beni idam etmeye niyet etmiştiniz. Neden umum mazlumların ve biçârelerin hukuklarını muhâfaza eden adliyenin çok ehemmiyetli haysiyetini rahnedar edecek [yaralayacak] entrikalarla, dolaplarla, adliyenin eliyle yürüdünüz? Doğrudan doğruya kar-

şımda merdâne çıkıp, 'Senin vücûdunu bu dünyada istemiyoruz' demeli idiniz." (*a.g.e.*, s.227)

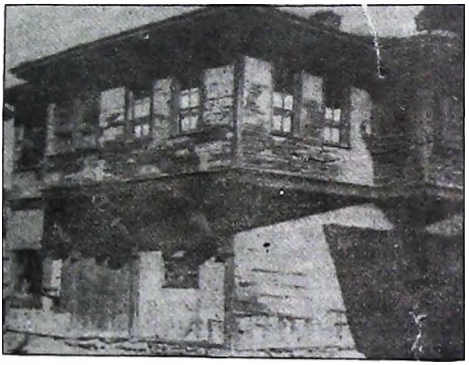
KAŞININ ALTINDA GÖZÜN VAR

BEDİÜZZAMAN'IN mertliğe dâvet ettiği kimseler, hiç bir zaman mert olmamışlardı. Cumhüriyetin kuruluşundan beri, "Kaşının altında gözün var" deyip, sürgün edilen, işkence gören, sehpada can veren mâsum insanların karşısına çıkanlar, kurdun keçiye bahâne bulması gibi dâima rağmen devlet gücünü elinde tutanlar, onu anlamaya çalışmamış, onun ikazlarına kulak vermemiş, her fırsatta onun canına kastederek, zehirlemeye kadar varan işkenceleri revâ görmüşlerdir.

Aslında Bedîüzzaman, kendisine zulmedenlere mühim bir hakikatı hatırlatıyor ve adâlet mekanizmasının her türlü şüphe ve emniyetsizlikten uzak tutulmasını, adâletin haysiyetinin muhâfaza edilmesini istiyordu. Ne var ki, onun bu isteğine kulak verilmemiş, türlü bahâne ve tezgâhlarla 11 ay cezâya çarptırılmıştır. Bedîüz-

Hedef Said Nursî'yi öldürmekti

★İktidar işi kitabına uydurmak için çeşitli tertip, dolap ve tezgâhlarla hareket ediyordu. Bunun için adliyeyi kullanarak adâletin haysiyetini de rencide etmişlerdi.

Bedîüzzaman Said Nursî Hazretleri 11 ay mahkûmiyetle neticelenen Eskişehir zulmünden kurtulunca çilesi bitmemişti. Bu defa da Kastamonu'ya sürgün edilerek, polis karakolu karşısındaki ahşap bir eve yerleştirildi ve sekiz sene burada kaldı. Karakolun karşısında dâimî gözetleme altında bulunan Said Nursî için burası adetâ tek kişilik bir hapishâne olmuştu.

kaçak güreşmişlerdir. Yukarıda ifâde edildiği gibi, asıl istenen Said Nursî'nin maddî ve mânevî hayatını öldürmektir. Ama onun karşısına erkekçe "Seni öldürmek istiyoruz" diye çıkamıyorlardı. Nasıl çıkacaklardı ki? Bedîüzzaman'ın büyük bir şöhreti ve geniş bir nüfûzu vardı. Onun bir işâretiyle yüz binler harekete geçebilirdi. Bütün korkuları bundandı. Ama o, hiç bir zaman neticesiz mâcerâlara teşebbüs etmemiş, böyle bir durumda masumların da zulüm göreceğini defalarca belirtmiştir. Bütün bunlara zaman bunun üzerine Bakanlar Kurulu'na yazdığı arzuhalde, ısrarla, "Ya benim idâmımı ve yüz bir sene cezayı istilzam edecek kusurumu kânun dâiresinde gösteriniz; veyahut bütün bütün divâne olduğumu isbat ediniz; veyahud benim ve risalelerimin ve dostlarımın tam serbestiyetimizi verip, zarar ve ziyânımızı müsebbiblerinden alınız" demiştir. O, devamlı bir sûrette, kendisini itham ederken kullanılan iddiâlara dikkat çekmiş ve "Ya bu iddiâlar doğru; o halde idam veya yüz bir sene cezâ verin; ya da iddiâlar a-

Kânun namına kânunsuzluk yapmak cinâyet işlemek gibiydi

sılsız: o halde bizi serbest bırakın, asıl suçlu bizi buraya getirenlerdir" demek istemiştir. Ama gerek hâdiseye sebep olan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, gerek Eskişehir Mahkemesi, gerekse Heyet-i Vekile Reisi İsmet Paşa ve diğer vekiller, Said Nursi'nin bu mantıki ve istikâmetli isteğine cevap vermemiş, yanlışda ısrar ederek, gündüz gibi hakikata karşı gözünü yummuştur.

"CÂNİLERİN KEYİFLERİ"

BAKANLAR kuruluna yazdığı arzuhalde, geçmiş hayatının mühim hâdiselerinden örnekler vererek, mânevî şahsiyetini tebârüz ettiren Bedîüzzaman, "Eğer böyle bir adam dünyaya karışsaydı ve karışmaya arzusu olsaydı ve hizmet-i kudsiyesi müsaade etseydi, Menemen Hâdisesinin ve Şeyh Said vâkıasının onar misli olacak bir tarzda karışırdı. Dünyaya işittirecek bir top sadâsı, bir sinek sadâsına inmeyecekti" demiştir.

İSMET İNÖNÜ— Said Nursi Hazretleri ve Nur talebeleri tevkif edilmeye başlayınca, muhtemel bir isyan hareketi olabilir diye Şark vilâyetlerine gezîye çıkmıştı.

Said Nursi, arzuhalin son kısmında şunları kaydetmiştir:

"İşte, beni ve beş-on dostlarımı bu âdi ehemmiyetsiz cezâya çarpmak; umum memlekette aleyhimize bir şiddetli propaganda ve milleti korkutup bizden nefret ettirmek ve Dâhiliye Nâzırını, mühim bir kuvvetle—Isparta'da bir tek neferin göreceği işi görmek için—Isparta'ya celbedilmesi ve Hey'et-i Vekile Reisi İsmet Vilâyât-ı Şarkıyeye o münâsebetle gitmesi ve iki ay benim hapiste bütün bütün konuşmaktan men edilmem ve bu gurbette, kimsesizlikte, hiç kimse hâlimi sormak ve selâm göndermeye meydan verilmemek gösteriyor ki; dağ gibi bir ağaçta, nohut gibi bir meyve bulundurup; mânâsız, hikmetsiz, kânunsuz bir vaziyettir ki, değil Hükûmet-i Cumhuriye gibi en ziyâde kânunperest ve kânuni bir hükûmet, belki hikmetle iş görmek mânâsıyla hükûmet nâmı verilen dünyada hiç bir hükûmetin işi olamaz. Ben hukukumu, kânun dâiresinde istiyorum. Kânun nâmına kânunsuzluk edenleri, cinâyetle ittiham ediyorum. Böyle cânilerin keyiflerini, elbette hükûmet-i Cumhuriye'nin kânunları reddeder ve hukukumu îâde eder ümidindeyim." (*a.g.e.*, s.232)

HUKUKUN ADI VAR, KENDİ YOK

NE yazık ki, Said Nursi'nin serdettiği haklı delillere rağmen, zamanın idârecileri onun hukukunu îâde etmemiş, Bedîüzzaman 19 Ağustos 1935 yılında verilen 11 aylık hapis cezasını çektikten sonra çıkmıştır.

Haksız olarak verilen 11 aylık cezâdan sonra Said Nursi'nin dilediği yerde oturmasına kimsenin karışmaması gerekirken, kânuna göre değil, keyiflerine göre hareket edenler, onu sürgün olarak Kastamonu'ya gönderiyorlar. Hem de uzun müddet polis karakolunda tutuyorlar. Daha sonra karakolun tam karşısında bulunan ve dâimî tarussuta imkân veren bir eve yerleştiriliyor. Böylece umumî hapishâneden çıkartılıp, adetâ "husu-

si bir hapishâne"ye yerleştirilmiş oluyor.

Kastamonu'da sekiz sene ağır bir istibdat ve göz hapsi altında tutulan Said nursi daha sonra Denizli'ye götürülecek, burada talebeleriyle birlikte 9 ay mevkuf tutulacak ve beraat edecektir. Daha sonra 20 ay süren Afyon Hapishânesindeki mevkufiyet

kalıp attık. Yunanlıları dışarı attık. Zaferden sonra M. Kemal bana bir köşk ve çiftlik vermek istedi, ben kabul etmedim. 'Allah için harbettim, benim vazifem buraya kadardı. Ben çiftlik almak için çalışmadım. Ben Allah için çalıştım, Allah rızası için harbettim. Hiçbir şey istemiyorum, herşey milletin olsun' dedim.

Eskişehir hapishânesinde Atatürk'ün de rolü vardı

gerçekleşecek ve bunu ölümüne kadar devam eden sıkı kontrol ve tarassutlar takip edecektir.

Said Nursi, niçin bunca sürgün ve hapis cezalarına maruz kalmıştır? Kânunlar muvâhecesinde suçu nedir? Hükûmete karşı en küçük bir fiilî tavrı olmadığı halde, çekmiş olduğu cezâların sebebi ne olabilir? Onu, talebelerini ve eserlerini yarım asır muhâkeme mevzuu yapan devlet, bu sorulârın cevâbını henüz vermemiştir. Ancak emâre ve delillerden belli bir neticeye varabilmekteyiz.

"SÜRGÜN OLARAK YAŞAYACAKSIN"

1912 YILINDA Yunanistan'da doğan, askerliğini Türkiye'de yapan ve Afyon'un Emirdağ Kazasına bağlı Davulga nâhiyesine jandarma karakol komutanı olarak tâyin edildiği yıllarda Bediüzzaman'la görüşüp konuşan Hasan Ergen'in hâtıraları, yukarıdaki suallere kısmen bir cevap olabilecek mâhiyettedir.

Hasan Ergen, Said Nursi'yle görüşmesinde ona, "Sizi niçin hapsediyorlar? Takip ediyorlar ve gözaltında bulunduruyorlar?" diye sormuş ve şu cevâbı almıştır:

"M. Kemal Paşa ile birlikte harbettik, düşmanı vatan topraklarından çı-

"Daha sonra yine, M. Kemal Paşa, 'Ben bazı yenilikler yapacağım, bu yenilikleri yaparken sizin yardımınıza ihtiyacım vardır' dedi. 'İçki içmek, açık gezmek gibi bazı meseleleri hafifletmek istiyorum' dedi. Ben de kendisine Kur'an'dan bir âyet okuyarak Kur'an-ı Kerim'in bir âyetinin, bir hükmünün değil, bir harfinin bile değiştirilemeyeceğini söyledim.

"Kendisi de Arapça ve Kur'an-ı Kerim'i iyi biliyordu. O da bana okudu. 'Ben bunları biliyorum' deyince, ben de, 'Yapabileceğin yenilîği yap, ama Kur'an'a dokunma, İslâmiyete ilişme, istediğin yenilîği yap. Fen ve sanata dâir yenilikler yap. Ama Kur'an'ı değiştirmeye kalkma' dedim. Bunun üzerine M. Kemal Paşa çok hiddetlendi. Bana hitâben, 'Eğer seni çok sevmeseydim, hayatına son verirdim. Fakat seni çok sevdiğim için hayatının sonuna kadar yaşa, ancak sürgün olarak yaşayacaksın' dedi. İşte oğlum Hasan, benim sürgün sebebim budur." (*Son Şâhitler*, c.1, s.169-171)

Bu hâtıra büyük ölçüde vâkıaya uygundur. Ancak M. Kemal Paşa'nın, Said Nursi'yi sevdiği hususu üzerinde düşünmek gerekir. Çünkü her ikisinin ittifak ettikleri bir nokta yoktu. Tam tersine ikisi de ayrı fikirlerin savunucuları idi. Ancak M. Kemal Paşa'nın, henüz nâzik devre olan 1923 yıllarında "Said Nursi'yi sevdiğini" söy-

lemesini bir politika taktiği olarak değerlendirmek mümkündür. Dine ve din adamlarına hürmetin devam ettiği bir sırada, dindar milletin desteğine muhtaç olanların başka türlü konuşması mümkün olabilir miydi?

"Hayatına son verme" meselesi ise, henüz o devrede muhâliflerin sindirilmeye başlanmamasıyla izah edilebilir. Said Nursi'nin bundan sonraki hayatı ise tamâmen Allah'ın koruması, inâyeti ve yardımıyla geçmiştir. Bediüzzaman bunu ifâde için Eskişehir Hapishânesinde talebelerine yazdığı bir mektupta şöyle demiştir:

Atatürk, tesettür ve içki gibi meseleleri hafifletici bazı inkılâplar yapacağını söyleyince Bediüzzaman karşı çıkmıştı.

"Bundan sonraki hayatımız bize âit olamaz; çünkü müfsidlerin plânlarına göre, yüzde yüz mahv idi. Demek bundan sonraki hayatı kendimize değil, belki hak ve hakikata vakfetmeliyiz. Şekvâ değil, şükrettirecek rahmetin izini, yüzünü, özünü görmeye çalışmalıyız" (*Tarihçe-i Hayat*, s. 213)

Atatürk'ün Eskişehir mahkemesiyle olan münâsebetini anlatan Said Nursi'nin şu ifâdeleri yukarıdaki hâtırayı da desteklemektedir:

"Eskişehir Mahkemesinde altı ay tedkikten sonra, sebebi de cemiyetçilik, tarikatçılık olduğu ve o evham bahânesiyle büyük reisin ona şahsî garazı ile onun aleyhinde bazı adliyecileri teşvik ettiği halde, cemiyetçilik ve tarikatçılık ve Risâle-i Nur cihetinde beraat ettirip, Risâle-i Nurun bir küçük parçası olan 'Tesettür Risâlesini' bahâne ederek kânun ile değil de, yalnız kanaat-ı vicdâniye ile yüz şakird içinde beş-on şakirde altışar ay cezâ verdiler." (*Şuâlar*, s.312-313)

Eskişehir Mahkemesi 1935 yılında cereyan ettiği için yukarıda geçen "büyük reis" ifâdesini "Atatürk" olarak anlamak mümkündür. O yıllarda cumhurbaşkanı olan Atatürk'ten başkası için "büyük reis" denmesi imkânsızdır. Büyük reisin, bazı adliyecileri Said Nursi'nin aleyhinde teşvik etmesi, üzerinde düşünülmesi gereken bir husustur. Demek ki, idam ta-

Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, İsviçre Medeni Kânununu aynen tercüme edenler arasındaydı.

lebiyle muhâkeme edilen Said Nursî, Atatürk'e rağmen asılamamış, sâdece 11 aylık mahkûmiyet almıştır.

HÂDİSENİN TERTİPÇİSİ

ESKİŞEHİR hâdisesini başından sonuna kadar adım adım idâre ve takip eden İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın kim olduğunu ve niçin böyle hareket ettiğini anlamak için hayatını, faaliyetlerini ve fikirlerini öğrenmek gerekir. Bediüzzaman Said Nursî'nin; "Kanımızı isteyen", "Hergün veya her hafta hakkımızda rapor isteye isteye kurban koyunu gibi kesmek için bizi beslettiren", "Evhama kapılıp garaz eden" gibi ifâdelerle vasıflandırdığı Şükrü Kaya kimdir? Yumuşak, affedici, şefkatli ve anlayışlı Bediüzzaman'a, "İşimizi Aziz-i Cebbâr'a havale ediyoruz" dedirten Şükrü Kaya'nın hedef ve maksadı nedir? Niçin Said Nursî ve talebelerini idam ettirmek istemiş, bunu başaramayınca hiç bir hukuk kâidesine uymayacak bir şekilde iddialara mütenâsib düşmeyen "gülünç" hapis cezâlarıyla uğraşmıştır?

Mahkeme, Atatürk'e rağmen fazla cezâ veremedi

Bu soruların cevaplarını vermek için Şükrü Kaya'nın kısa hayatını anlatarak işe başlayalım:

Şükrü Kaya, 1883'de İstanköy'de doğdu. 10 Ocak 1959 yılında İstanbul'da öldü. İlk ve orta tahsilini İstanköy İlkokulu, Midilli İdâdisi ve Galatasaray Lisesinde yaptı. Yüksek tahsilini Paris Hukuk Fakültesinde tamamladı. 1912-1913 yılları arasında hâriciye nezâreti ticâret işleri kâtipliği, 1913'te Edirne merkez sulh hâkimliği, Edirne merkez mahkemesi başhâkimliği yaptı. Aynı yıl mülkiye müfettişliğine geçti. 1914-1916 arasında İzmir'deki Rum göçünü teftiş işlerinde bulundu. İskân-ı Muhâcirin ve Aşâir Müdürlüğünden sonra 1916-1918 arasında mülkiye müfettişi olarak Anadolu ve Irak'ta bulundu. Mütâreke devresinde İzmir Müdâfaa-i Hukuk-u Osmaniye Cemiyetine giren Kaya, Şubat 1919'da tevkif edildi ve 1920'de Malta'ya sürüldü. 1921'de Malta'dan kaçtı ve Anadolu'ya geçerek İstiklâl Harbine katıldı. Zaferden sonra I. Lozan Konferansında müşâvirlik yaptı. Kısa bir müddet İzmir belediye başkanlığında bulundu. 1923'de Halk Fırkasından (CHP) Muğla milletvekili seçildi ve 1924'de Ziraat Bakanı, 1924-25 yıllarında Dışişleri Bakanı oldu. 1927-1938 arasında İçişleri Bakanlığı yaptı. 1936-1938 arasında CHP Genel Sekreterliğini de üstlendi. Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de İçişleri Bakanlığından ayrılarak siyâsi hayattan çekildi. Çeşitli makaleleri, ilim ve edebiyat sahasında tercümeleri vardır.

"ATATÜRK'ÜN EMRİNDE, ATATÜRK'ÜN İZİNDE"

KISACA hayatını takdim ettiğimiz Şükrü Kaya'nın, icraatlarından ve konuşmalarından örnek vermeden önce, onun Atatürk'e olan yakınlığını ortaya koymak gerekmektedir. Herşeyden evvel Atatürk'le küçük bir tartışma yapan veya ona muhalefet eden kimselerin bakanlıkdan olduğu bir devrede, Şükrü Kaya'nın 11 yıl Atatürk'ün Dâhiliye Vekili olması dikkat çekicidir. Onun, hiç de kısa sayılamayacak bu vazifesi, Atatürk'e ne kadar yakın olduğunu gösteren en büyük bir vesikadır. Nitekim onunla uzun yıllar beraber olan ve Dâhiliyede Hukuk Müşâviri olarak Şükrü Kaya'nın emrinde çalışan Ekrem Ergüven, onun sözlerini ve konuşmalarını topladığı kitabın önsözünde, "Atatürk'ün emrinde, Atatürk'ün izinde, Şükrü Kaya'nın Cumhuriyet Hükümeti hayatında düsturu dalma bu olmuştur. Ve bütün arkadaşlarına bu düsturu aşılamıştır" demektedir.

Şükrü Kaya Atatürk'ün uşağıydı

Ekrem Ergüven, İttihatçıların mason kısmından olan Şükrü Kaya için, "Abdülhamid Hükümetine düşman olmayı bize o öğretti" diyerek, İttihatçıların tipik bir vasfını da belirtmiş olmaktadır.

Şükrü Kaya, Atatürk, ne derse onu harfiyyen yerine getirdiği için 11 yıl İçişleri Bakanlığında kalabilmişti.

DİK BİR HEYKEL, EMNİYET HÂSIL OLSUN!

ŞÜKRÜ Kaya, Atatürk ölünceye kadar onun emrinden ve izinden çıkmamış, bütün faaliyetlerini onun izni dâiresinde yapmıştır. Gerek Mecliste, gerekse parti grubunda ve yurdun çeşitli yerlerinde yaptığı konuşmalarda, Atatürk'e olan bağlılığını belirtmiş, ona ne büyük bir saygı beslediğini ifâde etmiştir. 1936 yılında Edirne'de dikilen Atatürk heykelinin açılış konuşmasını yapan Şükrü Kaya, şöyle demiştir:

"Edirnelileri Edirne'de Emniyet Anıtını açıyorum. Edirne ve emniyet... Lügatta birbirine bu kadar yaklaşan başka kelime tanımıyorum. Edirne der demez, bizim hâtırımıza, 'Edirne emniyette oldukça Türkiye'de de emniyet var' gelir. Türkiye'de emniyet yoksa cihan da bilir ki, dünyada emniyet yoktur. Biz Edirne'nin emniyetine ne kadar ehemmiyet veriyorsak, cihan diplomasisi de ona o kadar ehemmiyet vermektedir."

Türklerin Edirne için büyük fedakârlıklara katlandıklarını belirten Şükrü Kaya, "Türkler için hayal olan her terakkiyi Atatürk'ün hakîkat yaptığını" söyledikten sonra sözlerini şu şekilde bitirmiştir:

"Ben onun içindir ki, Atatürk'ün buradaki heykeline Edirne'ye dikilmiş bir emniyet anıtı diyorum. Ve bu emniyetten dolayı Edirneli hemşehrilerimi tebrik ediyorum. Edirne'yi her yönden ve her bakımdan tebrik ediyorum."

Yukarıdaki konuşmayı özetlemek gerekirse, "Edirne'nin emniyeti Türkiye'nin; Türkiye'nin emniyeti de dünyanın emniyeti demektir. Edirne'ye diktiğimiz Atatürk heykeli Edirne'nin emniyetini tesis ettiğine göre, bir heykel dikmekle dünyanın emniyeti sağlanmıştır" demek mümkündür.

Halbuki bir heykelle cihanın emniyetini tesis eden Şükrü Kaya, Edirne'nin Lozan Anlaşmasıyla aldığı şekli

tasvip etmiyordu. 21 Ağustos 1923'de Lozan Anlaşması Mecliste müzâkere edilirken, elde edilen zaferden beklenen neticenin çok mütevâzi olduğunu belirten Şükrü Kaya, millî hudutlar dâhilinde hür ve müstakil yaşamaktan gayri arzusu olmadığını, fakat Lozan'da bu neticelerin alınamadığını söyleyerek, şöyle demiştir:

LOZAN ANLAŞMASINA KARŞIYDI

"GÖRECEKSİNİZ bu muâhede bize Balkan harbi neticesinde, o elemli günlerde elde ettiğimiz 1913 hududunu temin edemiyor. Edirne'nin hayat ve ziyâ menbâlarını kapıyor ve Edirne'yi maatteessüf ölüme mahkûm ediyor.

"Efendiler! Bir şehir tarih-i millîde tuttuğu yerle, hâtırâtıyle, âbidâtıyle yaşamaz. Bir şehrin yaşaması için kendisine bir muhit-i iktisâdi [ekonomik çevre] lâzım. İşte Edirne bu muhit-i iktisâdiden tamâmiyle mahrum edilmiştir. Edirne'nin yaşayabilmesi için Garpta kendisine geniş bir saha lâzımdır. Kendisini denize îsal edecek doğrudan doğruya millî hudutlarımızdan geçecek bir şimendifer ve Bahr-i Sefîdin [Karadeniz'in] kendisine en yakın bir limanı lâzımdır. Bunların hiçbirisi kendisine verilmemiştir. Edirne'nin yarın bir âkibet-i elîmeye düşmek ihtimâli büyük bir kehânete tevakkuf etmez. Hudut yavaş yavaş tesirini yapmaktadır. Asırlardan beri yerleşen Türkler yavaş yavaş yurtlarını terketmektedirler."

Konuşmasından da anlaşıldığı gibi Şükrü Kaya, Lozan Anlaşmasına karşıdır. Bu anlaşmanın beklenen neticeleri vermediğine inanmaktadır. Ne var ki, bu konuşmanın sahibi Şükrü Kaya, 13 yıl sonra Edirne'de konuşma yaparken, yıllar önce söylediklerini unutmuştur. Atatürk'ün İçişleri Bakanı, artık Atatürk'ün dedikleri neyse ona kayıtsız şartsız uymakta, dün öldüğünü söylediği şehrin, bugün bir heykelle emniyetinin tesis olduğunu iddiâ edebilmektedir.

MEDENÎ KÂNUN MÜTERCİMİ

ŞÜKRÜ Kaya, İsviçre Medeni Kânûnunu Türkçeye aynen tercüme edenler arasındadır. Bilindiği gibi Anayasanın 174. maddesinde teminat altına alınan inkılâp kânunları sayılırken, 4. maddede şu ifâdeler yer almaktadır:

"17 Şubat 1926 tarihli ve 743 sayılı Türk Kânunu Medenisiyle kabul edilen, evlenme akdinin evlenme memuru önünde yapılacağına dâir medenî nikah esâsı ile aynı kânunun 110. maddesi hükmü."

Evlenme, boşanma ve mirasla ilgili maddeleri başta olmak üzere birçok bakımdan İslâmî prensiplerle çelişen Medenî Kânunun tercüme işiyle ilgili olarak, o günleri yaşayan Rıza Nur, şunları anlatmaktadır:

"İsviçre Kânûn-u Medenîsini Mahmut Esat tercüme ettirdi. Bu heyette Şükrü Kaya da vardı. Sırf Türkçe tercüme edilmesine gayret etmişler. İyi. Ancak Fransızcasının bile anlaşılması için İsviçre'de nice şerhleri yapılmış olan bu eseri iyi anlayamadıklarından çok yerlerini basmakalıp tercüme etmişler; birşey anlaşılmıyordu. Zaten Şükrü Kaya'nın en bilmediği şey, ana dili olan Türkçedir. İki satır yazsın, üç-beş imlâ hatâsı, üç-beş gramer hatâsı vardır. Bunlar bir de vahim bir hatâ yapmışlar: Arapça olmasın diye hukuk ıstılahlarını koymamışlar. Bunları cümle ile ifâde etmişler. Halbuki bu büyük kusur, gâyet câhilâne bir tarzdır. Bu eser ilmî bir eserdir. İlim ıstılahsız olur mu? İlimde terim denilen bir kelime bâzen beş-on sahife ile izah edilir. Halbuki bir kelimelik ıstılahı bugün erbâbı bütün bu sahifelerdeki mâlûmâtı tahattur eder." (*Hayat ve Hâtıratım*, c.4, s.1352)

Demek bir inkılâp olarak kabul edilen bu kânunu tercüme eden he-

yette. Şükrü Kaya gibi Türkçe bilgisi zayıf bir kimse de bulunmuş. İşin garibi, sırf Arapça düşmanlığı yüzünden Arapça ıstılahlardan kaçınılması tam bir fecaattir. Rıza Nur, bahis mevzuu kânunun Meclisteki kabul edilişini de şöyle anlatıyor:

"MAHKEMELER ÇORBA OLDU"

"NEYSE bunu da büyük bir şatafatla Meclise kabul ettirdiler. Meclisde bu tercümeyi müzâkere eden encümende Necmeddin Molla ve Yusuf Kemal de vardı. Bir gün kütüphânede çalışıyorlarken yanlarına gittim. 'Ne yapıyorsunuz?' dedim. 'Anlamağa çalışıyoruz, yaptığımız da yapacağımız da bu' dediler. Demek tedkik ve sonra tasdik heyeti de birşey anlamamış. Halbuki bu iki adam bu işin reculûdürler. Pekiyi, bunlar anlamazsa onu tatbik edecek mahkemeler nasıl anlayacak? Nitekim anlayamadılar. Mahkemeler çorba, hükümler sakat oldu.

"Kânun, Mecliste bilâ teemmül ve münâkaşa (düşünülmeden ve tartışılmadan) kabul edildi. Boyacı küpünden çıkar gibi çıktı. Bu kânunu medeni Hıristiyan an'anelerini hâiz. Biz Türkler ise hemen on asırdır Müslümanız. Kânun demek örf demektir. Zavallı Türkün, talihsiz başı varmış. Bütün zıddına olan örfler tepesine biniyor. Arap örfünden kurtuluyoruz, başka ecnebi millet örfüne giriyoruz, yine olmadı, yine olmadı. Arap örfünden şikâyet ederken daha belâ olarak Hıristiyan örfünün pençesine düştük. Hiç olmazsa Araplar gibi Müslümandık. Sonra bunun esâsı Roma Hukukudur. Bunlarda biraz rötuş lâzımdı. Aynen almak hatâ idi. Aldılar, hem de bunda pek de ileri gittiler. Sonunda gülünç şeyler oldu" (*a.g.e.*, s.1353)

Meclis, Medenî Kânunu tartışmadan kabul etti

YUSUF KEMAL TENGİRŞENK— İsviçre Medeni Kânununu tercüme eden o hiç bir şey anlayamadığını itiraf etmişti.

Rıza Nur gibi İslâmî meselelerde fazla hassas olmayan, hattâ lâkayt diyebileceğimiz bir kimse bile İslâmiyet gerçeğini görüyor ve Şükrü Kaya'nın da içinde bulunduğu heyetin "aynen tercüme"sini kabul edemiyordu. Burada Rıza Nur'un yaptığı gibi İslâm hukukuna "Arap örfü" demek yanlıştır. Zirâ, İslâm hukukunun ana kaynağı Allah'ın kelâmı olan Kur'an-ı Kerim ve Peygamberimizin (a.s.m) sözlerinden meydana gelen hadislerdir. Cumhuriyetle birlikte İslâma âit olan herşeye "Arap" damgası vurularak, "milliyeti çürütmekle dini çürütmeye çalışmak" metodunun, Rıza Nur da tesirinde kalmış olacak ki, yukarıdaki cümleyi kullanmıştır. Ancak o inkılâpçılardan insaflı olduğundan, nisbeten daha mâkul düşünmektedir.

TESETTÜR DÜŞMANI

BEDİÜZZAMAN Said Nursi'nin, çok evlilik, boşanma ve mirasla ilgili Kur'an'da yer alan âyetleri tefsir ettiğini ve bunların Türk Medeni Kânununa uymadığını ileri süren mahkemeye karşı yaptığı müdâfaayı daha önce kaydetmiştik. İsviçre'den Kânun-u Medeniyi tercüme edenlerden olan Şükrü Kaya'nın, Said Nursi'yi adım adım takip ettirmesinin sırrını anlamak elbette zor değildir. Onlara göre, Said Nursi nasıl olur da, Kânun-u Medeniye aykırı "yorumlanabilecek" bir tefsir yapardı ki... Bütün hacının, hocanın susturduğu, susmayanların da susturulduğu, hâlâ konuşmakta inat edenlerin ise münâsib bir şekilde hayatlarına son verildiği bir devrede, Said Nursi hangi maksatla tefsir yazar, talebe yetiştirir, dini neşriyatta bulunurdu... Hem de eserlerini Kur'an harfleriyle yazardı... "Elbette bunun hesâbını vermelidir "düşüncesiyle, idam talebiyle dâvâ açılmıştı.

TEVFİK RÜŞTÜ ARAS— Tıpkı Şükrü Kaya gibi Atatürk ölünceye kadar bakanlığı devam eden meşhur bir masondu.

Şükrü Kaya'ya göre Said Nursi'nin suçu, Kânun-u Medeniye aykırı "yorumlanabilecek" tefsirlerden ibâret değildi. O, bir de tesettür hakkında risâle yazmış, açık-saçıklığa karşı çıkmış, eserinin bir yerinde, "Mesmûâtıma göre, merkez ve payitaht-ı hükümette, çarşı içinde, gündüzde, ahâlinin gözleri önünde, gâyet âdi bir kundura boyacısı, dünyaca rütbeten büyük bir adamın açık bacaklı karısına bilfiil sarkıntılık etmesi, tesettür aleyhinde olanların hayâsız yüzlerine bir şamar vuruyor" demişti. (*Lem'alar*, s.185)

Oysa Şükrü Kaya gibi inkılâpçılara göre, açılıp saçılmak medeniyetin icâbındandı. Nitekim 1935 yılında, parti kurultayında, umumi işler hakkında bilgi verirken tesettür aleyhinde olduğunu belirtmişti. Partide çarşaf ve peçenin kaldırılması hususu dile getirilmiş, Şükrü Kaya da buna cân ü gönülden katıldığını şöyle ifâde etmişti:

REJİMİN ESÂSI NEYMİŞ?

"KADIN inkılâbı bir memleketin istiklâlinin ve istikbâlinin muhâfızı, rejimin esâsıdır. Komisyonumuzun ve hükümetimizin alâka ile takip ettiği bu işi onaylamanız hükümet için büyük bir direktif olacaktır." (*Şükrü Kaya, Sözleri, Yazıları*, Der. Ekrem Ergüven, s.211)

Yukarıdaki ilk cümleye dikkat etmek lâzımdır. Demek ki, memleketin istiklâli ve istikbâlinin koruyucusu ve rejimin esâsı "kadın inkılâbı" imiş! Bu sözün, tesettürün yasaklanmasıyla ilgili bir taleb üzerine söylendiğini düşünürsek, memleketin istiklâli ve istikbâli kadının açılmasına bağlı. Demek inkılâpçılara göre açık saçıklık, "rejimin esâsı"dır. Bu derece basit, bu derece sathi, bu derece şuursuz ve mantıksız bir iddiânın, kendisini akıllı kabul eden insanlar tarafından söylenmesi çok gariptir. Ne acıdır ki, bu sözlerin sâhibi 11 yıl Türkiye'de İçişleri Bakanlığı yapmıştır.

Şükrü Kaya'nın bu sözünü düşününce, Bediüzzaman Said Nursi ve talebelerini tevkif etmek için niçin gülünç bir alârm vererek Türkiye'de korku ve dehşet estirdiği, bir askerin yapacağı işi niçin Jandarma Genel Komutanını da yanına alarak bir kıta askerle yaptığı, niçin Said Nursi'yi idam ettirmek için uğraştığı kolayca anlaşılır. Çünkü onların sakat mantığına göre, Said Nursi, kadının

Şükrü Kaya'ya göre rejimin temeli tesettür düşmanlığı

örtünmesini müdâfaa ettiği için rejimin temelini yıkmaktadır. Ülkenin "istiklâlini ve istikbâlini" garantiye almak için de idâmı gerekmektedir! Ne yazık ki, Türkiye'nin idâresini elinde bulunduran kimseler uzun yıllar böylesi komik düşünceleri taşıdılar. Aradan yıllar geçti, ne değişti?

1980'li yıllarda hâlâ üniversite talebelerinin başörtüsüyle uğraşılması, tesettürün, rejimin temeline yönelmiş bir tehlike olarak görülmesi; 1935'lerdeki Şükrü Kaya zihniyetinin pek değişmediğini gösteriyor. 1980-89 Türkiye'sinde de, hâdiseye tıpkı 1935'deki gibi bakılıyor.

EFENDİ, BEY, PAŞA KÂNUNU

CUMHURİYETLE birlikte eskinin bütün eserleri siliniyordu. Osmanlı devrinden kalan eserlere olan düşmanlık o dereceye varmıştı ki, onların kullandığı kelimeler bile yasaklanıyordu. Bugün 1982 Anayasasında bile hâlâ teminat altında bulunan inkılâplardan "Efendi, Bey, Paşa gibi Lâkap ve Ünvanların Kaldırılmasına Dâir kânun" çıkarılmış, böylece "hacı, hoca, molla, hâfız, bey, efendi, hazret, hanım, ağa" gibi lâkap ve ünvanlar kaldırılmıştır. Bahis mevzuu kânunun çıkması için teklif veren de zamanın

1930'lu yıllardan 1980'li yıllara gelindiğinde ne değiştiğini düşünmek için, başörtülü diye üniversiteye alınmayan kız talebelerin yaptıkları oturma eylemini tabloleştıran şu resime bakmak yeter.

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dır. Ona göre, "Türk inkılâbının en açık vasfı demokratik olmasıdır. Yukarıdaki lâkap ve ünvanlar da "demokrasi esâsına uymamaktadır". Eşitliğin tesisi için bu ünvanların kaldırılması gerekmektedir. Çünkü "Bunlar fuzûlî lâkaplar. Bunlar halkı ve hakkı ezmek için kullanılıyor" der Şükrü Kaya. Tabiî bu konuşmasında, "general, mareşal" ve benzeri kelimelerin niçin kullanılacağını açıklamaz.

Oysa gerçek tamâmen farklıdır. Asıl maksat, bahis mevzuu ünvanlarla cemiyette tanınan ve milletin İslâmî kültürle yetişmesine sebep olan insanların, ünvanlarını ellerinden almak ve nüfuzlarını kırmaktır. Ama maksatlarına hiç bir zaman ulaşamamışlar, bu ünvanlar 55 yıl mer'iyette olan kânuna rağmen kaldırılamamıştır. (Mevzuyla ilgili geniş bilgi için bakınız: *Yakın Tarih Ansiklopedisi*, c.1, s.247-265)

Müstebidler, "diktatörlüğe" demokrasi diyorlardı

LÂİKLİK NE DEMEKMİŞ?

YUKARIDA bahsini ettiğimiz kânuna yakın sebeplerle çıkarılan Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkındaki Kânun münâsebetiyle konuşan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "Büyük inkılâbımızın temellerinden biri de lâik olmaktır. Lâik olmak demek, devlet işlerinde ve ulus işlerinde dini tedrisatı kaldırmak demektir" sözlerini sarfetmiştir. Kaya, hilâfetin ilgâsı, mahkemelerin birleştirilmesi ve şer'iye mahkemelerinin kaldırılması gibi kânunları da lâiklik için yaptıklarını belirtmiştir.

Lâikliği, "devletin temellerinden biri" kabul eden, onu da "millet işlerinde dini ders vermeyi kaldırmak olarak gören Şükrü Kaya'nın, Risâle-i Nur isimli 120 eser yazan Said Nursi'yi öldürmek için çırpınmasını anlamak zor değildir. Dinsizce bir tatbikata "lâiklik" adını takanların, dinle ilgili en ufak bir şeye tahammül edemeyecekleri âşikârdır.

Bazı kisvelerin giyilmesini yasaklayan kânuna göre, dinî vazîfe ifâ eden hocaların, vazîfe hâricinde, icrâ ettikleri vazîfeye uygun kıyâfet giymeleri yasaklanıyordu. Böylece hocalar, cemiyet içinde kendilerini ayıran bir kıyâfetten mahrum bırakılıyor, onların nüfuz ve tesiri kırılmak isteniyordu.

"DEVLET DİNİN AHKÂMIYLA İLGİLENMEZ"

BAHİS mevzuu kânun Meclis'te görüşülürken, Şükrü Kaya da bir konuşma yapmış ve o devir idârecilerinin hâdiseye nasıl yaklaştıklarının tipik bir örneğini vermiştir:

"Baylar! Bu kânunu icâb ettiren sebebin aslı, mâhiyet-i inkılâbın emrettiği bir zarûrettir. Türkiye Cumhuriyetinin, hattâ Türkiye Devletinin bekâsıyla [ayakta kalmasıyla] alâkadar bir nizâm-ı amme meselesidir.

"Lâik devlet, bu zarûretleri gözetirken, şu veya bu dinin ahkâmıyla alâkadar olmaz (Okay sesleri). Bu kararları verdiren sebepler, doğrudan doğruya milletin menfaatinin icâb ettirdiği maddî ve gerçek sebeplerdir. Şu dinde bu kıyâfet vardır, bu dinde şu kıyâfet vardır. Hakikaten lâik olan hükûmetimizin aklından böyle bir endişe geçmemiştir. Bu yürüyen ve yürümesi lâzım gelen canlı inkılâbımızın eseridir. İnkılâp yapıldığı zaman onun gösterdiği zarûretler takip edilmez ve inkişâfına yardım edilmezse, o inkılâp geri kalır, hattâ geriye döner. İnkılâp geriye döndüğü vakit, bu Türk câmiâsının nasıl bir âkıbete düçar olacağını tahmin etmek gâyet

kolaydır. İnkılâbın emirlerini yapmamak irticâa hizmet etmek, mürteci olmak demektir. İmparatorluğun kendi eliyle hazırladığı akıbetleri bu millete tekrar hazırlamak demektir. Bizim içimizden asla böyle bir adam çıkmayacaktır." (Okay sesleri)

İKİ İNKILÂP KÂNUNU NİÇİN ÇIKTI?

KÂNUN görüşülürken, Muş mebusu Hakkı Kılıç, "Gönül arzu ederdi ki bu kânun, şapka kânûnu ile beraber gelsin. Fakat iç işleri bakanı arkadaşımızın dediği gibi, belki zamanı gelmemişti. Geç oldu, nihâyet oldu" demiştir. Burada durmak ve dikkatle düşünmek gerekmektedir. Gerçekten de inkılâp kânunlarına dikkat edenler, bunların peş peşe çıktıklarını görürler. Anayasanın 174. maddesinde sayılan bu kânunların altısı 1924-1928 yılları arasında çıkmıştır. Dört yılda altı kânun çıkaran inkılâpçıların, 1928'den altı yıl sonra, 1934'de peş peşe iki inkılâp kânunu daha çıkarmaları dikkat çekicidir. Hakkı Kılıç'ın dediği gibi, bazı kisvelerin giyilmesini yasaklayan kânun, Şapka İnkılâbıyla birlikte çıkabilirdi. Ama İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, o yıllarda henüz zamanının gelmediğini söylemiştir. Demek ki zamanı şimdi gelmiştir. Acaba ne olmuştur da bu kânunlara ihtiyaç duyulmuştur?

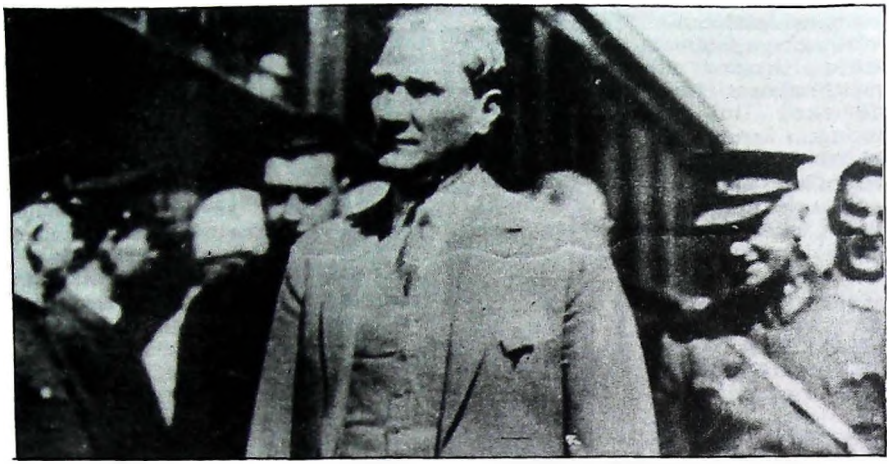

HAKKI KILIÇ— Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kânun, Şapka Kânunuyla birlikte çıkmalıydı.

Bayram değil, seyran değil, bu kânunlar niye çıktı?

Bu sorunun cevâbını vermek için daha önce temas etti̇ğimiz bir gerçeği tekrar hatırlatmak gerekmektedir. 1930'lu yıllarda din adına hizmet eden bütün şeyhler ve hocalar susturulmuş, bunlara büyük baskılar yapılmıştır. Bediüzzaman Said Nursi ise herşeye rağmen faaliyetlerine devam etmektedir. Çevresinde daha çok "hoca" ünvânıyla tanınmakta, kıyâfet olarak da "cübbe ve sarık" giymektedir. "Hoca" kelimesini ve "cübbe-sarık" giyilmesini yasaklayan kânunlar, 1934 yılının sonbaharında çıkarılmıştır. Bediüzzaman ise 1934 yazında Barla'dan Isparta'ya getirilmiştir. Burada bütün hareketleri gözetlenmekte, ne yaptığı en ince teferruâtına kadar takip edilmektedir. Maksat, küçük bir bahâne bulmaktır. Bir taraftan bahâne aranırken, diğer taraftan da Mecliste bahsini ettiğimiz inkılâp kânunları çıkarılmıştır. Ancak biz, bu iki inkılâp kânununun, sırf Bediüzzaman'ı mahkûm edecek bir bahâne bulmak için yapıldığına dâir bir vesikadan mahrumuz. Fakat birçok emâre ve işâretin bulunduğunu da kabul etmek gerekir.

Bunlardan birisi de, Bediüzzaman'ı idam ettirmek isteyen İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın, Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceği Hakkındaki kânunun müzâkeresi esnâsında sarfettiği, "Bu kânun, şu veyâhut bu ferde şu veyâhut

bu teşekküle karşı alınmış bir tedbir değildir. Umûmîdir ve zamanın, inkılâbın îcâb ettirdiği bir zarûrettir. Yani bu tedbir bugün alınmazsa memleketin âsâyişi, âkıbeti vahim neticelere uğrar" sözüdür. Demek ki bu kânunun bir kişiyi hedef aldığına dâir bir zan veya ihtimal vardır ki, Şükrü

Bediüzzaman için iki inkılâp kânunu çıkarıldı

Kaya bu sözü söyleme ihtiyâcı hissetmiştir. Yine Kaya'nın sözünü ettiği "âsâyiş" meselesi, Bediüzzaman'ın Eskişehir Mahkemesinde çok bahis mevzuu edilmiştir.

Yine mahkeme devamlı sarık saran Bediüzzaman'a, niçin şapka takmadığını ısrarla sormuş, böyle ehemmiyetsiz bir mesele üzerinde çok durmuştur ki, bu da bazı kisveleri yasaklayan kânunla ilgilidir. Yine mahkeme, Bediüzzaman'ın resmen vazifesiz olduğunu, dini faaliyet gösteremeyeceğini ileri sürmüştür ki, bütün bunlar inkılâp kânunlarının maksatlarıyla yakından alâkalıdır.

AYASOFYA'YI KAPATANLARDAN

1935 YILI birçok bakımdan kara bir yıldır. Asırlarca Müslümanların ibâdet ettikleri, fethin sembolü Ayasofya'nın, sahte bir kararnâmeyle müzeye çevrilmesi de bu yılda olmuştur. Numarası olmayan ve Resmi Gazetede yayınlanmayan bu Bakanlar Kurulunun sahte kararnâmesinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın da imzâsı vardır. Hem de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a vekâleten de imzâ attığı için sahte kararnâmedeki "çift imzâlı" tek bakan Şükrü Kaya'dır.

Bakanlar Kurulunun sahte kararnâmesinde reîsicumhur olarak Atatürk'ün, başvekil olarak da İsmet İnönü'nün imzaları bulunuyordu. 24 Kasım 1934 tarihli kararnâmenin gereği yapılmış ve 481 yıl câmi olarak kullanılan bu ecdât yâdigân eser, 1 Şubat 1935'de müze olarak açılmıştır. (Mevzuyla ilgili geniş bilgi için Yakın Tarih Ansiklopedisinin 7. cildine bakınız.)

1950 öncesinde uzun yıllar Hakkari ve Van mebusluğu yapan İbrahim Arvas, Şükrü Kaya'yı "masonların sözcüsü" olarak vasıflandırmıştır. Arvas, mason localarının kapatılmasını ve

Şükrü Kaya'nın vaziyetini Tarihi Hakikatler isimli kitabında uzun uzun anlatmıştır. Arvas, Şükrü Kaya'nın, mason derneklerinin kapatılmaması için çalıştığını belirtmiştir. (Bkz. Yakın Tarih Ansiklopedisi, c.2, s.275-276)

EMİRLE OLDUĞU İÇİN TEKRAR AÇILDI

ADLİYE Vekili Mahmut Esat Bozkurt, CHP'nin ilk grup toplantısında sunduğu takrirde, "Biz babalarımızın ve dedelerimizin tarikatlarını kapattık. Masonluk da kökü dışarıda bir Yahûdi tarikatıdır" demiştir. Bu söz üzerinde biraz durmak icâb eder. Bilindiği gibi İslâm güneşinin bir ışığı olan tarikatlar, 30 Kasım 1925 yılında çıkarılan bir kânunla yasaklanmıştı. Bir inkılâp kânunu olarak çıkarılan bu kânun bugüne kadar gelmiştir. Mason locaları ise emirle kapandığı için, önünü zamanında tekrar açılmıştır.

İBRAHİM ARVAS— Masonlarla sözcüsü olan Şükrü Kaya, Mason teşkilâtlarının kapatılacağını duyunca başından süt dökülmüş kediye döndü.

Yerleri hiç değişmeyen masonlardan İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın her zaman bakanlıkta kalmaları gösteriyor ki, Atatürk'ün masonluğa olan tepkisi, tarikatlara olan tepkisinden daha azdır. Onun mason teşkilâtlarını kapatması, fikriyâtından çok, beynelmilel bir teşkilât olması sebebiyle, dışarıdan emir aldıkları için olabilir.

"ALTIOK"UN ANAYASAYA GİRMESİ

ANKARA'DA yeni kurulan Meclis, ilk defa 20 Ocak 1921'de 23 maddelik bir Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu

Şükrü Kaya masonluğun yasaklanmasına karşıydı

(Anayasa) kabul etmişti. 29 Ekim 1923 yılında bu anayasanın 6 maddesinde değişiklik yapılmış, cumhûriyetin ilânıyla devletin dininin, İslâm dini olduğunu belirten kânun kabul edilmiştir. Buna göre, 1923'deki değişiklikle anayasanın 2. maddesi, "Türkiye Devletinin dini, din-i İslâmdır. Resmi lisanı Türkçedir" şekline girmiş. 20 Nisan 1924'de kabul edilen 105 maddelik anayasada ise 2. maddenin ilk şekline "Makarrı [başşehri] Ankara şehridir" ifâdesi ilâve edilmiştir. Bu şekilde Türkiye Devleti, beş yıl İslâm Cumhuriyeti olarak isimlendirilmiştir. 10 Nisan 1928 yılında ise Anayasada değişiklik yapılmış ve ikinci maddede yer alan "Devletin dini, din-i İslâmdır" ifâdesi çıkarılmıştır. Böylece devlet, 9 yıl "din"-siz kalmıştır. 5 Şubat 1937 yılında ise aynı maddede tekrar değişiklik yapılmış ve Cumhuriyet Halk Partisinin altı esâsı anayasaya geçirilerek, madde şu hâle getirilmiştir:

MAHMUT ESAT BOZKURT— Atatürk, mason teşkilâtlarının kapatılmasına dâir tahlîli ona vardırmıştı.

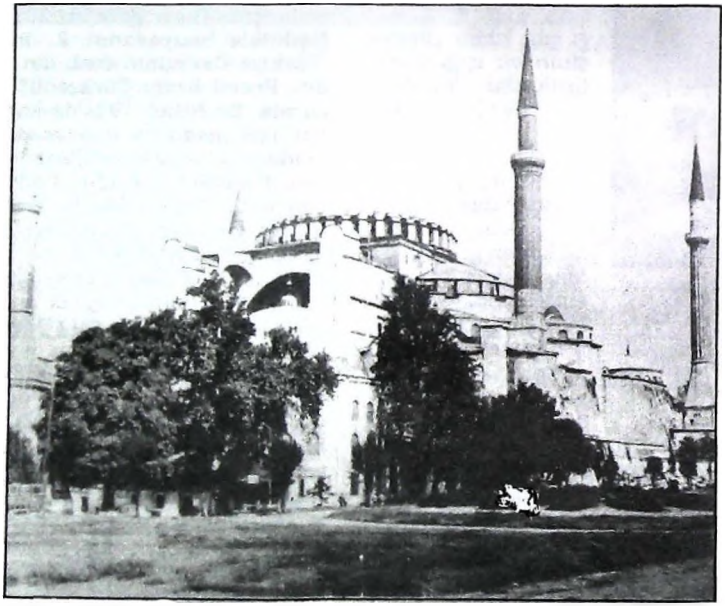
"Türkiye Devleti Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve inkılâpçıdır. Resmi dili Türkçedir. Makarrı Ankara şehridir."

Böylece Cumhuriyet Halk Partisinin altı okuyla

CHP'nin 6 oku, "Atatürk ilkeleri" diye yutturuldu

sembolize edilen altı ok Anayasaya girmiştir. Daha sonraki yıllarda Atatürk ilkeleri olduğu ileri sürülen bu altı prensibin, aslında CHP'nin altı okundan başka birşey olmadığını yine bu partiye mensup kimseler itiraf etmişlerdir. 1936-1938 yılları arasında CHP'nin Genel Sekreterliğini yapan Şükrü Kaya, Cumhuriyet Halk Partisinin Umumi Reis Vekili ve Başbakan İsmet İnönü ile 153 arkadaşının teklifi üzerine hazırlanan Anayasa değişikliğini sunmak için Meclisteki yaptığı konuşmada, "Cumhuriyet Halk Partisinin prensipleri, programında vazih bir surette tesbit edilmiştir. Bu cihanca malûmdur" demiştir.

Şükrü Kaya'nın cihanca malûm dediği CHP'nin altı oku, yıllarca "Atatürk ilkeleri" diye yutturulmuştur. Oysa bizzat bu partinin genel sekreteri, Anayasaya sokulan altı prensibin Halk Partisinin esasları olduğunu belirtmiştir.

Asırlarca Müslümanların namaz kıldığı Ayasofya Camiini, mâbediliktan çıkarıp putkâneye çevirten "sahte kararname"de çifte imzası bulunan tek bakan, Şükrü Kaya idi. O, hem kendisi adına, hem de Dışişleri Bakanına vekâleten imza atmıştı.

Şükrü Kaya konuşmasında, Atatürk'ün Türkün istiklâlini kurtardığını, böyle bâdirelere düşmemesi için bir devlet sistemi kurduğunu belirterek, şöyle devam etmiştir:

"Bu devlet sisteminde tatbik edile-

cek olan prensipleri vaz, açık ve müsbet olarak program hâlinde tesbit etti. Bu programı ve bunun tatbikini kendi kurduğu Cumhuriyet Halk Partisinin eline ve mesuliyetine verdi."

CHP'NİN 1. OKU: DEVLETÇİLİK

DAHA sonra altı prensibi sayan Kaya, "devletçilik" prensibini izah ederken, "Türk milleti devletçidir. Asırların gösterdiği, tarihin seyri isbat etmiştir ki, modern tekniğin ve ekonominin, mâliyetin teknik ve müsbet icâplarına gündelik hayatlarını ferdî olarak ve cemiyet hâlinde uydurmayanlar dâima geri kalmaya mahkûmdurlar. İlerlememek, gerilemek, ezilmek demektir" şeklinde hamasî nutkuna devam edip gitmiştir.

Bugün Türkiye ve dünyadaki umumî temâyül ise, devletçilikten ziyâde hususî teşebbüs yönündedir. Nitekim, 1961 ve 1982 Anayasalarının 2. maddelerinde devletçilikten bahsedilmemiştir.

CHP'NİN 2. OKU: MİLLİYETÇİLİK

İKİNCİ prensibin "milliciliik" olduğunu söyleyen Şükrü Kaya, bunu izah ederken de milletin son asırlarda ekonomik ve sosyal elemler çektiğini hatırlatarak şöyle konuşmuştur:

"Eğer tekrar bu acı hâtıralara dönmemek, bu elim hayatı yaşamamak, beşeriyete de böyle bir felâket hazırlamak istemiyorsak, Türk milleti behemehal Türkçü ve millici olmak lâzımdır. Fakat bizim millici şiârımız dar ve inhisarcı değildir, bizim milliciliğimiz sırf beşeriyetin İlâ ve teâlisine ve bütün dünyayı mesut ve mürefeh yaşatmaya mâtuf bir milliyetçiliktir."

Şükrü Kaya, "dar ve inhisarcı" milliyetçiliğe karşı çıkarken, prensiplerinin "ırkçılık" mânâsında olmadığını söylemek istemiştir. Ancak Cumhuriyet devrinde kafatası ölçmeye kadar varan milliyetçiliğin, nasıl "ırkçılık" olmadığını düşünmek gerekir.

1961 Anayasasının ikinci maddesinde bu prensip, TC'nin "milli" olduğu şeklinde geçerken, 1982 Anayasasında, "Türkiye Cumhuriyeti,... Atatürk milliyetçiliğine bağlı... bir hukuk devletidir" ifâdesiyle belirtilmiştir.

REFİK SAYDAM— Şükrü Kaya'nın, İnönü'yü İstanbul'a çağırarak aldürteceğini sezmiş, İnönü'yü İstanbul'a salmamıştı.

CHP'NİN 3. OKU: HALKÇILIK

CUMHURİYET Halk Partisinin, Anayasa maddesine geçirilen üçüncü okunun "halkçılık" olduğunu belirten İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, bunu izah ederken kendine göre referandumun ne demek olduğunu anlatmıştır:

"Halkçılığımızın tatbikattan ve teşrii hayattan yeni elemanlar alarak cihana nümûne olacak kadar ileriye varmış hukukî eserleri vardır. Partimizin her sene toplanan Ocak kongreleri, iki senede bir toplanan vilâyet kongreleri, dört senede bir toplanan büyük kurultayı Avrupa hukukunda inisiyatif, lejislatif ve referandum denilen esasların amelî tatbikinden başka birşey değildir."

İnsan şu satırları okuyunca, "Referandum da neymiş?" demekten kendisini alamıyor. İleri demokrasilerin, halkın görüşünü öğrenmek için başvurdukları en güzel usûllerden biri olan referandum bir tarafa, daha demokrasinin en birinci ve en basit şartı olan çok partili hayata bile geçe-

meyenlerin şu sözleri ciddiyetten ve gerçeklerden uzaktır.

CHP'NİN 4. OKU: LÂİKLİK

ŞÜKRÜ Kaya, lâiklik prensibini anlatırken de, sanki ülkeyi geçmişte kâhinler ve mesuliyetsizler yönetmiş gibi, "Bu memleket kâhinlerin ve gayr-i mesullerin vicdanlara âmir olmasından, devlet ve millet işlerini görmesinden çok zarar görmüştür" demiştir. Kendilerini övmek için, geçmişi yeren Kaya, lâikliği izah ederken de şunları söylemiştir:

"Madem ki tarihte deterministiz; madem ki icraatta pragmatik maddiyatçıyız, o halde kendi kânunlarımızı kendimiz yapmalıyız. Kendi cemaatimizi mâverayı dünyaya [öteki dünyaya] taalluk eden her türlü endişelerden, her türlü lâhuti ideallerden müberra olarak kânunlarımızı, bugünün icaplarını, maddi zarûretlerini gözönünde tutarak yapmalıyız. Memleketin maddî hayatı ancak bu süretle kurtulur. Mâneviyâtı için Türkün temiz ahlâkını tekâmül ettirmek kâfidir. Onun içindir ki biz herşeyden evvel lâikliğimizi ilân ettik. Kânunlarımızı ona göre yaptık. Şimdi de Teşkilât-ı Esâsiye Kânunlarımıza koymak istiyoruz. Eşhasın vicdan hürriyetlerine ve istedikleri dinlere intisâbına zerre kadar müdâhalemiz yoktur. Herkesin vicdanı hürdür. Bizim istediğimiz hürriyet, lâikliklen maksadımız, dinin memleket işlerinde müessir ve âmil olmamasını temin etmektir. Bizde lâikliğin, çerçevesi ve hududu budur."

Şükrü Kaya'nın yukarıda anlattığı "lâiklik" dünyadaki hiçbir standarda uymamaktadır. Çünkü lâikliğin tatbik edildiği Batı ülkelerinde, maksat, dinin bütün izlerini yok etmek değil, din ve vicdan hürriyetini teminat altına almaktır. Yukarıdaki ifâdeler, materyalist bir anlayışın yanısıra, inançsız ve dinsiz bir felsefeyi de içinde taşımaktadır.

Şükrü Kaya, İslâmiyetten başka bir şey olmayan şeriat için de menfî ifâdeler kullanmış, Türk milletinin şeriatın hükümlerinden çok zarar gördüğünü ileri sürdükten sonra şöyle demiştir:

"Eğer dünyada İslâmiyet yaşıyorsa, 10 asırdan 12 asırdan beri kendisini müdâfaa eden Türklerin koluna, kanına ve kafasına medyundur [borçludur]. Bizim dâvâmız bu hakikatın da çok fevkinde bir dâvâdır. Biz diyoruz ki, dinler câmilerde ve mâbedlerde bulunsun. Maddi hayat ve dünya işine karışmasın. Karıştırmıyoruz, karıştırmayacağız."

Şükrü Kaya'nın lâikliği düpe düz dinsizlikti

"Biz maddiyatçıyız. Kendi cemaatimizi öteki dünya ile ilgili her türlü endişelerden, lâhuti ideallerden müberra olarak, kânunlarımızı maddî zarûretleri gözönünde tutarak yapmalıyız."

Şükrü Kaya'nın yukarıdaki sözleri, ancak İslâmiyet düşmanlığıyla izah edilebilir. Allah'ın korumasını ve yardımını hiç nazara almadan İslâmiyetin varlığını sâdece Türklerin varlığıyla izah etmek, çok eksik ve yanlış bir değerlendirmedir. İslâm dinini mâbedlere hapsetmek ise, ancak dinin sosyal hayattaki büyük tesirini kırmak ve yok etmek hedefiyle izah edilebilir. Bunun adına da lâiklik perdesi altında düpe düz dinsizlik denir. Şeflik devirlerindeki tatbikat da hep bu minval üzeredir.

Lâiklik, prensibi, 1961 ve 1982 anayasalarında aynen muhâfaza edilmiştir. Laiklik madrabazlarının anlayışı eskisi gibi olmakla birlikte, millet tatbikatı yumuşatmıştır. Madrabazlar bundan da oldukça rahatsızlardır.

NECİP ALİ— İstiklâl Mahkemelerinin meşhur cânîlerinden olan bu zat, Halkevlerine Bediüzzaman'ın peşinden gidenler kadar kalabalık topla-madıklarından dertlenmişti.

CHP'NİN 5. OKU: İNKILÂPÇILIK

ŞÜKRÜ Kaya, inkılâpçılığı anlatırken de şunları söylemiştir:

"Biz bu prensiplerimizi istatistik olarak almadık. Muayyen bir formül tatbik ederek ve onu ebediyyen muhâfaza için de almadık. Hayatın gündelik zarüretlerinden mülhem olarak aldık. İnkılâpçılığın esas ruhu budur. Dünya için en iyi yapılan kânunlar, bugün kütüphâne camekanlarında tozlarla örtülüdür. Ne mükemmel sistemler vardır ki, hiçbir tatbik sahası ve imkânı bulamamıştır. En iyi kânunlar maddeleri en iyi kânunlar değildir. Millete en uygun olan kânundur. Ve millet meclislerinin en mühim vazifesi milletlere en muvaffık gelen kânunları yapmaktır ve bizim meclisimiz de böyle yapmıştır."

Demek icraatlarının neticesinin ne olacağını kendileri de bilmiyorlar. İcraatları tutarsa ne âlâ. Değilse "sil baştan" icraatlara böylece bir ad konuyor ve bir nevi "meşrûiyet" için zemin hazırlanıyor.

Başta anayasa ve inkılâplar olmak üzere, cumhuriyetten sonra yapılan kânunların ne derece millete uyduğu meydandadır. Sâdece anayasa, 1921'den beri iki defa dil bakımından, iki defa tamâmen, defalarca kısmen değiştirilmiştir. Başka ülkeler asırlık anayasalarıyla övünürken, Türkiye'nin sık sık anayasa değiştirmesi, bunların milletçe yapılmayıp, tepeden inme formüllerle yapıldığına ve millete uymadığına en büyük delildir.

CHP'NİN 6. OKU: CUMHÛRİYETÇİLİK

ŞÜKRÜ Kaya, CHP'nin prensiplerinden olan ve anayasaya geçirilen "cumhuriyetçilik" esâsını anlatırken fazla konuşmamıştır. "Biz cumhuriyeti muhâfaza etmekle mükellefiz. İnkılâpçılığın esâsı budur" diyen Kaya, "Bu inkılâbın sağdan ve soldan karşısına çıkacak olan herhangi bir cereyan bu inkılâbın kuvveti karşısında devrilmeye ve eğilmeye mahkûmdur" diyerek bazılarının gözlerini korkutmak istemiştir.

Eşit şartlarda, hür ve serbest seçimle, milletin irâdesinin tecelli etmesi ve Meclisin serbestçe çalışması esaslarına dayanan cumhuriyete prensip olarak itiraz etmek imkânsızdır. Ancak çok partili ve gerçek bir demokrasinin 1950'den önce gerçekleştiğini de kimse iddiâ edemez.

ATATÜRK'TEN SONRA BAKAN OLAMADI

ŞÜKRÜ Kaya, Atatürk'ün ölümüne kadar yanından ve emrinden ayrılmadı. Atatürk İstanbul'da Dolmabahçe Sarayında hasta iken, İsmet İnönü'yü İstanbul'a getirip öldürme planında büyük gayretleri oldu. Ancak bu plân gerçekleşmedi. Gerek İnönü, gerekse en yakın adamlarından Refik Saydam bu plânı sezdiği için plân akım kaldı. (Bu bahisle ilgili geniş bilgi için bakınız: *Yakın Tarih Ansiklopedisi*, c.4, s.139-162)

Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü, cumhurbaşkanı olmuş. Atatürk devrinin yerleri değişmeyen bakanlarından Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras vazifelerinden alınmışlardı. Artık Şükrü Kaya, 1938'den ölümüne kadar hiçbir devlet vazifesi almamış, daha doğrusu verilmemiş ve ömrünü kendi hâlinde geçirmiştir.

BAŞARISIZLIĞIN İTİRAFI

İÇİŞLERİ Bakanlığından ayrı olarak geçirdiği 21 yılın sonunda, 10 Ocak 1959'da ölmüş, konuşmalarında, "Dünya işlerini yaparken onu hiç nazara almıyoruz" dediği öteki âleme göçmüştür. İşkence ve ıztırablardan çok sıkıntı çeken Bedîüzzaman Said Nursi'nin, Aziz-i Cebbâr'a havâle ettiği Şükrü Kaya, artık burada 11 yıllık icraatı başta olmak üzere, bütün ömrünün hesâbını vermekle baş başa kalmıştır. Barla'da iken kendi hususi ibâdetinde Arapça ezan ve kaamet okuduğu için hesâba çekilince, sabrının tükendiğini belirten Bedîüzzaman'a, "Huzur-u İlâhide yakalarını tutacağım. Adalet-i İlâhiyye onları esfel-i sâfiline atmakla intikamımı alacağım" dedirtenlerden Şükrü Kaya, hayattayken de başarısızlıklarını itiraf etmiştir.

1953'de, ömrünün son yıllarını yaşarken, belki de geçmişin muhâsebesini yapma imkânı bulan Şükrü Kaya, Cemal Kutay'a şunları söylemiştir:

"Hayret ettiğim nokta, Anadolu'nun üçra kasabalarında bu kadar sıkı kontrol altında tutulan bir insanın mutlak serbestlik ve câzibelerle özlenir hâle getirilen sahalarda elde edilemeyen alâkaya sahip olabilmesidir. İyi hatırlıyorum: Bir gün Necîb Ali, bu kadar uğraşıp didinmeye rağmen Halkevlerine Bedîüzzaman'ın arkasından giden gençler kadar kalabalık toplayamadıklarından dertlenmişti." (*Çağımızda Bir Asr-ı Saâdet Müslümanı, Bedîüzzaman Said Nursi*, s.433)

Bir tek İslâm âlimini yakalayarak idam ettirmek için, bir kıt'a askerle Isparta'ya gelen Şükrü Kaya'nın, yaptıklarını, verdiği kânun tekliflerini, konuşmalarını, mâneviyâta sırt çevirmiş tavırlarını şu itirafla birlikte düşünmek, onun fiil ve sözlerindeki isâbetsizliği anlamanın en güzel yoludur. Bu aynı zamanda, sırtını devlet kuvvetlerine dayayan, sosyal gerçeklerden habersiz kimselerin, Bedîüzzaman karşısındaki mağlûbiyetlerinin de itirâfıdır.

Cuma Tâtilinden Pazar Tâtiline

Hıristiyan ve Yahûdiye çifte tâtil Müslümanın Cuma'sına yasak

M. Kemal Paşa, Ankara'ya ilk geldiğinde, Müslümanların Cuma'sına karıştıkları için İtilâf Devletlerine ateş püskürüyordu. 1924'de Cuma gününü resmî tâtil yapan M. Kemal, niçin 1935'de Pazar tâtilini seçti? Osmanlılar zamanında resmî bayram olan Mevlid-i Nebevî bayramlıktan nasıl çıkarıldı? Cuma'nın resmî tâtillikten çıkarılmasıyla meydana gelen problemler. Milyonlarca işçi, memur ve talebenin "Cuma namazını kılma hürriyeti" niçin engelleniyor? Mesâilerin Cuma namazına göre tanzim edilmesini "Lâikliğe aykırı" gören yobazlar, nasıl oluyor da Hıristiyanların ve Yahûdilerin mübârek günlerinin, resmî tâtil olmasını "normal" karşılıyorlar? Lâiklik, İslâmı reddedip, Hıristiyanlığa ve Yahûdiliğe kucak açmak mı? Yüzde 99'u Müslüman olan Türkiye'de, daha ne zamana kadar yüzde 0.6 Hıristiyanla yüzde 0.3 Yahûdinin dediği olacak?

Cuma tâtilini önce medhettiler sonra mat ettiler

İbâdet hürriyetine engelleme

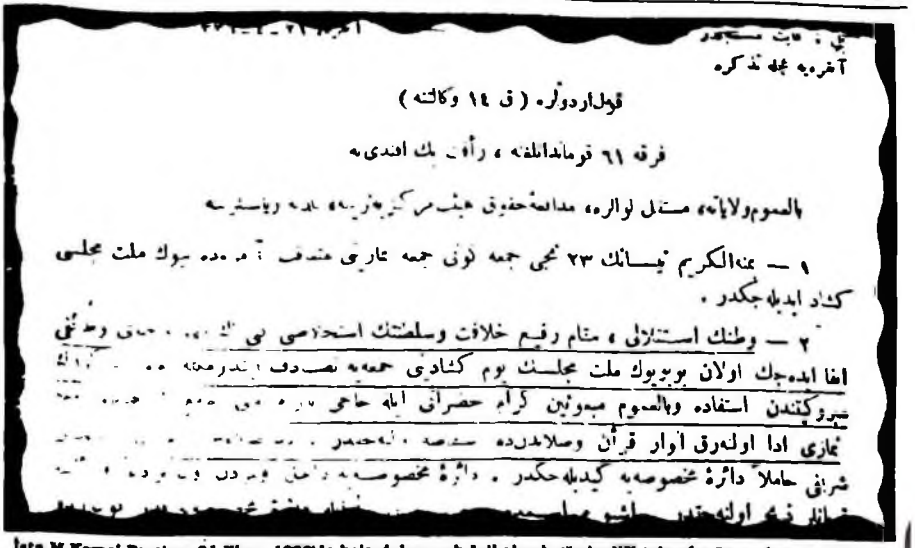
"BAZILARI, 'Askerlik yapılmaz, bayrağa selâm vermeyin, bu ülkede Cuma namazı kılınmaz' diyor. Neden kılınmazmış? Çünkü, bir ülkede Cuma namazı kılınabilmesi için, sözde o ülkenin devlet başkanının, Cumhurbaşkanının câmide Cuma namazı kıldırması lâzımmış, yani benim imamlık yapmam lâzımmış. Yoksa bu ülkede Cuma namazı kılınmazmış. Bakın yediği halta." (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in Söylev ve Demeçleri, 9 Kasım 1984-9 Kasım 1985, s. 200-201)

18 Ekim 1985 tarihinde Kastamonu'da yaptığı konuşmada kelimesi kelimesine böyle diyordu Evren. Acaba Evren'in "halt yemek" diye vasıflandırdığı mesele neydi? Kimler onun Cuma namazlarında "imam" olmasını istemişti?

Kökü, yıllardır devam eden fıkhî bir tartışmaya dayanan bir istek vardır. Bazı Müslümanlar, devlet başkanının bizzat Cuma namazı kıldırmasını isterler. Dindar insanların, başlarındaki idârecileri de dindar görmek istemeleri kadar tabii bir şey olamaz. Müslüman olan bir kimse, elbette Müslüman bir idâreci ister. Müslüman bir idâreci de elbette Cuma namazını kılar. Cuma namazını zâten kılacak olan idâreci, aynı zamanda milletine "mânen" de önderlik ederek, imam olsa, bundan kime ne zarar gelir ki?..

Ancak, herşeyde bir "merhale" vardır. Bugün devlet başkanının Cuma namazlarını kıldırmasını isteyen Müslümanlar, acaba kendileri Cuma namazlarını rahatlıkla kılabiliyorlar mı? Nüfusunun yüzde 99'u Müslüman olan Türkiye'de, Cuma namazının önündeki engeller kalkmış mıdır?

Kendileri Cuma namazı için gerekli zaman, zemin ve imkândan mahrum kimseler, eğer devlet başkanı imam olsa, nasıl olup da arkasında saf tutup, cemaat olacaklar?

İşte M.Kemal Paşa'nın 21 Nisan 1920'de kolordulara çok acil olarak gönderdiği telgrafın Osmanlıca bir bölümü. M.Kemal bu tamimiyle, Meclisi mübârekliğinden istifâde etmek için Cuma günü açacaklarını söylüyor.

"Cuma günü Allah katında günlerin efendisi ve büyüğü"

Türkiye'de Cuma namazını kimin kıldıracağı meselesinden önce, Cuma günü serbestçe ibâdetini edâ edemeyen insanların yüreklerinde duyduğu mânevî ıztırab, eziklik, acı ve burukluk vardır. Bu problemin altında yatan da, hafta tatili meselesidir.

İlk Meclisin Cuma günü açılmasından, Cuma'nın resmî tâtil olarak kabul edilmesinden, yıllar sonra Cuma ile Pazar'ın yer değiştirmesine ve bugünkü Cuma namazını kılamayan milyonların ıztırâbına kadar uzanan hâdiseleri ele almadan önce, Cuma gününün, dînimizdeki ehemmiyetine işâret etmek gerekir.

İSLÂMDA CUMA

CUMA günü, günlerin sultanı ve müminlerin haftalık bayramıdır. Cenâb-ı Hakk'ın, şu emri, bu günün mübârekliğine en büyük delîldir:

"Ey îman edenler, Cuma günü namaz için nidâ olunduğu (ezan okunduğu) zaman, hemen Allah'ı anmaya koşun ve alış verişi bırakın. Eğer siz hakîkatı anlayan kimseler iseniz elbette bu sizin için daha hayırlıdır. Namaz bitince yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lûtfundan isteyin. Allah'ı çok zikredin, umulur ki, kurtuluşa erersiniz." (Cuma Sûresi, 9-10)

Cuma gününün ehemmiyetini anlatan çok hadis vardır. Bunlardan birisi Hazreti İbni Abdi Münzir'in rivâyet ettiği şu hadîstir:

"Şüphesiz Cuma günü Allah katında günlerin efendisi ve büyüğüdür. Allah katında Kurban Bayramı ve Ramazan Bayramı günlerinden daha büyüktür. Onda beş meziyet vardır: Allah Âdem'i o gün yarattı. Allah, Âdem'i (Cennet'ten vazîfeli olarak) yeryüzüne

o gün indirdi. Allah, Âdem'in ruhunu o gün aldı. O günde öyle bir saat vardır ki, kul haram bir şey istemedikçe Allah'tan ne isterse mutlaka Allah verecektir. Kıyamet o gün kopacaktır." (İbni Mâce, İkâme: 79)

Peygamberimizden (a.s.m.) rivâyet edilen hadislerden anlaşıldığına göre, Cuma günü yapılacak ibâdetlerin ve duâların ayrı bir ehemmiyeti vardır. Bilhassa Cuma namazıyla ilgili olarak Peygamber Efendimiz, "Büyük günâhlar işlenmedikçe iki Cuma arasında işlenen günâhlara Cuma (namazı) keffâret olur" buyurarak, bu mübârek ibâdetin günâhların affına vesile olacağını belirtmiştir.

İşte Cuma günü namaz kılmak ve ibâdet etmek imkânından mahrum bırakılan kimseler, âyet ve hadislerde belirtilen manevî feyiz ve bereketlerden hisselerini alamamaktadırlar. Bu durum, ileride temas edeceğimiz gibi, lâiklik prensibiyle tam bir tezat teşkil eder.

M.Kemal'e göre zâlim kim?

MUSTAFA KEMAL'E GÖRE CUMA

Şimdi Mustafa Kemal Paşa'nın Cuma gününün mübârekliğini kabul eder göründüğü yıllardaki sözlerine geçelim. Bilindiği gibi M. Kemal Paşa İstiklâl Harbi yıllarında fevkalâde dindar gözükmektedir. Ankara'ya ilk geldiklerinde, memleketin eşrafına hitâben bir konuşma yapmıştır. Konuşmasının bir yerinde, İstanbul'u işgal eden kuvvetlerin, Türkleri "zâlim" olarak vasıflandırmalarına itiraz etmekte ve şöyle demektedir:

"Milletimize bu isnâdatta bulunan müâhirler insaf etsinler de dünyanın en büyük ve medeni milleti olduğunu iddiâ edenlerden, din-i İslâmı sûret-i resmiyede tanımayan, İslâmları Pazar gününü yevm-i tatil ve mübârek sûretinde tanımaya ictihâr eden ve İslâmların yevm-i mahsusu olan Cuma gününü resmen tanımayan milletler olduğunu unutmasınlar." (Nutuk, c.3, s.1183)

M. Kemal Paşa, yukarıdaki cümleleri, İtilâf Devletlerinin, "Türkler, Müslüman olmayan unsurları eşitlik ve adâlet düsturuna uyarak idâre edemezler" demesi üzerine söylemiştir. Böyle bir iddiânın Türklere "zâlim" demek mânâsına geldiğini ve bunun iftirâ olduğunu belirten M. Kemal, Osmanlıların hiç bir zaman idâresindeki gayrı müslimlerin inanç ve ibâdetlerine karışmadıklarını örnekleriyle anlatmıştır.

M.Kemal, Ankara'ya ilk geldiği günlerde bir konuşma yaparak, Türklere zâlim diyen İtilâf Devletlerine ateş püskürmüş ve onların Müslümanların Cuma gününü tanımadıklarını belirtmişti.

MECLİS CUMA GÜNÜ AÇILDI

Mustafa Kemal Paşa'nın Cuma gününe atfettiği ehemmiyet bundan ibâret değildir. Nitekim 23 Nisan 1920'de toplanan Türkiye Büyük Millet Meclisini Cuma günü açmıştır. Bugünden bahisle, Kur'an'lar, Buhari-yi Şerifler, Mevlidler okunmasını isteyen M. Kemal Paşa, Hacı Bayram Câmiinde kılınan Cuma namazından sonra kurbanlar kesilerek, duâlarla Meclisin açılmasını temin etmiştir. M. Kemal bunun sebebini izah ederken, "Büyük Millet Meclisinin yevmi küşâdını Cuma'ya tesâdüf ettirmekle yevm-i mezkûrun mebrûkiyetinden istifâde olunacağını söylemiştir. (Ge

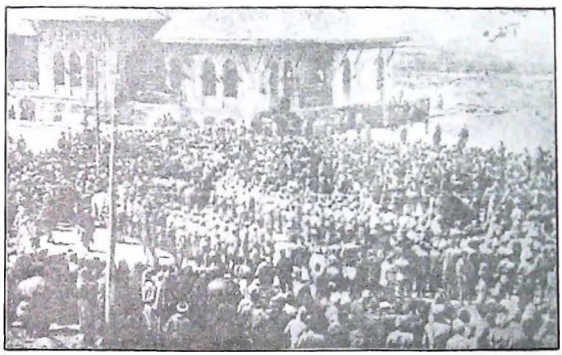
mış bilgi için bkz. Yakın Tarih Ansiklopedisi, c.4, s.15-17]

Demek ki, TBMM'nin Cuma günü açılmasının sebebi, Cuma gününün mübârekliğinden istifâde etmek içinmiş. M. Kemal 21 Nisan 1920'de kolordulara gönderdiği tamimde, bunu ısrarla belirtiyor ve bütün mebusların Hacı Bayram'da Cuma namazlarını edâ edeceklerini, arkasından okunacak Kuran ve salâvatların nurlarından da feyiz alınacağını belirtiyor.

şı edildiği ikinci Meclis tarafından kabul edildiği görülür.

Cuma gününün resmi tatil kabul edilmesiyle, devlet dâirelerinde çalışan memurlar ve okullarda tahsil gören talebeler, rahatlıkla Cuma namazı kılma imkânına kavuşmuşlardır.

Mustafa Kemal Paşa, niçin böyle bir kânun çıkarılmasını istemiştir? Eğer Cuma gününün mübârekliğinden dolayı olduğunu kabul edersek, bir çok soruya cevap vermemiz güçleşir. Zirâ 1924'de ve akabindeki yıl-

İlk Meclis Cuma günü Hacı Bayram Câmiinde kılınan Cuma namazından sonra Kur'an'larla ve dualarla açılmıştı.

★İstiklâl Harbi yıllarında fevkalâde dindar gözükerek kendisini tanıyan arkadaşlarını şaşırtan M.Kemal, "Cuma gününün mebrûkiyetinden istifâde etmek için Meclisin Cuma günü açılacağını" söylüyordu. Ama sonraki yıllarda durum değişmişti.

M.Kemal Paşa, 1924'de Cuma gününü resmî tâtil yapmıştı

CUMA'NIN RESMÎ TATİL OLMASI

MUSTAFA Kemal Paşa'nın, Cuma'nın ehemmiyetine dâir sarfettiği sözler ve yaptığı işler bunlardan ibâret değildir. 2 Ocak 1924 tarihinde Cuma gününün hafta tâtili olarak kabul edilmesini esas alan kânun kabul edilmiştir. 394 sayılı bu kânunun çıktığı tarihe dikkat edilirse, dindarların ve hocaların bulunduğu ilk Meclis değil, İkinci Grubun sal-

larda İslâmi esaslara aykırı olan pek çok kânun kabul edilmiştir. Bu yüzden M. Kemal'in, "şekli" bakımdan da olsa, idâreyi dindar gösterme politikası tâkip ettiği söylenebilir. Nitekim 1923 Anayasasına, "devletin dininin, İslâm dini olduğunu" belirten madde de bunun için konmuştur. İleride her iki kânun da kaldırılacaktır.

1927 yılında ve sonrasında, Cuma tâtilinin Pazar'a alınması için bazı küçük teşebbüsler olmuştur. CHP'nin 1927 yılındaki Kurultayı öncesinde,

Cuma yerine Hıristiyanların Pazar'ını tâtil yaptılar

Cumhuriyet gazetesi "Cuma mı, Pazar mı?" başlıklı bir yazıda, "Piyasada hafta tâtilinin Pazar gününe tahvil edilmesi lehinde bir temâyûl vardır" demiş ve Ticaret Odası Genel Sekreteri Vehbi Sarıdal'ın, Pazar tâtiline taraftar olduğunu bildirmiştir (9 Ağustos 1927) Bundan bir hafta sonra da Yunus Nadi, "Hafta Tatili" başlıklı bir başyazı kaleme alarak, Pazar tâtilini savunmuş, 1931 Kurultayında ise, Kütahya delegesi Alâaddin Tiritoğlu'nun aynı mealdeki teklifi kabul edilmemiştir.

YUNUS NADİ— Cuma'nın resmi tatillikten çıkarılıp, onun yerine Pazar'ın kabul edilmesini istiyordu.

Aynı yıl, Ramazan ve Kurban bayramlarının resmi tatil olmamasını isteyen Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "laîk cumhuriyetin resmi dâirelerinin dini bayramlarda tâtil edilmesine" karşı çıkmıştır. (Cumhuriyet, 4 Mart 1931)

PAZAR TATİLİ

1924-1935 yılları arasında, peş peşe çıkarılan inkılâplar ve kânunlarla İslâmî ve millî kaynaklı ne varsa hepsi yok edilmişti. Hattâ Zekeriya Sertel, sâdece 1924 yılı için "Bu yıl yıkmak yılı olmuştur. Eskiye âit ne varsa yıkılmıştır" diyor. Bu yıkımı tamamlamak için geride kalan ufak-tefek İslâmî unsurlar da yok edilecekti. Bunun için saat, takvim, ölçü ve tartı birimlerinden sonra hafta tâtilinin de değişmesi gündeme gelmiştir.

Cuma'yı hafta tâtili kabul eden kânunu kaldırıp, Pazar'ı onun yerine ikâme eden kânun, 27 Mayıs 1935 yılında kabul edilmiştir. "Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkında Kânun"un müzâkerelerinden bazı kısımlar aktararak, o günkü anlayışı aksettirelim.

6 maddeden meydana gelen bu kânun, 29 Ekim, 30 Ağustos, 23 Nisan, 1 Mayıs ve 1 Ocak'ta birer gün, Ramazan Bayramında 3, Kurban Bayramında 4 gün tâtil yapılmasını esas almakta. Cuma günü yerine Pazar'ı hafta tâtili yapmakta ve Osmanlılar zamanında kabul edilen Peygamber Efendimizin doğum yıldönümlerinde bayram yapılmasını esas alan kânunu kaldırmaktadır.

Kânun teklifiyle ilgili ilk konuşmayı yapan Muş mebusu Hakkı Kılıç, dinlerin üç tâtil günü tanıdığını, bunlardan Yahûdilerin Cumartesi'yi, Hıristiyanların Pazar'ı, Müslümanların ise Cuma'yı seçtiğini söylemiş ve kânunu hangi mülâhazalarla çıkardıklarını ortaya koyan şu cümleleri sarfetmiştir:

"Arkadaşlar, günlerin adları gökten inmiş ve bir kısmı mukaddes tanınmış değildir. Herşeyin adını veren insanlar, günlerin de adlarını kendileri vermişlerdir. Lâyihada teklif edildiği gibi bunun esâsı doğrudan doğruya ekonomiktir. Hakikaten biz, Cumhuriyetin ilânıyla tamâmen Garp me-

HAKKI KILIÇOĞLU— Cumhuriyetin ilânıyla tamâmen Garp medeniyetine doğru yürümekte olduğumuz bir sırada artık Şark'a bağlı kalamayız. Köhne kânunların hükümleri bize tesir edemez.

Mebuslar ölçüsüzce zırvalamaya başladı

deniyetine doğru yürümekte olduğumuz bir sırada artık Şarka bağlı kalamayız. Bilâkis köhne kânunların hiçbir hükmü bizim üzerimizde müessir olamaz. Onun için maddede, hükûmetin de izahat verdiği veçhile, doğrudan doğruya açık bir şekilde ifâde edildiği için artık bunun üzerinde durulmaya değmez. Binâenaleyh kânunun olduğu gibi kabûlünün çok doğru olduğuna kânîim."

"SALI'YI NEDEN KABUL ETMEMİŞLER?"

HAKKI Kılıç, şu sözleriyle İslâmiyet hakkında fazla bilgisi olmadığını da ortaya koymaktadır. Zirâ başlangıçta belirttiğimiz Cuma gününün mübârek ve mukaddes oluşuna dâir âyetler ve hadisler vardır. Bu noktadan, "Günlerin bir kısmı mukaddes tanınmış değildir" cümlesi gerçek dışıdır. Zâten daha önce Cuma'nın Müslümanlarca tâtil günü seçilmesini belirtmesiyle bu sözü tezat teşkil etmektedir. Gerçi şu veya bu sözün İslâma aykırı olması veya tezat teşkil etmesi, o devrin tayinle gelen mebusları gibi Hakkı Kılıç'ın da pek umurunda değildir. Zirâ onlar Garp medeniyeti diye, Batının ilmi ve tekniği yerine, kokuşmuş formüllerini ve sefâhatini almışlardır. Batı ne yapıyorsa, onu aynen kabul etmeye karar vermişlerdir.

Afyon mebusu Berç Türker ise, hafta tâtili meselesinin dini değil, "sıhhî" bir mesele olduğunu söylemiş ve mukaddes kitaplardaki gerçeklere uymayan şu iddiâları ileri sürmüştür:

"Din işlerini kendi menfaat-i şahsiyelerine göre kurmak için çalışan ruhâniler zümresi, beşeriyeti birbirinden ayırmak için kimi Cuma'yı, kimi Cumartesi'yi, kimi de Pazar'ı mukaddes bir gün diyerek milletler nezdinde teşebbüslerde bulunmuşlar ve muvaffak olmuşlar. Sonra akl-ı selim ashabı ve işadamları dünyanın hemen hemen her tarafında müttefikan Pazar'ı istirahat ve tâtil günü olarak tesbit ve kabul etmişlerdir."

Bu sırada Antalya mebusu Rasih Kaplan, "Niçin Salı'yı almamışlar da Pazar'ı almışlar?" diye sorar. Bilindiği gibi Salı, İstanbul'un fethedildiği ve böylece Batının Anadolu'daki temsilcilerinin hâkimiyetlerine son verildiği gündür. Elbette Batılıların böyle bir günü haftalık tâtil olarak kabul etmeleri imkânsızdır. Rasih Hoca bu sözleriyle, Pazar'ın rastgele seçilmediğini, bunun Hıristiyanlığa âit bir ehemmiyeti olduğunu belirtmek ister. Tabii sorusu cevapsız bırakılır.

"BİZ BÜYÜK DEVLET OLDUK"

BERÇ Türker, konuşmasının devâmında, "Biz Cumhuriyetin teessüsünden beri Avrupalı büyük devletler sırasına girdik" diyerek, değil o zaman, şimdi bile tebessümle karşılanacak bir iddiâ ortaya atar. "Binâenaleyh biz de ekseriyetin kabul ettiği tâtil gününü kabul etmeğe mecburuz" dedikten sonra şu iddiâyı ileri sürer: "Haftanın her günü Allah'ın günüdür, hiç bir fark yoktur." Dahası da vardır. Pazar'ı tâtil günü kabul etmekle ne büyük uzak olduğu için tâtilin Pazar'a alınmasına bir şey demeyecek"tir.

SEMAVİ KİTAPLARDAN KAYITSIZ BAKAN

İÇİŞLERİ Bakanı Şükrü Kaya ise ağzından baklayı çıkarıverir:

"Bu kânun doğrudan doğruya sosyal ve siyasal bir kânundur ve uhud-u atika ve cedide [eski ve yeni sözler denilen Tevrat ve Zebur ile İncil] ile münâsebeti yoktur. Doğrudan doğruya milletimizin menfaatine taallük eden ve birbirini takip eden

BERÇ TÜRKER: Din işlerini kendi şahsî menfaatlerine göre kurcalayan ruhanîler, beşeriyeti birbirinden ayırmak için kimi Cuma'yı, kimi Cumartesi'yi, kimi Pazar'ı seçmiş!

Antalya mebusu Rasih Kaplan, "Hıristiyanlar niçin Cuma'yı değil de, Pazarı tâtil günü seçmişler?" diye sormak sûretiyle tâtillerin rastgele olmadığını belirtmek ister.

başarı elde edileceğini anlatmak için şöyle der: "Dâima olduğu gibi Türkün yüksek seviyesini ve terakki arzusunu dünyaya bildirelim."

Cumhuriyet devrinde ilerlemek güyâ çok kolaylaşmıştır. Bir kaç kelime ve kıyâfet yasaklamakla, eskiye âit bir kaç müessese kapatmakla, bir hafta tâtilini değiştirmekle, kafaya şapka geçirmekle ülke kalkınıvermekte, bütün dünya Türkün yüksek seviyesini ve terakki arzusunu görmektedir. Yeni Türkiye'de bu tür iddialar komedisi sürüp gitmiştir.

Ahmed İhsan Tokgöz (Ordu) ise başka bir telden çalar. Ona göre "artık ulus bâtıl fikir denilen şeylerden uzak"tır. "Millet taassub devirlerinden ve devrimle münâsebeti olan kânunlardan biridir. Bu kânunda uhud-u atika ve cedide ile mukayyed olmadık."

Şükrü Kaya bununla iki şey söylemek istemiştir: Birincisi "Pazar'ın Hıristiyanlara âit olduğunu" belirterek itiraz edeceklere cevap vermek, ikincisi de dinle diyânetle alâkaları olmadığını belirtmek...

Daha sonra konuşanlardan Balıkesir mebusu Hacim Kezer, kânunun diğer unsurlarını güzel bulduğunu belirterek, "Yalnız üç gün Şeker Bayramı, dört gün de Kurban Bayramı için tatil çoktur. Birer gün kâfidir" der. Aslında hazret hiç yapılmamasını isteyecektir, ama böyle bir teklife ce-

sâreti yoktur. Kezer'e cevap veren Yozgat mebusu Sırrı İçöz, "İktisadî mülâhaza iledir. Çünkü şekerciler ile diğer esnâfın menfaati vardır" diyerek, "dinî mülâhazalarla hareket etmediklerini" belirtmiş olur.

Bu kânunla, o yıllarda başlayan dildeki eski kelimeleri atma çalışmalarıyla Ra-

Peygamberimizin doğum günü bayramlıktan çıkarıldı

mazan Bayramının "şeker" diye anıldığını ve bunun resmî metinlere girdiğini görüyoruz. Bizzat Kur'an'da geçen ve asırlarca "Ramazan" diye anılan bir bayrama "şeker" isminin takılması da, dinî kelimelere olan düşmanlığın tezâhüründen başka bir şey değildir.

Bu yıllarda İslâmdan kaçış ve Avrupa milletlerinin âdet ve geleneklerine koşuş o dereceye varmıştı ki, onların tâtil yaptığı günler tâtil yapmak, eğlendiği günler eğlenmek kânun hâline getiriliyordu. Başka ülkeler 1 Mayıs'ta tâtil yapıyor diye, bu gün de tâtil günleri arasında sayılmıştı. Bunun üzerine konuşan Tarık Us (Giresun), 1 Mayıs tâtiline niçin Bahar Bayramı dendiğini sorar. Şükrü Kaya ise, 1 Mayıs'ta her tarafın yeşillendiğini belirterek, bu günde baharın gelişinin kutlandığını söyler. Tabiî hiç bir mebus, başkasını taklit etmek yerine, ülkenin mesire yerlerinde kutlanan Hıdrellez'in, bahar bayramı yerine ikâme edilmesini istemez.

Daha önceki konuşmasında, dinî bayramlarda birer gün tâtil yapılmasını isteyen Hacim Kezer, teklifinde arttırma yaparak, ikişer gün tâtil yapılması hakkında bir takrir verir. Ancak takrir, oylama neticesinde reddedilir.

Hafta tâtilinin Pazar gününe alındığını belirten madde, hiç tartışılmadan kabul edilir. Kânunun, 4. maddesi ise, daha önce kabul edilen bayram ve tâtillerle ilgili kânunları ilgâ eden maddedir. Bununla, Osmanlılar zamanında Peygamber Efendimizin doğum yıldönümünün resmî bayram olarak kutlanmasını esas alan kânun ile Cumhuriyetin ilk yıllarında Cuma'yı haftalık tâtil olarak kabul eden kânun meriyetten kaldırılmıştır. Hem de hiç bir itiraz, konuşma, tartışma olmadan...

Yılbaşı rezâletlerine de imkân hazırlandı

AHMED İHSAN TOKGÖZ— Artık ulus hatta fikir denilen şeylerden uzaktır. Millet tasavvuf fikirlerinden uzak olduğu için tatilin Pazar'a alınmasına bir şey demeyecektir.

CUMA NAMAZININ ÖNÜNDEKİ ENGELLER

CUMÂ tâtilinin Pazar'a alınmasıyla meydana gelen en büyük problem Cuma namazıyla ilgilidir. Cuma günü okullar, resmi dâireler, fabrika ve işyerleri açık olduğundan; talebeler, memurlar ve çalışanlar Cuma namazını kılabilmek için büyük sıkıntı çekmeye başlamışlar, hattâ bir kısmı bu mübârek günün en büyük mânevi kazancı ve Allah'ın emri olan Cuma namazını kılamamak gibi bir duruma düşmüştür.

Bilindiği gibi Cuma namazının vakti öğle namazının vaktidir. O vakitte bu namazın cemaatle kılınması lâzımdır. Halbuki talebelerin ders saatleri ile Cuma namazının vakti birbiriyle çakıştığı haftalarda, talebeler, ya Cuma namazını ya da dersi tercih etmek gibi bir vaziyetle karşı karşıya kalmışlardır. Bir kısım okul idârecileri ve sâdece o vakte rastgelen dersin hocası müsâmahalı olabilmektedir. Ama talebelere Cuma namazı için izin vermeyen öğretmenler, hattâ kılmamasını isteyen, bunun için de elinden gelen her türlü engeli çıkaran, imtihan saatini Cuma vaktine rast getirenler vardır.

ŞÜKRÜ KAYA— Bu kânun, sosyal ve siyasal bir kânundur. Mukaddes kitaplarla bir ilgisi yoktur. Milletin menfaatini ilgilendiren ve devrimle münâsebeti olan kânunlardan biridir.

Devlet dâirelerinde de benzer durumlar yaşanmaktadır. Memurların Cuma'ya gidebilmeleri için her türlü imkânı kullanan âmirler bulunduğu gibi, Cuma'yı engellemek için elinden ne geliyorsa yapan âmirler de vardır.

Fabrika ve işyerlerindeki durum ise nisbeten biraz daha esnektir. Bazı fabrikalar kendi bünyesinde bir mescid bulundurmakta, birçokları da Cuma için işçilerine izin vermektedir. Ancak katı mesâi kâideleri tatbik ederek, işçisini Cuma namazı kılmaktan mahrum eden işverenlere de rastlanmaktadır.

Cuma günü mü'minler için bir bayram günü, bir sevinç günü, bir kardeşlik günü ve bir kaynaşma günüdür. Bu güzelim hisleri baltalamaya kimsenin hakkı yoktur.

Artık bu sancı sona ersin. Onbinlerce işçi, memur ve talebe de rahatça Cuma namazını kılabilsin.

Bütün ilgilileri, kanunların, aklın ve vicdanın gereğini yapmaya, Cuma namazına hürriyet tanımaya dâvet ediyoruz.

Burhan Bozgeyik
Yeni Nesil
7 Nisan 1989

Asırlarca bütün günlerini ve gecelerini İslâmî esaslara göre yaşayan bir millet, 1923'ten sora iktidarı eline geçiren bir avuç azınlığın keyfine tâbi olmaya zorlandı. Tatil günleri zorla değiştirildi. Kandiller içinde millî bayram olarak yaşanan Mevlid-i Nebevî, alelâde bir iş günü haline getirildi. Bu kanunu çıkaranlar, o mevkilere milletin tasvibiyle gelmemiş, hür iradesiyle seçilmemiş, milletin bütün değerlerine yabancı ve hatta düşman kimselerdi.

Ülkemiz bu problemi 50 yıldır yaşamaktadır. Problem zaman zaman azalsa da, varlığını devam ettirmektedir. Dininin icaplarını yerine getirmek isteyen vatandaşlarımız ikisinden birini tercihte zorlandığı şıklarla karşılaşmaktadır. Eger Cuma'yı tercih etse, işinden veya dersinden olmakta, Cuma'yı terketse vicdan azabı içinde bunalmaktadır.

ÇÂRE NEDİR?

CUMA namazı probleminin halledilmesi için iki şey düşünülebilir: bunlardan birisi Cuma'yı resmî tâtil yapmak, diğeri de ders ve mesâi satlerini Cuma kılmaya uygun şekilde tanzim etmek.

Bugünkü kânunlara göre Cuma namazının rahatça kılınmasını engelleyici hiç bir şey yoktur. Problem, keyfî tatbikatlardan kaynaklanmaktadır. Türkiye Anayasasındaki "lâiklik" prensibi de dâhil olmak üzere Cuma namazına mâni hiç bir madde yoktur. Aksine Anayasadaki prensipler, ibâdetlerin serbest olduğunu belirtmektedir. Anayasanın 24. maddesi de, "Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir. 14. madde hükümlerine aykırı olmamak şartıyla, ibâdet, dini âyin ve törenler serbestür" cümlesiyle buna işâret etmektedir. Bu maddeye göre Cuma namazını engelleyici durumlar doğrudan doğruya Anayasaya aykırıdır.

Mesâilerin ve ders saatlerinin Cuma namazına imkân verecek şekilde tanzim edilmesi için, lâiklik prensibinin, hiç değilse Avrupa'daki gibi tatbik edilmesi gerekmektedir. İnsan-

Cuma namazını engelleyenler lâiklik prensibini çiğniyor

gayreti görülmemiştir. Basının tirajı çok gazeteleri ise, canı çektikçe "irtica yaygaraları" başlatmakta. Cuma namazı kılan lise talebelerinin fotoğrafını çekerek, "İşte Cuma kılan talebeler" demektedir.

Lise talebeleri Cuma kılarsa ne olur? Bu durum, yemek yemek, su içmek gibi tabiî bir hâdisedir. Ama bu tür gazeteler bunu, âdetâ bir suçu ihbar ediyormuş gibi vermektedirler. Bu da, bazı kişi ve kuruluşlarda, lâikliğin, "dine ve dinî ibâdetlere karşı olmak" şeklinde anlaşıldığını göstermektedir.

Oysa lâiklik, ibâdetlerin önündeki engelleri kaldırmak ve her türlü dinî inanç sahibine imkân sağlamaktır.

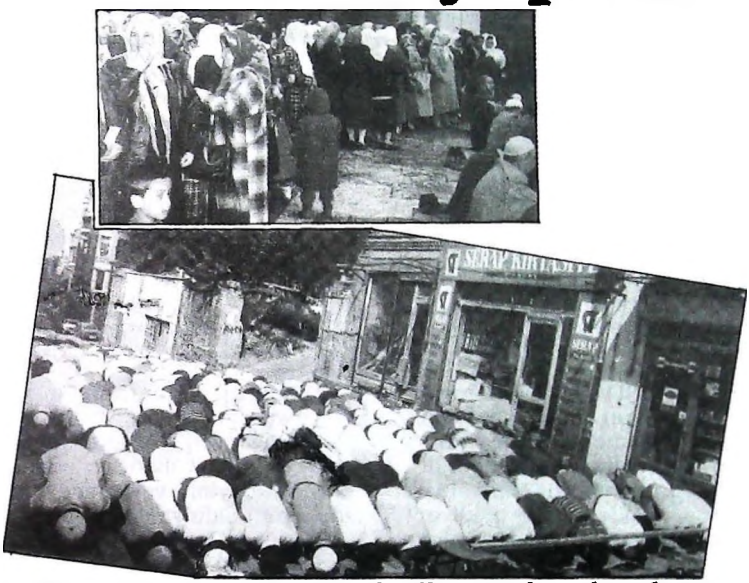
lar dinî inanç ve ibâdetlere saygı göstermeli, kamuoyunu yönlendiren basın ve yayın organları bu istikâmette yayın yapmalıdır. Ne yazık ki ülkemizde radyo ve televizyonun böyle bir

— yerlerindeki mescitler Cuma kılmak için gelen çalışanlarla dolup taşdığından yer bulmakta güçlük çekiliyor.

Dersim'de neler oldu?

Medenîleştirmek bahânesiyle baskı ve zulüm yapıldı

Yarım asır önce Dersim denilen yerde neler olmuştu? Türkiye'de bulunan, Türkiye vatandaşı olan, asırlardır bu topraklarda yaşayan insanlara ne yapılmıştı da, kimi yurdundan, kimi canından olmuştu? 52 yıl önce burada olanları devlet niye gizliyordu? Yapılanlar doğru muydu, yoksa yanlış mı? İlk söylenenlere göre, Dersim'e medeniyet götürülecek, yol, köprü, bina yapılacak, imar edilecekti. Ama yem yeşil bir bahar bekleyen Dersimliler, bir anda kıp kızıl kana bulandılar. Ne yapmışlardı, suçları neydi? Niye isyan etmişti Dersimliler? Neyi eksikti onların? Onlara havadan bomba yağdırmak yerine, ilim, iman, şefkat götürülseydi, acaba silâha sarılırlar mıydı? Kan, barut, bomba, duman, ateş içindeki Dersim'den bugüne ne kaldı?

Onbinlerce çocuk-çoluk, kadın, ihtiyar öldürülmüştü

50 bin kişinin kanından Murat suyu kıp kızıl akmıştı

BUNDAN 52 yıl önceydi. Uzun bir kışın ardından gelmekte olan baharı bekliyordu. Dersim denilen yerdeki insanlar. Beklemesine bekliyorlardı, ama, bahar, zümrüt yeşili ormanları, cennet güzeli ovaları kanlarıyla kırmızıya boyayacaktı. Sâdece Kutu deresinde, sâdece bir köyde yüzlerce insan, çoluk çocuk, kadın kız, erkek demeden katledilecekti. Bunu beklemiyordu, Dersimliler.

"Günlerden bir gün alayımıza emir geldi... Tren yoluyla Elazığ'a intikal edilecek, bir süre orada eğitim gördükten sonra o zamanlar Dersim denilen bölgeye gideceğiz. Tren yolculuğumuz 40 kişinin paylaştığı kapalı yük vagonlarında pek ilkel ve zor koşullar altında gerçekleşti. Elazığ'ın biraz uzağında Harput'un eteklerinde çadırlı ordugâh kurduk ve bir müddet sonra ilk durak Pertek olmak üzere harekete geçtik ve iki ayı aşkın bir süre özel görev yaptık. Okuyucularımdan özür diliyor ve yaşantımın bu bölümünü anlatmaktan kaçınıyorum."

"Alaya verilen özel görev, Elazığ bölgesinde büyük bir manevra resmi geçit ile bitti... subaylara ve bizlere Atatürk imzalı birer madalya dağıttılar."

[Muhsin Batur, Anılar ve Görüşler "Üç Dönemin Perde Arkası", Milliyet Yayınları, İst. 1985, 1. Baskı.]

Birşeyler olmuştu. Bundan tam 52 yıl önce, birşeyler... Resmi ders kitaplarının yazmadığı, araştırmacıların araştıramadığı, adı söylenince herkesin bildiklerini kendine saklayarak sustuğu birşeyler, Dersim denilen bölgede.

Hâdiselerin ikinci safhasını bir stajyer subay olarak yaşayan Muhsin Batur, "özür" dileyerek susuyordu, pek çokları gibi. "Özel görev" dediği şeyin ne olduğunu saklıyordu.

Susan sâdece eski cuntacı Muhsin Batur değildi. Herkes özür beyan ediyordu. Bu mevzu hakkında konuşmak istemiyordu.

Genelkurmaya, arşivlerinde mevzuyla ilgili araştırma yapmak için yaptığı-

mız müracaat, gerekirse (!) bu hususta-ki şeyleri yayınlayacakları gerekçesiyle reddedildi.

İstiklâl Mahkemeleri, Doğu hâdiseleri ve Dersim İsyanı ile alâkalı olarak Genelkurmay arşivlerinden istifâde etme talebimize Genelkurmay Başkanlığından gelen 4 Kasım 1988 tarih ve ATASE: 3310-5-88/Arş. [15] sayılı cevabi yazıda aynen şöyle denmiştir:

"1. İlgi yazınız incelenmiştir:

"2. Genelkurmay ATASE Başkanlığı Arşivi, talimatı esasları dâhilinde, eski yazı bilen Türk ve yabancı bilim adamlarına ve araştırmacılara açıktır. Ancak Başkanlık, Türk Silâhlı Kuvvetlerinin aynı zamanda bir yayın organıdır. Talimatı gereği Başkanlığın yazım projesinde yer alan konularla ilgili belgeleri değerlendirmek ve yayınlamak hakkı öncelikle kendisine âittir.

"3. İlgi yazınızda belirttiğiniz konular, Başkanlığın yazım projesinde olup ayrıca tasnif aşamasındadır. Bu nedenle inceleme isteğiniz uygun görülmemiştir. Bilgilerinizi rica ederim.

İmza
Hikmet KÖKSAL
Korgeneral
Ask.T.ve
Str.Eğ.Başk."

Evet, görüldüğü gibi bizim araştırma isteğimiz kibar bir şekilde reddedilip hâdisenin üzerine şal örtülmeye devam edilmiştir.

İşin bir başka garip tarafı da, şimdiye kadar yayınlananlar içinde hâdiseleri derli toplu anlatan, Em. Kur. Alb. Reşat Hallı tarafından yazılan ve Harp Tarihi Başkanlığı tarafından yayınlanan "T.C.-de Ayaklanmalar" isimli kitabı, ne Beyazıt Devlet Kütüphanesi kataloglarında, ne de Ankara'daki kitaplıklarda bulabildik. Her yayınlanan kitaptan birer nüsha devlet kitaplıklarına gönderilirdi, ama bu kitap ne hikmetse ortalarda yoktu. Bu konuda dikkati çeken bir diğer husus da, Genelkurmay tarafından yayınlanan bu tür kitaplarda hep emekli subayların imzasına rastlanıyor olmasıydı.

SAKALLI NUREDDİN PAŞA— İstiklâl Harbi sırasında çıkan Koçgiri isyânının bastırılmasından sonra bölgeye gitmiş, baskı ve terör estirmişti. Meclisteki Doğulu milletvekillerinin büyük tepkisini çekmişti.

MİLLETTEN SAKLANAN NEDİR?

NELER olmuştu Dersim'de? Niçin bugüne kadar yazılmamıştı? Nasıl olmuştu da devletin 3 kolordu ve iki süvari alayı ile müdâhale etmek zorunda kaldığı bir isyan ne ders kitaplarında, ne de diğer herhangi bir kitapta enine boyuna yazılmamıştı? Yazılanlar da, Barbaros Baykara'nın Dersim-1937 ve Tunceli-1938'inde olduğu gibi hep resmi ideolojiydi. 1939'da bu mevzuda birşeyler karalayan gazeteci Naşit Uluğ'un yazdıkları gibi hep devlet mi, haklıydı? Meseleyi halletmek için, hem "çelik tedbirler" alan, hem de "bir baba şefkati" ile hareket ettiğinden dem vurulan devlet, bu iki zıt davranışı bir anda nasıl becermişti?

Dersim'de olup bitenler, resmi ideolojinin inandırmaya çalıştığı gibi, şakilerin devlete karşı bir isyanı, bir başkaldırması mıydı? Yoksa kökü derinlerde olan bir hâdiseler silsilesinin son halkası mıydı?

Araştırmamız boyunca bu ve bunların benzeri sorulara cevap bulmaya çalıştık.

Dersim, Cumhuriyet tarihindeki 27. isyandır. Bölgedeki ilk isyanın tarihi ise, çok öncelere dayanır. Yıl, 1806, Abdurrahman Paşa, Osmanlıya karşı isyan eder. Ve bu ilk isyanı üçer beşer onar yıl

arayla sürüp giden isyanlar takip eder. Yüz on yılda on iki isyan yaşanır.

Dersim, Doğu meselesi içinde, ne ilk ne de son halkaydı. Yüz yılı aşkın zamandır süregelen hâdiseler dizisi içinde bir dönüm noktasıydı. Dersim'i, Dersim-1937 ve '38'i hazırlayan hadiseler, hâdiselerin yaşandığı yılların yarım asır ötesine dayanıyordu. Cumhuriyet tarihinde yaşanılanlar ise, bu yarım asırlık seyir içinde, hâdiseleri içinden çıkılmaz hâle sokan 13 yıllık yeni bir idârenin menfî uygulamaları ile bölgedeki derebeylik rejiminin çekişmesinin tabii neticesiydi.

Meselenin Cumhuriyet devrinde böyle bir hal almasını Kurtuluş Savaşından

de milliyetçi bir yapılanma bahis mevzuudur. Bu kadro daha sonra devlete hâkim olacak ve ırkçılığı esas alan milliyetçi bir ideolojiyi tatbike çalışacaktır:

"... M. Kemal Paşa, daha Samsun'da iken Kürt sorunuyla ilgilenmiş, nasıl 'teşkilat-ı milliyenin' her yana yayıldığına her yeri ve herkesi inandırmak için telgraflar yağdırmışsa, aynı şeyi Kürtlerin Türklerle birleştiği konusunda da yapmıştır" (Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 1988, s.99)

Kürt aşiret reislerine ve şeyhlerine "Ağa hazretlerine", "Efendi Hazretlerine" başlığıyla yolladığı telgraflarda iki

Menfî tatbikatlar meseleleri içinden çıkılmaz hâle soktu

sonraki seyrine dokunmadan kavramak mümkün değildir. Bu yüzden değerlendirmelere o yıllardan başlamak gerekiyor.

İSTİKLÂL HARBİNDE DERSİM

20. ASRIN başında Osmanlı topraklarında büyük bir deprem yaşanır. Ve ardından dört yıl süren İstiklâl Harbi başlar. Bu yıllarda Doğunun tamamı Milli Mücâdeleyi canla başla destekler. Sâdece Koçgiri Aşiretlerinin bölgesinde kısa bir isyan yaşanır. Ancak daha sonra bahsedeceğimiz gibi, meselenin ateşlenmesinde ve büyümesinde Sakallı Nureddin Paşa'nın, milletvekilleri tarafından "tüyler ürpertici" olarak vasıflandırılan baskı ve terörünün de rolü büyüktür.

Kurtuluş Savaşının temelinde din vardır. Din, devletin ve milletin içine düştüğü karanlık günlerde yegâne birlik ve bütünlük sağlayıcı unsurdur. Savaşı idâre eden kadro da bu hususta âzamî titizlik gösterirler. Ancak içten içe

MURSİN BATUR— Stajyer subayken, Dersim'de bulunmuştu. O yıllarda yaptıklarını anlatmaya utanıyordu.

ana tema vardır: 'Makâm-ı muallayı hilafet ve saltanata' yapılan saldırı ve 'mukaddes vatanın Ermeni ayakları altında çiğnenmesi! Diğer bir deyişle M.Kemal Paşa Kürtlerle Türkleri birbirine bağlayan iki ortak noktayı dile getirerek bağlaşma önerisinde bulunmaktadır: İslâm dini ve Ermeni tehlikesi." (A.g.e., s.99)

Bu dâvete karşı, ağaların, şeyhlerin, reislerin cevabı müsbet olur ve Millî Mücâdelenin başından sonuna kadar canla başla çalışırlar. Vatanın batısında birbiri üzerine isyanlar çıkmasına mukabil Doğu'da bu dönemde sâdece, Koçgiri-Ümranlıye bölgesinde kısa bir isyan hâdisesi yaşanır. Her ne kadar bu isyanın temelinde Kürt milliyetçiliğini esas alan ideolojik bir gâye bahis mevzuu

Dine düşman olanlar ırkçılığı körüklediler

TOPAL OSMAN— Çetesiyle birlikte Koçgiri mıntıkasında isyan eden vatandaşlara çok sert usuller tatbik ediyordu.

idiyse de, isyanı arttırıcı, körükleyici asıl sebep Merkez Ordusu Kumandanı Sakallı Nureddin Paşa'nın bölgede estirdiği terör ve tedhiş havasının tesiri idi.

Zaten hâdiselerin elebaşısı olan kişiler de o yıllarda okuma imkânına sâhip olmuş Doğulu gençlerdir. İttihatçıların milliyetçi politikalarına bir anti-tez olarak onlar da Kürt milliyetçiliğini esas alan ideolojiye sahip çıkmışlar ve bu istikamette Koçgiri bölgesinde isyana kalkmışlardır.

İsyan sırasında meşhur Topal Osman ve Çetesi "Laz alayları" adı altında çalışmaktadır. Son derece vahşi ve barbar metodlarla savaşmaktadırlar. Nureddin Paşa isyan bastırıldıktan sonra bölge halkının diğer bölgelere naklini savunur. Ancak bu, milletvekilleri tarafından şiddetle reddedilir. Daha sonra Nureddin Paşa hakkında Mecliste soruşturma açılır ve M.Kemal dahi onu kurtaramaz.

Kurtuluş Savaşı boyunca Doğuda kayda değer bu tek isyanın haricinde bütün Doğu kâmilen Milli Mücâdeleyi destekler.

SAVAŞTAN SONRA NELER OLDU?

RÜŞENİ BARKUR— "Din yok, milliyet var" isimli bir kitap yazmıştı.

SAVAŞ biter, vatan kurtulur ve arkasından Türkiye Cumhuriyeti kurulur. Yeni kurulan rejim, birkaç yıl içinde karakterini belli etmeye başlar. Asırlar boyunca ülkenin dört bir köşesini birbirine bağlayan dine karşı savaş açılır. Artık—Samsun milletvekili Rüşeni Barkur'un ifâdesi ile—"Din yok, milliyet var"dır! Bir yandan din ve medreseler, tekkeler gibi dini müesseseler tasfiye edilirken; diğer taraftan dinin yerine katı bir ırkçılık mânâsında "Türklüğü" ikâme etme çabaları görülmeye başlar.

İstiklâl Savaşı boyunca M.Kemal, konuşmalarında hep "Türkiye Milleti" tâbirini kullanır. Ancak 1 Mart 1923'te "Türk milleti" tâbirini ilk kullanırken, 29 Ekim 1923 tarihli konuşmasından sonra bir daha "Türkiye milleti" demez. Yeni rejimin menfî milliyetçi, ırkçı karakteri böylece açık bir şekilde kendini ortaya koymaya başlamıştır.

Her ne kadar, İttihatçılarla birlikte milliyetçilik fikri güç kazanarak yayılmaya başlamışsa da sosyolojik olarak yerleştiği söylenemez. Çünkü milliyetçiliğin, yerine geçmeğe çalıştığı din, henüz bütün müesseseleriyle birlikte ayaktadır. Din etnik yapıyı ve cemiyeti imtizaç ettirip birlik ve beraberliği temin eden en mühim unsurdur.

Cumhuriyetle birlikte dine açılan savaşa karşı ilk itirazlar yine Doğudan gelmeye başlar. Din aleyhine icraatlar buralarda rahatsızlıklar netice vermektedir.

Nitekim, bu vasatta bugüne kadar, dış güçlerin tahriki olduğu sürekli şekilde öne sürülen Şeyh Said isyanı patlak verir. Kendisine bir istinad noktası ara-

yan ve tazyikleri bastırmak isteyen hükümet bu hadiseye canla başla sarılır. Hadise bir irtica hareketi olarak sunulmaya çalışılır. Ve bunu bahâne bilerek devrimlere hız kazandırmak isteyen Hükümetin eline arayıp da bulamadığı bir fırsat geçer. Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği isimli eserinde bu mevzuda şunları söylemektedir:

"Şeyh Said Ayaklanması bir irtica olayı olarak sunulmuştur. Bunun nedeni, ülkede başlatılmış (halifeliğin kaldırılması gibi) ya da yapılacak (medeni kanun) gibi düzeltimlere karşı olan genel direnç havasını, irticanın ayaklanma düzeyine erişecek kadar devletin başına somut belâ olduğunu göstererek dağıtmak, ayrıca politika alanında gerekli temizlemeyi yapmak için ayaklanmadan yararlanmak olsa gerektir.

"Nitekim, hem bütün düzeltimler bu ayaklanma üzerine çıkartılan Takriri Sükûn Kanunu'nun yarattığı devlet terörü havasından yararlanarak çıkartılmıştır. Hem de aynı yasayla istenen temizlemeler yapılmıştır."(a.g.e., s.165-166)

İnönü, Abdi İpekçi'ye verdiği bir beyanatında bu durumu açıkça tasdik etmektedir. "Memleketin yeni bir siyasi rejime girmesi ve siyasi rejimin üzerinde memleketin bunu kabul etmemiş olduğu şüphesini, ümidini veren geniş bir münakaşa ve propaganda hayatının tesiri... Şark isyanı bunun neticesi olarak çıkmıştır" (Abdi İpekçi, İnönü Atatürk'ü Anlatıyor, İstanbul, Cem Yayınevi, 1968 s.27)

CAHİT TANYOL— Atatürk'ün "Ne mutlu Türküm diyene" sözü güzel gibi görünüyor. Aslında Anadolu toprağında yaşayanlara 'Sen ancak Türk olabilirsin' denilmiş gibi bir durum doğdu. Bu bir yerde tepki doğurdu.

Takrîr-i Sükun Kânunu devlet terörü estirdi

Yeni kurulan ve oturtulmaya çalışılan bir siyasi rejim ile dünyevileşme ve dinsizliği esas almış bir dikta idaresi kurulmasına gayret ediliyordu. Tabiî ki, asırlarca İslâmla yoğrulmuş bir cemiyete bu durumu kabul ettirmeye çabalamak bir münâkaşa vasatını netice veriyordu. Bu münâkaşa vasatını yok etmek için, Şeyh Said hâdisesi bulunmaz bir fırsat olmuştu. Bu hadise üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn ve devamında gelen antidemokratik kanunlar bir devlet terörüne zemin hazırlamıştı. Devlet bu kanunlara dayanarak yıllarca ülkenin bir ucundan bir ucuna terör estirmişti. İsyanların en büyük sebepleri arasında bu terör havasını ve halk üzerindeki tesirini belirtmek gerekir.

Dersim, asırlarca devlet içinde hususi bir statüye sahip olarak yaşamıştır. Bütün doğu halkı, Osmanlı devrinde, devlet sınırları içindeki diğer ahâlîden farklı bir hayat tarzı sürmüşlerdir. Baskın Oran bunu şöyle ifade etmektedir:

"Kürtler Osmanlı devrinden beri ülkede değişik bir görünüm göstermişler, yalnız kendi dillerini konuşup nüfusun geri kalan bölümüyle kaynaşmadıkları gibi, merkezi otoriteye sürekli sorun çıkarmışlardır.

"Ayaklanmaları kışkırtmamak için Osmanlı devleti, tam bir feodal düzen içindeki Kürt aşiretlerinin durumunu aynen korumuştur. İmparatorluğun diğer bölgelerinde uygulanan zeamet, timar, has gibi toprağı düzenleyen ve merkezi otoriteye bağlayan kurumlar burada uygulanmamıştır. Bölge derebeyler elindedir. Bunların da altlarında yasal niteliğinde ağalar bulunmaktadır. Bunların hepsi de biribiriyle kavgalıdır ama, İstanbul hükümeti bölgeye biraz karışmak isteyince derhal ayaklanmalar başlayıvermektedir. Onun için Osmanlı devletinin buradaki egemenliği tümden kâğıt üzerinde olup, Dersim gibi kimi bölgeler kimi zamanlar ordu da giremediği için fiilen devlet dışı kalmıştır." (a.g.e., s.163)

Cumhuriyet devrinde artık merkezi otorite kurulmaya başlamıştır. Merkezi otorite yukarıda anlatılan durumu ortadan kaldırmayı hedef almıştır.

"Ankara'da artık bir ulusal devlet vardır ve bu devlet bir milliyetçilik ideolojisi geliştirmektedir. Ulusal devletin iç politikası açısından milliyetçilik demek, herşeyden önce ülkenin her yerinde merkezi otoritenin kurulması demektir. Bu da, Kürtlerle Kurtuluş Savaşı içinde kurulan bağlaşmanın fiilen sona erme-

"Osmanlılar ayaklanmaları kışkırtmaktan kaçındılar"

sidir. Çünkü Osmanlı döneminde Anadolu'nun doğusunda devlet biçiminde yaşayan Kürt beyleri artık gittikçe etkisi artan bir merkezi devlet karşısındadır. Gerçi toprak düzenine dokunulmamaktadır. Aşiret beyleri gene toprağa ve üzerindeki insanlara hükmedebilmektedir. Fakat ağa ile kullar arasına artık 'ulusal devlet' girmiştir. Ağa artık bir köylüsünün komşusunu öldürmesini doğrudan doğruya kendi eliyle cezalandırırken, en azından kasabalarda bu cezalandırmanın 'cumhuriyet savcısı'nın açacağı dâvâda Türk mahkemeleri aracılığıyla yapılması gerekecektir. Bunun, doğudaki feodal düzenin otoritesine büyük bir siyasal darbe olduğu ortadadır. Artık doğuda (belki gene pek vergi alınmayacak amal nüfus kütükleri düzenlenecek, hayvan sayımları yapılacak, askere adam çağrılacaktır. Dün iki Osmanlı neferinin bulunduğu yerde bugün cumhuriyet ordusunun bir kolordusu vardır. [Baskın Oran, a.g.e., s.168, 169]

Meşhur bir ırkçı olan Ziya Gökalp'i suçlayan Cahit Tanyol, "Türkçülük meselesi ittihatçılıktan geliyor. Burada Ziya Gökalp'in de bir hatası var. O Türk kelimesine Osmanlıya karşı sarıldı" diyor.

Cumhuriyet idâresi, yaptığı yeniliklerle ve kurduğu merkezî otorite ile Doğuda artık eski düzeni yaşatmamaya kararlıdır. Asırlardır hiçbir kayıt altına alınmamış ağalar, reîsler, beyler, şeyhler bu durumdan rahatsız olmaya başlamışlardır. Ancak gerek Dersim'de olsun, gerekse diğer isyanlarda olsun bu durum isyana sevk edici tek âmil değildir. Bunun yanında pek çok hâdise ve vak'anın da tesiri vardır.

İstiklâl Harbi yıllarında Kürtlerin yaşadığı bölgede kurulan ve Nureddin Paşa'nın komutası altında bulunan Merkez Ordusunun bölgede yaptıkları, Kürtleri devlete yabancılaştırmıştır. Nureddin Paşa'nın Meclisteki idâmını isteyen milletvekillerinin karşısında, hükümet (M.Kemal), Paşayı vazifeden almak zorunda kalmıştır. Ayrıca bölgede yaşanan askeri tedhiş bununla da kalmamıştır. Meclisin duymadığı, kumandanların mesuliyetsiz hareketleri bu yabancılaştırmayı hızlandırmıştır. Nureddin Paşa'nın kurmay subayı olan Abdullah Alpdoğan'ı daha sonra, Dersim hadiseleri sırasında 4. Umumi Müfettiş olarak göreceğiz. Alpdoğan aynı zamanda Nureddin Paşa'nın damadıdır. O da Dersim'de acımasızca terör estiren birisi olarak tarihe geçecektir.

"NE MUTLU TÜRKÜM DİYENE!" DEYİNCE...

BÜTÜN bu gelişmelerin üzerine tuz biber eken bir uygulama da 1930'lu yıllarda görülür. Bu yıllarda Güneş-dil, Türk tarih tezleri, ortaya atılır. "Şoven bir uygulamaya yol açan 1930'ların dil ve tarih tezleri, Kürt diye bir kavmin varlığını toptan reddedip onlara 'dağlı Türkler' adını vermek gibi ne bükülgen, ne de rasyonel olan bir görünüm" dedir. [Baskın Oran, a.g.e., s.173]

Aslında böylesi şoven uygulamalara sebep neydi? Prof. Cahit Tanyol'un 2000'e Doğru Dergisinin düzenlediği "Güneydoğu Olayları ve Kürt Sorunu" açıkoturumunda dediği gibi, bütün bu çabalar reddedilen geçmişe karşı bir anti-tez arama gayretlerinin mahsulüydü. Tanyol, yanlış uygulamalara işaret ederek şöyle diyordu: "Bu insanların kullandığı dil Kürtçe. Doğudaki halktan özellikle kadınlar Türkçe bilmez. Erkeklerin de bir kısmı ya okula ya da askere gittiklerinde Türkçe öğrenirler. Kürt kelimesine Osmanlı döneminde bir aşiret adı gibi itibar edilirdi. Tabii ki aşağılatıcı bir durum değil. Fakat Cumhuriyetten sonra 'Osmanlı' kavramının yerine 'Türk' kelimesi geçtiği andan itibaren

problem doğdu. Osmanlı zamanında o problem yoktu."

"Kürt de Osmanlıydı. Türk de Osmanlıydı. Çünkü 'Osman' adı etrafında federatif anlayış vardı. Gerçekten de fiilî değil, kültürel olarak federatif bir durum vardı. Kimse kimseyi birbirinden ayırmıyordu. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıya antitez aradı. 'Türk'ü buldu. Türk kelimesi çıktığı andan itibaren durum değişti. Adam Kürtçe konuşuyor. 'Ne mutlu Türk'üm diyene!' denince kavram kargaşası doğdu. Atatürk'ün bu sözleri güzel gibi görünüyor. Aslında Anadolu toprağında yaşayanlara 'Sen ancak Türk olabilirsin. Türk kültürüne katıldığın takdirde Türk olabilirsin!" denilmiş gibi bir durum doğdu. Bir yerde tepki yaptı bu. Kürtle Türk arasında çıkan bu Türkçülük' meselesi İttihatçılıktan geliyor. Burada Ziya Gökalp'in de bir hatası var. O 'Türk' kelimesine Osmanlıya karşı sarıldı." (Güneydoğu Olayları ve Kürt Sorunu, Açık Oturumu. 2000'e Doğru, sayı: 30, 16-22 Ağustos, 1987)

Bu durum başlangıçta halkta menfî tesir uyandıracaktır. Ancak bu uygulamanın meyveleri, yıllar sonra alınacaktır. Fakat yine de halk üzerinde bunların büyük tesiri olmaz. Uzun yıllar süren ayaklanmalar, devletin anarşizmi esas almış ırkçı politikaları Müslüman halk üzerinde fazla tesirli değildir. Bununla birlikte içten içe umumi bir rahatsızlık uyandırır. 1987 Referandumu öncesi bölgeyi gezen zamanın DYP Genel Başkanı Hüsamettin Cindoruk, bu hususta şunları söylüyorlardı:

"Doğuyu adım adım gezdim, iyi bilirim. Halk, demokrasiye, cumhuriyete inançla bağlı. Ben bölge halkında bir Kürt milliyetçiliği şuuru görmedim. Devleti parçalamak için hiçbir sebep yok. Bölgede parçalanmış devlet artarsa, süper devletler rahat eder. Doğu ve Güneydoğu hadiselerinin, polisiye bir konu, asayiş meselesi olarak çözüme bağlanacağını savunmuyorum. Çok şefkatle yaklaşması gerekiyor Türkiye'nin. Anarşistler gibi, anarşizmi esas alınış bir devlet politikası orayı fevkalâde sıkıntıya sokmuştur ve sokar. (2000'e Doğru Yıl:1, sayı:42, 11-17 Ekim 1987)

1930'ların ırkçı, anarşist uygulamalarının uyandırdığı umumi rahatsızlık şartlarının neticesinde hep isyanlar çıkmıştı. Sıkıntıya sokulan halk, dış güçlerin ve ağaların tahrikiyle çareyi silâha sarılarak isyan etmekte bulmuştu. Dersim İsyanını hazırlayan sebepler de aynıydı.

"Kürt de Osmanlı, Türk de Osmanlıydı"

"Çünkü 'Osman' adı etrafında federatif anlayış vardı. Gerçekten de fiilî değil, kültürel olarak federatif bir durum vardı. Kimse kimseyi birbirinden ayırmıyordu. Halbuki Türkiye Cumhuriyeti, Osmanlıya antitez aradı. 'Türk'ü buldu. Türk kelimesi çıktığı andan itibâren durum değişti."

Abdullah Paşa isyandan önce bölgede yaptığı çalışmalar ve geziler esnasında halktan vergi vermesini, askere yazılmalarını, itaat etmelerini, çocukları okullara yollamalarını istiyordu. Kemalist çevreler tarafından sık sık eğitime karşı olmak olarak değerlendirilen çocukları okula göndermemenin temelinde de bir başka yanlış ve kötü uygulama yatıyordu.

Bu yıllarda ilk eğitim 1914 yılında İttihat ve Terakki devrinde çıkarılan kanunla yapılmaktadır. Tahsili İptidai Kanunu olarak bilinen bu kanuna göre taşrada ilkokul harcamaları, bina yapımından öğretmen maaşına kadar, yöre halkına ödetilmiştir. Bu uygulamaya milletin tepki göstermemesi mümkün değildir tabii ki. Evvela okula gidecek çocuk, tarlada, bağda, bahçede çalışmayacaktır. Üstelik halk tarafından be-

nimsenmeyen bir kültürle tanışacak ve halkın kültürüne yabancılaşacaktır. Bunun üzerine kanun hükmünce köylünün ödeyeceği masraflar da binince, halk eğitimden soğumuştur. Okul yapılmasına karşı olmasının ve çocuklarını okula göndermemesinin sebebi buydu. Hatta 1960'lardan sonra bile Anadolu'nun çeşitli köy kasabalarında bu tür uygulamaların yapıldığı ve köy ve kasabaları halk geçici olarak terk etmeyi tercih etmiştir.

"Doğuya fabrika götürmeden okul götürünce, bir de bu okullarda bükülgen olmayan bir uygulama yapınca, ideolojinin istediği sonuca varması biraz zor olmuştur. Bu zorluk, bitmek tükenmek bilmeyen çalkantılar ortamında ulusal birliğin ordu yoluyla sağlanması zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Bu çözüm, ideolojinin başka çıkar yolu kalmadığını gösteren bir çözümdür. Böylece, genç cumhuriyetin doğal olarak en son istemesi gereken durum doğmuş, bir tepkiler zinciri ortalığı sarmıştır. Merkeziyetçi ulusal devlet uygulaması doğu ayaklanmalarını, bu ayaklanmalar artan baskıyı, bu baskı başka ayaklanmaları, bu başka ayaklanmalar Türk' kavramına daha fazla vurgu yapılmasını ve İskân Kanunu'nu, bu da 'eşkiya takibi' diye adlandırılan fakat bölgesel bir iç savaş görünümünde olan bir durumu yaratmış ve sürdürmüştür." (Baskın Oran, a.g.e., s.173-174)

MECBURİ "İSKÂN KÂNUNU"...

1930'LU yılların ortalarına gelindiğinde, zaten hassas bir bölge olan Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da devletin senelerce uyguladığı son derece yanlış politikalar meyvesini vermeye başlar.

Artık bölge kaynayan bir kazandan farksızdır. Devlet hâlâ meseleyi terörist-çe uygulamalarla, keyfî kânunlarla halletme çabaları içerisindedir.

O yıllarda bütün dünyada ırkçı hükümetler güçlenmektedir. TBMM'ye hâkim olan ve senelerce bölgede ırkçı uygulamalara fetvâ veren zihniyet, günümüze kadar onamayacak yaraları açacak olan bir "İskan Kânunu" çıkarır. Kânunun "Esbâb-ı Mûcibe Lâyihası"na bakınca, bu kânunla ne yapılmak istendiği gâyet açık şekilde görülmektedir. Yıllarca süren baskılardan sonra, barut fıçısı hâline gelen bölgede çıkması muhtemel bir tehlikenin vehmiyle, isyanlarla uzaktan yakından hiçbir alâkası bulunmayan insanlara da şâmil olan ve "2510 sayılı İskân Kânunu" adıyla bir mecburi "İskân Kanunu" çıkarılır.

Esbâb-ı Mûcibe Lâyihasında şöyle denilmektedir.

"... Yine dahilî iskân safahatı cümlesinden olarak ana dili Türkçe olmayan nüfus terâkümlerinin menni'ne ve mevcutlarının dağıtılması şekillerine ve bu suretle hars vahdetinin korunmasına âit tedbirlerin ittihaz ve tatbiki için hükümete kanuni selâhiyet alınması düşünülmüştür." (TBMMZC, Devre IV, İçtima 3, Cilt 23, TBMM Matbaası, Ankara, 1934)

Kânunun gâyesi "ana dili Türkçe olmayan nüfus terakümlerinin (yığılmalarının) menni", "mevcutlarının dağıtılması" ve "hars vahdetinin korunması" olarak belirtilmektedir. Adına cumhuriyet denilen bir idarenin, tek tip insan, tek ırk, tek kültür gibi, zamanın faşist idârelerinin uygulamalarını benimsediği görülmektedir. Yani kânun, "ana dili Türkçe olmayan" insanları Türklük içinde eritmek, dilini, kültürünü ve benliğini unutturmak gâyeleri taşımaktadır. 27 Nisan 1934 tarihli İskân Kânunu Muvakkat Encümeni Mazbatasında ise şunlara yer verilmektedir.

"... Maksat, bunların süratle anadillerini unutması, Türklerle karışması olduğundan, büyük köylerde bir mahallede veya birbirine komşu ve kolaylıkla toplanır bir yerde olmamak şartıyla oturtulmalarında beis görülmemiştir." (TBMMZC, Devre IV, İçtima 3, Cilt 23 s.10, TBMM matbaası, Ankara, 1934)

Bu cümlelerden de anlaşılacağı üzere, tamâmen ırkçı bir kafa yapısının mahsulü olan kânunla asırlarca yaşadığı, vatanı bellediği topraklarda yaşayan insanlar, vatanlarından koparıldıktan sonra, memleketin en uzak bir köşesine gönderiliyor, burada da tanıdıklarıyla, eski akraba, dost ve komşularıyla bir araya gelmeleri kesinlikle menediliyordu. Maksat ne? "Süratle ana dillerini unutması."

(TBMMZC, Devre IV, İçtima 3, Cilt 23, s.67, TBMM Matbaası, 1934)

Tek Parti devrinin gedikli Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ise, meydana getirmek istedikleri cemiyetin de hususiyetlerini tesbit edecek tarzda konuşuyordu.

"Dahiliye Vekili Şükrü Kaya Bey - (Muğla)

"... Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır." (a.g.e TBMMZC, s.141)

Şükrü Kaya faşist bir kafa taşıyordu

Tek parti diktatörlüğünün gedikli İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, "Bu kânun tek dille konuşan, bir düşünen, aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır" diyordu.

HİTLERVÂRİ KAFA YAPISI

KÂNUNUN gerçekleştirmeye çalıştığı esaslardan biri de yine aynı yerde "... Yurtta, 'dil, kültür, kan birliği' temin etmek" olarak zikredilmiştir. Hitlervâri bir kafa yapısına sahip olan kânuna imza koyanlar kan ırkçısı olma vasfını taşımaktadırlar.

Kanun, 7.6.1934 ve 14.6.1934 tarihli iki ayrı oturumda görüşülerek kabul edilir. Kânun üzerindeki görüşmelerde de ısrarla "Türklük" meselesine dikkat çekilmektedir.

Kânunun hızlı savunucularından olan Naşit Hakkı, kânunu 'Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine işletecek" bir kânun olarak değerlendiriyordu.

"Naşit Hakkı Bey- (Kütahya) Aziz arkadaşlarım, yurdumuza ülkümüzdeki şekli verecek, bugünkü bâkir varlık üzerinde, hür, zengin ve sağlam nesilleri yaşatabilecek, Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine işletecek olan [yerleştirme kanunu] İnkılâbın ana kânunlarından belli başlısı olma mümtazlığındadır..."

Tasarı, görüşmelerden sonra hükûmetin teklif ettiği hâliyle kânunlaşır. Müzakereler boyunca, devletin iskân siyaseti, Türkleştirme, Türk ırkının ululuğu, dil dâvâsı, Türkçe, Türkçeleştirme gibi mevzular ve maddeler üzerinde fikirler açıklanır. İskânın şekline âit hükümler hiçbir tartışma yapılmadan kabul edilir. Zaten böyle bir Meclisten de beklenen başka birşey olamazdı.

Mecburi "İskân Kânunu" neydi? Neler getiriyordu?

Kânunun birinci maddesinde bu kânunun, "Türkiye'de" "nüfus oturuş ve yayılışının düzeltilmesi" maksadına yönelik bir kânun olduğu belirtiliyordu.

ÜLKE ÜÇ BÖLGEYE AYRILDI

İKİNCİ maddeye göre Türkiye "Türk kültürü" kıstasıyla üç bölgeye ayrılmıştı.

"Madde-2 Dahiliye Vekilliğince yapılıp İcra Vekilleri Heyetince tasdik olunacak haritaya göre Türkiye, İskân bakımından üç nevi mıntakaya ayrılır.

1 numaralı mıntakalar: Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü istenilen yerlerdir.

2 numaralı mıntakalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı mıntakalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültürel, siyaset, askerlik ve inzibat sebepleriyle boşaltılması istenilen ve iskân ve ikâmete yasak edilen yerlerdir."

1935 yılında 2848 sayılı kânunla, bu kânun üzerinde yapılan değişikliklerle, "1 numaralı mıntakalar - Türk kültür ve nüfusunun tekâsüfü istenilen yerler", "2 numaralı mıntakalar - Türk kültürüne temessülü istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerler" olarak yeniden düzenleniyordu.

Görüldüğü gibi, 1 numaralı mıntakalar, Türk kültürlü nüfusun tekâsüfü" veya 1935'te değiştirilen şekliyle, Türk kültür ve nüfusunun tekâsüfü istenilen yerlerdir." Kânun koyucu, bu maddeyle, "1 numaralı mıntakalar" adıyla isimlendirdiği bölgede, Türk nüfus ve kültürünün tekâsüfünü, yoğunlaştırılmasını istemektedir.

Bu bölge, yüzyıllarca, Kürtçe konuşan, gelenek ve göreneklerı, kültürü itibâriyle Kürt olarak bilinen ve Kürt diye isimlendirilen insanların oturduğu bölgelerdir. Doğu ve Güneydoğu Anadolunun tamamını içine almaktadır.

2 numaralı mıntakalar, "Türk kültürüne temessülü istenilen nüfusun nakil ve iskânına ayrılan yerler" olarak belirtilmektedir. Bu mıntıkalar Türkiye'nin batı bölgeleridir. Ege, Marmara, Trakya, Akdeniz bölgeleri...

Hükümet, insanları asırlarca mukim oldukları vatanlarından Türkleştirmek için, Türklerin çoğunlukta bulunduğu bu yerlere sevkedecektir. Zaten bu insanlar, "Türk kültürüne temessülü istenilen"ler olarak târif edilmektedir. 1934'teki şekliyle "temsil" veya 1935'teki şekliyle "temessül", bir şeyi başka birşeye benzetmek mânâları taşımaktadır. Yani kısacası bu madde ile yapılmak istenilen, bir asimilasyon, kan ve kültür ırkçılığının şekillerinden biri olan, "Türk"ten başka unsurların eritilmesinden başka birşey değildir.

Kânunun 3 numaralı mıntakalar olarak tesbit ettiği bölgeler ise, "Yer, sıhhat, iktisad, kültür, siyâset, askerlik ve inzibat sebepleri ile boşaltılması istenilen ve iskân ve ikâmet yasak edilen yerler" olarak tespit edilmiştir. Yukarıdaki sebepler gözetilerek boşaltılacak bu bölgeler, Ağrı, Sason, Tuncelî, Zeylan (Van), Kars'ın güneyi, Diyarbakır'ın bazı kısımları, Bitlis, Bingöl ve Muş'un bazı ilçe ve köyleridir.

Her ne kadar bu bölgeler, iskâna elverişsizliği ileri sürülerek boşaltılacaksa da, temelde devletin bölgede tatbik etmeyi gâye edindiği iskân siyasetine karşı mukâvemet ihtimâli yüksek olduğu için boşaltılmasına karar verilmiştir.

"TÜRKLEŞTİRME" GAYRETİ

BU TESBİTLERDEN sonra kânunun diğer maddelerinde devletin iskân siyasetinin asıl maksadı bütün yönleriyle ortaya konulmaktadır:

"Madde-8-Türkiye içinde toprağı dar ve azmaklık, bataklık, ormanlık, dağlık ve taşlık olan yerlerde bulunan ve geçim vasıtasından mahrum olan köyleri, gerek meskûn gerek göçebe bulunsun üç numaralı mıntıkalar halkını yaşayış ve sıhhat şartları elverişli olan yerlere nakletmeğe; evleri dağınık köyleri daha uygun merkezlerde toplamağa; huğları, obaları ve konları köyler içinde kaldırmağa ve yenilerinin yapılmasını yasak etmeğe Dahiliye Vekili salâhiyetlidir."

"Madde 9- ... Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri, toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme suretile Türk kültürlü köylere dağıtıp yerleştirmeğe; casuslukları sezilenleri sınır boyların-

dan uzaklaştırmağa ..... Dahiliye Vekili salâhiyetlidir."

Madde 10-C: Bu kânunun neşrinden önce aşiretlere reislik, beylik, ağalık, şeyhlik yapmış olanları ve yapmak isteyenleri ve sınırlar boyunda oturmasında emniyet ve âsâyiş bakımından mahzur bulunanları, âileleri ile birlikte, münâsip yerlere naklettirip yerleştirmeğe İcra Vekilleri Heyeti karar ile, Dahiliye Vekili salâhiyetlidir."

"Madde 11-B: Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında

Binlerce insan kanun gücüyle göç etmeye zorlanıyordu

harsi, askeri, içtimai, ve inzibati sebeplerle, İcra Vekilleri Heyeti kararile, Dahiliye Vekili lüzumlu görülen tedbirleri almağa mecburdur. Toptan olmamak şartile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan iskat etmek de bu tedbirler içindedir."

3667 no'lu kanunla sonradan değiştirilen 12. maddenin A fıkrasında şöyle deniliyordu. [1935'te değiştirilen şekli]

"Madde 12-A: Türk soyu ve kültüründen olmayan hiçbir aşiretin ve ferdin bu mıntıkaya yerleşmesine izin verilmez." Burada sözü geçen mıntıka 1 numaralı mıntıkadır.

"Madde 13/3-Türk ırkından olmıyanların serpiştirme suretile köylere ve ayrı mahalle veya küme teşkil edemiyecek şekilde kasaba ve şehirlere iskânları mecburidir."

"Madde 14-Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyâset, askerlik ve inzibat sebeplerile Hükûmetçe iskân ve ikâmet yasak edilip boşaltılması istenilen üç numaralı mıntıkalar hal-

kı, iklime, yaşayış şartlarına ve bu kânunda yazılı kayıtlara göre 1 veya 2 numaralı mıntıkalara nakil ve iskân edilirler.

"3 numaralı mıntıkalar, İcra Vekilleri Heyeti kararı olmadıkça, hiç kimsenin yeniden iskân ve ikâmetine izin verilemez."

"Madde 29-A: Hükûmetçe iskân edilen muhacirler, mülteciler, göçebeler ve 1 numaralı mıntıkada Hükûmetçe yer-

Tüccarlarda şapka kalmadı

GENERAL Abdullah Alpdoğan Tuncelli'ne (Dersim'e) hem vali hem de komutan olarak tayin edilince, Dersim'e ilk geldiğinde halkın arasında dolaşıyor, onlarla temaslarda bulunuyordu. Abdullah Paşa bu temasları sırasında aşiretlere sükûneti muhafaza etmelerini, kendilerini isyana teşvik edenleri devlete bildirmelerini, vergi vermelerini, askere gitmelerini ve devlete itaat etmelerini istiyordu. Ancak Paşa'nın faaliyetleri bununla bitmiyordu. Kemalist Cumhuriyetin aydın (!) bir askeri olarak halka devrimleri anlatıyor. O günlerin tarih tezlerine dayanarak Dersimlilerin Kürt değil öz be öz Türk soyundan "dağlı Türkler" olduklarından dem vuran "söylevler" veriyordu.

Paşa'nın faaliyetleri bununla da kalmıyordu. Aşiretlerin silâhlarını göndermelerini, fes giymenin yasak olduğunu bildiren emirler çıkarıyordu. Ve sonra... Sonrasını isyan yıllarında 11 yaşlarında olan Mehmet Kangutan'dan dinleyelim:

"Abdullah (Alpdoğan) Paşa buraya geldiği zaman hem adli, hem idari bütün yetkilere sahipti. İstese adam öldürebilirdi... Bütün aşiret reislerine emir çıkardı. Dedem Karaballı aşiretinin reisi olduğu için ona da emir çıkardı: Herkes aşiretin silâhlarını göndersin, fes yasak... Dedem belki yüz-yüz elli tüfeği katırlara odun yükler gibi yükledi, gönderdi. Herkes şapka giydi. Tüccarlarda şapka kalmadı. Ve adam yol yapmaya başladı. Atatürk'ün hastalığı zamanındaymış... Abdullah Paşa üç şey istiyordu: Askere gideceksiniz, verginizi vereceksiniz, birbirinizin malına göz koymayacaksınız... Abdullah Paşa'nın bu icraatına rağmen tek tük hadiseler oluyordu.Tabii bunlar büyük bir katliamı icap ettirmiyordu." (İlk Kez Açıklanan Belgelerle 50. Yılında Dersim İsyanı, Nokta Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 25, ss. 17-18)

Yeni Nesil
8 Haziran 1989

Zorla göçe sıhhî sebebi bahâne ettiler

leştirilen kimseler yerleştirildikleri yerde en az on yıl oturmağa mecburdurlar. Bunlar Dahiliye Vekilliğinin izni olmadıkça başka yerlerde yurt tutamazlar. Başka yerlere izinsiz gidip yurt tutanlar ve tutmak isteyenler yerleştirildikleri yere döndürülürler."

"B: 1 ve 3 numaralı mıntakalardan 2 numaralı mıntakaya naklolunan ve 2 numaralı mıntakada 9, 10, ve 11'nci maddelere göre bir yerden başka yere nakledilenler on yıl sonra dahi, İcra Vekilleri Heyeti kararı olmadıkça, başka yerlere gidip yurt tutamazlar."

Ana hatlarıyla ele aldığımız kânunla tesbit edilen iskân politikasının tatbiki için, Doğuda Umumi Müfettişlikler kurulmuş ve yapılacak tatbikatın ne şekilde olacağını tesbit etmek için bunlara raporlar hazırlatılmıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz, 21 Kasım 1935 tarihinde çıkarılan 2848 sayılı kânunla, bazı değişiklikler yapılmış ve iskân işlerinin yürütülmesi, "Sıhhat ve İçtimaî Muâvenet Vekili"ne bırakılmıştı. Burada belirtilen bir başka husus da, iskân hâdisesinin gerekçesi olarak da "sıhhî olmayan yerlerden daha sıhhî yerlere yerleştirme" gayesinin zikredilmesiydi. Oysa kânunun tatbik edilmesinde bu gâyenin hiçbir şekilde dikkate alınmadığı ve ısrarla gözardı edildiği görülmektedir.

İskânın tatbikini tesbit eden 24 Kasım 1939 tarihinde yayınlanan 2/12374 sayılı talimatnâmede "Öteden beri 1 numaralı iskân mıntıkasında oturan ve dili Türkçe olmayan aşiret fertleri ile, bu mıntıkanın asli ahalisinden olan veya yerleşmek maksadıyla evvelce bu mıntıkaya gelmiş bulunan topraksız veya az topraklı çiftçilerin ..... yeniden yerleşmesi yasak sahalar" açıklanmıştı. Bunlar Diyarbakır, Elazığ, Tunceli, Er-

zincan, Malatya, Urfa, Mardin, Erzurum ve Kars gibi Doğunun hassas bölgeleriydi.

Köy ve toplulukların daha sağlıklı yerlere yerleştirilmesi yerine Doğunun Batı Anadolu'ya taşınması düşünülmekteydi. Zaten meselenin temelinde sağlık ve ekonomik ağırlıklı problemler yoktur. Islah, temdin, medeniyet götürme gibi fikir ve sloganların günümüze kadar hayalde kalan boş lâflar olduğu cumhuriyet tarihi boyunca görülecektir.

Bu kânundan yararlanan Kemalist rejim, bölgenin eşrafı olan ağa, bey, seyit, molla gibi bir kısmı sevilen sayılan, bir kısmı da otorite kurmuş insanları memleketlerinden kopararak Türkiye'nin en uç noktalarına sürmüştür. Kânun ve yönetmelikler tek parti devrinde bütün şiddetiyle uygulanmıştır.

Devletin görünüşte bununla yapmak istediği, Doğuyu ıslah etmekle birlikte, merkezi otoriteyi kurmaktır. Ancak bu durum, bir yandan eşraf ve halkı devletten soğutmuş, bazılarını da Kemalistlerin safına itmiştir. Bu yolla devletle iç içe olan kimseler buna güvenerek yerini sağlama almıştır. Ve ardından da sırtını devlete dayayarak halk üzerinde saltanat sürmeye devam etmiştir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, bu kânunla sürgüne gönderilen insanlar, sürgün edildikleri yerlerde devamlı ikinci sınıf insan muâmelesi görmüşler, aşağılanmışlar, işsiz kalmışlar, yıllar boyunca türlü eziyetler çekmişler, kimileri de, iskân edilecekleri yerlere varamadan yollarda ölmüşlerdir.

"DIŞ GÜÇ" DEMEK DOĞRU MU?

DOĞU ve Güneydoğuda meydana gelen gelişmelerde devamlı olarak dış-güç, dış kışkırtmalar olduğu söylenegelmiştir. Ama çoğu zaman mecburi İskân Kânunu, bürokrasi, emniyet, âsâyiş ve askerî güçlerin keyfî tatbikatları nazara alınmamıştır. Evet, gerek Şeyh Said Hâdisesinde olsun, gerek Dersim'de olsun, gerekse yaşanılan 27 isyandan herhangi birinde olsun, dış güç kışkırtması hep zikredilip durmuştur. Ancak şunu açık şekilde ortaya koymak zorundayız ki, iç bünyede, içeride herhangi bir rahatsızlık olmadan, dış güç adı verilen devlet veya devletlerin iş görebilmeleri de mümkün değildir. Eğer, iç bünyede, dengelerde bir rahatsızlık varsa, devlet "hukuk devleti", "sosyal devlet" olamıyorsa, yapılacak olan bu haksızlıkların rahatsızlıkların giderilmesine çalışmak olmalıdır. Yoksa, baskı şiddet ve teröristçe tatbikatlarla, meselenin üzerine giderek, dış güçlerden söz ederek işin içinden sıyrılmaya çalışmak çâre getirmeyen bir aldatmacadan ibâretür.

Bu tatbikat, yani mecburi "iskân", zaman içinde çıkan durumlara göre revizyona tabi tutularak 1960'lara kadar süregelmiştir. Son olarak da birincisi 1960 ihtilâli sonrasında, ikincisi de 12 Eylül ihtilâli sonrasında olmak üzere iki yeni tatbikat yapılmıştır. 1960 yılı içinde, kânun değişiklikleri ile, aşiret reisi, şeyh ve seyit olduklarını söyleyen 485 kişi 6 ay Sivas'ta kampta toplanmış ve bunların içinden 55 kişi mecburi iskâna tâbi tutulmuştur.

12 Eylül devresinin tek söz sahibi olan Milli Güvenlik Konseyi giderayak 1983 yılında aldığı bir kararla, 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kânununun özündeki hükümleri ihtiva eden yeni bir düzenleme ile bölge halkını, Tunceli, Erzincan illeri başta olmak üzere mecburi iskâna tâbi tutmuştu. 15-21 Şubat 1987 tarihli 2000'e Doğru dergisinde çıkan bir haberde, dergi muhabirinin sorularını cevaplayan Erzincan Orman Bölge Müdürü, yeni tatbikatın "Yirmi-otuz yıllık bir proje" olduğunu belirtiyordu.

TUNCELİNİN KURULMASI

BURAYA kadar "Doğu Meselesi" veya "Doğu ve Güneydoğu Meselesi" olarak isimlendirebileceğimiz, probleme ve bu problemin içinden çıkılmaz bir hal alışının umumi sebepleri üzerinde durduk. Bunlar Doğunun keşmekeş içinde, 13

yılda 27 isyanla tutuşmasına sebep olmakla birlikte her isyanın da temelinde bulunan sebepler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu yüzden asıl mevzumuz olan Dersim İsyanlarını da kavrayabilmek için bu değerlendirmeyi yapmak ihtiyacı hissettik. Çünkü Dersim İsyanının temelinde yatan sebep de bunlar arasında idi. Bunları ele almadan, Dersim 1937 ve '38'i sağlıklı şekilde değerlendirmenin mümkün olmayacağı kanaatindeyiz.

Bu gelişmeler birbirini takip ederken, Dersim, için için yanan bir ateş, kaynayan bir kazan olarak karşımızda duruyordu. Dersim'deki gerginlik, hâdiselerin doğurduğu elektrikli atmosfer, hiçbir şekilde yatışmamıştı. Hattâ daha da alevlenmişti hava. Bir yandan Takrir-i Sükûn'un bölgede estirdiği devlet terörü, diğer yandan, mecburi "İskan Kânunu", benzeri kânun ve yönetmelikler, yanlış tatbikatlar meseleyi içinden çıkılmaz hâle sokuyordu. Devlet se, hâlâ keyfî tatbikatlarla, kan ırkçılığını esas alan reçetelerle çâre aramaktaydı. İskân Kânunu mûcibince, insanlar ya göç etmeye zorlanıyordu, ya da hapis cezâsına çarptırılıyordu. Direnenler âsî damgası yiyor, böylece senelerce üzerlerinde kalacak "şâibeli" damgasıyla çaresizliğe, haksızlığa itiliyordu.

Bu durumdan da netice alamayan devlet, bölgede yeni bir tatbikat için kolları sıvamıştı. Bölgenin mülkî idare yapısını yeniden düzenleyen kânunlar çıkarmaya ve askerî tedbirlere başvurmaya başlamıştı.

Meclis tarafından 25 Kânunuevvel 1935 tarihinde "yeniden dokuz kaza ve beş vilâyet teşkiline ve bunlarla otuz iki nahiyeye aid kadrolar hakkında" kanunla Dersim bölgesinde, "Tunçeli Vilâyeti" kurulmuştu.

Yine aynı gün kabul edilen bir başka kânunla da bu yeni kurulan "Tunçeli Vilâyetinin İdaresi"nin nasıl olacağı belirtiliyordu.

Bu kânunun tatbikatı, hükümleri ve neticesiyle birlikte, 1937-38'e geçmeden önce, Şeyh Said Hadisesinden itibâren Doğudaki gelişmeleri, isyanları ve bu zaman dilimi içinde Dersim'in durumunu, hadiseler ve gelişmeler karşısında devletin tavrını kısaca özetlemekte fayda görüyoruz.

Kan ırkçılığını esas alan reçetelerden medet umuldu

Doğunun bazı yörelerinde yaşayan vatandaşları Türk ırkçılığı adına belli bir kalıba sokma gayreti umulan neticeyi vermedi. Aksine devletin kötü muameleleine maruz kalan bu vatandaşlar ileriki yıllarda komünistlerin istismarlarına müsait hale geldiler.

Bugüne kadar resmî ideoloji tarafından hep çarpıtılarak bir irtica vak'ası olarak takdim edilen Şeyh Said Hadisesi Doğunun kaderinde bir dönüm noktası olmuştur.

★

Her isyandan sonra ortalık kan gölüne döner. Nefretler artar, yürekler biraz daha kinle bilenir. Ve ardından devlet uygulamaları gelir. Hemen her isyandan sonra faturanın bütün Doğuya çıkarıldığı ise bilinen bir gerçektir.

★

İsyanlar her defasında kan ve gözyaşıyla bastırıldı

Her defasında kanlı bir şekilde bastırılan Doğu isyanlarından bazıları şunlardır:

Nasturi Ayaklanması: 12-28 Eylül 1924
Şeyh Said Hadisesi: 13 Şubat-31 Mayıs 1925
Raçkotan ve Raman Tedip Harekâtı: 9-12 Ağustos 1925
Sason İsyanları: 1925-1937
Birinci Ağrı İsyanı: 16 Mayıs-17 Haziran 1926
Koçuşağı İsyanı: 7 Ekim-30 Kasım 1926
Mutki İsyanı: 26 Mayıs-25 Ağustos 1927
İkinci Ağrı Harekâtı: 13-20 Eylül 1927
Bicar Tenkil Harekâtı: 7 Ekim-17 Kasım 1927
Asi Resul İsyanı: 22 Mayıs-3 Ağustos 1929
Tendürük Harekâtı: 14-27 Eylül 1929
Savur Tenkil Harekâtı: 26 Mayıs-9 Haziran 1930
Zeylan İsyanı: 20 Haziran-Eylül 1930 başı.
Oramar İsyanı: 16 Temmuz-10 Ekim 1930.
Üçüncü Ağrı Harekâtı: 7-14 Eylül 1930
Pülümür Harekâtı: 8 Ekim-4 Kasım 1930
Tunceli (Dersim) Tedip Harekâtı: 1937-1938

DEVLETİN EMNİYETİ İÇİN

BUNLAR 13 yıllık cumhuriyet idaresi boyunca çıkan 27 isyandan bazıları.

Her isyandan sonra ortalık kan gölüne döner. Nefretler artar, yürekler biraz daha kinle bilenir. Ve ardından devlet uygulamaları gelir. Hemen her isyandan sonra faturanın bütün Doğuya çıkarıldığı ise bilinen bir gerçektir. Meselâ, 1925'deki Şeyh Said Hâdisesi sonrasında, hadiseyle hiçbir ilgisi olmayan Van'dan da çok sayıda insan, Batı illerine sürgüne gönderilir. Bunların arasında bölgenin manevi liderleri, din adamları, hocalar da bulunuyorlardı. Uzun yıllar AP Van milletvekilliği yapan Kinyas Kartal da sürülenler arasındaydı.

İktidarın, kendisine hep yakın alâka duyduğu, varlığını bu hassas bölgede "tehlikeli" gördüğü Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri de 1925 başlarında Batı Anadoluya sürgün edilmişti.

İktidar, 1925 sonlarında Mülkiye Müfettişi Hamdi Bey'i Şeyh Said Hâdisesinin ardından Dersim'e gönderir. Hamdi Bey, tedkiklerde bulunur. Daha sonra Ankara'ya dönerek intibâlarını bir rapor halinde hükümete sunar. Aynı

zamanda Mecliste Kütahya milletvekili olan gazeteci Naşit Uluğ, bu mevzuda şunları yazmaktadır:

"Dahiliye Vekâleti, Mülkiye Müfettişi Hamdi Beyi 1925 senesinin sonunda Dersim'i tedkike memur etti. Müfettiş seyahatinin sonunda verdiği raporda: 'Dersim cumhuriyet için bir çıbandır. Bu çıban üzerinde kat'i bir ameliyat yapılmalıdır. Son derece zeki, kurnaz ve dessas olan Dersimli, Hükümetin zayıf ve kuvvetli bulunduğuna göre mütecâviz veya mütidir. Mektep açmakla, yol yapmakla, refahını temin yoluyla temdinlerine çalışmak hayâl ü muhaldir (!). Şekâveti ağa, reis ve seyit teşvik eder. Dersim için, süratle tedbir alınmalıdır. Silâh toplanmalı, umumi te'dip yapılmalı ve bu esnâda hizmete koşanların harekâtında dâima hile sezinmelidir. Silâh topladıktan sonra ağaları, seyitleri sürmeli, halka toprak vermeli, müstahsili korumalı, Dersim'de boş yerlere iskân yapılmalı, yolları yaptırmalı ve milli ideali aşılayacak memurlarla 25 sene çalışmalıdır' dedi." (Naşit Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, İst. 1939, s.142)

Hamdi Bey'in ardından daha pek çok kişi ve hey'et Dersim'i tedkike memur edilir.

TEDBİRLER HEP MADDİ

1926 YILINDA Diyarbakır Valisi Ali Cemal Bardakçı Dersim meselesini içerden tedkik etmek üzere vazifelendirilir. Ali Cemal, Dersimlilerle mülâkatlar yapar. Dersim'in liderlerinden Seyit Rıza, Seyit Rıza'nın danışmanı Alişer ve Veteriner Doktor Muhammed Nuri Dersimi (Baytar Nuri) ve aşiret reisleriyle görüşmeler yapar.

Vali Ali Cemal, Dersimlileri ısrarla I. Umumi Müfettiş İzzeddin Paşa'yla görüştürmek ister.

Hiç alâkası olmadığı halde Said Nursî de sürgün edildi

Hükümet 1926-27 yıllarında, Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Abdülhalik Renda ve Genersl Kâzım Orbay'ı da Doğuya göndererek Dersim'de incelemeler yaptırır.

İzzeddin Paşa sükûnetin muhâfazası için uzun uzun öğütler verir.

Bu görüşmelerin ardından bir müddet sonra Ali Cemal Elâzığ'a Vali tayin edilir. Sükûneti muhafaza için aşiretler arasında faaliyete geçer. Vet. Dr. M. Nuri, bu hususta şunları yazmaktadır.

"Ali Cemal, Dersimlileri kendine celp etmek için gizli tahsisat parasından külliyatlı sarfiyatta bulunmakta ve hattâ arada sırada: 'Hükümet Dersim'i ıslah için ordular gönderse milyonlarca para sarfetmek zorunda kalacaktı. Dersim bu masrafların yarısı ile ve idareten ıslah edilirse muvafık olur ve ben dahi

Dersim'i muhafaza etmiş ve esirgemiş olurum' demekte idi.

"Dersim'de meccanî ve geceli bir okulun açılmasını, Kürt öğretmenlerin yetiştirilmesi, bazı gençlerin hükümet hesabına İstanbul'a, Ankara'ya ve Avrupa'ya tahsile gönderilmesi, yollar, köprüler yaptırılarak ziraat ve iktisadiyat alanında inkişafın temini istekleri Seyit Rıza tarafından ileri sürülmekte idi ise de Ali Cemal'in güttüğü siyaset bu isteklerin tatmininden uzaktı.

"Valinin tek amacı sükûneti muhafaza ettirmek, ayaklanmaları önlemek ve bilhassa Seyit Rıza ile bazı mühim Kürt-

Cemal Bey böyle bir hareketin diğer taraflara da ders olacağını düşünmüştür." (N. Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.142)

Ali Cemal Bey'in raporunda "üzerine hareket yapılarak haddinin bildirilmesini teklif ettiği" Koç Uşağı (Koçan Aşireti) üzerine 1926'da bir askeri harekât yapılmıştır. Fakat bu harekât esnasında aşiretlerin Koçanlılar aleyhine Kemalist idare ve ordu ile yaptığı ittifakın gizliden gizliye ihlâli ve aşiretlerin el altından Koçanlılara yardımları sayesinde harekât başarılı olamamıştır. Harekât sırasında ordu birlikleri ağır ka-

Sindirmek için hemen silâh ve bomba kullanıldı

leri Dersim'den birer yol ile çıkarmak, ilk önce Elazığ'a ve daha sonra Batı vilâyetlerine sevketmek ve bu suretle Dersim'i önderlerinden mahrum etmekti." (Vet. Dr. Muhammed Nuri Dersimi, Dersim Tarihi, İst., Eylem Yayınları, 1979, s.167) (Kitap ilk defa 1952 yılında Halep'te, Ani Matbaasında "Kürdistan Tarihinde Dersim" adıyla basılmıştır.)

Gerçekten de Vali Ali Cemal Bardakçı, esaslı bir ıslahattan yana değildir. Resmî ideolojinin isteğine uygun olarak, Türkleştirme siyaseti gâyesine matuf çalışmaktadır. Çalışmalarının neticesinde hükümete sunduğu rapor da bunu teyit edici mâhiyettedir.

ASIL MAKSAT TÜRKLEŞTİRMEK

"CEMAL Bey tedbir olarak, mezhebî ayrılığın millî bünyede bir rol oynamadığına Dersimliyi ısındırmak işine çok ehemmiyet vermiş ve bundan maadâ, Dersim'de iş yaratılmasını, halkın Elâzığ ve Malatya'da ovalara iskânını, adam olmıyacağına kanaat ettiği Koç Uşağının üzerine hareket yapılarak haddinin bildirilmesini teklif etmiştir;

yıplar vermiş, bir Türk tayyaresi düşürülmüştür.

Koçan Aşireti üzerine yapılan harekâtın asıl gayesi Dersim'in lideri Seyit Rıza'yı mühim bir kuvvetinden mahrum bırakarak güçsüzleştirmekti. Seyit Rıza'nın uç kollarını birer birer temizledikten sonra sıra Dersim'e gelecekti.

Koçan Aşireti Savaşından Kemalistlerin mağlûp çıkması üzerine yeni plânlar ve stratejiler hesaplanır. Bu gâye ile 1926-27 yıllarında hükümet, Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Abdülhalik Renda ve General Kâzım Orbay'ı da Doğuya göndererek Dersim'de incelemeler yaptırır. Bunların sonunda Umumi Müfettişlikler adı altında yeni askeri ve idari teşkilâtlar kurulur. Naşit Uluğ bu mevzuda şunları yazmaktadır:

"Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt, Dersim'i dolaşmıştı. Hükümet Abdülhalik Renda'dan da, Doğu illerinde en mühim zamanlarda vazife almış büyük bir devlet recülü sıfatiyle Dersim'i de bir kere etüt etmesini rica etmiş ve bu seyahat yapılmıştı. Genelkurmay Dersim işleriyle her zaman yakından alâkalı idi. Dahiliye Vekâletinde Vekil Cemil, Abdülhalik Renda, Mahmut Esat Bozkurt,

o zaman Genelkurmay Asbaşkanı olan Kâzım Orbay'ın da iştirak ettiği bir heyet Dersim üzerinde de çalışmış cumhuriyet idaresinin Dersim'de bütün mânâsiyle teessüsü yollarını araştırmıştı.

"Devlet Doğu işini hiçbir zaman kuru bir te'dip mevzuu telâkki etmiyordu. Cumhuriyetin maddi imkân bakımından bugüne nazaran çok kısır olduğu günlerinde bile, mesele dâima ve dâimâ halkın temdini ve derebeylerinin, toprak ağalarının, aşiret reislerinin elinden kurtarılması şeklinde mütalea olunuyor ve 'bir damla kan yerine bir parça daha kurtarma' bu çalışmaların şuurlu bir düsturunu teşkil ediyordu. Bu maksatladır ki, Dersim'i de içine almak, Doğu vilâyetlerimizin bir kısmında esaslı ıslâhatı başarmak üzere Birinci Umumî Müfettişlik kuruldu" (N. Uluğ, a.g.e., s.143)

Dersim'de asâyişi sağlamak ve ıslahatta bulunmak vazifesiyle gittiğinde hep terör estiren ve şiddetli tedbirlere başvuran Korgeneral Abdullah Alpdoğan Dersimlilerle yaptığı temaslardan birisinde.

Naşit Hakkı'nın kitabında bahsettiği Umumî Müfettişlikler şu şekilde kurulmuştu:

Birinci Umumî Müfettişlik [merkezi Diyarbekir]

İkinci Umumî Müfettişlik [merkezi Erzurum]

Üçüncü Umumî Müfettişlik [merkezi Trakya]

Dördüncü Umumî Müfettişlik [merkezi Elâzız]

Umumî Müfettişlikler, Kemalist otoritenin ülkenin her karışında kurulması için çalışacak askeri ve idarî teşkilâtlardı. Tabii ki, bu durum muvâcehesinde "Türkleştirmek", ırkçı politikaları uygulamak vazifesini de üstlenmişlerdi.

"Dersim Tarihi" isimli kitapta umumî müfettişliklerin mâhiyeti şu şekilde izah edilmektedir:

"1928 yılında merkezi Diyarbakır olmak üzere ihdas edilen Birinci Umumî Müfettişliğin vazifesi, Kürtleri imhâ için bir şebeke vücuda getirmekten başka birşey değildi. Bu müfettişliğe, Mustafa Kemal'in itimâdını kazanmış ve ırken Arap olduğu halde mevki ve ikbal için herşeyi fedâ etmiş olan, İbrahim Tali tayin edilmişti.

"İbrahim Tali'nin vazifesi, Doğu vilâyetleri halkını kısmen yerli yerince imha etmek ve kısmen de Batı vilâyetlerine nakletmek idi.

"Batıya nakledilen bedbaht Kürtlerin büyük bir kısmını çocuk ve kadınlar teşkil ediyordu. Bilhassa fazla miktarda çocuk nakletmek hususuna önem veriliyordu, çünkü, bunların Türkleştirilmesi daha kolay sanılıyordu. Yerli yerince imha edilenler ise ekseriya münevverler ve aşiret reisleri idi. Bunlardan bir kısmı Harp Divanlarınca mahkûm edilerek ve bir kısmı da gizli yollarla öldürülüyordu." [Vet. Dr. M. Nuri Dersimi, a.g.e., s.177]

Birinci Umumî Müfettişliğe tâyin edilen İbrahim Tali, aslen Arap olmasına rağmen M.Kemal'in itimâdını kazanmıştı. Bunun vazifesi, Doğu vilâyetleri halkını kısmen imhâ etmek ve kısmen de Batı vilâyetlerine nakletmek idi.

Şu cümleler içinde tarafgir ve taraflığın tesiriyle kaleme alınmış ifadeler olsa bile, nakledilen hususlar arasında mevzuya ışık tutabilecek hakikat kırıntılarının olmadığı söylenebilir mi?

Dr. İbrahim Tali Öngören, Birinci Umumî Müfettiş sıfatıyla bölgede dolaşarak yapılacak harekâtlar için bilgi toplamaya başlar. Naşit Uluğ bu mevzuda şunları yazmaktadır:

"... Genel müfettiş Dersim'i baştan başa dolaşıyor ve Dersimli için kurtarıcı tedbirler arıyordu.

"Doktor Talî Öngören, Dersim'de yapılacak hareketlerin şümullü olmasına, silâh toplanmasına ve eski itiyatlarını idame eden ağa ve reislerin çıkarılmasına taraftar olmuştur. Sayın doktor, derdi aşiret rejiminin devamında görmüş, halkı çok fakir bulmuş, ziraata elverişli toprağın azlığı dolayısıyla, birçok ailenin birkaç keçinin ürünü ile yaşadığını tesbit etmiştir.

"Dersim'e giren kuvvet, her işi bitirerek, yani silâhı, suçluyu, ağayı, reisi ve seyidi alarak çıkmalıydı ki, yapılan her ıslâh hareketinin önüne geçen bu canlı ve cansız âmillerden Dersim temizlenmiş olsun!.." [N. Uluğ, a.g.e., ss.143-144]

Birinci Umumi Müfettişlik sınırları içinde Diyarbekir, Elâziz, Van, Bitlis, Muş, Mardin, Hakkâri, Siirt vilâyetleri bulunuyordu. Bu vilâyetlerin nüfuz sahipleri: ağa, bey, reis, seyyid, müftü, şeyh, hoca gibi zevat sürʼatle Batıya sevk ediliyordu. Batı illerine sevk edilen muhacir kafileleri çok zor şartlar altında tehcir edildikleri yerlere ulaşıyorlardı. Pek çok kişi yollarda telef olmaktaydı. M. Nuri Dersimi, bununla ilgili olarak şu tüyler ürperten misali veriyor:

"Tehcirin fecaatı hakkında bir misal vermek ve Türk hükûmetinin zulmünün derecesini anlatmak için okuyucularıma şu feci tabloyu arz edeceğim:

"Van vilâyeti köylerinden tehcir edilen 1400 hanelik bir kafile, Erzurum muhitinden yaya olarak Bayburt üzeri Trabzon'dan deniz yolu ile Trakya'ya sevkedilirken, bu kafileden 1000 hane bütün efradıyla yollarda mahvolmuş ve artan birçareler pek canhıraş bir durumda Trakya'ya yetişebilmişlerdir." [a.g.e., s.178]

Irk, kültür ve dil farkı yüzünden insanların böylesi bir muâmeleye maruz kalmasının kime bir faydası olmuştur? Bu tehcirden memleket ve millet ne kazanmıştır? Bölgede sıkıntı mı sona ermiş, bölge halkının rejime sempatisi mi artmıştır?

Sürgüne giderken 1000 hâne efrâdı telef olmuştu

Askeri harekât için sık sık Dersim'e gönderilen Orgeneral Kâzım Orbay, Tunceli harekâtında kan, ateş ve dumanla sarılmış çevresini dürbünle gözetlerken.

KİME NE FAYDASI OLDU?

YAPILAN tehcirin memlekete ve millete beş paralık bir faydası yoktur. Yapılan iş ırkçılıktan başka birşey değildir.

Fiilî bir durum olan tehcir karşısında Dersimliler hükûmet kuvvetlerine, karakollara ve benzeri yerlere fedâî akınları yapmaya başlarlar. İbrahim Talî'nin bütün çabalarına rağmen, bu akınların önü alınamamaktadır. Çünkü tehcir bütün hızıyla devam etmektedir. Gerek hükûmetin, gerekse Umumi Müfettişliğin bölgeyi ıslah ve sükûneti temin için vazifelendirdiği şahıslar başarılı olamamaktadırlar. Bölgede asayişi temin ile Kemalist düşünceleri yayma ve yerleştirme harekâtı birbirine karıştığı için işler iyice içinden çıkılmaz hâle gelmiştir.

Kemalist iktidarın baskısı, aşiretlerin eskiden beri süregelen durumları, bölgede hiçbir zaman sükûn havasının hâkim olmasına imkân vermemektedir. Hükümetin baskıları, gittikçe artan isyan ve baskınları doğurmaktadır. Bu hâdiselerin her tekrarında biraz daha artan baskı, devamlı artan bir gerilimi beslemektedir. Bunlar kanlı Dersim hadiselerine (1937-38) doğru atılan adımlardır, sanki.

Gittikçe içinden çıkılmaz bir hal alan durum karşısında iktidar, yaptığı icraatlarla ün salmış, İstiklâl Harbi yıllarında isyanları kanlı bir şekilde bastırmış kumandanları bölgeye tâyin etmişti. Bunlardan biri de Yozgat İsyanını bastırarak Çapanoğullarını mahveden Deli Fahri Paşaydı.

Koçan Aşireti Savaşı ve sonrasında Elâziz Valisi Ali Cemal Bardakçı'nın Dersim'deki tatbikatları bir netice temin edememişti. Mesele her geçen gün biraz daha açmaza sürüklenmektedir. Ali Cemal, iki yıl kadar bir zaman zarfında Dersim'de müsbet bir netice elde edemez. Bu yüzden 1. Umumi Müfettiş İbrahim Tali ile araları bozulur. Ali Cemal, 1929'da Çorum'a tâyin edilir. Yerine, Hakkâri'den, daha sonra Elâziz Valisi Deli Fahri ismiyle nam salacak Fahri Paşa vali olarak tayin edilir.

Deli Fahri, 1929-1932 yılları arasında valilik vazifesinde bulunur. Bu zaman içinde Dersimliler üzerinde terör estirir. Bir ara akıl hastanesinde yattığı söylenen Deli Fahri, Dersim'i tenkil etmek ve böylece de sükûneti sağlamaya çalışmakta kararlıdır. Ancak buna asla muvaffak olamayacaktır. Muhammed Nuri Dersimi, Elâziz Valisi Deli Fahri'nin icraatları hakkında şunları yazmaktadır.

"Vali Fahri, her tarafı jandarma kuvvetleriyle takviye, Mutasarrıf ve Kaymakamlıklar dahilinde şiddetli tedbirler aldıktan sonra, Dersimlileri hükümete itaata dâvet, silâhlarını ve Koçkiri fedailerini hükümete teslime icbara başlamıştı. Bu emirler kısa bir müddet zarfında yerine getirilmediği takdirde bütün Dersim'i imha edeceğini dahi bildirmiş ve Elâziz Belediye ve Halkevi salonlarında bu konuya temas eden söylevler vererek birtakım dalkavuklar tarafından alkışlanmıştı. Halbuki, Dersim halkı bu yüksekten atma tehditlerine hiç aldırmamış ve sükûtla mukabelede bulunmuştu. Dersim'in bu soğukkanlılığı Fahri'yi kudurtmuş ve bu sebeple kendisi bizzat Çemişkezek, Hozat ve Mazgert merkezlerine giderek aşiret reislerini birer birer yanına çağırmış ve onlara tehditler savurmuştu. Bu tehditlerden hiçbir netice çıkmadığı şöyle dursun, Kürt fedai akınlarını daha ziyade fazlalaştırmış ve karakollara ve nahiye merkezlerine sık sık hücum ederek Türklere ehemmiyetli zararlar vermeye başlamışlardı. Seyit Rıza, hâdiselerin bütün sorumluluğu Fahri'ye râci olduğuna dair Ankara'ya telgraflar yağdırıyordu.

"Fahri artık merkezi terketmiş, Mazgert kaymakamlığını kendisine makam yaparak buradan Dersim işlerini tedvire başlamıştı. Yusufan aşiret reisi Kamber Ağayı Mazgert'e getirmek üzere, mumaileyhin üzerine 120 süvari jandarmadan mürekkep bir kuvvet göndermiş ise de, bu kuvvetin silâh patlamadan Yusufan aşireti tarafından abluka edilerek silâhtan tecridi ve bu müfrezenin kumandanı vasıtasıyla Fahri'ye müstehzi bir selâm gönderilmesi, timarhane kaçkınını büs bütün çıldırtmıştı. Bu sebeple, Kamber Ağayı kendisi bizzat yakalayacağını, elindeki tabancayla öldüreceğini veyahut öleceğini bağırarak, küfürler savurarak nezdinde bulunan eşrafa ilân ettikten sonra Elaziz'den telle jandarma alay kuvvetlerini Mazgert'e getirtmiştir.

"Fahri, bizzat kumanda ettiği bu kuvvetlerle Mazgert'ten hareketle Pah Suyu önüne geldiğinde, Yusufan aşiretinin burada toplanmış ve mevzi almış olduğunu görünce işin sarpa sardığını anlamış ve aşiret reisi Kamber ve Yusuf'la sulhen bir anlayışa gelmek için bir mülâkat yapmak teklif etmişti. Bu teklife karşı aşiret reisleri, Fahri'ye mâhiyetindeki bütün kuvvetlerle birlikte kayıtsız şartsız aşirete teslim olmasını teklif ve ilk önce silâhları ve alay teçhizatı aşı-

rete bıraktıktan sonra mülâkat mümkün olacağını, aksi takdirde kendisinin ve alayının imhâ edileceğini bildirmişlerdi. Fahri, Kürt elçileri vasıtasıyla aldığı bu haberden son derece mütessir olduğundan, dimağ nezfine uğramış, mefluç ve yarı ölü bir halde, alay kendisini Mazgert'e nakle ve çekilmeye mecbur kalmıştı." [a.g.e., ss.205-207]

"DAHİLÎ İSTİKLÂL HARBİ NE DEMEK?"

VALİ Fahri'nin ardından, Dersim akameti yüzünden 1. Umumi Müfettiş İbrahim Tali de vazifesinden alınır. Baytar Nuri bu hususta da şunları yazmaktadır:

"Türkiye'de Kemalist hareketin ilk gününden beri Mustafa Kemal ile işbirliği yapmış, en çetin şartlar altında bile ona bağlılığını ispat etmiş ve bu sebeplerle onun derin ve sarsılmaz itimadını kazanmış olan İbrahim Tali bile, Dersim akameti yüzünden itibardan düşmüş ve Umumi Müfettişlikten çekilerek Ankara'ya yalnız bir mebus sıfatıyla dönmeye mecbur kalmıştı.

"Dersim'de Türk hükümetinin uğradığı muvaffakiyetsizlik, Dersim işinin dâhili bir 'İstiklâl Harbi' mâhiyetinde önemli olduğuna Türk zimamdarlarını iknâ etmiş olduğundan, Birinci Umumi Müfettişliğe bazı askeri şahsiyetler getirilmişse de, bunlar dahi mühim bir iş başaramadıklarından değiştirilerek, Ankara mahfillerince ciddiyetle tanınmış sabık Sivas valisi Vehbi bu mevkiye getirilmiştir." [a.g.e., s.207]

Bölgeye tâyin edilen kumandan ve vâlilerin menfî icraatları karşısında kaynaşmalar artar. Aşiretler idareye ve idarecilere karşı daha da bilenir. Hadiseler büyüdükçe, hükümet, daha büyük makam sahibi kişileri bölgeyi tedkik için vazifelendirir. 1931 sonlarında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Jandarma Genel Kumandanı Kâzım Orbay beraberlerinde bir heyetle bölgede incelemeler yaparlar. Bu geziye iştirak edenler arasında Kütahya Milletvekili Naşit Hakkı Uluğ da vardır. Naşit Hakkı, Dersim üzerine yazılar ve çalışmalar yapmaktadır. Tunceli Medeniyete Açılıyor isimli kitabında bu gezi sonunda, ortaya çıkan tabloyu şöyle anlatmaktadır:

"O zaman Dersim için şöyle düşünülmüştü:

"Dersim'in kurtarılması için, devlet tam tedbirler almalıdır; aşiret sistemi ve aşiret an'anesi yıkılmalıdır. Bu sistemin tehlikesi aşiretlerin silâhlı olmasındandır. Dersim silâhlarını vermelidir. Dersim ağaları ve seyitler buradan çıkarılmalı, suçlular yakalanmalı, topraksız ve ağa elinde esir olan köylülere ya yerinde veyahut nakledilecekleri münbit yerlerde toprak verilmelidir. Cumhuriyet Dersimli Türkü bu suretle bağrına basmalıdır. Yeniden ağa ve reis türetmeyici tedbirler alınmalı ve Dersim'e tekrar silâh sokulmasına meydan verilmemelidir.

"Devlet teşkilâtı kuvvetle, adalet ve kültürle Dersim'de kurulmalıdır; bunun için idare teşkilâtı yeniden tanzim edilmelidir. İyi memurlarla Dersim teçhiz olunmalıdır. Adliye makinesi mutlak surette seri bir şekilde işletilmelidir. Yollar yapılmalı, dağınık köyler toplanmalı, halkın yaşamasına müsait olmayan yerlerdeki köyler nakledilmeli, mektepler açılmalı, sağlık teşkilâtı kurulmalı, kazanç, ticaret ve iş imkânları ihdas edilmelidir.

"Bu suretle devletin bir tahakküm vasıtası değil, her zaman iyilik veren ve iyilik isteyen bir teşkilât olduğu, bu geri kalmış insanlara isbat edilmelidir, velhasıl Dersim, imar ve temeddün edilmelidir. Devlet bu düşüncelere göre bir program dâhilinde kademe kademe Dersim'in içine yerleşmeli ve bu program büyük bir ısrarla tatbik olunmalıdır." [a.g.e., s.149-150]

Kemalist iktidar Dersim meselesinin imar ve ıslah çalışmalarıyla halledilemeyeceğini bilmektedir. Ancak askeri harekât yapabilmek için de gerekli şartlar mevcut değildir. Bunun başında, yol yapılması, ilerlemekte olan demiryolunun Elâzığ'a kadar varması beklenmektedir.

"İmar edeceğiz" bahânesiyle harap ettiler

Başbakan İsmet İnönü, 1936 yılında Doğu illerine ve Dersim'e bir seyahat yapar. Bu seyahat esnasında bölgede incelemeler yaparak bunları bir rapor haline getirir. İnönü'nün Doğu seyahati hakkında N. Hakkı Uluğ şunları yazmaktadır:

"İnönü, üç yıl önce bir Doğu seyahati yapmıştı. Erzincan'a geldiği zaman Dersim'in temdini (medenileştirilmesi) üzerindeki kararlarının ana hatları belirmişti. İnönü'nün yıllarca büyük bir ısrar ve önemle takip ettiği politika neticesinde demiryolu inşaatının Doğuya doğru ilerlemesi sâyesinde doğu vilâyetlerimizin imar ve ümrânı için dev adımlar atılacak günler artık gelmiş bulunuyordu... İnönü'nün 'Şark Seyahati Raporu' Dersim'in de temdin ve imarı esaslarını tesbit ediyordu." (N. Uluğ, a.g.e., s.151)

1936 yılında Doğu illerine seyahat yapan zamanın başbakanı İsmet İnönü, tesbitlerini tatbik için "İlyâkatinden emin olduğu" vatan çocuklarından General Kâzım Orbay ve Abdullah Alpdoğan'a Dersim'e gidip bölgeyi medeniyete açmak için gerekli tekliflerle gelme vazifesi verir.

SAYFALAR ARASINDA

'Canlı birşey bırakmayın'

BEDİÜZZAMAN Said Nursî'nin ilk talebelerinden Emekli Albay Hacı İbrahim Hulûsî Yahyagil de Dersim 1938 Harekâtına katılan askerlerden... "Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor" isimli eserde şunları söylüyordu:

"1938'de bizi Dersim isyanını önlemeye ve bastırmaya memur etmişlerdi. İsyan dedikleri şey de, bazı dağ köyleri o yıl vergi verememişti. Bize verilen emir ise tek kelime idi: 'İmhâ!..'

"Canlı bir şey bırakmayınız; genç-ihtiyar, çocuk-kadın ve saire.' Bunların çoğu Rafızî idi. Fakat bu tarz bir muâmele ile, bunlar salâh mı bulacaklardı? Ben tâ'a komutanı idim. En çetin ve zor vazifeyi de bize verdiler. Sen piyadesin, seni toplu takviye etmek gerekir, dediler. Mühiş bir hüzün ve üzüntü içinde idim. Hz. Üstad benim hüznümü hissetmiş. Bu durumu kendisine yazıp soramadım. Nasıl yazabilirdim? Bu üzüntümü kâğıda nasıl dökebilirdim? Tam merhum pederimle vedâlaştım. Hayvana bindim gidiyordum. Bir de baktım, hizmet eri koşarak geldi. Elime bir mektup verdi. Mektubu açtım. Mektubu Üstad Kastamonu'dan Örgüp Müftüsü olan kardeşi Abdülmecid vasıtasiyle gönderiyordu:

"Hulûsî'nin bir gâilesi var diye hissediyorum. Merak etmesin. Risâle-i Nur'un şâkirdlerine inâyet ve rahmet, nezâret ve himâyet ederler. Dünyanın meşakkatleri madem sevap verir, geçerler; o musibetlere karşı sabır içinde, şükür ile, metânetle mukabele edilmek gerekir. Hem o, hem sizler, bütün dualarında ve kazançlarında benimle berabersiniz (Mektubun tam metni için bkz. B. Said Nursî, Kastamonu Lâhikası, Sinan Matbaası, 1960, s. 12)

"Az sonra isyân olan bölgeye gittik. Döndük dolaştık. O bölgeyi terk etmişler, dağların mağaralara çekilmişler. Rahmet-i İlâhiye yardımımıza yetişti. Elimizi kirletmeden ve kana bulaştırmadan bizi kurtardı." (Necmeddin Şahiner, Son Şahitler Bediüzzaman Said Nursî'yi Anlatıyor, İstanbul, Yeni Asya Yayınevi, 1980, cilt: 1 s: 41)

YAĞMUR ÖNCESİ FIRTINA

DURUMUN nezâketi karşısında İnönü'nün yaptığı bu seyahatten sonra, General Kâzım Orbay ve Abdullah Alpdoğan bölgeye gönderilir. Naşit Uluğ bu gezi hakkında şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"İnönü, Doğudan dönünce, bu memleketşümul kararların tatbiki için liyâkatinden emin olduğu vatan çocuklarına vazifeler verdi: Kâzım Orbay ve Abdullah Alpdoğan Dersim'i baştan başa dolaşmak ve verilen direktiflere göre Dersim'in medeniyete açılması için lâzım gelen tekliflerle Başbakanın önüne gelmek vazifesini aldılar. İki komutan, doğuya gittiler, birinci genel müfettişle görüştüler, Dersim'i gezdiler, halkı dinlediler, araziyi, kasabaları, köyleri, yolları yeni baştan etüd ettiler, dönüp geldiler ve İnönü'ye mütalealarını arzettiler

"Bunun üzerine verilen karar hülâsatan şöyle oldu:

"Dersim'de bir vilâyet kurulacaktır, vali aynı zamanda bu vilâyetin komutanı olacaktır. Dersim ve muhiti bir genel müfettişliğe bağlanacak ve bu vali ve komutan aynı zamanda genel müfettiş olacaktı. Dersim imar ve temdin edilecektir." (N. Uluğ, a.g.e., s.151-152)

1935 yılı sonuna gelindiğinde, Dersim için düşünülenler yukarıda bahsedilenlerden ibâretti. Bir taraftan hükümetin baskı politikası öbür taraftan buna karşı koyan aşiretlerin fedâî akınları, yer yer sürüp giden isyanlar. O günün devlet adamlarının nazarında ise, Dersim, "bir çıban başı"dır. Çıbanı yok etmek için, devlet, kanuni düzenlemelere giderek 1935'in 25 Aralık'ında Tunceli Kânununu çıkarır. Şimdi bir sıkıyönetimi getiren, kişi hak ve hürriyetlerini hiçe sayan bir tatbikatı esas alan kânunun maddeleri üzerinde duralım. (Bu kânun, "Dersim Kânunu" diyede anılır.)

"Tunceli Vilâyetinin idaresi hakkında kânun" başlığını taşıyan bu kânun, bölgede müfettişler ve tedkik heyetlerine yaptırılan incelemelerden sonra yapılması gereken askeri, idari hareketlere kolaylık sağlamak, bunları kânuni temele oturtmak gâyesini taşımaktaydı. Kânun, 25 Aralık 1935 tarihinde Meclis tarafından kabul edilmiş ve 2 Ocak 1936'da Resmi Gazete'nin 3195 sayılı nüshasında yayınlanarak mer'iyete girmişti.

Millet Meclisi, Tunceli'de yapılacak olan faaliyetler için üç tane kânun çıkarmıştı. Bunlardan 2884 sayılı olan Tunceli vilâyetinin idâresini düzenliyordu. "Yeniden dokuz kaza ve beş vilâyet teşkiline ve bunlarla otuz iki nahiyeye ait kadrolar hakkındaki 2885 sayılı kânun, bazı idâri teşkilâtların kuruluşunu ve işleyişini tanzim ediyordu. 2887 numaralı kânun ise, Tunceli vilâyeti halkından olup da nüfus ve askerlik kânunlarına göre kendilerine ceza verilmesi lâzım gelenlerin affına ve nüfus yazımı ile askerlik işlerine dâirdi.

2884 numaralı "Tunceli Vilâyetinin idaresi hakkındaki kânun" savcıların vazife ve salâhiyetlerini genişleten, tahkikatı hızlandıran ve duruşmaları kolaylaştıran hükümler getiriyordu. Mahkemenin hükmü kesin oluyor ve vali ve komutan, tehir etmezse, idam hükümlerinin infazını emredebiliyordu. Vali ve komutana dilediği kimselerin cezalarını te'cil veya tehir edebilme hakkı da dahil, geniş adli salâhiyetler veriyordu.

Kanunun 1. Maddesinde şöyle deniliyordu:

"Madde 1-Tunceli Vilâyetine ordu ile irtibâtı bâki kalmak ve rütbesinin salâhiyetini hâiz bulunmak üzere korkomutan rütbesinde bir zat Vali ve Kumandan seçilir.

"Vali ve Kumandan usulü veçhile Milli Müdâfaa Vekâletinin muvafakati alınmak şartile Dahiliye Vekilinin inhası ve İcra Vekilleri Heyeti kararı ile tâyin olunur.

"Bu Vali ve Kumandan teşkil edilen Dördüncü Umum Müfettişliğin de Umumi Müfettişidir." (Düstur-Üçüncü Tertip, Ankara, Başvekâlet Devlet Matbaası, 1953, cilt 17, s.165)

Bu maddeye göre, tayin edilecek valikumandan, aynı zamanda Dördüncü

Umumi Müfettişlik vazifesini de yürütecekti.

İkinci maddeye göre Vali Paşa, pek çok hususda Bakanların kanunen kendilerine verilen yetkilerine hattâ, Bakanlar kurulunun dahi bazı salâhiyetlerine sahipti. İkinci maddede şöyle deniliyordu:

"Madde 2-Vali ve Kumandan vilâyet umur ve muâmelâtında ve vilâyet memurları hakkında, vekillerin kânunen hâiz oldukları bütün salâhiyetleri hâizdir.

Vali ve Kumandan lüzum gördüğü takdirde vilâyeti teşkil eden kaza ve nahiyelerin hudud ve merkezlerini değiştirir ve keyfiyeti Dâhiliye Vekâletine bildirir." (a.g.e., s.165)

HÜKÛMET GİBİ PAŞA

GÖRÜLDÜĞÜ gibi Vali Paşa gerek vilâyete âit işlerde, memurların azledilmesi vs., gerekse sınırları değiştirebilme gibi merkeze âit işlerde fevkalâde salâhiyetlere sâhip oluyordu.

Üçüncü maddeye göre, ilçe kaymakamlıklarına, nahiye müdürlüklerine, Milli Müdâfaa Vekâletinin izniyle ve Dahiliye Vekâletinin tasvibiyle muvazzaf subaylardan da tâyin yapabilecekti.

"Madde 3-Bu Vilâyetin Kaza Kaymakamlar ve Nahiye Müdürleri usulü dairesinde Milli Müdâfaa Vekâletinin muvafakati alındıktan sonra Vali ve Kumandanın inhâsı ve Dâhiliye Vekilinin tasvibi üzerine karamâme ile ve orduyla irtibatları baki kalmak şartile muvazzaf subaylardan dahi tayin olunabilir.

"Bunların ve vilâyet kadrosunda iş gören subayların hak ve kıdemleri mahfuzdur. Buradaki hizmetleri askeri hizmetten sayılır ve maaşları rütbelerine göre Milli Müdâfaa Vekilliği bütçesinden verilir." (a.ge., s.165)

Bu maddede belirtilen esasa göre, ordu saflarındaki muvazzaf subaylar, mülki idâre yapısında istihdam edilebilecekti. Bu durumdan artık, bir askeri yönetim kurularak, meselenin askeri usullerle halline çalışılacağı neticesi ortaya çıkmaktaydı.

Kânunun yedinci maddesine göre ise, Vali Paşa, belediye reisini de tâyin hak-

kma sahip oluyordu.

"Madde 7-Vali ve Kumandan lüzum gördüğü belediyelerde reislik vazifesini kaymakamlara ve nahiye müdürlerine verebilir." (a.g.e., s.166)

Yani Vali-Komutan, hem merkeze âit olan kaymakam ve nahiye müdürü tâyin etme salâhiyetine İçişleri Bakanının tasvibiyle, hem de mahalli halk tarafından seçilen mahalli idârecileri tâyin etme hak ve selâhiyetine sahipti. Böylece vatandaşın en tabii haklarından olan mahalli idârecileri seçme hakkı da elinden alınıyordu.

Kânunun "Adli Kısım" başlığı altında toplanan, "hazırlık tahkikatı", "amme hukuku dâvâsı", "ilk tahkikat", "duruşma" ve mahkemelere âit hükümlerin bulunduğu kısımda, bölgede adli işlerin yürütülmesi esasları sıralanıyordu.

"Hazırlık tahkikatı" bölümünde yer alan 9. maddeye göre Cumhuriyet Savcısı, hem hâkim, hem de savcı selâhiyetlerine sahipti.

Bahis mevzuu maddede şöyle denilmekteydi:

"Madde 9-Cumhuriyet müddeiumumileri hazırlık tahkikatında hâkimlerin hâiz oldukları salâhiyetleri kullanırlar." (a.g.e., s.167)

"Amme hukuku davası" başlığı altında yeralan 11. maddede de şunlar yer almaktaydı:

"Madde 11-Cumhuriyet Müddeiumumileri ilk tahkikata tâbi tutmaya lüzum görmedikleri işleri iddianame ile doğrudan doğruya mahkemeye verebilirler. İlk tahkikat icrası kânunen mecburi olan suçlarda dahi müddeiumumiler bu salâhiyeti istimal edebilirler." (a.g.e., s.167)

"İlk tahkikat" adlı üçüncü fasılda, 13. maddede, "Hâkimin reddine dair olan dileğin kabul edilmesine aid olan kararlar kat'îdir." (a.g.e., s.167) denilerek hâkimi reddetme hakkının söz konusu olamayacağı açıkça ifade edilmekteydi.

Aynı fasılda yer alan 18. maddede "İddianame mazmuna tebliğ edilmez" denilmekteydi. (a.g.e, s.167)

"Duruşma" başlığı ile belirtilen dördüncü fasıldaki iki madde ise temyiz hakkını ortadan kaldırmaktaydı.

"Madde 29-İlbaylık (vâlilik-vilâyet sınırları) içindeki ceza mahkemelerinden verilen hükümler temyize tabi olmayıp kat'îdir."

SÜRGÜN FURYASINA DEVAM

"MADDE 30-Menkul aynı davaları ve icar müddeti biten memurun tahliyesi davaları ve üç yüz lirayı geçmeyen alacak davaları üzerine verilen hükümler kat'i olup temyize tâbi değildir." (a.g.e., s.169)

Son fasıl olan beşinci fasılda ise "Türlü hükümler" sıralanıyordu.

Madde 31'e göre Vali-Kumandan gerekli görürse Aile veya kişileri sürgüne gönderebilecekti.

"Madde 31-Vali ve Kumandan emniyet ve asayiş noktasında lüzumlu görürse vilâyet halkından olan ferdleri ve Aileleri vilâyet içinde bir yerden diğer yere nakletmeğe ve bu gibilerin vilâyet içinde oturmalarını menetmeğe selâhiyetlidir." (a.g.e., s.169)

Bu maddeye dayanılarak binlerce insan ve Aile asırlardır yerleştikleri topraklardan koparılarak Batı illerine sürgün edileceklerdi. Sürülenler arasında, aşiret beyi, reis, seyyid gibi nüfuz sahibi kişilerden ziyade, fakir halktan insanların çokluğu dikkati çekmekteydi. Günlerce aç ve susuz yolculuğa katlanmak zorunda bırakılan bu insanların pek çoğu yollarda telef olmuş, yerlerine varanlar ise, günümüze kadar rahat yüzü görmemişlerdi. Gittikleri yerlerde horlanmışlar, aşağılanmışlar, şâibeli, şüpheli damgası taşınmışlardı. Hem kendileri huzursuz olmuşlar, hem de çevredeki halkın tepkisini üzerlerine çekmişlerdi. Kemalist iktidarın bu hareketi, güyâ âsâyiş ve huzuru sağlamaya yöneliktir. Ancak fakir insanları acımasızca sürgüne göndermek beklenen asayişi hiçbir zaman temin edememişti. Aksine insanları devlete küstürmüş, kanayan bir yara açmıştı.

Cezâların bilhassa idam cezalarının, infazı hususunda da bir acelecilik gö-

rülmekteydi. 33. maddede şöyle denilmekteydi.

"Madde 33-İdam hükümlerinin vali ve Kumandan tarafından te'cile lüzum görülmediği takdirde infaza emrolunur." (a.g.e., s.170)

MÂKABLE ŞÂMİLİN SUİSTİMÂLİ

BU hükümler geçmişte işlenen suçlar için de geçerliydi. Oysa kânun koyucunun umumi temayülü, ancak lehte olan kanunların mâkabline şâmil olmasıdır. Eğer suçun işlendiği tarihteki kânuna göre daha az ceza veriliyorsa, eski kânunun uygulanması; yeni kânun daha az ceza verilmesini düzenliyorsa, yeni kânun uygulanması gerekir. Tunceli Kânununun 35. maddesinde belirtilen hükme göre bunun tam tersinin uygulandığını görüyoruz. Bahis mevzuu kânunun 35. maddesinde, "Bu kânunun hükümleri mâkabline şamildir. Ancak bu kanun mer'iyete girdiği tarihe kadar temyiz hakkını kullanmış olanların evrakı Temyiz Mahkemesince tetkik olunur" deniliyor.

36. maddeye göre, Tunceli Vilâyet merkezinde dâvâlara bakmak üzere bir Ağırceza Mahkemesi ile Asliye Mahkemeleri ve ilçelerde de birer Asliye mahkemesi kurulacağı belirtiliyordu. Kânunun 37. maddesinde, "Bu kanun neşri tarihinden 1 Kânunusânî 1940 tarihine kadar mer'i olacaktır" denilmekteydi.

Milletler tarihinde eşine ender rastlanan, hürriyetleri, temel hakları, demokrasiyi, hukuku katleden bu kânunun, ilk başta 4-5 yıl içinde istenilen neticeyi vereceği hesap edilerek 4 yıl mer'iyette kalması kâfi görülmüştü. Ancak bununla iktifa edilmeyerek Kânunun hükümleri ilek önce 7 Temmuz 1939 tarih ve 3706 sayılı kanunla 31 Aralık 1942'

Millete Kemalist ideolojiyi öğretip benimsetmek için Tek Parti devrinde köylere varana kadar Halkevleri açılıyordu. Halkevlerinde balo, dans ve her türlü sefahat öğretiliyordu. Bunları Dersimlilere de öğretmek için büyük gayret gösterildi. Fotoğrafta o yıllarda açılan Elâzığ Halkevi görülüyor.

Akla mantığa uymayan icraatlar ihtilâller devresinde hortluyordu

ye kadar, daha sonra 16 Aralık 1942 tarih ve 4330 sayılı kanunla 31 Aralık 1944'e kadar, 18 Aralık 1944 tarih ve 4687 sayılı kanunla 31 Aralık 1945'e kadar, 25 Aralık 1945 tarih ve 4809 sayılı kanunla 31 Aralık 1946 tarihine kadar uzatılmıştı.

Meclisin Dersim hakkında çıkardığı ikinci kânun, 2885 sayılı "Yeniden dokuz kaza ve beş vilâyet teşkiline ve bunlarla otuz iki nahiyeye ait kadrolar hakkında kânun"dur. Bu kânunun 6. maddesi şöyleydi:

"Madde 6-Erzincan Vilâyetinin Pülümür Kazasile Elâziz Vilâyetinin Nazımiye, Hozat, Mazgird, Ovacık, Pertek, Çemişkezek Kazalarından teşekkül etmek üzere Tunçeli Vilâyeti kurulmuştur.

"İcra Vekilleri Heyetince görülecek lüzuma göre başka mahalle nakledilmek üzere bu vilâyetin merkezi şimdilik Elâziz Kasabasıdır." (a.g.e., s.171)

Bu kânun, yeni kurulacak merkezlerin idârî teşkilât yapısını da tespit ediyordu. İdârî yapının şubeleri şunlardı:

1. Askeri müşavirlik.
2. Özel kurmay.
3. Mektupçuluk
4. Bir askeri mahkeme (Bir reis ve iki aza).
5. Adliye müşavirliği.
6. Maliye müşavirliği.
7. İstihbarat reisliği.

Mülki yapı içinde yer alacak memur kadrolarının düzenlenmesi de kânunda belirtiliyordu.

Üçüncü kânun, 2887 sayılı kânundu. Bu kânun ise, Tunceli vilâyeti halkından olup nüfus ve askerlik kânunlarına göre, kendilerine cezâ verilmesi lâzım gelenlerin affına ve nüfus yazımı ile askerlik işlerine dâirdi.

Gerek bütün Doğu illerinde olsun, gerekse Dersim'de olsun bu tür düzenlemeler, bütün Cumhuriyet tarihi boyunca devam edegelmiştir. 1946'dan sonra çıkarılan 4993 sayılı kânunla Tunceli il merkezi Kalan kasabasına nakledilmişti.

İhtilâller devresinde tek parti devresinin akla mantığa uymayan bu icraatlarının canlandırılarak hortlatılmaya çalışıldığı bilinen bir gerçektir. 27 Mayıs 1960 İhtilâlinden sonra çıkarılan 19 Ekim 1960 tarih ve 105 sayılı, 2510 sayılı İskân Kanunu'na ek kanun ile 55 kişi mecburî iskâna gönderilmişti. Bölgede Kürtçe köy isimleri değiştirilerek, Türkçe isimler konulmuştu.

12 Eylül İhtilâlini yapan cuntacı Milli Güvenlik Konseyinin, 1983'te giderayak çıkardığı, "Türkçeden başka bir ana dille" konuşulmasını yasaklayan kararı bunun bir örneğiydi. Konseyin çıkardığı kânunla Dersim bölgesindeki Elâzığ, Malatya, Tunceli ve Doğudaki bazı illerdeki Kürtçe ve Zazaca köy, kasaba isimleri de değiştirilmişti. Bu durum zaten hassas ve devlete küskün olan halk üzerinde değişik düşünceler meydana getirmişti. Konsey kararı çerçevesinde, Tunceli, Erzincan ve Doğunun bir çok ilinde asırlardır insanların oturduğu yerler "orman bölgesi" kabul edilerek, buralarda oturan insanların mecburi göçe zorlandığını yukarıda da belirtmiştik.

Meclisin ekseriyetle kabul ettiği Tunceli (Dersim) Kânunları hemen uygulamaya konuldu. Yeni kurulan Tunceli (Dersim) Vilâyetine Vali ve Kumandan olarak Koçkiri Hâdisesini bastıran Merkez Ordusu Komutanı Nureddin Paşa'nın kurmay başkanı ve damadı olan Korgeneral Abdullah Alpdoğan tâyin edildi.

Terörün adı medeniyet oldu

ALPDOĞAN FIRTINA GİBİ ESİYOR

ALPDOĞAN, Dersim ve civarındaki illeri ihtiva eden 4. Umumi Müfettişliğin başı olarak da vazifeye başladı.

General Alpdoğan vakit kaybetmeden bölgeye hareket ederek vilâyet merkezi Elâziz'e ulaştı. Ve hemen çalışmalara başladı.

Baytar Nuri, Alpdoğan'ın bölgeye intikalinden sonraki ilk gelişmeleri şu şekilde özetlemektedir:

"Alpdoğan bir beyanname ile, Dersim, Elaziz ve Çabakçur (Bingöl) vilâyetleri mıntıkalarının Sıkıyönetim bölgesi olduğunu bildiriyor ve bütün ahaliyi birtakım korkunç sözlerle tehdit ediyordu.

"Teftişlerin sonunda, Dersim adının Tunçeli adına değiştirildiği bildiriliyordu. İkinci bir beyanname ile de: Çemişkezegin Amutka, Ovacığın Burnak ve Pulur, Hozatın Karaoğlan ve Mazgert ilçesinin Mamikan merkezlerinde birer askeri binalar (karakol) yapılacağı ilân ediliyordu."(M.N.Dersimi, a.g.e., s.220)

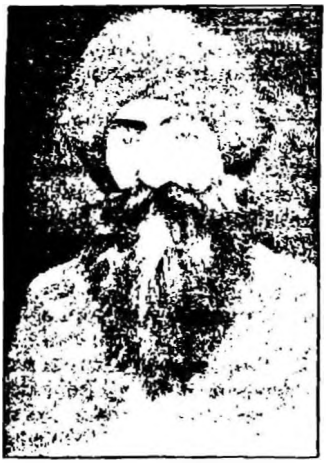
Naşit Uluğ ise, bu mevzuda şunları yazmaktadır:

"Genel müfettişliğin ilk vazifesi Dersim'e hâkim olmaktı. Dersim'in içine girip yerleşmek için yol ve köprü yaptırmak lâzımdı; köprünün yakılmaması ve yıkılmaması için de beton olması şarttı.

"Dersim'in coğrafyasına göre bu köprülerin Murat üzerinde Pertek'te, Palu yolu üzerinde Külüşkür'de, Çabakçur (Bingöl), Uhi ve Mazgirt yolu üzerinde Bağın'da, Dersim'in içinde, Mazgirt yolu üzerinde ve Hozat yolunda Singeç çayı üzerinde yapılması lâzımdı. Bu köprülerle Dersim'e girilebilir. Elâzığ-Pertek-Mamekî, Pertek-Hozat-Pülür yolları ile Dersim'in içinde yürümek kabil olurdu. Bağın-Mazgirt, Paş-Nazimiye yolları da lâzımdı.

"Dersim'in içinde hükümet konakları, kışlalar, karakollar kurmak ve bu bölgede vazife göreceklerin ikametgâhlarını da inşa icap ediyordu. Bu tesislerle beraber dispanserler ve okullar açılmalı, sağlık ve kültür vasıtalarıyla halk yetiştirilmeliydi." (N.Uluğ, a.g.e., s.152)

Askerî harekât için köprü yapıldı

Seyid Rıza, General Alpdoğan a Dersim hakkındaki kanunun ilga edilmesini ve Dersim için hususi ve millî hakları temin eden mümtaz bir idarenin ihdasını mütemadiyen istiyordu.

Bütün bu faaliyetlerden ilk etapta beklenen veya hedeflenen maksat, Dersim'in ve Dersimlinin refahını temin değildi. Böyle bir gâye ittihaz edilse bile sıralamada çok çok sonlarda gelebilir. Bu alt yapı faaliyetinin birinci plânda gâyesi yapılacak olan büyük askerî harekâtlara zemin hazırlamaktı. O günkü şartlarda Kemalist iktidarın ordularının Dersim'e girebilmesi, ancak bu altyapının gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilmişti.

SAĞ GÖSTERİP SOL VURMAK

MECLİS, Dersim meselesinin halli için bütçeden 4 milyon TL. tahsisat ayrılmasını kabul etmişti. Bu tahsisatla plânlanan imar ve inşâ faaliyetleri başlatılmıştı. İlk önce plânlanan karakol binası, yol, köprü gibi tesislerin inşâsına başlandı. Bu ilk adımlar arasında şunlar göze çarpıyordu: Murat suyu üzerinde beton Pertek köprüsü, Pertek-Hozat yolu üzerinde beton Singeç köprüsü ile Elâzığ-Pertek-Hozat-Pülür yolu... Ayrıca Pülümür'de ve Ovacık kazasının merkezi olan Pülür'de birer kışla ve bir hükümet konağı yaptırılıyordu. Bir yandan da okul ve dispanser yapımı hızlı bir şekilde sürdürülüyordu. Bu arada Tek Parti'nin Kemalist ideolojisini halka öğretip benimsetmek için de köylere varana kadar halkevleri açılıyordu.

Halk bu faaliyetin gâyesini anlamıştı. Ancak henüz bir tepki göstermemişti. Baytar Nuri bu durumu şöyle ifade ediyor:

"Dersimliler bu faaliyetin hedefini anlamış ve Dersim için idam sehpaları hazırlanmakta olduğunu sezmişlerdi...

"Korkunç istikbal beliriyordu. Dersimli aşiret reisleri toplantılar ve danışıklar yapıyorlardı. Herkes durumun nezaketini idrak etmişti, fakat, ne yazık ki, geceli gündüzlü devam eden danışıklara rağmen, reisler arasında tam bir fikir birliği, müşterek bir faaliyet plânı üzerinde ittifak hasıl olamıyordu.

"Aşiretler arasındaki eski husumet ve iğbirar, ittifak hasıl olmasına önemli bir

engel teşkil ediyordu. Bu sebeple ancak birbiri ile dost olan aşiretler, kısım kısım, bölge bölge ittifak yapabiliyordu.

Başta Seit Rıza olduğu halde, yukarı Abbasan, Ferhadan, Karabalyan aşiretleriyle, Bahtiyar, Yusufan, Deman, Haydaran ve kısmen Kalan aşiretleri kuvvetli ve sıkı bir ittifak yapabilmişlerdi.

"Ovacık, Koçan, Şemkan, Mazgert, Pülümer ve Nazımiye mıntıkaları aşiretleri tamamen tarafsız ve yalnız tedafü vaziyette kalmaya, Hozat aşiretleri ise, hükümete teslim olmaya karar vermişlerdi. Bu aşiret reisleri, Elaziz'e gelmiş, Alpdoğan'a dehalet etmiş, hükümetin her türlü tekliflerini kabul edeceklerini bildirmişlerdi." (a.g.e., s.220)

Bu faaliyet ve gelişmeler sürerken Naşit Uluğ'un yazdığı gibi "Müfettişlik zemini hazırladığına kani olunca, halktan devlete itaat etmesini iste"mişti. (a.g.e., s.154) Bu istek kuru bir itaat isteği değildi. Alpdoğan neler istiyordu? Bu istekleri Baytar Nuri şöyle sıralıyor:

"Alpdoğan, yayınladığı umumi bir tebliğ ile, umum Dersim aşiretlerinden 200 bin martini tüfeği istiyordu. Bu yekûne, her aşiret nüfus kesafetine göre iştirak edecekti.

"Dersimliler yapılan tebligattan hiçbir şey anlamamazlığa geliyor ve ellerinden geldiği kadar müdafaa hazırlıklarında bulunuyorlardı."

Abdullah Paşa'nın "Kurmay Binbaşısı Şevket, Hozat aşiretleri arasında mütemadiyen dolaşmakta ve nifak ve tefrika çıkarmaya çalışmakta idi. Yaptığı propagandalarda, hükümetin bütün tedbirleri Dersim'in ıslahı maksadına mâtuf bulunduğunu, başlıca ıslah edilecek Seyit Rıza ve taraftarı olan aşiretler olduğunu, diğer aşiretler de silâhsızlandırıldıktan sonra yerlerinde serbest bırakılacaklarını telkin ediyordu." (a.g.e., s.222)

Kemalist iktidarın yıllar boyunca takip ettiği bir politikaya burada paragraf açmak istiyoruz. Bütün Cumhuriyet tarihinde hemen her karışıklık esnasında, devlet ahalinden bazılarını ikna ederek onları istihbarat ve kendi siyasetini lanmıştı. Dersim hadiselerinde de bu tür ittifaklara çok ehemmiyet verilmişti. Bâzı aşiret reisleriyle halktan kimselere hatırı sayılır paralar verilerek devlet adına çalışmaları sağlanmışu. Fakat işleri bitince de devletin tekmesini yemişlerdi. Bu sırada meydana gelen suistimallerin haddi hesabı yoktu. Meselâ Kurmay Binbaşı Şevket, amcasıyla nizalı olan Seyit Rıza'nın yeğeni Rehber'e binlerce lira ödeyerek bu gayeye matuf olarak istifâde etmişti. Rehber daha sonra Genelkurmay'ın emriyle kurşuna dizilmişti. (M.N.Dersimi a.g.e., s.222-237)

Gerilim artmaya devam ederken, kışla, karakol, okul ve köprü inşaatı sürüyor. Lüzum ve ihtiyaç duyulan noktalarda yeni karakollar açılıyordu: Kahmut'ta birinci ve Sin'de ikinci karakol açılmıştı. Kahmut karakoluna gidip gelebilmek için Pah ile Kahmut arasında Harçık suyu üzerinde de asma bir köprü yapılmıştı.

Aşiretler kendileri için tehlikeli bulduktan karakol ve askeri bina yapımı karşısında tavır almaya başlamışlardı. Çünkü bu binalardan sonra, askeri birlikler Dersim içlerine kadar ilerleyerek Dersim'e hâkim olabilecekti.

Alpdoğan Paşa'nın bölgeye tâyininden sonra, ilk hâdise de bu tür endişeler yüzünden çıkmıştı:

"Demenan ve kısmen de Nazmiye aşiretleri hudutlarında yapılmasına teşebbüs edilen askeri karakollara, binalarına hücum ederek—henüz ikmal edilmeden—bu binaları tahrip ve muhafızlarını silâhtan tecrit etmeye başlamışlardı.

"Seyit Rıza ise General Alpdoğan'a, Dersim hakkındaki kanunun ilga edilmesini ve Dersim için hususi ve milli hakları temin eden mümtaz bir idarenin ihdasını mütemadiyen istiyordu. Bu teklife karşı; general Alpdoğan jandarma alayını ve 9.cu fırkayı Dersim hudutlarına tahşid ediyor ve Diyarbekir'den her sabah onar tayyare gelerek Dersim üzerine uçuruyordu." (M.Nuri

Fakir bir kıza yapılan tecâvüz ayaklanmanın ilk kıvılcımıydı!

Dersim'de kaynaşmalar artmış, gerek hükümet gerekse aşiretler gelmekte olan büyük savaş için hızla hazırlık yapmaya, savunma tertibatı almaya başlamıştı.

"Artık sükût bozulmuştu ve ortalık karışmış olduğundan, her taraftan müsademe başlamıştı:

"Kış basmış olduğundan, harp faaliyeti uzun sürmemiş ve Dersim mahsur halde kalmakla beraber, müsademelere son vermek mecburiyeti hasıl olmuştu." (M.Nuri Dersimi, a.g.e., s.223)

Dersim 1937 baharına bu şartlarla giriyordu.

Karların erimesi ve baharın gelmesiyle birlikte, kanlı savaşlar başlayacak, devlet tarafından birkaç şakiyi tedip olarak tavsif edilen bir iç savaş yaşanacaktı. Hukuku tatil eden uygulamalar yapılacak, binlerce insan ölecekti. Ardından tenkil ve 1938 baharında tekrar isyan, 3 kolordu ile iki süvari tümeninin katıldığı büyük operasyon, yine binlerce ölü ve binlerce sürgün...

1936 kışı her iki tarafın da hazırlıkları sürdürmesiyle gergin bir şekilde geçmişti. Baharla birlikte ordu faaliyetlerine tekrar başlamış, kıpırdanmalar artmıştı. Muhammed Nuri o zamanki vasatı şöyle anlatmaktadır:

"1937 yılı ilkbaharında her tarafta Türk faaliyeti başlamıştı. merkezlere civar bulunan Dersimliler, toplanılarak kıtalara sevk olunuyorlardı. Kışlaların yıpratılmasına tekrar başlanmıştı." (a.g.e., s.223)

Genelkurmay Harb Tarihi Başkanlığı'nın yayınladığı "Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar" isimli dökümanter kitapta, 1936 kışındaki son durum şöyle anlatılıyordu:

"Tunceli Kânunlarının uygulanmasında ilkin, Dersim'e hâkim olmak esası dikkate alındığı için Kahmut, Sin, Karaoğlan, Amutka, Danzık, Haydaran gibi bucak merkezlerinde birer karakol tesisi ve binalarının inşaasına başlanmıştı.

1937 ürünasını 19-20 yaşlarında yaşayan Şükrü Baykara, yaşadığı kâbusu Nokta muhabirine şöyle anlatıyordu: "Ne anlatayım evlâdım, sanki bir kâbus çökmüştü üstümüze: 37-38 olayı çok acı bir olaydı. Aslında o zaman da bize çimdi de üvey evlât muamelesi yapılıyor."

"Bu iş; çok uzun zamandan beri hükümet memuru ve nüfuzu görmeyen aşiret reisi ve ağalarının hoşuna gitmemiş ve özellikle Kalan'da yeni bir ilçe teşkili bunların kuşkularını büsbütün arttırmıştı. Bu arada Suriye'den Tunceli bölgesine giren bazı Ermenilerin, Koçkirili Ali Şir'in etrafta yaptığı menfî propagandanın halk üzerindeki etkisi de büyüktü. Bu durum dolayısıyla Yukarı Abbas uşağı aşireti reisi Seyit Rıza; Haydaran, Demenan, Yusufan, Kureyşan aşiretlerine adamlar göndermek suretiyle bunların hükümet aleyhine ittifakını sağlamış oldu." (Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, 1924-1938, Em. Kur. Alb. Reşat Hallı, Ankara, Genelkurmay, Harp Tarihi Bşk.lığı, 1972.)

Doğu insanına insanca yaklaşmak yerine hep silâha başvuruldu!

Bir yandan karakol, yol, köprü yapımı, asker sevk etme faaliyetleri sürdürülürken, diğer yandan müfrezeler aşiret merkezlerine operasyonlar düzenleyerek silâh ve vergi topluyorlardı. Yusufan aşireti üzerine silâh toplamak için giden bir müfreze askerlerinin sebep olduğu bir fiil ilk kıvılcımın çıkarılmasına sebep olmuştu. Muhammed Nuri bu menfur hadiseyi şu şekilde anlatmaktadır:

"Silâh toplamak bahanesiyle Yusufan aşireti üzerine bir müfreze gönderilmişti. Bu müfreze askerlerinden bazıları, fakir bir kıza fiilişeni icra etmişlerdi. Bunu haber alan aşiret reisinin oğlu Fındık, askeri müfrezeye hücum ederek, mıntıka dışına püskürtmeye mecbur kalmıştı. Bu sebeple Mazgert mıntıkasında çarpışmalar başlamıştı." (a.g.e. s.223)

GÖRGÜ ŞAHİDİ BİNBAŞI

EMEKLİ Yüzbaşı Erol Erşenkal'ın bizzat kendisinden dinlediğimiz bir hatıra da bu hâdiseyi teyid ediyordu.

Erol Erşenkal, 1961 yılında Sivas'ta Askeri Hastanede yatmakta olan bir binbaşı arkadaşını ziyareti esnasında, arkadaşı Dersim'de vuku bulan bu hâdiseyi anlatmıştı. Şöyle diyordu Erşankal:

"1961 yılında bir binbaşı arkadaşım Sivas Askeri Hastanesinde yatıyordu. Kendisini ziyarete gittiğimde, sohbetimiz esnâsında bana 'Dersim İsyanı hakkında ne biliyorsun?' dedi.

"Ben de birşey bilmediğimi söyledim. Bunun üzerine anlatmaya başladı. Meselenin bir isyan olmadığını, bir namus meselesi yüzünden çıktığını söyledi. Bir sarkıntılık neticesi, aşiret ileri gelenlerinin askerlere hücum etmesi üzerine, hâdiselerin başladığını ve büyük bir çatışmaya döndüğünü anlattı."

Burada bir noktaya temas etmek istiyoruz. 1935 Sason İsyanının da bu tarz bir hâdiseyle başladığı bilinmektedir. 1934'te çıkarılan 2510 sayılı mecburi İskân Kânununa göre, Sason da yasak bölgelerden sayılmıştı. Kaymakam vekili, refâkatinde jandarma komutanıyla Harbak Köyüne vergi toplamaya çıkmıştı. İşte hâdise bu vergi toplama sıra-

SAYFALAR ARASINDA

Geriye ne kaldı?

BİR müddetten beri Sabah gazetesinde Mehmet Barlas'ın daha çok kendi hatıralarını içine alan bir yazı serisi yayınlanıyor. Serinin ismi "Kaybolan Yıllar". Barlas 11 Mayıs 89 tarihli Sabah'ta Celal Bayar'dan duyduğu, dinlediği hatıralardan da bahsediyor:

1937'de İnönü'nün yerine başbakan olunca, Atatürk'e sormuş:

"Benim başbakan olarak yetkilerim nelerdir?"

Atatürk de sıralamış:

"Dış politika ile ben ilgilenirim, elçileri ben seçerim, İçişleri bana bağlıdır, valileri, polis müdürlerini ben tayin ederim... Ordudaki tayin ve terfileri de ben yaparım. Gerisi sana ait."

Geriye ne kalıyorsa artık?

16 Mayıs 89
Yeni Nesil

sında vuku bulmuştu. Hâdise, Köprü Dergisinde, isyan yıllarında Sason'da Yüzbaşı olarak vazife yapan Cemal Madanoğlu'nun hatıralarına dayanılarak şu şekilde anlatılmaktadır:

"O sırada, zaten ekili arazisi çok az, yegâne geçimi keçiden olan yöre halkından 'kamçur/keçi' vergisi isteniyordu. Kaymakam vekili bu vergiyi bizzat toplamak üzere, emrinde bir birlikte Sason dağlarında yürüyor, yürüdükçe de haber yayılıyordu. 'İlk yönelişi Harbak vadisine.' Ve Harbak köyünün ağası Teteri Badik, 'Asker ilerlemesin, siz misafirimiz olun; istediğiniz parayı bu arada toplayalım' diyecekti. Jandarma komutanı, Teteri Badik'in evinde, kaymakam vekili ve diğer vazifeliler sair evlerde ağırlanmaktaydı.

MADANOĞLU YÜZBAŞIYI YALANLIYOR

"CUMHURİYET tarihine 'Sason isyanı' olarak geçen olayın kıvılcımı da, işte o esnada atıldı. Nasıl mı? Yöre halkı da bir yana Cemal Madanoğlu da şöyle anlatıyor:

" Teteri Badik'in evinde erkek yok; gelin hanı hanı akşam yemeği hazırlıyor. Tam o sırada yüzbaşı geline yaklaşmak isteyince olay çıkıyor. Kadın direniyor, başlıyor bağırmaya. Yüzbaşı kaçıyor. Peşinden koşanları korkutmak için de birkaç el ateş ediyor'

"Yüzbaşı, tepeye yerleşmiş birliğin de yardımı ile canını kurtarıyordu, ama olayın aslından habersiz kaymakam vekili ve diğerleri bu tecavüzle ilgili zannedilerek Harbaklılarca öldürülecekti.

"Sonrasında... 'Jandarma yüzbaşısı olayı rapor ediyor, ne var ki gerçeği olduğu gibi yazmıyor' diyor Madanoğlu. 'Sason'da harekât emri bu gerekçeyle veriliyor.'

'Yani misafiri olduğu evin gelinine tecavüze kalkışan bir yüzbaşının, bu 'kıvılcım'ı örtbas eden raporuna dayanarak! Hadisenin aslı astarı etraflıca anlaşılmadan!" (Sason Şefkat Bekliyor. Metin Karabaşoğlu. Köprü Dergisi, sayı: 117, Aralık 1987, s.19)

Sason'da olduğu gibi Dersim'de de bu durum dikkate alınmamış ve Genel Kurmay'ın yayınında belirtilmemiştir. Genelkurmay'ın yayınında hâdiselerin başlaması şöyle anlatılıyordu:

"İlk olay, Pah bucağı ile Kahmut bucağını birbirine bağlayan Harçik deresi üzerindeki tahta köprünün 20/21 Mart 1937 gecesi Demenan ve Hayderanlılar tarafından yıkılması ve Köprü ile Kahmut arasındaki telefon hattının tahrip edilmesiyle başladı." (Emekli Kur. Alb. Reşat Hallı, Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972.)

Naşit Uluğ da bu bilgiyi doğruladıktan sonra, "Bunun arkasından Seyit Rıza şakisi de Sin karakoluna tecavüz etti. (26 Nisan 37)" diye yazmaktadır.

Resmi ideoloji doğrultusunda yazan kaynaklar, 1937 hâdiselerinin bu şekilde başladığını zikretmektedirler. Ancak Sin köyü veya Sin karakolu baskının ardında da bazı bilinmezler vardır.

Muhammed Nuri'nin yazdığına göre, hadiselerin yayılmaya başlaması üzerine Seyit Rıza yapılan askeri harekâtın âdilâne icrâ edilmesini dilemek üzere oğlu Bra İbrahim'i Abdullah Paşa'ya göndermişti. Oğlu paşayla görüştükten sonra dönerken bir suikaste kurban gitmişti.

Buna çok üzülen Seyit Rıza'nın Sin köyünü basarak katilleri cezalandırmak istemesi ve devletin katilleri himaye etmesi üzerine olaylar başlamıştı. Muhammed Nuri şunları yazıyor:

SUÇLULARI TALTİF

"SEYİT Rıza'nın oğlu Bra İbrahim Hozat'a gelerek, Abdullah Alpdoğan idaresi ricalile temasa geçmiş ve yapılmakta olan askeri harekâtın, adilane bir şekilde icrasını babası adına dilemişti.Bra İbrahim geri dönerken, Kurmay Şevketin hazırlamış olduğu bir plân mucibince, Kırgan aşireti dahilinde Dest Köyünde misafir bulunduğu bir evde gece u-

yırken feci bir surette imha ettirilmişti. Genç evladının kahbece öldürülmesinden müteessir olan Seit Rıza Kırgan aşiretinin merkezi olan Sin köyünü kuşatarak katillerin teslimini dilemişti.

"Türk generali bu haklı isteği yerine getirmedikten başka Bra İbrahimin katilleri, Kurmay Şevketin maiyetine alınarak taltif edilmişlerdi."(a.g.e., s.223)

Pah-Kahmut arasındaki Singeç köprüsünün yakılması, Seyid Rıza'nın Sin köyünü basması, menfur bir hadise yüzünden Mazgert mıntıkasında çarpışmaların başlaması, bölgede gerilimi artırmıştı. Uzun zamandan beri ordu birlikleri de "Sel seferleri" adı verilen operasyonlar yapmaktaydı. Bu operasyonların maksadı, adından da anlaşılacağı üzere, Dersim içlerine kadar, imar ve askeri hareketle bir sel gibi girerek Dersim'e hâkim olmaktı. Bu esnada, karakol, okul, diğer hizmet binaları süratle yapılacak, devrimlere karşı gelenlere devrimler zorla kabul ettirilecekti.

Hadiselere başlangıç sebebi diye öne sürülen Singeç köprüsünün yakılmasını o yılları yaşayan Kureyşanlı Veli Çelik, şöyle anlatıyordu:

"37 geldiği zaman bir köprü meselesinden geldi. İki ya da üç kişi köprüyü yaktılar. Cehaletten çoban mı yaktı, başkası mı yaktı bilemezsin yani... Belli değil, yani bilmezlikten yaktılar. Ondan sonra başladı. Olay büyüdü..." (İlk Kez Açıklanan belgelerle 50. Yılında Dersim İsyanı, Nokta Dergisi, Yıl: 5 Sayı: 25, 28 Haziran 1987, s.13)

Genelkurmayın yayınında belirtildiği gibi hadiseler artık toplu bir isyan halini almıştı:

Ayaklanmayı yöneten Seyit Rıza'nın evi bombalandı

"Hemen hemen her gün eşkıyanın şu veya bu karakola baskın yapacağı haberleri alınıyordu. Birkaç kez Elazığ'da bulunan uçak bölüğünce; eşkıyanın toplandığı yerler, özellikle bu ayaklanmayı perde arkasından yönettiği bilinen Seyit Rıza'nın evi ve civarı havadan bombalandı.

"Her gün biraz daha şiddetini artıran kaynaşmaya rağmen henüz ciddi bir hareket olmamıştı.

"Nihayet bir gün (26 Nisan 1937) Sin bucağının Hozat'la irtibatının dağ yolu ile yapılmasını sağlamak maksadı ile açılan ve mevcudu 36 sabit jandarmadan ibâret olan Askisor karakolu saat 20.00'den itibaren 100 kadar eşkıya tarafından kuşatıldı. Alınan diğer haberlerden de anlaşıldığına göre: bu gece eşkıyanın gruplar halinde Sin ve Kahmut bölgelerine baskın yapmaları beklenıyordu.

"Bir gün önce Uzuntarla bölgesinde toplandığı haber alınan eşkıya 26/27 Nisan gecesi saat 23.00'te 80 kişilik bir kuvvetle Harçık suyunun doğusunda ve reislerinden Mehmet Eminin bey oğlu Fasih, bir Kürt fedai müfrezesiyle Diyarbekir'e 12 km mesafede Kara Köprü mevkiinde Türk karakollarına tesadüf eseri olarak baskın yapmıştı.

"Ankara hükümeti, bu hadiseyi dahi Dersimle ilgili göstererek, Dahiliye Vekilini Diyarbekir'e kadar göndermiş ve Diyarbekir Kolordusunu dahi Yusufan aşiretine hücum ettirmişti. Diğer taraftan da Elaziz'den fırka Kumandanı İsmail Hakkı kuvvetleri Seit Rızanın mıntıkasına hücuma başlamışlardı. General Alpdoğan, Kırgan aşiretini iğfale muvaffak olmuş ve bu gafil aşiret, Türk

İsyan bir nevi iç harb hâlini almıştı

MENEZ AKKAYA— Henüz bir genç kızken yaşadığı kâbusu daha dün gibi hatırlıyor. Bütün köy halkını topladılar. 200-300 kişi vardı. Bizi çay kıyısına götürüp öldürdüler. Biz üç kişi kurtulduk. Ben ağaca yapıştım, öyle kurtuldum. Günlerce aç susuz ölülerin yanında kaldık. Öyle olmuştu ki, korku diye birşey kalmamıştı.." diyor du.

Pah kuzeyinde bulunan 9'uncu Seyyar Jandarma Taburu Süvari Bölüğü'ne taarruza başladı ve sabaha kadar eşkıya ile bölük arasında çok yakın mesafede ve çok şiddetli müsademe devam etti. Bölük bu saldırıyı ancak iki mangası ile karşılayabilmişti." (a.g.e., s.382)

"İKİ-ÜÇ GÜNDE SİLİP SÜPÜRDÜLER"

ÇARPIŞMALARIN artmasıyla birlikte Kemalist iktidar ricali de Dersim meselesine ağırlık vermeye başlamıştı. Cumhuriyet gazetesindeki bir habere göre Dahiliye Vekili Doğu illerine geziye çıkıyordu:

"Dahiliye Vekili Şarkta tetkik seyahatlerine çıktı." başlığıyla verilen haberde, "Şükrü Kaya dün akşam hususi bir trenle ve General Kâzım Orbay'la beraber Diyarbekir'e gitti. Vekil bütün umumi müfettişlikleri dolaşacak" deniliyordu. (Cumhuriyet gazetesi, 18 Mart 1937 sayı: 4612)

Muhammed Nuri bu gezinin sebebini—içinde hissi unsurları da taşıyan bir üslûpla—şu şekilde izah ediyordu:

"Bu sıralarda, Suriye'ye iltica eden Kürt vatanlilerinden ve Hasanan aşiret kuvvetlerine pişdarlık yapmıştı." (a.g.e., s.224)

Hâdiseler birdenbire genişlemiş ve büyük bir sahaya yayılmıştı. Artık mesele şakileri te'dipden çıkıp bir nevi iç harp halini almıştı. Kemalist iktidar artık Dersim meselesini kesin olarak bitirmek kararındaydı. 1937 Mayıs'ından itibaren çarpışmalar şiddetlenmeye başlamıştı. Bir yıl boyunca yapılan yollar ve

Hani Dersim medeniyete açılacaktı!.

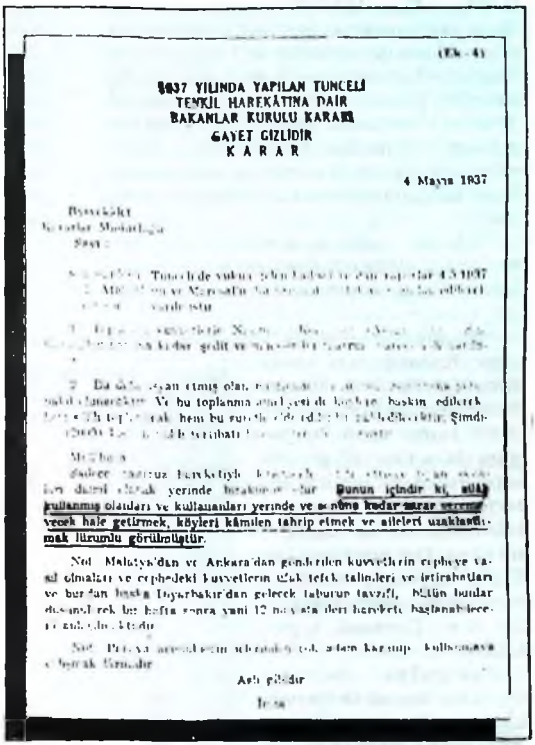
köprüler sâyesinde artık Dersim'in o güne kadar girilemeyen bölgelerine operasyonlar düzenlenmekteydi. Şükrü Baykara Nokta Dergisine 1937 harekâtını şöyle anlatıyor.

"1937'de önce yol yapıldı. Öğrendik ki meğer askeri yol yapılıyormuş. O zaman ben 19-20 yaşındaydım... Olaylar öyle hızlı oldu ki, iki-üç gün içinde sildi süpürdüler" (Nokta Dergisi. a.g.s., s.14)

Harekât Genelkurmayın sevk ü idaresinde sürdürülmektedir. Bir yandan askeri harekât sürerken; diğer yandan uçaklarla halkı isyanın elebaşılarına karşı çıkmaya davet eden bildiriler atılmaktadır. Mahallî lisanda Türkçe, Osmanlıca harflerle yazılmış. 4 Mayıs 1937 tarihini taşıyan bildirilerde şunlara yer verilmekteydi.

"Sizi ayaklandırmaya çalışan zavallıları Cumhuriyet hükümetine teslim ediniz veyahut onlar kendileri teslim olmalılar. Bu takdirde cümleniz masum kalacaksınız. Teslim edilenler veya kendiliğinden teslim olanlar dahi Cumhuriyetin âdil muamelesinden başka hiçbir şey görmeyeceklerdir. Aksi takdirde, yani dediklerimizi yapmazsanız, her tarafınızı sarmış bulunuyoruz. Cumhuriyetin kahredici orduları tarafından mahvedileceksiniz." (Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, 1924-1938 Em. Kur. Alb. Reşat Hallı, Ank. Gen. Kur. Harp Tar. Bşk., 1972.)

Mayıs ayı içinde eşkıya taraması, silâh toplama adı altında sürdürülen askeri harekâtlar, büyük bir harekâtın başlangıcını işaretliyordu. Hadiseler

(EK - 4)

1937 YILINDA YAPILAN TUNCELİ TEMKİL HAREKÂTINA DAİR BAKANLAR KURULU KARARI

GAYET GİZLİDİR

K A R A R

4 Mayıs 1937

Başvekâlet

Genelkurmay Başkanlığına

Sevk ve idare ... Tunceli'de yapılan ... kararlar 4.5.1937 ... Milletvekili ve Maarif Vekili ... edilerek ... verilmiştir.

... Dersim'de ... kadar şedit ve ... tedbirler ...

... Bu toplantıda ... Ve bu toplantıda ... hakkında ... Şimdi ... tebliğ olunmuştur.

Mucibince

... derecesi ... Hareketiyle ... için ... dahil olarak yerinde ... Bunun içindir ki, silâh kullanmış oldukları ve kullanmaları yerinde ve ... kadar zarar verecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not: Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cephe ve sahil olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ... tefek talimleri ve istirahatları ... bu'dan başka Diyarbakır'dan gelecek taburun tavzifi, bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 mayıs'tan ileri harekete başlanabilecektir. ... dir.

Not: Para ... ordu ... kalan karşılığı kullanmaya ... olarak ... dir.

Aslı gibidir

İmza

Bakanlar Kurulu, Atatürk ve Genelkurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın da katıldığı toplantıda 4 Mayıs 1937 tarihli bu belgede yer alan kararları almıştı. Genelkurmay'ın yayınının 491. sayfasında Ek-4 adıyla yer alan bu belgede, "isyan ocaklarını daimî yerinde bırakılmamak için "köyleri kâmilen tahrip etmek", "aileleri uzaklaştırmak"tan söz ediliyordu.

her iki tarafın da kontrolünden çıkmıştı artık. Dağlarda köylerde silâhını vermek istemeyen, şu veya bu şekilde ordu birliklerine karşı gelenler ya imha ediliyor veya sağ olarak yakalananlarla birlikte Elâzığ vilâyet merkezi, Hozat ve Eğin'de kurulan merkezlerde toplanıyor, 4. Umumî Müfettişliğe teslim ediliyor, oradan da Batı vilâyetlerine sürgüne gönderiliyorlardı.

Her iki taraftan da karşılık vermeler birbirini takip ediyordu. Toplam yedi aşiret bölgesinde savaş bütün hızıyla ve şiddetiyle sürüyordu. Muhammed Nuri hadiselerin toplu bir iç savaşa dönüşünü şöyle anlatmaktadır:

Seyit Rıza ile birlikte Bahtiyar aşireti de harbe girmeye mecbur kaldığından, harp alanı genişlemiş ve muharebeler Hozat'ın Bahtiyar ve Yukarı Abbas, Karabal ve Ferhat aşiretleriyle Nazımiye ilçesinin Haydaran, Mazgert ilçesinin Demenan ve Yusufan aşiretlerinden ibaret olan yedi aşiret üzerinde şiddetlenmiştî. Baki kalan aşiretler ise tarafsız kalmışlardı

"Kürtler, saldırış durumuna geçmiş ve İsmail Hakkı Kuvvetlerini Hozat istikametine gerilemeye mecbur etmişlerdi.

"Bu durum sebebile, Erzurum-Erzincan Kolorduları dahi tahrik edilmişti. Diyarbekir'den yedinci Kolorduya bağlı uçak karargâhı dahi Elaziz'e getirilmiş, harp alanında zehirli ve boğucu gaz bombardımanlarına başlanmış ve Dersimliler bir Türk tankını tahribe muvaffak olmuşlardı." (M. Nuri Dersimi, a.g.e. s.224)

FEVZİ ÇAKMAK— Mustafa Kemal ile birlikte bulunduğu Bakanlar Kurulu toplantısında Dersim'de alınacak tedbirler hususunda "emeği" geçti.

Bakanlar Kurulu Mustafa Kemal ve Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'ın da katıldığı bir oturumda Dersim meselesini görüşmüştü. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığının yayınladığı "Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar" isimli kitapta yer alan bir belgede durum hülâsa edilerek bundan sonra yapılacak olanlar anlatılıyordu. Belgede şöyle deniliyordu:

"Son günlerde Tunceli'de vukua gelen hadiselere dair raporlar 4.5.1937 tarihinde Atatürk'ün ve Mareşal'in huzurları ile tetkik ve mütalâa edilerek aşağıdaki sonuca varılmıştır:

1.Toplanan kuvvetlerle Nazımiye, Keçizeken (Aşağı Baç), Sin, Karaoğlan hattına kadar şedit ve müessir bir taarruz hareketi ile varılacaktır.

2. Bu defa isyan etmiş olan mıntıkadaki halk toplanıp başka yere nakil olunacaktır. Ve bu toplanma ameliyesi de köylere baskın edilerek hem silâh toplanacak, hem bu suretle elde edilenler nakledilecektir. Şimdilik (2000) kişinin nakli tertibatı hükümetçe ele alınmıştır.

Mülâhaza:

Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa ettikçe isyan ocakları dahil olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silâh kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür.

Not: Malatya'dan ve Ankara'dan gönderilen kuvvetlerin cepheye vasıl olmaları ve cephedeki kuvvetlerin ufak tefek talimleri ve istirahatları ve bundan başka Diyarbakırdan gelecek taburun tavzifi, bütün bunlar düşünülerek bir hafta sonra yani 12 Mayısta ileri harekete başlanabileceği anlaşılmaktadır.

Not: Paraya acımaksızın içlerinden çok adam kazanıp kullanmaya çalışmak lâzımdır.

Aslı gibidir

İmza

(Türkiye Cumhuriyeti'nde Ayaklanmalar, Em. Kur. Alb. Reşat Hallı, Ankara, Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, 1972, s.491-4 no'lu ek.)

Artık hükümet tek tek silâh arama, eşkıya takip etme faaliyetlerini bırakarak büyük çapta askeri harekâta başla-

yacakur. Taarruz hattı tesbit edilmiştir. Kararın 2. maddesi o gün Dersim'de yapılanları, Dersimliye reva görülenleri açık açık anlatmaktadır. İsyan mıntıkasında, isyana karışmış olsun olmasın herkes kesin olarak, bulunduğu mıntıkadan alınarak, sorgusuz sualsiz sürgüne gönderilecektir. Hükümet 2000 kişinin ilk etapta bulundukları mıntıkadan alınarak sürgün edilmelerini gerekli görmüştür. Hakikatta ise, bu rakamın kat kat fazlası insan ya sürgün edilmiş, ya da imha edilmiştir, yani öldürülmüştür.

Bunun canlı şahitleri, nesilleri tükenmek üzere de olsa hâlâ ayaktadırlar. Nokta'ya yaşadığı kâbusu anlatan 80 yaşındaki Menez Akkaya şunları söylüyordu:

"Ben o zaman genç kızdım. Bizim köye askerler birkaç kez geldi gittiler. Bir şey yapmadılar bize. Türkçe bilmediğimiz için ne dediklerini anlamıyorduk. Daha sonra bir gün yine geldiler. Bütün köy halkını topladılar. 200-300 kişi vardı. Kadın, çoluk çocuk hepsi oradaydı. Hepimizi Değirmentaş'ın oraya götürdüler.

"Bize, silâhlarınızı toplayıp serbest bırakacağız diyorlardı. Ama bizi çay kıyısına götürüp öldürdüler. Biz üç kişi kurtulduk. Ben ağaca yapıştım, öyle kurtuldum. Günlerce aç susuz ölülerin yanında kaldık. Öyle olmuştuk ki, korku diye birşey kalmamıştı..." (Nokta Dergisi, a.g.e., s. 22-23)

Bu belgede anlatılanlara göre sadece taarruz da yeterli değildi. 7.000 kilometre karelik bir alandaki 50.000 insanın toptan tesirsiz hale getirilmesi gerekmekteydi. Ve bu yüzden "Sadece taarruz hareketiyle ilerlemekle iktifa etükçe isyan ocakları daimi olarak yerinde bırakılmış olur. Bunun içindir ki, silâh kullanmış olanları ve kullananları yerinde ve sonuna kadar zarar veremeyecek hale getirmek, köyleri kâmilen tahrip etmek ve aileleri uzaklaştırmak lüzumlu görülmüştür" denilmişti. Yani isyan bölgesindeki halk isterse isyanla uzaktan yakından hiçbir alâkası olmasın, o günün mantığına göre toptan potansiyel tehlike olarak kabul ediliyordu. İnsanların tekrar köylerine dönmelerini önlemek için de köylerin kâmilen tahrip edilmesi isteniliyordu. Ayrıca mallarına da devletçe el konuluyordu.

Hükümet gereken hazırlıkları yaparak topyekün harekâta başlamak için 12 Mayıs'a kadar beklenmesini karar-

TAN

İnönü Hükümeti Bir Kere Daha Tam Itimat [illegible]

Başvekil, Umumî Siyasetimizi anlatan tarihî bir nutuk söyledi

Dersim hâdisesine gelince: Hükümet Vaziyete Tam Hâkimdir, Yalnız 13 Şehit ve 18 Kadar Yaralı Verdik

Dostumuz Sovyet Rusya ile aramızda hiçbir pürüz ve soğukluk yoktur

Meclis, Alkışlarla Heyecan Havası İçinde Tasdik Etti

Milletçe Yürüyoruz

Senelik İm İşi Yolunda

Basında Dersim isyanı ile ilgili tatminkâr bir açıklama ilk defa 18 Haziran 1937 tarihli Tan gazetesinde çıkmıştı. O da İnönü'nün Meclis'te yaptığı açıklamalardan ibaretti. Gazetede ayrıca "Sabiha Gökçen'in kahramanlıkları" başlığı altında şunlar yazılıyordu: "Türk kadın tayyarecilerimiz bayan Sabiha Gökçen'in son Dersim harekâtı esnasındaki yüksek kıymetteki kahramanlıklarını anlatan bir yazı bugün yedince sayfamızdadır." Suçlu suçsuz demeden, kadın-çocuk olduğuna bakmadan insanların üzerine bomba yağdırmak o günlerde böyle "kahramanlık" sayılıyordu.

laştırmıştı. Bu sırada Muhammed Nuri'nin anlattığına göre, "Türk hükümeti, Batı vilâyetlerinde mevzii seferberlik ilân ederek 26-27-28 doğumluları silâh altına almış"tı. (a.g.e., s.224)

Dersim Hâdiseleri Türk kamuoyunda nasıl bir tesir meydana getirmişti? Meselenin burasında bu soruya cevap vermek istiyoruz.

Hükümet Dersim'de meydana gelen hâdiseleri uzun müddet kamuoyunun nazarından uzak tutmaya çalışmıştır. O

Hükümet Dersimle ilgili haberlerin uzun müddet kamuoyuna ulaşmasını engellemişti. Gazetelere katı bir sansür tatbik edilmişti. Bu İngiliz belgesinde "Türk basını karışıklıkların ilgili olarak büsbütün sessiz kaldı. Tek istisna, 14 Mayıs günü Doğu vilâyetlerindeki karışıklığa temas edenbir makale yayınlayan Son Telgraftı. Gazetenin yayını derhal durduruldu ve birkaç gün piyasada görünmedi" deniliyordu.

while the general picture given therein appears to be a true one, the inferences drawn may not in all cases be correct owing to the lack of detailed information.

3. I may add that the Turkish press, with one exception, has preserved complete silence in regard to the disorders. The exception was the Son Telegraf, which published on the 14th May an article hinting at trouble in the eastern vilayets. The newspaper was promptly suspended, and did not reappear until several days later.

I have &c.

PERCY LORAINE.

F. O. 424/281, Part XXXIII, P. 133, No. 91

günün şartları içinde. Tek Parti idâresinin basını nasıl kontrol altında tuttuğu çok iyi bilinmektedir. Bu sebeple Haziran ortalarına kadar gazetelerde Dersim 1937 iç savaşı hakkında hiç bir habere rastlayamadık. Sadece 31 Mart 1937 tarihli (4625 no'lu) Cumhuriyet gazetesinde "Cenub hududunda şekâvet hâdiseleri", "Mühim tedbirler düşünülüyor "başlıklı bir habere rastladık. Bu haberde de Suriye sınırındaki bir takım hadiselerden bahsedilmekte ve Dersim'e hiç temas edilmemektedir.

Ancak bu sırada İngiliz belgelerinden tesbit ettiğimiz bilgiye göre, Son Telgraf gazetesinin bu mevzuda bir makale yayınladığını ve bu yüzden de gazetenin süresiz kapatıldığını öğrendik.

İstanbul'daki İngiliz Temsilciliğinden Percy Loraine tarafından İngiliz Dışişleri bakanı Antony Eden'a yazılan 311 numaralı bu mektup 23 Mayıs 1937 tarihini taşıyordu. Mektubun hadiseyle ilgili bölümünü aynen alıyoruz.

"Sir P. Loraine'den Bay Eden'a (28 Mayıs'ta alındı.)

No. 311

İstanbul, 23 Mayıs, 1937

3. Şunu da ekleyebilirim ki, biri istisna, Türk basını, karışıklıklarla ilgili olarak büsbütün sessiz kaldı. Tek istisna, 14 Mayıs günü, Doğu vilâyetlerindeki karışıklığa temas eden bir makale yayınlayan Son Telegraf'tır. (Telgraf). Gazetenin yayını derhal durduruldu ve birkaç gün piyasada görünmedi.

Percy Loraine"

(Dışişleri Bakanlığı (F.O.) 424/281 Bölüm XXXIII, P. 133, No. 91)

(Kaynak: Bilâl N. Şimşir, İngiliz Belgeleriyle Türkiye'de "Kürt Sorunu" (1924-1938) Şeyh Sait, Ağrı ve Dersim Ayaklanmaları, Ankara, Dışişleri Bk.lığı Basımevi, 1975, s.302-303)

Böylece "basında Dersim mevzuunda Haziran 1937 ortalarına kadar neden herhangi birşey çıkmamış?" sorusunun cevabını da bulmuştuk, hem de tek kelimeyle: SANSÜR!

Dersim için basına sansür tatbik edildi

1937 Mayıs ayı ortalarından itibaren hükümetin tesbit ettiği stratejiye göre harekete geçilmişti. Hükümet kararını vermişti. Dersim meselesi kökünden halledilecekti. Şimdiye kadar yapılan tedipler, yani terbiye etme veya haddini bildirme teşebbüsleri yetersiz kalmıştı. Bunun yerini "Düşman ya da zararlı kimseleri ortadan kaldırma", "tepeleyip sindirme", "başkalarına ders ve ibret olacak şekilde cezalandırma" demek olan "tenkil" almıştı.

Atatürk'ün de katıldığı Bakanlar kurulu toplantılarından "tenkil" kararları çıkmaya başlamıştı. Her gün binlerce insanın tenkil edildiği haberi ulaşmaya başlamıştı, Genelkurmay Başkanlığına...

Köyler yakılıyor, yıkılıyor, boşaltılıyor, insanlar Elâzığ vilâyet merkezine toplanıyor, oradan yük trenleriyle Edirne'ye, Aydın'a, İzmir'e ve daha uzak illere sürülüyordu. Bir daha memleketlerine dönmemeleri için de köyleri kâmilen tahrip ediliyor, mallarına el konuluyor, ekinleri ya yakılıyor, ya da ordu tarafından el konuluyor, canlı hayvanları ordu sürülerine katılıyordu. Suçlu suçsuz ayırımı yapılmaksızın herkes aynı muâmeleye tâbi tutuluyordu.

Mayıs sonlarına doğru genel harekâta geçilmişti. Doğuda tertip edilen birliklere Ankara'dan gönderilen Muhafız Alayı da katılmıştı. Ordu birlikleri bakanlar kurulunun tesbit ettiği Nazımiye-Keçiseken-Sin-Karaoğlan hattına süratle intikal etmişti. Harekâtı takip etmek üzere Genelkurmay Başkanı Fevzi Paşa, Asbaşkan Asım Gündüz ve kurmaylar da bu bölgeye varmıştı. Ordu kısa zamanda bu hattı aşarak operasyonlara başlamıştı. Bu sırada çatışmalar da hızlanmıştı.

14 Haziran'da İsmet İnönü şimdiye kadar Dersim'de yapılanlar hakkında Meclisteki açıklamalar yapmıştı. Bu açıklamalar arasında şunları söylemişti:

"Hükümet iki seneden beri Tunceli mıntıkasında hususî ıslahat programı takip etmektedir. Bu program bu mıntıkayı medenileştirmek için bütün vasıtalarla ve hususî hükümler dahilinde orada geniş bir çalışma teferruatını ihtiva etmektedir. Bunu, şimdiye kadar ısrarla kânuna muhalefetten kuvvet ve zevk almış olan bazı reisler iyi karşılamadılar. İslâhat programına mukavemet ve muhalefet etmek istediler. Bu, bizim hususî askeri tedbirler almamızı icap ettirdi. Orada şunu düşündük: Mukavemet eden ve hükümet programına muhalefet eden mıntıkada ne yapmalıyız? Şimdiye kadar olan Dersim tecrübeleri, orada hükümetin bir emrine karşı muhalefet olunca mühim bir kuvvet toplayarak mıntıkada ciddî tedibat yapmak ve bırakmak... Biz buna 'Sel Seferleri' dedik. Ve memleketin bir tarafında bir hadise olunca onun üzerinden kuvvetli bir surette ve sel halinde gelip geçmekten bir fayda hasıl olmıyacağı kanaatinde bulunduk. Biz muhalefet edenlerin mukavemetlerini bertaraf ettikten sonra, kendi programımızın—hiçbir şey olmamış gibi—takip olunmasını esaslı vazifeden bildik...

16 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesi de İnönü'nün açıklamalarına dayanarak, isyan hakkında bazı bilgiler veriyordu.

'Kadınlar ve çocuklar yakıldı'

HALİL Çolak, Dersim 1938'i yaşayan Düzceli erlerden birisi. Kendisiyle mülâkat yapma teklifimizi ilk önce müsbet karşılamıştı. Ancak daha sonra bizi kendisiyle görüştürecek arkadaşımız Dilâver Kambur'a kesinlikle görüşmek istemediğini bildirmişti. Arkadaşımıza senelerce bahsettiği Dersim yıllarını anlatmayacağını söylemişti. Sebebi ise basitti! Hâlâ o Tek Parti yıllarından kalan korkuydu.

Nelere şâhit olmuştu Halil Çolak? Çocukluk yıllarından beri arkadaşımız Dilâver Kambur'a anlattığı hatıralarından bazılarını arkadaşımız şu şekilde nakletliyordu:

"Halil Amca şunlardan bahsedip dururdu" diyorlu. Dilâver Kambur:..

"1938 senesiydi. Yıllarca çizmelerimizi hiç çıkarmadan askerlik yaptık. O bölükten bu alaya, şu dağdan bu tepeye koşuşturup durduk. Bir zaman geldi, adına Dersim denen bir yere gittik. Bizi bölgeye gönderirken komutanlarımız, tatbikata katılacağımızı söylüyorlardı. Askerler arasında dedikodular çabuk yayılıyordu. Yıllardan beri vatan hasreti de vardı. Haberleri çok çabuk duyma isteği ve 'Ne zaman döneceğiz, ne zaman evde olacağız?' soruları içerisinde, yine tatbikata gittiğimiz söylentileri. Dersim'in Hozat kazasına vardık. Gece karanlığı çökünce, Hozat'a hâkim tepelere askeri birliklerin elinde bulunan araç, gereç ve cephaneler yerleştirildi. Yüksek mevzilere de topları yerleştirdik. Sabaha bir emirle bizi şehre yolladılar. Şehre indiğimizde hiç erkek bulamadık. Sadece yaşlı kadınlarla küçük çocuklar vardı. Bazı genç kadınları da yanlarına alan erkekler dağlara doğru çekilmişlerdi. Şehirde kimse kalmamıştı. Yaşlı dedeler, nineneler, ufak çocuklar vardı. Onları sıkıştırdık. Sorguya çektik. Hozat'tan kaçanların nereye gittiklerini söylemediler. Bütün ısrar ve çabalarımıza rağmen, bunların çok inatçı olduklarını, öldürsek söylemeyeceklerini anladık.

"Bunun üzerine, o günkü aramalardan sonra birliklerimize döndük. Karargâha geldiğimizde kumandanlar arasında bir takım tartışmaların geçtiğini öğrendik. Kimisi bunların imha edilmesi gerektiğini, kimisi ise bunun günah olduğunu söylüyormuş.

"Bu insanlar, vatanın çeşitli cephelerinde, düşmana karşı bu vatanın müdâfaasını yapmışlardır. Ve halkının ekseriyeti dindardır. Bunları katletmek günahtır, yazıktır..." tarzında şeyler konuşulmuş.

"Fakat subayların bir kısmının da bu cihan başının bir an önce patlatılıp sık sık bu hâdiselerle uğraşılmaması gerektiği fikrini taşıdıklarını, topyekûn temizliğe inandıklarını öğrendik.

"Bunun ardından gündüz şehre inerek ne kadar insan varsa süngüden geçirileceklerini söyledik. Hattâ çocukları kadınları dövdük...

"Hepimiz gazaba geldik. Bir sabah kalktığımızda aniden alârm verildi. Bir çadırda 11 tane asker öldürülmüştü. Kurşunlar tarafından katledildiğini öğrendik.

"Bize emir geldi: Topyekûn kimi bulursanız imha edin!' denildi. Bir de o zamanlar sigara kıtlığı çekiyorduk. Askerde sigara yok. Ayrıca denilen tütüne benzer birşey vardı.Bulursak içiyorduk, bulamazsak, sigarasızlık vatan hasretinden daha büyük derdimiz oluyordu.

"Subaylar bir Kürt kellesi getirene bir paket sigara mükâfat vereceklerini, yani prim gibi birşey vaadettiklerini söylediler.

"Ve o gün korkunç bir vahşet içinde biz askerler, çılgınca, kadınları, genç kızları ve çocukları bir câmiye toplayıp—ki câmiye de benzemiyordu, kilise gibi bir yerdi—kapattık, bastık gazı, hepsini çatır çatır yaktık."

Dilâver Kambur'un, "Hiç özülmediniz mi? Bunlar da insan..." sorusuna Halil Çolak "O zaman bize verilen emir buydu. Mecburduk. Biz emir kuluyduk. Başımızda subaylar da vardı" şeklinde cevap veriyordu.

Yeni Nesil
15 Haziran 1989

"Tuncelinde ıslâhat programı olarak düşündüğümüz tedbirler fasıla görmeksizin devam etmektedir. Yol yapıyoruz, mektep yapıyoruz, karakol yapıyoruz. Bir iki ay müddetle bu işlere fasıla gelmiş olan yerlerde tekrar bu işlere başladık.

"Oradaki vatandaşların işitmelerini isterim ki, cumhuriyet hükümeti oraya ıslâh programını süs olarak, heves olarak götürmedi. Müşkülâta uğrasa da, yaz kış bu programı biz orada tatbik edeceğiz!"

15 Haziran 1937 tarihli Tan gazetesinde yer alan habere göre İnönü açıklamaları esnasında "Hükümet vaziyete tam hâkimdir. Yalnız 13 Şehit ve 18 kadar yaralı verdik" demişti.

Aynı günkü gazetelerde yer alan haberlere göre Başbakan İsmet İnönü Dersim (Tunceli) bölgesini teftişe çıkıyordu. Cumhuriyet gazetesinin 15 Haziran

1937 tarihli nüshasında "Başvekil Tunceli'ni teftişe gidiyor" denilmişti. Haberde İnönü'nün İstanbul'dan sonra Elâzığ'a oradan da Tunceli mıntıkasına geçeceğini yazıyordu.

Artık bu tarihten itibaren sanki bir yerden izin veya emir alınmış gibi Türk basınında Dersim 1937 İç Savaşı ile ilgili haberler çıkmaya başlamıştı.Haberler umumiyetle ordu birliklerinin başarılı bir şekilde harekâtı icrâ ettiği şeklindeydi. Umumi olarak hükümetin ifadelerinin aynısı yorumlar yapılmaktaydı.

16 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde şunlara yer verilmişti:

"Tunceli İsyanının İçyüzü

"-Asiler ecnebi bir devletin müzaharetini bekliyorlarmış!'

"-Taarruz emri.

"-Cumhuriyet kanunlarına itaat etmeği menfaatlerine uygun bulmayan aşiret reisleri Cenuptan gelen casusların da teşvikiyle devlete ültimatom verecek kadar küstahlık göstermişlerdir."

Bir başka haberde de: "Başvekil İsmet İnönü: Tunceli'de patlak veren hadiseleri evvelki günkü mecliste izah etti" denilmişti.

İnönü Haziran ortalarında (18-23 Haziran 1937) Dersim e giderek '37 Harekâtını yakından takip etmişti. Bu seyahat esnasında harekâtı idare eden yüksek rütbeli subaylardan harekât hakkında çok etraflı malumatta almıştı. Fotoğrafta İnönü (ortada, eli cebinde) bu subaylardan biriyle harekât hattı yakınlarında görüşürken görülüyor.

Gazete bir de not ilave etmişti haberine... Şöyle denilmişti bu notta:

"Birkaç aydır efkâr-ı umumiyenin malumu olan bu hadise üzerinde selâhiyettar bir işârete intizaren ve askeri tertip ve hareketleri nazarı dikkate alarak, sükûtu muhafaza ettikten sonra, başvekilimizin Türk milletine hakikatı bütün açıklığıyla iblağ eden nutkunu okuyunca, bugüne kadar ihtiyaten muhafaza ettiğimiz tafsilatı millete arz etmeyi vazife bildik." (Cumhuriyet, 16 Haziran 1937, sayı: 4702)

Burada gazetenin ifadesiyle tezat teşkil eden bir hususu belirtmek gerekir. Cumhuriyet, bu notta sanki kendilerinin ihtiyaten bu mevzuda hiçbir şey yazmadıklarını öne sürmektedir. Ancak yukarıda verdiğimiz İngiliz belgelerinden ortaya çıkan Son Telgraf hadisesi göz önünde tutulursa bu iddianın safsatadan başka birşey olmadığı açıkça görülür.

Cumhuriyet gazetesinin aynı tarihli nüshasında Dersim'de bulunan gazete muhabirinin isyanla ilgili gelişmeleri özetleyen mektuplarına da yer verilmişti.

"8 Mayıs 1937 Elazığ" (Muhabir: Bahri Turgut) tarihini taşıyan birinci mektupta, isyanın sebebi ve son durum izah edilmişti. Şöyle deniliyordu: "Halkın haşin ve silaha merbutiyetinden çıkan isyan hareketlerini bastırmak üzere General Alp Doğan'ın Tunceli Kanununu tatbikata koyması, en haşin aşiretleri bile itaatkâr etti."

Mektubun devamında Dersimlilerin hükümete bir muhtıra verdiklerinden bahsediliyor ve bu muhtıranın metni veriliyordu.

"Cenuptan gelen casusların tahrikatiyle Dersimliler

1. İçimizde karakollar yapılmayacak.

2. Köprü kurmayacaksınız.

3. Yeniden nahiye ve kaza merkezleri ihya etmeyeceksiniz.

4. Silahlarımıza dokunmayacaksınız.

5. Biz her zamanki gibi pazarlık usûlü ile vergilerimizi vereceğiz şartlarını hükümete koşmuşlardır" denilmekteydi. Bunun ardında da Sin karakolu baskını ile Singeç köprüsünün yakılması hâdiseleri anlatılıyordu. Mektubun sonunda "Esaslı harekâta başlanmak üzeredir "denildikten sonra, askeri kuvvetlerin Tuncelini genişçe muhasara ettiği ve

isyancıların dışarıyla irtibatlarının kesildiği belirtiliyordu.

İç harbin ilerleyen safhalarında Mustafa Kemal'in manevi kızı Sabiha Gökçen de havadan bombardımanla Dersim harbine iştirak etmişti. Ve Gökçen tonlarca bomba yağdırmıştı Dersim köylerine, dağlarına... İlk Türk kadın pilotu olan Sabiha Gökçen muharebeye 1. Tayyare Alayı İkinci Bölüğünde iştirak etmişti. O günlerde Alpdoğan Paşa'nın evinde kalmıştı. Gökçen yarım yüzyıl sonra Nokta Dergisine o yılları anlatırken, "Havalanmadan önce ne yapacağımızı biliyorduk. Hedef doğrudan Dersim idi" diyordu. Nokta'nın, "Bombalar nasıldı, tahrip güçleri neydi? sorusuna, "Büyük tahrip gücü yoktu. 50 kiloluk bombanın ne şeysi olur" diyordu. Hiçbir şeysi yoktu, tabii... Sadece binlerce insanı yok etmişti. "Harekât sırasında halktan ölenler de oldu mu?" sorusuna, "Yoktu. Keşif yapılıyordu, ordunun da istihbaratı vardı. Biliniyordu bu kötü kişilerin nerede olduğu. Çoluk çocuk olan yerleri doğrudan tahrip etmek insanlık dışı olurdu" diye cevap veriyordu. Ancak, insanlık dışı dediği şey, o, havalarda uçarken defalarca tekrarlanmıştı. "Köyler kâmilen tahrip" ediliyordu. Nokta'ya o yılları anlatan bir diğer canlı şahit, Mehmet Kangutan şöyle diyordu: "Bir ara dediler ki yukardan kırıp geliyorlar. Tabii anamız gözü açık biri. Beni, ağabeyimi çıkarttı köyden... Gelmişler köye, toplamışlar tarlalarda. Biz tepenin arkasındaydık. Ordan mitralyöz seslerini duyuyorduk. Bizim köy ateşlendiği zaman, konağımız büyüktü, o konağı yaktıkları zaman ağlama tuttu beni. Biz karşıdan görüyorduk. İnsanlar da öldürüldükten sonra köyde insan hemen hemen kalmadı. Ama biraz kaçan vardı." (Nokta Dergisi, a.g.s., s.18)

Hava birliklerinin muharebeye iştirak ettiği andan itibaren meydana gelen gelişmeleri 16 Haziran 1937 tarihli

"Elli kiloluk bombanın ne şeysi olurdu ki!.."

Cumhuriyet, muhabirinden aldığı 20 Mayıs 1937 tarihli mektuba göre şöyle ifade ediyordu:

"Harekâtı askeriye büyük bir muvaffakiyetle devam etmektedir.

"Sabiha Gökçen Tunceli'ne muvaffakiyetle akınlarına devam etmektedir."

Aynı gün neşredilen, 6 Haziran 1937 tarihli bir başka mektupta da "Askerî harekât devam etmektedir" deniliyordu. Haberde yedi aşiret ve bazı ufak tefek kabilelerin isyana iştirak ettiği belirtiliyordu. Bu yedi aşiretin (Bahtiyar, Yukarı Abbas, Karabal, Ferhat, Haydaran, Demenan ve Yusufan) kımıldayamayacak halde oldukları ve yiyecek stoklarının azaldığı bildiriliyordu.

Mektupta ciddî müsâdemelerin olmadığı, "Bir intizar ve muhâsara" altındaki halka, "dehâlet ve teslim olmak imkânları verilmekte" olduğu yazılıyordu.

Seyid Rıza'ya gelen bir mektupta "Ey Dersimliler nasıl oldu da sizler, üç dört yüz seneden beri kimseye teslim olmadığınız halde, askersiz, leşkersiz gelen Hüseyin Abdullah Paşa'ya teslim oldunuz?" denildiği iddia ediliyordu. Bu iddia Dersim mevzuunda yazan Kemalist yazarlar tarafından sık sık tekrarlanmıştır. Bu sözler mesnet edilerek halkı aşiret reislerinin kışkırttığı isbatlanmaya çalışılmıştır.

Mektubun sonunda "Taarruz emri verilmediği için yerleşen kıtaat hali intizardadır" deniliyordu.

17 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet'te yer alan bir haberde "Harekât kan dökmeden devam ediyor" deniliyordu. Bu ap açık bir tenâkuzdu. Bombardıman ve askeri harekâtta kan dökülmediği yer yüzünde görülmemişti çünkü. Bir başka haberde "Hatlarımıza hergün yüzlerce âsi dehâlet ediyor" deniliyordu. (Cumhuriyet 17 Haziran 1937, sayı: 4703)

Aynı günkü gazetedeki bir başka haberde de İsmet İnönü'nün Tunceli'ne gideceği yer alıyordu. Gazetenin başyazarı Yunus Nadi de "Tunceli Vilâyetimizin Islahı ve Medenileştirilmesi" başlıklı başmakalesinde, "Hükümet Tunceli'nin dağlı bedevilerine şu hakikatı anlatıyor ki, artık gelici geçici 'Sel Seferi' yoktur. Ya bu deve güdülecek, ya bu dağdan gidilecektir" diyordu. Bu ifâdeler tenkil ve imhâ hareketlerini tasdik mânâsını taşıyordu.

"Kıran kırana" bir "İç Savaş" cereyan ediyordu. Dersim dağlarında '37 Haziran'ında... 19 Haziran tarihli Cumhuriyet, bu gelişmeleri "Dersim dağlarındaki son çapulcu grupları temizleniyor." şeklinde vermişti.

Yazar, makâlenin devamında Sel Seferlerinin mâhiyetini açıklıyordu. "Başbakan İsmet İnönü Kamutaydaki Sel Seferlerini pek iyi tarif eylemiştir. Şöyle ki, asker gider, vurur, kırar, cezâ mânâsını ifâde edecek neticeler alır, bırakır ve döner. Sarp dağlar gene yerindedir. Oraya isal eden yollar gene çetindir. Bir müddet sonra vaziyet gene eski tas, eski hamam olur." (Cumhuriyet, 17 Haziran 1937, sayı: 4703)

Aynı günlerde Tan gazetesinde de benzeri haberler yer alıyordu. Gazetenin 17 Haziran 1937 tarihli nüshasında "Dersim'den gelen son haberler: Kıtalarımız Kutuderesi Etrafile Sultandağını tamamile çevirdiler" başlığıyla verilen haberde Sabiha Gökçen'in Seyid Rıza'nın evini bombaladığını yazıyordu.

Bu gelişmelerin ardından İsmet İnönü Dersim bölgesine tefüşe çıkmıştı. 18 Haziran tarihli Gazeteler Vekiller heyetinin 4.5 saat süren bir toplantı yaptığını ve Başvekilin Tunceli'ne doğru seya-

hate çıktığını yazıyordu. İnönü kıtaları teftiş edip bölgede yapılan askeri hareketler ve imar çalışmaları hakkında yerinde bilgi aldıktan sonra 23 Haziran'da Ankara'ya dönmüştü.

Bu arada Muhammed Nuri'nin yazdığına göre, Seyid Rıza, Alpdoğan'a uzlaşma teklifleri gönderiyordu.

"Seit Rıza, general Alpdoğan'a bilvasıta yeniden başvurmuş ve Kürt milli haklarına saygı gösterilmek ve oğlunun katilleriyle müşevviklerin kanun pençesine teslim olunmak şartıyla, askeri kuvvetlerden müsadere edilen harp teçhizatını ve esir edilen subay ve erleri geri göndermeye razı olacağını bildirmişti. Alpdoğan ise bu teklife karşı, Seit Rıza ile müttefiklerinin 80 bin mavzeri hamilen kayıtsız şartsız teslim olmalarından başka çare olmadığını bildirmiştir." (a.g.e., s.224)

Cumhuriy

Tuncell şakileri imha ediliyor

Kahraman kıtaalımız dün sabah ileri harekete başladı

Kutudaresinde kanlı bir müsademe oldu

Şakilerden 32 kişi maktul düştü, mağaralara saklanan kaçıyorlar

Dersim'in en geçit vermez yeri olan Kutlu Deresinde "kıran-kırana" bir müsademe sürüyordu. Cumhuriyet bu müsademeleri "Tuncell şakileri imha ediliyor" şeklinde duyurmuştu. Gerçekten de Kutlu Deresi ile Sultan Baba Dağlarının düşmesi '37 Hareketinin sonu olmuştu.

Türk basını bu tarz uzlaşma tekliflerini Seit Rıza'nın aman dilediği şeklinde veriyordu.

İnönü'nün bölgeyi ziyaretinden sonra ordu birlikleri geniş çapta taarruza geçmişlerdi. Köyler boşaltılıyor, ele geçirilen insanlar ya imhâ ediliyor, ya da sürgüne gönderiliyordu. Gelişmeleri Muhammed Nuri'nin kitabından takip edelim:

"Harp yeni bir şiddet safhasına girmiş, taraflar çok büyük zararlar vermeye başlamışlardı.

"Türkler teslim olan fakir ve silahsız halkı tamamen imha ediyorlardı." (Yukarıda naklettiğimiz canlı şahitlerin ifadeleri bu iddiayı doğrular mahiyettedir.)

Kurmay Binbaşı Şevket'in elde ettiği Seyit Rıza'nın yeğeni Rehber de Dersim'de direnen aşiretleri zaafa uğratmak için çalışıyordu.

Rehber, Seyit Rıza'ya selâmı göndererek affına sığınmıştı.

Rehber daha sonra Dersimlilerin safında savaşa iştirak etmişti. Harbin başından itibaren isyancılara Seyit Rıza ve Alişer komuta ediyordu. Bu yüzden de ordu bu ikisini ele geçirmeye çalışıyordu. Muhammed Nuri'nin verdiği bilgiler de bu tezi doğrular mâhiyettedir:

"Harbin ağırlık merkezi Seit Rıza üzerinde olup harp plânlarını da Alişer tanzim ediyordu. Bu sebeple, General Alpdoğan'ın biricik gâyesi Alişeri imha ettirmekti. Bu gâyenin husulünü temin içindi ki, Rehber onbeş gün müddetle harbe iştirak ettirilmişti. Rehber, Seit Rızadan başka diğer bütün reislerin hatta Alişer'in bile itimadını kazanabilmişti.

"Seit Rızanın karargâh merkezi Halvori Vank, Alişerin ise Ağdat idi. Tujik dağı eteğinde bir mağarada âilevi bir melce'i dahi vardı. Rehber, her zaman Alişer ile temas ettiğinden Seit Rıza'nın bütün plânlarına vakıf olmuştu." (a.g.e., s.225)

Seyit Rıza bu sıralarda daha kanlı çarpışmaları engellemek için teşebbüslerini sürdürür. Alişer'i ülke dışına çıkararak kamuoyu meydana getirmek için Fransa ve İngiltere'nin tavassutunu almak için vazifelendirir. Alişer'in yurt dışına çıkacağını öğrenen Rehber kendisini ziyarete gider ve bu ziyaret sırasında Alişer'i öldürür. Bu olayı Muhammed Nuri şöyle nakletmektedir:

"Daha fazla insan kanı dökülmesini önlemek gâyesiyle, seyit Rıza, Alişerin İran veya Irak'a iltica ederek Fransa ve İngiltere hükümetlerinin tavassutunu dilemesini kararlaştırmıştı. Bu karara vakıf olan Rehber, Alişer'in harp mıntıkasından uzaklaşması mukarrer olan günden bir gün önce, sekiz silâhlı arkadaşıyla birlikte Alişer'in ziyaretine gitmişti. Bu anî ziyaretin sebebini soran Alişer'e, aç ve yorgun olduğundan birkaç saat istirahat edeceğini söylemişti. Alişer, misafirine yiyecek hazırlamakla meşgul iken, Rehber mumaileyhin üzerine apansız ateş etmişti. (a.g.e., s.226) Bu esnâda Rehber kendisine hücum eden Alişer'in karısı Zarife'yi de katletmişti. Daha sonra her ikisinin kellelerini keserek Elaziz'e getirip Alpdoğan'a teslim etmişti.

Alişer bütün hayatı boyunca Dersim'in önde gelenleri arasında yer almış birisiydi. Koçkiri hadisesinde de ele başı isimler arasındaydı. Koçkirinin ardından Dersim'e yerleşmişti. Dersim'deki her hareket, Seyit Rıza ile kendisinin bilgisi dâhilinde yapılıyordu. Alişer'in katli, Dersim isyancılarını çok zor duruma sokmuştu.

Alişer'in öldürülmesinin ardından yavaş yavaş çözülmeler başlamıştı. Aşiret reisleri kendi adamları tarafından katlediliyordu. Bir yandan da ordu hatlarına dehaletler sürüyordu.

20 Haziran'dan itibaren ordu geniş bir harekât başlatmıştı. Bu ataklar 1937 isyanının neticesini belirleyecekti. O günkü gazetelere bir göz atarak Haziran sonlarındaki gelişmeleri takip edelim:

"Maksad tenkil değil, temdindir. Hükümet er-geç bu cahil dağlılara hayatı namuskârane çalışarak kazanmanın şerefli ve zevkli bir yaşayış olduğunu ispat etmiş bulunacaktır." (Yunus Nâdi, Cumhuriyet, 18 Haziran 1937)

"Dersim dağlarındaki son çapulcu grupları temizleniyor." (Cumhuriyet, 19 Haziran 1937)

"Şakilerin mukavemeti kırıldı."

"Sığındıkları yere kar yağıyor." (Tan, 20 Haziran 1937)

"Kutlu Deresinde çelik bir çember içine alınan şakiler ümitsiz bir halde can çekişiyorlar."

"Başvekilimiz, tedip hareketini yakından tetkik ve halkla temasta bulunarak son hadiselerin amilleri üzerinde esaslı etüdler yapacak." (Cumhuriyet, 20 Haziran 1937))

Kutlu deresi, Dersim'e giriş-çıkışın kontrol altında tutulduğu bir kilit noktaydı. Ordu bu boğazdan geçerek Dersim'e girmek için uzun zaman uğraşmıştı. Bu esnâda kanlı çarpışmalar meydana gelmişti. Bu kilidin açılmasından sonra ordu Dersim içlerine kadar ilerleyebilme imkânı bulabilmişti.

Hayat Ansiklopedisi

Cumh

Tuncelindeki şekavet can çekişiyor

Tayyarelerimiz şakilerin son sığınaklarını da bombaladı

Seyid Rızanın küçük oğ

yaralı olarak ele geç

1937 iç savaşının son safhalarında şiddetli bir hava bombardımanı başlamıştı. 26 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet bu gelişmeleri "Tayyarelerimiz şakilerin son sığınaklarını da bombaladı" şeklinde duyuruyordu. Aynı günkü gazetede, bir başka haberde de, "Seyid Rıza'nın küçük oğlu yaralı olarak ele geçti" deniliyordu. Bu binbaşı Sevket'in ığfirarına benaran annesi elif Hatun tarafından Elâzığ'a getirilen Recik Hüseyin'di.

"Tuncelî'nde tam asayiş teessüs etti. Çapulcular mahkemede hesap veriyor." (Tan, 22 Haziran 1937)

Bu haberde yakalanan isyancıların mahkemeye çıkarıldıkları yazıyordu.

24 Haziran'a kadar gelen haberler resmi ağızlardan alınan masa başı haberler vasfındadır. 24 Haziran'da gelen

bir haberde ise, Seyit Rıza'nın aman dilediği yer almıştı.

"Çapulcu başı Seyid Rıza aman diledi."

"Elazığda muhakeme başlıyor." (Tan, 24 Haziran 1937)

Gazete, yakalanan isyancıların muhâkemelerinin, "Tunceli Kânunu mûcibince biraz farklı muhâkeme usulü dâiresinde" yapılacağını yazıyordu. Yukarıda yazdığımız bu "biraz farklı muhâkeme usulü"nü bir defa daha hatırlatalım. Mazmun reddi hâkim talebinde bulunamazdı. Vilâyet hudutları içinde verilen hükümler temyiz edilemezdi. Vali Paşa tecile lüzum duymazsa idam cezaları hemen infaz edilirdi. Bunlar, gazeteye göre "biraz farklı" hükümlerdi. Hukuku, temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldıran keyfî uygulamaların adı "biraz farklı hükümler" olmuştu.

24 Haziran 1937 tarihli Cumhuriyet'te ise şu haberler vardı:

"Hozat Dersim istikametinden Kızıldağ mıntıkası bugün tamamıyla teslim olmuştur.

"Sergerdelerin elebaşısı Seyid Rıza müfrezelerimize bir mektupla başvurarak teslim olmak istemiştir."

Ayrıca "asilerin zor durumda olduğu, yakalananların Elazığ'a sevkedildikleri, Tunceli mahkemesinin sergerdeleri muhakeme için hazırlandığı" haberde yer alıyordu.

Gazete habere eklediği bir notta, "İstanbul gazetelerinden birinde, (ki, bu sözü edilen İstanbul gazetesi Tan'dır.) Tunceli halkının tehcire tâbi tutulacağı hakkındaki haberler alâkalıları derin hayrete düşürmüştü" deniliyordu.

Bu notla ilgili bir hususu belirtmek istiyoruz. Yaptığımız kütüphane çalışmaları esnasında Cumhuriyet gazetesinin sürekli Kemalist iktidara arka çıkma gayretinde olduğunu gördük. O yıllarda bir vakıa olan "tehcir" veya "tenkil" meselesinden bahseden Tan'ı yalanlaması da bunu gösteriyor. Çünkü "tenkil" veya "tehcir" yapılacağına dair bir haber o günkü şartlarda alâkalıları hayrete düşüremezdi. Zira, bu, hem Bakanlar kurulu raporlarında, hem de Genelkurmay raporlarında sık sık kullanılan bir kelimeydi. Cumhuriyet bu hareketiyle yapılanları kamuoyunun nazarından saklamaya çalışmaktaydı.

Gazetelerde çıkan haberler çözülmenin hızla devam ettiğini gösteriyordu. Artık kontrol yavaş yavaş kayboluyordu. Muhammed Nuri'nin anlattığına göre, Alişer'in öldürülmesinden sonraki durum şöyleydi:

"Harp bütün şiddetiyle devam ediyor ve siklet merkezi Bahtiyar aşireti üzerine yüklenmiş bulunuyordu. Seit Rıza bizzat harp sahasında idi.

"Türk askeri kuvvetleri, Dersim ormanlarına ateş vermiş olduğu için, yangınlar Dersim mıntıkasının birçok yerlerini sarmış ve geceleri dehşet verici yanardağlar manzarası arzetmekte bulunuyordu. Kureyşan aşireti dahi, Seit Rıza'nın yardımına koşarak harbe iştirak etmişti. Bahtiyar aşireti reisi Şahin, harbi idare ediyordu." (a.g.e., s.230)

Rehber, Dersimliler arasında bulunduğu sırada Bahtiyar aşiretinden Pirço oğlu Hıdır'ı da kendi safına çekmeyi başarmıştı. Şahin Ağanın dinlenmek için uykuya daldığı bir esnada Hıdır, ağasını öldürerek başını Elazığ merkezine teslim etmişti. Başsız kalan Bahtiyar aşireti bir müddet dayandıktan sonra, Muhammed Nuri'nin anlattığına göre, "Kısmen mağlûp ve kısmen imhâya mâruz kalmıştı." (a.g.e. s.30) Bahtiyarlıların bölgesi de ordu kontrolüne girmişti. Sağ kalanlar da Seyid Rıza'ya katılmışlardı.

Seyid Rıza'nın küçük oğlu Hüseyin Resik, Temmuz ortalarındaki çarpışmalar sırasında tayyare şarapneliyle yaralanmıştı. Binbaşı Şevket, Seyid Rıza'nın büyük karısı Elif Hatun'u kandırarak Hüseyin'i tedavi için Elâzığ merkez hastanesine getirmişti. Gazeteler bunu "Seyid Rıza'nın oğlu dehalet etti!" şeklinde vermişti. Hüseyin daha sonra tedavi edildiği Elazığ Hastanesinden alındı. Bilâhare yakalanacak olan babasıyla birlikte muhakeme edilerek idam edildi.

Temmuz ortalarında durum Dersim'in sonunun yaklaştığını gösteriyordu. Muhammed Nuri'nin kitabından takip

edelim: "Elaziz askerlerle dolmuş, bir mahşer manzarası arzediyordu. Her tarafta hummalı hazırlıklar, geceli gündüzlü Dersim'e doğru akan asker, harp malzemesi ve tanklar akını görülüyordu. Seit Rıza, mıntıkasını terke mecbur olmuş, bitaraf kalan aşiretler arasına geçerek bunları dahi harekete iştirak ettirmeye ve harp sahasını genişletmeye çalışıyordu." (a.g.e. 231)

Ordu birlikleri, Tujik dağı eteklerini kontrol altına almıştı. İsyancıların etrafındaki çember daralıyordu. Buralarda ele geçen herkes âsi telâkki ediliyor ve asi muamelesi görüyordu. Kadın kız, çocuk, kim olduğuna bakılmıyordu. ve boğulmamak için dışarıya can atanlar dahi süngülenerek imha edilmişlerdi." (a.g.e. s.231)

SANKİ BİR SAVAŞ

MUHAMMED Nuri'nin aynı yerde naklettiğine göre, Bahtiyar ve Kureyşan aşiretlerinden kadınlar ve kızlar ise, askerlerin ellerine düşmemek için, uçurumlardan aşağıya veya Munzur, Parçik sularına kendilerini atarak intihar etmişlerdi.

Savaşın başında, Kemalist iktidara dehâlet ederek hizmetine giren Kırgan

İnönü'nü 18 Eylül'de '37 Hareketine dair açıklamalar yapmıştı. Tenakuzlarla dolu bu açıklamalarında İnönü, hem "tenkil"den, hem de "şefkat"ten dem vuruyordu. Açıklamalarda tarafların 17 Eylül'e kadarki kayıpları da veriliyordu. Rakamlarda da inandırıcılık yoktu. Ordunun toplam kaybı: 30 şehit, âsilerin ise, 268 olarak bildiriliyordu. 19 Eylül tarihli Cumhuriyet İnönü'nün açıklamalarını bu şekilde duyuruyordu.

Tarih Kurultayı

Dün de yedi ecnebi profesörü geldi

Tunceli hâdisesi kapanırken

İsmet İnönü dün Mecliste harekâtın neticesini anlattı

Muhammed Nuri hâdiseyi şöyle nakletmiyor:

"Tujik dağı eteklerinden İksor vadisindeki büyük mağaralara sığınmış olan binlerce çocuk, kadın ve kızlar, bu mağaraların menfezleri —Genelkurmayın emir ve murakabesi altında— çimento ile kapattırılmak suretiyle mahvedilmişlerdi... Bu olayın vesikaları, Genelkurmay dosyalarında mevcut planlarda bu mağaralar 1-2-3 numaralar konulmak suretile işaret edilmiş haritalardır. Bir takım mağaraların dahi menfezlerinde ateş yaktırılarak, içeriye boğucu tütsü verilmiş ve içindeki zavallılardan birçokları dumandan boğularak aşireti dahi, Dersim'i kökünden kazımak isteyen zihniyetin elinden kurtulamamıştı. Muhammed Nuri'nin belirttiğine göre, aşiret reisi Şat oğlu Salman ile karısı Hatice, Sin köyünde kurşuna dizilmişlerdi. "Kırgan aşiretinden ordu kıtaatı arasına sığınanlar dahi birer birer toplatılarak, erkekler yerli yerince kurşuna dizdirilmişler" dil. "Kadın, kız ve çocuklar samanlıklara kapatılarak ateşle yakılmışlardı." Aşiretin malları, eşyaları da ordu tarafından müsâdere edilmişti. (a.g.e., s.232)

Şimdi bu gelişmelerle ilgili olarak basında çıkan haberlere bakalım:

İsyana iştirak eden Dersimlilerin en mühim meselelerinden biri de yiyecek temin edememe sıkıntısıydı. İsyancılar beraberlerindeki kadın ve çocukların da iâşesini temin etmek zorundaydılar. 25 Haziran 1937 tarihli Tan gazetesinde çıkan bir haberde bu mevzuya şöyle paragraf açılıyordu: "Âsâyişe memur tayyarelerimiz keşif uçuşları yapıyor. Şakilerin giyecek ve yiyecekleri artık bitmiştir. Ekilmiş topraklar müfrezelerimizin elindedir. Açlık şakileri bitkin bir hâle getirmiştir."

Haberin devamında Seyid Rıza'nın oğlu Hüseyin'in ağır yaralı olduğu duyuruluyordu.

26 Haziran 1937
Cumhuriyet (sayı: 4712)
"Tunceli'deki şekavet can çekişiyor."
"Tayyarelerimiz şakilerin son sığınaklarını da bombaladı."
"Seyid Rıza'nın küçük oğlu yaralı olarak ele geçti."
"Seyid Rıza bir mağaraya iltica etti."

27 Haziran 1937
Cumhuriyet (sayı: 4713)
"Tunceli şekileri imhâ ediliyor."
"Kahraman kıtalarımız dün sabah iki harekete başladı. Kutu deresinde kanlı bir müsademe oldu. Şakilerden 32 kişi maktûl düştü, mağaralara saklanan haydutlar amansız bir şekilde takip ediliyor.
"Tayyare filolarımız kaçmak isteyen şakileri şiddetle bombalıyor."

Gazetenin ifâdelerine bakılırsa, bir isyan bastırma, âsileri yakalama harekâtından çok bir savaş yaşanmaktadır; bir iç savaş...

28 Haziran 1937
Tan
"Dersim dağlarında 32 çapulcu daha yakalandı." "Şakilerin elebaşısı bir istidâ vererek affını istedi."

30 Haziran 1937
Tan
"Seyid Rıza Dehalete hazırlandı." "Seyid Rıza'nın yarası ağırdır."
"Rıza'nın avanesi teslim oluyor." "Sergerdelerin yanan evinde: Bir yıldızname, bir Mahmudiye ve diğer bazı yazma eserler bulunmuş."

12 Temmuz 1937
Tan
"Rıza'nın oğlu ve karısı teslim oldular." (Resik Hüseyin ile annesi Elif Hâtun kastediliyor.)

13 Temmuz 1937
Cumhuriyet
"Seyid Rıza'nın oğlu dehalet etti." (Resik Hüseyin kastediliyor.)

18 Temmuz 1937
Cumhuriyet
Gazete bugünkü nüshasında "Tarihe gömülen Dersim'e dair" başlıklı bir başmakale yayınlanmış. Başyazar Yunus Nadi bu makalesinde şimdiye kadar yapılanları yazmış. Makalede şunlar anlatılıyor:

"'Cumhuriyet hükümetinin iyi düşünceler ve kat'î azimle tatbik sahasına koymağa başladığı 'çelik tedbirler' sayesinde, senelerden beri adına Dersim denilen mesele tarihin ummanına katılmış ve ebediyyen ölmüştür.

"..... Ve malum olduğu üzere iki darbe ile mukavemet kırıldı. Şimdi hükümet programını tatbike koyuyor.

"Her ne olursa olsun, hükümetin hareketlerine bir 'baba şefkati' (!) hâkimdir."

Yunus Nadi tenakuzlarla dolu bu makalesinde, hem "çelik tedbirler"den bahsediyor, hem de "hükümetin hareketlerine, bir baba şefkati hâkimdir" diyor. Hiçbir babanın hem şefkatli olması, hem de çelik tedbirlere başvurması görülmemiştir. Gazete bundan sonra yayınladığı haberlerde de imhâ edilen isyancılar için "gebertildi", "tepelendi" tâbirlerini kullanmıştı.

19 Temmuz 1937
Cumhuriyet, sayı: 4735
"Cenupta bir çete imhâ edildi."
"Çetenin reisliğini yapan Şeyh Said'in kardeşi de gebertildi."

30 Temmuz 1937
Tan
"Dersim'de âsâyiş düzeldi."
"4. Umumi Müfettişlik şimdilik cumhuriyet rejiminin ana hatlarını telkin etmek için idarî tedbirler almakla meşguldür."

"Baba şefkati"yle gebertmek!

DERSİM ÇÖZÜLMÜŞTÜ

HEMEN belirtelim, haberde geçen "Cumhuriyet rejiminin ana hatlarını telkin etmek", demokrasinin, hürriyetin, cumhuri idarenin faziletlerini anlatmak, işlemek değildir. Aslen Kürt olan bu insanlara, Türk soyundan olduklarını, "dağlı Türkler" olduklarını anlatmaya, kabul ettirmeye çalışmak gibi. Tek Parti ideolojisinin safsatalarından dem vurmaktır. "Din yok! milliyet var!" diyen zihniyete yaraşan da ancak budur!

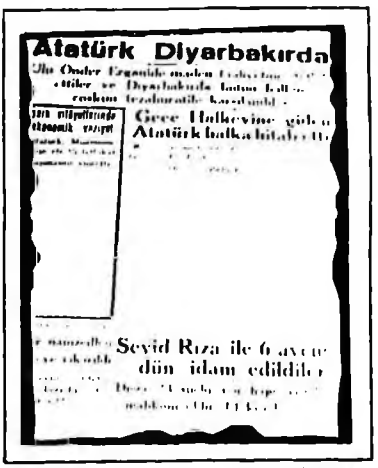
29 Ağustos 1937
Cumhuriyet: sayı: 4775

"Şaki Seyid Rıza yakalanmak üzere."

"Bahtiyar aşireti reisi Şahin ile amcası dün tepelendi."

Ağustos ayı sonlarına doğru Dersim tamâmen çözülmüştü. Artık ordu meseleye hakim olmak üzereydi. Dersimliler bir yandan kat kat üstün ordu birliklerine karşı mücâdele ederken, bir yandan da açlık ve coğrafi şartlara karşı savaş vermek zorunda kalmışlardı. Seyid Rıza da uzunca bir kovalamacadan sonra Koçan aşireti dahilindeki Uzun Meşe mıntıkasına geçmişti. Muhammed Nuri'nin anlattığına göre Türk kuvvetleri Seyid Rıza'nın burada olduğunu sezdikleri için bölgeye karadan ve havadan saldırılar düzenlemekteydiler:

"Seit Rıza'nın Koçan aşireti dahilinde Uzun Meşe mıntıkasında bulunduğunu sezen Türk kuvvetleri, bu mıntıka üzerine tayyare bombardımanı ve topçu hazırlığından sonra şiddetli bir hücum yaparak mıntıkayı muhasara altına almışlardı. Durumun ciddiyetini takdir eden Seit Rıza, bir yarma hareketiyle muhasara çemberini kırmaya ve Ovacık istikametine çekilmeye muvaffak olmuştu. Fakat bu başarı pek pahalıya mal olmuştu; çünkü, Kozluca Muharebesi adıyla anılan bu savaşta, Seit Rıza ile billûl harbe iştirak eden küçük karısı Besi ve büyük oğlu Şeyh Hasan, üç torunları ve bin kişiye yakın bir kuvveti" imhâ edilmişti. (a.g.e. s.232)

Atatürk Diyarbakırda

Gece Hükümeti

Seyid Rıza ile 6 arkadaşı dün idam edildiler

Seyid Rıza ve adamlarının mahkemesi neticelenmek üzereyken Atatürk de Doğu vilâyetlerine seyahate çıkmıştı. Mustafa Kemal, Diyarbakır'a vardığında, mahkûmlar idam edilmişlerdi.

Artık kış bastırmak üzeredir. Ordu harekâtı sürdüremeyecektir. Ancak Dersimliler de zor durumdadır. Çarpışmalar bahara kadar durmuş vaziyettedir. Baytar Nuri bu durumu şöyle özetlemektedir.

"Bu mıntıkalarda Türkler için kış mevsiminde harp etmek imkânsızdı. Bu sebeple çarpışmalara ara vermek zarureti vardı. Sükûnet mevsiminde hile yoluyla çalışmanın maslahata daha ziyade uygun olduğunu takdir eden ordu kumandanı, Munzur dağlarında mevzi almış olan Seit Rıza'ya Erzincan valisi vasıtasıyla haber göndererek, Dersimlilerin isteklerinin kabu edileceğini, şimdiden bütün orduya ateş kes emri verilmiş olduğunu, esasen Dersimin münferit bazı aşiretleri müstesna diğer aşiretler üzerine henüz askeri hareket yapılmadığını, yapılmasına da lüzum görülmediğini ve vaki zararların tazmine hükümetin hazır olduğunu bildirerek, Seit Rıza'yı Erzincan merkezine getirmeye muvaffak olmuş ve mâ-

yetiyle birlikte tevkif ettirmişti (5 Eylül 1937)." (a.g.e. s.232)

Muhammed Nuri, Seyid Rıza'nın, tevkif edildikten sonra vilâyet konağından çıkarılırken "şerefsiz ve yalancı hükümet" diye halka doğru seslendiğini nakletmektedir. Seyid Rıza'nın bu şekilde tevkif edilmesinin akislerini o günkü basından takip edelim.

Muhammed Nuri, Seyid Rıza'nın her ne kadar 5 Eylül'de tevkif edildiğini yazmaktaysa da, bu tevkife dâir haberler o günkü gazetelerin 13 Eylül tarihli nüshalarında yer alıyordu. Bunun sebeb-i hikmetini de öğrenemedik!

13 Eylül 1937

Cumhuriyet (sayı:4790)

"Şakî Seyid Rıza teslim oldu." Haberde Seyid Rıza'nın hükümet binâsına gelerek teslim olduğu yazılıyordu.

Bir diğer haber:

"İki avanesiyle beraber Tunceli Ağır Cezâ Mahkemesine verilecek."

Tan gazetesinden:

"Tunceli'nde son temizlik."

"Dersim'in son sergerdesi mahut Seyit Rıza hükümete dehalet etti."

"Suçlu, kaçıp gizlenmiş, fakat kurtuluş ümitleri sönünce Erzincan'da teslim olmuştur."

14 Eylül tarihli Tan, Seyid Rıza'nın Erzincan'da sorgulandığını ve sorgulama bitince de Tunceli'ye gönderileceğini yazıyordu. 15 Eylül tarihli Tan ile 16 Eylül tarihli Cumhuriyet Seyid Rıza'nın Elâzığ'a getirildiğini yazıyordu.

Seyid Rıza, Elâzığ'a getirildikten sonra diğer mevkuflarla birlikte muhâkeme edilmeye başlanmıştı. Eylül sonlarına doğru başlayan muhâkeme 10 Kasım 1937 tarihinde neticelenmişti. Mahkeme isyana iştirak edenlerden 11'ini idam cezası ile cezalandırıyordu. Mazunlar, TCK'nın 149. maddesine muhâlefetten hüküm giymişlerdi. Seyid Rıza ve diğer 10 kişi 18 Kasım 1937 sabahı Elâzığ'ın Buğdav Meydanı'nda idam edilmişlerdi. İdam edilenler arasında, hastaneden alınarak cezası infaz edilen Seyid Rıza'nın oğlu Resik Hüseyin de vardı. Diğerleri ise, şunlardı: Yusufan aşireti Reisi Kanber, Kanber'in oğlu Fındık, Kureyşan aşireti reisi Seyid Hüseyin, Demenan aşireti reisi Cebrail Ağa'nın oğlu Hasan, Mirza Ali Ağa, Kurey-

şanlı Ulkiye ve Ulkiye'nin oğlu Hasan, Seyhanlı aşireti Reisi Hasso Seydo.

İdamlardan sonra 1937 savaşı devresi kapanmıştı. Gerek ordu birlikleri, gerekse aşiretler kendi kabuklarına çekilmişlerdi. Aşiretler perişan ve korkulu bir halde bahan bekliyordu. Ordu ise, baharda başlayacak yeni bir harekât için hummalı bir şekilde hazırlıklarını sürdürüyordu.

1938 Harekâtına geçmeden önce, Seyid Rıza ve diğer maznunların muhakemelerinin başlangıcından 11 kişinin idam edildikleri tarihe kadar, gazetelerde çıkan haber ve yorumları aktarmak istiyoruz.

19 Eylül 1937

Cumhuriyet sayı: 4796

"Tunceli hadisesi kapanırken"

"İsmet İnönü dün Meclisteharekâtın neticesini anlattı."

"Asiler tenkil edilmiş, mücrimler mahkemelere verilmiştir."

"Kahraman Türk Ordusu şefkatle hareket etmiştir."

Gazetenin naklettiği İsmet İnönü'nün Meclis konuşmasındaki tenâkuz Dersim'de yapılanları açıklamaya yetmektedir. İnönü, bir yandan, düşmanı imhâ etme mânâsına gelen "tenkil" den söz ederken, diğer taraftan "şefkat" ten dem vurmaktadır. Hangisinin gerçek olduğunu sorarsanız, şâhitler ve belgeler birincisinin doğru olduğunu ortaya koymaktadır.

ÖLÜ SAYISI AZ GÖSTERİLİYOR

GAZETENİN haberine göre, İnönü Meclisteyaptığı açıklamalar sırasında 17 Eylül 1937'ye kadar ordu ve isyancıların verdikleri kayıpları da açıklamıştı. Buna göre tarafların kaybı şöyleydi:

Ordu tarafından: Subay : 1 şehid, 4 yaralı; er: 28 şehid, 46 yaralı; bekçi: 1 şehid, 1 yaralı

İsyancılardan: Ölü: 265, yaralı: 20, yakalanan: 27, müsâdeme esnâsında teslim olan 849 kişi.

Ancak bu rakamların gerçek durumu ifade ettiği söylenemez. Çünkü yaklaşık 7.000 kilometrekarelik bir sahada cereyan eden bir hâdise esnâsında bu kadar az insanın ölmesi veya yaralanması mümkün değildir. Köylerin kâmilen tahrip edilmesinin emredildiği bir harekâtta bu kadar az insanın öldüğünü söylemek safsatadan başka birşey değildir. Bu rakamlar gerçek rakamlar değildi ama, gerçek rakamları öğrenmek de hiçbir zaman mümkün olmayacaktı. Çünkü Genelkurmay yayınında bile, ölü, yaralı veya tenkil edilenlerin sayısı hep yuvarlak rakamlarla verilmişti.

Aynı günkü Tan gazetesinde Ordunun kayıpları 17 Eylül'e kadar, "30 şehit, 51 yaralı", diye belirtiliyordu. İsyancılardan ise, ölü 265, yaralı 20, teslim olanlar 849 kişi olarak zikrediliyordu. Gazete, 6 aşiret reisinden birinin imhâ edildiğini, diğerlerinin ise teslim olduğunu yazıyordu.

21 Eylül 1937 tarihli Cumhuriyet (sayı:4798) gazetesinde yer alan "Tunceli muhalefetinin elebaşısı nasıl teslim oldu?" başlıklı haberde, Seyid Rıza'nın Erzincan'a gelirken jandarmalar tarafından yakalandığı belirtiliyordu.

SEYİD RIZA'NIN İSTEĞİ

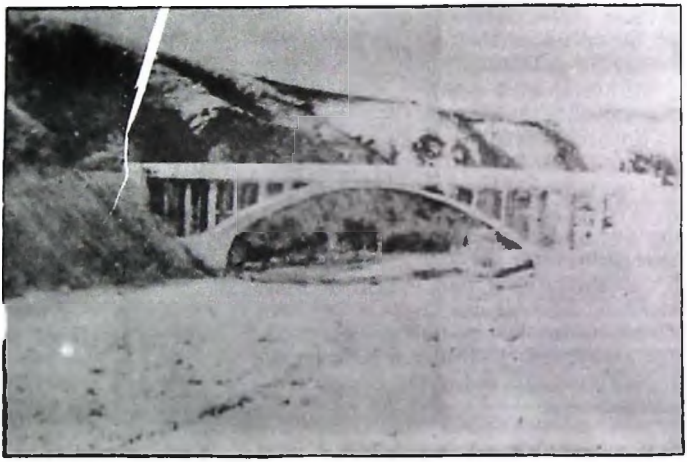
HABERDE şöyle deniliyordu: "Seyid Rıza'da şu sakat kanaat yer etmiştir ki, 'Ben isyan etmedim. Bu felâketi başıma getiren oğlumun katillerinden müteşekkil Kırgan aşiretile bazı kimselerdir. (Filhakika Kırganlılar Seyidin oğlu Babayı öldürmüşler...) 'Böyle olduğu halde bana asisin dediler. Asker gönderdiler. Beni mahkemeye vermediler.' demiştir."

Gazete, Seyid Rıza'nın yukarıda anlatılan hadiselerden dolayı Tunceli teşkilâtına itimadı olmadığı için Elâzığ teşkilâtına teslim olmak istediğini, "Beni Ankara'ya Atatürk'e göndersinler. Oraya teslim olacağım" dediğini, Ankara'ya gönderileceği için sevindiğini, fakat bilâhare Tunceli'ye gönderileceğini anlayınca feveran ettiğini yazıyordu.

Seyid Rıza'nın tavrına dair gazetenin verdiği bu haber münasebetiyle bir hu-

susa tekrar temas etmek istiyoruz. Seyid Rıza'yı kolay kolay ele geçiremeyeceğini anlayanların Seyid Rıza'yı vaadlerle Elâzığ'a getirerek barış görüşmeleri yapmak istemiş ve bu arada vaadini tutmayarak onu tevkif ettirmiş olmaları muhtemeldir. Gazetenin bildirdiği gibi Seyid Rıza'nın feveran etmesi de bu ihtimâle kuvvet vermektedir. Ayrıca Baytar Nuri'nin bu tevkif hadisesine dair yazdıkları bu ihtimali teyid etmektedir.

Padişah affetmiş ama hükûmet affetmemişti!

Harekâtın sebepleri arasında sayılan, Singeç köprüsünün yakılmasından sonra, harekât esnasında yerine betondan yeni bir köprü yapılmıştı. Mustafa Kemal, Tunceli gezisi sırasında bu köprünün açılışını bizzat yapmış ve adını Singeç koymuştu.

(Bkz. M. N. Dersimi, Dersim Tarihi, İst., Eylem Yayınları, 1979, s.233)

Yine 24 Ey-lûl 1937 tarihli Cumhuriyet (sayı: 4801) gazetesinde yer alan bir haberde de Seyid Rıza'nın sorgulama esnâsında "Ankara'ya gitseydim kurtulurdum" şeklindeki ifadesi de bu teze haklılık kazandırmaktadır.

Cumhuriyet'teki, 6 Birinci teşrin (Ekim) 1937 (sayı: 4813) tarihli "Tunceli Müddei umumisi iddiânâmesini hazırladı" başlıklı haberde Seyid Rıza'nın bir konuşma esnâsında "Biz bir mazbata ile Padişahtan bütün mahkûmlarımızı kurtardığımız halde, şimdi yakamızı kurtaramıyoruz" dediği yer almıştı.

149. MADDEYE GÖRE CEZÂLANDIRILDILAR

13 BİRİNCİTEŞRİN 1937 tarihli Cumhuriyet'te (sayı:4820), Seyid Rıza ve arkadaşlarının Türk Ceza Kânunun 149. maddesine göre muhakeme edildiklerini yazıyordu. Bahis mevzuu 149. madde şöyleydi:

"Her kim Hükûmet aleyhine halkı silâh veya uyuşturucu yahut boğucu veya yakıcı gazlar veya patlayıcı maddeler kullanmak suretiyle isyana veya Türkiye ahalisini birbiri aleyhine silâhlandırarak mukateleye teşvik eylerse yirmi seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

"Eğer bu teşvik neticesinde isyan veya kıtal zuhur etmişse buna sebebiyet veren veya âsilere kumanda eden kimseler hakkında ölüm cezası verilir.

"Bu cürümlere yalnız iştirak etmiş olanlar altı seneden aşağı olmamak üzere ağır hapis cezasıyla cezalandırılır.

"Birinci fıkrada yazılı silâhlar ve diğer maddeler yalnız bir yere depo edilmiş olsa dahi isyan silâhlı sayılır."

Bu arada gazetelerde mahkeme safahatına dâir haberler de çıkıyordu. Bu haberlerde muhâkeme esnâsında dinlenen maznunların ifâdeleri ve savcının iddiâları yer alıyordu.

5 İkinciteşrin (Kasım) 1937 tarihli Cumhuriyet'te (sayı:4843) "Tunceli âsilerinin muhâkemesi bitti!" başlıklı haberde Müddeiumumi (Savcı) Hatemi'nin Seyid Rıza ve oğlunun idâmını istediğini yazıyordu.

Dersim İsyânına iştirak edenlerin muhâkemeleri ne-

FOTO MAGAZİN

Cumhuriyet

Hükûmet Meclisten Tam Salâhiyet Aldı

Başvekil dün mühim bir nutuk söyledi ve Kabineye ittifakla itimad reyi verildi

Büyük Meclisten Büyük Şefe tazimler

Celâl Bayar dedi ki :

Dersimde askeri harekat yapılacak

Başbakan Celâl Bayar, Meclis'in 29 Haziran 1938 tarihli kapanış oturumunda, o yıl Dersim'de tatbik edilecek program hakkında açıklamalar yaparak "Dersim'de askeri harekât yapılacak" demişti. Bayar, artık hükûmetin Dersim meselesini "kökünden söküp atmaya" kararlı olduğunu belirtmişti.

ticelenmek üzereyken Mustafa Kemal de Doğu vilâyetlerine doğru seyahata çıkmıştı. Mustafa Kemal Diyarbakır'a vardığında Seyid Rıza ve arkadaşları idam edilmişlerdi.

TENAKUZLU SAYILAR

Bu idâma dâir tesbit ettiğimiz bilgiler arasında bir tenâkuza rastladık. Şöyle ki: 16 İkinciteşrin 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan "Seyid Rıza ile 6 avânesi dün idam edildiler" başlıklı habere göre mahkûmların idam tarihi 15 Kasım 1937 idi.

Ancak gerek Muhammed Nuri Dersimi olsun, gerekse Nokta dergisi olsun idamların 18 Kasım 1937 tarihinde sabaha karşı infaz edildiğini yazıyordu. (Bkz.Vet.Dr.Muhammed Nuri Dersimi, Dersim Tarihi, İstanbul, Eylem Yayınları, 1979, s.233, ve İlk Kez Açıklanan Belgelerle 50. Yılında Dersim İsyanı, Nokta Dergisi, Yıl:5, Sayı:25, 28 Haziran 1987, s.20)

Tenâkuz, olarak tesbit ettiğimiz bir diğer husus da idam edilenlerin sayısına dâirdi. Aynı tarihli Cumhuriyet gazetesi, maznunlardan 11 kişinin idâma mahkûm edildiğini, ancak, içlerinden 4 tanesinin yaşları çok ileriledği için, haklarındaki cezanın otuzar yıl ağır hapis cezasına çevrildiğini yazıyordu. İdâma mahkûm edilenler de şunlardı: Seyid Rıza, Seyid Rıza'nın oğlu Resik Hüseyin, Seyhanlı aşireti reisi Hasso, Seydi ve Yusufanlı aşireti reisi Kamer, Kamer'in oğlu Fındık, Demenanlı aşireti reisi Cebrail, Cebrail'in oğlu Hasan, Kureyşanlı Ulkiye, Ulkiye'nin oğlu Hasan, Mirza Ali Ağa, Mirza Ali Ağanın oğlu Ali.

Gazetenin haberinde diğer 33 maznunun çeşitli ağır hapis cezalarına çarptırıldığı, 14 kişinin de beraat ettiği yer alıyordu.

Muhammed Nuri Dersimi de, idam edilenlerin sayısının 11 olduğunu yazıyor. (Bkz. a.g.e., s.233)

Nokta'nın verdiği rakam da bunun aynısıydı. Şöyle deniliyordu: "Seyit Rıza'nın öyküsü yargılanıp 18 Kasım 1937 tarihinde sona eriyordu. Seyit Rıza, küçük oğlu Resik Hüseyin, yeğeni Yusufhan aşireti reisi Kamber, Kureyşan aşireti reisi Seyid Hüseyin'in de aralarında bulunduğu on kişiyle birlikte asılmıştı." (Bkz. a.g.d., s.20) Bütün gayretlerimize rağmen bu farklı rakamları ve tarihleri birleştirecek asıl kaynakları bulamadık. Çünkü bu mevzuda en emin kaynakların bulunduğu Genelkurmay arşivlerinde çalışma yapma isteğimiz kibarca reddedilmişti.

18 İkinciteşrin 1937 tarihli Cumhuriyet gazetesi Atatürk'ün Elâziz'e vardığını yazıyordu. Gazetede yer alan haberde "Büyük Şef, Pertek kazasına Tunceli'nin) müteveccihen hareket etti. Hozat deresi üzerinde yapılmış olan Süngeç köprüsünü bizzat açtı ve adını Singeç koydu" deniliyordu.

26 İkinciteşrin 1937 tarihli Cumhuriyet'te ise, "Doğu tetkikinden sonra, Başvekil Celâl Bayar İntibâlarını anlatıyor" başlıklı haberde, Bayar'ın Atatürk'le birlikte yaptığı gezi sırasında edindiği intibâlarını anlatıyordu. Bayar şöyle diyordu: "Dersim'de yaşayabilecek mahdut vahaları ihya için herşeyi yapacağız. Orada bedbaht bir hayat sürenlere verimli topraklar bulacağız." Bu verimli toprak bulma hikâyesi senlerce tekrarlanmıştı. Tehcirin veya tenkilin bir başka adı, "bedbaht bir hayat sürenlere verimli toprak bulmak" olmuştu.

Genelkurmay arşivleri araştırmalara kapalıydı!

yet Dost-
memiştir
lif Şekil Ve
i Asılsızdır
haniyede
evam Etti
Dersimde Temizl
Harekâtı Başlıy
Vekiller Hey

1938 Temmuz'undan itibaren o yıl yapılacak olan askeri harekâtla ilgili haberler gazetelerde sık sık yer almaya başlamıştı. Bu haberlerde, 9 temmuz 1938 tarihli Tan'da olduğu gibi, "Dersim'de temizlik harekâtı" yapılacağı sık sık tekrarlanmıştı.

1937'NİN NETİCELERİ

1937 HAREKÂTI biterken Munzur dağının kuzey yamaçlarında oturan halkın silâhları toplatılmış ve ordu buralarda duruma hâkim olmuştu. İmar çalışmaları hızlı bir şekilde yeniden başlamıştı. Aşiretler büyük zayiatlar vererek geçirdikleri bu savaş sonunda perişan bir hâle gelmişti. Pek çok aşiret reisi öldürülmüş, sağ kalanlar mahkeme neticesinde ya mahkûm edilmiş veya sürgüne gönderilmişti. Halkın vaziyeti de çok berbattı.

Savaş artığı insanlar günler süren yolculuklara mahkûm edilerek sürgüne gönderiliyordu. Pek çok bölge yasak bölge ilân edilmişti. Dersim 1937 kışına ve 1937 kışından 1938 baharına bu şartlar içinde giriyordu.

Ancak Türk kamuoyunda Dersim meselesinin bittiğine dair şayialar yayılmıştı. Devrin başbakanı İsmet İnönü bizzat Meclis konuşmasında Dersim meselesinin sona erdiğini ilân etmişti. Fakat bu Meclis ve kamuoyunu tatmin ve teskine çalışmaktan başka birşey değildi. İnönü'nün açıklamalarından bir

müddet sonra baharda yeniden askeri harekâtlara başlanacaktı. Bilhassa yaz ortalarında "Dersim Manevraları" veya "Şark Manevraları" adı altında binlerce insanın imhâ edildiği, bir o kadarının da sürgüne tâbi tutulduğu askeri harekât yapılacaktı.

Bu arada 1937 Eylül'ünde hükûmette bir değişiklik olmuştu. Cumhuriyet gazetesinin 21 Eylül 1937 tarihli nüshasında "Başvekilimiz 1,5 ay mezun" "İsmet İnönü, Meclis açılıncaya kadar istirahat edecek" başlıklı haberde İnönü'ye sağlık sebebiyle kendi talep ve rıcasıyla Atatürk tarafından 1,5 ay süreyle, Meclis açılana kadar izin verildiği belirtilmişti. Yerine ise, İktisat Vekili Celâl Bayar tâyin edilmişti. Ancak Meclis açıldığında da İnönü'ye vazifesi geri iâde edilmeyecekti.

1937 DERSİMLİLERİN EN ZOR KIŞI

BAŞBAKAN İsmet İnönü, 1937 sonbaharında Seyid Rıza ve adamlarının idamları dolayısıyla Meclis'te yaptığı açıklamalarda "Dersim meselesini ortadan kaldırdık, son verdik. Dersim müşkilesinden kurtulduk. Dersim'i her türlü askeri hareketlerle temizledik" demişti.

Ancak durum hiç de İnönü'nün dediği gibi değildi. Devlet erkânı, bilhassa Genelkurmay bu fikre iştirak etmiyordu. Evet, bu fikre iştirak etmiyordu ki, Ağustos 1938 sonlarında "Dersim Manevraları" veya "Şark Manevraları" adıyla büyük bir askeri harekât yapılacaktı. Şu halde İnönü'nün yaptığı Meclis'i ve kamuoyunu teskin etmekten veyâhut devletin meseleye hâkim olduğu intibâını vermeye çalışmaktan başka birşey değildi.

1938'e girerken devlet her türlü tedbiri almaya çalışmıştı. Eğitim meselesi de üzerinde durulan hususlardan biriydi. İnönü '37 Haziran'ında yaptığı Dersim seyahati esnasında bu mevzuu temas ederek, Dersim için yeni bir maarif programının tesbit ve tatbik edileceğini söylemişti.

1937 kışı Dersimliler için en zor geçen kış olmuştu. Çok çetin şartlar altında hayatta kalma mücâdelesi vermişlerdi, koca bir kış boyunca... Bir yandan açlık, bir yandan kış şartları, diğer yandan da ordunun her fırsatta tazyikleri altında ölüm kalım mücâdelesi vermişlerdi. Ordu ise, büyük harekâtlar yapabilmek için bahara kadar bütün bir kış

kten İzmir
ı Açma
e Riyaseti
dilecek

AN Muhabirin-
e Reisi Behçet
İzmirin tazimle-
ini bildirmek ü-
areket etti. Bele-
rke Fuarın ha-
a izahat vere-
n Fuarın açıl-
tmelerini ri.

Dersim Havalisinde
Manevralar Başlıyor

*Üçüncü ordunun Dersim havalisinde yapacağı ma-
nevralara bugünlerde başlanacaktır. Manevralara
Diyarbakır, Tokat ve Karstaki üç kolordumuz iştirak
edecek ve harekâta üçüncü Ordu Müfettişi Orgen-
ral Kâzım Orbay kumanda edecektir.*

*Manevraya iştirak edecek kolordular 31 Temmu-
dan itibaren harekât sahasına hareket etmiye ba-
lamışlardır.*

*Bu manevralarla Dersimdeki eşkıyalık da kaku-
den temizlenmiş olacaktır.*

14 Yaşında Bir Kızcağ

38 Harekâtı için hersey tamamdı. Harekâta Diyarbakır, Tokat ve Karstaki 3. Orduya bağlı 3 kolordu katılacaktı. 3 Ağustos 1938 tarihli Tanda belirtildiği gibi "Harekâta 3. Ordu Müfettişi Orgeneral Kâzım Orbay kumanda edecekti."

Dünyada ülkeler, yurtta asker millet savaşı!

hazırlık yapmıştı. Muhammed Nuri İlkbaharda kı umumî durumu şöyle anlatıyor:

"1938 yılı ilkbaharında, Türk orduları ardı arası kesilmeyen bir faaliyetle, seri ateşli ve büyük çaplı toplar, tanklar, uçaklar ve nehirlerde kullanılacak geçit ve inşaat vasıtaları hazırlamakta ve bunları Dersim etrafına toplamakta idiler." (a.g.e., s.241)

Dünya kamuoyu Dersim'e ilgisiz kalmıştı. Gerçi gerek CHP iktidarının dünya basınına ve kamuoyuna duyurduğu haberlerle, gerekse yabancı devletlerin Türkiye'deki elçilikleri vasıtasıyla dünya kamuoyu Dersim hâdiselerinden haberdar olmuştu. Ancak, herhangi bir tepki göstermemişti. Çünkü, İkinci Dünya Savaşı öncesindeki gerilim dünya kamuoyunun nazarını başka yönlere çekiyordu. Ayrıca bölgenin herhangi bir devletle sınır olmaması da bu ilgisizliğin sebepleri arasındaydı.

1938'de baharla birlikte alt yapı faaliyetlerine hızlı bir şekilde tekrar başlanmıştı. Bu alt yapı çalışmaları sırasında halktan pek çok kimse çalıştırılıyordu. Yol yapımı, inşaat faaliyetleri Dersimli müteahhitlerce gerçekleştiriliyordu. Bu inşaat faaliyetlerinden en mühimleri karakol binâları kurmaktı. Danzik, Seyithan, Tüllük, Karaoğlan ve Amutka'da yeni karakol binaları yapılıyordu. Karakol yanında hükûmet konakları ve kışla lojman inşaatları da sürüyordu. Yukarıda saydığımız yerlerde nahiye konakları, Nazımiye, Pülümür, Mameki, Deşt, Hozat ve Ovacık'ta da hükûmet konakları ve lojmanlar yapılıyordu.

1938 baharında ilk kıpırdanmalar Kalan aşireti bölgesinde başlamıştı. Naşit Uluğ şöyle anlatıyor: "Azgınlık bu sefer Kalan mıntıkasında başladı. Kalanlılara bundan önce uslu oturduklarından dokunulmamıştı; henüz imar ve temdin çalışmaları kendi bölgelerine erişmemiş olan Kalanlılar, ağaların ve seyitlerin tahrikine uyarak Diztaş karakoluna

tecâvüz ettiler. Kış gelmişti, dağlar karla örtülmüştü, yollar henüz bitirilmemişti, herekâta yazın devam edilmek üzere kış geçirildi." (a.g.e. s.158)

Kalanlılar kendilerine hazırlanan sonu görmeye başlamışlardı. Bir de diğer aşiretlerden feci âkıbete uğrayanlarla akrabalıkları bulunanlardın da intikam duygusu Kalanlıları tahrik etmişti. Bu teşebbüste, kanunlarla hazırlanan gayr-i hukuki, gayri insanî vasattan dolayı, askeri harekât ve tenkilden arta kalan insanların istikbal endişesinin de rolü vardı. Çünkü bir gün sıranın kendilerine geleceğini biliyorlardı.

Baharla birlikte askeri harekât yeniden başlamıştı. İlk önce kış sebebiyle "tedip" ve "tenkil"ine ara verilen Kalan bölgesi hedef seçildi. Ordu aşiret merkezine doğru ilerliyor, bu arada Demenan ve Haydaran bölgelerindeki N. Uluğ'un tabiriyle "dökünütüleri" topluyordu. Bu esnada silâh tolanıyor, ağalar, seyitler ve pek çok insan vilâyet merkezine gönderilerek Batı vilâyetlerine sürülüyordu.

Kalan bölgesinde harekât sürerken Koç Uşağı aşireti (Koçan) bölgesinde aynı endişelerle isyan başlamıştı. 19 Haziran gecesi Amutka karakolunu basarak yapılmakta olan inşaat faaliyetlerini durdurmak istemişlerdi. Ancak ertesi sabah Elâzığ'ın Vertetil Havaalanından kalkan uçaklar Amutka karakolunu ablukaya almışlardı. Bir yandan da makineli tüfeklerle isyancıları tarıyorlardı. Ardından seyyar jandarmanın da yetişmesiyle karakol kurtarılmıştı. Ve bundan sonra Koç Uşağı bölgesi de ordunun kontrolü altına girmişti. (Bkz. Naşit Uluğ, Tunceli Medeniyete Açılıyor, s.159)

"Artık Dersim eski Dersim değildi, tayyare yarım saat sonra imdat istiyen herhangi bir noktaya varıyor, büyük kuvvetlerin gelişi de ertesi güne kalmıyordu. Devletin kuvvetle Dersim'in her yanına hâkim olması zamanı hulûl etmiş bulunuyordu." (N.Uluğ, a.g.e., s.159)

Haziran sonlarına doğru iktidarın '38 yazında tatbik edeceği planın ana hatlarını tesbit edilmişti. Kemalist rejim büyük bir askeri harekâtla Dersim meselesini bitirmeye karar vermişti. Nitekim, zamanın Başbakanı Celâl Bayar, 30 Haziran'da Dersim için ne düşündüklerini Meclisin tatile girmesinden önce açıklamıştı. Mevzu ile alâkalı olarak Cumhuriyet gazetesi, "Hükümet Meclisten tam selâhiyet aldı" başlıklı bir haberde, Celâl Bayar'ın Meclisin 29 Haziran 1938 tarihli kapanış oturumunda söylediği nutkunda Dersim meselesine de temas ettiğini bildiriyordu. Bayar Dersim meselesi için düşünülenleri şu şekilde izah etmişti:

"Bu senenin dahili işleri nokta-i nazarından size ehemmiyetle bahsetmeğe değer bir mevzu vardır. O da Dersim meselesidir. Dersim'de bir ıslahat programımız vardır, bu program yürümektedir. Yol, köprü, karakol ve mektep inşa suretile. Geçen sene askeri harekât yapıldı, bu bütün teferruatile herkesin malûmudur. Bu sene içinde bu programa göre askeri harekâtın yürümesi lâzımdır. Geçen seneye nazaran, burada bu sene, daha fazla kuvvetlerimiz toplanmıştır, birkaç yerde de ufak tefek müsademeler olmuştur. Dersim için tatbik etmekte olduğumuz programın icabı olarak bu meseleyi sureti kat'iyede tasfiye etmek için alacağımız bir tedbir daha vardır. Yakında ordumuz Dersim havalisinde manevralar yapacaktır. Bu münasebetle, ordu, Dersim için vazîfe alacak ve umumî bir tarama hareketile, te'dib kuvvetlerine müzahir olaraktan, bu meseleyi kökünden söküp atacaktır." (Cumhuriyet gazetesi, 30 Haziran 1938, Perşembe)

Bayar konuşmasının devamında şöyle diyordu: "Cumhuriyet külfette olduğu kadar nimette, nimette olduğu kadar külfette müsavi ve seyyan muameleye tâbi insanlardan mürekkebdir. Bu hakikat anlaşılıncaya kadar kuvvetlerimiz orada fiilen bulunacaktır. Eğer ellerinde bulunan silâhı teslim ederler ve Cumhuriyetin emirlerine inkıyad ederlerse kendileri için yapacağımız şey, muhabbetle göğsümüzü açıp dergâuş etmektir. Bu yapılacaktır. Dersimliler sesimizi

işitmelidirler. Bu kürsüden akseden her sadayı, kendi menfaatlerine göre, muhakeme etmelidirler. Bizim sesimizde şefkat olduğu kadar kudret de vardır.

"Bu ikisinden birisini intihab etmek kendilerine aiddir. Bilmelidirler ki şefkatimiz de kahrımız da doludur." (a.g.g.)

Bayar'ın konuşması, Dersim için Kemalist iktidarın düşündüklerinin bir özetiydi. Bayar bu konuşmasında bir yandan yol, köprü, karakol ve okul gibi imar çalışmalarının süreceğini belirtirken, diğer yandan yarım kalan askerî harekâtın da devam edeceğini belirtmekteydi. Buradan gerçekte bir imar ve ıslah çalışmasından ziyâde askerî faaliyetin ön plâna çıktığı görül-

Şefkatten bahsettiler kahr u berbat ettiler

mekteydi. Zaten bu alt yapı çalışmaları da bir görüşe göre askerî harekâtı yürütebilmek için yapılıyordu. O günlerden bugüne bölgenin aynı problemlerle karşı karşıya oluşu bunu göstermekteydi. Çare yine askerî müdâhalede bulunmuştu.

ŞEFKAT Mİ KAHIR MI?

BAYAR'IN açıklamalarından artık iktidarın Dersim meselesini "kökünden söküp atmaya" kararlı olduğu görülmekteydi. Bunun için de ordu, "Dersim denilen işi suretî kat'iyede tasfiye etmek için", bölgede manevralar yapacaktı. Bu esnâda "umumî bir tarama hareketile" "meseleyi kökünden söküp atacaktı".

Bu açıklamalarda ap açık bir tenâkuz görülmekteydi. Bayar bir yandan şefkatten diğer yandan kahırdan, gazaptan bahsetmekteydi. Ancak uygulamada hep kahır, gazap ön plâna geçmekteydi. Zaten 1934'lerden itibâren hazırlanan ve Dersim'le birlikte bütün Doğunun üstüne kara bir bulut gibi çöken mecburî "İskân Kânunu", "Tunceli (Dersim) Kânunu" uygulamada bunun göstergesiydi. Medeniyet götürme teşebbüsü, tehditkâr tavırların yanında cümleleri süsleyen bir biblodan öte bir mânâ ifade etmemekteydi.

Celâl Bayar'ın açıklamalarından sonra Meclis tâtile girmişti. Yakın bir zamanda Dersim'de manevralara, daha doğrusu son askerî harekâta başlanacaktı. Bu büyük çaplı askerî harekâtlar Temmuz sonuna doğru başlayacaktı. Bu arada harekâtın sağlıklı yürümesi için, köprü, yol ve karakol inşaatları hızlı bir şekilde sürdürülüyordu. Ağustos başından itibâren yapılacak olan askerî

harekâtla ilgili haberler gazetelerde yer almaya başlamıştı.

9 Temmuz 1938, Cumartesi tarihli Tan gazetesinden:

"Dersim'de temizlik harekatı başlıyor."

"Dersim'de yapılacak askeri manevralara bugünlerde başlanacaktır. Bu manevralar, aynı zamanda askeri harekât şeklinde olacak ve neticede Dersim meselesi tam mânasile kökünden tasfiye edilmiş bulunacaktır.

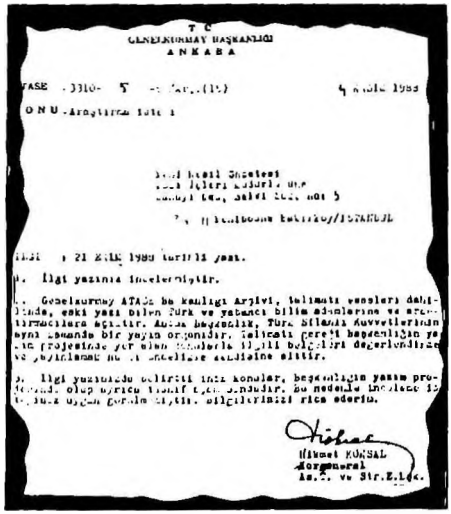
"Manevraları yapacak olan kıtalarımız, geçen seneki isyan havalisinde sıkı bir tarama yaparak, asayişi bozmaya mütemayil her türlü hareketi ezecek ve cumhuriyetin sarsılmaz otoritesini tesis edeceklerdir."

MAĞARADA İMHÂ

MANEVRALAR başlamadan önce de askerî faaliyetler sürüyordu. İsyancılarla askerler arasında yer yer kanlı müsademeler oluyordu. Artık ordu birlikleri daha plânlı ve programlı bir şekilde çalışıyordu. En küçük itaatsizlikler dahi şiddetle cezalandırılıyordu. İsyancılar küçük gruplar halinde ekseriya savunma ve vurkaç taktiği uyguluyorlardı. Temmuz ortalarında çarpışmalar daha da şiddetlenmişti. Genelkurmay yayınında anlatılan, Laç deresi mevkiinde 21 Temmuz'da cereyan eden bir hâdise o günkü çarpışmaları tasvire yetiyordu:

"Haydutların sığındığı ağızları mazgallı taş duvarlarla kapatılmış mağaralar, cesur askerlerimiz tarafından kısa-tılmış, top ve makineli tüfek ateşinden başka 25'inci Alay'dan gönderilen istihkâm müfrezesi tarafından tahrip kalıpları atılmak suretiyle mağaralar tahrip edilerek içindekiler öldürülmüş, dan havlı ile dışarıya fırlayanlar da ateşle imha edilmişti. Böylece tarama sahası içindeki mağaralarda toplam olarak 216 haydut imha edilmiş, ayrıca 12 haydut cesedi Munzur suyu üzerinde görülmüştü." (Türkiye Cumhuriyetinde Ayaklanmalar, Em. Kur. Alb. Reşat Halı, Ankara, Genelkurmay Harp Tarihi Dairesi, 1972.)

İmar faaliyetleri sürerken Ağustos sonunda başlayacak umumi harekât için de çalışmalar yoğunlaşmıştı. 27 Temmuz 1937 tarihli Tan da yer alan bir haberde "Dersim yollarının toprak tesviyesi bitirildi" deniliyordu. Haberde, toplam kilometre 36 km yol yapıldığı da belirtiliyordu.

T. C.
GENELKURMAY BAŞKANLIĞI
ANKARA

...ASE : 3310- 5 ... (1/) 4 ... 1988

O N U : Araştırma hk.

... Dairesi Başkanlığı
... İşleri Kısmı Amirliği
... Bakanlıklar/ANKARA

... : 21 Eylül 1988 tarihli yazı.

İlgi yazınız incelenmiştir.

... Genelkurmay ATASE bu kanalıyı Arşivi, tahlükeli vesaiki dahi-... eski yazı bilen Türk ve yabancı bilim adamlarına ve araş-...tırmacılara açık...tır. Aynı zamanda Türk Silahlı Kuvvetlerinin ... ayrı zamanda bir yayın organıdır. Tahlükeli gerekli başvuruları ya-...ve projelerde yer alan konularla ilgili bilgileri değerlendirme ... yönlenmek üzere ilgili birimlere tahsisine ...

İlgi yazınızda belirtilen ... konular, başvuruların yazım pro-...sinde olup ayrıca tasnif dışı ...dır. Bu nedenle incelenecek ... ...ması gereken ...tir. bilgilerinizi rica ederim.

Hikmet KORSAL
Korgeneral
Ast. ve Str.K.lığı

Genelkurmay Başkanlığı Arşivinde yakın tarihle ilgili araştırmalar yapmak üzere Genelkurmay Başkanlığına verdiğimiz müracaat dilekçemize 4 Kasım 1988 tarihinde red cevabı verilmişti. Cevap yazısında araştırma yapacağımız mevzuların yazım projesinde olduğu ve vesikaların tasnif safhasında bulunduğu belirtilmişti.

EV NASIL YAKILIR?

AĞUSTOSTA artık herşey tamamdı. Harekâtın esaslarını anlatan bir kitapçık bile hazırlanmıştı. Elâzığ'da Turan Matbaasında Vali ve Kumandanlık tarafından bastırılan bu kitapçık bir ibret levhasıydı. Kitapçığın adı; "Tunceli bölgesinde yapılan eşkıya takibi hareketleri ve silâh toplama işleri hakkında kılavuz" idi. Kılavuzda yer alan bilgiler arasında bir harekât esnâsında uygulanacak her türlü şey vardı. Kitabın "Köyde eşkıya araması"

Yakıp yıkmaya medeniyet dendiği nerede görülmüş?

bölümünün 6. maddesinde "Silâh atan köy yakılmalıdır" deniyordu. Yakılmalıydı ama, nasıl yakılmalıydı? Bu kitapçığı hazırlatan Tunceli Valiliği ve Kumandanlığı onu da düşünmüştü. Aynı bölümün

Doğu manevraları bitti
Çek me
Kıtalar, geçid resmi sahasına
tehlikeli
doğru yürüyüş halindedir
Henlein partisi
aya davet
menederek
Pariste gizli
teşkilât bulun
Manevraların neticesi

Doğu Manevraları 28 Ağustos 1938'de bitmişti. Aynı günkü Cumhuriyet, manevraların bittiğini bildirirken, Dersim'de girilmedik hiçbir yer kalmadığını yazıyordu.

7. maddesinde dam yakma işi şöyle anlatılıyordu: "Damlar taş ve topraktan olup yalnız tavan ve direkleri ve ağaç dalları vardır. Bunları yakmak güçtür Ancak dam üstünden bir kısım toprak atılarak ağaçlar meydana çıkarılır Toplanacak odun ve çalılar burada yakılmak suretiyle binâ ateşe verilir. Oda kapısından içeriye odun yığarak ateşleme sureti ile genişletilir."

Peki silâh toplama, daha doğrusu Dersimli için canı gibi kıymetli olan silâhlarını ellerinden alma işi nasıl olacaktı? Bu da ihmal edilmemişti. kılavuzda "Silah toplama" başlıklı bölümde şöyle deniliyordu: "Silâh teslime mecbur etmek için kadın ve çocukların toplanarak hükümete teslim edileceğini söylemek çok kere iyi netice verir. Bu gibilerin damlarını yakmak faydalıdır."

Gâyeye gitmek için kitapçıkta yer alan hususlar aynen tatbik edilmiş ve bunlar "faydalı" birer faaliyet sayılmıştı.

O yıllarda Ortadoğunun içinde bulunduğu kargaşadan dolayı Türkiye'nin bazı endişeleri vardı. Dersim meselesinde dış güç yardımı ihtimâlini sıfıra indirmek için de diplomatik yollara başvurulmuştu. Türkiye sınır komşuları Irak ve İran'la anlaşmalar yaparak bu ülkelerle olan müşterek sınırını emniyet altına almak istemişti. Türkiye bu hususta çok hassas davranmıştı. Çünkü, her iki devletin de Türkiye sınırına yakın bölgelerinde hatırı sayılır miktarda Kürt azınlığı yaşıyordu. Muhtemelen bir yardım imkânının da önüne bu anlaşmalarla geçilmişti. Diğer devletler de kendi menfaatleri açısından bu anlaşmaları faydalı bulmuşlardı.

Bu hazırlıklardan sonra harekât için gereken herşey tamamlanmıştı. Harekâta katılacak askeri birlikler vazife yerlerine ulaşmaya başlamışlardı. Ağustos sonlarına doğru, zırhlı birliklerle hava birlikleri de bölgeye intikal etmişti. Harekâta 3. Orduya bağlı birlikler katılacaktı. Bunlar sürüp giderken bir yandan da silâh toplama, eşkıyâ takibi adı altında kanlı müsâdemeler sürüp gidiyordu.

Manevralara ve hazırlıklara dâir haberler gazete sütunlarında sık sık yer alıyordu. Büyük manevralara geçmeden önce şimdi bu haberlere bir göz atalım istiyoruz:

Dersim '38 Harekâtına katılan Generaller manevra esnasında harekât hattı yakınlarında: Mareşal Fevzi Çakmak, Orgeneral İzzettin Çalışlar, Orgeneral Fahrettin Altay, Orgeneral Âsım Gündüz.

2 Ağustos 1938 tarihli Cumhuriyet'te yer alan bir haberde de "...Manevralara mühim miktarda tank ve tayyare kuvvetlerinin de iştirak edeceği" bildiriliyordu.

3 Ağustos 1938 Tan gazetesinden bir haber:

"Dersim havalisinde manevralar başlıyor."

"Üçüncü ordunun Dersim havalisinde yapacağı manevralara bugünlerde başlanacaktır. Manevralara Diyarbakır, Tokat ve Kars'taki üç kolordumuz iştirâk edecek ve harekâta üçüncü Ordu Müfettişi Orgeneral Kâzım Orbay kumanda edecektir.

"Manevraya iştirak edecek kolordular 31 Temmuz'dan itibâren harekât sahasına hareket etmiye başlamışlardır.

"Bu manevralarla Dersim'deki eşkıyalık da kökünden temizlenmiş olacaktır."

5 Ağustos 1938 tarihli Cumhuriyet'te bir haberde ise, manevralarda Mareşal Fevzi Çakmak'ın da bulunacağı, harekâta geniş mikyasta hava kuvvetlerinin, motörlü kıt'aların ve tankların da iştirak edeceği belirtiliyordu. Haberde asıl harekâta 10 Ağustos'ta, mühim manevralara ise 20 Ağustos'ta başlanacağı da bildiriliyordu.

DIŞİŞLERİ BAKANI İÇİŞLERİNDE

13 AĞUSTOS 1938 (Cumhuriyet)

"Harekâta 25 Ağustos'ta başlanması takarrür etti."

24 Ağustos 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan bir haberde "Başvekil ve Hariciye Vekili dün Elâzığ'a hareket ettiler" deniliyordu. Haberde Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras ile Celâl Bayar'ın Elâzığ'a gittikleri, "Başvekilin muvasalatı günü, büyük manevralarda vazife almış karşılıklı orduların birbirine kavuşmuş olacağı" yer alıyordu.

Gazetenin aynı günkü nüshasında "Şark Manevraları- Harekât bu sabah şafakla beraber başlıyacak" başlıklı bir haberde "Bütün hazırlıkları ikmal edilmiş bulunan Üçüncü Ordunun Büyük manevraları yarın (bugün) şafakla beraber başlıyacaktır. Bir haftadan beri Genel Kurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmakla Üçüncü Ordu Müfettişi Orgeneral Kâzım ve diğer kumandanların iştirakiyle manevraların teması tesbit edilmiştir. Harekâta motörlü kıtaatla Hava filolarımız da büyük mikyasta iştirak edecektir" deniliyordu.

25 Ağustos 1938 tarihli Cumhuriyet'ten:

"Doğu Manevraları dün sabah başladı. Başvekil Ankara'da kısa bir tevakkuftan sonra Elâzığ'a hareket etti."

Haberde Başbakan Bayar ve Hariciye Vekili Aras'ın TBMM Başkanı Abdülhalik Renda, vekiller, İnönü, mebuslar, vs. erkân tarafından Elâzığ'a uğurlandıkları yazıyordu. Gazetede yer alan bir baş-

ka haberde de manevralara âit bilgiler veriliyordu.

"Dersim bölgesindeki büyük askeri manevralar bu sabahtan itibaren başlamıştır. Manevra sahası, Elâzığ-Dersim-Palu havalisidir. Bu iki harekata hava kuvvetlerimiz de iştirak etmişlerdir. Harekat sahasında Mareşal Fevzi Çakmakla Milli Müdafaa Vekili Kâzım Özalp da hazır bulunmuşlardır..." deniliyordu.

Beyrut'ta yayınlanan Fransızca, "L'Orient" gazetesi 7 Ağustos 1938 tarihli nüshasında 1938 harekâtına dair bir makale yayınlamıştı. "Kürt İsyanı 13 Yaşında" başlığını taşıyan bu makalede 13 yıldır Doğuda süren isyanlar anlatılıyordu. Dersim isyanlarına ait bölümde ise şu açıklamalar yer alıyordu: "Şimdi de 1937 yılındayız. İsmet Paşa Türk Meclisi minberinden şu resmi söylevde bulunuyor.

'Dersim meselesi tasfiye edilmiştir...'

"Filhakika da, mesele halledilmişe benziyor.

"İdari ıslahata başlanıyor. Dersim yeniden vaftiz olunarak, adı değişiyor, kanun ona, 'Tunç Eli' adını takmıştır...."

Makalenin sonunda şöyle denilmişti: "Acaba, Kürtler, Dersim mıntıkasına manevra için Celâl Bayar'ın göndermiş olduğu motorize alaylara, hava kuvvetlerine 3 Kolorduya karşı sonuna kadar dayanabilecekler midir?

"Kürt isyanı bir defa daha akim kalacaktır. Fakat tohum ölmeyecektir. Şimdiki önderleri birbiri ardı sıra düşecekler, yerlerine başkaları gelecek... ve Kürt isyanı devam edecektir."

Cumhuriyet'in 26 Ağustos 1938 tarihli nüshasında yer alan bir haberde "Başhakem Korgeneral Mustafa Muğlalı her iki tarafın harekâtını yakından takip etmektedir" deniliyordu. Haberde Fevzi Çakmak, Asım Gündüz, Fahreddin Altay ve İzzeddin Paşa gibi subayların da manevraları takip ettiği yazıyordu.

Dersim için bir ölüm kalım savaşı, bir katliâm başlamıştı artık. Devletin en yüksek rütbeli ve en tecrübeli kumandanları, generalleri Dersim Manevralarında vazifelendirilmişlerdi. Başta Başbakan Bayar olmak üzere, devlet erkânı savaş hattında, yapılan harekâtı yakından takip ediyorlardı. Tam üç yıldır süren çarpışmalar nihayet bulmak üzereydi.

Bir taraftan topçu atışı, diğer taraftan mitralyözlerle biçilen insanlar, havadan da sık bir şekilde bonbardıman ediliyorlardı.

Hâdiselere âit etraflıca mâlûmat almak pek mümkün olmuyordu. Gazetelerde harekâtın başarıyla devam ettiğine dair küçük haberler çıkıyordu. Eski cuntacı Muhsin Batur'un da "okuyuculardan özür dileyerek anlatmaktan kaçındığı", "özel görev" yaptığı günler de bu günlerdi. Neydi bu özel görevler? Eşkiya takibi, imhâsı, köylerin kâmilen tahribi falan filân!.. O günkü hâdiselerle ilgili olarak Genelkurmay arşivlerinin kapısı yüzümüze kapatıldığı için biz de doğruluk ve eğriliğini tartışmaya açmak, hükmü tarihe ve insanlarımıza verdirtmek üzere araştırmalarımızda elimize ne geçerse —kayd-ı ihtiyatla— buraya koyuyoruz. Bu dokümanlardan birisi de Muhammed Nuri Dersimi'ye ait.

Muhammed Nuri Dersimi 1938 harekâtının manevraları adı altındaki bölümüne dâir şunları anlatıyor:

"Dersim mıntıkasında büyük manevralar bütün şiddetiyle devam ediyordu. Teslim olan Karabal, Ferhat ve Pilovank aşiretleri tamamen imha edilmişlerdi. Aşiret reislerinden Kangozade Mehmet Ali ve Alişer ağazade Cemşit, Hozat caddesinde Mustafa Paşa köprüsünde kurşuna dizilmişlerdi.

"Bu aşiretlere mensup kadın, çocuk ve ihtiyarlar samanlıklara doldurularak yakılmış ve öteden beri hükümete muti olan Pilovank ve Aşağı Abbas aşireti efrat ve alleleri dahi İn ve İncıga vadilerinde top yekün kurşuna dizilmişlerdi. İrgan köyünde dahi bütün kız ve kadınlar toplattırılarak üzerlerine petrol serptirilip feci bir surette yakılmışlardı. Hükümete muti ve ordu emrine teslim olmuş olan Şeyh Mehmedan aşireti merkezi

Kheç köyüne gece bir baskın yapılmış ve tek bir kişi bile ısusına edilmeksizin mitralyöz ve top bombardımanlarıyla bütün halk imha edilmişti. Hozat merkezindeki mutî Kürtler ve Karaca Seitleri halkı aileleriyle birlikte Hozat kışlası civarına getirilmiş ve makinalı tüfek ateşiyle imha edilmişlerdi. Vahşet o dereceye varmıştı ki, birçok ihtiyarların süngü ile gözleri oyulmuş ve tüyler ürpertici canavarlıklarla öldürtülmüşlerdi.

"Silâhlı aşiretler dağlara sığınmak suretile arası kesilmeyen topçu ateşine ve uçak bombardımanına karşı korunmaya çalışıyorlardı. Teslim olan Mazkert ilçesinin Kureyşan aşireti efradı tamamen süngüden geçirilmişti.

"Binlerce genç kadın ve kızlar, namuslarını teslim etmemek için kendilerini Munzur suyuna atmak suretile intihar ediyorlardı. Munzur ve Fırat nehirleri üzerinde günlerce bu insanların cesetleri seyrediyordu. Mıntıkayı top ve uçakların saçtığı zehirli gaz bombardımanları kesif bir sis tabakası altına almış, yaşayan hiçbir mahlûk kalmamış, yanan evlerin ve ormanların manzarası cehennemi bir hal arzediyordu." (a.g.e. s.252-253)

Doğu Manevraları, 28 Ağustos'ta sona ermişti. 28 Ağustos 1938 tarihli Cumhuriyet gazetesi, Doğu Manevralarının bittiğini ve harekâta katılan birliklerin geçid resmi sahasına doğru yürüyüş halinde olduğunu yazıyordu.

1938 Ağustos'unda iki süvari tümeni ile 3 kolordunun katıldığı askerî harekât 30 Ağustos'ta birliklerin Elâzığ'daki resmi geçidi ile son bulmuştu.

29 Ağustos'ta Celâl Bayar Ankara'ya dönmüştü. 30 Ağustos tarihli Cumhuriyet gazetesi, Bayar'ın harekâtla ilgili intibâlarına yer vermişti. "Başvekilin Beyanatı" başlıklı haberde Bayar'ın "Büyük milletin ordusile iftihar etmekte ve ona güvenmekte hakkı vardır" dediğini naklediyordu. Haberde belirtildiğine göre Bayar açıklamaları arasında şunları söylemişti:

".... Bilhassa ilâve etmeliyim ki, bu kuvvetler daha evvel Dersimin malûm sarp ve çetin dağ ve kayalarında kendilerine verilen tedip vazifesini ifa etmişler ve büyük bir kısmı uzun mesafe katettikten sonra Elâzığ ile Palu arasındaki manevra sahasına gelmişlerdi...

".... Beni müftehir eden görüşlerimi Cumhurreisi ve Kahraman Cumhuriyet ordularının Eşsiz Başkumandanı Şefim Atatürk'e arzettim." "Dersimde tedip ve ıslah harekâtı" başlıklı bölümde de Bayar'ın şöyle dediği kaydediliyordu:

"Orada iken, Dersimin tedip hareketi ve aynı zamanda imar ve ıslah programı ile meşgul oldum. Askeri ve mülki salahiyettar zevatın malûmat ve mütalealarını dinledim. Yapılan tedip hareketi katî ve müsbet netice vermeğe başlamış ve son safhasına gelmiştir.

"Kısa bir zaman sonra, Dersimin şimdiye kadar geçirdiği safhaları tafsilâtile efkârı umumiyeye bildireceğim. Şimdiden ifade edebilirim ki, eski zamanlarda olduğu gibi toplu şekavetin vukuu bertaraf edilmiştir."

Resmi ağızlar, Dersim meselesinin '38 Harekâtıyla bittiğini duyurmuşlar-

Bir suçlu için bin masum mahvedilir mi?

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ— Öyle bir zulüm ve cebir ki, bir adamın yüzünden yüz köyü harab eder ve yüzer masumları tecrüye ve tehcir ile perişan eder.

dı. Ancak henüz fırtına dinmemişti. Askerî birliklerle isyancılar arasında kıran kırana bir savaş sürüyordu hâlâ... Genelkurmay arşivlerine ardı ardına "tenkil" ölüm, imha, "köylerin kâmilen tahribine" dair raporlar yağıyordu.

Muhammed Nuri Dersimî 1938 Eylül ve Teşrin (Ekim) aylarında yaşanılanları şöyle nakletmiştir:

"Dersim, 1938 yılı Eylül ve Teşrin aylarında en çetin ve dilhıraş günlerini yaşamıştır. Dersimli Kürt kadın ve kızlar 'ele' geçmemek için kafile kafile kendilerini uçurumlardan atmak ve kurşunla intihar etmek suretile ölümün kucağına atıyorlar ve bu davranışları karşı saflarda bile hayretler uyandırıyordu. Binlerce Kürt bacıları arasında iffet ve namusunu muhafaza uğrunda kendini İksor uçurumlarından atmak suretile şehit olan 14 yaşındaki kızım Fato dahi vardı...

"Şehir ve köylerde ele geçirilen bütün Kürt gençleri geceleri evlerinden kaldırılarak muhtelif şekillerle imha edilmişlerdi. 1937'de Türk bayrağı altında hizmet etmeye devam eden Dersimli efrat dahi mensup oldukları kıtalar arasından seçilerek istisnasız kurşuna dizdirilmişlerdi, bunlar arasında, Diyarbekır uçak karargâhında askerî yazıcılık yapmakta olan kardeşim Hıdır, mahfuzen Pertek ilçe merkezine getirilmiş ve Dersim'de tutulan diğer kardeşlerim Rıza ve İsmail ile birleştirilerek Mercimek mevkiinde kurşuna dizilmişlerdir. "Taarruz eden üç ordunun ittisak peyda etmeleriyle tarama hareket devam ettiği müddet zarfında, gerek teslim olan ve gerekse derdest edilen kadın, kız, erkek istisnasız, bir yaşından yetmiş yaşına kadar, merhametsizce mavzer ve makinalı tüfek yaylım ateşiyle imha edilmişlerdir.

"Köyler tamamen yakılmış ve ordu mıntıkalarında canlı cansız hiçbir eser bırakılmamıştır. Bütün hayvanat müsadere ve orduya maledilmiştir.

"Harekât sahasının ağırlık merkezi Hozat, Çemişkezek, Ovacık ve Mazkert ilçeleri mıntıkaları olduğundan, bu mıntıkalarda yapılan mezalim derecesinde vahşet ve hunharlığın emsaline dünya tarihinde nadiren tesadüf edilebilir."

Zulümlere kumandanların bile kalbi dayanmıyordu

CELÂL BAYAR— M.Kemal'in nutkunu okuyarak, "Vakalar bir daha tekerrür etmemek üzere tarihe devrolunmuştur" diyordu.

MEZALİME KALP DAYANMIYOR

MUHAMMED Nuri'nin naklettiklerine göre askerler ve subaylar dahi yapılanlara tahammül edemez olmuşlardı:

"Askerî harekât sahasında bulunan Erzurum Kolordu Kumandanı ve Türklerce 'Hababam' adıyla maruf Tevfik Paşa, yapılan mezalimi tenkit ederek âdil ve insanî bir hareket icrasını ordu kumandanlığından rica etmiş olduğundan, hemen Dersim'den çektirilerek Ankara'ya gönderilmiş ve sorgu altına alınmıştı. Aynı Kolordu subaylarından binbaşı Hayri, Dersimli Kürt kafilelerinin mitralyöz ateşine tutulmalarını dürbin ile seyrederken, annelerinin kucaklarında bulunan zavallı yavrulara kurşun isabet ettiği zaman hoplayıp fırlaması manzarası bu yavrulardan birini kendi öz çocuğuna benzetmiş ve subayın dimağını o

kadar tahriş etmiş ki, bedbaht ani olarak bayılıp yere düşmüştür. Bu hadise üzerine hastalanan ve delilik alâmeti gösteren bu subay cephe gerişine aldırılmıştır.

"...Türk orduları, Bamasoran, Hormekan, Şadyan, İzolan, Hıran, Balaban, Koziçan aşiretleriyle Pülümür, Nazimiye ve Erzincan mıntıkaları aşiretleri üzerine hareket fırsatını bulamadan kar fırtınaları başlamış ve bu yüzden ordunun geri dönmesi kararlaştırılmıştı. Bu çekilme hareketine rağmen, merkezlerde bir kısım askerî kuvvet bırakılmıştı.

"Kıştan sıkılıp açlığın ve soğuğun tazyiki ile dağlardan inip kasabalar civarında yaklaşmaya mecbur olan Kürtler, kafile kafile toplanarak iplere bağlanmakta ve yaylım ateşiyle imhâ edilmekte idiler. Bunlar arasında bir kısım çocuk ve ihtiyarlar seçilerek Batı vilâyetlerine tehcir ediliyorlardı." (a.g.e., s.253-254)

Ordu tamâmen Dersim'e hâkim olmaya başlamıştı. Tunceli kânunları da bütün hükümleriyle meriyete konmuştu. Hükümet daha önceki mecburî "İskân Kânunu" ve Tunceli Kânunuyla yasak bölge ilân ettiği yerlere insanların oturmasını yasaklamıştı. Ayrıca çok sayıda yeni yerleşim birimleri kurmaya başlamıştı. Tamamen boş olan araziler şehir ittihaz edilerek buralara insanlar yerleştirilmeye başlanmıştı. Meselâ, Mazgirt ilçesinin Turşemek nahiyesi mıntıkasında Munzur nehri ile Pah sularının birleştiği noktada Mamikan köyü şehir kabul edilerek, burada kışlalar yapurılmış ve 'Tunç Eli' merkezi olarak buraya 'Kalan' adı verilmişti.

SÜRGÜNLER... SÜRGÜNLER...

DERSİM'DE yeni nesilleri resmi ideoloji maksadına uygun yetiştirmek için Kemalist öğretmenler bu bölgeye tâyin edilmişti. Yeni yeni okullar açılması için çaba sarfedilmişti. Kürtçe konuşma bilhassa çocuklar arasında yasak edilmiş, buna rağmen kendi aralarında konuşanlara, konuştukları her Kürtçe kelimeye karşılık "dört gün okul dâhilinde hapis cezası" tatbik edilmişti. (Bkz.M. Nuri Dersimi, a.g.e. 256)

Dersim'i ıslâh, Dersim'e medeniyet götürme adı altındaki teşebbüsler bilerek akim bırakılmış ve Demokrat Parti devrine kadar Tunceli'ye bir çöp dahi dikilmemişti. Bunun yanında da tehcir mekanizması devamlı bir şekilde işletilmişti. Muhammed Nuri'nin yazdığına göre yıllarca insanlar tehcire tâbi tutulmuştu.

"Ekserisi kadın ve çocuklardan mürekkep olan bu muhacir kafileleri Batıya aktıkça kuruyan bir insan seli gibi, tükenerek, kuruyarak Ege sahillerine kadar ulaşabilen kalıntıları oralarda hep ikinci sınıf insan muamelesi görmüşlerdi. "(a.g.e., s.256)

Dersimli sürgünler, 10 yıl sonra yeniden memleketlerine dönmeye zorlanmışlardı. Hadiselerden yıllar sonra da rahat yüzü görmemişlerdi.

"Batıya sürülen Kürt muhacirlerinden sağ kalanlar, on yıl sonra, yani 1948 yılında Dersim'e geri çevrilmişlerdir. Fakat bu zavallıların ne gibi şartlar altında memleketlerine dönmeleriyle hükümet asla alâkadar olmamıştır. Çünkü dönüş, kış mevsimine tesadüf etmiş ve Dersim dağlarına serpilen bu biçareler mavasız, aç ve çıplak bir halde olduklarından, ikinci bir imha siyaseti manasını almıştır." (M.Nuri Dersimi, a.g.e., s.257)

1938 fırtınası da '39 yazına kadar süren ufak tefek hâdiselerle yaz ortalarındaki büyük tehcirlerle son bulmuştu. 1938 Eylül-Ekim aylarında her şey bitmişti. Mustafa Kemal de, Meclisin açılışında Celâl Bayar tarafından 2 Kasım 1938'de okunan nutkunda da bitişi tasdik ediyordu.

"Uzun yıllardan beri devam eden ve zaman zaman hâd bir şekil alan Tunceli'ndeki toplu şekâvet hâdiseleri, muayyen bir program dahilindeki çalışmaların neticesi olarak kısa bir zamanda bertaraf edilmiş, o mıntıkada bu gibi vak'alar bir daha tekerrür etmemek ü-

zere tarihe devrolunmuştur." (Cumhuriyet, 2 İkinciteşrin (Kasım) 1938)

'38 Harekâtında bulunan Kütahya Milletvekili gazeteci Naşit Uluğ, meşhur kurtarıcı mantığı ile şunları yazıyordu:

"Ordunun yüksek bir gayret ve tam bir muvaffakiyetle başardığı bu harekât, bundan sonra Tunceli'nde umumî ve toplu şekavet mahiyetini haiz olacak herhangi bir harekâtın vukuu ihtimalini kökünden sildi. Dersim artık kurtulmuş ve kurtarılmıştır." (Naşit Uluğ, a.g.e., s.159)

Uluğ, yapılanları "Kemalizmin yapıcı vasfının yeni bir muvaffakiyet sahası" olarak vasıflandırıyordu. (a.g.e., s.160)

İNSAN KALMAMIŞ SANKİ

ŞİMDİ soruyoruz: Bu yapılanlar ne getirdi? Millete ve memlekete hangi faydaları oldu?

1948 Nisan'ında Dersim'e bir araştırma seyahati yapan Son Posta Gazetesi yazarlarından Osman Mete şunları yazıyordu:

"Tunç Eli'ne gittim. Burası sabık Dersim'dir. Issız ve insandan hâli bu yerleri gezdim. Kalan'dan Ararat'a kadar orda mevcut olan ahali ile konuştum. Onlar tahsildardan ve âdi bir jandarmadan başka bir hükümet memuru görmemişler. Köylerin içerisine girdim. Bu köyler takriben beş kilometre mürebbaı vüsatında [kilometre kare genişliğinde] araziler üzerine kurulmuş ve her ev bir küçük tepe üzerinde bina edilmiştir. Burada insanları görmek ve onların dahili hayatı ve ruhunu meşketmek istedim, fakat maalesef bizim eski vaktimizden kalmış hiçbir eser görmedim. Zanaat katiyen yoktur. Ziraat ve ticaret yoktur. Orada bütün hayatını yüz keçisinin arkasına bağlayan biçare insanlar gördüm. Tunçeli, sabık Dersim, beşinci asır yaşıyor ve bugünkü müterakki Türkiye'nin hudutları dahilinde bulunmasına rağmen, yirminci asrın nimetlerinden hiç de istifade edememiş. Nihayet başım döndü ve Türk çocuğu sıfatıyla hissiyatım yaralandı ve müteessir oldum.

"BURAYA VİLÂYET OLUR MU?

TUNCELİ vilayetinin merkezi Kalan dır. Munzur çayı üzerinde tesis edilmiş yalnız elli haneden ibaret bir yer. Bu boğaz da hiçbir sıhhi teşebbüs ve ihtimam görmemiş ve senevi burada üç milyon lira kayıp oluyor. Kalan'da, bu köy niçin bu kadar gayri münasip bir mahalde inşa edilmiş? diye sordum. Bana dediler ki, Dersim vukuatları temizlendikten sonra Dersim'de bir vilâyet merkezi tesis etmek için boğazlar komisyonu tarafından o vaktin müfettişlerinden Abdullah Paşa'ya vazife verilmiş ve Abdullah Paşa diğer mütehassısların fikrine rağmen bu mahalli münasip görmüş, mütehassıslar itiraz ve şikayette bulunup; 'Paşam, burada vilâyet yapılır mı ve burada milyonlar sarfedilir mi' demelerine rağmen, Abdullah Paşa fikrini yürütmüş ve vilayet merkezini orada tesis etmişti.

"Burada insanlar alelumum keçi gütmekle meşguldürler. Kadınlar bilhassa fazla çalışırlar ve erkekler boş otururlar, şöyle ki, Dersim'de insan hayatı yüzde seksenbeş durmuş ve kötürüm halindedir. Fikir yoktur, çünkü mektep medrese yoktur. Medenîyet şartlarının hiçbir usûlü ve zerresi buraya girmemiştir. Onbinlerce insanların nüfus kâğıdı ve kaydı bile yoktur. Doktor yoktur. İlaç denilen birşey orada mâlum değildir. Köyleri birbirine bağlayan yollar mevcut değildir. Dersim halkından herhangi birisi, hükümet denince yalnız tahsildarı ve jandarmayı bilir. Bu havalide yüzbinden fazla nüfus yaşamaktadır. Bu bayağı ve gayri insani halin sorumluluğu hükümetimizin tertip ettiği heyetlere düşse gerektir. Çünkü biz hükümet halinde Dersim'den alıyoruz, fakat Dersim'e birşey vermiyoruz. Bu sorumlu durumu devam ettirmeye hakkımız yoktur."

1938 Harekâtının ardından ordu birlikleri çekilmeye başlamıştı. 50-60 bin civarındaki askeri kuvvet yavaş yavaş Tunceli'ni boşaltmaya başlamıştı. Çekilme harekâtı 1939 baharında bitmişti. Bu zaman içinde Genelkurmay yayı-

nında belirtildiği üzere, 5-7 bin civarında insan Batı bölgelerine sürülmüştü. Ölenlerin toplamı hakkında ise, kesin bir rakam yoktu. Rakamlar umumiyetle yuvarlak ifadeler şeklinde veriliyordu. Meselâ "tarama bölgesi içinden ölü ve diri 7954 kişi çıkarılmışur" gibi... Ancak resmî kaynaklardan farklı yazan yazarlar bu rakamın on binlerle ifade edildiğini söylüyorlardı.

1938 HAREKÂTININ SONUNDA

DERSİM'DE yapılanlar, dünya tarihinde eşine ender rastlanılacak bir hâdise idi. Bediüzzaman Said Nursi, Şualar'da böyle bir tatbikata sebep olan düşünceyi, âhir zamanda geleceği bildirilen dehşetli şahs-ı maneviyi tahlil ederken şöyle ifade ediyordu. "Öyle bir zulüm ve cebir ki, bir adamın yüzünden yüz köyü harab eder ve yüzer mâsumları tecziye ve tehcir ile perişan eder." (Bediüzzaman Said Nursi, Şualar, İstanbul, Çeltüt Matbaası, 1960, s.499)

1937 Mayıs'ından başlayıp 1938 Kış aylarında son bulan Dersim İsyanı adı altındaki İç Savaş 50 bin civarında insanı tesiri altına almıştı. Savaşın getirdiği maddî kayıplar milyonlarla ifade ediliyordu. Hadisenin iktisadî cephesi hakkında Muhammed Nuri'nin yaptığı tesbitler içler acısıydı.

Kurtuluş Savaşı yıllarından hattâ çok daha öncesinden başlayıp Cumhuriyetin kuruluşuna kadar Türklerle kardeşlik duyguları içinde kader birliği etmiş bu insanların uğradığı zulmün ekonomik cephesi şöyleydi:

"Kardeş katliamı, Türk hazinesine milyonlara mal oldu. Bunun ağırlığını zavallı Türk köylü ve işçisi omuzlamaya mahkûm oldu. Türkiye iktisaden de zarar gördü. Kürdistan, iktisat noktasından Anadolu'nun belkemiği olduğuna şüphe yoktur. Türkiye hükümeti, Kürdistan'dan her yıl milyonlarca koyun, keçi, sığır ve o nisbette de tiftik, yün, deri, yağ, kıl ve mümasil hasılatı Yunanistan, Mısır, Filistin, Suriye ve diğer memleketlere ihraç ederdi. Türkiye'nin Batı vilâyetlerine dahi odun, kömür ve sair hasılat gönderirdi. Bugün ise, bu ihracat % 80 nisbetinde eksilmiştir. Nitekim, mevcut istatistiklere göre, Kürdistan hadiselerinden evvel yalnız Filistin ve Suriye'ye Kürdistandan yılda 1500 sürü, yani beher sürü 550'şerden, bir milyona yakın koyun ihraç edilirken, bugün ihracat miktarı 100 sürüye inmiştir." (a.g.e. s.260)

Dersim'de yapılanların mânevî zararı, o devirde açılmış ve hâlâ kapatılamayan yaralardır. Yapılanlar başta Tunceli olmak üzere bütün Doğuyu devlete küstürmüş ve 1960'ların ortasından itibâren de bugünlere kadar sürüp gelen anarşik hadiseleri netice vermiştir.

GİZLİ VASİYETİN ESRÂRI

Çankaya arşivindeki belgeler niçin araştırmaya sunulmuyor? Atatürk "Cumhurbaşkanlığına asker kökenli birini seçmeyin" dedi mi? İsmet Paşa, kafayı çektikten sonra Atatürk'e meydan okuyabiliyordu. Atatürk, "Ben hem içmesini, hem de devlet işlerini görmesini iyi bilirim" diyordu. Atatürk ölüm döşeğindeyken, İnönü niçin ısrarla İstanbul'a çağrıldı? Atatürk İsmet Paşa'nın çocuklarına niçin yardım yaptırdı? İnönü, Atatürk'ün adamlarını niçin devre dışı bıraktı?

Atatürk'ün gizli emri: "Cumhurbaşkanlığına asker kökenli birini seçmeyin!"

YAKIN tarihimizde o kadar "sır"lı hâdise var ki... Hangi tarafa elimizi atsak karşımıza "sır" perdesi çıkıyor. Ya "sır" perdesi, ya da "yasak duvarı"... İşte bu yüzdendir ki, daha dün gibi gelen yakın tarihimiz bile baştan sona "esrârengiz" bir havaya bürünüp çıkmış durumda.

İşte size bir "sır" daha: Atatürk'ün gizli vasiyeti ne oldu?.. Vasiyeti bizzat gören güvenilir kişiler meydanda, ancak vasiyetin kendisi "sır"!..

Araştırmacı İsmet Bozdağ'ın, "Eğer bu vasiyet saklanmayıp, gizlenmeyip açıklansaydı Türkiye'de her şeyin kaderi değişebilirdi" dediği bu gizli vasiyetin mâhiyeti neydi?

Bozdağ, Atatürk'ün vasiyetini Çankaya arşivinde nasıl keşfettiğini ve vasiyetin mâhiyetinin ne olduğunu şu şekilde anlatıyordu:

"1980 ilândı galiba. O zaman İhsan Sabri Çağlayangil Cumhurbaşkanlığına vekâlet ediyordu. Üzerinde çalıştığım bazı konular için Çankaya arşivlerinde araştırma yapma izni istedim. Kurul'a gitti. Sonra izin çıktı. Çalışmalara başladım. Bu arada ismini açıklamak istemediğim arşiv yetkilisiyle de ahbap olmuştuk. Çalışmalarım sırasında görmeme izin verilmeyen bazı mektuplar ve belgeler vardı. Yetkili bir gün kasadan beyaz bir zarf çıkarttı ve 'İşte bu, Atatürk'ün gizli vasiyetidir' dedi. Bana vermesinin yasak olduğunu ancak içeriğini anlatabileceğini söyledi. Kendisi şimdi o görevden ayrıldığı için söyleyebilirim. Gerçi o sır olarak kalmasını istemişti, ama ben bu konuda tüm bilgi ve belgeleri bir araya getirmeye çalıştığım için anlatıyorum. Evet Atatürk'ün açıklanmayan gizli vasiyeti denebilecek o mektubun içinde şu üç nokta yer alıyordu:

- Cumhuriyet idaresi Türkiye'ye en uygun rejimdir, değiştirmeyin.
- Ankara'yı başkent olmaktan çıkartmayın.

Kılıç Ali'deki vasiyet de sırra kadem bastı

.Cumhurbaşkanlığına asker kökenli birini seçmeyin. (17 Ocak 1988. Nokta)

İsmet Bozdağ bu muhtevadaki vasiyetin varlığından daha önceden haberdar olmuştu. Atatürk devrinin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ile Atatürk'ün yakın arkadaşı Kılıç Ali'den Atatürk'ün gizli bir vasiyeti olduğunu duymuştu.

KILIÇ ALİ NE DİYOR?

BOZDAĞ, üzerinde "Atatürk'ün vasiyeti" yazılı bir zarfı Kılıç Ali'nin elinde görmüştü. Bozdağ bu hususta şunları anlatıyor:

"1972 filândı galiba. Kılıç Ali beni Teşvikiye'dek evine davet etmişti. Hatıralarını bana yazdırma düşüncesindeydi. Olayları heyecanlı heyecanlı konuşurken birden fırladı, bir dolabı açtı ve bütün köşelerinden kırmızı mühürle kapatılmış büyük bir sarı zarf gösterdi. Üstünde şu yazı vardı: Atatürk'ün vasiyeti.

" 'Aman Ali Bey şunu görelim' dedim.

" 'Olmaz' dedi. 'Size her şeyi gösteririm, fakat bu zarfın içindekileri gösteremem. Bu zarf ben öldükten sonra açılacak.'

"O sırada kahve getiren eşinin yanında devam etti:

" 'Bu zarfı öldüğüm zaman senin açmanı isterim. İşte karımın yanında söylüyorum. Vasiyetim olsun.'

İSMET BOZDAG— Atatürk'ün "sır" olan vasiyeti için şöyle diyor: "Eğer bu vasiyet saklanmayıp, açıklansaydı Turkiye'de herşeyin kaderi değişebilirdi"

"'Aman gecinden versin, aman efendim' diye sözü geçiştirdim. Aradan zaman geçti. Kılıç Ali sevdiği Atatürk'ün yanına gitti. Ben birkaç gün sonra zarfı görmek için evine uğradım. Eşinin yaşlı gözlerine utanarak bakarken vasiyetini hatırlattım. Fakat mirasçıları bütün evrakı toplayıp götürmüşlerdi. Bu zarfın esrârını açıklamak oğlu Altemur Kılıç'ın boynuna borçtur." (a.g.d.)

Kılıç Ali'nin oğlu Altemur Kılıç ise Bozdağ'a böyle bir zarfı görmediğini söylemişti. Bozdağ ise Atatürk'ün bir vasiyeti olduğu hususu üzerinde ısrarla durmakta ve şöyle demekteydi:

"Böyle bir siyasi vasiyetin olduğuna dâir kesin ipuçları var benim gördüğüm, fakat mâhiyetine ulaşamadığım bir vasiyet var. Kılıç Ali'nin elindeki zarfı açabilmiş ve içindekini görebilmiş olsaydık çok daha kesin konuşmak mümkün olurdu. Yani vasiyetin gerçek bir vasiyet mi, yoksa uydurulmuş bir vasiyet mi olduğu meselesi ortaya çıkardı. Onları öğrenemediğimiz için vasiyetin Çankaya arşivindeki vasiyet dosyası ile iktifa etmemiz gerekiyor. Çankaya arşivindeki vasiyet dosyasında Yunan basınında çıkan yazılara atfen mamafih bu bilgiler sıcak bilgilerdir ve gerçeğe kısmen yakın sayılabilir bilgilerdir. Yukarda söylediğimiz üç meseleden bahsedilmekte olduğu söylenir."

Atatürk, Fevzi Paşa'nın desteğini alınca, "İsmet, işte şimdi senin hesabın tamam" demişti

Bu "Gizli vasiyet"in gerçek olduğuna dâir birçok ipuçları vardı. Bunlardan birisi Atatürk'ün son anlarında İsmet İnönü'ye bakış tarzıydı. Atatürk İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasını istemiyordu. "Asker kökenlilerden cumhurbaşkanı seçmeyin" demekle de İnönü'yü kastetmişti.

İlerde bahsedeceğimiz gibi Atatürk, İnönü'nün Meclis ve ordu içindeki gücü yüzünden endişeye kapılmıştı. İsmet Bozdağ bu mevzuda Celâl Bayar'dan dinlediği bir hâdiseyi naklederek şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Celal Bayar, İnönü'nün yerine başvekil olduktan sonra da Atatürk Meclisteki İnönü yandaşlarından kurtulmak istiyordu. Bir gün Bayar'ı çağırdı ve dedi ki, 'Yeni bir Meclis teşekkül ettirebilir misin, İsmet Paşa'yı tutmayan bir Meclis. Bu işin üstesinden gelebilir misin, buna muktedir misin?' Celal Bayar'ın cevabı 'Muktedirim' oluyordu. Ancak bu cevap Atatürk'ü pek tatmin etmiyor ve Celal Bayar'ın muktedirliğinden endişeye düşüyordu. Nitekim sonraları Mecliste İnönü'nün etkinliği görülecektir. Atatürk'ün İnönü karşısında önlem almaya yönelik tavrı konusunda önemli bir örnek de büyük kopuş sırasındaki Atatürk, Fevzi Çakmak görüşmesidir. Çiftlik gezisi akşamı İnönü'nün Atatürk'e karşı çok sert, sınırları zorlayan ve umursamaz tavrı Atatürk'ü ciddi ciddi düşündürmüştür. Bu adam nesine güveniyor da bana böyle kafa tutuyor diye. Sonunda Atatürk bunu İnönü'nün orduya güvenmesine bağlamıştır. Ve geceyarısı bu durumu sınamak için Mareşal Fevzi Çakmak'a haber göndermiştir, çok nazik ve saygılı bir üslupla. Eğer Çakmak gece gelmeseydi Atatürk, İnönü'nün orduyu arkasına aldığına hükmedecekti. Ama Çakmak gelip de 'Emrinizdeyim Pasam' devince Ata-

türk büyük bir sevinçle ellerini dizine vurmuş ve "İsmet işte şimdi sonun hesabın tamam" demişti." (a.g.d.)

ATATÜRK-İNÖNÜ ÇATIŞMASI

YAKIN tarihimizin "tabularından" birisi de Atatürk-İnönü münâsebetleriydi. "Resmî" tarih kitaplarının hemen hepsinde Atatürk ile İnönü arasında hiçbir ihtilâf olmadığı yazılıdır. Oysa hakikat öyle değildir. Atatürk ile İnönü zaman zaman sert bir şekilde münâkaşa etmişlerdir. Hele hele Atatürk'ün ölümüne yakın tarihlerde bu münâkaşaların dozu daha da artmıştır. Son bir buçuk senede ise tam bir kopukluk vardır. Öyle ki Atatürk İnönü'nün öldüğünü zannetmekte ve "resmî" vasiyetini de ona göre hazırlamaktadır...

Bayar, İnönü— Devrimlerin bu ikil emektârı münâvebeli olarak başbakanlığa getirilecekti. İnönü, Atatürk'le kavgalarında haksız olan tarafın Atatürk olduğunu söylerken, Bayar, dengeyi sağlamaya çalışacaktı.

İsmet Paşa, ancak kafayı çektikten sonra Atatürk'e karşı sert üslûpla konuşabilmişti

Atatürk-İnönü çatışması birçok hâtıra ve belge ile sabittir. Bunlardan bazılarına göz gezdirelim:

Selâhattin Güngör, Salih Bozok'un ağzından dinlediği bir Atatürk-İnönü çatışmasını şu şekilde naklediyor:

"Bu hâtırayı rahmetli Salih Bozok'tan dinlemiştim:

"Yalovadaki Gazi Köşkünde bir akşam misafir idim. Huzuru mutad zevat sofrada Atatürk'ün etrafını halkalamışlardı.

"Geç vakit İsmet İnönü'nün geldiği haber verildi. Biraz sonra vâki dâvet üzerinde kendisi de içeri girip sofrada gösterilen yere oturdu. Fakat nedense yüzü gülmüyordu. Bu hâlin, yorgunluktan ileri gelmiş olabileceğini düşünen Atatürk;

" 'İsmet Paşaya rakı veriniz!' dedi.

"İnönü'nün öteden beri içki ile başı hoş olmadığını bildiğimizden kadehinin ancak yarısını doldurduk. Fakat, o, bu yarım kadehle kanmıyarak üst üste üç dolu kadeh yuvarladı. Atatürk başta olmak üzere içkiye karşı gösterdiği bu rağbete hepimiz şaşmıştık.

"Sofrada çeşitli mevzular üzerinde hasbıhâl tarzında konuşmalar oluyordu. Söz bir aralık, Atatürk'e o günler içinde tevcih edileceği kuvvetli bir rivayet halinde ortada dolaşan İngiliz dizbağı nişanına intikal etti. Bu bahis açılır açılmaz İnönü'nün kaşları çatılmıştı. Pek alışkın olmadığı içkinin tesiriyle Atatürk'e karşı sert bir tavır takınarak:

" 'Siz bu nişanı kabul edemezsiniz' dedi.

"Atatürk sordu:

" 'Neden kabul edemez misiim?'

" 'Çünkü, İstiklâl Madalyasından başka bir nişanı taşımak hakkına sahip değilsiniz!'

"Atatürk henüz sükûnetini kaybetmemişti:

" 'Taşımak şart değil ki!' dedi. 'Nişanın verilmesi hem siyasi bir cemiledir, hem de bana karşı gösterilmiş bir sevgi eseridir. Reddetmek münâsebetsiz kaçacağı gibi yeni dostlarımıza karşı da ayıp olur!'

"İsmet İnönü'nün yüzü hiddetten kıpkırmızı olmuştu:

" 'Esasen ben tahkik ettim. Dizbağı nişanının verileceğine dâir olan haberlerin bir balondan ibâret olduğu anlaşılıyor!' diye söylendi.

"Bu sözler bardağı taşıran son damla yerine geçmişti. Atatürk'ün madenî sesi sofranın elektrikli havası üzerinde top gibi patladı:

" 'Bu iş üzerinde bu kadar ısrar etmenizin sebebini anlamıyorum! Beni çekemiyen bir adam gibi konuşuyorsunuz.'

"İsmet Paşa çok ileri gittiğini anlamıştı. Elleri titriyordu. Atatürk'e açıkça cevap vermiyerek homurdana homurdana ayağa kalktı ve başını hafifçe eğdikten sonra bir kelime söylemeden sofrayı terketti.

"Atatürk de eliyle masayı iterek ayağa kalkmış ve sofradan çekilmişti." (Niyazi Ahmet Banoğlu. Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı. c.2. s.354)

Atatürk'ün içki sofrasında İnönü "Dizbağı nişanının verileceğine dair haber bir balondan ibaret" deyince, Atatürk'de İnönü'ye bağıra rak, "Beni çekemiyen bir adam gibi konuşuyorsunuz?" dedi. Atatürk'ün bu çıkışı üzerine çok ileri gittiğini anlayan İnönü'nün elleri titriyordu.

ARA DÜZELTME NUMARASI

BU KAVGAYI düzeltme işi Salih Bozok'a düşmüştü. Bozok her iki tarafa da giderek, kendi kurduğu senaryoyu aktarmıştı. Salih Bozok Atatürk'ün yanına gidip şu hikâyeyi anlatmıştı:

"'Paşam... İsmet Paşa'yı sofradaki hâdiseden dolayı târif edilmez bir teessür içinde buldum.'

" 'Ah, ne yaptım da Gazi'ye karşı o ağır sözleri söyledim! diyor. Uykusu kaçmış, bana geldi;

" 'Ne yapıp yap... Gaziye benim tarafımdan af dile!' diye yalvardı. Ben de onun bu arzusunu yerine getirmek için geç vakit sizi rahatsız ettim. Kuzum Paşam! Dosta düşmana karşı...'

"Atatürk, yerinde şöyle bir doğrularak sözümü kesti:

" 'Canım... Bunu yarın da konuşurduk!'

" 'Yok Paşam... Bu geceden meseleyi halledelim. İsmet Paşanın iki gözü iki çeşme! Benden acele cevap bekliyor!' " (a.g.e., s.356)

Salih Bozok, "bu yalanı uydurduktan" sonra, İnönü'nün kendisiyle görüşüp elini öpüp af dilemek isteğini söylemişti. Bunun üzerine Atatürk, "Pekâlâ... Yarın gelsin, görüşelim!" demişti.

Arabuluculuk yapan Bozok daha sonra İsmet İnönü'ye giderek neler dediğini ve olup bitenleri şu şekilde anlatıyor:

"Keyfimden eteklerim ıslık çalarak Atatürk'ün odasından ayrıldım. Doğru İsmet Paşa'nın yanına...

" 'Paşam,' dedim; 'bu geceki hâdiseye Gazi çok üzülmüş. Beni çağırtıp, 'Ben İsmet Paşa'ya ne söyledim?' diye sordu. Sizinle yarın görüşmek istiyor.'

"İsmet Paşa şaşırmıştı:

" 'Peki... Mademki emir ediyorlar Yarın, gider ellerini öperim.'

"Ertesi günü dediğini yaptı ve neticesi o günler için pek vahim olabilecek bir hâdise de böylece, benim iki tarafı idare eden bir küçük yalanım sayesinde suya sabuna dokunmadan halledilmiş oldu." (a.g.e., s.358)

Ne var ki daha sonra gelişen hâdiseler öyle bir şekil alacaktı ki, Atatürk ile İnönü arasındaki kırgınlıklar öyle küçük yalanlarla geçiştirilemeyecek ve bir zamanların iki arkadaşı kanlı bıçaklı hâle geleceklerdi.

SALİH BOZOK—Gizli vaziyeti açıklamamaya yemin etmişti. Atatürk'ün sadık adamlarındandı. Ancak İnönü Cumhurbaşkanı olunca gözden düştü. İnönü Bozok'a bir daha Ankara'ya ayak basmamasını ihtar etti. O da gitmedi ve İstanbul'da mahrumiyetler içinde yaşadı.

Bozok'a inanan İnönü gidip Atatürk'ün elini öptü. Böylece kavga tatlıya bağlanmıştı

Atatürk ile İnönü arasındaki çatışma 1937 başından itibaren gözle görülür hâle gelmişti. Artık kalabalık gruplar önünde bile aleni münâkaşa eder olmuşlardı.

Bu münâkaşalardan biri de bira fabrikasının genişletilmesi işi ile Atatürk'ün çiftliğinin bakımsız halde oluşu yüzünden patlak vermişti. İsmet Bozdağ bu kavgayı şu şekilde anlatıyor:

"Atatürk Ankara'ya gelir gelmez Çankaya'da durmadı, yanına Hasan Rıza Soyak, Şükrü Kaya, Kılıç Ali ve Nuri Conker'i alarak çiftliğe gitti. Çiftliği hükümete devretmişti. Fakat yine de eski alışkanlıklarını sürdürüyor, çiftliğin işleriyle ilgileniyordu. Kendisinin gözetimi altında dikilmiş yeni meyve ağaçları vardı. İstanbul dönüşü bunları görmek istedi. Fakat gördükleri Atatürk'ü iyice sinirlendirdi. Çünkü bu, emek verilerek uzak ülkelerden getirilmiş fidanlar, bakımsızlıktan kurumaya yüz tutmuş. İnce yaprakları sarıya çalarak süzülmüştü. Çiftlik müdürünü çağırarak sebebini sordu. Doğru dürüst bir karşılık alamadı. Müdür kem küm ediyor, bakımsızlığın gerçek sebebini bir türlü dilinin altından çıkarıp söylemiyordu. Atatürk, Çiftliğin genel yönetimine bir gevşeklik, bir lâubalilik çöktüğünü farketmişti.

BİRA FABRİKASI İŞİ

GENEL Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a Bira Fabrikasının genişletilmesi işinin ne olduğunu sordu. Hasan Rıza Soyak, yaptığı çalışmaları ve bu konuda Başvekil İsmet Paşa'nın tereddütlerini anlattı.

"Bomonti Bira Fabrikasının imtiyazını arttırmak için Ahmet İhsan Tok-

SORULAR ARASINDA

TC'nin ilk meşrû cumhurbaşkanı kim?

BİLİNDİĞİ gibi hiç bir hukuki müeyyide olmadığı halde, cumhurbaşkanlarının asker menşe'li olması sanki bir an'ane hâline geldi. Bu kâideyi bozan tek cumhurbaşkanı Celâl Bayar idi. Çeyrek asır asker asıllı iki cumhurbaşkanı ile idare edilen Türkiye'de, sivil birisinin cumhurbaşkanı olması çeşitli yorumlara ve değerlendirmelere yol açmıştı.

3 Aralık 1984 tarihli Cumhuriyet'in Siyaset-84 ilâvesinde, şâir Yahya Kemal'in, üçüncü cumhurbaşkanı hakkında enteresan bir tesbiti yer alıyor:

"Yahya Kemal'i bilmeyenimiz yok gibidir. Döneminde, şiir geleneğimizde, Türkçeyi ustaca kullanarak, ustaca sentezlerden birini gerçekleştirmiş ünlü şâirimiz. Bu çok bilinen şâirimizin önemli bir politik özelliği var. Yahya Kemal, ilk cumhuriyet yönetimlerine hep muhalefet etmiştir. Gerçi bu muhalefeti, hep 'sessiz' ve 'gizli'dir ama...

"Celâl Bayar Cumhurbaşkanı seçildiği zaman, görevli bulunduğu elçilikten gönderdiği kutlama telgrafında Yahya Kemal dedi ki:

"'Türkiye Cumhuriyetinin ilk meşru Cumhurbaşkanını tebrik ederim.'"

Çiftliğindeki fidanların kuruması Mustafa Kemal'in tepesini attırmıştı

Atatürk Bira fabrikasının genişletilmesini istiyor, "Fabrika genişlerse Doğu Anadoluyu besleyecek" diyordu.

göz'le İsmet Paşa'nın enîştesi Abdürrezzak'ın Başvekilli bu fabrikanın zarar edeceğine inandırdıklarını, bu yüzden teşebbüsün yerinde saydığını söyledi. Sonra:

" 'Başbakan'ın kaygusu yersizdir. İşi, en ince teferruatına kadar yabancı uzmanlara incelettik. Fabrika genişlerse Doğu Anadoluyu besleyecek, Bomonti ile rekabet edecek, kâra da geçecektir. Başbakan isterse bütün belgeleri götürür, kendisine meseleyi anlatırım' dedi.

"Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'a büyük güveni vardı. Olayın temel nedenlerini araştırmağa ve öğrenmeğe karar verdi. Soyak'a:

"'Başvekil Paşa'ya haber ver, akşam Bakanlar Kurulu olarak Çankaya'da toplanalım. Orada işin aslını öğreniriz' dedi.

"Bir süre sonra İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Atatürk'ten izin alıp ayrıldı. İsmet Paşa ile görüşülecek bir işi vardı. Başvekili gördüğü zaman, söz arasında:

" 'Paşam, bu akşam köşke çağrılıyoruz. Bira Fabrikası işi görüşülecek' dedi.

"Sonra Hasan Rıza Soyak'ın Atatürk'e anlattıklarını Başbakana özetledi. İsmet Paşa sinirlenmişti. Fakat Şükrü Kaya'ya bir şey söylemedi. 'Olur, görüşürüz' demekle yetindi.

Atatürk, sert cevap veren İnönü için; "Ne olmuş buna içmiş mi yoksa?" diyordu.

FIRTINA KOPUYOR

İSMET Paşa, 'Niyon Konferansı', 'Bira Fabrikası' gibi kendisini Atatürk'le karşılaştıran devlet işinden, çok sevdiği kardeşinin ölümü gibi şahsi işlerinden gerçekten üzgündü. Bu yüzden sinir gücü de azalmıştı. Hemen hergün kardeşinin mezarını ziyaret ediyor, aklına geldikçe gözleri yaşarıyordu. Bir de bunun üstüne Atatürk'le karşı karşıya kalmak onun için taşınmaz bir yük oluyordu.

"Daha önce Çiftlik meselesindeki direnmesiyle elde ettiği başarıyı da hesaba koymuş olacak ki, yeni bir çıkış yapmaya karar vermişçesine, akşam üstü Anadolu kulübüne gitti ve üst üste birkaç viski içti. Çankaya'ya geldiği zaman beklenmekte idi. Bakanlar, Atatürk, büyük bir masanın çevresinde toplanmışlardı. Geçti, yerine oturdu. Müzâkereler başladı. Ertesi günü Büyük Millet Meclisi'nde onaylanacak olan Niyon Konferansı üzerinde bir süre görüşüldükten sonra, Atatürk, Çiftlikteki ağaçların bakımsızlığına geçerek Ziraat Bakanı Şakir Kesebir'den bunun sebebini sordu. Fakat daha Şakir Kesebir ağzını açmağa zaman bulamadan İsmet Paşa'nın sesi işitildi:

" 'Sebebini adamlarınızdan sorunuz!'

"İsmet Paşa'nın 'Adamlarınız' diye sözünü ettiği, Atatürk'ün Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak'tı. Atatürk İsmet Paşa'nın yüzüne hayretle baktı. Sonra yanı başında oturan Kâzım Özalp'a İsmet Paşa'nın duyamayacağı kadar hafif bir sesle:

" 'Ne olmuş buna?.. İçmiş mi yoksa?..' dedi.

"Fakat henüz sözünü bitirmişti ki, İsmet Paşa yeni bir çıkış yaptı. Atatürk'ün Kâzım Özalp'a sorduğunu işitmiş olacak ki, aynı kelimelerle söze başladı:

ŞÜKRÜ KAYA—İsmet Paşa kabinesinin içişleri bakanıydı. Atatürk'ün öfkesini, olduğu gibi İnönü'ye aktarmıştı.

NE OLDU SİZE?

"NE OLDU Paşam size?.. Eskiden böyle değildiniz?.. Artık emirlerinizi hep sofradan mı alacağız?.. Aramıza Kara Tahsinler giriyor, konuşmamıza meydan vermiyorlar. Ne olacak bunun sonu?..'

"Kimsenin beklemediği bu sözler, Atatürk'ü de şaşırttı. Atatürk İsmet Paşa'nın yüzüne bir süre baktıktan sonra ortaya:

" 'Efendiler, anlaşılıyor ki, bugün fazla görüşemeyeceğiz! Siz rahatınıza bakın. Ben, biraz dinleneceğim' dedi.

"...Ve salondan çıkıp gitti. İsmet Paşa bakanlara:

" 'Çağırmıştı. Görüşecektik. Rahatsız oldu ve gitti. Bizim müzâkere edecek meselemiz yok,' diyerek ayağa kalktı. Az sonra ortalıkta kimse kalmamıştı. Atatürk Salih Bozok'la Kılıç Ali'yi odasına çağırmıştı. Az sonra her ikisi de acele adımlarla köşke geldiler." (17 Ocak '88, Nokta)

İÇKİ SOFRASINDAN İDARE

BU kavgayı ve sonrasını nakleden Tevfik Rüştü Aras, Atatürk'ün kendisine şöyle dediğini söylüyor:

"İsmet Paşa'ya göre, biz ciddi işleri içki âlemlerinde hal etmeğe kalkıyormuşuz. Halbuki yemekte kendisi ve kabine azalarından başka kimse yoktu!"

M.Kemal: "Mecliste konuşsaydım, İsmet sadece pişman değil, perişan olacaktı"

TEVFİK RÜŞTÜ ARAS—İnönü kavgasının canlı şahitlerinden biri. Aras'a göre, tek partinin bir ve iki numaralı adamları arasında "tamir edilmez uzaklaşma" meydana gelmişti.

Bu son kavga İnönü'yü Atatürk'ün gözünden tamamen düşürmüştü. Artık İnönü'süz çalışmaya karar vermişti. Atatürk Aras'a bu kavga sonrasındaki tavrını şu şekilde anlatıyor:

"Artık her şeyi anlamış ve kararını vermiştim. Barajda, Cevat Bey'e, Meclis'e telefon etmesini söyledim. Telefona gidip dönen Cevat Bey, Meclis'in dağılmış olduğunu haber verdi. Cevat Bey'in belki de işi idare etmek isteyeceğini düşünerek oradan doğru Meclis'e gittim. Hakikaten Meclis dağılmıştı. Reisin odasına çıktım. Daha kapıdan içeri girerken İsmet Paşa ellerime sarıldı. Acıdım. 'Haydi evine git, ne yapman gerekeceğini ben sana bildiririm' dedim. Eğer Meclisi toplantı halinde bulsa idim, meseleyi Meclis'in huzuruna getirecek, işin her tarafını anlatacaktım. Hiç şüphe etmem ki, İsmet Paşa sadece pişman değil, perişan olacaktı." (17 Kasım 1987, Hürriyet)

İnönü, Mecliste Atatürk'ü görünce ellerine sarılmıştı. M.Kemal, "acıdım" dediği İnönü'ye: "Haydi evine git" dedi.

TAMİR EDİLMEZ KIRGINLIK

ATATÜRK'ÜN Dışişleri Bakanlarından Tevfik Rüştü Aras, bu son hadiseden sonra Atatürk ile İnönü arasında, "Tamir edilmez uzaklaşma" meydana geldiğini söylüyor. Aras, bu soğuklukla ilgili şahit olduğu bir hâdiseyi de şu şekilde naklediyor:

"Atatürk beni yanına çağırdı. Bir iskemle çekip İsmet Paşa ile ikisinin arasına oturdum. Atatürk kulağıma eğildi ve çok hafif bir sesle:

Bir münasebetini düşür, Paşa'yı buradan al götür' dedi.

Baktım Atatürk'ün önünde yarılanmış bir rakı kadehi vardı. Halbuki uzun bir müddettir içmemeye çalışıyordu, onu içerken görmüyorduk.

"Bir müddet sonra iskemlemi hafifçe sola doğru yanaştırarak İsmet Paşa'ya: 'Paşam evinize giderken müsaade edin de, ben de sizinle beraber geleyim. Dünya ahvali hakkında anlatacaklarım var' dedim. Atatürk'ten müsaade isteyerek beraberce çıktık. Paşa'nın evine gittik. Dünyanın durumu ve dış işlerimiz üzerinde karşılıklı görüşlerimizi söyledik. Bunun dışında herhangi bir mevzua girmekten kaçındık. Sadece Atatürk'le İsmet Paşa arasında tamir edilmez bir uzaklaşmanın devam ettiğini görüyordum.

"Sonradan bütün hikâyeyi öğrendim. Atatürk Anadolu Kulübü'nün kapısından girince İsmet Paşa ile karşılaşmış. İkisi birden asansöre binmişler. Asansörde İsmet Paşa,

M.Kemal öfkeyle konuştu: "Ben; hem içmesini, hem de devlet işlerini görmesini iyi bilirim"

" 'Benim idbarım (talihimin ters dönüşü) bile size hizmet ediyor. Haber aldığıma göre içkiyi bırakmışsınız ve devlet işleriyle daha fazla meşgul oluyormuşsunuz' demiş.

"Atatürk çok kızmış, ama sesini çıkarmamış. Beraberce hususi odaya girmişler. Masaya oturmuşlar. Atatürk o zaman,

" 'Ben; hem içmesini, hem de devlet işlerini görmesini iyi bilirim' demiş ve rakı getirmelerini emretmiş. Sonra da, içindeki öfkenin yatışmadığını görünce bana haber göndermiş..." (a.g.g.)

AZİL Mİ İSTİFA MI?

BU ŞEKİLDE kavganın olduğu zamanlarda ülkede tek parti idaresi vardı. Atatürk istediğini Başbakanlıktan alır, istediğini tayin edebilirdi. Nitekim İnönü ile kavgasından sonra, Başbakanlığa Celâl Bayar ı getirmişti.

İnönü ilk önce 20 Eylül 1937 tarihinden itibaren 1.5 ay izinli sayılmış ve yerine Bayar "vekaleten" tayin edilmiş, daha sonra 25 Ekim'de İnönü "resmen" Başbakanlıktan çekilince kabineyi kurma vazifesi Bayar'a verilmişti.

İsmet İnönü kaleme aldığı hatıralarında Atatürk'le olan kavgasını ve Başbakanlıktan alınmasını şu şekilde anlatıyor:

"Son seneleri Atatürk'ün çok zor olmuştu. Gece alkol tesiri ile alınan tedbbüsleri ertesi gün daimâ iptal etmek bir eski âdetimiz idi. Son seneler bu âdet kalkmaya başladı. Hele nihayete doğru (1936-1937 vuzuh ile hatırladığım seneler) gece arzu ve teşebbüs ettiği bir işi ertesi gün tamamen sakin ve tamam iken de iltizam ile takip etmeğe başladı. Sıhhatinde ve alkolün tesiratında bu tebeddülü fark ettiğim andan itibaren korkum çok artı.

REFİK SAYDAM— İnönü'yü canından çok seven Refik Saydam, İsmet Paşa'nın Dolmabahçe'ye gitmemesi için dizlerine kapanıyor, yalvarıyordu: "Olmaz Paşam!.. Bırakmasın... Gidemezsiniz... Görmüyor musunuz sizi öldürecekler..." diyordu.

"Son seneler hükümet azasının ayrı ayrı kendisine çok bağlı olmasını düşünüyordu. Bunun için iptidâi usuller kullanmak istedi.

"Hulasa, Eylül 1937 kavgası oldu.. Bu kavgada haksızlık, esasında Atatürk'ündü. Tatbikatta idaresizlik ve haksızlık ikimiz arasında bana düştü.

"Haksızlık ona âitti şunun için: Aramızda geçen bir devlet işini sonra görüşürüz dedikten sonra, akşam masada halletmek yani gündüzden tasarladığı mülâhazaları ve sebepleri imposition şeklinde karar olarak tebliğ etmek ve bu vesile ile sevmediği birkaç vekili tahkir etmek istedi. Evvelâ sakin idim, sükûnetle geçiştirmek istedim. Halindeki tecavüz mânâsının arttığını gördükçe sabrım tükendi. Sonra şiddetle mukabele ettim. Mukabelemin şiddeti onu sükûnete getirdi. Tasmim ettiği hadiselerde haklı olmak için sebep toplamak kararına derhal başladı.

"Sükunet... tariz... hafif tahrik...

"Sonra Hatay ve Niyon meselesini de söyledi. Ayrılmak kararı kısa oldu. Dil kongresi için İstanbul'a giderken trende beraber bir kahve içtik. 'Ne olacak?' dedi. Ben evvela çok müteessirdim. Ağlayacak vaziyette idim. Gönlünü almayı istiyordum 'Çok muztaribim' dedim. 'Bilmiyorum nasıl oldu.'

" 'Âlem önünde olmasaydı' dedi. 'Ne düşünürsün?' dedi. Birden uyandım. Her zamanki gibi geçmiş veya geçecek bir hadise addediyordum. Bu sual üzerine ayıldım. Teessürümü yendim. 'Birşey düşünmedim. Ne emrederseniz öyle yaparız' dedim. 'Bir fasıla verelim.'

İnönü Atatürk'le kavgalarında haksızlığın Atatürk'e âit olduğunu söylüyordu. Atatürk'ün kendisini azletmesini bir türlü hazmedemiyordu.

"Ben: 'Hayhay müteşekkir olurum.'

"O: 'Şekli?'

"Ben: 'Hastalık.'

"O: 'Evvela izinle yapalım.'

"Ben: 'Çok iyi. Kongreden evvel mi, sonra mı?'

"O: 'Nasıl istersen, sofraya gidelim.'

"Ben: 'Çok yorgunum gidip yatayım.'

"O: 'Gizli tutalım. Kimi düşünürsün?'

"Ben: 'Mazur gör, Kimseyi söyleyemem.'

"O: 'Celâl Bayar?'

"Ben: 'Hakikaten bana iyi tesir etti.'

"İstanbul'a beraber gittik. Trende kalabalık vekiller filân var. Neşeli görünerek çıktık. İki gün sonra izin kâğıdımı yazdım. Kendisi ile görüştüm. Ankara'ya geldim.

"İşittiklerime göre bana gizli tutalım derken, kendisi gece gündüz

Stadda İnönü'ye yapılan tezahürat Atatürk'ü ürküttü

benden şikâyet etti. Devletin maliyesini banka gibi bir hale getirmek huyumdan bahsetti. Çünkü kendisini dolduran sebeplerden biri Maliye ve inhisar vekillerine olan antipatisi idi." (İsmet İnönü'nün Anıları. 15 Kasım 1987, Milliyet)

Atatürk ile İnönü arasındaki kavga, İnönü'nün başbakanlıktan ayrılmaya mecbur bırakılmasından sonra değişik bir mecraya dökülmüştü. İnönü'nün bazı yerlerde Atatürk'ün yanında bile tezahüratla karşılanması Atatürk'ü ciddi şekilde düşündürmüş ve endişelendirmişti.

İnönü'ye yapılan tezahüratı bir türlü unutmayan Atatürk akşam toplantılarında saatlerce bu mevzuu konuşmuş, adamlarına hâdiseyi tahlil ettirmişti.

Atatürk ve arkadaşlarını ürküten bir hâdise de İnönü'nün stadyumda tezahüratla karşılanışı idi. İnönü bu hâdiseyi ve sonraki gelişmeleri şu şekilde naklediyor:

TEZAHÜRAT VE SONRASI

"25 EKİM'DE [1937] başvekillikten ayrıldığımı ilân ettik. Başvekil vekili Celâl Bey [Bayar] yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. Benim vazifeden ayrılmamı böyle, tedrici olarak tahakkuk ettirdik. Bugünlerde bir talihsiz hâdise oldu.

"Bir pazar günü futbol maçına gittim. Yürüyüşe çıkmıştım. Yanımda çocuklarım ile Kâzım Özalp'ın oğlu da vardı. Onlar maçı görmemiz için ısrar ettiler. Stadyumda, Atatürk'ün kalemi mahsus müdürü rahmetli Süreyya Bey bir yerde oturuyordu. Ben de gittim, yanına oturdum. Biraz zaman geçtikten sonra halk benim orada bulunduğumu fark etti. Büyük ölçüde nümayiş yapmaya, bağırmaya ve alkışlamaya başladılar. Baktım tezahürat devam ediyor. Orada oturamaz hâle geldim. Artık stadyumda kalmam doğru olmayacak. Çıktım, güç halde bir arabaya bindim ve eve döndüm. Sonra öğrendim ki, bağırırken fena sözler söylemişler. "Bizi bırakıp nereye gidiyorsun?" demişler. Çok fena sözler söylemişler. Hâdiseden pek müteesir oldum, fakat yapacak birşey yok. Bir emrivâki karşısında kalmıştım.

"Bu olay, Atatürk'ü çok etkilemiş. Arkadaşlarıyla akşam toplantılarında günlerce bunun üzerinde konuşulmuş. Her birine ayrı ayrı fikirlerini soruyormuş. Ve sofrada bulunanlardan, kimi müteessir olduğunu, kimi şaştığını, kimi böyle şeyler beklemediğini söylermiş. Görüşmeler günlerce devam etmiş. Bu lâflar yayılmış ve herkes ne olacağını bilmiyor.

"Çankaya'daki bu endişenin ve Atatürk üzerindeki etkinin sebebini sonradan bana anlatmışlardır. Atatürk'ün yakınları kendisine ilk anda, benim çekilmemin halkça iyi telâkki olunduğu raporunu vermişler. Atatürk, hakikaten, bunun tam zıddı olduğunu hadisat ile öğrenmeye başladıkça dikkatli davranmak lüzumunu hissetmiş. Stadyum hâdisesinden önce de halk, gördüğü yerde beni alkışlamaktaydı. Fakat stadyumdaki tezahürat bunların hepsini geçti ve tezahüratı yapanların önemi, işi bir ciddi mesele hâline getirdi." (İsmet İnönü'nün Anıları 17 Kasım 1987, Milliyet)

"HAYATIM FAZLA GELMEYE BAŞLADI"

İNÖNÜ'YE gösterilen bu alâka iktidarı ellerinde bulunduranların çok dikkatini çekmeye başlamıştı. Öyle ki İnönü de du-

"Hayatım fazla gelmeye başladı" diyen İnönü ölüm korkusuna kapıldı

rumun haddinden fazla ciddiyet kesbettiğini görmekteydi. İnönü, işin ne kadar ciddi olduğu hususunda şöyle diyor:

"Stadyumda, konserde, sokakta bana tezahürat devam etti. Bir yere çıkamaz oldum. Stadyum tezahürü hakiki bir hâdise oldu. Hayatım fazla gelmeye başladı." (a.g.g. 15 Kasım 1987)

İnönü, "Hayatım fazla gelmeye başladı" derken vehmini konuşturmuyor, bazı vakıalara dayanıyordu. Meselâ Atatürk'ün Manastır arkadaşlarından Recep Zühtü, İsmet Paşa'yı gördüğü yerde vurup öldüreceğini her yerde söylüyordu. (17 Ocak 1988, Nokta)

ÖLÜM KORKUSU

ÖTE YANDAN, Atatürk'ün çok yakın adamları da İnönü hakkında bazı teşebbüslerde bulunmak istiyorlardı. Meselâ Şükrü Kaya başta olmak üzere Atatürk'ün yanından bir dakika bile ayrılmayan bazı kişiler İsmet Paşa'yı ısrarla İstanbul'a dâvet ediyorlardı. İsmet Paşa da bu dâvetin gayesinin kendisini "yok etmek arzusu" olduğuna iyiden iyiye inandığı için İstanbul'a gitmeye yanaşmıyordu. İnönü kendi hâtıralarında bu endişesini şu şekilde anlatıyor:

"Teşrinisani günleri beni İstanbul'a götürmek için Şükrü Kaya ve onun tertibinde ansızın bir fazla gayret belirdi. Ben de candan istiyordum. Fakat Şükrü Kaya tertibindeki bu gayret yakın arkadaşlarının dikkatini celbetti. Katiyyen bırakmadılar. Onlar haklı ve isabetli çıktılar. Şükrü Kaya İstanbul'a son anda beni götüremediği için pek hiddetli idi." (15 Kasım '87, Milliyet)

"SİZİ ÖLDÜRECEKLER!"

İNÖNÜ'NÜN, "Onlar haklı ve isabetli çıktılar" dediği arkadaşları, İnönü'ye İstanbul'a gittiği takdirde öldürüleceğini söylemişlerdi. Bunlardan birisi de İnönü'nün kabinesinde vazife yapmış olan Refik Saydam'dı.

Atatürk Dolmabahçe'de yatarken, Atatürk'ün adamlarının İnönü'yü İstanbul'a götürmek istemeleri karşısında Refik Saydam İnönü'ye şöyle demişti:

"Olmaz Paşam!.. Bırakmaaam... Gidemezsiniz... Görmüyor musunuz sizi öldürecekler... Sizi saraya sokup odalarda sarayın labirentlerinde yok edecekler... Tuzak buu tuzaaak... Siz gitmeye kalksanız, lokomotifin önüne yatarım, beni çiğnemeden, benim ölüme basmadan saraya gidemezsiniz..." (17 Ocak 1988, Nokta)

FEVZİ ÇAKMAK—Atatürk'e destek verince, İnönü hamle yapamaz oldu. Atatürk Çakmak'ın desteğini alınca şöyle dedi: "İsmet işte şimdi senin hesabın tamam"

İNÖNÜ'YÜ ÖLDÜ BİLİYOR

İNÖNÜ Haziran 1938'de hastalanmıştı. Bu arada Atatürk de ağır hasta bir vaziyetteydi. O sıralarda İnönü'nün iyice ağırlaştığı ve hayatından ümit kesildiği haberi yayılmıştı. Atatürk Tevfik Rüştü Aras'a şöyle diyordu:

'Profesör Fisenger [Fransız doktor], İsmet Paşa hakkındaki mütâleasını sana tam olarak söyledi mi bilmiyorum. Bana anlattığına bakılırsa benden önce ölecekmiş." (11 Kasım

'87, Hürriyet)

İsmet İnönü de bu mevzuda şunları söylüyordu:

"...İstanbul'da uzun müddet yatta kaldı [Atatürk] Bu esnada (Haziran 1938) ben hastalandım. Ölüm tehlikesi geçirdim.

"Atatürk alâkadar oluyordu. Etrafı da çok alâkadar oluyor, iyileşecek miyim, ölecek miyim bunu öğrenmeği, pek istiyorlardı." (15 Kasım '87, Milliyet)

İşte bu şekilde Atatürk ile İnönü taraftarlarının birbirlerini kolladığı sıralarda siyâsî atmosfer çok gergindi. Meclis iki gruba ayrılmıştı. Atatürk taraftarları ve İnönü taraftarları diye.

Bu iki grup arasında denge unsuru olan Celâl Bayar'dı. Bayar bir taraftan bir tarafa ağırlığını koymuş olsa diğer taraf tasfiye olabilirdi.

Bu kritik durumu farkeden Atatürk Celâl Bayar'a, "Yeni bir Meclis teşekkül ettirebilir misin, İsmet Paşa'yı tutmayan bir Meclis. Bu işin üstesinden gelebilir misin?" demişti.

İnönü de Atatürk'ün bu niyet ve teşebbüsünü doğrulayarak şöyle diyordu:

"Meclis'i yeniden intihap ettirmek için ciddî teşebbüs aldı. Başvekil de buna taraftar idi." (15 Kasım '87, Milliyet)

KILIÇ ALİ—Her zaman Atatürk'ün yanında yer aldı. İnönü ipleri ele geçirince, Atatürk'ün bu has adamını "ikbal defteri"nden silip atmıştı.

İnönü'den iyice ürkmeye başlayan Atatürk, İnönü'yü tutmayan yeni bir Meclis teşekkül ettirmek için nabız yokluyordu.

GELELİM VASİYETE

ATATÜRK'ÜN yakın arkadaşları İnönü'nün hastalığı atlattığını ve İstanbul'a gelmekten de son anda vazgeçtiğini görünce, bu defa Atatürk'ün bir vasiyet yazmasını istemişlerdi. İşte görüldüğü söylenen ancak "sırra kadem basan" vasiyet, Atatürk'ün hasta yatağında yazdığı bu vasiyetti.

İnönü de vasiyetle ilgili söylentileri doğruluyor, ancak vasiyetin kendisini inkâr ediyordu. İnönü şöyle demekteydi:

"İki-üç ay türlü şayialar çıktı. Haberler hep halef üzerine dolaşıyordu. Mareşal (Fevzi Çakmak), Fethi Okyar, Celâl Bayar. Bir aralık ve sonraları Dr. Aras ve bilhassa Şükrü Kaya.

"Vasiyet fikri ve ihtimâli üzerine memleket aylarca çalkalandı. Memleket bütün bu şayiaları, daha doğrusu telkin ve teşebbüsleri tasfiye etti. Hadisat şöylece hülâsa olunabilir:

"F. Okyar, fitneye iltifat etmedi. Mareşal, ortalığı bir müddet yokladıktan sonra müstağni vaziyet aldı. Çekilmenin bidayetinde [başında] korkmuş, bana hiç sokulmamıştı. Sonra eskisinden daha çok sokuldu.

"Şükrü Kaya, H.Rıza Soyak başlıca olarak Dr. Aras ile beraber bir vasiyet koparmak veya uydurmak için çok çırpındılar. Son ana kadar bu ümidi muhafaza ettiler.

"Atatürk'ten koparamadılar. Şifahen uydurmaya H.Rıza teşebbüs etti. Celâl Bayar kabul etmedi. Efkârı umumiyenin tazyiki son derece artmış idi. Benim hayatım üzerinde iki taraflı alâka azâmi dereceyi buldu.

"Şükrü Kaya, Ankara'nın büyük idare ve inzibat âmirlerine bir vasiyet çıkarsa canla başla tatbik edileceğini söyledi." (a.g.g.)

İnönü'nün vasiyeti inkâr etmesi gayet normaldi. Zira, vasiyette açıkça,

Atatürk'e âit birçok belge ya çalındı, ya yok edildi

"Cumhurbaşkanlığına asker kökenli birini seçmeyin" ibâresi geçmekteydi. Buna göre o günkü parlamento belki de İnönü'yü seçmeyecekti.

Bütün görgü şahitleri böyle bir vasiyetin varlığı hususunda ısrarlıydı. Nitekim son olarak bu gizli vasiyetin Genelkurmay başkanlığına bağlı Askeri Tarih ve Stratejik Etüdler Başkanlığınca incelendiği açıklanmıştı. (24 Ocak 1988, Nokta)

İşin tuhafı Çankaya gibi bir yerde bu gizli vasiyet benzeri nice vesikanın ve Atatürk'ün el yazmalarının "çalınmış" ve "yok" edilmiş olmasıydı. Çankaya arşivinden en çok vesika alanlardan birisi de Atatürk'ün "mânevi kızı" olarak bilinen Prof. Âfet İnan'dı. (17-23 Ocak '88, Tempo)

ATATÜRK'ÜN ADAMLARINA NE OLDU?

"GİZLİ vasiyet" şu anda meydan da olmasa bile ortada olan bir hakikat vardı. Bu vasiyetle ilgili adı geçen herkes İnönü tarafından "mimlenmiş" ve siyasi sahneden silinmişlerdi. Meselâ İnönü Cumhurbaşkanı olur olmaz Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü'yü kabineden silmişti. Salih Bozok ile Kılıç Ali'ye de "Bir daha Ankara'ya ayak basmamaları" ihtar edilmiş, onlar da gitmemişti. Atatürk'ün en yakın adamları İstanbul'da oturmuş ve çok fakir bir şekilde yaşamışlardı. (17 Ocak '88, Nokta)

ERDAL İNÖNÜ—Atatürk'ün "resmî" vasiyetinden istifade etti. Tabiî masrafları karşılandı. Atatürk İnönü'yü öldü bilmeseydi, bunu niçin yapsındı? İnönü yok yoksul bir kimse miydi?

BAYAR NİÇİN SAKLADI?

BU GİZLİ vasiyetin kilit adamlarından birisi de Celâl Bayar'dı. Bayar vasiyetin varlığını inkâr etmiyordu. Ancak açıkça itiraf da etmiyordu. İsmet Bozdağ bunun sebebini şu şekilde açıklamaktaydı:

"Bayar için Atatürk her şeyden önemliydi. Ona gölge düşürecek hiçbir şey ağzından kaçırmazdı. Evet İnönü'yü sevmediğini ve benzer bir sürü şey söylerdi, ama bu vasiyeti söylemedi. Çünkü bu vasiyet Atatürk'e yakışan birşey değildi. Bir cumhurbaşkanı memlekette demokratik bir devlet kurmak istiyorsa ve bizzat kendisi bir adam lehinde ya da aleyhinde bir vasiyet dolaştırsa herhalde doğru birşey olmaz. Bir vasiyet varsa ki var olduğu anlaşı-

lıyor. nasıl koparılmış olursa olsun bir vasiyet var. Bunun gizlenmesinde Celâl Bayar, Tevfik Rüştü, Şükrü Kaya, Salih Bozok ağız birliği etmişlerdir." (a.g.d.)

BİLİNEN VASİYET

ATATÜRK'ÜN asker kökenlilerin cumhurbaşkanı seçilmemesi isteğiyle ilgili vasiyeti henüz meydanda yok. Yalnız bir tek resmi vasiyet var. 5.9.1938 tarihli bu vasiyetin dikkat çekici bir maddesi de şudur:

"5. İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır."

Tarih araştırmacılarına göre, Atatürk, İnönü'yü öldü bildiği için bu vasiyeti yapmıştı. Yoksa hayatta olan bir adamın çocukları için niçin yardım yapılmasını vasiyet etsin ki? İnönü çocuklarını okutamayacak durumda değildi ki?.. İnönü de devrin varlıklı kişilerindendi.

Vasiyet Atatürk'e yakışan birşey değildi. Onun için, Celal Bayar'ın da arasında bulunduğu bir grup "gizli vasiyetin" tamamen gizli kalması için çalıştı.

Hâdiselere bakılacak olunursa, Atatürk'ün yakın adamları Atatürk'e İnönü'nün öldüğünü söylemişlerdi. Bir ara İnönü'yü ısrarla İstanbul'a çağırmışlardı. İnönü'nün adamlarına göre bu dâvetin maksadı İnönü'yü öldürmek içindi.

İnönü ölmeyince, yahut öldürülemeyince de son çare olarak Atatürk'e adı geçen gizli vasiyeti yazdırmışlardı.

Çalınan ve yağmalanan belgeler bulunup umumi efkara sunuldukça hakikatler şu yüzüne çıkacaktır şüphesiz...

İnönü'yü ölümden kurtaran ihtikârcı başbakan

Koyu bir istibdat devrinde beş defa sağlık bakanlığı yapmış olan Refik Saydam'la, beraber Samsun'a çıktığı Mustafa Kemal'in arası neden bozuktu? Ayasofya'nın 1 Şubat 1935 tarihinde müze olarak kulanılmasına sebeb olan sahte kararnâmenin altında sağlık bakanı olarak imzası bulunan Refik Saydam, mason muydu? Atatürk'ün ebedî başkan, İsmet İnönü'nün de değişmez başkan olma teklifini neden vermişti? Atatürk'e karşı İnönü'yü tutan Refik Saydam, İnönü'yü nasıl ölümden kurtardı? Atatürk, İnönü'yü neden safdışı bırakmak istiyordu? İnönü, paraların üzerinden Atatürk'ün resimlerini kazıtıp kendi resmini koydurtmayı nereden akıl etmişti? Başbakanlığı devrinde halk aç ve sefil iken, kendisi nasıl bir hayat yaşıyordu? A'da Z'ye her şeyi değiştireceğini söyleyen Refik Saydam, bununla neleri kastetmişti?

Millet açtı, Saydam toktu

Atatürk'e karşı İnönü'yü tuttu

SİSLER altında kalan yakın tarihimiz hakkında sıhhatli bilgilere kavuşmak için ne kadar çırpınırsak çırpınalım, bir yerde deniz bitiyor. Bilhassa da 1923-1950 arasında geçen ve bazı kimseler tarafından diktatörlükle vasıflandırılan devre hakkında, o devirde yaşayan tanınmış simalar hususunda küçük de olsa bir araştırma yapmak istediğiniz zaman gerçekten insanı çileden çıkartan sıkıntılarla karşılaşıyorsunuz.

Bu sıkıntıların en mühimi de şüphesiz, o devri methetmek için kaleme alınmış resmi ideolojinin dışında, meseleleri objektif olarak değerlendiren eserlerin azlığı veya bazı hususlarda yokluğudur. Ne acıdır ki, bunun altında da o zamanlar estirilen terör havasından mıdır nedir, günün meşhur simalarının bir kısmının yaşadıkları devirle alâkalı hatıralarını kaleme almamaları yatmaktadır. İşte hatıralarını kaleme almayıp sırlarıyla beraber ölen yakın tarihimizin tanınmış, daha doğrusu yaptığı veya önayak olduğu bazı işlerden dolayı hafızalardan silinmeyen simalarından birisi de Dr. Refik Saydam'dır.

DR.REFİK SAYDAM— 6 devre milletvekilliği yapan, beş defa sağlık bakanlığı vazifesinde bulunan Refik Saydam, zamanın idarecilerine dalkavukluk yapmış mıydı?

1881 veya 1882'de İstanbul'da Hacı Ahmet Beyin oğlu olarak dünyaya gelen Dr. Refik Saydam, doktor binbaşı iken, 38 yaşında 1. Devre milletvekili seçilmiştir. 2, 3, 4, 5, 6. devre İstanbul milletvekilliği de yapmış olan Saydam, beş defa sağlık bakanlığı, içişleri bakanlığı, ömrünün son yıllarında da başbakanlık koltuğuna oturmuştur. 8 Temmuz 1942'de de başbakanken ölmüştür.

Meclis albümünde kısaca böyle tanıtılan Dr. Refik Saydam'ı ilk za-

manlar TBMM'de faal olarak göremiyoruz. Daha sonraları ise bilhassa bakan olduğu zamanlarda bazı dikkat çekici faaliyetlerin içine girmiştir.

ATATÜRK'LE SAMSUN'A ÇIKIŞI

İSTERSENİZ, Refik Saydam'ı yukardakinden biraz daha geniş anlatan Meydan Larousse'nin 11'inci cildinden ilgili maddeyi takip edelim:

"Türk devlet adamı (İstanbul 1881, ay. y. 1942) Fatih Askeri Rüştiyesini bitirdi (1892). Askeri tıbbiyeden hekim yüzbaşı olarak çıktı (1905). Stajını Gülhane Hastahanesinde yaptı. Bir yıl kadar histoloji ve embriyoloji şubesinde çalıştı. Almanya'ya giderek Berlin Askeri Tıp Akademesinde kurs gördü (1910-1912). Balkan Savaşı çıkınca İstanbul'a döndü (1912). 18'inci kolordu karargâhıyla cepheye gitti. Askeri hekimlik ve Sahra sıhhiye umumi müfettiş muavinliği yaptı. (1914-1919). Mustafa Kemal Paşa ile Anadolu'ya geçti (19 Mayıs 1919). İlk Büyük Millet Meclisine Doğubeyazıt mebusu olarak katıldı. Kısa bir süre milli müdâfaa vekâleti sıhhiye dairesi reisliğinde bulundu. Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekili oldu (1922). Parlamentodaki görevini İstanbul milletvekili olarak sürdürdü. Aralıklı olarak beş defa Sağlık Bakanlığı görevinde bulundu. İçişleri bakanlığına ve CHP genel sekreterliğine getirildi (1938). Başbakan oldu (25 Ocak 1939). İkinci Dünya savaşı günlerinde İstanbul'un îâşe durumunu düzenlemek için bu şehirde çalışmalar yaparken öldü."

Çeşitli kaynaklara göre doğum tarihleri arasında 1 yıllık farklılık olan Refik Saydam, yukarda da işaret edildiği gibi, Padişah 6. Mehmed Vahideddin tarafından Samsun'a 9'uncu Ordu Müfettişi olarak gönderilen Mustafa Kemal'le beraber Anadolu'ya geçen 18 şahıstan birisi idi.

ADNAN ADIVAR— 3 Mayıs 1920'de yapılan ilk Bakanlar Kurulu Toplantısına sağlık ve sosyal yardım bakanı olarak katılmıştı.

ERZURUM VE SİVAS KONGRESİ

TARİHÇİ Cemal Kutay, "Örtülü Tarihimiz" isimli eserinin birinci cildinde, Refik Saydam'dan söz ederken, onun Mustafa Kemal'le Samsun'a hangi vasıfla çıktığından da bahsediyor:

"Gazi Mustafa Kemal'le Samsun'a Dokuzuncu Ordu Sıhhat Müfettişi ve askeri tabib miralay(albay) olarak çıkan Refik Bey, bu kadro içinde bulunmayan İsmet Paşa ile, tek istisnâ olarak en yakın dostluğu kurmuş ve sürdürmüş insandı. (A.g.e., s. 571.)

Dr. Fethi Tevetoğlu ise, "Atatürk'le Samsun'a çıkanlar" isimli eserinde Refik Saydam'ın, Mustafa Kemal'le birlikte Samsun'a Ordu Müfettişi Sıhhiye Reis Muavini ve binbaşı olarak çıktığını kaydetmektedir.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisinin 7'inci cildinin 1719'uncu sahifesinde ise, Refik Saydam'ın, Mustafa Kemal'le birlikte Erzurum ve Sivas kongrelerine de katıldığına işâret edilmektedir. Dr. Refik Saydam bu kongrelere katıldıktan sonra Doğuda daha fazla kalmamış ve Ankara'ya dönmüştür. İşte Refik Saydam'ın ilk sağlık ve sosyal yardım bakanlığı da Doğudan Ankara'ya dönüşünden bir müddet sonra gerçekleşmiştir.

Aynı ansiklopedide belirtildiğine göre, Ankara'daki ilk "Milli Hükûmet" bünyesinde 2 Mayıs 1920 tarih ve 3 numaralı kanun ile, "Sıhhiye ve Mua-

venet-i İçtimaiye Vekâleti" (Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı) kuruluyor. 3 Mayıs 1920'de yapılan ilk Bakanlar Kurulu toplantısına sağlık ve sosyal yardım bakanı olarak Dr. Adnan Adıvar katılıyor.

İKİNCİ SAĞLIK BAKANI OLUŞU

HALİDE Edip Adıvar'ın da kocası olan Adnan Adıvar'ın, 10 Mart 1921'de bakanlıktan ayrılmasından sonra, bu vazifeye Dr. Refik Saydam getirilmiştir. Böylece Refik Saydam, ilk milli hükûmetin ikinci Sağlık Bakanı olmuştur. Ancak Refik Saydam'ın bu vazifede kalması fazla uzun sürmemiştir. Bakanlık koltuğuna oturmasından yaklaşık 10 ay sonra buradan ayrılmış, yerine ise 24 Aralık 1921'de Dr. Rıza Nur sağlık bakanı olmuştur.

Burada bir hususa daha dikkatinizi çekmek istiyoruz. Kaynak olarak baktığımız ansiklopedilerde, Dr. Refik Saydam'ın doğumu farklı tarihlerde verildiği gibi, ilk sağlık bakanı olmasında da farklılık göze çarpmaktadır. Doğru tarihin hangisi olduğunu kesin olarak bilemediğimizden, bunu sizlere aynen aktarmak mecburiyetinde kalmaktayız.

Dr. Refik Saydam bu ilk bakanlığının üzerinden 4 yıl geçmeden aynı bakanlığa ikinci defa getirilir. Fakat bu sefer, bir kaç defa kısa süreli ayrılmaları hariç, yaklaşık 12 sene devamlı bu bakanlıkta vazife yapar. Bu müddet içinde neler yaptığını aynı ansiklopediden takip edelim:

"Cumhuriyetin kuruluşuyla birlikte, merkez ve taşra örgütler geliştirilmeye çalışılırken, hekim gereksinimini karşılamak amacıyla tıp fakültesi mezunlarına 'mecburi hizmet' getiren bir yasa yürürlüğe kondu. İkinci kez (Mart 1925'ten Ekim 1937'ye kadar) sağlık bakanlığı görevini üstlenen Dr. Refik Saydam döneminde hazırlanan ilk çalışma programında (1925), devlet sağlık örgütünün genişletilmesi, sağlık elemanı yetiştirilmesi 'nümune hastaneleri' doğumevi ve çocuk bakımevi açılması gibi görevlerin yanında, sıtma, verem, trahom, vb. salgın hastalıklarla mücadele konularının da ağırlık kazandığını görüyoruz. Ankara'da bir 'Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü' kurma çalışmaları da bu tarihte başladı.

İlk millî hükûmetin ikinci Sağlık Bakanı

★Adnan Adıvar'ın, 10 Mart 1921'de bakanlıktan ayrılmasından sonra, bu vazifeye Dr. Refik Saydam getirilmişti. Böylece Refik Saydam ilk millî hükûmetin ikinci Sağlık Bakanı olmuştu. Ancak Saydam, bu vazifede uzun müddet kalmamıştı.

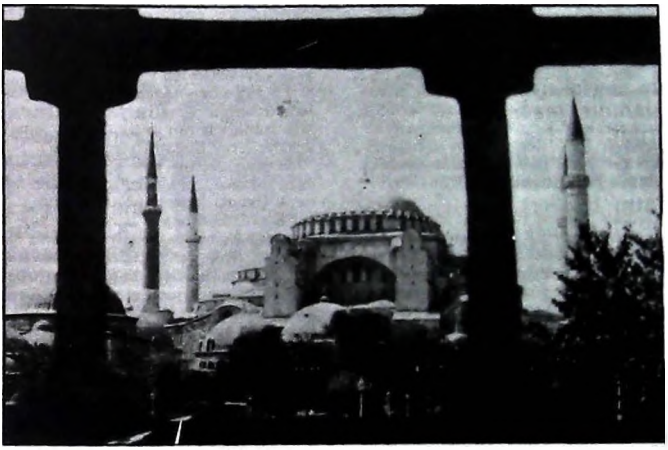
SAYDAM'IN GAYRETLERİ

1924'TE Sivas ve Ankara'da kurulan kimyahane'ler birleştirilerek Merkez Hıfzısıhha Enstitüsü kuruldu. Kimya, bakteriyoloji, immunobiyoloji ve farmakoloji bölümlerinden oluşan Enstitü'de 14 uzman ile 40 yardımcı personel çalışıyordu. Dr. Refik Saydam'-

ın çabaları ile gelişen Hıfzısıhha Enstitüsü, Cumhuriyet döneminin yüz akı sayılabilecek bir sağlık kuruluşu haline geldi. Aynı yıl, sağlık personelinin görev ve yetkilerini düzenlemek amacıyla 1219 sayılı 'Tababet ve Şuubat-ı Sanatlarının Tarz-ı İcrasına dair Kanun' kabul edildi. Hekimlik mesleğinin uygulama alanını düzenleyen bu yasayla, daha o günlerde, hekimlere resmi görevlerinin yanı sıra özel 'muayenehâne' açma olanağı da veriliyordu. Hekimlere tanınan bu farklı 'statü' bir oranda tıp mesleğinin geleneğinden, bir oranda da ekonomik koşullardan kaynaklanıyordu. Yasada bu mesleğin bir 'sanat' dalı olarak anılması, bir ayrıcalığı simgelliyordu. Serbest çalışan hekimin, devlet hizmetinde çalışanlara oranla çok daha fazla kazanabilmesi olgusu karşısında, hekimi devlet hizmetinde tutabilmek için daha geçerli bir çözüm bulunamamıştı. 1930'da çıkarılan 'Umumi Hıfzısıhha Kanunu' ve 1936'da çıkarılan 'Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı Teşkilât ve Memurîn Kanunu' ile bu iki yasa, Dr. Refik Saydam'ın dönemine aittir." (A.g.a., s.1721)

Bakanlığı sırasında Hıfzısıhha Enstitüsünü Cumhuriyetin "yüz akı" bir müesse hâline getirdiği söylenen Refik Saydam'ın, acaba hayatı boyunca bütün yaptıkları böyle "yüz ağartıcı" cinsinden faaliyetler miydi? Yoksa zamanın idârecilerine dalkavukluk yapmak için, bugün yüzde 99'u Müslüman olan halkımızın rağmına bir takım kara işlerde de parmağı, hatta imzası var mıydı?

TBMM'nin ikinci devresi 11 Ağustos 1923 günü açılmış, iki gün sonra da Meclis Başkanlığına yine Mustafa Kemal Paşa, İkinci Başkanlığına ise Ali Fuat Paşa seçilmiştir. Aynı gün, Lozan görüşmeleri sırasında başdele-

24 Kasım 1934 tarihinde bir Bakanlar Kurulu Kararnâmesi ile müze hâline getirilen Ayasofya, suyu çekilmiş bir değirmene dönmüş ve iyice mahzunlaşmıştı.

ge ve dışişleri bakanı olan İsmet Paşa ile durmadan çekişen Rauf Bey başbakanlıktan istifa etmiştir. Yeni Hükümet Başkanı Fethi Bey olmuş ve 23 Ağustos'ta Lozan Barış Andlaşması TBMM'nce tasdik edilmiştir. 9 Eylül'de de, seçimden önce açıklandığı gibi, Halk Fırkası (HF) kurulmuştur.

İşte o vakit İstanbul mebusu olan Dr. Refik Saydam da Recep Peker'in genel sekreter olduğu Halk Fırkasının Genel İdâre Kurulu üyesi olmuş-

Devletin temeli: ezan ve Kur'an

tu. Refik Saydam. 1938-1939 yılları arasında da aynı partinin genel sekreterliği vazifesini yapacaktır.

Ancak Refik Saydam'ın CHP Genel İdare Kurulu üyesi olmadan 4-5 sene evvel baş rollerde oynadığı bir husus var ki temas etmeden geçmek mümkün değildir. Bu rol de onun Ayasofya camiinin müze olmasında verilen Bakanlar Kurulu Kararnâmesinin altında imzası bulunmasıdır. Mevzûu yazarımız Mustafa Kaplan'ın Ayasofya kitabından takip edelim:

"10 Nisan 1928'de Anayasa'dan 'Devletin dini, dini İslâmdır' maddesi kaldırıldı. 20 Mayıs 1928'de beynelmilel çakamlar, 1 Kasım 1928'de Latin harfleri, 26 Mart 1931'de metrik ölçüler kabul edildi. Sıra gelmişti İslâmî unsurların geri kalanına.

ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU— Kararnâmenin altına, adliye vekili olarak imza atmıştı.

"22 Ocak 1932'de ilk defa Yerebatan Camiinde Kur'an-ı Kerim Türkçe olarak okutulmaya başlandı. Ezânı Muhammedî aslî şeklinden çıkarıldı ve Türkçe olarak okuma mecburiyeti getirildi. 1933 yılında da üniversite reformu yapılarak ilâhiyat fakülteleri kapatıldı.

"Yahya Kemal 30 Mart 1922'de devletin iki manevî temeli olarak Ayasofya'daki ezan ile Hırka-i Saâdet Dairesinde Kur'an okunmasını göstereduršun, CHP'nin inkılâp serisi onları da yakaladı. Yeni devletin temelini tamamen Batıdan alınan esaslar üzerine kurmaya kalkanlar, Osmanlının mirasını bütün bütün ortadan kaldırmayı baş prensip edinmişlerdi.

AYASOFYA'NIN BAŞINA GELENLER

"24 KASIM 1934 tarihinde bir Bakanlar Kurulu Kararnâmesi çıkarılarak Ayasofya Camii müzeye çevrildi. Fatih'in kiliseden camiye tahvil ettiği ve 481 sene 5 ay 16 gün Müslümanların mabedi olarak hizmet gören Ayasofya, bir Bakanlar Kurulu Kararnâmesi ile ibadet mahalli olmaktan çıkarıldı.

"Kararnamede Reisicumhur olarak Atatürk'ün, Başvekil olarak da İsmet İnönü'nün imzaları vardı. Kararnâmeye imza atan diğer vekiller de şunlardı:

"Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, Millî Müdafaa Vekili Zekâi Apaydın, Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'a vekâleten yine Şükrü Kaya, Maliye Vekili Fuat Ağralı, Maarif Vekili Abidin Özmen, Nâfıa Vekili Ali Çetinkaya, İktisat Vekili Celâl Bayar, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam, Gümrük ve İnhisarlar Vekili A. Rana Tarlan, Ziraat Vekili Muhlis Erkmen.

"Kilise ve cami olarak tam 1396 sene 10 ay 21 gün Hıristiyanlara ve Müslümanlara hizmet veren bu tarihi bina, işte bu kararnâme üzerine 1 Şubat 1935 günü müze olarak kullanılır

Ayasofya'yı müze yapanlar masondu

cıdu. Minarelerinde ezân-ı Muhammedî sustu, koca mabed suyu çekilmiş değirmen gibi ruhsuzlaştı, Ayasofya mahzunlaştı." (A.g.e., s.3031)

REFİK SAYDAM MASON MUYDU?

AYNI kitabın 91'inci sayfasında ise bu karamâmede ismi bulunan bazı şahısların nasıl bir mahiyette olduklarına da işâret ediliyor ve şöyle deniyor:

"Verdiği raporlarla Büyük Ayasofya'nın minarelerini kurtaran merhum Konyalı'nın, 'Masonlarla Bizansperestler el ele verdiler, Fatihin vakfiyesinde lânetlediği bir işi yaptılar' tespiti de bize çok enteresan geldi. Çünkü, Ayasofya'yı müze yapan Bakanlar Kurulu kararına imza atanlardan İktisat Vekili Celâl Bayar da, Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekili Dr. Refik Saydam vekâleten yerine imza attığı ve Bulgaristan'daki Bizans Asârını İhya Kongresine katıldığı söylenen Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras da bir masondu.

"Bir garipliği daha görelim. 1952 başlarında bir broşür neşrederek Ayasofya Camiinin açılmasını isteyen Türk Milliyetçiler Derneği, 24 Temmuz 1952 günü 1. Büyük Kurultayını toplamıştı. Av. Bekir Berk ve arkadaşları bir teklif vererek mason localarının faaliyetlerini müdellel bir şekilde izah ettiler ve bu locaların kapatılmasının Başbakanlıktan istenmesine karar verilmesini talep ettiler. Bu teklif ittifakla ve alkışlarla kabul edildi.

"Türk Milliyetçiler Derneği Ayasofya'nın açılmasını ve mason localarının kapatılmasını isteyedursun, bizzat Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın dev-

Ne tesadüf değil mi? Mason bakanların aldığı kararla kapatılan sembol mabedin tekrar açılmasını isteyen bu vatanın evlatları yine aynı mihrakların tezgâhıyla faaliyetten menediliyordu.

rüyoruz ve daha önce de belirttiğimiz gibi, bir mahkeme kararıyla ve temyiz yolu da kapalı olmak suretiyle Türkiye Milliyetçiler Derneği kapatıldı.

LÂNET OLSUN ONLARA!

"NE 'tesadüf' değil mi? Mason bakanların aldığı kararla kapatılan sembol mabedin tekrar açılmasını isteyen bu vatanın evlâtları yine aynı mihrakların tezgâhıyla faaliyetten men ediliyorlardı.

"Gelin de merhum Konyalı'nın sözlerine iştirak etmeyin bakalım:

" 'Masonlarla Bizansperestler el ele verdiler, Fatih'in Vakfiyesinde lânetlediği bir işi yaptılar. Camiden Allah'ın adını sildiler. Lânet olsun onlara...'

"Üzerinde İslâmiyetten hoşlanmayanların pençesi dolaşan Ayasofya Camiinin minarelerinden Ezan-ı Muhammedi hiç mi yükselmeyecekti? Yükseldi. Ama, kaç gün?"

Evet mason bakanların imzasıyla çıkarılan karamâme ile kapatılan Ayasofya, AP azınlık hükümeti tarafından 8 Ağustos 1980 Cuma günü açıldı. Tamamı değil de yalnızca bir başlangıç olarak "Abdülmecid Mescidi" denilen Hünkâr Mahfili açılmıştı. 46 yıl önce içlerinde Dr. Refik Saydam gibi mason bakanların da bulunduğu kimseler tarafından yapılan bir zulüm son bulmuştu. Son Demirel hükümetinin Kültür bakanı Tevfik Koraltan Ayasofya'nın yakında tamamının ibâdete açılacağı müjdesini de vermişti. Ama 12 Eylül 1980'de yapılan ihtilâl, değil tamamının açılmasına, açılan bölümün de kapatılmasına karar verdi. Bu, tamir bahanesiyle olmuştu.

Mevzuumuz Ayasofya meselesi olmadığı için fazla uzatmadan burada kesmek istiyoruz.

Daha sonra sahte olduğu açıklanan Ayasofya'nın ibâdete kapatılma kararının altında imzası bulunan Refik Saydam'ı bir başka meselede daha karşımızda görüyoruz.

HİLMİ URAN'IN HATIRALARI

25 EKİM 1937'de çekilmiş olan İsmet İnönü Kabinesinden sonra Celâl Bayar'ın teşkil ettiği

kabinede, İnönü'nün kabinesinde bulunanların hemen hepsi vardı. Ama yalnızca Celâl Bayar'ın bıraktığı İktisat Vekilliğine Şakir Kesebir getirilmiş ve uzun bir tedaviye ihtiyacı bulunduğu mazeret ve bahanesiyle Celâl Bayar kabinesinde yer almak istememiş olan Refik Saydam'ın yerine de Sıhhiye Vekili olarak Hulûsi Alataş getirilmiş bulunuyordu.

Ama 10 Kasım 1938'den sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, yeni kabinenin kurulmasını hemen aynı gün yine Celâl Bayar'a bırakmış olduğundan, Celâl Bayar da kabinesini yine hemen o gün teşkil etmiş ve listeyi Cumhurbaşkanına tasdik ettirmişti. Celâl Bayar'ın bu yeni kabinesinde Refik Saydam'ın da ismi vardı. Celâl Bayar, İsmet İnönü'nün yakın çevresinden olan Refik Saydam'ı da kabineye almak mecburiyetinde kalmıştı. Ancak bu defa sıhhiye vekili değil, dahiliye vekili olarak bulunuyordu.

10 Kasım 1938'den sonra Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, yeni kabinenin kurulmasını hemen aynı gün yine Celâl Bayar'a bırakmış olduğundan, Celâl Bayar da hemen o gün hükûmeti teşkil etmiş ve listeyi Cumhurbaşkanına tasdik ettirmişti.

Celâl Bayar'ın Refik Saydam'ı kabineye alması hususunda İsmet İnönü'nün üç defa başbakanlık teklifini geri çeviren, fakat Nafıa, Dahiliye ve Adliye vekilliği yapan Hilmi Uran hatıralarında şunları söylüyor:

"Dikkat edilirse görülür ki, bu kabine de, eski Celâl Bayar kabinesinin hemen aynıdır. Ve daha ziyade Reisicumhur'un tensip ettiği kimselerden terekküp etmiştir. Çünkü öteden beri kabinenin iki mühim unsuru olarak hükûmette yer alagelen Dahiliye Vekili Şükrü Kaya ile Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'a bu defa kabinede yer verilmemiş ve Dahiliye Vekilliğine Dr. Refik Saydam getirildiği gibi Hariciye Vekilliğine de Saracoğlu nakledilerek ondan inhilâl eden Adliye Vekâletine de ben alınmıştım." (Örtülü Tarihimiz, c.1, s.456.)

TEVFİK RÜŞTÜ ARAS— Celâl Bayar kabinesinde yer almamıştı. Ama Londra sefirliğine tayin edildi. Ve kendisi, "Hiç olmazsa Şükrü Kaya gibi açıkta bırakılmadım" diyerek teselli buluyordu.

İNÖNÜ'NÜN TELKİNLERİNİN TESİRİ

ATATÜRK öldükten sonra Adliye Bakanlığına gelen Hilmi Uran'ın, Refik Saydam'ın Celâl Bayar kabinesine Dahiliye Vekili olması hususunda söylediklerini takibe devam edelim:

"Evvelce Celâl Bayar kabinesine girmek istemeyerek itiraz etmiş olan Refik Saydam'ın bu defaki kabinede yer alışı, muhakkak ki, bizzat İnönü'nün telkini ile olmuştu. Doktor Tevfik Rüştü Londra sefirliğine tayin edilmiş, fakat Şükrü Kaya'ya bir mevki verilmemişti. Ben o günlerde bir gün yeni Hariciye Vekili Saraçoğlu'nu evinde ziyaret ettiğimde oraya gelen Tevfik Rüştü Aras, bilmünasebe bundan memnunlukla bahsetmiş ve elçilikle müteselli olmuş görünerek 'Hiç olmazsa Şükrü Kaya gibi açıkta bırakılmadım' demişti.

"Biz, hemen ertesi günü 12 Kasım 1938'de hükûmet heyeti olarak topluca Reisicumhuru Çankaya'da ziyaret ettik ve kendisine teşekkürde bulunduk. İnönü, bizi kendi evinin üst katındaki kütüphane odasında kabul etmişti.

"Şuracıkta hatırlatmak isterim ki, Atatürk'ün sağlığındaki Celâl Bayar kabinesinde dahiliye vekilliği vazifesini yapan Şükrü Kaya aynı zamanda Halk Partisi'nin genel sekre-

terliği vazifesini de uhdesinde taşıdığı gibi, bu defa İnönünü'nün Cumhurbaşkanlığında ilk kabineyi kuran Celâl Bayar hükümetindeki Dahiliye Vekili doktor Refik Saydam da yine aynı zamanda parti genel sekreterliği vazifesini deruhte etmiş bulunuyordu." (Örtülü Tarihimiz, c.1, s.456.)

İsmet İnönü'nün telkini ve desteğiyle Celâl Bayar'ın kabinesinde Dahiliye Vekili olan ve aynı zamanda CHP Genel Sekreterliği vazifesini de üstlenen Dr. Refik Saydam, elbette boşuna bu iki makamla taltif edilecek değildi. Bu sebeble vazifeye gelmesinin üzerinden birbuçuk ay kadar bir müddet geçmeden partinin acil kurultayında verdiği ve kabul edilen bir teklifle bütün dikkatleri üzerine çekecekti. Meydan Larousse'de bu hususta kısaca şöyle deniyor:

MİLLİ ŞEFLİK ÜNVANI

PARTİNİN ilk olağanüstü kurultayı 26 Aralık 1938'de Ankara'da Celâl Bayar'ın başvekilliğinde ve onun bir konuşmasıyla açıldı. Genel Başkan Atatürk ölmüş (10 Kasım 1938), İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçilmişti. Bu kurultayda Atatürk 'o' partinin bânisi ve ebedî başkanı'; İnönü de 'partinin değişmez genel başkanı' olarak tüzüğe tescil edildi. Genel başkanın ancak 'vefat, vazifeyi yapamayacak bir hastalığın sabit olması ve istifa' hâlinde değişebileceği kabul edildi." (A.g.a., c.3, s.96)

Bu âcil kurultayda CHP'nin değişmez genel başkanı olan İnönü, 1972 yılına kadar tam 33 yıl 4 ay 11 gün CHP'nin başında bulundu. 1971'deki 12 Mart muhtırasında genel sekreteri Bülent Ecevit'le ihtilâfa düşünce Partisinde hiziplesme artti. 7 Mayıs 1972'de yapılan CHP Kurultayında Ecevit'in 709 oyuna karşılık 498 oy alabilen İnönü 8 Mayıs 1972'de Parti Genel Başkanlığından istifa etmişti. Bundan sonra ise Bülent Ecevit, Genel Başkan olmuştu. Peki, acaba Atatürk'e ebedî başkanlık, İnönü'ye de 34 yıl partinin başında bulunmasına sebeb olan değişmez genel başkanlık sıfatının verilmesi kimin teklifi ile olmuştu?

İşte burada Refik Saydam devreye giriyor. Bu hususta Hilmi Uran'ın hatıralarına kulak verelim:

"Atatürk'ün ölümünü ve İnönü'nün cumhurbaşkanı oluşunu takip eden günlerin mühim hâdiselerinden biri de şüphesiz 26 Aralık 1938 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi kurultayının fevkalâde olarak Ankara'da toplantıya çağrılmış olmasıdır.

Bir teklif bin taltif

ALİ ÇETİNKAYA— Ayasofya'yı müze hâline getiren Bakanlar Kurulu kararnâmesinin altında sağlık vekili olarak imzası bulunuyordu.

NİZAMNÂME TADİLİ TEKLİF EDİLMESİ

KURULTAY'IN toplantıya çağrılması ihtiyacı açıktı. Çünkü Atatürk'ün ölümünden sonra parti genel başkanlığı münhal kalmıştı ve genel başkanı kurultay seçerdi. Devlet reisliğinin hallinden sonra parti başkanlığının da halli lâzımdı. Bu toplantıyı aynı zamanda partinin Genel Başkan Vekili de bulunan Başvekil Celâl Bayar açmıştı ve kurultay başkan

vekilliklerine Abdülhalik Renda ile Konya mebusu Şevki Ergun seçilmişlerdi. Atatürk zamanından beri dahiliye vekilleri aynı zamanda parti genel sekreterliği vazifesini de üzerlerinde taşıdıkları için Dahiliye Vekilidir. Refik Saydam, parti genel sekreteri sıfatıyla Kurultaya bir nizâmname tadili teklifi getirmişti.

"Esasen kurultay da bu tadil teklifini müzakere için fevkalâde olarak toplantıya çağrılmış bulunuyordu.

"Tadil teklifi, parti umumi idare heyetinden ve sonra da riyaset divanından geçerek gelmişti. Kurultayda da teklifi ilkin 30 kişilik bir encümen görüşerek umumi heyetin tasvibine sunmuş, kurultay umumi heyeti de bunu kabul ve tasvip etmişti. Kurultayın kabul ettiği tadil fıkraları aynen şöyledir:

"Madde 2- Partinin banisi ve ebedî başkanı, Türkiye Cumhuriyeti'nin müessisi olan Kemal Atatürk'tür.

"Madde 3- Partinin değişmez genel başkanı İsmet İnönü'dür.

"Madde 4- Partinin değişmez genel başkanlığı aşağıdaki surette inhilâl edebilir:

"a- Vefat

"b- Vazife yapamayacak bir hastalığı sabit olması.

"c- İstifa.

Atatürk'ün ölümünü ve İnönü'nün cumhurbaşkanı oluşunu takip eden günlerin mühim hâdiselerinden biri de şüphesiz 26 Aralık 1938 tarihinde Cumhuriyet Halk Partisi kurultayının acil olarak Ankara'da toplantıya çağrılmış olmasıdır.

GENEL SEKRETERLİKLE TALTİFİ

"Bu üç şekilden birisi dolayısıyla inhilâl vukûunda parti büyük kurultayı derhal toplanarak, partiye mensup mebuslardan bir zatı değişmez genel başkan seçer.'

"Nizamnameye ait bu tadil teklifinin kabulünden sonra, İnönü, bir hitabe ile kurultaya teşekkür etmiş ve partinin yeni genel başkanı olarak da Celâl Bayar'ı tekrar genel başkan vekilliğine tâyin ettiği için Celâl Bayar da İnönü'ye teşekkürde bulunmuş ve Refik Saydam'ın genel sekreterliğini açıklamıştır. Bu suretle vazifesini bitirmiş olan Kurultay da fevkalâde toplantısına son vermiştir.

ŞÜKRÜ KAYA— Atatürk ölümünden sonra teşkil edilen Celal Bayar kabinesinde Refik Saydam Dahiliye Vekili olurken, Şükrü Kaya'ya bir mevki verilmemişti.

"İşte sonraları, Cumhuriyet Halk Partisi için çok tenkit konusu olan ve memleket umumi efkârında parti içi şef sistemi diye bir zaaf unsuru olarak üzerinde muttasıl propaganda yapılan bu değişmez genel başkanlık tesisi böyle yapılmıştı.

"Çok garip bir tesadüf eseri olarak, Celâl Bayar hem bu tesisi yapanların o vakit başında bulunmuş, hem de sonradan onun aleyhinde bulunanların önüne geçmişti.

"Atatürk'ün ölümünden sonraki hükümet değişikliğinden memnun olmayanlardan biri de, bu tadil teklifinin Kurultayda böylece kabûlünü ima ederek ve İnönü'yü kastederek bir gün Meclis koridorunda bana, 'Artık hakan oldu' demişti." (Örtülü Tarihimiz, c.1, s.463-64.)

İnönü, padişah oldu

VEFA VE SADAKAT

YAZAR İsmet Bozdağ ise, ayrı hadiseyi daha değişik vecheleriyle anlatmaktadır. Bozdağ'ı takip edelim:

"Cumhurbaşkanı ve Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Başkanı İsmet İnönü, İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Sekreteri olan Şükrü Kaya'yı iş başından uzaklaştırdıktan sonra bu yere, kendisine karşı vefa ve sadakatini her vesile ile ispat etmiş Refik Saydam'ı getirmişti. Refik Saydam, İsmet İnönü'nün güvenilir adamı idi. Siyasi kaderini, İsmet Paşa'nın siyasi kaderine bağlamıştı. Nitekim İsmet Paşa, Atatürk tarafından Başvekilliğin uzaklaştırılınca, Refik Saydam da Bakanlıktan istifa etmiş ve Celâl Bayar tarafından kurulan kabinede görev almayı reddetmişti. Ancak İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonradır ki, Celâl Bayar'ın kurduğu kabineye İçişleri Bakanı olarak girmiş bulunuyordu. Bu da İsmet İnönü'nün arzusu idi.

"Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkan Vekili olan Başbakan Celâl Bayar, 29 Kasım günü Halk Partisi Meclis grubunda 'Ebedî Şef'in üfülü ile hâdise olan Cumhuriyet Halk Partisi Reisliğinin intihabı meselesinin halli' için, kurultayın toplanması gerektiğini söyledi ve Kurultay'ı 26 Aralık Pazartesi günü toplantıya çağırdı.

"Kurultayın toplanmasına birkaç gün kala, Genel Sekreter Refik Saydam, Başkan Vekili Celâl Bayar'a Kurultay hazırlıkları üzerinde bilgi veriyordu." (Atatürk-İnönü, İnönü-Bayar Çekişmeleri, s.233-234.)

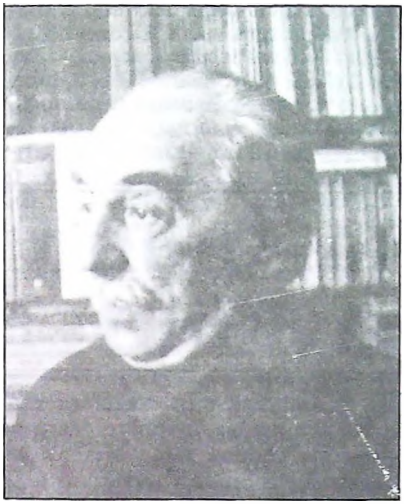

26 Aralık 1938 tarihinde CHP kurultayının acil olarak toplantıya çağırılmıştı. Bu toplantıyı aynı zamanda partinin Genel Başkan Vekili de bulunan Celal Bayar açmıştı ve kurultay başkan vekilliklerine Abdülhalik Renda (sağda) ile, Refik Ergun (solda) seçilmişlerdi.

MİLLÎ ŞEFLİĞİN GEREKÇESİ

REFİK Saydam, Celâl Bayar'a Kurultay hazırlıkları hakkında bilgi verirken, bu arada, kendi imzası ile Kurultaya sunacağı bir takriri göstermişti. Bu

İSMET SOZMAĞ— Refik Saydam, İsmet İnönü'ye sadakat ve vefasını ispat etmiş bir kimse idi. Bu sebeple İnönü onu hep koruyor ve kolluyordu. Çeşitli mevkilerde taltif ediyordu.

CELÂL BAYAR— Atatürk'ün ölümünden sonra, İnönü, ilk kabineyi kurma vazifesini Celâl Bayar'a vermişti.

Millî Şeflik Saydam'ın teklifiydi

takrirde İsmet İnönü, 'Millî Şef' ilân ediliyor ve partinin "değişmez genel başkanlığına" getiriliyordu.

Bayar, inisiyatifin İsmet İnönü'den geldiğini biliyordu. Fikrine tamamen aykırı olan bu konuda ihtilâf çıkarmak mümkündü. Kurultayda, kendisi gibi düşünen büyük bir kitleyi bulacağını da tahminin ötesinde biliyordu. Ancak, dünya ve memleketin şartları, böyle bir ihtilâfa elverişli değildi. İnönü'nün kendisini güçlendirir gibi gördüğü bu ünvanların, onun itibarını bir yerde gölgeleyeceğinden şüphesi yoktu. Hazırlanan takriri, hiç bir fikir beyanında bulunmadan, Refik Saydam'a geri verdi.

Takririn Milli Şef gerekçesi şu idi:

"Siyasî partiler, millî ve vatanî menfaatleri temin edici prensiplerde kanaatleri birleşmiş vatandaşların teşkil ettikleri siyâsî cemiyetlerdir. Millet arasında politik kanaatleri birbirine uygun olanlar, kendi hâlinde dağınıktır. Bunları ancak bir şef birleştirir ve hepsini bir teşkilât altında toplar.

"Şefin rolü, her memlekette ve bilhassa parti hayatına yeni girmiş memleketlerde çok mühimdir. Çünkü, politik kanaatleri ekseriya prensipler halinde birleştirip olgunlaştıracak ve prensipleri zihinlere aşılayacak ve mütemadiyen besleyecek, memleket siyâsetine istikamet verecek, millet efradını politik sahada yetiştirecek olan şeftir."

DEĞİŞMEZLİĞİN GEREKÇESİ

PARTİ Genel Başkanlığının "değişmez" olmasının gerekçesi de şöyle kaleme alınmıştır:

"Her cemiyette ve her parti içinde bu yüksek vasıflarda şahsiyetleri dâimâ hazır bulmak kolay olmadığı gibi, bir siyâsî partinin idâre-i âliyesini eline teslim ve emânet ettiği makam ve şahsiyet üzerinde sık sık değişik-

likler yapması da otoriteyi zayıflatmak bakımından, mahzurdan âri addedilmez.

"Bütün vatandaşları sinesinde toplamış bir partinin şefliğine intihap edilecek olan âli şahsiyetin (Millî Şef) vasfını da iktisap etmesi tabiîdir."

Kurultayı, Başkan Vekili Celâl Bayar açtı. Atatürk'ü öven Bayar, kurultayın parti tüzüğündeki bir değişikliği görüşmek üzere toplandığını söyledi.

Kurultay başkan vekillikleri seçimine geçilmeden, Atatürk'ün hatırasına saygı olarak 5 dakika sükût edildi. Kurultay başkan vekilliklerine Abdülhalik Renda ve Şevki Ergun seçildiler. Abdülhalik Renda, Refik Saydam'ın takririni okuttu. Tevfik Fikret Silay'ın başkanlığında 30 kişilik bir tüzük komisyonu seçildi. Komisyon raporu kurultayca müttefikan kabul edildi. Bu arada birçok hatipler, parlak nutuklar verdiler. Özellikle Mahmut Esat Bozkurt, millî şefliği ve değişmez genel başkanlığı, insana hüzün veren bir demagoji belâgatı ile savundu. Fakat yine de herkes biliyordu ki, Almanya'daki "Führer", İtalya'daki 'Duçe'nin tam karşılığı olan "Millî Şef"lik müessesesi, Türk bünyesi için yaşamak kabiliyetinde değildir. İtalya'da ve Almanya'da olduğu gibi, bir ağaçta sallanmamak, bir mah-

Ha İnönü ha Führer

zende yanmamak için, şatafatlı nutuklarla alınmış bu ünvanlar, taşıyanı ateşten bir gömlek gibi yakacak ve kendi rızasıyla bunları sırtından atarak kurtuluşu, bir zamanlar "Anarşi Kaynağı" saydığı demokraside arayacaktır. (İsmet Bozdağ, Atatürk-İnönü-Bayar Çekişmeleri, s.233-236.)

BİLÂL URAN— Refik Saydam, Atatürk'ün ebedî başkan, İnönü'nün değişmez genel başkan olması için teklif vermişti.

ATATÜRK'E YAKINLIĞI

REFİK Saydam daha çok İsmet İnönü'nün yakın çevresinden olarak bilinir. Bu sebeble İnönü'yü dışardan gelmesi muhtemel tehlikeler karşısında ikaz ederdi. Atatürk'le İnönü arasında bazı fikir ayrılıkları olduğu ve Atatürk öldükten sonra onun cumhurbaşkanı seçilmesini istemediği bunu da hâlâ ortaya çıkmamış olan gizli vasiyetinde belirttiği biliniyor. Bundan dolayı da Refik Saydam'ın Atatürk'ün hastalığının son günlerinde İnönü'nün öldürüleceğini hissettiği ve bu sebeble onun Dolmabahçe Sarayına gitmemesini istediği ileri sürülüyor.

Bu meseleyi daha iyi anlayabilmek için evvelâ Mustafa Kemal-Refik Saydam münâsebetine bakalım.

Yunus Nadi "Ankara'nın İlk Günleri" isimli kitabında ziraat mektebindeki Mustafa Kemal Paşa karargâhından bahsederken, Refik Saydam'ın buradaki vazifesini şu şekilde anlatıyor:

"İstanbul ile alâkası kesilmiş olan bütün memleket Ankara'da kongre ile muhabere ediyordu. Ankara'da kongre, işte Paşa'nın kendisine karargâh ittihaz etmiş olduğu bu ziraat mektebi binası idi. Orada bir telgrafhane tesis edilmişti. Her dakika memleketin her tarafı ile şifreli şifresiz görüşülür ve her muamele mutlaka gününde çıkarak cevabını ve neticesini almış bulunuyordu. (Heyeti temsiliye namına Mustafa Kemal) imzası her müşkülü hallediyor, bütün memleketi muayyen bir istikâmete doğru sevkeyleyip gidiyordu.

"Bütün bu harikulâde faaliyetlerin mesâi unsurlarını görelim: Ziraat mektebine girilince alt katta ve sağda sıra ile ve karşılıklı üç, dört oda vardır. Bunun birisi Hayati Beyin kalem odası idi." (A.g.e., s.92.)

Yunus Nadi kitabında, Atatürk'ün karargâhını anlatırken, orada bir de şifre odası bulunduğunu kaydediyordu. Bir odanın yatak, diğerinin de telgraf merkezi olarak kullanıldığını belirten Yunus Nadi, anlatmasına şu şekilde devam ediyor:

"Hayati Beye iki veyahut üç genç muavenet ediyordu, o kadar. Yukarıya çıktığımızda sağ taraf koridorlarında sıralanan odalardan birincisi Recep Peker Beyin odası idi. Bu odada Recep Beyin yatağı ile masası vardı. Bilahare orada kendisine yatak arkadaşı olarak Hüsrev Bey de inzimam etmişti. Fakat çalışan tek unsur Recep Beydi. Hayret olunacak bir çalışma kabiliyeti ile mücehhez olan bu çok değerli arkadaş orada Paşanın belli başlı bir yardımcısı idi. Zaten çalışanlar da işte bunlardı. Sonradan Sıhhiye Vekili olan Doktor Refik Bey de orada, ziraat mektebi karargâhında idi.

İnönü'yü ikaz ederdi

YUNUS NADİ— "Ankara'nın İlk Günleri" isimli kitabında, Refik Saydam'ın Atatürk'ün sıhhati ile meşgul olduğunu, yemesinden içmesine kadar herşeyi ile meşgul olduğunu anlatıyor.

Ancak çok halûk olan doktor daha ziyâde kendi sahasında kalarak bütün bu mesaiye yalnız rey ve fikri ve arkadaşlara şetaret veren sözleri ile iştirak ediyordu. Onun vazifesi de çok mühimdi: Kendisi bilhassa Paşanın sıhhati ile meşgul oluyor, onun harekât ve sekenatından yemeğine kadar her şeyine en ince bir dikkatle bakıyordu." (Ankara'nın İlk Günleri, s.92.)

Ankara'da Atatürk'ün sıhhati ile meşgul olan, ona bazı hususlarda fikir beyan eden Dr. Refik Saydam'ın, daha sonraları İsmet İnönü ile daha fazla sıkı fıkı olduğundan mıdır nedir, Atatürk, ömrünün son günlerinde çok şiddetli hasta olduğu zamanlarda yanında istemeyecekti.

İNÖNÜ-ATATÜRK İHTİLÂFI

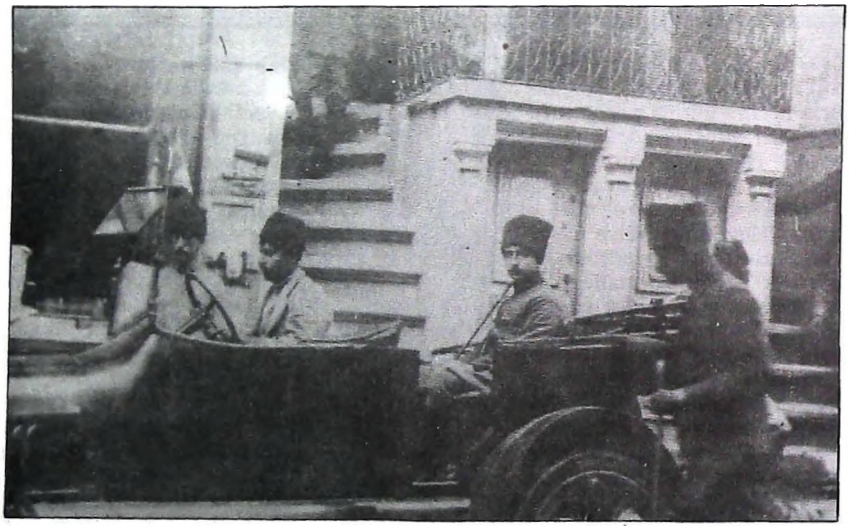
ATATÜRK'LE İsmet İnönü arasında belki de ğizli bir rekabetten dolayı görüş ayrılıkları vardı. Etraftaki insanların işi kızıştırmasıyla bu ayrılıklar daha da arttırılıyordu. Hatta bu farklılıklar o kadar ileri gitmiştir ki,

bazı kimselere göre Atatürk kendi ölümünden sonra İnönü'nün cumhurbaşkanı olmasını bile istememişti.

17 Ocak 1988 tarihli Nokta dergisi Atatürk'ün gizli vasiyetini kapak mevzuu olarak işlemişti. Orada, Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün 323 mebusun 322'sinin oyunu alarak Cumhurbaşkanı seçildiği belirtildikten sonra bakın nelere dikkat çekiliyor:

"Bu tarihi öneme sahip 'kritik' an böylece geçmişti. Çünkü bir süredir İsmet İnönü ile Atatürk'ün arasındaki

Evet, inanılması güç bir iddia gibi geliyordu, ama yazar İsmet Bozdağ, Nokta'ya yaptığı açıklamada böyle bir vasiyetin olduğunda ısrarlıydı. Bozdağ, gerek Atatürk devresinin içişleri bakanı Şükrü Kaya'dan, gerekse Atatürk'ün yakın arkadaşı Kılıç Ali'den Atatürk'ün gizli siyasi bir vasiyeti olduğuna dâir bazı şeyler duymuştu. Üstelik bu mevzûda dış basında, bilhassa Yunan basınında Atatürk'ün gizli bir vasiyetinin olduğuna dâir siyasi çevrelerden sızdırılan bazı haberler vardı ve bu haber kupürleri de Çan-

açıklık birçok insanın da katkısıyla tam bir soğukluğa, bazılarına göre de İnönü'nün ölüm korkuları duyduğu bir uçuruma dönüşmüştü. Çevrede yoğun bir şekilde Atatürk'ün İnönü'yü cumhurbaşkanı olarak istemediği söylentileri yayılıyordu. Gazeteci-araştırmacı İsmet Bozdağ'a göre İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmiş olması belki de Atatürk'ün hiç istemediği bir sonuçtu, çünkü Atatürk'ün bu konuda gizli bir vasiyeti vardı." (A.g.d.s.26.)

kaya tarafından bir zarfta toplanmıştı.

GİZLİ VASİYETTE NELER VARDI?

İSMET Bozdağ, Nokta dergisinde, Atatürk'ün vasiyetini Çankaya'da keşfedişini de şu şekilde anlatıyor:

"1980 filandı galiba. O zaman İhsan Sabri Çağlayangil Cumhurbaşkanlığına vekâlet ediyordu. Üzerinde çalışmakta olduğum bazı konular için Çankaya arşivlerinde araştırma yapma izni istedim.

Kurul'a girdi. Sonra izin çıktı. Çalışmalara başladım. Bu arada ismini açıklamak istemediğim arşiv yetkilisiyle de ahbab olmuştuk.

"Çalışmalarım sırasında görmeme izin verilmeyen bazı mektuplar ve belgeler vardı. Yetkili, bir gün kasadan beyaz bir zarf çıkarttı ve 'İşte bu. Atatürk'ün gizli vasiyetidir' dedi. Bana vermesinin yasak olduğunu, ancak içeriğini anlatabileceğini söyledi. Kendisi şimdi o görevden ayrıldığı için söyleyebilirim. Gerçi o sırrın onlara kalmasını istemişti, ama ben bu konuda tüm bilgi ve belgeleri bir araya getirmeye çalıştığım için anlatıyorum. Evet, Atatürk'ün açıklanmayan gizli vasiyeti denebilecek o mektubun içinde şu üç nokta yer alıyordu:

" 'Cumhuriyet idaresi Türkiye'ye en uygun rejimdir, değiştirmeyin.'

" 'Ankara'yı başkent olmaktan çıkartmayın.'

" 'Cumhurbaşkanlığına asker kökenli birini seçmeyin.' " (Nokta, 17 Ocak 1988, s.27)

Gizli vasiyet korkusu

★**Bilhassa Yunan basınında Atatürk'ün gizli bir vasiyetinin olduğuna dâir siyasi çevrelerden sızdırılan bazı haberler vardı ve bu haber kupürleri de Çankaya tarafından bir zarfta toplanmıştı.**

RECEP PEKER— Ziraat Mektebinde Mustafa Kemal Paşa Karargâhında o da bulunuyordu. Ve Atatürk'ün yanından hiç ayrılmayan kimselerdendi.

ATATÜRK'ÜN BAYAR'A TEKLİFİ

BURADA vasiyetin daha çok üçüncü maddesi dikkat çekiciydi. Bozdağ'a göre, Atatürk "Asker kökenliden cumhurbaşkanı seçmeyin" demekle kesin olarak İnönü'yü kastetmişti. Bunun başka bir izahı olamazdı. Çünkü, Atatürk, İnönü'yü istemiyordu. Ancak İnönü'nün meclis ve ordu içindeki gücü nedeniyle endişeliydi. Bozdağ ne Bayar'ın hatıralarında, ne de başka bir yerde yayınlanmayan bir hâdiseyi ilk defa Nokta'ya şu şekilde açıklamıştı:

"Celal Bayar, İnönü'nün yerine başvekil olduktan sonra da Atatürk, Meclisteki İnönü yandaşlarından kurtulmak istiyordu. Bir gün Bayar'ı çağırdı ve dedi ki, 'Yeni bir Meclis teşekkül ettirebilir misin? İsmet Paşa'yı tutmayan bir Meclis. Bu işin üstesinden gelebilir misin, buna muktedir misin?' Celal Bayar'ın cevabı 'Muktedirim' oluyordu. Ancak bu cevap Atatürk'ü pek tatmin etmiyor ve Celal Bayar'ın muktedirliğinden endişeye düşüyordu. Nitekim sonraları Meclis'te İnönü'nün etkinliği görülecektir. Atatürk'ün İnönü karşısında önlem almaya yönelik tavrı konusunda önemli bir örnek de büyük kopuş sırasındaki Atatürk, Fevzi Çakmak görüşmesidir. Çiftlik gezisi akşamı İnönü'nün Atatürk'e karşı çok sert, sınırları zorlayan ve umursamaz tavrı Atatürk'ü ciddi ciddi düşündürmüştür. Bu adam nesine güveniyor da bana böyle kafa tutuyor diye. Sonunda Atatürk bunu İnönü'nün orduya güvenmesine bağlamıştı. Ve

geceyarısı bu durumu sınamak için Mareşal Fevzi Çakmak'a haber göndermiştir. Çok nazik ve saygılı bir üslupla. Eğer Çakmak o gece gelmeseydi Atatürk, İnönü'nün orduyu arkasına aldığına hükmedecekti. Ama Çakmak gelip de, 'Emrinizdeyim Paşam' deyince Atatürk büyük bir sevinçle ellerini dizine vurmuş ve 'İsmet işte şimdi senin hesabın tamam' demiştir." (A.g.d., s.29-31.)

Atatürk'ün bu gizli vasiyetindeki son madde İsmet İnönü'yü hedefliyordu. Aslında bu da Atatürk-İnönü çatışmasının bir neticesinden başka bir şey değildi. İşte Atatürk-İnönü çatışmasının son safhasında Refik Saydam'ı da sahnede görüyoruz. Saydam, İnönü'yü Atatürk'ün yakınlarına karşı ikaz etmektedir. Peki bu nasıl olmuştur?

Mustafa Kemal'in var olduğu söylenen gizli vasiyetinin üçüncü maddesi dikkat çekiciydi. İsmet Bozdağ'a göre, Atatürk burada "Asker kökenliden cumhurbaşkanı seçmeyin" demekle kesin olarak İnönü'yü kastetmişti. Bunun başka bir izahı olamazdı.

FEVZİ ÇAKMAK— Atatürk'e göre İnönü, orduya güvendiğinden dolayı kendisine sert tavırlar sergiyordu. Fevzi Çakmak'ın da İnönü'ye baskı olduğunu zannediyordu. Çakmak'ı nazik

MÜHİM BİR [illegible]

YİNE bu hususta bir kitap kaleme almış olan İsmet Bozdağ'ı dinlemeye devam edelim:

"İşte size bir olay: Dört tanığı var. Başvekil Celâl Bayar Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp, İsmet İnönü ve Refik Saydam.

"Kâzım Özalp hatıralarını yayınladı, buna dokunan tek bir satırı yok. İsmet İnönü, bu günlere ait hatıralarını Metin Toker'e anlattı, tek söz yok. Refik Saydam hiç bir konuda konuşmadan öldü. Celal Bayar hatıralarını yazıyor, fakat sanmam ki bu konuya değinsin... Her birinin kendilerine göre sakıncası oluyor bazı konuların. Kimi övünmemek, kimi yerinmemek, kimi de yârin zülfünü incitmemek için. Bu anlatacağımız olay, Kâzım Özalp'in çok samimî bir meclisteki 'Orada kalacağını' umarak anlattığı bir hikâyedir. Şöyle başladı:

"Atatürk'ün birinci komadan çıkıp, ikinci komaya girmek üzere olduğu son günleriydi. Başvekil Celâl Bayar'la konuşuyorduk. Bana, İsmet Paşa ile dostluğumu bildiği için, 'Görüyorsun', dedi, 'Ümitsiz günler yaşıyor. Günleri de her halde sayılı. İsmet Paşa neden son defa kendisini görmez, eski bir dost olarak helâllaşamaz.'

PAŞA TEREDDÜT EDİYORDU

BEN son defa Anadolu kulübündeki asansör olayını hatırladığım için, Bayar'ın yüzüne baktım:

" 'Kabul eder mi?'

" 'Ben [illegible]

"Emrinizdeyim Paşam"

"İsmet Paşa'nın tereddütlerini biliyordum. Ziyaret teklifi reddedilirse, gururu kırılacaktı. Fakat Bayar destekleyeceğine göre, böyle bir sonuç düşünülemezdi.

" 'O halde söylerim'

"Ankara'ya döner dönmez ilk işim İsmet Paşa'yı görmek oldu. Evinde durumu açtım. Atatürk'ün ümitsiz günler yaşadığını da anlattıktan sonra, 'Gidip bir görüşseniz, son bir defa kucaklaşsanız iyi olur sanırım, Paşam,' dedim.

"Durdu. Bir süre düşündü.

" 'Celâl Beyin fikri ne?' diye sordu.

"Kendisine, 'Fikir ve teklif Celâl Bey'den geldiğine göre, meydanda, dedim.'

"Bir süre daha düşündü. Sonra:

" 'Giderim, fakat trene gardan binmem. Gazi Çiftliğinden binerim.'

"Kendisine bunun fark etmeyeceğini söyledim. Mesele İstanbul'da gidip Atatürk'le görüşmekti. Bir süre daha düşündükten sonra:

" 'İyi olur' dedi. 'Bavulumu hazırlayıp Gazi Çiftliği istasyonuna götürsünler. Yerim ayrılsın. Ben de vakit gelince otomobille çiftliğe giderim.'

"Kendisini korumakla görevli polislerden birine emirlerini verdi. Bavulu hazırlandı ve bu görevli polis tarafından istasyona götürüldü.

"Trene daha zaman vardı. Oturup konuşuyorduk. Birdenbire:

" 'Bir kere de Refik'le (Saydam) görüşsek,' dedi. 'Onun da fikrini alsak.'

" 'Siz bilirsiniz paşam' diye cevap verdim.

"Refik Saydam'a telefon edildi. Uzakta değilmiş, az sonra geldi. İsmet Paşa, Refik Saydam'a benim kendisine söylediklerimi anlattı, sonra, bu ziyarete karar verdiğini ve Gazi Çiftliğinden bu akşam İstanbul'a hareket edeceğini söyledi.

KILIÇ ALİ— Atatürk'ün gizli bir vasiyeti olduğunu söylüyordu. Acaba bu vasiyette neler vardı?

MAHMUT ESAT BOZKURT— Refik Saydam'ın partili türkçülüğünde değişiklik yapılması teklifi ile istediği milli şefliği desteklemişti.

OLMAZ PAŞAM, BIRAKMAM!

"REFİK Saydam'ın sürekli olarak sallanan başı, İsmet Paşa'yı dinlerken daha da sallanmağa başladı. Dudakları titriyor, gözleri fincan gibi açılıyordu. Birdenbire, kendisinden duymadığım kadar tiz bir sesle, ellerini havaya kaldırarak konuştu:

"Olmaz Paşam. Bırakmam.. Gidemezsin. Görmüyor musunuz, sizi öldürecekler... Sizi saraya sokup oralarda yok edecekleeeer.. Tuzak bu, tuzaaaak... Siz gitmeğe kalksanız, lokomotifin önüne yatarım. Beni çiğnemeden, ber'n ölüme basmadan gidemezsiniz."(Atatürk-İnönü, İnönü-Bayar Çekişmeleri, s.185-187.)

Kâzım Özalp, Refik Saydam'ın İnönü'yü İstanbul'a Dolmabahçe Sarayına gitmekten alı-

İnönü, Atatürk'e gidecekti

koymak için söylediği sözlerin, kendisini dehşete düşürdüğünü belirttikten sonra, şöyle devam ediyor:

"Bu sözlerin karşısında ben de suçlanmış oluyordum. Sanki İsmet Paşa için bir komplo kurulmuş, ben de bu komplonun bir parçası idim. Gözlerimi hayretle açmış, bir Refik Saydam'a bir İsmet Paşa'ya bakıyordum. Refik Saydam, sanki her şeye rağmen İsmet Paşa şimdi gitmeğe kalkacakmış gibi yerinden fırlayıp kapıyı tuttu. Durmadan dövünüp bağırıyordu:

" 'Benim cesedime basmadan bırakmam sizi.'

"Geçtim İsmet Paşa'dan, ben bile ürkmüştüm. Refik Saydam bunun bir tuzak olduğuna öylesine inanmıştı ki, nerde ise beni bile inandıracaktı. İsmet Paşa'ya bakıyordum, donmuş gibiydi. Ağzından tek bir söz çıkmıyor, neye karar vermesi gerektiğini bir türlü kestiremiyordu. Neden sonra, zile bastı. İçeri giren adamına:

" 'İstasyona telefon edin, benim bavulumu getirsinler, İstanbul'a gitmeyeceğim,' dedi.

"Refik Saydam, bu kararı üzerine İsmet Paşa'nın elini bırakıp ayağına sarılırken, ben, suçlu suçlu Paşa'ya veda edip çıktım. İsmet Paşa'nın ölüm döşeğinde Atatürk'ü ziyaret edememesinin nedeni, Refik Saydam'ın bu vehmi olmuştur." (A.g.e. s.188.)

BENİ KATİYYEN BIRAKMADILAR

İNÖNÜ ise hatıralarında, İstanbul'a gitmemesinin sebebini başka türlü açıklamakta ve şunları kaydetmektedir:

'Teşrinisani günleri beni İstanbul'a götürmek için Şükrü Kaya ve onun tertibinde ansızın bir fazla gayret belirdi. Ben de candan istiyordum. Fakat Şükrü Kaya tertibindeki bu gayret yakın arkadaşlarının dikkatini celbetti. Katiyyen bırakmadılar. Onlar haklı ve isâbetli çıktılar. Şükrü Kaya İstanbul'a son anda beni götüremediği için pek hiddetli idi.

İHSAN SABRİ ÇAĞLAYANGİL— İsmet Bozdağ, Çağlayangil cumhurbaşkanı vekili iken, Çankaya arşivine girdiğini, buradaki yetkilinin kendisine Atatürk'ün gizli bir vasiyetinden bahsettiğini söylüyor.

KÂZIM ÖZALP— Bir dost meclisinde, orada kalacağını umarak anlattığı bir hatırada, Atatürk-İnönü çekişmesinin mühim bir merhalesine işaret ediyordu. Buna göre, hastalığının son günlerinde, Atatürk'ün adamları, İnönü'yü öldüreceklerdi. Ama, İnönü, Refik Saydam'ın ihbarıyla bundan kurtuldu.

"Benim İstanbul'a gitmediğimin tek sebebi, Atatürk yalnız bununla müteselli oluyordu. Benim burada kalmam onu bahtiyar ve minnettar ediyordu. Benim burada kalmamı sıhhatim için kendi arzu ettiğini her vesile ile söylüyordu." (İsmet İnönü, Hatıralar, c.2, s.324.)

İsmet İnönü, kendisini birilerinin İstanbul'a göndermediğini kabul etmekte, ama gitmeyişini başka bir sebeble açıklamaktadır. Ama Nokta dergisi, İnönü'nün hatıralarından bizim yukarıya aldığımız kısmı naklettikten sonra, şu yorumda bulunuyordu:

"İnönü'nün bu 'vehmi' salt kendisinin yarattığı bir kuruntu değildi. Refik Saydam'ın 'sağlıksız' yorumları da değildi. Etrafta bir dolu laf götürüp getiren vardı ve bunlar sayesinde Atatürk, İnönü'yü ölmüş biliyor. İnönü de Atatürk'ün çevresindekilerin kendisinden kurtulmak istediğini düşünüyordu." (Nokta, 17 Ocak 1988, s.32)

MUSTAFA EKMEKÇİ— Cumhuriyet'teki yazısında, İnönü'nün, paralara üzerindeki Atatürk resimlerini, Refik Saydam'ın tavsiyesi ve teşviki ile kazdığını belirtiyor. İnönü, bunun üzerine kendi resimlerini paralara koydurmuştu. Teşkilat yapılınca da, bu tatbikattan vazgeçti.

DR. REFİK SAYDAM— İnönü, Dolmabahçe'ye Atatürk'ü ziyaret etmeye karar verince, yerinden kalkıp, kapıyı tutarak, "Benim emrimde başımdan bırakmam" dive bağırmıştı.

"Olmaz Paşam"

ATATÜRK'ÜN GÖRMEK İSTEMEDİĞİ KİMSEYDİ

ASLINDA İnönü'nün yakın dostlarından olan Refik Saydam'ı Atatürk, bilhassa hastalığının şiddetlendiği günlerde de görmek istemiyordu. Daha doğrusu, Saydam, Atatürk'ün görmek istemediği kimselerden birisiydi. 14 Ocak 1984 tarihli Cumhuriyet'te Mustafa Ekmekçi, bakın bu hususta neler söylüyor:

"25 Aralık İnönü'nün ölümünün onuncu yılıydı; Paşa, mezarında anıldı; kızı Özden Toker, 'İnönü Vakfı' başkan yardımcısı olarak basın toplantısı yaptı. Basın toplantısı sırasında, karı-koca, Nermin Neftçi'yle Nizamettin Neftçi, ellerinde bulunan bazı belgeleri, İnönü Vakfı'na vermek için getirmişler, orada oturuyorlardı. Getirdikleri, 'İnönü'nün nöbet defteri', filan gibi belgelerle, bir de üzerinde İnönü'nün resmi olan bir yüz liralıktı. Özden Toker, verilen belgelerin tümünü okudu da, o yüz liralığı atladı. Okursa, belki de:

" 'Hımmm! Atatürk'ün resimlerini paralardan kazıyıp, kendi resmini koydurmuş, diye düşünenler olur diye mi usundan geçirmişti ne?'

"Günlerdir konunun üzerindeydim; İnönü, Cumhurbaşkanı olduktan sonra, neden paraların, pulların üzerine, kendi resmini koydurtmuştu? Bunu bir iki kez, meclislerde açıkladı. Atatürk'le birlikte böyle düşündükleri için böyle yaptığını söyledi. Ama, işin

İstanbul'a gitmeyeceğim

SAVARONA— Atatürk, ömrünün son günlerinde şiddetle hasta olduğu zaman bu yatta kalıyordu. Doktor Refik Saydam daha önceleri Atatürk'ün sıhhati ile alakadar olmuş ve ona yakın bulunmuştur. Fakat Atatürk'ün hastalığının arttığı günlerde onu ziyaret etmeye giden Refik Saydam'ı Atatürk kabul etmemişti.

bir başka yüzü daha vardı. Elbette, İnönü onaylamasa, paraların, pulların üstüne resmi konmazdı. Ancak, bunu bir öneren ve buna İnönü'yü inandıran olmalıydı. Bu, öğrendiğime göre, Dr. Refik Saydam'dı. Atatürk'ün Erzurum'lardan getirdiği, arkadaşı, Atatürk kabinelerinde Sağlık Bakanı, İnönü'nün Başbakanı.

"Atatürk hasta olduğu sırada, Savarona'da yatarken, Sağlık Bakanı Dr. Refik Saydam görmeye gelir, Atatürk kabul etmez. Saydam, geri döner. Kısa bir süre sonra, Dolmabahçe'de görmek ister; Atatürk yine hastadır. Bir sürü doktor, ona bakmaktadır, Sağlık Bakanı da gelmiş ne iyi. Onu, yine kabul etmez Atatürk. Geri döner.

"Adını şimdi açıklamayı gerekli görmediğim, o günleri ve olayı yaşamış bir kişi, şöyle dedi:

" 'Dr. Refik Saydam, bundan sonra, Cumhurbaşkanı olunca İnönü'yü ikna etmeye çalıştı, paraların pulların üzerine kendi resmini koyması için. Resimler konunca eleştiriler geldi ve İnönü hemen bu uygulamadan vazgeçti. Ama, izi kaldı...' "

NASIL BAŞBAKAN OLDU?

İNÖNÜ'YE bazı hususlarda akıl veren, fikir öğreten, onun gittiği zaman öldürüleceğini söyleyerek İstanbul'a gitmesine mani olan Dr. Refik Saydam, elbette bunun mükâfatını fazlasıyla görecekti. Bakan olan bir insan daha başka nasıl bir mükafat görecek ki, diye düşünebilirsiniz. Ama bakanlıktan daha üstün mertebeler vardı: Başbakanlık ve cumhurbaşkanlığı. Refik Saydam cumhurbaşkanı olmadı, ama İnönü, onu kendisine olan bağlılığından dolayı Başbakan yaptı.

Bu da Atatürk'ün ölümünü müteakip başbakan olan Celal Bayar'ın istifasından sonra gerçekleşecekti. Celal Bayar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'ye yazdığı 25 Ocak 1939 tarihli dilekçede istifasının kabul edilmesini istiyordu. Bu istifayı, sözde Büyük Millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesi üzerine düşünmüştü.

İsmet Önünü, Celal Bayar'ın istifasını kabul ettiğini belirttiği cevabında, "Hükümetin teşkiline İstanbul me-

busu doktor Refik Saydam memur edilmiştir" ifâdesini de kullanmıştı.

AYRILIK TOHUMU

İSTERSENİZ, devamını Hilmi Uran'ın hatıralarından takip edelim:

"O gün divan toplanarak Büyük millet Meclisi seçimlerinin yenilenmesine karar vermiş ve bu karar yine o gün grup umumi heyetince tasvip edilmişti. Öte taraftan, 15 Mart 1939 tarihinde, o vakitki seçim kanununa uyularak ikinci müntehiplerin (seçmenlerin) seçimine başlanmış ve 26 Mart 1939 tarihinde de yurdun her tarafında mebus seçimi yapılmıştı. fakat bence Celâl Bayar'ın istifa ettirilme sebebinin seçim dâvâsına bağlanmış olması, inandırıcı bir şey değildi ve hakikati hal, daha ziyâde Celâl Bayar yerine Cumhurreisinin kendisine itimat ettiği anlaşılan Dr. Refik Saydam'ı başvekil yapmak arzusu idi.

"Çünkü yaşanılan tek parti rejiminde dahi seçime yeni ve taze bir kuvvetle çıkmak üzere Refik Saydam'ın kurduğu yeni kabinede hemen hemen eski kabinenin aynı idi ve yapılan değişiklik boşalan Dahiliye Vekilliğine Faik Öztrak'ın ve Ziraat Vekilliğine, Faik Kurtoğlu'nun yerine de Muhlis Erkmen'in getirilmiş olmasından ibarettir.

"Cumhurreisinin hükümet başında kendi itimat ettiği bir zatı görmek istemesi haklı olabilir ve Celal Bayar'ın şu veya bu sebeple kendisine bu emniyeti verememekte olduğu düşünülebilir. Bununla beraber İnönü ile Celal Bayar arasında atılan iğbirar ve ayrılık tohumunu bu hâdisede bulmak ve bu tohumun Refik Saydam eliyle mütemadiyen filizlendirildiğini kabul etmek hata olmaz sanırım." (Örtülü Tarihimiz, c.1, s.470-471.)

Aslında İnönü'nün yakın dostlarından olan Refik Saydam'ı Atatürk, bilhassa hastalığının şiddetlendiği günlerde de görmek istemiyordu. Daha doğrusu Saydam, Atatürk'ün görmek istemediği kimselerden birisi idi.

BAŞBAKANLIĞI DEVRESİNDE DURUM NASILDI?

DOKTOR Refik Saydam'ın başbakan olur olmaz idarede yaptığı esaslı değişiklik, Parti Genel Sekreterliğine müstakil bir zat getirerek hükümetle parti idaresini birbirinden ayırmak olmuştu ve 26 Ocak 1939 tarihinde doktor Fikri Tüzer CHP Genel Sekreterliği vazifesine tayin edilmişti.

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR— "Hülâsa, halk darlıkta, sıkıntıdadır. Bu şartlar elbette ki geniş halk kütlelerinde iktidar lehine bir hava meydana getirmez."

İsmet İnönü'yü zaman zaman ikaz eden, Atatürk öldükten sonra ona, "Ebedi Şef," İnönü'ye de "Millî Şef" ünvanının verilmesine sebeb olan, bu medih ve senâsından dolayı da CHP Genel Sekreterliği pekişen, akabinde de İnönü tarafından başbakan yapılan Dr. Refik Saydam zamanında halkın perişanlığı had safaya gelmiş, vatandaşa vergi üstüne vergi binmeye başlamıştı. O günleri anlatan Şevket Süreyya Aydemir, şunları söylemektedir:

"İnönü'nün Milli Şef ve Değişmez Başkanlık süresi, İkinci Dünya Savaşının memleketimizi saran etkileri, sıkıntu-

ları ve tehlikeleri içinde geçmiştir. Bu safhada, sosyo-ekonomik hayat, elbette ki, normal şartlar içinde değildir. Türkiye, geniş dünya pazarlarından kopmuş gibiydi. Yatırımlar, ancak başlanılan devlet teşebbüslerinin, mümkün olduğu kadar tamamlanmasına yönelmişti. Bütçe dardı. Ve dışardan, bir mali destek yoktu. Millî parayı dalgalanmalardan korumak gayreti, asli prensip olarak benimsenmişti. Fiyatları aşırı dalgalanmalardan kurtarmak, bunun için de bazı ana hammadde ve gıda maddelerine azamî fiyat tayin etmek, hatta gerekirse el koymak kararları yürürlüktedir. Bu gayret, Başvekil Refik Saydam'ın ölümüne kadar sürer.

"Hülâsa, halk darlıkta, sıkıntıdadır. Bu şartlar elbette ki geniş halk kütlelerinde iktidar lehine bir hava meydana getirmez. Ve İnönü idaresinin, hatta memleketi savaş dışı bırakmak yolundaki direniş ve gayretleri bile, bu sıkıntı ve kısıntılar karşısında, halkın pek dikkatini çekmez..." (İhtilâlin Mantığı, s.156.)

Al gülüm ver gülüm

SAFFET ARIKAN— Refah ficiası meydana geldiğinde, Millî Müdafaa Vekilliği yapıyordu.

CEVDET KERİM İNCEDAYI— Refah ficiasının meydana geldiği esnâda, Ulaştırma Bakanı olarak bulunmaktaydı.

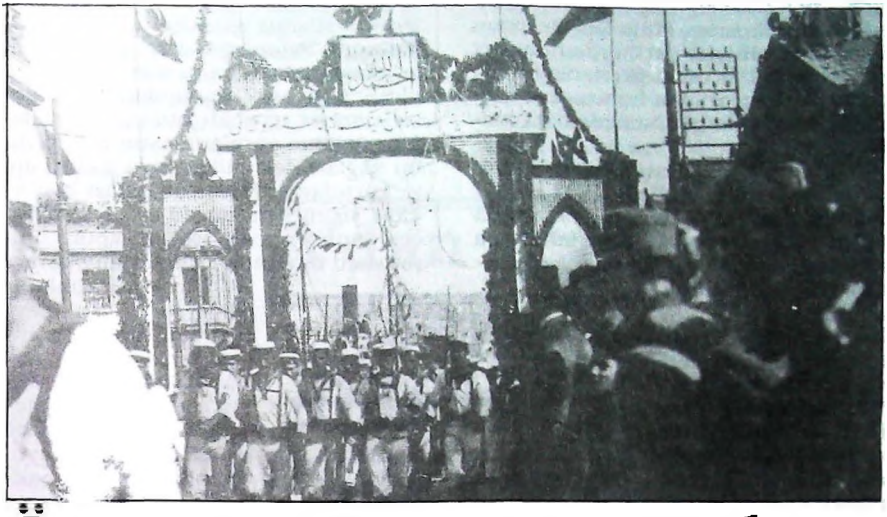
RESMİ FİYATLAR YETERSİZ

CHP iktidarı aleyhine biriken tedirginlikleri anlatan Aydemir, o zaman bardağı taşıran bir vergiden de bahsederken, Refik Saydam'ın o zamanlar gazete safyalarından inmeyen bir sözüne dikkat çekiyor:

"İktidar aleyhine biriken bütün bu tedirginlikleri, bir de 'Zirâi Mahsuller Vergisi' Kanunu tamamlamıştı. Bu kanuna göre çiftçi, zirai mahsulünün yüzde 40'ını, belirli bir bedelle devlete teslim edecekti. Mahsul daha önceden, görevlilerin tarlalarda yapacakları resmi tahminlerle, çiftçi için bir nevi taahhüde bağlanıyordu. Çünkü durum şuydu: Memlekette her gün, halk için 1.000 ve ordu için gene 1.000 ton olmak üzere 2.000 tonluk ekmeklik yemlik tahsisine ihtiyaç vardı. Bunları Toprak Mahsulleri Ofisi toplayacak ve işlenin emrine göre, vilâyetlere ve askeri birliklere teslim edecekti. Vilâyetlere tahsis edilenler, şehirlerin ihtiyacını karşılayacaktı.

"Uygulamaya girilirken, ambarlarda mevcut olan ihtiyaç fazlası mallar da beyana tabi tutulmuştu. Hülasa, karmaşık bir mekanizmanın içine daha giriliyordu. Çünkü memleket ve devlet ne askeri, ne de sivil alanda ve savaş öncesinde, bir savaş ekonomisi için örgütlenmiş değildi.

"İşte bu yeni kayıtlar da halkta memnuniyetsizliği, en uzak köylere kadar götürdü. Buna ekli olarak, vilâyetler, bölgeler arasında bazı gıda maddelerinin, meselâ yağların serbest nakil ve sevki de kayıt altına

Önce senâ, sonra makam

...mıştı. Resmî fiyatlar ise, hakikaten yetersizdi. (A.g.e., s.159-160.)

DEVLETİN ÇARKLARI BOZUKTU

SEVKET Süreyya, o devirde yoklukların had safhada olduğunu belirttikten sonra da, bu sıkıntıların 1942'de, zirve noktasında olduğunu söylüyor ve şunu ekliyor:

"Başvekil Refik Saydam'ın o yıl içinde ve son nutku için İstanbul seyahatinde, tam 'A'dan Z'ye kadar değiştireceğiz' diye konuşmasının hemen ardından ölümü, ülkemizin o günlerini ve sonrasını her düşündüğüm zaman kafamda, çeşitli istifhamlar, sorular yaratır.

"Doktor Refik Saydam'ın A'dan Z'ye kadar her şeyi değiştirmeye girişemeden hayata gözlerini kapaması, elbette ki hazin, ama gene sanıyorum ki kaderin manâlı, düşündürücü bir müdahalesi oldu" (A.g.e., s.161.)

Bayar'ı harcamayı kafasına koyan İnönü yeni bir seçim bahanesiyle Celâl Bayar'ı istifa ettirerek, seçimden sonra kendine daha yakın bulduğu Refik Saydam'ı başvekil yapmıştı.

Dr. Refik Saydam, "A'dan Z'ye kadar her şeyi değiştireceğiz" demekle, şüphesiz Cumhuriyetin ilk gününden beri gerek tatbik edilen ekonomik politikaları, gerekse o zamanlarda yapılan bir seri inkılâbı da kastediyordu. Yani kısaca, devletin ve hükümetin bütün çarklarının bozuk olduğunu itiraf ediyordu. Ve bunları değiştirmek azmindeydi. Ama ne garip ki ömrü yetmedi. Peki böyle bir düşünceye sahip olan kimse nasıl öldü? Daha doğrusu öldüğünde bekâr olduğu halde neler bulunmuştu?

REFAH FACİASI

İSTERSENİZ ölümüne geçmeden evvel, Refik Saydam'ın Başbakan olduğu devrede yaşanan, fakat günümüz insanın birçoğunun bilmediği bir faciadan bahsedelim: Refah Fâciası. Bu facia Milli Şef devrinin karanlık hâdiselerinden birisi olarak bilinmektedir.

Millet yoksuldu

Refah Fâciası, Milli Şef devrinin esrarengiz hâdiseleri arasında yer alır ve bu elim vak'a üzerindeki koyu esrar perdesi, aradan bunca sene geçmesine rağmen günümüzde hâlâ kaldırılamamıştır.

Yüz altmış sekiz vatan evlâdının hayatına mal olan bu fâcia, 1941 yılının 23 Haziran günü Mersin açıklarında vuku bulmuş ve yürütülen tahkikata rağmen suçlusu, o devrin şartları içinde maleseF bulunamamıştır.

Devrin hükümetinin İngiltere'de yaptırdığı 'Oruç Reis', 'Burak Reis', 'Uluç Reis' ve 'Murad Reis' adlı dört denizaltımızı teslim alıp memleketimize getirmek üzere Milli Müdafaa Vekâletince vazifelendirilen on dokuz deniz subayı, altmış iki gedikli erbaş ve altmış sekiz er ile İngiltere'ye staj için gönderilen Hava Okulundan yirmi talebe, Ulaştırma Bakanlığının tahsis ettiği "Refah" şilebi ile 23 Haziran 1941 günü Port Said'e doğru gitmek üzere Mersin'den ayrılmışlardır. Sahilden elli mil ötede esrarlı bir şekilde yaralanan Refah Şilebi, dört saat kadar su üzerinde kalıp batmış ve gemide bulunan iki yüz kişiden ancak otuz ikisi kurtulabilmiş, yüz altmış sekiz evlâdımız ise Akdenize gömülüp kaybolmuşlardır.

YUSUF KEMAL TENGİRŞENK— "Arkadaşları Seçtiğiniz beş kişilik komisyonun vazifesi, Meclisce tahkikat yapılmasına yer olup olmadığını tespittir. Suçun şu veya bu suretle işlenmiş olmasını tahkik edecek, bizim komisyonumuz değildir."

HÂDİSENİN KARANLIK YÖNLERİ

İSTERSENİZ, bu hususta olanları derleyen bir yazarı takip edelim:

"Refah şilebinin nasıl ve kimler tarafından yaralandığı ne derece mühimse; İkinci Dünya Savaşının olanca dehşetiyle devam ettiği o günlerde, yetişmiş güzide memleket evlâdlarını 'Refah' gibi köhne bir şileble yola çıkarmak da, o derece mühimdir. Sağlam tek filikasından gayri hiçbir emniyet tertibatı bulunmayan Refah şilebinin yaralanmasını müteakip bu sağlam tek filika suya indirilmiş ve kurtulanlardan yirmi sekizi bu filikaya sığınırken, dördü de, tesadüfen olay yerinden geçen Doğan vapuru mürettebatı tarafından kurtarılmışlardır.

"Olayın karanlık bir diğer yönü de, devrin hükümetinin İngilizlerle yaptığı anlaşma gereğince Mısır'a sefer yapan gemilerimize o devirde İngilizler rota tayin edip talimat vermektedir. Refah şilebinin hareketinden evvel İngiliz Konsolosu şilebe gelecek rotayı bildirmiş, ancak garanti verememiş, buna rağmen Refah o devirde harbin o keşmekeşi içinde Akdeniz'e açılmış ve bu hata başta kafile reisi Güverte Yarbayı Zeki Işıl olmak üzere on beş deniz subayı, kırk yedi deniz gedikli erbaşı, altmış üç deniz eri, on altı Hava Okulu öğrencisi ve Refah süvarisi İzzed Kaptan başta olmak üzere yirmi gemi adamının hayatına mal olmuştur.

"İsmet İnönü'nün Milli Şeflik döneminde ve Mareşal Fevzi Çakmak'ın henüz Genel Kurmayın başında bulunduğu devirde, devrin hükümetine Refik Saydam başkanlık etmekte ve bu hükümette Saffet Arıkan Milli Müdafaa Vekili, Cevdet Kerim İncedayı ise Ulaştırma Bakanı olarak bulunmakta idiler. Her yönü ile karanlık olan Refah Faciasına Genel Kurmay Başkanlığı el koymuş ve Millî Müdafaa ile Ulaştırma Bakanlarının teşrii masuniyetlerinin kaldırılmasını ister-

A'dan Z'ye herşey bozuktu

ken, Millî Müdafaa Vekâleti Müsteşarlığınca da tahkikat açılmış, bu arada Mareşal Fevzi Çakmak Ulaştırma Bakanı'na bir mektup yazarak fâciânın tahkikine bizzat el koymuştur. Okuyalım 'Zata Mahsus' kaydını taşıyan 9 Temmuz 1941 tarih ve 26990 sayılı bu mektubu:

"'Her defasında sâdece sallım rotayı vermekle yetinen Konsolosun bu defa 'garanti edemem' sözünü ilâve etmesi kâfi derecede mânâlı bulunmaktadır. Himâye ve nezaretin bir gemiyi yüzde yüz batmaktan kurtaramayacağı âşikâr olduğu kadar, denize dökülenlerin kurtarılmasını mümkün kıldığı da unutulmaması gereken gerçeklerdendir... Eğer bu cümleden olarak basit karakollar ve havadan gözetleme tedbirleri tatbik edilmiş olsa idi, yüz altmış sekiz canın saatlerce deniz üzerinde çırpındıktan sonra zayi olmalarına meydan verilmemiş olunurdu.' " (Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.5, s.228-229.)

İHTİKÂRCILIK YAPMIŞTI

GENEL Kurmay Başkanının mektubunda görüldüğü gibi, Mareşal, devrin Ulaştırma Bakanını açıkça itham etmektedir ve bu itham elbette ulu orta yapılmamıştır. Genel Kurmay Başkanının bâzı bildikleri vardır.

Doktor Refik Saydam, "A'dan Z'ye kadar her şeyi değiştireceğiz" demekle, şüphesiz Cumhuriyetin ilk gününden beri gerek tatbik edilen ekonomik politikaları, gerekse millette makes bulmayan bir serî inkılâbı da kastetmişti.

Mareşalın mektubundaki ağır ithamlardan sonra çürük Refah şilebini bu işe tahsis etmekle yüz altmış sekiz vatan evlâdının kaybına sebeb olan Ulaştırma Bakanının, tahkikatın selâmeti yönünden Bakanlıktan çekilmesi gerekirdi, ama Cevdet Kerim İncedayı bu feragatı gösteremedi. Neticede, Genel kurmayın teklifi üzerine Başbakan Refik Saydam Meclise müracaat ederek, Millî Müdafaa ve Ulaştırma Bakanlarının Refah Fâciası ile olan alâkalarının tesbitini istedi. Meclisce kurulan beş kişilik bir komisyon yaptığı tahkikat sonunda her iki Bakan hakkında "Meclis tahkikatı' açılmasına çoğunlukla karar verdi. Komisyon azalarından o devrin ünlü siması Recep Peker bu karara muhalif kaldı. Fuat Sirmen ise, her iki bakan hakkında değil, yalnız Ulaştırma Bakanı hakkında tahkikat açılmasını istiyordu.

Komisyonun bu yolda aldığı karar, Büyük millet Meclisinin 2 Şubat 1943 günkü celsesinde müzakere edildi. Encümen adına konuşan Sinop milletvekili Yusuf Kemal Tengirşenk:

"Arkadaşlar! Seçtiğiniz beş kişilik komisyonun vazifesi, Meclisce tahkikat yapılmasına yer olup olmadığını tesbittir. Ben, bütün o ağır mesuliyetin yükü altında kendi kendime düşündüm: Suç var mı? Suç var. Bunda müttefikiz. Amma suç şu suretle işlenmiş, bu suretle işlenmiş, bunda belki ayrılıyoruz arkadaşlar... Suçun şu veya bu suretle işlenmiş olmasını tahkik edecek, bizim komisyonumuz değildir, bizim komisyonumuz, yalnız tahkikata yer olup olmadığını tesbit edecek bir komisyondur" diyerek her iki Bakan hakkında, "Meclis tahkikatı" açılmasını istedi.

KUSUR VE İHMAL BÜYÜK

HÂDİSENİN geri kalan kısmını bir kitaptan takip edelim:

Saydam Başbakanken Refah Faciası oldu

"Yusuf Kemal Bey'in bu arzusuna Afyon Milletvekili Berç Türker de katılıp: 'Ben bu iki Bakan arkadaşımızın yerinde olsaydım, hakikatın meydana çıkması ve böylece kendimin de temize çıkmak için hiç tereddüt etmeden, Meclis'ten tahkikat açılmasını isterdim' dedi.

"Bilâhare, komisyon kararına muhalefet eden Recep Peker söz alarak, Refah Fâciasında bir 'suç' ve 'suçlular' bulunduğunu, ancak suçluların bakanlar olmadığını müdafaa etmiş ve Recep Peker'in bu müdafaasına Muhiddin Baha Pars (Bursa), Ali Rıza Türel (Konya), Hasan Fehmi Ataç (Gümüşhane) adlı mebuslardan gayrı iştirak eden olmamış, bu arada Emekli General İzzeddin Çalışlar, Recep Peker'in iddiasını şöyle çürütmüştür:

" 'Refah vapuru gibi çürük ve lüzumlu emniyet vasıtalarından mahrum bir yük vapurunun tahsisi ve böyle bir sefere çıkacak olan bu vapurda her türlü emniyet tertibatının alınıp alınmadığı işleriyle meşgul olanların büyük kusurları ve ihmalleri olduğu meydandadır. Denizyollarından daha elverişli bir vapur tahsis edilmemiş olmasını mazur gören Recep Peker'in fikri doğru değildir. Buyurdukları gibi, fevkalâde ahval yoktur... Deniz vasıtalarımızın hepsi elde ve kullanılmaya elverişlidir. Millî Müdafaa Vekâleti bu kafileyi deniz aşırı yerlere göndermek için elindeki vasıtaların en iyisini seçmekle mükellefti. Oysa lâzım gelen ehemmiyeti vererek işi gerektiği gibi takip etmemiş ve Refah şilebini bu güzide vatan evlâdlarını nakil için, hakkıyla hazırlanmadan sevketmiştir, ihmal meydandadır... Bu ihmalden dolayı hasıl olan büyük, ağır, maddî manevî zararlar unutulmayacak kadar mühimdir.. Suç yoktur ve sebeble mesuliyet ve tahkikata da lüzum yoktur, dediğimiz zaman devletin bütün büyük işlerini üstlerine alan kimseler için iyi bir ders verilmiş olmayacaktır... Böylece devlet zararlı çıkacaktır. İşte bunları düşünerek, hepimizin vicdanımızla varacağımız netice, elbette komisyonun çoğunlukla verdiği karar gibi iki Bakan hakkında tahkikat açılması olacaktır.'

Kâzım Karabekir Paşa, Refah Faciasına adı karışan Millî Müdafaa ve Ulaştırma Bakanlarının Meclis kürsüsünden kendilerini savunmalarını, buna imkân verilmesini istemiştü.

BASINA SANSÜR TATBİK EDİLİYORDU

İZZEDDİN Çalışlar'ın, bu konuşmasını müteakip İstanbul Milletvekili Kâzım Karabekir Paşa, Millî Müdafaa ve Ulaştırma Bakanlarının Meclis kürsüsünden kendilerini müdafaa etmelerini buna imkân verilmesini istemiş, Meclis Reisi'nin her iki Bakana bu hakkı vermesine rağmen, gariptir ne Millî Müdafaa, ne de Ulaştırma Bakanı Meclis kürsüsüne çıkıp, kendilerini müdafaa etmek lüzûmunu duymamışlardır...

"Neticede Recep Peker ve arkadaşlarınca verilen takrir oya sunulmuş ve iki dakikalık oylama (!) sonunda, her iki Bakan hakkında 'Meclis tahkikatı'na mahal olmadığı kabul edilmiştir." (Yalan Söyleyen Tarih Utansın, c.5, s.231.)

Refah faciası için komisyon kuruldu

MEHMET KEMAL— Başkenti sel basmıştı. Ülke kıtlık içinde olmasına rağmen, bodrumlara su dolunca, bu bodrumlarda büyük bürokratların lütfettikleri yiyecekler dışarı taşınmıştı. En çok yiyecek de Refik Saydam'ın bodrumundan dışarı çıkmıştı. Ama, gazeteler bunları yazamadı. Zira yayın yasağı konulmuştu.

Kendi devrinde meydana gelen Refâh Fâcîası meselesinde suçluların tahkik edilmesi pozlarını takınan Dr. Refik Saydam devrinde halk sıkıntı ve darlık içerisinde hayatını geçirirken, bir taraftan da ülkede asayişin mükemmel olduğu intibaı halka verilmek isteniyordu. Bunun için ülkede meydana gelen bazı hadiselere bizzat başbakan tarafından bile sansür getirildiği vakı idi. 24 Şubat 1986 tarihli Yeni Nesil'de Bünyamin Ateş, o devrin sıkıntılarını anlatırken bu sansür meselesine temas ederek şöyle demişti:

"Ülkede asayişin berkemal olduğu, hırsızlık, yolsuzluk, rüşvet gibi can sıkıcı hâdiselerin meydana gelmediği intibaının yaygın olması tercih edilir bir hususdur. Aksinin vârid olduğu mümkün ve vakı olmamalıdır. Vakı ise yazılmayıp kimsenin keyfi kaçırılmamalıdır. Bilhassa iktidarın.

"Günlerden 29 Ağustos 1941. Hatay'da müessif bir hırsızlık vak'ası meydana gelmiştir. Bunun yazılmasında ise 'mahzur' vardır.. "Gazeteler bu tarihte derhal ikaz edilir:

"Hatay'da 15 haydut 3 otomobil soymuş, bir polisi öldürmüş, iki kişiyi yaralamış ve 15.000 lira gaspederek kaçmışlar. Bu haber yazılmayacaktır.'

"Daha çok Matbuat Umum Müdürü ve vekili tarafından konan yasaklardan başka bizzat başbakanlık tarafından da yasaklar konduğuna şâhit oluyoruz. 20 Temmuz 1940 tarihinde Başbakan Refik Saydam tarafından ortaya konan dört maddelik 'ehemmiyetli' yasak şöyle:

"1. Gazetelerde büyük manşetler yalnız dahili haberler için kullanılacaktır.

"2. Harici haberler tek sütüna dizilecek ve bu habere azami 24 puntodan büyük başlık konmayacaktır.

"3. Matbuat Umum Müdürlüğünün ve Anadolu Ajansının vereceği harici haberlerden başka harici haber neşredilmeyecektir.

"4. Türk rejiminden ve bu rejimin ideolojisinden başka—velev fikrî tetkik nâmı altında olsa da—diğer rejimlere ve dieolojilere ait neşriyat yapılmayacaktır.

20 Temmuz 1940
Başbakan Refik Saydam.'

"İçerde Ali kıran baş kesen olan, kimseye nefes aldırmayan iktidarın dış meseleler hakkında ne derece hassas ve alıngan olduğunu bu yasaklar göstermektedir. Koskoca başbakan kalkıp dış haberlerin başlık puntoları ve sütun genişlikleri hakkında 'talimat' veriyor. Oluyor işte böyle şeyler."

Taşan yağmur suları sefalet Başbakanının bodrumundaki yiyecek stoklarını dışarı taşırmıştı

RIFAT ILGAZ— Dr. Refik Saydam 1942'de öldüğü vakit, evinde pekçok yiyecek maddelerinin stok edildiği görülmüştür. Oysa kendisi bekârdı.

KITLIKTA İHTİKÂRCILIK YAPMIŞTI

TEK Şef devrindeki kıtlık ve sıkıntılar Refik Saydam'ın Başbakan olduğu zamanlarda da vardı. Ama bu arada bolluk içerisinde yaşayanlar, mal stoklayanlar da bulunmaktaydı. Başbakan Refik Saydam'ın da ölümünden sonra yazılan hatıralarda bir ihtikârcı olduğunun ortaya çıktığı belirtiliyordu.

Cumhuriyet'ten Mehmed Kemal 11 Temmuz 1987 tarihindeki yazısında bu mevzuyla ilgili şöyle diyor:

"Gene savaş içinde bir olay daha var. Başkentin şimdi Sağlık, o dönemde Sıhhiye denilen bölgesini yağmurların bol yağdığı, karların birdenbire eridiği günlerde seller basardı. Daha o yıllarda selleri önleyen göletler, sel kapanları yoktu. Sıhhiye'yi bol yağmurlu bir dönemde birdenbire seller basmış, evlerin bodrumları sularla dolmuştu. Evlerin bodrumlarına sular dolunca, bu bodrumlarda büyük bürokratların istif ettikleri şekerler, unlar, pirinçler, çaylar, kahveler sokaklara dökülmüştü. Bunları gören halk, sokaklardaki yiyecekleri toplamaya başlanıştı. En çok yiyecek de Refik Saydam'ın bodrumundan dışarı taşmıştı.

"Bu olayı Ankara'da tek gazete olan Ulus elbette yazmadı. Ancak İstanbul gazeteleri de yazmasın diye hem gazetelerin Ankara muhabirlerine gözdağı verilmiş, hem de yayın yasağı konmuştu. Geçende bir dostum, 'Böyle bir olayın varlığını biliyoruz da gazetelerin çoğunu taradım, gazeteler neden yazmamış' diye soruyordu. gazetelerin yazmayışı yayın yasağı konmasındandır."

Daha önce de belirttiğimiz gibi Refik Saydam 1942 yılında ölmüştü. Tarihçi Cemal Kutay'a göre, "Eğer beklenmemiş ölümü ile makamından ve hayattan ayrılmamış olsa idi, ömrü süresinde başbakanlıkta kalacaktı."

Ne var ki yukarda da belirttiğimiz gibi o kıtlık ve yokluk günlerinde millet sıkıntı çekerken, Refik Saydam kendi evinde pek çok yiyecek maddesini stoklamıştı.

Rıfat Ilgaz'ın, "Güvercinim Uyur mu?" isimli kitabının 44 ve 45'inci sayfalarında bu hususla ilgili söylediğiyle mevzuu noktalamak istiyoruz:

"Milli korunmanın yiyecek maddeleri istifçiliğini önleyen ve cezalandıran hükümlerine rağmen bu sıralarda bir süre başbakanlık yapmış olan ve ünlü A'dan Z'ye sözleriyle her zaman hatırlanan Dr.Refik Saydam 1942'de öldüğü vakit, evinde pekçok yiyecek maddelerinin stok edildiği görülmüştür. Oysa kendisi bekârdı."

Atatürk'ü Koruma Kànunu

Kànun çıkarmak için heykel ve büst kuruldu

Atatürk'ü Koruma Kànunu nasıl çıktı? "Atatürk'ün korunması için zor kullanılacak." Meclis zabıtlarından Atatürk'ü Koruma Kànunu tartışmaları. Kànunun asıl maksadı neydi, sonra ne oldu? Mustafa Kemal Paşa'ya hakâret etmek suç da, başkaları için suç değil mi? Yakın târihi objektif ölçülerle araştırmak nasıl engelleniyor? Demokratik hak ve hürriyetlere vurulan ağır darbe.

Bir kişi için kànun olur mu?

Bu kànun nasıl çıkarılmıştır? Asıl maksadı nedir? Kànun, demokrasi, anayasa ve cezâ hukuku, insan hakları bakımından tahlile tâbi tutulduğunda nasıl bir neticeyle karşılaşılmaktadır? Bunların cevabı için kànunun görüşüldüğü târihteki görüşmelere bakılmalı.

TAHSİN DEMİRAY—Hakkında 5816'ya muhalefetten dâvâ açılan 1961-65 devresi Adalet Partisi milletvekili Tahsin Demiray, mahkeme huzurunda yaptığı müdâfaada, "Karabekir'in, Rauf Beyin, Cebesoy'un ruhlarının iri açılmış gözleriyle bize bakıyor. M.Kemal Paşa da, 'Benim bu kànundan haberim yok. Kim etmiş bu işi? diye asıl o şaşıyor" diye konuşmuştu.

SELÂHADDİN ÂDİL PAŞA—"Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar" adıyla hazırlanan bir kànun çıkarılmasını hukuka ve demokrasiye aykırı bulan DP Ankara milletvekili Selâhaddin Âdil Paşa, "Fikir hürriyeti, yazı hürriyeti, vicdan hürriyeti prensiplerimizin tatbik şekli bu mudur? Her fâni gibi onun da hâtıralarını millete aksettirmek târihî bir vecîbe ve vatanî bir vazîfedir" demişti.

Dünyada ender rastlanan hâdiseleri gerçekleştiren ülkeler arasında herhalde ilk sırayı alırız. Bir kimseyi, hele bir devletin kurucusunu korumak için kànun çıkarmak gibi. 25.7.1951 târihinde çıkarılan 5816 sayılı "Atatürk aleyhine işlenen suçlar hakkında kànun", adından anlaşılacağı gibi sâdece "bir kişi" için çıkarılmıştır.

Bu kanun niçin çıkarılmıştır? Asıl maksadı nedir? Kànun, demokrasi, anayasa ve cezâ hukuku, insan hakları bakımından tahlile tâbi tutulduğunda nasıl bir neticeyle karşılaşılmaktadır? Bu ve benzeri soruların cevabını bulabilmek için bahis mevzuu kànunun Meclisde görüşüldüğü târihte milletvekillerinin yaptığı konuşmalara göz atmak gerekmektedir.

1961 yılında Adalet Partisinden mebus seçilen ve aynı yıllarda Türkiye Yayınevi adıyla Kâzım Karabekir Paşanın "İstiklâl Harbimiz" isimli kitabını neşreden Tahsin Demiray, 5816 sayılı kànuna muhalefetten mahkemeye sevkedilir. Tahsin Demiray, mahkeme huzurunda yaptığı müdâfaada, Atatürk'ü koruma kànunu karşısında Karabekir'in, Rauf Beyin, Cebesoy'un ruhlarının, iri açılmış gözleriyle baktıklarını söyledikten sonra, "Kuva-yı Milliyenin büyük lideri Gazi Mustafa Kemal Paşa da 'Benim öyle bir kànundan haberim yok, kim etmiş bu işi?' diye asıl o şaşıyor" der.

Kànun teklifi Mecliste görüşülürken, aleyhte ve lehte olan milletvekillerinin konuşmalarını özetleyen Tahsin Demiray, şöyle der:

"Hukuk prensiplerine aykırı"

"Büyük Millet Meclisi Adalet Komisyonu bu tasarıyı 7 muhalife karşı 9 oyla kabul edip umumî heyete, [genel kurul] sunmuştur. Kabul edenler diyorlar ki: 'Son zamanlarda Atatürk'e karşı yapılan neşriyâtın ve bunların tahrikiyle büstlerine yer yer vâki olan tertiple tecâvüzlerin onun şahsına değil, fakat Türk inkılâp ve

● **Kânun aleyhinde olan milletvekilleri görüşmeler sırasında, Atatürk'ü sevdiklerini ancak velev Atatürk dahi olsa böyle şahıs hakkında kânun çıkarmanın hukuk prensiplerine aykırı olacağını söylemişlerdi.**

terakki hareketlerine karşı olduğunu; kânunun fânî bir şahsiyeti, tarihî tenkid hududu dışına çıkarmayı istihdâf etmediğini, tarafsız tenkid ve hükümlere set çekmediğini, tasarının güttüğü hedefin Atatürk'ün şahsına müteveccih bir gayretkeşlik veya bir taassub eseri olmadığını, Atatürk'ün heykellerine vâki tecâvüzlerin artık fânî hayata karışmış bir şahsiyeti tahkire mâtuf olmayıp onun eserlerini hedef tuttuğunu... ilâ...'

"Kânun aleyhinde bulunan üyeler ise:

"Atatürk'ün büyük hizmetlerini takdir ettiklerini, şahsına karşı derin bir saygı ve sevgi beslediklerini, ancak velev ki Atatürk dahi olsa bir şahsı korumak için böyle bir kânun çıkarmanın hukuk prensiplerine aykırı olacağını, böyle bir zaruret duyuluyorsa isim zikretmeden Türk Cezâ Kânununun bu hususa mütedâir maddelerinin cezâî müeyyidelerinin ağırlaştırılması suretiyle değiştirilebileceğini ve Cezâ Kânunundaki 516. maddenin 3. bendinde yazılı âbide ve anıtları koruma hakkındaki hükümlerin bu maksadı temin edebileceğini' ileri sürerek kânunun tümünün reddini istemişlerdir." (İstiklâl Harbimiz'in Müdâfaası, s.38)

Bahis mevzuu kânunun genel kurulda 4 Mayıs 1951 târihinde yapılan ilk müzâkeresinde ilk sözü Ankara Demokrat Parti mebusu Selâhaddin Adil Paşa alıyor. Uzun bir konuşma yapan Selâhaddin Paşa, sözlerinin ortasında şu görüşleri belirtiyor:

"Arkadaşlar! İnkılâp ve rejimlerin bir şahsa izâfesi maalesef Şarka ve bilhassa milletimize âit bir hâlet-i ruhiyedir. Bunun en büyük mahzuru şahsî prensipler doğurması, zümreler yaratması ve binnetice millet arasında bâdi-i tefrika [ayrılık meydana getirmek] olmasıdır.

"Dünyada hemen her millet bazen büyük felâketlere mâruz kalmış, bazı önderler idaresinde ihtilâller, inkılâplar geçirmiş, fakat muvaffakıyetlerin bir şahsa atıf ve isnadı doğru görülmemiş, kabul olunmamış ve son zamanlarda 'meçhul asker' diyerek millete mâl edilmek şekli bulunmuştur. 25 sene önce girmiş olduğumuz inkılâbın neler olduğunu, ne Halk Partili arkadaşlarca, ne de encümende bizzat beyan ettikleri üzere kıymetli hükümet reisi ve liderimizce tesbit olunabilmiştir; kanaatımca olunmayacaktır da...

"Söz hakkını kaldırıyor"

"Ben fikir ve kanaatlerin şahsı bağlılığındaki mehâziri [mahzurları] bittecrübe gören, Şeflik ve diktatörlüğe nihayet veren Demokrat Partinin, böyle, 'zâta mahsus' kânun yapmasını, bütün ruhumla bağlı bulunduğum demokrasi rejimi ile kâbil-i te'lif görmüyorum.

"Tasarının ikinci gâyesine gelince:

"Tasarının daha mühim tarafı bu ikinci kısımdır. Bununla, hükümet, Atatürk'ün ef'al ve icraatı ve şahsı hakkında söylenen veya yazılan bazı şeyleri, savcının hakk-ı takdirine bırakmak sûretiyle, tecavüzkâr, hakaretâmiz veya tezyifkâr bularak tecziyeyi [cezâlandırılmasını] kastediyor. Ve vatandaşı velev ki sarih ve doğru mütâleasından mahrum bırakmak suretiyle hakk-ı kelâmın [söz hakkının] milletten kısmen olsun mez'ini [alınmasını] istiyor."

Ne acıdır ki, Selâhaddin Paşanın henüz kânun çıkmadan önce işaret ettiği bu mahzurlar aynen meydana geldi. O kadar ki, M.Kemal Paşa hakkında tarafsız bir tesbitte bulunmak şöyle dursun, onun el yazısıyla belirttiği bazı görüşlerini neşretmek bile suç kabul edildi. İleride bu mev-

[illegible] yaşadıklarını bile anlatmayı yasak

zua daha geniş olarak yer vereceğimiz için başka bir noktaya işaret etmek istiyoruz.

Şurası muhakkak ki, "günahsız" olmak vasfı sâdece peygamberlere mahsustur. Bütün insanlar küçük-büyük bazı hatâlar yapabilirler. Ne var ki 5816 sayılı kânun, herhangi bir hatâyı zikretmek bir tarafa, Atatürk hakkında objektif değerlendirme yapmayı, hattâ yaşadığı bir hâdiseyi bile anlatmayı yasaklamanın gerekçesi olabilmiştir.

Ankara mebusu Selâhaddin Âdil Paşa konuşmasında, bu mahzurlara da işaret ediyor:

"Arkadaşlar! Biz insanlar arasında fevkalbeşer [insanüstü] lâyuhti [hatâsız] bir kimseye inanamayız. Binaenaleyh büyük hizmetlerini takdirle karşıladığımız Mustafa Kemal Paşanın da idarî, içtimâî hatâlarını söylemek ve yazmaktan menedecek bir kanunu demokratik rejimi benimsemiş olan bizlerin kabulüne bugünkü Mecliste imkân olmamak icâb eder.

"Bu mu fikir ve yazı hürriyeti?"

"Bu Meclis kürsüsünden acı acı şikâyet ettiğimiz 27 senelik Şeflik idâresinin mahzurlarını, memlekete yapılan fenâlıkları, hakikî Cumhuriyetin, ancak milletin sağduyusuna dayanarak mevki-i iktidara gelen bugünkü hukukî bir hükûmetle vücut bulduğunu yüzlerce defa tekrar eden biz değil miydik? Halk Partisinin binbir yolsuzluğunu zikrederken Meclise hâkim olan bu parti âzâlarının ne suretle intihab olduğunu [seçildiğini] bilmiyor mu idik? Milletin ruh ve vicdanını anlamayan dar görüşlü bazı kimseler bu teşebbüslerimizi Atatürk inkılâbı diye sû-i tefsir etmediler mi? Bu gibilere ben şahsen hak vermek zaruretini görüyorum.

"Çünkü kemâl-i teessür ve teessüfle söylüyorum ki, 27 senelik devirde riyâkâr, menfaatperest birçok yazarlar, hatipler, şâirler, milletin gösterdiği ferâgat ve fedâkârlığa, kahramanlığa hemen hiç kıymet vermeyecek (soldan alkışlar) tek şahıs için ulûhiyete kadar yükselten kasîdeleriyle gençliğe birçok yanlış kanaatler, hakikate uymayan fikirler,

M.Kemal Paşa'nın da Türk vatandaşı olduğunu söyleyen Pamukoğlu, "Cezâ Kânunu herkese kâfidir" dedi.

kıymetler aksettirmişlerdir. Bir çok hakâik-ı tarihiyeyi [tarihî gerçekleri] ketm [örtmüş] veya tahrif [saptırma ve değiştirme] etmişlerdir. Ensâl-i âtiyenin [gelecek nesillerin] pek çok dersler alacağı bu mühim inkılâbı ve tecdit devrine âit bîtaraf tarihî yazılardan mahrum kalmasını demokratik bir idâre nasıl tecviz edebilir?

"Fikir hürriyeti, yazı hürriyeti, vicdan hürriyeti, prensiplerimizin tatbik şekli bu mudur?

"Arkadaşlar! Mustafa Kemal Paşa'nın hizmetleri şu kadar, hatâları bu kadar, birbirini ifnâ etmiştir gibi garip ve cahilâne bir fikirden kendimi tenzih ederim. Fakat her fânî gibi onun da hem büyük hizmetlerini, hem hatâlarını, noksanlarını millete açıkça aksettirmeyi, millete [karşı] bir vecibe-i tarihiye [tarihî bir vazife] ve bir vazife-i vataniye addederim."

"Atatürk'ü Koruma Kânunu"nun ilk müzâkereleri sırasında konuşan Giresun milletvekili Ârif Hikmet Pamukoğlu da görüşlerini açıklarken çeşitli mahzurlara işaret ediyor. Pamukoğlu, kânun teklifini önce "eşitlik" prensibi yönünden ele alıyor:

"Muhterem arkadaşlar! Anayasamızın 69. maddesi mûcibince: Türkler kânun karşısında eşittirler; her türlü grup, sınıf, âile ve kişi ayrılıkları kaldırılmıştır."

Ârif Hikmet Pamukoğlu Atatürk için hususi bir kânun çıkarılmasının Anayasadaki "eşitlik" prensibine aykırı olduğu hususunda ısrarla durur. Hukuk önünde eşitlik bakımından ölü ile diri arasında herhangi bir fark bulunmadığını da izah eder. Pamukoğlu, bir başka iddiâ üzerinde de açıklamalar yapar:

"Bütün Türkler eşit değil mi?"

"Muhterem arkadaşlar! Atatürk herşeyden evvel Türktür. Bütün Türkler için mevzu olan cezâ kânunu neden Atatürk için mevzubahis olmasın, Türkler hukuken müsâvî değil midirler? Kânun önünde eşit değil midirler? Anayasamızın 69. maddesi buna âmir değil midir?"

Pamukoğlu, bütün bir millet için hazırlanan Cezâ Kânununun her Türk vatandaşı için kâfi olduğunu, M. Kemal Paşa da Türk vatandaşı olduğu için ona karşı yapılacak hakâretleri

AHMET HİKMET PAMUKOĞLU—"Zaruret olduğu zaman hukukta eşitliğe falan bakılmaz" görüşüne karşı çıkan Giresun Milletvekili Pamukoğlu, "Böyle bir kânuna zaruret yoktur. Bununla beraber kânunî tedbir alınması arzu buyurulursa, bunun yarı şümûllü umumî kânun olan cezâ kânunudur" diye konuşmuştu.

MUSTAFA EKİNCİ— Kanun teklifi üzerinde görüşlerini açıklayan Mustafa Ekinci, "Atatürk'ü sermeyem olabilir. Bu insan yaradılışının tabii bir neticesidir. Saygı mevcutken bunun kanunî müeyyidelerle cebri bir şekle sokmaya kimsenin hakkı var mıdır? Saygı ve sevgi hiç bir zaman cebir yoluyla olamaz" demişti.

Helkel ve büstlere 12 yıldır tecâvüz olmazken neden bunlar DP devrinde tırmandırılıyordu?

ve aleyhine işlenecek suçları önlemede ve cezalandırmada ihtiyaca cevap vereceğini belirtir. Daha sonra Anayasa Komisyonunda kânun tasarısı görüşülürken, hükûmet nâmına, "Böyle bir kânunun kabulüne zaruret var. Zaruret olunca hukuki esaslara bakılmaz" diye bir görüş ileri sürüldüğünü hatırlatır. Bu görüşe karşı çıkan ve "Kanaatımca zaruret yoktur. Varsa açıkça izah ve isbat edilmelidir" diyen Giresun milletvekili Arif Hikmet Pamukoğlu, kânunun çıkmasına gerekçe gösterilen Atatürk'ün heykel ve büstlerine yapılan tecâvüzlerin 12 yıldan beri olmadığını, son 8-9 hâdisenin de bütün bir millet için ölçü olamayacağını belirterek, Türk milletinin terbiyesi, görgüsü, asâleti yüzünden sıradan kimselere bile ölümden sonra rahmet okuduğunu anlatır. Pamukoğlu, şöyle devam eder:

"Bugün son tecâvüz hâdisesinden sonra, oldukça uzun bir zaman geçtiği halde memnuniyetle kaydedelim ki, bir yenisi vâki olmamıştır. Bu da hususî bir kânun vaz' [koymak] ve, tedvininden ziyade, hükûmetin müdebbir [tedbirli] ve müteyakkız [uyanık] davranması sâyesinde husul bulmuştur. Demek ki öne sürülen zaruret teeyyüt etmemektedir [desteklenmemektedir]. Bununla beraber kânunî tedbir alınması arzu buyuruluyorsa, bunun yeri şüphesiz umumî kânun olan Cezâ Kânununundur. Ana prensiplerden ayrılmak için mukni bir sebep dermeyanı [ortaya konması] nâçizâne kanaatimce hayli müşkül olsa gerektir.

"Yine komisyonda hükûmet nâmına, 'Bir köydeki büstün başına bir bekçi mi konmalı? Gece, bu büste vâki tecâvüzden dolayı niçin hükûmet muhatap tutulsun?' ifadesinde bulunuldu.

"Muhterem arkadaşlar! Hükûmet, hâkimiyetin kuvveden fiile intikali olduğuna göre, Türkiye Cumhuriyeti hudutları içindeki hâkimiyeti ilgilendiren her şahıs, her mal ve herşey şüphe yoktur ki, hâkimiyetin ifadesi olan kânunların ve dolayısıyla onları tatbikle mükellef bulunan hükûmetin zımanı altındadır. Orada köy, kent, ocak, bucak, dağ, tepe değil, ancak Türkiye Cumhuriyeti ülkesi mevzubahistir."

Atatürk'ün, "tebaa tâbirini ve onun farklı tesirlerini mâziye mal ederek, hukukta eşitliğin biricik hukukî ve siyasî sembolü olan vatandaş tâbirini, Türkler arasında tam bir eşitliğin ölçüsü olarak benimsediğini" anlatan Pamukoğlu, onun hukuktan istifadeyi eşit tutan "vatandaşlık" sıfatına büyük ehemmiyet verdiğini belirterek, şu noktalara dikkat çekiyor:

Kırılan büstler kânuna bahane!

"Binaenaleyh her şahsın ve herşeyin üstünde bulunan Türk milletinin hâkimiyet bakımından mevcudiyetini, bekâsını, emniyet ve asayişini sağlayacak tedbirleri muhtevî [içine alan] Cezâ Kânunu mevcut iken, bir Türk olmakla şeref duyduğunu, 'Ne mutlu Türküm diyene' vecizesiyle izhar ve tekrardan zevk duyan Atatürk'ün sağlığında şahsı ve şahsî menfaatlerini korumaya kâfi gelen cezâ kânunumuz, acaba şimdi niçin kâfi gelmiyor? (Sağdan alkışlar). Neden, son tecâvüz hâdisesinden sonra bir yenisi vukû bulmuyor? Koca bir milletin, emniyet ve asayişi bakımından idâresine kâfi görülen Cezâ Kânunu, kâfi addediliyor da, hukukî bakımdan nihayet bir Türk vatandaşı olan Atatürk'ün emniyet ve asayiş yönünden Cezâ Kânunuyla iktifa edilmiyerek, şahsı ve şahsî menfaatleri bakımından hususî bir kânun vaz' ve tedvini cihetine gidiliyor? Bu tarz-ı telâkki, cemiyet için mevzu bir kânunu, bir şahıs için kâfi addedilmemesi [sayılmaması] gibi bir zehap [düşünce] uyandırması ve dolayısıyla hukukî bakımdan müsâvatı ihlâl etmesi hasebiyle Atatürk'ün aziz ruhunu da rencide edeceğine maddî ve mânevî mevcudiyetimle kâni bir arkadaşınızım."

Yukarıda görüşlerini aktardığımız iki milletvekilinin dikkat çektikleri hususlara bakınca, adı geçen kânunun daha başka sebep ve maksatlarla çıkarıldığı akla gelmektedir.

Çanakkale mebusu Bedii Enüstün'ün görüşlerini aktarmadan önce, 5816 sayılı kânunun muhtevasını hatırlatmakta fayda var. Bahismevzuu kânuna göre, Atatürk'ün hâtırasına açıkça hakâret edenler, Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve anıtları veya Atatürk'ün kabrini bozanlar, kıranlar, kirletenler cezâlandırılır. Bu suçlar iki veya daha fazla kişi tarafından işlenirse, verilecek cezâ daha da artırılır. Aynı şekilde suçlar herkese açık yerlerde veya basın yoluyla işlenirse cezâ ağırlaştırılır.

Görüldüğü gibi kânunda daha çok "maddî hususlar" nazara alınmıştır. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde birden bire ortaya çıkan ve kânun teklifinin görüşülmeye başlamasıyla kesilen heykel ve büst saldırıları, 5816 sayılı kânunun çıkarılmasına zâhirî bir gerekçe olarak takdim edilmiştir. Asıl maksadın neler olduğunu, kimlerin kimleri oyuna getirdiğini ve kânunun nasıl istismar edildiğini ise zaman göstermiştir.

Şimdi Çanakkale mebusu Bedii Enüstün'ün görüşlerine kulak verelim:

Milletler felâkete sürüklendi

"Bir millete mâl olmuş inkılâplar, reformları bir şahsın taştan veya tc raktan yapılmış heykelinde arayan kâğıt üzerindeki resimde semboliz eden dimağlardan, ileri demokratik hamleler beklenemez.

"Kitlelerin kendi şereflerinin bir şahıstan in'ikas ettiği [aksetti

BEDİİ ENÜSTÜN—Bir milletin kazandığı zaferlerin bir kişiye mâl edilemeyeceğini söyleyen Enüstün, "Milletlerin hayatındaki bütün zaferler, bu başarıların ve bu reformların tahakkuku sırasında düşüp ölen milyonlarca memleket evlâdının vatan topraklarını sulayan kanlarının bedelleridir" demişti.

Bedii Üstün, kânunun yeni sınıflar ve imtiyazlı kimseler meydana çıkaracağını söylüyor "Hâlen içimizdeki insanlar hakkında târih hüküm vermeden kudsiyet izâfesi demokratik düşünceyle nasıl te'lif edilebilir?" diyordu.

düşüncesi, târih boyunca milletleri felâkete mahkûm etmiştir. Bir milletin fertleri kendi uhdelerine düşen vazifeleri tam bir mesuliyet duygusu içinde topyekûn her biri kendi çapında bir lider olarak çalışmazsa, tek bir insan ne başarabilir?"

Bedii Enüstün, asıl inkılâp ve reformdan "istiklâl"i anladığını şu cümlelerle ifâde ediyor:

"Milletlerin hayatındaki bütün zaferler bu başarıların ve bu reformların tahakkuku [gerçekleşmesi] sırasında düşüp ölen milyonlarca memleket evlâdının vatan topraklarını sulayan kanlarının bedelleridir."

Enüstün, daha sonraki yıllarda büyük tartışmalara ve haksız muâmelelere sebep olan bir endişesini de şu şekilde dile getiriyor:

"Atatürk'ün resmini ve büstünü inkılâpların sembolü olarak kânunen kabul etmek, kadim eski Yunanistan'ın Olymp mâbutlarında olduğu gibi bir çok 'daha küçük çapta' inkılâp sembollerinin meydana çıkmasına sebep olur. İnkılâplar sahibine tâzim ve hürmeti icâp ettiren sebepler, aynı daha küçük inkılâp sembollerine de tâzim ve hürmeti icâp ettirir. Ve bu hal, bugünkü politik hayatımızda imtiyazlı sınıfların veya şahısların doğmasını intaç eder [netice verir]. Târihin hakkında vereceği hükmü beklemeden, hâlen içimizde yaşayan bir kimseye, inkılâpların daha küçük çapta sembolüdür diye bir kudsiyet izâfe etmek, demokratik düşüncelerimizle bilmem ne derece e kadar kâbil-i teliftir [uyuşur].

"Muhterem arkadaşlar! Âbidelerimizi, san'at eserlerimizi ve tarihî eserlerimizi koruyacak yeter müeyyideye sahip kânunî hükümlerimiz

ADNAN MENDERES—Mebuslarına dile getirdiği endişe ve mahsurları kabul etmeyen zamanın Başbakanı Menderes, "Dedikleri gibi bu kânun sureti katiyyede ne bir Takrir-i Sükûn Kânunudur, ne de vicdanları, tenkid hürriyetini baskı altında bulunduran kânundur" diye konuşuyordu.

ABDURRAHMAN FAHRİ AĞAOĞLU— "Millet içinde bir kaç mecnun, meczup, hâin insanlar bulunamaz mı? Hiç şüphesiz bulunabilir. Burada asıl hâlilerden korkmalı, hem tertip eder, hem yapar ve yaptırırlar, sonra da masum vatandaşlar üzerine isnat ederler."

mevcuttur. Hususî bir kânunla bunlardan bir kısmını tefrik [ayırmak] ve tecrit etmeyi istihdaf eden [hedef alan] bu tasarının yüksek tasvibinize iktiran etmeyeceğinden [bu tasarıyı kabul etmeyeceğinizden] emin olarak düşüncelerimi açıklamış bulunuyorum."

Kânun teklifi müzâkere edilirken görüşlerini açıklayan milletvekillerinin her biri mevzuun farklı bir yönünü ele alıyor, bahis mevzuu kânun teklifini demokrasi ve hukuk yönünden tahlil ediyorlardı. Mebuslar, kânunun çıkması hâlinde meydana gelebilecek mahzurlara ve endişe ettikleri hususlara da temas ederek, diğer arkadaşlarını ikaz ediyorlardı.

Tasarıya karşı çıkan mebuslardan birisi de Diyarbakır milletvekili Mustafa Ekinci idi. Ekinci, meseleye değişik bir bakış tarzı getirmişti. O, adı geçen kânunun sevgi ve saygıyı "mecburî" kılıcı bir mâhiyet arzettiğini anlatıyor ve bunun samimiyetten uzak olduğuna işaret ediyordu:

"Atatürk'ü sevmeyen olabilir; bunu beşer hılkatinin [tabiatının] bir neticesi olarak telâkki etmeliyiz. Saygı mevcutken bunun yerini kanunî müeyyidelerle cebrî [zorlayıcı] bir şekle kalbetmeye [sokmaya] acaba kimsenin hakkı var mıdır? Saygı ve sevgi hiçbir zaman cebir yoluyla olmaz. Türk milleti yükselme ve ilerleme azmindedir. Putlaşma gibi bir geriliği asla tecviz edemez.

"Atatürk'e karşı mevcut sevgiyi cebrî yola ifrağ ettiğimiz zaman bunun mert, temiz karakteri hâiz Türk milletinin üzerinde yapacağı aksülameli düşünmek lâzımdır. Severken cebrî olarak bir sevgiyi telkin etmeye kalkmak, samimiyetten uzaklaşmak demek olur.

"Düşünmeliyiz, bizden sonra gelecek nesiller Atatürk'e karşı sevginin cebir yoluyla millete telkin edildiğini gördükleri zaman bundan bir çok kötü mânâ istihraç edebilirler."

Kânunun ilk müzâkeresinin yapıldığı 4 Mayıs 1951 tarihinde Meclisde konuşanlar arasında Konya milletvekili Abdurrahman Fahri Ağaoğlu da vardı. Ağaoğlu, önce demokratik ülkelerdeki cezâ kânunlarının hususiyetlerinden bahsediyor ve bizdeki TCK'yı umumî olarak tahlil ediyor. Bunlardan sonra bahis mevzuu tasarının demokrasi yönünden değerlendirmesini yapıyor:

"Muhterem arkadaşlar! Demokrasilerde cezâ kânunu, insan ana hak ve hürriyetlerinin ve demokrasinin teminâtıdır. Bu sebeple hürriyet ve insan haklarına vâki olan tecâvüzlerin cezâları ağırdır. Tâkibat doğrudan doğruya yapılır. Vatandaşlar içinde ne gibi fiillerin suç olduğunu anlamak çok kolaydır. Cezâ mevzuatı karışık değil, basittir. Suç sayısı azdır. Hükümet memurlarının şu veya bu bahanelerle vatandaşların hürriyetlerine tecâvüz edilmesine imkân verilmez. Halk arasında iftira ve tezvirlere meydan verecek mücerret hareketler suç olarak kabul edilmez. Bunları suç sayıp, memurların müdâhalesiyle halkı tâciz etmekten veya tezviratla [iftirayla] halkı birbirine düşürmekten ve ahlâksızlığa terketmektense, bu müsamahalardan doğacak zararlara katlanmak, cemiyet için daha faydalı görülüyor. Zamanla ve terbiyevî vâsıtalarla bu müsama-

"Basit inzibat vak'aları kânun çıkarılmasına basamak yapıldı."

hanın mahzurları büsbütün önlenir. Vatandaşların bütün hürriyetleri de anayasanın târif ve tahdidi içinde, her türlü idarî ve cezaî müdâhale ve tedbirlerden masun tutulur [korunur]."

Ağaoğlu, demokratik ülkelerdeki cezâ kânunlarının ana esaslarını böylece özetledikten sonra bizim cezâ kânununda yer alan eksikliklere işaret ediyor. Hükûmetten "mükemmel bir cezâ kânunu beklerken , totaliter rejimi devam ettirmek üzere lâyihalar getirildiğini" iddiâ ettiği konuşmasında şöyle devam ediyor:

"Totaliter rejime gidiş"

"Muhterem arkadaşlar! Bizde durum bunun tamâmen aksidir. Cezâ kânunumuz karışıktır. Faşist bir memleketten aynen alınmıştır. Suç sayısı çoktur. Bu kâfi gelmiyormuş gibi pek çok hâkimleri, avukatları âciz bırakacak, temyiz hâkimlerini dahi şaşırtacak kadar karışık haldedir. Biz hükûmetten bekliyoruz ki, bütün cezâ kânunlarını birleştirecek, hakikî demokrasilerde olduğu gibi, mükemmel bir cezâ kânunu getirsin. Görüyoruz ki, hükûmet böyle yapmamıştır. Aksine, birtakım ilâvelerle, tâdillerle, iyi adımlarla ilerletmek değil, geriletmek yolunda totaliter rejimi devam ettirmek üzere olan kânun lâyihaları getiriyor."

FÂTİH—İstanbul'u aldı, ama kânunla korunmuyor!

SİNAN TEKELİOĞLU—Müzâkereler sırasında konuşan Tekelioğlu, "30 senedir beri Meclisde çıkarılan kânunlar içerisinde buna benzer tek bir kânun daha vardır ki, o da Takrir-i Sükûn Kânunudur. Aşağı yukarı bu kânun da hemen onun aynıdır" diyordu.

Ağaoğlu, sözünün burasında kânun teklifinin hükûmet tarafından Meclise getirilmesine gerekçe gösterilen "heykel ve büst kırma" hâdiselerine temas ediyor:

"Basit bazı zâbıta vak'alarına, olduğundan fazla ehemmiyet veya siyasî bir mânâ vermek demokrasiye uygun değildir. Yanlış ve zararlı tedbirlerdir?

"Müzâkere mevzuu olan bir tasarı bu sebep ile antidemokratik olduğu gibi, biraz evvel Adalet Bakanı arkadaşımız, 'Bu kânunu antidemokratik anlayamıyorum' dediler. Tekrar edi-

● **"Kânun iftiralara sebep olacaktır." Bir kimseye şahsî düşmanlığı olanlar bile 5816 sayılı kânunu kullanmaktan kaçınmadılar.**

yorum: Cezâî mevzularda hususî bir kânun bizâtihî antidemokratiktir. Kezâ tezvire [iftiraya] meydan veren bir kânun da antidemokratiktir.

"Bundan başka, umumiyet prensibi vardır ki, Adalet Bakanı arkadaşımızı haklı olarak cezâ kânununun gayr-ı şahsî olduğunu söylemek suretiyle, bu prensibi ifade etmiştir. O halde bu tasarı şahsî olmak bakımından da antidemokratiktir.

"Bu kânun tezvirata yol açacaktır? (Bravo sesleri)."

MENDERES—Atatürk'ün eserlerinden bugünün zihniyetine uymayanları kabul etmemekte, tenkid etmekte elbette devam edeceğiz.

"Onun yoluna da zıt bir kânun"

Ağaoğlu, sanki yıllar sonrasını görmüş gibi konuşmuştur. Gerçekten de kânun çıktıktan sonra bazı suçsuz kimselere Atatürk'e hakâret ettiği iddiâsıyla iftiralar yapılmış, bunların bir kısmı gerçeğin anlaşılmasıyla beraat etmiş, bir kısmı ise haksız muâmelelere mâruz kalmıştır. Bir kimseye şahsî düşmanlığı olanlar bile 5816 Sayılı kânunu istismar etmekten çekinmemişlerdir.

Bu kânunla Atatürk'ü korumak şöyle dursun, onun yolundan iki noktada ayrılındığını belirten Ağaoğlu, bunları şöyle sıralıyor:

"Birincisi: Nasıl ki Cumhuriyetin ilânı üzerine İstanbul matbuatının mühim bir kısmı, Cumhuriyet ilân edenleri şaşırtıcı, bir çok haksız hücumlar yapmışlardır. Fakat Atatürk onların hepsini ezdi. Bugünün icâbı elbette bu değildir. Bugünün icâbı hürriyettir. Bugün de demokrasi inkılâbımızı durdurmak için çalışıyorlar. Atatürk onlara uymamıştı. Biz bu tasarıyla onlara uyarak Atatürk'ün yolundan ayrılmış bulunuyoruz.

"İkincisi: Atatürk sağlığında, elbetteki devlet reisi olarak, reisicumhur olarak, bir çok yerlerde tecâvüzkâr sözlere mâruz kaldı. Tabiî yüzüne karşı değil, arkasından. Yapanın takip edilmesi için izin verilmesi lâzımdı. Bunların hiç biri için izin verilmedi. 'Böyle şeyler olmaz, vârid değildir' dedi. Israr ettiler. 'Şöyle şöyle olmuştur' dediler. O da, 'Bu şartlar içinde ben de olsam böyle söylerim' dedi.

"Biz bu tasarıyla bu yolda Atatürk'ten ayrılıyoruz."

Konya mebusu Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, 1950 ve 51 yıllarında birdenbire patlak veren Atatürk'ün büst ve heykellerine karşı girişilen saldırıların bir "tertip" olduğunu ve bahis mevzuu kânuna gerekçe hazırlamak maksadını güttüğünü ileri sürdüğü konuşmasında şunları söylüyor:

"Kânun en çok Atatürk'ün ruhunu sızlatacak. Çünkü onun varlığını ancak kânunla koruyabiliyoruz. Bunun mânâsı budur."

YUSUF AZİZOĞLU—Böyle bir kânunun bir benzerinin dünyâda olup olmadığını soran Azîzoğlu, "Böyle bir kânun herşeyden evvel hukuk mefhumunu, hukuk prensiplerini, fikir ve vicdan hürriyetini zedeler mâhiyettedir" diye konuşuyordu.

SÜREYYA ENDİK—"Bu kânunu kabul etmekle istifâdemiz yoktur. Belki bukukçu arkadaşlarımızın dediği gibi hukuk esaslarını zedelemiş olacağız. Türk milletine dolayısıyla vurmak istediğimiz mürteci damgasının önüne geçeceğiz.

"Tecâvüzler tertiptir"

"Muhterem arkadaşlar! Bu tasarının hazırlanması üzerine çirkin tecâvüzlerin azaldığı veya durduğu iddiâ edilmektedir. Bunun mânâsı tecâvüzlerin, böyle bir kânunun çıkarılmasını isteyenler tarafından tertip edildiğidir. Bunu hâdiseler göstermektedir. (Bravo sesleri, alkışlar)...

"Demek ki demokrasimizi baltalamak isteyen silsile hâlinde bir tertip vardır. Bu tasarı Meclise sevkedilir edilmez durmuştur. Tasarının gelmesiyle, bu işleri yapan kimseler câhil adam idam cezasını mucib suçlar da işliyor ve kânun mânî olmuyor. Kaldı ki kânun daha Meclisten çıkmadı. Onun için benim kanaatim, tabii Türkiye dahilindeki hâdiseleri adli ve siyasi bakımdan tedkik ederek arzediyorum: Bunlar mürettep (tezgâhlanmış) vak'alardır. Bu tertibi yapanların gâyesi, demokrasi inkılâbımızı baltalamaktır. Bu kânun fena, yanlış bir başlangıç olacaktır?"

Kânuna gerekçe gösterilen saldırıların cumhuriyet ve inkılâplara yöneldiği iddialarına da karşı çıkan Ağaoğlu, tecâvüzlerin perde arkası hakkındaki düşüncelerini de dile getiriyor:

"Fakat millet içinde bir kaç mecnun, meczup, hâin insanlar bulunmaz mı? Hiç şüphesiz bulunabilir. Burada asıl hâinlerden korkmalı, hem tertip eder yaparlar ve yaptırırlar, sonra da masum vatandaşlara isnat ederler. Ben bundan korkuyorum. Ben bunun için bu tasarıya muhalif kalıyorum, bu tasarının reddini istiyorum.

"Muhterem arkadaşlar! Hükûmeti bu yanlış yola sevkeden âmil nedir? Hükûmet samimidir. Hükûmeti yanlışlığa düşüren kuvvetler vardır. Bu kuvvetler ancak Cumhuriyetin ilânı üzerine başlayan neşriyat gibi tertipli şeylerdir. Dokuz aylık neşriyat takip edilirse bunu açık görmek mümkündür."

"Takrîr-i Sükûn gibi bir kânun"

Ağaoğlu, konuşmasının son paragrafında, meydana gelen saldırıları manşetlere çeken, pireyi deve yapan gazetecilere dikkat çekmektedir. 1950'lerde bazı gazeteler, yaptıkları neşriyatla devlet tarafından girişilecek bazı icraatlara zemin hazırlıyorlardı.

● **Kânun teklifini veren Adnan Menderes'in niyetinin aksine, kânun yüzünden iftiraya uğrayanlar hapishânelerde çürütüldü.**

Bir tertip olan Menemen Hâdisesinden sonra, dindarları cezâlandıran İstiklâl Mahkemelerinin kurulmasına imkân veren Takrir-i Sükûn Kânunuyla, 5816 sayılı kânun tasarısı arasında irtibat kuran Seyhan [Adana] mebusu Sinan Tekelioğlu ise, adı geçen kânunu anayasaya aykırı buluyor:

"30 seneden beri B.M. Meclisinin çıkarmış olduğu kânunlar içerisinde buna benzer tek bir kânun daha vardır ki, o da Takrir-i Sükûn Kânunudur. Aşağı yukarı bu kânun da hemen onun aynıdır.

"Bu kânun anayasaya aykırıdır. Anayasaya aykırı olan bu kânunu Meclisde müzâkere etmek, Anayasanın ruhuna aykırıdır. Esasen ilk komisyondan buraya kadar gelişi, müzâkere edilişi, ilk komisyondan bir iki rey fazlasıyla buraya kadar gelişi dahi hatâlıdır. Kânuna aykırıdır?

"Antidemokratik değildir diyorlar. Evet antidemokratik kânunların başında bu gelir. Çünkü bu kânun bir defa hürriyet-i kelâmı [söz hürriyetini] tamamiyle selbetmektedir [kaldırmaktadır]. Meselâ yarın üniversitede inkılâp târihi okutacak bir hoca, Atatürk'ün mevcut olan nutkunun hâricinde bir şey söylerse, hocayı mesul mu tutacağız? Çünkü Atatürk'ün eseridir. Târihe esas olmuş bir nutuktur."

İftira meselesi

Daha sonra konuşan kânun teklifini veren hükûmetin başı Adnan Menderes, iddiâ edildiği gibi 5816 sayılı kânunun Takrir-i Sükûn Kânununa benzemediğini, vicdanları ve tenkid hürriyetini baskı altında tutmayacağını söylüyor:

"Şimdi neden böyle değil, izah edeyim. Böyle bir kânun çıkarsa gece yatakta ihtiyatlı olmak lüzumunu hissedeceklermiş. Çünkü iki şahitle insanı müddeiumumiye [savcıya] tevdî ederlermiş. Bu suretle mahkemelere sevkedilen vatandaşları mutlaka mahkûm ettirmek mümkün müdür? Soruyorum arkadaşlar, iftirâ yalnız Atatürk hakkında mı yapılır? Hırsızlık etti diye iftirâ yapılmaz mı? Adam öldürdü diye iftira yapılmaz mı? Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i mâneviyesine hakâret etmek suç değil midir?

"Sonra arkadaşlar, biraz evvel dediğim gibi bizim mahkemelerimiz iftiralar üzerine mi hüküm verirler? İftira elbette mahkemede iftira şeklinde sâbit olur."

Kânun teklifini veren hükûmet adına konuşan zamanın Başbakanı Adnan Menderes, "Eğer kânun çıkarsa iki şahit bir kişiye iftira eder, Atatürk aleyhinde konuştu diyerek mahkemeye ve hapse düşürtür" iddialarına karşı çıkıyordu. Mahkemelerin her iftirayı isbatlanmadıkça cezâlandırmayacağını belirterek, endişe edilecek bir durum olmadığını söylüyordu.

Menderes'in bu iyi niyet ve hüsn-ü zannı maalesef gerçekleşmemiş, iftiraya uğrayan çok kimse ya mahkeme koridorlarında ya da hapiste ömür tüketmiştir.

Menderes, bir başka endişeye de şöyle karşılık veriyor:

"Arkadaşlar, biz tenkid hürriyetini kaldırmıyoruz. Tenkid hürriyeti ne demektir? Ben kendisiyle beraber tenkid edeceğim. Atatürk'ü bu memleketin kurtulmasında başta olan bir zat olarak mütâlea etmek başka, demokrasiyi tahakkuk ettirmiş midir ettirmemiş midir, o zâviyesinden mütâlea etmek başkadır. Mevzuda

Menderes, "Söz hürriyeti kalkmıyor" dedi. Ama, öyle mi oldu?

buraya geldiğimiz zaman bunun tenkidini bizzat bizler yapmışızdır ve bu tenkidi yapmakta devam edeceğiz. Bu,Atatürk'ün târihte dâima şâşaa ile parlayacak olan hüviyetini asla küsûfa uğratmaz. Onu biz bir demokratik inkılâbın muvaffakiyetli bir başarıcısı olarak mütâlea etmek mevkiinde olmayacağız. Onun eserlerinden bugünün zihniyetine uymayanlarını kabul etmemekte, tenkid etmekte elbette devam edeceğiz. Bizim maksadımız, tenkid hürriyetini,vicdan hürriyetini, fikir hürriyetini takyit etmek (sınırlandırmak) değil, tahkir ve terzil hürriyetini kaldırmaktır. Biz bunu istiyoruz. (Soldan bravo sesleri)...

"Atatürk, demokratik inkılâbı tahakkuk ettirmemiştir. Yarıda bırakmıştır', dediğim zaman, benim gibi konuşan, üniversitede ders veren profesörlerin bu kânun çıktıktan sonra takip edileceğini bir hukukçu olarak isbat etmek lâzımdır. Aksi takdirde bu kânunun reddi için demagoji olduğuna hükmetmemek icab eder. Böyle bir şey yoktur, arkadaşlar. Tenkid hürriyetini kaldırmıyoruz, hakâret ve terzil hürriyetini ortadan kaldırıyoruz."

Menderes'in değerlendirmesi ve kânunun "ne demek olduğu" yolunda yaptığı yorumlar daha sonraki yıllarda dikkate alınmamış, demokrasilerde kânun koyucu olan Meclisin hedef aldığı hususlar farklı bir şekilde gerçekleşmiş, kânun bazı kişilerçe alabildiğine istismar edilebilmiştir.

HİTLER—Balıkesir milletvekili Ali Fahri İşeri, Hitler'i misâl göstermişti.

BEHZAT BİLGİN—Atatürk dahi olsa bir şahsı korumak için böyle bir kânun çıkarmak hukuk prensiplerine aykırıdır.

Bahis mevzuu kânun tasarısına karşı olan milletvekillerinin serdettiği fikirlere cevap veren Başbakan Adnan Menderes, tasarıda yer alan gerekçelerin tenkid edilmesi üzerine, "Esbâb-ı mûcibenin yazılmasında zühul veya hatâ olabilir. Hükümetin ifade ettiği mânâda mütâlea etmek icab eder" diyordu. Mebusların bilhassa üzerinde durdukları, tasarının "ifade hürriyetini sınırlandırdığı" görüşüne karşılık Menderes, "Biz Atatürk'ün inkılâplarını, yaptıklarını, yapmadıklarını konuşabiliriz. Tek parti, tek şef vecizesi varsa, tatbikatta varsa elbette bunları müdâfaa et-

"Milletin inançlarına uymayan devreleri kabul etmek imkânsızdır" denmişti.

mekte kendileriyle beraber değiliz" şeklinde konuşuyordu.

Diyarbakır mebusu Yusuf Azizoğlu, bahis mevzuu kânunun hukuk prensiplerine aykırı olduğunu söylüyordu:

"Arkadaşlar, bir hukukçu değilim, dünyanın başka cemiyetlerinde de tedvin edilmiş böyle bir kânun var mıdır, bilmiyorum.

"Fakat mantık ve iz'an bana şunu gösteriyor ki: Böyle bir kânun herşeyden evvel hukuk meſhumunu, hukuk prensiplerini, fikir ve vicdan hürriyetini zedeler mâhiyettedir.

"Bu itibarla Atatürk'ün de bütün düstur ve görüşleri, karar ve hareketleri kanaatımca yüzde yüz hatâdan sâlim ve her türlü tenkid ve ıslah ihtiyacından münezzeh değildir."

Atatürk'ü üç safhada mütâlea eden Yusuf Azizoğlu, bu devreler hakkındaki değerlendirmesini de anlatarak, tasarıya bir de bu perspektiften bakılmasını istiyor:

"1.Millî Mücâdele kahramanı, cumhuriyetin kurucusu Atatürk.

2. İçtimâî düşünüşler, inanışlar ve hareketler sahibi Atatürk.

3. Devrinde yüzde yüz duruma hâkim ve kâdir idareci Atatürk.

"Onu birinci safhasında takdir etmeyen, ona sonsuz hayranlık ve minnettarlık duymayan bir Türk vatandaşının bulunduğunu asla kabul etmiyoruz.

"Fakat ikinci ve üçüncü safhasında, ona taparcasına inananlara rağmen bu milletin inanışları, âdetleri ve an'aneleriyle bağdaşmayan bazı hatt-ı hareketleri bulunduğunu söylemek realitenin bir icâbıdır. Hele idare bakımından demokratik bir zihniyetle o devri ideal kabul etmek imkânsızdır.

"İnkılâplarına ve eserlerine gelince, bunların içinde hakikaten millete mâl olmuş, en ufak bir sarsıntı ihtimâli bulunmayanları ekseriyettedir. Meselâ Cumhuriyetin ilânı, saltanatın ilgâsı, yeni harflerin kabulü gibi.

"Fakat bunlara rağmen iyi ve kötüyü kül (bütün) hâlinde 'Atatürk'ün eseridir' diye kimsenin kimseye zorla kabul ettirmeye hakkı yoktur.

Totaliter rejimde olur

"Ve bu hal demokratik anlayışla asla kâbil-i telif değildir. İyiye iyi, kötüye kötü diyebilmek insan olmanın haysiyeti, fikir hürriyetinin en büyük nimetidir. Filhakika şekl-i zâhiride (görünüşte) tasarıda böyle bir ruh ve böyle bir mânâ olmadığı iddiâ edilebilir. Fakat onun tatbikatı vatandaşlar için devamlı bir huzursuzluk ve üzüntü kaynağı olacaktır."

Atatürk'ün yaptıkları hakkında tarafsız bir şekilde iyi-kötü değerlendirmesini yapmak şöyle dursun, onun kendi el yazılarıyla belirttiği din, Allah, Peygamberimiz ve Kur'an hakkındaki görüşlerini neşreden yayın organları hakkında bile 5816 sayılı kânuna muhalefetten dâvâ açıldığını hatırlayacak olursak, Azizoğlu'nun yukarıda işaret ettiği mahzurlarda ne kadar haklı olduğu ortaya çıkacaktır.

Azizoğlu, "bir şahıs hakkında kânun çıkarma"yı da şöyle değerlendiriyordu:

"Atatürk gibi emsalsiz bir kahraman için bile olsa bir şahsı istihdaf eden (hedef alan) böyle bir kânun, ancak Ortaçağ zihniyetinin, totaliter rejimin kânunu olabilir. Fakat bu

● Kânunun çıkarılmasını isteyenler kurdukları mürettep hâdiseleri, kânun daha Meclisten çıkmadan durdurmuşlardı. Bunu Ağaoğlu, "Fakat, millet içinde bir kaç meczup, mecnun, hâin insanlar bulunmaz mı?" diye anlatıyor.

memlekette her türlü sun'i kayıtlardan azâde, fikir ve vicdan hürriyeti ve demokratik bir hava getirmek gibi tarihi bir vazife yüklenmiş ve bu yoldan asla ayrılmamak mecburiyetinde bulunan 9. TBMM'nin kânunu olamaz."

Demokrat Parti mebusu Azizoğlu, şahıslar için kânun çıkarmanın ileride âdet haline gelebileceğini belirterek, bununla ilgili bir endişesini de şöyle ifade ediyordu:

"CHP'de İnönü için çıkarır"

"Eğer biz kânunu kabul edersek, — Allah bu milletin başına öyle bir hüsran getirmesin— bir gün tekrar Halk Partisi bu memlekette iktidara gelirse... (sağdan gürültüler, inşallah seçimle geleceğiz, objektif konuşalım sesleri) Objektif konuşuyorum. Evet eğer Halk Partisi iktidara gelirse bugün günahkâr bir insan olarak tanıdığımız İnönü için de aynı mâhiyette bir kânun teklifi getirmeyeceğini bana kimse temin edemez. Böyle bir vâkıa karşısında prensip itibariyle, itiraz için bir esbâb-ı mûcibe serdedecek durumda olabilir misiniz? Kanaatımca bu kânun kötü ellerde Atatürk'ün yüksek şahsiyetini âlet edenlerin vatandaşları huzursuzluk içine sürüklemek, bir baskı âleti olmak ve âmme vicdanını rencide etmekten başka ameli bir fayda ve mânâ doğuramaz."

Azizoğlu'nun sanki kânundan sonra olacakları görmüş gibi konuşması gerçekten dikkat çekicidir. Demokratik prensiplere bağlılıktan kaynaklandığına inandığımız bu sözlerini, ileri görüşlülüğünün bir örneği olarak görmek yanlış değildir:

HALİDE EDİP ADIVAR—Tasarıya karşı çıkan Adıvar, "Ben hâlenbiz beyanımla bu tasarıyla hem de şiddetle geçmesini istemekle beraber, silâha ve mantıkla, memlekette istibdâd, fikir hürriyeti gibi bir çok şeyler düşünürken "hayır diyorum" şeklinde görüşünü belirtmişti.

"Atatürk'ü takdir edenlerin, hayranı olanların, başka görüş ve anlayış sahibi olanlar üzerinde baskı yaparak fikirlerini kânun yoluyla kabul ettirmeleri ise hiç bir zaman tecviz edilemez.

"Hiç şüphe etmiyorum ki, böyle bir tedbir ve karar herşey ve herkesten evvel o büyük adamın ruhunu tâzip edecektir. Çünkü bu kânunla biz bilerek veya bilmeyerek, fakat mutlaka yersiz ve haksız olarak şunu demek istiyoruz ki, 'Bu memlekette Atatürk'ün mânevi varlığını ve onun eserlerini ayakta tutmak için artık zor kullanmaktan başka çâre kalmamıştır.' Bunun mânâsı budur!"

●"Kânunu kabul etmezsek Atatürk'ü kânunla sevdirmek gibi bir hafiflikten kurtuluruz."

Kânun tasarısının ilk müzâkere târihi olan 4.5.1951'de konuşanlar arasında Çanakkale mebusu Süreyya Endik de vardı. Endik'in dikkatini çeken husus ise, hükûmet üyelerinin "telâş ve evham" içinde olmalarıydı. Zamanla sebepleri daha iyi anlaşılacak olan hükûmet üyelerinin tavırları hakkında Endik'in intibâları şöyle:

"Hükûmetin getirdiği kânun teklifinin Adalet Komisyonundaki bir kısmı müzâkerelerini takip ettim. Hemen şunu belirteyim ki, bütün kadrosu ile aşağı yukarı komisyona gelmiş olan hükûmeti büyük bir telâş içinde, hattâ arkadaşlar, evham içinde gördüm. Ancak arkadaşlar, hükûmetin bu kânun üstünde ısrar etmesine bir türlü mânâ verememiş bulunuyorum.

"Bu kânunu kabul etmekte istifademiz yoktur. Belki hukukçu arkadaşlarımızın öne sürdükleri gibi, hukuk esaslarını zedelemiş olacağız. Türk milletine dolayısıyla vurmak istediğimiz mürteci damgasının önüne geçeceğiz. Atatürk'ü bu kânunla sevdirmek gibi bir hafiflikten kendimizi kurtarmış olacağız. Binaenaleyh ben bu kânunun bu Meclisde kabul edilmemesini temennî ediyorum."

Kânun teklifine karşı çıkan İzmir mebusu Behzat Bilgin, aleyhte olmasının gerekçelerini açıklarken, bilhassa istismar edileceğine ve maksadından farklı bir şekilde kullanılacağına işaret ediyor. Bilgin, bu hususta geçmişten örnekler de veriyor:

"Uzun zaman tek partî, 'cumhuriyet' diye; vicdanlar üzerinde tazyik, 'laisizm' diye; şef sistemi, 'demokrasi' diye; iktisadî istibdâdın bir şekli olan devletçilik 'bilmem ne' diye kamufle edilmedi mi? Ve şimdi Atatürk'ün adına hürmet bahânesiyle yine bunların ve bunlara benzer şeylerin korunması, yine hürriyetlerin tahdidi istenirse, bizim vereceğimiz bir tek cevap kalır: Hayır!

FERİT ALPİSKENDER— "14 Mayıs hakkın şerre galebe çalmasıdır" diyen Alpiskender "Bu itibarla 9. TBMM'nin hiç bir ferd için imtiyaz ve hiçbir şeye tahakküm tanımaması lâzımdır. Meclis kânunları umumî bir ihtiyacın ifadesi olarak ele alır" dedi.

"Arkadaşları Diğer bir itiraz da demokrasinin kendi saflarından yükseldi. Bu kânunun aleyhinde bulunan Adalet Komisyon raporunda zikredilen görüşleridir. Buna göre, 'Velev ki Atatürk dahi olsa bir şahsı korumak için böyle bir kânun çıkarmak hukuk prensiplerine aykırıdır.' "

Behzat Bilgin konuşmasında, aynı tasarıyı, "prestij" ve "hukuk" yönünden de tahlil ediyordu:

"Atatürk'ün maddeten ve mânen kurtardığı bu vatanda, velev bir kaç soysuza ve üç beş akılsıza karşı bile olsa, onun mukaddes hâtıratını korumak için bir kânun yapmak zaruretine düşmek hepimize girân (ağır) gelir.

"Kânunun ferde değil, umuma şâmil olması lâzımdır. Bunu hiç bir zaman inkâr etmeye imkân ve ihtimal yoktur. Kânun ve cezâ verirken, ne himâye ederken ferdi fertten ayırmaz. Bu bakımdan fert için kânun yapılamayacağı, hiç bir ferde—velev Atatürk de olsa—Türkiye Cumhuriyetinin kânunları ile hususî imtiyazlı bir himâye bahşedilemeyeceği muhakkaktır."

Halide Edip: Atatürk putlaştırılacak

● DP İzmir Milletvekili Halide Edip Adıvar, kânunla Atatürk'ün putlaştırılacağını belirterek karşı çıkıyordu.

M.Kemal Paşayı İstiklâl Harbinin verildiği yıllarda çok yakından tanıyan DP İzmir milletvekili Halide Edip Adıvar da kânun tasarısına karşı çıkıyordu. Tasarı aleyhinde Mecliste yaptığı konuşmada, bahis mevzuu kânunun Atatürk'ü "putlaştıracağını" ileri süren Halide Edip, hissen tasarıya taraftar olduğunu, ancak mantıken kabul edemediğini belirttiği konuşmasında şunları dile getiriyor:

"... Fakat bunun için yeniden bir kânun yapmak Atatürk'ü târihten önceki Asuriler, Babillilerin yaptığı gibi Allahlaştırılmış, putlaştırılmış insanlar arasına koymak isteyen bir kânun aleyhinde düşünen ve buna taraftar olmayan arkadaşlarımız vardır.

"Bu milleti Atatürk yoktan var etmiş değildir, Atatürk bu milletin evlâdıdır. (Bravo sesler)."

Kânun tasarısında yer alan ifadeler Halide Edip'i de endişeye sevketmektedir:

"Bir taraf, Anayasamız ahkâmına göre inkılâpların muhafazası ve vikâyesi için cezâ kânununda yeterli müeyyide vardır, diyor. Bunlar kâfidir diyor. Diğer taraf, hiç bir müeyyide yokmuş gibi, 10 sene hapis, ağır hapis cezâsına kadar varan hükümler teklif etmektedir. Maamafih 10 sene olduğu için değil, 20 sene olduğu için değil, tasarıda ifade edilmek istenen şeyin hiç vâzih olmaması, hepimizi heyecana, tereddüde ve şüpheye düşürmektedir.

"Müsaade ederseniz bu inkılâplara cumhuriyet inkılâbı, Türk milletinin inkılâbı diyeyim. Gerçi bunun son safhasını ve en yüksek şeklini Atatürk vermiştir. Fakat Atatürk de bu memleketin evlâdıdır. İnkılâplar da bu milletin inkılâbıdır.

"Put gibi tapmak

"Birinci tarafa göre, cezâ kânunundaki hükmü bir tarafa koyarak sadece heykel kırmak veya cumhuriyetin bânisi Atatürk'e dil uzatmak gibi bir saygısızlığın önüne geçmek için yeni bir kânun yapmayı bir Şark zihniyetinin mahsulü diye telâkki ederim. (Sağdan alkışlar.) Yâni kablettârih (tarih öncesi) put hâline gelen ve bugün yerlerinde yeller esen eski saltanatlar devrinde şahsı ilâhlaştırmak ve onlara adetâ bir put gibi

REFİK ŞEVKET İNCE—Teklif bahsinin tehlikede olması karşısında gösterilen hassasiyet çok şükran-ı mucibtir. Bugün hâkimiyetimizi muhtemel [illegible]

"İnkılâbların tâdili elzem"

tapmak zihniyetinin tekrar hortlaması yine bu gibi geliyor.

"Yani Atatürk'ü bir put hâline sokmak, inkılâpları adetâ müstehâse [fosil] hâline getirmektir. Ve bu tenkid hürriyetine mâni olacak, bizim ileriye doğru gitme hareketimize de engel olacaktır."

Adıvar, Meclisde yaptığı konuşmasının bir yerinde, Menderes'in "tenkid hürriyetinin kaldırılacağı" endişesine karşı verdiği cevaba temas ediyor:

"Gerçi bu tenkid meselesinde muhterem Başbakan son celsede, 'Bu vârid değildir, tenkid her zaman hürdür, herkes istediği gibi tenkid edebilir' dediler. Buna karşı da bazı aksülameller oldu. Hepimiz sayın Başbakanın sözünde duracağına ve söylediğine kalben inandığına emin bulunuyoruz. Fakat aziz arkadaşlar, insanlar ve bilhassa iktidarlar fânidir, elden ele geçer. Nasıl şahıs gelir, nasıl iktidar gelir, ne şekilde kânunlar çıkarır, bunları bilmek imkânı yoktur. Ve bu arkadaşlara göre, bu tasarı, demokrasi zihniyetinin ölümü demektir. (Sağdan bravo sesleri)."

"İnkılâplar tâdil edilebilir"

Tasarının istikbâlde nasıl bir mesele çıkarabileceğini tahmin eden Adıvar, "İnanıyorum ki, inkılâplarımızın bazılarının bünyemize ve ihtiyacımıza ve dünya şartlarına göre icâb ettiği zaman tâdil edilmesi elzemdir ve zaruridir" görüşünü savunarak konuşmasını şöyle bağlıyor:

"Bunun içindir ki ben hissimle, heyecanımla bu tasarının, hattâ şiddetle geçmesini istemekle beraber, sükun ve mantıkla memleketin istikbâli, fikir hürriyeti gibi bir çok şeyler düşünürken "hayır" diyorum.

DP Çankırı milletvekili Kâzım Arar meselenin farklı bir yönüne işaret ederken, tek parti diktasına son verilen 14 Mayıs târihiyle kânun teklifi arasındaki tezâda dikkat çekiyor:

"Atatürk'ün kapatılacak, gizlenecek, söylenmesinden tevakki edilecek [çekinilecek] bir tarafı mı vardır ki, milletin ve matbuatın ağzını kapatalım. Hem öyle ki o büyük adamın devrinde bile konuşamadığımız demokrasi inkılâbının tahakkukundan sonra Demokrat Parti iktidarının büyük meclisi, onun muzaffer mümessilleri, siz milletvekilleri tarafından memleketin kurtarıcısı olduğu kadar hürriyetin de yaratıcısı büyük ve aziz Türk milletinin ağzına 14 Mayıs armağanı olarak bir kilit mi takalım?

"Muhterem arkadaşlar, ben şahsen böyle bir kânunu büyük Ataya saygısızlık kabul ediyorum. Bu kânunun mânâsı, 'Türk milleti sana saygısızlık göstermeye başladı. Amma biz bunu kânunla önledik' demek olmaz mı?"

NURETTİN ERTÜRK— Antidemokratik kânunları ayırıp çıkarmak gibi çok mühim bir iş yaptığımız bir sırada yine antidemokratik bir kânun çıkarmak çok hazindir. Anayasaya aykırı bir kânun çıkarıp kötü bir çığır açmakla Atanın aziz ruhunu tâciz etmeyelim.

"Yasak aleyhtar toplar"

"Diğer arkadaşların dediği gibi bu teklif Anayasaya aykırıdır. Atatürk'ün en büyük eseri olan Anayasayı ihlâldir.

Reddedilen tasarı nasıl kânunlaştı?

"Her men edilen husus, daha ziyade aleyhtar toplar. Bence bu kânun Atatürk'ün lehine değil, bilâkis aleyhine netice verir. Tasarının reddine ben de taraftarım."

"Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar"la ilgili kânun teklifinin ikinci defa müzâkere edildiği 7 Mayıs 1951 târihinde konuşan DP Diyarbakır mebusu Ferit Alpiskender, mevzuu üç nokta üzerinde tahlile tâbi tutarak bunları şu şekilde sıralıyor:

"1-Bu kânun Anayasaya aykırı mıdır, yoksa uygun mudur?

"2-Bu kânun 14 Mayıs büyük Türk inkılâbına uygun mudur?

"3-Bu kânun Atatürk'ün bu memlekette kurulmasını istediği düşünceye uygun mudur? Yani onun ruhuna uyuyor mu? Bu üç bakımdan kânunu tedkik etmemiz icab eder. Aksi takdirde yalnız seçmenlerimize, vicdanlarımıza karşı değil, târihe karşı da mahcup olarak bu sakafın [çatının] altından çıkmış oluyoruz. (Bravo sesleri)

"Muhterem Başvekil, 'Bu kânun anayasaya aykırı değildir' dediler. Bu suretle ya bu hususta konuşan arkadaşlarımızı iyi dinlemediler, yahut da bu kânunun Anayasaya uygun olduğunu isbat edemediler. Bilhassa, 'Bu kânun Anayasaya uygun olmadığı isbat edilmedikçe bu kânunun reddini isteyenler, ancak demagoji yapmıştır' buyurdular."

Alpiskender, daha sonra tasarıda yer alan ve çok kimsenin gözünden kaçan bir noktaya parmak basıyor:

"[Tasarının] 1. maddesinde, 'Resim, heykel, büst gibi Atatürk'ü temsil eden eşyayı veya Atatürk hakkındaki sâir eserleri tahkir veya tezyif maksadıyla bozan, kıran, kirleten veya her ne suretle olursa olsun bunlara tecâvüzde bulunanlar hakkında da aynı ceza verilir' diyor.

"Arkadaşlar görüyorsunuz ki, büst, heykel değil, 'sair eserler' diyor.

"Halk Partisi de Atatürk'ün sâir eserleridir. Atatürk'ün nutku da Atatürk'ün sâir eserleridir. (Soldan bravo sesleri, alkışlar) Atatürk'ün Türk dili hakkındaki görüşleri de Atatürk'ün sâir eserleridir. Atatürk'ün Türk müziğinin alacağı şekil üzerindeki görüşleri de yine Atatürk'ün sâir eserleri cümlesine girer."

SAYFALAR ARASINDA

Atatürk mason mu?

14 Aralık 1986'da Hür ve Kabul edilmiş Masonlar Locasının balosu İstanbul Sheraton Otelinde yapıldı. Baloda hoşça vakit geçiren Mason biraderler arasında enteresan konuşmalar cereyan etti. Masonlar Locası Başkan Yardımcısı Süha Aksoy, "Büyük bir ihtimalle" dedi, "Atatürk'ün de mason olduğu düşüncesindeyim. Ancak, şu ana kadar yaptığımız araştırmalarda, Atatürk'ün de mason locasına kayıtlı olduğuna dair belge bulamadık."

1980 yılından sonra "icraatlarını" rahatlıkla sürdüren ve "kamu yararına çalışan dernekler" statüsüne sokulan Mason derneklerinin İstanbul Sheraton'daki balosunda daha nice enteresan konuşmalar geçti. Mason Locası Başkan Yardımcısı Süha Aksoy, Müslüman mahallesinde salyangoz satarcasına şöyle devam ediyor:

"Cumhurbaşkanı, başbakan ve meclis başkanı mason olsalar, ülkemiz daha iyi olacaktır."

Alpiskender: Hiç bir eser tenkidden vâreste değildir. Çünkü hiçbir şahıs lâyuhtî (hatâsız) değildir. Bunu iddia edenler ancak papalardır.

"Demokrat Parti ata bindiği zaman elinde taşıdığı bayrak, en mühim bir madde olan, Anayasaya aykırı olan maddeleri ortadan kaldırmaktı. Biz bugün iktidar mevkiine gelmekle bundan asla vazgeçmiş değiliz" diyerek, DP'nin varlık sebebine işaret eden Alpiskender, daha sonra şöyle devam ediyor:

"2-Atatürk Aleyhinde İşlenen Suçlar hakkındaki bu kânun, 14 Mayıs inkılâbına aykırıdır.

"Nihayet Cumhuriyet devrinde kimse iddiâ edemez ki, tam bir demokratik idare kurulmuştur. Cumhuriyet târihinde bir takım ileri ve geri hareketler olmuştur. Bu hareketler nihayet bir zümre hâkimiyeti ve bir şahıs hâkimiyeti hâlinde idi. 14 Mayıs ise, bir şahıs ve zümre hâkimiyetine son veren bir inkılâptır.

"Arkadaşlar, 14 Mayıs inkılâbı mâkûlün gayr-ı mâkule, hakkın şerre galebe çalması... Bu itibarla 9. TBMM'nin hiç bir ferd için imtiyaz ve hiç bir şeye tahakküm tanınmaması lâzımdır. 9. TBMM, kânunları, umumi bir ihtiyacın, zaruretin bir ifadesi olarak ele alır.

"3-Üçüncü olarak üzerinde duracağımız nokta, Atatürk'ün bu memlekette teessüsünü istediği rejime, zihniyete uygun olup olmadığıdır.

"Atatürk vefat etmeden önce yanındakileri çağırmış ve demiştir ki, 'Târih benim için hiç olmazsa üç satır yazacaktır, iki satırının lehimde olduğunu biliyorum; üçüncüsünün lehde olduğunu kabul etmiyorum.'

Menderes kendine yazık eder

"Arkadaşlar bu demokrat bir ruhun ifadesidir. Hiç bir asker tenkidden vâreste değildir. Çünkü hiç bir şahıs lâhuyti (hatâsız) değildir. Bunu iddiâ edenler ancak papalardır.

"Müsaadenizle bir nokta üzerinde daha durmak istiyorum. O da, bilhassa bu Meclisin serbest çalışması ve kendi hür iradesini tecelli ettirmek için çok samimi ve içten gelen çalışmaları karşısında bir takım matbuatın takındığı nâhoş neşriyattır."

Yozgat milletvekili Avni Doğan'ın "Adını söyle" demesi ve Meclisten "Hangi gazete?" seslerinin yükselmesi üzerine "O gazete, Zafer gazetesi" diyen Alpiskender, daha sonra Menderes'in kânun lehinde konuşması karşısında, Başbakanla ilgili olarak şunları söylüyor:

"Adnan Menderes bundan evvel tek partiye ve tek parti sistemine karşı bayrak açmış, siyasi hayata muhalif bir partiye girmekle atılmış, Serbest Cumhuriyet Fırkasının Aydın Başkanlığı ile işe başlamıştır. Çıraklığını Serbest Cumhuriyet Fırkasında, kalfalığını Halk Partisinde yapmış, ustalığını Demokrat Partide bulmuştur. (Bravo sesleri, alkışlar).

"Adnan Menderes düne kadar Demokrat Partinin Türk milletine tercüman olan fikirlerini yayan bir sözcüsü idi. Bazen öyle saygı ve sevgi telkin ediyordu ki, bu milletin kükremiş bir imânı hâlini alıyordu. Adnan Menderes, 14 Mayıs Türk mahrekinin çizdiği yoldan yürüdüğü müddetçe bu milletin sevgilisi olarak kalacaktır. Fakat bu kürsüden 64'lerden, 61'lerden... (bravo sesleri, alkışlar) bahsederse, o zaman Adnan Menderes, bu müstesna ve yüksek kıymetini herhalde kaybetmiş olur. Aksi takdirde kendini harcamış olur. (Soldan bravo sesleri, şiddetli alkışlar.)"

Atatürkçüler de "Tenkidi kaldırmıyoruz" diyorlardı

"Atatürk'ü Koruma Kânunu" hakkında lehte konuşan milletvekilleri görüşlerini açıklarken, aleyhteki mebusların dile getirdikleri endişeleri inkâr etmiyorlardı. Ancak onlar, ya bahsedilen endişelerin meydana gelmeyeceğine inanıyorlar, ya da kânunun istismara imkân vermeyecek bir şekilde düzenleneceğini iddiâ ediyorlardı. Tasarı lehinde konuşan Niğde milletvekili Hüseyin Ülkü'nün görüşleri de bu tesbitimizi doğruluyor:

"İşte biz de bütün milletimizin sevgilisi, inkılâplarımızın sembolü olan, dâim de böyle kalacağına kâni olduğum Atatürk'ümüzün heykeline, resmine, büstüne saygı ve eserlerini korumak vazifesini yapmak istiyoruz. Bunu isterken Atatürk'e hiç bir zaman yeni bir imtiyaz, yeni bir hak vermiş olmuyoruz. Yalnız günün birinde vatanın muhtelif köşelerinde bilindiği gibi Atatürk'ün heykeli, resmi, büstü taarruza uğruyor. Heykeller kırılıyor, resimler yırtılıyor, büstler çukura atılıyor da bunu ehemmiyetsiz bir zâbıta vakası olarak telâkki etmek icâb ettiğini söylemek istiyorlar.

"İşte arkadaşlar bizim tasarı aleyhinde bulunan arkadaşlarla ayrıldığımız nokta burasıdır. Biz bunları, azda olsa, muvakkat bir zaman için de olsa tecviz edemeyiz. Onların hareketini ehemmiyetsiz telâkki edemeyiz. Biz, Atatürk'ün büstlerini, heykellerini, resimlerini, gözümüz gibi muhafaza etmeyi, canımız kadar aziz bilmeyi ve onu korumayı çok üstün vazifelerden sayarız."

Sözün burasında Hüseyin Ülkü'nün "Anayasaya aykırılık" meselesine dikkat çekmesi enteresandır. Tasarıyı savunan Ülkü bile aşağıdaki cümlelerde şu görüşü belirtiyor:

ARAR— Atatürk'ün gizlenecek bir tarafı mı var ki milletin ve basının ağzını kapatalım?

"Asla imtiyaz yok"

"Son olarak üzerinde hepimizin hakikaten titizlikle durmak ve şiddetle müdâfaa etmek istediğimiz nokta Anayasaya aykırı olup olmadığı meselesidir. Hukukçu bir arkadaşınız değilim. Hakikaten Anayasamız herşeyin üzerindedir. Ona herkes gibi ben de rîâyetkâr olmaya mecburum."

Daha sonra konuşan Komisyon sözcüsü Refik Şevket İnce, kânunun Atatürk'e has olmadığını, ona taarruz edenleri hedef aldığını, hiç kimse için imtiyaz getirmediğini söylüyor. Manisa mebusu İnce'nin, tasarıya taraftar olduğu halde "tenkidi kaldırmadıkları" hususunda hassasiyet göstermesi dikkat çekicidir. Bugün basında çıkan bazı objektif tenkidlerin veya onun hayat safhasından aktarılan yaşanmış hâdiseleri, "Atatürk'e hakâret edildiği" iddiasıyla mahkemeye mevzu olmasına, kânun koyucu olan" Meclisin ve müzâkerede konuşan İnce'nin görüşleri açısından bakmak gerekir. Kânunun lehinde olan mebusların ve aşağıya aldığımız İnce'nin görüşleri bu bakımdan çok mühimdir:

● **"Antidemokratik kânunları ayırıp çıkardığımız bir sırada, yine antidemokratik bir kânun yapmak ne hazindir."**

"Şimdi arkadaşlar, ben de kabul ederim ki, kânunun içerisinde, metninde bizleri olduğu gibi hâkimleri dahi aşağı yukarı endişeye düşürecek mutlak ibareler vardır. Ben şahsen muğlak (kapalı) ifadelerden çok içtinab eden (kaçınan) bir arkadaşınızım. Bu Meclisde çalıştığım müddetçe dâima sarih (açık) olunmasına ve bilhassa cezâ bahislerinde fazla takdire gidilmemesine çalışmış bir arkadaşınızım.

"Atatürk eserlerine vâki tecâvüzlerde cezâ verilmesi prensibi kabul edilirse, ondan sonra kânunun mutlak ibâreleri ve cezânın azlığı çokluğu üzerinde durulabilir. Tâdil edilebilir, fakat prensibinin kabul edilmesi lâzımdır.

"Kânunlar, Anayasa'ya uygun olmalı"

"Tenkid hakkının tehlikede olması karşısında gösterilen hassasiyet, çok şükran-ı mucibtir (teşekkürü gerektiren bir durumdur). Bugün hâkimlerimizi matbuat tarafından vukû bulan hakâret dâvâlarında hakîkaten tenkid hakkına çok hürmetkâr görmekle iftihar ediyoruz. Bazı noktaları tehlikeye düşürecek bir kayıt bulunmasını hiç birimiz tecviz (kabul) edemeyiz. Bendenizce eğer bu kânun bizi o tehlikeye düşürecek ahkâmı hâizse metninden onları çıkarmak lâzımdır."

Sivas milletvekili Nurettin Ertürk, bahis mevzuu kânunun kabul edilmesiyle "kötü bir çığır açılacağını" belirtiyor ve şu noktalara dikkat çekiyor:

"Tasarının aleyhinde konuşanlar da en az lehinde konuşanlar kadar Ata'yı severler. Bendeniz de Zafer (gazetesi) ile birlikte bazı gazetelerin hücumuna mâruz kalmak ve kara listelerine girmek tehlikesi bahasına da olsa tasarının aleyhinde konuşarak Ata'nın kaleminden çıkan ve en büyük eseri olan Anayasayı müdâfaa edeceğim. Bundan dolayı bedbaht bir şahsiyetin duyacağı azabı değil, fakat vazîfesini yapmış bir insanın gönül ferahlığını hissedeceğim. Atatürk'ün eserleri, inkılâpları ve yüce şahsiyeti ileri sürülerek tasarının müdâfaası hatalı bir yoldur.

"Kânun yapmak selâhiyetini elinde bulunduran bu yüce Meclis, istediği zaman ve istediği şekilde kânun yapamaz. Kânunların da Anayasaya uygun olarak yapılması lâzımdır.

"Biz 6. ve 103. maddelerin sarahatı karşısında bu tasarıyı Anayasaya aykırı görüyoruz.

"Arkadaşlar lisanımızda 'ölü kişi-sağ kişi' tâbiri kullanılmaktadır. Atatürk de ölü kişi olduğundan bunun aleyhine işlenen suçlardan dolayı hususi bir kânun tedvini (yapılması) Anayasanın 69. maddesine münâfi olur kanaatindeyim."

Nurettin Ertürk de, mevcut cezâ kânunuyla meseleye çâre bulunması gerektiğine işaret ediyor:

"Cezâ kânunumuzdaki mevcut hükümler inkılâplarımızı korumaya kâfi gelmiyorsa ve bu hükümlerin noksan tarafları varsa, bunları tâdil ve ıslah etmek mümkündür. Yoksa ahlâk prensiplerini kânuni müeyyidelerle tesis ve himâye etmek bu Meclisin yaratacağı bir hukuk değildir. Adalet Komisyonumuzun bu mucip sebebe dayanan raporu gelecek nesillere iyi bir örnek olmayacaktır.

"Antidemokratik kânunları ayırıp çıkarmak gibi çok mühim işler yaptığımız bir sırada, yine antidemokra-

"İhtimâller üzerine hüküm bina edilemeyeceği gibi kânun da vaz' edilemez."

tik bir kânun tedvin etmek çok hazindir.

"Bir vatandaşa yazı ile veya sözle yapılan hakâret veya bir vatandaşın resim, heykel ve büstüne vâki bir tecâvüzle, Atatürk'e yapılan tecâvüzü, bilgi, anlayış ve dirayetlerinden asla şüphe edemeyeceğimiz Türk hâkimlerine bırakmak yerinde olur.

"Anayasaya aykırı bir kânun çıkararak, kötü bir çığır açıp büyük Atanın aziz ruhunu tâciz etmeyelim."

Isparta mebusu Said Bilgiç, tasarıya gerekçe olan büst tecâvüzlerini mevzu ettiği konuşmasında, iddiâ edildiği gibi "hedefin inkılâplar olmadığını" söylüyor:

"Muhterem arkadaşlar! Adalet Komisyonu raporunda şöyle bir mütâlea vardır: 'Mütecâvizleri harekete geçiren kuvvetler şahsî bir düşmanlığın tesiriyle hareket etmemektedirler. Hedef inkılâplardır, teceddütlerdir. Türk milletinin hürriyetlerine ve aziz Türk vatanına ve onun Kemalist rejim ve inkılâbına kasdolunmaktadır.'

"Bu mütâlea ilmî olmaktan daha çok hissîdir. Zira şimdiye kadar Atatürk'ün heykellerine ve büstlerine 12 tecâvüz vak'ası tesbit edilmiş ve bunlardan ancak ikisinin fâili meydana çıkarılmıştır. Bu fâillerin de ne gibi bir sâikle ve maksatla hareket etmiş oldukları hususu meçhulümüzdür. Muharrik (kışkırtıcı) mâlûm değildir. Gâye mâlûm değildir. İhtimaller üzerine hüküm bina edilemeyeceği gibi kânun da vaz' edilemez. Fâili mâlûm hâdiselerden biri Kırşehir'

Kânunlar normal vatandaşlar için eşitliğe dikkat ...

●"Cumhuriyet, tek parti, tek şef ve ısmarlama Meclis değildir. Rejimlerin şahıslara izâfesi faşistlere yaraşır."

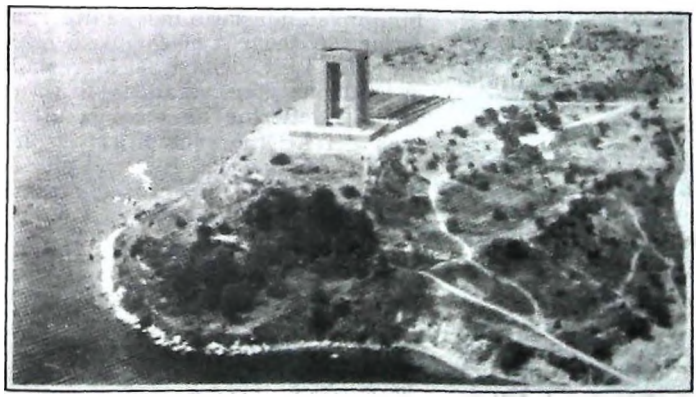
deki tecâvüz hâdisesidir. Gazeteler bu hâdisenin, büstün bulunduğu mahalde bekçilik yapan bir şahısla arası açık olan bir sarhoşun bekçiden intikam almak gâyesine mâtuf olduğunu ifâde ettiler. Bu haber yanlışsa, hareket inkılâplara aleyhdar bir zümrenin tahrikî ve teşvikî neticesi ise Hükümet bu cihetî açıklamalı ve delillerini yüksek heyetinize bildirmelidir. Tasarı Meclise getirilirken mevzubahis hâdiselerden hiç olmazsa 3 ilâ 5'inin fâili meydana çıkarılmış olmalı ve bunların kasıtları mahkeme kararıyla tebellür etmiş (ortaya çıkmış) bulunmalı idi. Bugün ise ortada tek fâil vardır; o da düşmanı olduğu bekçiden intikam almak isteyen sarhoştur.

"Gelenlerin keyfî için geçmişe sövenlerin devrini epeyce geride bıraktığımıza kânîim. Fâtihlere, Kânunîlere, Yavuzlara büyük küçük adamlarımıza küfredilmiş, fakat biz susmuşuzdur. Bu sususş, onların büyük kıymetlerinden, tarihî tenkid hududu hâricine çıkarmayı istihdaf etmemekte, tarafsız tenkidlere, hükümlere sed çekmemektedir denilmektedir.

"Atatürk melek değil"

"Târihçi, târihe mâl olmuş bir şahsiyetin beşerî zaafları, iptilâları üzerinde durabilir. Büyük Mustafa Kemal melek değildi, o da insandı. Belki onun da bazı beşerî zaafları vardı. Târihçi böyle bir nokta üzerinde durursa, tasarıda tâyin edilen cezâdan kendisini kurtarabilecek midir? Yine komisyon raporunda, 'Büste tecâvüz Kemalist rejimine tecâvüzdür' deniliyor. Komisyonun Kemalist rejim tâbirinden ne anladığı da cidden sorulmaya değer. 'Türkiye devletinin şekli bir cumhuriyettir.' Biz onu biliyoruz. Bu cumhuriyetin de tek parti, tek şef ve ısmarlama Meclis devrinin zihniyeti ile de kâbil-i telif olmadığı kanaatindeyiz. Rejimlerin şahıslara izâfesi, faşistlere yaraşır.

"Tasarı, kânun hâlini aldığı zaman, böyle bir cümle sarfedecek olursam, cezâdan kendimi kurtarabilecek miyim? Komisyon sözcüsü izah etmelidir. Bilhassa arkadaşlar, tasarının nâçiz görüşüme göre, müdâfaası hiç kâbil değildir. Ne kalem sahibinin, ne de târihçinin dilini bağlamaya

Bu âbide Çanakkale'yi geçilmez yapan 260 bin şehidin hâtırasına dikildi. Arabî târihe kasdiyle olmasa bile bilgi karıştırarak, Çanakkale Geçilmez mâvî rengini kanla boyayan bu askeri kahramanlar olmasaydı, İstiklâl Harbinde hangi vatan kurtarılabilirdi? Bu mânâsız şehitler ordusu için dikildiğinde âbideyi tahribin cezâsı üç aydan beş yıla kadardır. M. Kemal Atatürk'ün bâkî ve heybetine yapılan tecâvüzün cezâsı bir günden başlamakla on beş yıla kadar çıkabilmektedir. Bunun eşitlik prensibine uygunluğunu söylemek mümkün mü?

● **Ali Fahri: Atatürk'ün kusurları yok mudur? Bu milleti tek başına mı kurtardı? Heykeller olmasa bu kânun da olmazdı.**

hakkımız yoktur. Arkadaşlar, bazı arkadaşların temas ettiler. Ben de huzurunuzda bir noktaya temas etmek istiyorum: Halk Partisinin tek parti olarak iktidarda bulunmuş olduğu bir devrede, onların Ulus gazetesinde başyazı yazan bir adamları vardı: Falih Rıfkı... Bu yazar, Meclisde mühim meseleler müzâkere edilmekte olduğu bir sırada, Ulus gazetesinde yazdığı yazılarla Şefin emrini empoze ederdi. O devri çoktan geçmiş bulunuyoruz. Eğer Mümtaz Faik Fenik de o yolu tekrarlamak istiyorsa çok aldanırlar."

Kocaeli Milletvekili Lütfi Tokoğlu ise yaptığı kısa konuşmada, "Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun Anayasa'ya aykırı olduğunu, bunun bir anayasa meselesi olarak tedkik edilmesi gerektiğini belirtirken; Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri de böyle bir kânuna lüzum görmediğine işaret ediyor ve gerekçe olarak da bir çok masum vatandaşların bu sebeple zindanlarda çürüyebileceğini gösteriyer:

"...Büyük adamların düşmanı da vardır, dostu da vardır. Fakat millete hizmet eden insanların dostları nihayetsiz denecek kadar çoktur. Peygamberler bile ellerinde mucizeleri bulunduğu halde, ne fenalıklar gördüler ve ne kadar tecâvüzlere uğradılar."

Ali Fahri İşeri, dünya târihinden misâl olarak Hitler'i gösterdikten sonra meseleyi Atatürk'e getiriyor ve Atatürk'ün hizmetleri yanında kusurları da olduğunu söylüyor:

"Bu geniş, hudutsuz sevgi ve itimada karşı Atatürk'ün kusurları yok mudur? Bu inkılâbı Atatürk tek başına mı yapmıştır? Bu memleketi, bu milleti Atatürk tek başına mı kurtarmıştır? Yoksa bir çok ordu mensupları, yüksek rütbeli ve küçük rütbeli mesâi arkadaşlarının bundan hisseleri, payları yok mudur? Bunların üstünde Türk milleti değil midir? Yalnız kendisine mâl etmek mi lâzımdır?"

Akdeniz sâhillerinde İslâm medeniyetini kuran Osmanlıların en büyük Kaptan-ı Deryâsı Barbaros Hayreddin Paşa'nın Beşiktaş'taki âbidesi de umumi kânunla korunuyor. Ama, Atatürk'ün heykel ve büstlerini korumak için hususi bir kânun mevcut. Bu da hukukun temel prensiblerinden olan "eşitliğe" aykırı!

Heykele tecâvüz, büste tecâvüz diyerek onları korumak maksadıyla kânun yapmanın gülünç olacağını ve bunun vatandaşların hak ve hürriyetlerine de tecâvüz olacağını söyleyen Ali Fahri İşeri, demokrasi idaresinde yaşandığına göre, vatandaşların hak ve hürriyetlerine de tecâvüz etmemek gerektiğine, söz hürriyetinin, vicdan, din ve yazı hürriyetinin de olacağına işaret ediyor ve "Bunları tahdit edemeyiz" diyor:

"Bu heykeller olmasaydı bugün böyle bir kânunla da karşılaşmayacaktık. Zaten bunlara tecâvüz edenler akıllı, şuurlu adamlar değillerdir. Esasen bunları yapanlar da hiç düşünmemişler midir? Bu millete târih boyunca hizmet edenler, kralları

● **"Pâdişahlar da kendilerine heykel diktirebilirlerdi. Milleti şahıslara taptırmamak için yaptırmadılar."**

ayaklarına getirenler ve diz çöktürenler, ahlâk ve fazilette, dünyaya örnek olanlar, dünyanın üçte ikisine sahip olanlar, karada gemi yürütenler, aşiretten imparatorluk kuran, ahlâkda, fazilette, adâlette, sehâvette ve hamiyette eşi bulunmayanlar, hattâ dünyayı hükümdarlığına küçük gören bu hükümdarlar, bu kahramanlar ne için kendilerine heykeller yapmamışlar ve yaptırmamışlardır? İsteselerdi nelere kâdir değillerdi? Dünyanın her tarafından haraç alırlardı. Millet parasının bir kuruşuna dokunmadan istediklerini yaparlardı. Fakat bu milleti taşlara, tunçlara, şahıslara taptırmamak için yapmadılar."

Çelenk masrafları

Sözünün burasında Ali Fahri İşeri, bir senede 15 resmî gün olduğunu kabul ederek, bu resmî günlerde, bütün il ilçe ve nâhiyelerdeki büstlere konulacak çelenklere gidecek parayı hesaplıyor:

"...Bir senede 15 resmî gün kabul edilse, bir defasında, vilâyetini, kazâsını, nâhiyesini hesap ettim; bir resmî günde 10 tâne çelenk konsa beherinin kıymeti de 10 lira olsa bir senede ortalama olarak 1.889.000.- lira tutmaktadır.

"Arkadaşlar bu çelenk masrafını zaptageçsin diye söylüyorum. Bir senede 1.889.000 lira gidiyor ortalama olarak. Bu millete hizmet eden büyük adamlar hayatlarında mükâfatını ve saltanatını sürmektedirler. Halbuki memleket perişan, millet ıztırap içinde, köylerimiz yolsuz, çamur bataklar içinde bakımsız, ihmal edilmiş, iktisâden çökmüş, yolu yok, hastanesi yok, mektebi yok, suyu yok, bunları düşünelim. Bu kanun aleyhindeyim. Reddini talep ederim."

Gerçekten de o zaman, yani 1951 yılında yapılan hesap günün parasına vurulduğunda, belki de milyar olacak bir çelenk masrafı ortaya çıkıyor. Bu arada yapılan büstlere giden milyarlar da cabası. Sonra bugüne kadar, padişahların, büyük zatların mezarlarına türbelerine kaç tane saldırı olmuştu ki? Öyleyse neden korkuluyordu?

Ârif Hikmet Pamukoğlu daha önceki yaptığı konuşmadan tam üç gün sonra tekrar kürsüye gelerek, bir ferdin mânevî varlığı için kânun çıkartılabilmesinin mümkün olmadığını dile getiriyor:

"...Şüphe yok ki en büyük siyasî ve hukukî şahıs olan devlet millet için kânun yapılması hukuken gâyet tabiîdir. Fakat bir ferdin mânevî varlığı için aslâ...

Tezgâh mı?

"...Muhterem arkadaşlar, demokraside, doğru olmayanı, doğru yapan biricik âmil, ancak millet iradesidir. Münakaşa götürmez bir hakikattır ki, bir milletin temsilcileri, milletin yapmak hakkını hâiz bulunmadığı— Çünkü, hiçbir millet kendi aleyhine kânun yapmayı hiçbir zaman istemez—şeyleri bizzat yapmak hakkına mâlik değildirler.

"Kimse inkâr edemez ki, Türkler içinde hiç bir fert, diğerine hukukî bakımdan üstünlük tanımak hakkına sahip değildir. Dolayısı ile millet de bu hakkı hâiz bulunamaz. Binnetice millet böyle bir hakkı bir ferde veya bir otoriteye devretmek imkânına mâlik değildir..."

Arif Hikmet Pamukoğlu, eşitliğin bir vak'adan ziyade cemiyetin düzeni ve ahengi bakımlarından ihlâl edilmemesi gereken ferdî bir hak ol-

Kânun Anayasa Komisyonunda görüşülmüş, leh ve aleyhte 7'şer, bir de çekimser oy çıkmıştı. Çekimser mebus, kânuna karşı olduğunu söylediği halde, bir tezgâh neticesi kânun kabul edildi.

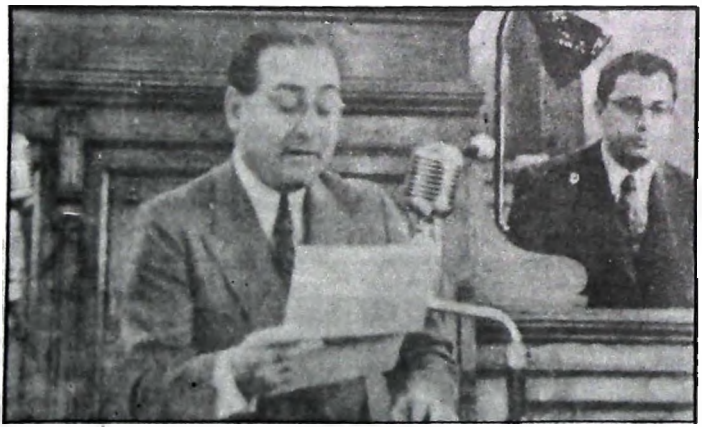
duğunu söyleyerek, İnsan Hakları Alemşumûl Beyannamesinin 7. ve 28. maddelerinin de fertlerin hak ve hürriyetlerinin korunmasında bir sosyal ve milletlerarası nizam haklarını tasrih ettiğini kaydediyor.

Böylece devam eden konuşmaların sonunda tasarının Anayasa Komisyonuna gönderilmesine dair verilen takrir oy'a konulmuş ve tasarı 7 Mayıs 1951'de "Anayasa komisyonu'na havale edilmişti.

Komisyon bu tasarı üzerinde uzun müzakerelerde bulunduktan sonra 7 lehde, 7 aleyhde ve bir çekimser olmak üzere hazırladığı raporunu genel heyete 12 Temmuz 1951 tarihinde sunmuştu. Çekimser olan Erzincan milletvekili Sabit Sağıroğlu'nun raporun altındaki şerhi aynen şöyledir:

"Reye konulan önergenin esbabı mûcibesine muhalif olduğumdan, teklifin heyetiumumiyesine [tamamına] da karşıyım." Bu not ve Anayasa Komisyonunun bu rey durumu uzun münakaşalara sebep olmuş fakat teklif getiren hükûmet tarafı milletvekillerinin oy çoğunluğu ile bu rapora göre tasarının Anayasaya aykırı olmadığı neticesinin çıkabileceği gerekçesiyle ve ayrıca yine raporun, bir anayasa dışı mütâleası olan "Cümlece mâlûm bir hakikattir ki ihtiyaç halinde istisnâî ve fevkâlâde kânunlar da çıkabilir" hükmüne dayanılarak, kabul olunuyor.

Bu tip kânunların çıkmasında daima bir tezgâh olduğu söylenir. Yani allem edip kallem edip kânun çıkarılır. Bunun üzerine tartışmalar

1950-60 arasında vatan ve millete büyük hizmetleri geçmiş olana ve Demokrat hareketin öncülerinden Adnan Menderes, 28 yıldan beri her türlü tenkid ve tahlilin hedefi oldukları halde, Atatürk hakkındaki tarafsız tesbitleri yüzünden "Atatürk'ü korumak" bahânesiyle cezâlandırıldı.

● **Tasarı, Anayasanın tamamına aykırı olup olmadığı şeklinde oylanacağı halde sâdece 69. maddeye göre oylanmış ve tezgâh hedefe ulaşmıştır.**

da bitmez. Atatürk'ü Koruma Kânununun önce yukarda bahsi geçen Anayasa'nın bir tek maddesine aykırı olup olmadığı oylamaya konuyor ve bu maddeye aykırı olmadığı şeklinde ekseriyet kararı çıkıyor. Yalnız bu maddeyle ilgili oylamada çekimser kalmayanlar veya aleyhte oy kullanmayanlar bir noktadan dolayı aldanıyorlar. O da kânun tasarısının tekrar oylamaya konulacağı hakikati. Yani tasarı tekrar, Anayasa'nın bütününe aykırılık yönünden oylamaya konulacaktı. Bu sebeple ortalıkta bir karışıklık olmuş ve tasarı bir tezgâh sonucu Komisyondan geçmiş.

Bundan sonra 23 Temmuz 1951'de Meclis'te kürsüye çıkan Tekirdağ Milletvekili İsmail Hakkı Akyüz, bu tezgâha işaret ediyor:

"Komisyon raporunda 8 itibarî oyla bir ekseriyete varıldığı ifâde edilmekte ise de bu indî mualleldir [hastalıklı].Zirâ yüksek Meclisiniz tasarıyı Anayasanın tümüne aykırı olup olmadığı cihetinin tedkik ve tesbitini hedef tutmuştur. Komisyonda bir gün sabahdan akşama kadar esaslı müzakere ve münakaşalar cereyan etti. Neticede, yüksek meclisin isteğine uyularak sahiplerinin ileri sürdükleri sebeblerle, tasarının tümünün Anayasaya aykırı olup olmadığı cihetinin reye konulması icâbederken, böyle yapılmadı. Azalardan birinin yazılı bir takriri ile, yalnız 69. maddesine göre Anayasa'ya aykırı olup olmadığı reye kondu.

"Arkadaşlarımızdan muhterem Ercüment Damalı müzakereler sırasında maddeleri bakımından Anayasa'nın tümüne aykırı olduğu noktasında beyanatta bulunmuş ve bu tarzla rey'e konması karşısında

Târihi şahsiyetlerin ilmi ölçülerle tenkid ve tahlile tâbi tutulması, yaptıklarının, fikirlerinin değerlendirilmesi hem faydalı, hem kânunlarca teminat altına alınmıştır. 2. Abdülhamid Han hakkında da yazılmayan kalmamıştır. Bunların bir kısmı objektiflikten uzak hissî iftiralar olduğu halde hiç kimse sesini çıkarmazken, Atatürk hakkında objektif araştırma yapmak bile 5816 sayılı kânunla engellenmiştir.

çekimser olduğunu açıklamışken, bilâhare başka yönlerden tekrar rey'e konacağını düşünerek, yalnız 69. madde bakımından aykırılık mütâlea etmediğini beyan ile, çekimser kalmaktan dönmüştür."

İsmail Hakkı Akyüz'ün ifadelerine göre böyle bir hatâya düşenlerden birisi de Erzincan Milletvekili Sabit Sağıroğlu'dur. Kendisi de tasarının ikinci defa reye konulacağını zannettiğini belirtiyor ve Ercüment Damalı gibi reyini aleyhte kullandığını söylüyor. Ama bu ifadeleri nazar-ı itibara alınmıyor. Zira tezgâh istenen hedefe varmıştır.

Buna göre, rey sayısının 6'ya 9 olduğunu söyleyen İsmail Akyüz, takdiri yüksek meclise bırakuğını ifade ediyor:

Enüstün, "Atatürk'le ilgili bir kitabı Kur'ân'dan daha üstün tutmayan dindar bir vatandaş, 5 sene cezâlanabilir" demişti.

"Komisyondaki bu mütâleasını burada da tekrarladığı takdirde, rey adedi 6 ya karşı 9 olmaktadır. Bu cihetin kendisinden sorulup sorulmaması takdiri yüksek meclisinize ait bir keyfiyettir.

Vatandaşları tâkibat altında tutmak

"Komisyonumuzun vazifesi sadece Anayasa bakımından meseleyi inceleyip, bir neticeye varmak isterken, 'mâlûm bir hakikattir ki ihtiyaç halinde istisnâî, fevkalâde kanunlar da çıkarılabilir' şeklinde garip bir hüküm ile biten komisyon raporunu imza etmiş olduğuna göre Ercüment Damalı oy yekûnundan çıkarılmış olsa bile 7'ye karşı 8 reyle ekseriyetin Anayasa'ya aykırılık kanaatında olanlarda kaldığı aşikâr olur."

23 Temmuz günü Meclis'te tartışmalar devam ederken, gerek Anayasa Komisyonu Başkanı Fuat Hulûsi Demirelli olsun, gerek diğer milletvekilleri olsun, Anayasa'yı Koruma Kânunu Tasarısının itiraza mâruz kalan hususunun eşitlik kâidesine zıtlık olduğunu söylüyorlar.

Kararın Anayasa'ya uygunluk perdesi altında tekrar milletvekillerinin huzuruna getirilişi üzerine söz alan Çanakkale Milletvekili, Bedii Enüstün, bu tasarıyı müdâfaa edenleri, bu tasarı ister antidemokratik olsun, ister yazı ve söz hürriyetine ister Anayasa'ya aykırı olsun, ister memlekette iftirâ rejimi meydana getirsin, muhakkak kânunlaşmasını istediklerini ve kânunlaşacaktır gibi bir edâ ile ve ısrarla ileri sürdüklerini belirtiyor:

"Ne için? Atatürk'ü korumak için mi? Hayır arkadaşlar bu tasarı bugün karşınızda Atatürk'ün manevî sevgi kisvesi altında vatandaşlar arasında daimî huzursuzluk ve endişe meydana getirmek ve bütün vatandaşları (gürültüler) çok partili bir rejimde en sudan bahanelerle, her dakika ağır cezaî müeyyidelerle tâkibat altında tutmak maksat ve hedefini gütmektedir.

"İşte bu sebebledir ki hususî kânun olarak teklif edilmekte, cezâ hukuku, Anayasa hukuku ve insan hakları beyannamesi dışında kalmaktadır.

Hiçbir kasıt olmaksızın Atatürk resmini taşıyan bir posta pulunun zarfa iyice yapıştırılmaması, hakkını tam alamayan bir işçinin Atatürk'ün resmini taşıyan bir parayı sınırlılıkle iâde etmesi, gelen bir mektup zarfının kabaca yırtılması, yakılması, imha edilmesi, süprüntü kovasına atılması gibi meseleler yüzünden, vatandaşın aylarca mahkeme salonlarında süründürülmesinin mümkün olduğunu dile getiren Bedii Enüstün, şiddetli gürültüler arasında konuşmasına devam ediyor:

Tehlikeli ve yanlış bir iş

"Evinde kendi aile resimleri arasında Atatürk'ün resmine müstesnâ bir mevki ayıramayan ve bunda ısrar eden mahkûm olabilir. Daha fenâsı, Atatürk hakkında yazılan doğru veya yanlış bir kitabı, bir eseri, Kur'an-ı Kerim'den daha üstün bir mevkide tutmayacağını söyleyen ve fiilen de tutmayan mütedevvin bir vatandaş şu veya bu iddialarla beş sene ağır cezâ müeyyidesine mâruz bırakılabilir. (Gürültüler, öyle şey olmaz sesleri)

"Bu kânun fikir hürriyetine engeldir. İstismara ve iftirâlara müsâittir. Pek çok kimse zindanlarda çürüyecektir. Sevgi ve saygı zorlamayla olmaz. Kânun kötü bir çığır açacaktır."

"Muhterem arkadaşlar, memlekette huzursuzluk tahayyül eden dimağlar bu kanunla memleketin huzura kavuşacağını mı zannediyorlar? Yoksa Atatürk'ün memleket muvacehesinde saklanacak bir suçu mu var ki bunu örtmeye çalışıyorlar?"

5 maddeden ibaret olan tasarının en çok tenkid edilen noktalarından birisi de, birinci maddesi ve fıkralarıdır. Birinci maddenin birinci fıkrasında iki suç olduğu ileri sürülüyor. Birincisi, "Atatürk'ün manevî varlığını tahkir ve tezyif" etmek, ikincisi de "Her ne surette olursa olsun bu varlığa tecavüz" etmek.

Kürsüde meseleyi bu noktadan tenkid eden Bursa Milletvekili Raif Aybar da, bir ölünün manevî varlığını ifâde etmenin zamana ve zemine göre değişebilecek bir elastikiyette olduğunu söylüyor:

"Bu itibarla günlük konuşma ve yazma dilimizde edebî lugavî mânâlarıyla kullanageldiğimiz mânevî varlık tabirinin beş seneye kadar ağır hapis cezasını mucip bir suçun mağduru olabilmek vasfiyle bir ceza kanununa yerleştirmek kanaatimizce çok tehlikeli bir iştir."

Raif Aybar, bu kanun tasarısındaki ifadelerin Türkçe bakımından oldukça bozuk olduğunu bir de bazı tabirlerin ve mefhumların "kapalı" olduğunu, bunlara âzamî açıklık getirmek gerektiğini de belirtiyor.

Buraya kadar "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar"la ilgili kânun teklifinin 1951 yılında Meclisde müzâkeresi esnasında milletvekillerince sarfedilen görüşlere yer verdik. Tasarının lehinde ve aleyhinde olan milletvekillerinin görüşlerini şu şekilde özetlemek mümkündür:

Kânunun aleyhinde olanların görüşleri:

"Atatürk'ün yaptığı hizmetler takdir edilebilir. Ancak velev Atatürk de olsa bir kişi için hususî bir kânun çıkarmak hukuk prensiplerine ve Anayasaya aykırıdır. Eğer bir zaruret duyuluyorsa isim zikretmeden Türk Ceza Kânunundaki 516. maddenin 3.bendinde yazılı âbide ve anıtları koruma hakkın-daki hükümler bu maksadı temin eder."

Meseleye bu şekilde açıklık getiren mebuslar, kânun kabul edildiği halde meydana gelebilecek endişeleri de şöyle dile getirdiler:

"Bu kânun, konuşma, tenkid, fikir ve vicdan hürriyetine sed çekecektir. İstismâra ve iftirâlara müsâittir. Pek çok kimse zindanlarda çürüyecektir. Bu kânun bahane edilerek Atatürk tarihî tenkid hudutlarının dışına çıkarılacaktır. Atatürk hakkında aleyhte bir şey söylemek şöyle dursun, lehinde bile konuşmak yanlış yorumlara tâbi tutulabilecektir. Bu kânunla Atatürk'ün şahsiyetini 'Atatürk'ün bilinmesi istenmeyen yönleri böylece gizlenmek mi isteniyor' sorusu akla gelmektedir. Sevgi ve saygı zorlamayla olmaz. Bu kânundan en çok acı çeken yine Atatürk'ün ruhu olacaktır. Kânun kötü bir çığır açacaktır."

Kânun çıktıktan sonra o kadar yanlış tatbik edilmiştir ki, Atatürk'ün kendi el yazısıyla açıklamaktan çekinmediği din, Allah ve Kur'ân hakkındaki görüşlerini yayınlayanların bile yakasına yapışılmıştır!

"Tenkidi yasaklamıyoruz"

Kânun lehinde olanların görüşleri ve endişelere verdikleri cevapları da şu şekilde özetlemek mümkündür:

"Son zamanlarda Atatürk'e karşı yapılan neşriyatın tahrikiyle büstlerine vâki olan tertipli tecâvüzler, onun şahsını değil, Türk inkılâplarını hedef almıştır. Kânun fânî bir şahsiyeti tenkid hududu dışına çıkarmayı hedeflememektedir. Asla tenkid hürriyetine ve tarafsız fikirlerin açıklanmasına sed çekmiyoruz. Tam tersine biz de sizinle birlikte tenkid edeceğiz. Kânunun maksadı Atatürk'ün şahsına âit bir taassub ve bir gayretkeşlik değildir. Kânun istismar ettirilmeyecektir. Her iftira edilen, hemen mâhkûm olmaz. Heykellere yapılan tecâvüzler fânî şahsiyeti değil, inkılâpları hedef almaktadır."

Yukarıda özetlediğimiz görüşler ışığında meseleye baktığımızda aleyhte olanların dile getirdiği endişelerin 1951'den beri yaşandığını görürüz. Herşeyden önce böyle bir kânunla, kamuoyunda "Atatürk tenkid edilemez. Onun aleyhinde olabilecek en küçük bir meselede bile kalem oynatılmaz, görüş açıklanmaz" şeklinde yanlış bir kanaat meydana getirilmiştir. Bu durum bilhassa avam arasında daha fazladır.

Görüldüğü gibi kânunun lehinde olanlar bile ısrarla "tenkid hürriyeti"nin kaldırılmadığını söyledikleri halde, tarafsız mütâlealar, hattâ târihî belgeler bile 5816 sayılı kânuna muhalefetten mahkeme mevzuu olmuştur. Burada iki örnek vermek istiyoruz:

Kâzım Karabekir Paşanın hâtıralarını kaleme aldığı "İstiklâl Harbimiz" isimli eseri basan Hasan Tahsin Demiray hakkında "Atatürk'ü Koruma Kânunu"na muhalefetten 1961'de dâvâ açılır. Savcı, eserin 34 yerinde bahis mevzuu kânuna muhalefet edildiğini iddiâ eder. Eser müsâdere edilir. Yayıncı Tahsin Demiray, müdâfaasında, 1951'de kânun görüşülürken mebusların yaptığı konuşmaları anlatır. Eserin târihî bir vesika olduğunu, adı geçen kânunun zaten tenkid hürriyetini yasaklamadığını belirtir. Bir kaç celse devam eden mahkemeler neticesinde, 1969'da yayıncı beraat eder ve kitabın müsaderesi kaldırılır."

Atatürk'ü "suçlayan" kânun

İkinci vereceğimiz misal, daha da enteresandır. 5816 sayılı kânun o kadar yanlış tatbik edilmiştir ki, bırakın Atatürk'ü tenkidi, bazılarının kafalarında teşekkül eden Atatürk imajı"na aykırı yayınlar bile suç kabul edilmiştir. Bunun en tipik örneği, Atatürk'ün kendi el yazısıyla ortaya koyduğu görüşleri neşredenler hakkında ileri sürülen 5816'ya muhalefet iddiâsıdır. Atatürk'ün din, Kur'an, Peygamberimiz (a.s.m.) hakkındaki görüşleri bahis mevzuu kânuna zıt görülebilmiştir. Daha sonra belgelerin doğru olduğunun anlaşılmasıyla gerçek ortaya çıkmıştır. Atatürk'ün açıklamakta bir beis görmediği ve el yazısıyla belgelediği görüşlerin, Atatürk'ü tecâvüzlerden koruduklarını iddiâ edenlerce "ayıp"

"Tenkid hürriyetini kaldırmıyoruz" diye bar bar bağırmışlardı. Ama, ya sonra?...

ve "suç" görülmesi, 1951 yılında dile getirilen endişelerin ne kadar haklı olduğunu göstermektedir.

Oysa 5816'yı savunan mebuslar bile, "Kesinlikle tenkid hürriyetini yasaklamıyoruz" demişlerdir. Bu durumda kânunun yanlış yorumlanarak, bu mevzuda devamlı bir korku havasının meydana getirildiğini söylemek mümkündür. Bunun için dâvâ mevzuu olan fiiller ve fâiller, daha sonra beraat etse de, kitleler üzerinde "Atatürk aleyhinde konuşmak yasak" anlayışı yerleştirilmektedir.

Demokrasilerde "yargı" merciî bağımsız mahkemelerdir. Ancak "yasama" selâhiyeti de "parlamento"nun uhdesindedir. Binâenaleyh kânunlar, ancak çıkarılış maksatlarına uygun olarak tatbik edilmelidir. Kânunu çıkaranlar, daha doğru bir ifadeyle "kânun koyucu", 5816'nın "tenkid hürriyeti"ni kaldırmadığını ısrarla belirtirken, kânunun yanlış anlaşılması, bilgisizlikten de öte, bazı tabuların meydana gelmesi ve devam etmesini isteyen bir gayretkeşliğin olabileceğini hatıra getirmektedir.

Kaldı ki, 5816 sayılı kânun gerek 1924, gerek 1961, gerekse 1982 Anayasasına eşitlik, ilim ve düşünce hürriyeti, isbat hakkı bakımlarından aykırıdır.

a. Bu kânun, eşitlik esaslarına aykırıdır.

1982 Anayasasının 10. maddesine göre, "Herkes dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetmeksizin kânun önünde eşittir. Hiç bir kişiye, âileye, zümreye ve sınıfa imtiyaz tanınamaz." Bu maddede tanınan eşitlik prensibine rağmen, "5816 sayılı kânun" çeşitli bakımlardan bu maddeye aykırı bulunmaktadır. Şöyle ki:

Aynı suça farklı cezalar

1. Hayatta olan veya ölen bir şahıs aleyhine işlenen hakâret ve sövme cürümlerinde, Türk Cezâ Kânununun "Eşhasa Cürümler" başlıklı 9. bâbının "Hakaret ve Sövme Cürümleri" başlıklı 7. faslındaki hükümler tatbik edildiği halde, M. Kemal Atatürk için "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kânun" başlığı ile hususî kânun çıkarılması eşitliği ihlâl eden ve imtiyaz teşkil eden bir harekettir.

2. Hayatta olan veya ölen bir şahsa vâki olan hakâretlerde üç aydan üç seneye, sövmelerde üç aya kadar hapis verildiği halde, M. Kemal Atatürk aleyhine vâki hakâret veya sövmelerde bir yıldan üç yıla kadar ağır hapis cezası verilmektedir. Bu da eşitlik prensibine aykırıdır.

3. Türk Ceza Kânununun 488. maddesine göre, hayatta olan veya ölen bir şahsa karşı yapılan hakâret veya sövmelerde, tâkibat icrası kânun gösterdiği şekilde şikâyetnâme verilmesine bağlı iken, 5816 sayılı kânun şikâyetname verilmesine lüzum kalmadan resmen tâkibat yapılması mecburiyetini koymuş bu suretle eşitlik prensibine muhalefet edilmiştir.

● **Fâtih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Gazi Osman Paşa, Midhat, Enver, Cemal Paşalar, Kâzım Karabekir böyle hususî bir muâmeleye mazhar değilken, M.Kemal Paşa'nın şahsına mahsus bir himâyeye mazhar olması eşitliğe aykırı!**

4. Ölmüş bir adamın hâtırasına hakâret edilir veya sövülürse TCK'nın 488. maddesi gereğince ancak ölen kimsenin karısı veya usul ve fürûu veya kardeşleri veya kızkardeşleri usul ve fürûu ve sıhrî akrabası ve doğrudan doğruya veresesi bulunan kimseler tarafından şikâyetnâme verilir ve dâvâ açılabilirken, 5816 sayılı kânunun 3. maddesiyle bütün savcılıklara takibata geçmek ve dâvâ açmak selâhiyeti tanınmıştır ki, bu da eşitlik prensibine aykırıdır.

5. Alelâde vatandaşlardan başka, târihte büyük yer tutan şahsiyetler arasında da eşitliğe riâyet etmek gerekir. Halbuki Fatih Sultan Mehmed, Yavuz Sultan Selim, Kânunî Sultan Süleyman, Barbaros Hayreddin Paşa, Gazi Osman Paşa, Mithat, Enver, Cemal ve Talât Paşalar, Kâzım Karabekir ve Mareşal Fevzi Çakmak böyle hususî bir muameleye mazhar değilken, M.Kemal Atatürk'e mahsus bir himaye kânununun çıkarılması da eşitlik prensiplerini ihlâl etmektedir.

6. Ammeye âit âbideler veya heykeller veyahut mezarlık ve müştemilâtına yapılan saldırılar, TCK'nın 516. maddesi gereğince üç aydan iki seneye kadar, şahıslara âit heykellere yapılan tecâvüzler ise bir hafta hapisle karşılandığı ve bu cezâ en fazla bir seneye kadar çıkarılabildiği halde, M. Kemal Atatürk'ün büst ve heykeline vâki tecâvüzler hususî bir kânunla, bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezâsıyla hususî bir himâyeye mazhar kılınmıştır ki, meselâ Çanakkale Şehidler Abidesini veya Türk bayrağını temsil eden bir âbideyi tahrib edene üç ay hapis cezâsı verilebilecek ve bu cezâ beş seneye kadar çıkarılabilecektir. Bu da eşitsizliğin bir diğer yönüdür.

5816 sayılı "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki Kânun", Anayasa tarafından tanınmış olan isbat hakkını da ortadan kaldırmaktadır.

1982 Anayasasının 39. maddesine göre, "Kamu görev ve hizmetinde bulunanlara karşı, bu görev ve hizmetin yerine getirilmesiyle ilgili olarak yapılan isnatlardan dolayı açılan hakâret dâvâlarında sanık isnadın doğruluğunu isbat hakkına sahiptir. Bunun dışındaki hallerde isbat isteminin kabulü ancak, isnat olunan fiilin doğru olup olmadığının anlaşılmasından kamu yararı bulunmasına veya şikâyetçinin isbata râzı olmasına bağlıdır."

Türk Cezâ Kânununun 481. maddesinin ikinci fıkrasına göre, "İsnat olunan fiilin hakikat olduğunu isbat talebi:

1. Tecâvüz olunan şahıs, bir memur veya kamu hizmeti gören bir kimse olup da 266. ve 268. maddelerde beyan olunan haller müstesnâ olmak üzere, isnat olunan fiil icrâ ettiği memuriyete veya gördüğü kamu hizmetine taalluk eylediği,

2. İsnad olunan fiilden dolayı tecâvüz olunan şahıs hakkında kovuşturma icraasına başlanmış olduğu,

3. İsnat olunan fiilin isbatında kamu yararı bulunduğuna mahkemece karar verildiği,

4. Müşteki, ikâme ettiği dâvâdan dolayı icrâ kılınan yargılamayı kendisine isnat olunan fiilin sıhhatine ve adem-i sıhhatine dahi teşmil etmeyi açık olarak bizzat talep eylediği takdirde kabul olunur.

"Hakikat-ı maddenin isbatı talebi müşteki özel bir soruşturma veya

Tartışılmayan, hakkında görüşler öne sürülmeyen şahıs veya fikir güçlü ve doğru değildir.

yargılama usulüne tâbi veya başka bir mercide yargılanması gereken bir kimse olsa dahi, hakâret dâvâsına bakan mahkemece kabul ve tedkik olunur."

Düşünce hürriyetine sed

Anayasanın 39. maddesi ve TCK'nın 481. maddesine göre hakâret davalarında kânunun tâyin ettiği şartların tahakkuku hallerinde maznunlara isbat hakkı tanınmış bulunduğu ve şikâyetçinin kabulü halinde ise, bütün hakâret dâvâlarında bu haktan istifade etmek mümkün olduğu halde, Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkındaki 5816 sayılı kânun, Anayasa'nın ve TCK'nın tanıdığı isbat hakkı mekanizmasının işlemesine mâni olmak suretiyle hem eşitlik prensibini, hem de isbat hakkını kaldırmış bulunmaktadır.

Bu kânun aynı zamanda "düşünce hürriyeti"ne de sed çekmektedir.

Anayasanın 26. maddesinde, "Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir. Düşünce ve kanaatlerini söz, yazı ve resim ile veya başka yollardan tek başına veya toplu olarak açıklayabilir ve yayabilir" denmektedir. Anayasa ile tanınan bu hak gereğince, herkes her hâdise, şahıs ve mesele hakkında ve hele siyasete giren ve târihe intikal eden kimseler hakkındaki müsbet-menfi kanaatlerini, hiç bir şeyden çekinmeden tam bir serbestlik içinde açıklayabilir. Şu veya bu şahsın veya hareketin memlekete faydalı veya zararlı taraflarının da olduğunu düşünülebilir, ifade edebilir. Zirâ milletin menfaatleri bunu gerektirmektedir. Tartışılmayan, hakkında menfi-müsbet görüşler ileri sürülmeyen bir şahıs veya fikir, güçlü ve doğru değildir. Bunun için bu hak Anayasa teminatı altına alınmıştır.

Cemiyetin menfaati; her hâdise, her mesele ve her şahıs hakkında kanaatlerin hiç bir tereddüt ve endişeye kapılmadan, hiç bir engel ile karşılaşılmadan ifade edilmesindedir. Bunun aksine bir davranışın neticesini ise İngiliz mütefekkiri Samorset Maugham'ın şu cümlesi çok beliğ bir şekilde göstermektedir: "Ne garip talihsizliktir ki, kim bir şeye hürriyetten daha fazla değer vermişse, kader onun elinden hem hürriyeti, hem o şeyi almıştır."

Terakki, hürriyetle mümkün

Söz hürriyeti bütün hürriyetlerin başında gelmektedir ve her hürriyetin temelidir. Bunun içindir ki bilhassa müdâfaa etmek ve her türlü engel ve korkuya rağmen muhafazasına çalışmak gerekir.

Avrupanın terakkisinin temelinde yatan asıl gerçek, hürriyetlerin alabildiğince geniş olarak kullanılması için gösterilen titizliktir. Bugün herkese örnek gösterilen ve bizim de örnek kabul ettiğimiz yolunda iddialar bulunan Batı demokrasisi, birbirine zıt yasaklayıcı kânunlarla meydana gelmemiştir. Burada Batı dünyasının ileri gelen hukukçu, senatör vesair mütefekkirlerinden aktaracağımız örnekler, onların hürriyete ne kadar ehemmiyet verdiklerini ortaya koyacaktır:

"İster fakir, ister zengin olsun, ister beyaz ırktan, ister siyah ırktan ol-

"Otoriter diktatörler, itaat elde edebilirler, fakat hakikî bağlılık ve sadâkat elde edemezler."

sun, ister büyük adam, ister küçük adam olsun, zamanlı konuşsun veya zamansız konuşsun, haklı olsun veya haksız olsun, her kim konuşmak isterse, bırakın konuşsun! Ve her kim onu dinlemek isterse bırakın dinlesin! Ve hiç kimse bir başka insanın hürriyeti üzerinde hükûm vermek hakkını kendisinde görmeye yeltenmesin. Bu hususta hiç bir şahsın ve imtiyazın üstünlüğü yoktur ve olamaz." (Governor J.S. Andrews)

"Bizim hükûmet şeklimizin emniyeti, demokrasinin emniyeti, birbirine aykırı düşüncelerin çarpışmasından çıkan terakkî esasına istinat eder. Baskı sadece hür bir idare şeklinin düşmanı olmakla kalmaz, aynı zamanda ihtilâllerin tohumunu teşkil eder. Baskı, terakkinin ve saadetin düşmanıdır. Ve en mühimi, baskı, doğru ile yanlışı ayırt edecek bir miyar da değildir." (Senatör William E.Borah)

Baskı yanlış yol

"Söz hürriyetinin sûistimali, bu hürriyete kızmaya nazaran bin misli ehvendir. Sûistimâlin ömrü bir günlüktür, fakat hürriyeti kısmak bir milletin hayatını katleder ve bir milletin istikbalini mezarın içine gömer." (Charles Bradlaugh)

"Bizim istiklâlimizi inkılâp yoluyla kazananlar korkak değillerdi. Onlar siyasî değişiklik ihtimalinden korkmadılar. Onlar mevcut nizamı korumak endişesine, hürriyet üzerinde bir kıymet vermediler." (ABD Temyiz hâkimlerinden Biredies Holmes)

"Baskı ve zor kullanmanın yanlış bir yol olduğu neticesine varabilmek için pek çok zamanın geçmesi icap etti ve hâlen dünyanın dahi ancak bir kısmı bu kanaate varmış bulunuyor. Varılan bu kanaat bence insanlığın bugüne kadar elde ettiği en mühim neticesidir." (Prof. James H.Bury)

"Bir kimsenin düşüncelerine veya sözlerine karşı hiç bir şey yapamayız. Sadece bunlara karşı daha güzel sözler ve daha güzel fikirler ortaya atabiliriz. Bu suretle durmadan devam eden bütün terakkiyi doğuran büyük mânevi ve entellektüel mücâdeleyi kazanabiliriz." (Auberon Herbert)

"Eğer anayasanın herhangi bir prensibini, diğer bütün prensipleri üstünde mutlak bir bağlılıkla bağlanmamız icab eden prensip olarak ayırmamız gerekirse, bu prensip fikir hürriyetidir. Bizim gibi düşünenler için fikir hürriyeti değil, nefret ettiğimiz düşünce hürriyeti!" (Oliver Wendel Holmes)

"Otoriter diktatörler, itaat elde edebilirler, fakat hakikî bağlılık ve sadâkat elde edemezler." (Harold Ickes)

"Bir şeyin hür düşünceye tahammülü yoksa, varsın o şey kırılsın. İnsanlığa devamlı fayda, ancak hürriyet, adâlet ve hakikatten gelir." (Wendel Philips)

"Dâvânızı, ancak düşünen insanlara o dâvânın doğru olduğuna inandırdığınız zaman kazanmış olursunuz. İnsanlar cebir yoluyla kazandıklarının yarısını dâima kaybetmiş sayılırlar. Mantıkî delilllerle elde edilen ka-

Yakın târihimizdeki büyük şahsiyetlerden Adnan Menderes, Abdülhamid Hân, biraz daha ilerde Osmanlı sultanlarından Yıldırım Bayezid Hân için kötüleme kampanyası serbest, ama bu Atatürk için yasaklanmıştı.

zançlar ise, ebedî kazançlardır. Konuşmak isteyen dudaklar, kime ait olursa olsun, hür ve serbest olmalıdır? En nâçiz ve üzerine en fazla nefret çekmiş bir üyesinin bile kanaatini, bu kanaat yanlış olursa olsun serbestçe açıklamak hakkını korumaktan çekinen bir cemiyet sadece köle yığınıdır." (Wendel Philips)

"Bütün beşer nev'i bir tek kimse müstesna olmak üzere, bir kanaat üzerinde ittifak etse, o tek kimsenin elinde kudret bulunsaydı bütün dünyayı susturmaya ne kadar hakkı olmazsa, bütün insanların da o tek kişiyi susturmaya o kadar hakkı olamaz." (John Stuart Philips)

Batı dünyasına temel teşkil eden hürriyet bilhassa fikir ve söz hürriyeti Anayasanın 26. maddesinde ifadesini bulmuştur. Ne var ki, 5816 sayılı kânun düşünce ve kanaatleri açıklamak ve yaymak hakkını engellemiş olmaktadır?

Bu kânun, ilim hürriyetine de aykırıdır.

Gizli kalmış târihî hakikatlerin açıklanması, içtimâî hâdiselerin, ihtilâl ve inkılâpların tenkidlerinin yapılması, mâziye intikal eden şahısların bütün cepheleriyle tanıtılması ve cemiyetin selâmetiyle ilgili olan düşüncelerin, hiç bir endişeye kapılmadan ortaya konabilmesi ve öğrenilmesi vatandaşların temel haklarındandır? Ve bu hak, Anayasanın 27. maddesinde, "Herkes ilim ve sanatı serbestçe öğrenme ve öğretme, açıklama yayma ve bu alanlarda her türlü araştırma hakkına sahiptir" diye belirtilmektedir.

Anayasanın verdiği bu hakka istinaden târihi ve içtimâî ve siyâsî sahada yapılacak açıklama, tenkid ve tahliller ve varılacak neticeler tedkike mevzu olan şahsı bazen halkın tenkidine mâruz bırakacağı gibi hâkaret de sayılabilir. Fakat bu hâl bizi samimî kanaatleri ifade etmekten alıkoymamalıdır. Çünkü cemiyetin selâmeti, bütün fikirlerin ve görüşlerin açıklanmasını, öğrenilmesini icab ettirmektedir. Zaten bunun için Anayasa bu hakkı 27. maddesiyle teminat altına almıştır.

Halbuki 5816 sayılı kânun, hakâret veya sövme cezâsı tehdidiyle M.Kemal Atatürk hakkında târihî, siyâsî, içtimâî ve hukukî sahalarda bütün görüşlerin serbestçe ortaya konulması, onun her cephesiyle tenkid ve tahlilinin yapılmasına ve yabancı gazete, kitap ve ansiklopedilerde yazılanların doğruluk derecelerinin memleketimizde incelenmesine mâni teşkil etmektedir.

Oysa diğer târihî şahsiyetler hakkında her türlü ilmî araştırma yapmak, yakın geçmişteki diğer kumandanlar ve siyaset adamları hakkında görüş beyan etmek serbesttir. Hattâ târihî şahsiyetlerimizden Osman Gazi, Yıldırım Bayezid, Abdülhamid Han gibi büyük Osmanlı padişahlarının aleyhinde bir çok kitap ve yazı yayınlandığı halde hiç bir şey yapılmıyor. Yakın geçmişin siyaset adamlarından Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan hakkında her türlü inceleme ve araştırma yapmak, yasaklanmak şöyle dursun, teşvikle karşılanıyor. Ne var ki, bir imtiyaz olarak 5816 sayılı kânun aynı araştırmaların Atatürk hakkında yapılmasını yasaklıyor. Burada da hem eşitsizlik, hem ilmî araştırmaları sınırlayan bir yasak bahis mevzuudur.

Buraya kadar yaptığımız mütâlea,

adı geçen kânunun Anayasanın 10, 39, 26 ve 27. maddelerine aykırı olduğunu göstermektedir. Bu esasların hepsini Anayasa teminatı altına bağlamamış ve sadece bir ikisini kısaca zikretmiş olan 1924 Anayasasına aykırılığı, çok ciddî ve kuvvetli sebeplere dayanılarak ileri sürülen ve bunun için Anayasa Komisyonuna sevkedilen ve Meclis'te Anayasa Komisyonu âzâlarından hâricen sâdece üçünün anayasaya uygunluğu yolunda rey kullandığı, diğer 12'sinin reddine taraftar olduğu Bedii Enüstün tarafından açıklanan, parlamento oyunlarıyla ekalliyetteki reyin ekseriyette gibi gösterilmesiyle Meclise gelebildiği İsmail Hakkı Akyüz tarafından ifşa edilen, Zafer gazetesinin teşhir ve tazyik kampanyasıyla Meclisten çıkan kânunu, Anayasa Mahkemesi yukarıdaki 4 madde bakımından incelemeli ve karara bağlamalıdır.

Kânunun tekrar Meclis'te görüşülerek, Anayasaya uygun olmayan yönlerinin ortaya konması, ıslahı veya kaldırılması mümkündür. Böylece başlangıçtaki çıkarılış maksadına uymayan, eşitliğe ve pek çok hürriyete zıd olan bu kânunun sebep olduğu görünen ve görünmeyen haksızlıklar hiç değilse bundan sonra ortadan kaldırılmış olacaktır.

Son yıllarda Atatürk ve inkılâplarla ilgili olarak ilmî, objektif, inceleme ve araştırma mahsulü yayınlar yapılmaktadır. Bunların bir kısmı 5816'ya muhalif sayılmakta, mahkemeye intikal etmekte, bir kısmı beraatle neticelenmektedir. Bir kısmı ise hiç bir adlî tâkibâta mâruz kalmamaktadır. Temennimiz, bu müstakil kânunun kaldırılması ve mevzuyla ilgili olarak TCK'da bulunan cezalarla iktifâ edilmesidir.

5816 için aydınlar ne diyor?

•Ziyad Ebuzziyâ: Kânun çıkartmak için büst kırdırdılar. •Doğu Perinçek: Hukukta Ahmed ile Atatürk ayrılmaz. •Mehmet Altan: Zorlama ve tehdidle Atatürkçü olunmaz. •Mehmed Doğan: 5816 Atatürk'ü âlet edenleri koruyor. •Hasan Aksay: 5816 istismarcı çevrelere yaradı. •Faruk Özerengin: Atatürk'ün şerefi varsa, Karabekir'in de şerefi var. •Orhan Aldıkaçtı: Atatürk'ü de tenkid edebilelim. •Oktay Balamir: 5816 diktotarya kalıntısı kânun. •Tarık Buğra: Bir mesele objektif ele alınmazsa ya put olur, ya ölür. •Engin Ardıç: Atatürk'ü putlaştırdılar. •Cahit Tanyol: Said Nursî'nin tabanı var, Atatürk'ün tabanı yoktu.

TAKDİM

Muhtevâsı ve tatbikatına uygun olarak "Atatürk'ü Koruma Kânunu" diye bilinen 5816 sayılı "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kânun, bundan 38 yıl önce bugün kabul edilmişti. 31 Temmuz 1951 yılında neşredilerek mer'iyete giren bu kânun, çıktığı günden beri tartışılmış. Atatürk hakkında yazmak ve konuşmak isteyen herkesin başında demoklesin kılıcı gibi durmuştur.

Yorumlanışı ve tatbikatıyla, Meclis müzâkerelerinde karşı çıkan mebusların endişelerini bir bir haklı çıkaran bu kânunun maddeleri şöyledir:

MADDE 1- Atatürk'ün hâtırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezâsı ile cezâlandırılır.

Atatürk'ü temsil eden heykel, büst ve âbideleri veyâhut Atatürk'ün kabrini tahrib eden, kıran, bozan veya kirleten kimseye bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezâsı verilir.

Yukarıdaki fıkralarda yazılı suçları işlemeye başkalarını teşvik eden kimse asıl fâil gibi cezâlandırılır.

MADDE 2-Birinci maddede yazılı suçlar; iki veya daha fazla kimseler tarafından toplu olarak veya umumî veya umuma açık mahallelerde veyâhut basın vasıtasıyle işlenirse hükmolunacak cezâ yarı nisbetinde artırılır.

Birinci maddenin ikinci fıkrasında yazılı suçlar zor kullanılacak işlenir veya bu sûretle işlenmesine teşebbüs olunursa verilecek cezâ bir misli artırılır.

MADDE 3-Bu kânunda yazılı suçlardan dolayı Cumhuriyet savcılıklarınca re'sen tâkibat yapılır.

MADDE 4-Bu kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

MADDE 5- Bu kânunu Adâlet Bakanlığı yürütür.

Bahis mevzuu kânunla ilgili olarak, gazetecilerin, yazarların, ilim adamlarının, politikacıların görüşlerini aldık. Çalışmamız esnâsında, bu meselenin çok nâzik ve netameli olduğunu ileri sürerek konuşmayanlar oldu. Tabii bu durum, kânunun ifâde hürriyetini engellemesi bir tarafa, yanlış tatbikatlar yüzünden kendisi hakkında konuşulmasını bile engellediğini göstermesi bakımından ayrıca ehemmiyet taşımaktadır.

Sizleri seri mülâkatlarımızla baş başa bırakırken, konuşmanın, korkulacak bir şey olmaktan çıktığı günlerin gelmesini diliyoruz.

'5816 diktatorya kalıntısı kânun'

ÜLKEMİZDE İngilizce olarak yayınlanan birkaç gazeteden biri olan 'Turkish Times' gazetesinin Ankara Temsilcisi Ertay Balamir, "5816 sayılı kânun gibi pek çok ölmode ve çağdışı kânunun sahiye değişmesi gerekir" dedi.

Yabancı dille yayınlanan kitaplarda Atatürk'ü daha iyi anlamanın mümkün olduğunu belirten gazeteci Balamir, "Binlerce Atatürk kitabına rağmen bugün cumhuriyetimizin kurucusu hakkında pek çok bilginin devlet tarafından gizlendiğini söylemek isterim. Bütün bunları 5816 sayılı kânun yüzünden" şeklinde konuştu.

Yabancı dil bildiği için Atatürk'le ilgili farklı bilgileri öğrenme şansına sahip olduğunu kaydeden Balamir, sade vatandaşın bu bilgileri öğrenmekten uzak olduğunu söyledi.

Türkiye'de 5816 sayılı kânunu savunanları "bir avuç militar zihniyetli sözde aydın" olarak tavsif eden Balamir, sorularımıza şöyle cevap verdi:

"Kamuoyunda Atatürk'ü Koruma Kânunu diye bilinen 5816 sayılı kânun hakkında düşünceleriniz neler?"

"Bu yasa tam anlamıyla çağdışı bir yasa. Bu kânunun çağdışı olması yanında Türkiye'de benzer çağdışı yasalar var. Meselâ Anayasamızın 174. maddesi sâniye kaybetmeden kaldırılması gereken bir maddedir. 174. madde vatandaşları hergün birbirine kabadayranma ya sevketmektedir. Bizleri tarihdeki rolleri itibariyle gurur kaynağımız olan şahsiyetleri tanımlamamıza engel olmaktadır.

174. maddenin özellikle 7. fıkrasına göre benim size 'bey' demem imkânsız. Siz de bana 'Ertay bey' diyemezsiniz. Vatandaş meydanlarda 'Evren Paşa çok yaşa' derken anayasa suç işliyor. 5816 sayılı kânun da bu çerçevede değerlendirilmeli. Tamamen demode. 1988 Türkiye'sinde olmaması gereken tam bir diktatorya kalıntısı bir kânun."

'ATATÜRK'Ü YABANCI KİTAPLARDAN OKUYORUM'

"Siz bilhassa yabancı dille yayınlanan eserlerle daha fazla uğraşıyorsunuz. Dış dünyanın, bütün dünyadaki insanlar Atatürk hakkında neler söylüyor?"

Yabancı dille yayınlanan kitaplara baktığımda daha farklı bir Atatürk'le karşılaşıyorum. Evet Atatürk'e hayranlığımız birkaç daha artıyor. Ancak Atatürk'ü sâde bir devlet adamı olarak değerlendiren bu kitaplarda ilginç bölümler bulmak mümkün. Atatürk bir tanrı değildir. Bir put hiç değildir. Yabancılar bizim Atatürk'ü dünyadan daha iyi tanıyorlar. Etnografya Müzesine kaldırılmasını sonra da Anıtkabir'de yalnızlığa terkedilmesini garip karşılıyor. Şahsen benim entelektüel yönüm de buna dayanmıyor. Tabii ki Atatürk'e bir devlet mezarlığı yapılacaktı, ancak çevresinde bu memleketin yetiştirdiği değerli devlet adamları da gömülmeliydi. Burada hemen bir ayrıntıya girmek istiyorum. Türkiye'nin bu güne kadar yetiştirdiği devlet adamlarının en sevileni Adnan Menderes ve arkadaşlarının hâlâ İmralı'da bulunmalarını kabul edemiyorum.

"Bugün yabancı kitaplarda Atatürk'ü daha iyi anlamanın mümkün olduğunu söylemek isterim. Binlerce Atatürk kitabını rağmen devletin Cumhuriyetimizin kurucusu hakkında bir çok bilgiyi gizlemekte olduğunu söylemek isterim. Bütün bunlar elbette 5816 sayılı kânun yüzünden."

ORTAY BALAMİR— Adını adı bir Belçika kuruluşuyla ilgili bazı yazılarda görebilirsiniz. Ama o bu işlerle uğraşmıyor. Yine de bu kuruluş Ortay'la...

"171. MADDE SANİYE GEÇMEDEN KALKMALI

"YERLİ ve yabancı eserlerde sizin karşılaştığınız enteresan bölümler mutlaka vardır."

"Bakın elimizde şu gördüğünüz 3 ciltlik, Türk Tarih Kurumu'nun 'Cumhuriyetin 50. yıl dönümü sebebiyle Atatürk'ün Kutsal Anısına İthaf' edildiği belirten notla yayınlanan bir kitap var. Ben bu kitapta bulunan bazı bilgileri toplum önünde veya kişisel sohbetlerde konu edememek durumundayım.

5816 sayılı kanun beni bundan menetmektedir.Oysa bu kitapta meselâ 3. ciltdinde 97. sayfada Atatürk hakkında, daha doğrusu Atatürk'ün özel kişiliği hakkında İngilizce olarak yayınlanan tartışma götürür bazı iddialar var. Bu iddiaların en azından entellektüel düzeyde tartışma ortamı bulmasını dilerim. Hele hele bu değerli kitabı TTK yayınlamışsa burada geçen bilgilerin her Türk vatandaşının bilmesinden yanayım. Yine aynı kitabı konu etmek isterim. Şöyle ki aynı eserin 2. ciltinin 275. sayfasında Vatikan'ın İstanbul'un Yunanlılara verilmesine karşı olduğu, vargücüyle Atatürk'e destek verdiği, İstanbul üzerinde işgalcilerin iddialarının artması üzerine sırf İngilizlere kazık atmak için İrlanda'da Sein Fe'in İrlanda Kurtuluş Ordusuna emir vererek, İrlanda'da karışıklık çıkarttığını öğreniyoruz.

"Keza aynı eserde sürekli olarak karşımıza Ackof adlı bir Bulgar çıkar ve kendisinin Atatürk'ün en yakın arkadaşı olduğunu öğrendiğimiz bu kişi Atatürk'le İngilizler arasında arabuluculuk yapmaktadır. Kimdir bu Ackof? İstiklal Savaşında Vatikan'ın oynadığı rol neydi? Bunları öğrenmek şüphesiz ki hakkımızdır. 5816 yürürlükte kaldığı sürece Türk halkı bunları öğrenemeyecek."

"ATATÜRK'ÜN SATILIĞA ÇIKMASINA KARŞIYIM"

"BİZ de İngilizce öğreneceğiz anlaşılan. Yani bütün bunları öğrenmek isteyen ülkü yabancı dil mi öğrenecek?

Tabiki ben yabancı dil bildiğim için Atatürk'le ilgili farklı bilgileri öğrenme şansına sahibim. Oysa sâde vatandaş bu bilgilerden yoksun bir şekilde Atatürk'ü tanıyor. Bu da kuşkusuz devletin Atatürk'e bakışındaki çarpıklıktan kaynaklanıyor. Oysa anayasamız insanların eşit olduğu tezi üzerine hazırlanmıştır."

"Gerçeklerin öğrenilmesi başta Atatürkçülerin işine gelmiyor denebilir mi?"

"Atatürkçülük kelimesini veya 'Ben Atatürkçüyüm' gibi bir ifadeyi fevkalâde gülünç buluyorum. Gramer olarak 'cı', 'ci' gibi takılar belli bir malı satan kişiye verilir. Ben Atatürk'ün satılığa çıkarılmasını hoş karşılamıyorum. Atatürkçülük denen sözde ideoloji aslında, İnönü'nün milli şefliği sırasında hortlamış ve 1917 Rus ihtilâlinden ilhamını almış bir cereyandır."

"Yine çok muhatap olduğumuz için soruyorum. Yabancılar Türkiye'deki Atatürk heykellerin için ne söylüyorlar?"

"Türkiye'ye gelen yabancılar soruyor. 'Genç Türkiye Cumhuriyetinin yetiştirdiği başka bir büyük adam yok mu?' diyorlar. Kâzım Karabekir Paşanın neden bir heykeli yok diyorlar, şahsen ben cevap veremiyorum. Neden Kâzım Karabekir Paşanın Ankara'da bir heykeli yok. Menderes'in neden bir heykeli yok? Menderes'in heykeli neden Karakaya meydanını süslemesin? Bu heykeller elbette bir putmuş gibi ele alınmamalı. Herhalde çok şey istiyorum. Bir de elbette heykellerin yanısıra bizim değerlerimiz yine bizim tarafımızdan yeni nesillere çok iyi anlatılmalı. Necip Fazıllar, Nene Hatunlar, Amerikancılığına rağmen Halide Edip'ler."

"Sanıyorum daha bu isimleri Türkiye tartışmaktan çok uzak."

"Elbette. Türkiye henüz Atatürk'ü değil, Türk büyüğü diye nitelenen pek çok ismi de tartışamıyor. Meselâ, Abdülhamid'e suikast teşebbüsünde bulunan Belçikalı Ermeni'ye büyük şâir diye tanıtan Tevfik Fikret'in övgüler düzmesi de tartışılmalı. Ziya Gökalp de, Tekin Alp de tartışılmalı. Kim bu insanlar? Ne demişler?"

"Bu tartışmayı aydınlar engelliyor diyebilir miyiz? 5816'ya da aydınlar sahip çıkıyor."

"Hayır. Ben Türk aydınlarının 5816'ya sahip çıktığına inanmıyorum. Doğru bir tanımlama gerekirse bu insanları 'bir avuç militar zihniyetli sözde aydın' diye nitelemek istiyorum."

"Son olarak ne ekleyeceksiniz tüm bu konuşmalara?"

"Sonuç olarak, Türkiye bir an önce, hür, demokrat, her şeyi konuşup tartışabilen, geleceğe güvenle bakan tarihte dalkavukluğun, bağnazlığın ve taklitçiliğin nelere mal olduğunu gören vatandaşlara bilhassa da aydınlara ihtiyaç olduğunu söylemek isterim. Size de teşekkür ederim."

Kâzım Karabekir'in damâdı Prof. Özerengin: 5816 kalkmalı

'Atatürk tek başına bir savaş kazanmadı'

İSTİKLÂL Harbi kumandanlarından Kâzım Karabekir Paşa'nın damadı Prof. Dr. Faruk Özerengin, 5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu yüzünden, kayınpederinden kendisine intikal eden yazı, hâtıra ve belgeleri neşredemediğini belirterek, "Bu Kânun, yakın tarihin araştırılmasını ve öğrenilmesini engelliyor. Böyle bir kânun olmamalıdır" dedi.

"Atatürk'ün şerefi varsa, Karabekir'in de şerefi var" diyen Prof. Özerengin'e yöneltiğimiz sorular ve aldığımız cevaplar şöyle:

"Kâzım Karabekir Paşa'nın damadısınız. Onun bıraktığı hâtıralar, belgeler size emânet edilmiş durumda. Bildiğiniz gibi onun 40 eseri var. Size şunu sormak istiyorum. Elinizdeki bilgi ve belgelerin kamuoyu ve araştırmacıların istifâdesine sunulmasında 5816'nın ne gibi tesiri olmaktadır? Bir engel, bir zorluk getiriyor mu?"

"ATATÜRK KÂNUNLA KORUNACAK ADAM MI?"

"Bu kânun zaten engelleme getirdi. 1960'larda Kâzım Karabekir Paşa'nın İstiklâl Harbimiz adlı eserini neşrettirdiğimiz zaman bu kânuna göre takibata uğradı, fakat o zaman nâşir Tahsin Demiray mahkemeye verildi, aile olarak bizi mahkemeye vermediler. Kitap toplatıldı. Mahkeme uzun yıllar devam etti ve sonra beraat etti. Dolayısıyla Kâzım Paşa'nın fikirlerini, görüşlerini, hâtıralarını tekrar anlatmak, tekrar izah etmek, belki yeniden bir takım problemlere sebebiyet verebilir.

"Bence bu kânun, böyle uygulanmamalı. Hattâ böyle bir kânun olmamalı. Çünkü Atatürk kânunla korunacak adam değil. Bir de bu bakımdan düşünmek lâzım meseleyi. Bugün diyoruz ki, 'Atatürk milletin sevgilisidir, Atatürk'ü bütün millet baş tacı etmiştir' ve öyledir. Peki bir de ecnebi gözüyle bakın, adam demez mi ki, 'Peki sizin bütün milletiniz bu zâtı bu kadar seviyor, beğeniyor, biliyor. Peki niçin bunu kânunla koruyorsunuz? Korunacak tarafını var ki koruyorsunuz?' Bu sual otomatik olarak akla gelebilir. Bu bakımdan da bu kânun lüzumlu değildir. Hattâ Atatürk'ün aleyhinedir bile bu kânun."

"Hangi bakımdan Atatürk'ün aleyhinedir?"

"Çünkü Atatürk'ü hâlâ istismar etmek isteyenler var. Atatürkçülük perdesi altında ve Atatürkçülüğü kalkan yaparak, her türlü isteklerini yerine getirmeye çalışan kuruluş veya kişiler vardır. Dolayısıyla böyle bir kânunla, Atatürk'ü bunların eline kalkan gibi, siper gibi, örtü gibi vermiş oluyoruz. Dolayısıyla bunlar Atatürk'ü kullanıyorlar. Ben öyle kanaatteyim ki, Atatürk eğer sağ olsaydı, bu kânunu daha birinci gün yırtar atardı. 'Ben kânunla korunmaya muhtaç adam mıyım?' diye. Hakikaten o yaratılışta bir adamdı, onu da biliyorum. Nitekim Atatürk'ü ben bir kaç defa gördüm. Üniversiteye geldi, bizim Cağaloğlu'na geldi. Ve üstü açık bir arabada, yanında bir yâveriyle gider, en fazla sağında solunda iki tane motosikletli adam bulunurdu.

FARUK ÖZERENGİN: "M.Kemal Paşadan sonra ordumuz Kore ve Kıbrıs'ta da kahramanlıklar yaptı. Demek ki her zaman kahramanlar vardır."

O çekinmiyordu. Kimseden korkmuyordu da, bunlar niye korkuyorlar da böyle bir kânun çıkarıyorlar?

"TARİH YASAKLANIYOR"

"YANİ Atatürk'ü koruyoruz diyerek bir takım insanlar üzerinde korku meydana getirmek?"

"Korku meydana getirmek, fikirlerini söylemesini önlemek, hattâ tarihin bilinmesini engellemek. İlk çıkan kitap bir tarih kitabıydı. Başka bir şey değildi ki. Bin küsur vesika vardı. Tarih önlendi. Bazan gazetelerde görüyorum, belki 20-30 kişi bu kânundan dolayı mahkemelerde. Nitekim benimle yakın tarihimize âlt Atatürk'le hiç bir ilgisi olmayan, onu hiç bir zaman hedef almayan bir sohbet yaparak neşreden iki gazeteci mahkemeye düştüler. Yani demek ki bu kânunu bazı kişiler, âlet olarak kullanmak yoluna gidiyorlar. Halbuki, evet devlet reislerini normal kişilerden ayırmak lâzım, denir ki, Ahmed Efendiye hakaret edersen şu kadar, ama devlet reisine edersen bu cezâ şu kadar miktar artar denebilir. Ama bütün devlet reislerine böyle yapılmalı. Bir kişiye kânun çıkarmak hukuka uymaz."

"Zaten Türk Cezâa Kânununun 156 ve 157. maddesi reisicumhura yapılacak fiili tecâvüzü, 158. maddesi ise hakaret ve tecâvüzkârane neşriyatı yasaklamakta, idama veren cezâlar getirmektedir. Ayrıca TCK'nun 516. maddesi, heykel, âbide ve mezarlıkları tahrip, bozma ve tahkir yasaklamaktadır."

"HERŞEYİ BİR ŞAHIS MI YAPTI?"

"SONRA yine benim bir de şu fikrim var. Hiç bir insan yüzde yüz hatâdan münezzeh değildir. Hiçbir sistem münezzeh değildir. Ama insanlar ve toplumlar hatalardan ders ala ala tekâmül ederler ve hataları bir daha tekrar etmezler. O bakımdan bizim geçmişimizi bilhassa yakın tarihimizi bazı kânunlara sığınarak örtbas etmek yanlıştır. Acaba o tarihte hatâ yaptık mı, yapmadık mı, diye eleştirirsek, istiklâli daha iyi görebiliriz kanaatindeyim. Eleştirme, hiç bir zaman hakaret değildir sövmek değildir.

"Şimdi bizim bir takım garip tutumlar dolayısıyla, tarihimizin kendisini söyleyemiyorum, kaldı ki tenkide geçelim. Sonra her tenkid, Atatürk'ün şahsına irtcâ edilmez ki, koskoca istiklâl harbi devrinde, inkılâplar devrinde, ondan sonraki devrede daha sonraki İkinci Cihan Harbi devrinde bir çok olaylar olmuştur. Bunları niçin tek bir şahsa izâfe edelim? Bu olayların birini tenkid edersek, sen filânı tenkid ediyorsun gibi onların üzerine gidelim? Bu bir nevi korku meydana getirmektir."

"GEÇMİŞİ KONUŞAMAYIZ DEMİYOR"

"ACABA yakın tarihin bilinmesinde 5816'nın yeri nedir?"

"Önlediği kanaatındeyim. Bizim başımızdan geçti. Biz bir tarih kitabı neşrettik. Senelerce mahkemesi sürdü. Çünkü I.Cihan Harbi, Milli Mücâdelenin başı, sonu ve Cumhuriyet devrinde her an Mustafa Kemal Paşa var. Atatürk var. Dolayısıyla bu tarihleri ele aldığın zaman M.Kemal Paşa'sız, Atatürksüz bir inceleme araştırma yapmaya imkân ve ihtimal yok. Atatürk'ü bunlardan tecrid edemeyiz. O devrelerle ilgili bir araştırma yapılırsa, o da M.Kemal'i, Atatürk'ü tenkid mânâsında ele alınırsa, demek ki bizim geçmiş tarihimizi, hiç bir zaman incelemeye, araştırmaya, hattâ belgeleriyle isbat edilmiş vak'aları dâhi söylemeye imkân kalmaz. Bu hangi medeni memlekette var? Geçmişini yasaklıyor, konuşmayacaksın diyor. Ama bir toplum ki, geçmişini araştıramıyor; bunlar gençler, peki istiklâli nasıl görecekler? Ben o kanaatteyim ki bu yüzden bizim gençliğimizde bir takım bunalımlar ortaya çıktı ve gençler bölük bölük birbirlerinden ayrıldılar. Arkadaşlar birbirleriyle kavga eder oldular. Bir sebebi de bu."

"Şimdi İstiklâl Harbini yapan sâdece M.Kemal değil. Onunla birlikte çok sayıda paşa var. Bu paşalardan Atatürk hakkında her türlü hakaret ve tenkidin yasaklanması, ancak diğer paşaların böyle bir korumadan mahrum edilmesi bir eşitsizlik meydana getiriyor mu?"

"İNSANLAR MAHKEMELERDE SÜRÜNDÜRÜLÜYOR"

"ŞİMDİ bakın bunun için size bir misal vereyim. M.Kemal'e muhâlefete dâir Nurşen Mazıcı'nın bir tezi var. Bunu Prof. Toktamış Ateş, Şükrü Hanioğlu, N.Ahmet Banoğlu da övmüş. Buradan bir cümle okuyacağım. Şöyle diyor:

'Mustafa Kemal'e karşı Papanın ve Hodos şövalyelerinin eline düşen Cem gibi veya rehin muâmelesi yapmaya yeltenmiş, fakat M.Kemal'i bu şekilde kullanamayacağını birçok tecrübelerle anladıktan sonra süret-i haktan görünmeye mecbur olmuştur. Ancak, taa büyük zafere kadar riyâkârlıkla ikiyüzlülüğü bir türlü elden bırakmamıştır.' Bu bahsettiği şahıs Doğunun fâtihi, koskoca bir memleket parçasını Türkiye'ye kazandıran Kâzım Karabekir Paşa. Demek ki böyle bir millî kahraman aleyhinde böyle bir kitap yazılabiliyor, her türlü iftirâ ve hakaret yapılabiliyor, bunların hiçbiri suç olmuyor, sonra en basit, masum bir eleştiri için, 'Vay Mustafa Kemal'e dokunuyorsunuz' diye bir sürü insan mahkemelerde süründürülüyor. Bu ne demokrasiye uyar, ne hukuka, ne hakka, ne de adâlete uyar. Daha bu yazı gibi bu kitapta bir çok şey

okuyabilirim. Hattâ diğer millî kahramanlar hakkında böyle verip veriştiriliyor. Bu bir örnek.

GÖKTEN Mİ İNDİ?

"BÖYLE tek taraflı kânun olmaz. Mustafa Kemal'i kânunla korumak hatâdır. Mustafa Kemal'in de aleyhinedir. O, Millî Mücâdelenin şefidir. Türkiye'nin birinci cumhurbaşkanıdır. Tarihteki yerini almıştır. Fakat o devrin icraatlarında rol oynayan bin çeşit adam vardı. Halk Partisi vardı, Meclis vardı, mebuslar vardı, vekiller vardı, valiler vardı. Bu adamların yaptığı icraatların hepsi gökten zembille inmiş, zemzemle yıkanmış icraatlar mıydı? Biz bunları da görelim, öğrenelim, gençler bilsin öğrensin ki, bir Millî Mücâdele nasıl yapılmış, halk nasıl fedâkârlık yapmış, ordu nasıl çırpınmış, bilsin ve ibret alsın ve memleketini ona göre sevsin. Yoksa, kimseyi inandıramazsın. Gökten bir kişi tek başına indi, oraya buraya emir verdi, herkes başüstüsüne dedi, bütün müşkülleri yıktı. Demek ki Mustafa Kemal Paşa olmasaymış, Türkiye bugün esirmiş! Yani bu da aslında Türk ordusuna hakarettir."

"Millete hakarettir."

"Evet millete hakarettir. Çünkü demek ki bu millet, önünde bir kere Mustafa Kemal yetiştirecektir, geriye kalan kabiliyetsiz insanlardır. Yok mu bizim milletimizin değerli insanları, değerli komutanları? İşte Mustafa Kemal'den sonra 2. Cihan Harbi geldi geçti, Türkiye'ye bir şey olmadı. Kore'de Türk kahramanlığı dünyaya nam saldı. Kıbrıs'ta ordumuzun zaferi hepsinden alâ yüksek'tedir. Demek ki her zaman kahramanlar var."

"Yani zaferler aslında ordunundur."

"Ordunundur, milletindir. Ordumuz da milletin bir parçasıdır. Onun için fikirlerle söylemek, ifâde etmek her bakımdan, yalnız tarihimiz değil, sosyal bakımdan da mühimdir ve hür bir vasatta söylenebilmelidir. Bir taraftan biz demokratız diyoruz, cihana karşı göğsümüzü gere gere çıkıyoruz, bir taraftan da hoşumuza gitmeyen biri bir şey söyledi mi, onu en ağır cezaya çarptırıyoruz. İşte İngiltere'de demokrasi var. Orada ifâde hürriyeti var.

"BEN LÂİK DEĞİLİM" DENEBİLMELİ

"AMA Türkiye'de, adamcağız 'Ben lâik değilim' deyince 12 sene hapse giriyor. Canım sekiz kişiyi öldüren adamları 12 sene hapse mahkûm etmiyorsun, esbâb-ı mücibe arıyorsun da, ne yapsın, lâik değilmiş adam? Hıristiyanım, deseydi ne olurdu yani? Veya 'Budistim' dese ne olurdu? Herhalde 12 sene hapse gitmezdi. 'Lâik değilim' diyor adam, 'Ben dört ayaklı değilim' der gibi. Olanı söylüyor. Hakiki demokrasi hürriyettir."

"Atatürk'ü korumanın ve sevmenin kânun zoruyla gerçekleşeceğine inanıyor musunuz?"

"İnanmıyorum. Aslında zorlama ters tepki meydana getirir. İnsanlara durup dururken lüzumsuz baskı yaparsan, tersine döner, muhâlif olur, baskı yapma, bırak fikrini söylesin. Gayet tabii ki, devlete, nizama, topluma karşı eyleme geçerse, bunun için teşkilât kurmaya çalışır ve bunu eyleme geçirirse, elbette devlet kendini korumak için gerekli tedbirleri alır. Bu dünyanın her yerinde böyle. Ama madem ki biz, Avrupa seviyesine erişiyoruz, çağ atlıyoruz, diyoruz. Eğer medeniyet ve demokrasi esassa, bunun birinci kademesi, fikir ve söz hürriyetidir, düşünce hürriyeti değil. Yatak odasında sen istediğin gibi düşün, ne düşünürsen düşün, sana kimse karışamaz, asıl düşünceni söylediğin anda hürriyet mevzubahis olur. Düşünceni söylemedikten sonra hürriyet nerede kaldı? İfâde edeceksin. Bu da her türlü olur, tenkid olur, sert de olur, her şey olur. Herkes için olur. Bu devirde peygamberleri ve dinleri bile eleştiriyorlar, kaldı ki, niçin biz gerekirse birbirimizi eleştirmeyelim?"

Yazarlar Birliği Başkanı Mehmet Doğan'ın görüşü:

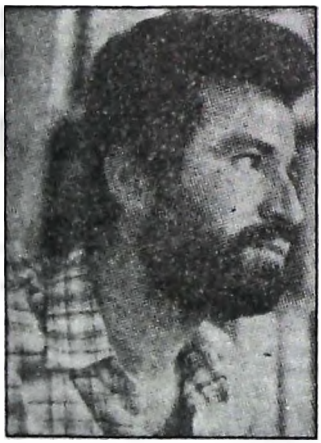
5816, Atatürk'ü âlet edeni koruyor

YAZARLAR Birliği Başkanı Mehmed Doğan, "5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kânunu ile Atatürkçülüğün değil, gölgesine sığınanların korunması esas alınmıştır." dedi.

Bunun hukuki çerçeveler içinde değerlendirilemeyeceğini, meselenin siyâsi bir tavrın kânunlaştırılmasından ibâret olduğunu söyleyen Doğan'a yöneltti̇ğimiz sorular ve aldığımız cevaplar şöyle.

"Dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen bir kişiyi korumak için hususi bir kânun çıkarılmasını nasıl karşılıyorsunuz?"

"Bu kânunu hukuki çerçeveler içinde değerlendirmek mümkün değildir. Çünkü siyâsi bir tutumun kânunlaştırılmasından ibârettir. Bu kânunun espri̇sini doğru bir yere oturtmak için 'Kimi, kimden ve ne için koruyacaksınız.' sorusunu sormak lâzım. Atatürk'e taarruzlar dışarıdan gelecekse, bu kânunun önlenmesi beklenemez. Eğer içeriden gelecekse, 'Atatürk' ünvânı lâyık görülmüş bir kimseye, böyle bir taarruz neden vukû bulsun? Eğer yine de böyle bir taarruzdan korkuluyorsa, Türkiye'de resmi yerleşik görüşlerin doğruluğu en konu şüphe götürür demek değil midir? Velhâsıl, aslında korunmaya ihtiyâcı olmaması gereken bir şahsiyeti korumaya almanın, bunu kânunlaştırmanın asıl anlamı, enine boyuna araştırılmalıdır."

MEHMET DOĞAN— Resmî, gayri resmî birçok Atatürkçülük var.

"Bugün bu kânunun, Atatürk'ün fikir ve icraatlarının tarihi ve ilmi objektiflik içinde değerlendirilmesi ve tartışılmasını engellediği yolundaki görüşleri nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Millî Mücâdele sona ereli 70 yıl oldu, geçen yıl Mustafa Kemal'in 50. ölüm yılı idi. Bir kaç yıl sonra Cumhuriyetin 70. yılı kutlanacak. Buna rağmen yakın tarihin objektif olarak nesillere sunulması imkânından hâlâ mahrumuz. Bu ülkede onyıllardır gerçekle ilişkisi zayıf metinler bütün tedrisât kademelerinde tekrar tekrar okutuluyor. Maksat gerçekte tarih okutmak değil, güyâ tarihi vesile ederek, ideoloji aşılamak. Bu yüzden devrim (veya inkılâp) tarihi dersleri, ilim nazarında tarih karikatüründen başka bir şey değildir. Türkiye'de Tarih Kurumu, İnkılâp Tarihi Enstitüsü gibi kurumlar kuruluyor, büyük paralar harcanıyor, ama sonuçta gerçek tarih ortaya konmuyor, konamıyor. Çünkü tabular yıkılamıyor. Bir yerde tabu varsa ilim olmaz. Bağımsız müellifl erin yakın devrin objektif bir tarihi ortaya koyması ise, kânun zoruyla olduğu kadar çeşitli baskılarla da önleniyor."

"ÇOK SAYIDA ATATÜRKÇÜLÜK ORTAYA ÇIKTI"

"ATATÜRK'ÜN gizlenmesi gereken yönleri mi var ki, böyle hususi bir kânunla korunuyor?"

"Bu konuda bir şey söyleyecek durumda değiliz. Ama böyle bir kânunun çıkarılması ve Demoles'in kılıcı gibi kafaların üstünde sallandırılması, kânunu hazırlayanların böyle düşündüğünü gösteriyor. Onlar şüphesiz Atatürk'ü de herkesten iyi bilirler, elhak Atatürkçülüğü de elden bırakmazlar, bu yüzden kendilerine göre haklı gerekçeleri olmalıdır!"

"Bugün Atatürk'ün kendi el yazılarının neşretmenin bile bu kanunun suç şümulüne sokulmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Türkiye'de Atatürkçülük resmi ideoloji hâline getirildiği için, resmi ve gayriresmi çok sayıda Atatürkçülük ortaya çıkmıştır. resmi Atatürkçülük görüşüne aykırı, bütün Atatürkçülüklerin gayri resmi sayılması bu sebeple tabii karşılanabilir. Resmi görüşün dışına taşan bir Atatürkçülüğe götürecek vesikalar—velevki Atatürk'ün el yazısıyla yazılmış olsun—bu yüzden takibat konusu yapılabilir."

"Hiçbir padişah veya cumhurbaşkanı böyle hususi bir kânunla korunmazken, Atatürk niçin korunuyor?"

"Bu kânunda gizli olarak, Atatürk'ün değil, onun gölgesine sığınarak Atatürkçülük yapan kişilerin korunması esas alınmıştır aslında. Atatürk, belli tarihi kesit içinde yaşamış, bir rol ifâde etmiş ve yarım asır önce ölmüştür. Bu yüzden ondan çok, onu kalkan edinen, âlet edinenlerin korunması önemlidir. Atatürk'ü korumaya almak iddiâsında olanlar, aslında kendilerini korumaya almanın hesâbını yapmışlardır."

"Niçin vatandaşlarımızdan bir kısmı Atatürk'ün fikir ve icraatlarına karşı çıkıyor ve bu muhâlefet kânun zoruyla engellenmek isteniyor."

"Demokratik veya antidemokratik bütün toplumlarda siyâsî muhâlefet vardır. Siyasî iktidarı elinde bulunduranlar, icrâ yetkisini kullananlar, her yerde ve her devirde tenkid edilebilirler. Bu, işin tabiatı icâbıdır. Kaldı ki, Türkiye'de, tek kişinin iktidarından, monarşiden, halkın iktidarına, cumhuriyete (sonra da demokrasiye) geçildiği iddiâ edilmektedir. Öyleyse siyâsî olarak muhâlefetin bulunması, işin tabiatı icâbıdır. Atatürk de devletin en üst kademesinde bulunmuş, sözleri ve fiilleriyle bir yönetim örneği ortaya koymuştur. Öyleyse, bu icraatın güzel taraflan olabileceği gibi, hatâlı taraflarının da olabileceği kabul edilmelidir. Bunu nazarî olarak söylüyorum. Pratik olarak bir envanter çıkarıp sıralayacak değilim ve zaten şu anda gerekli de değildir."

Tempo *dergisi yazarı Engin Ardıç: Atatürk'ün fikirleri anlatılmıyor. Mavi gözleri bir baktı mı, baktığı yeri yakarmış, çakmak çakmak bakarmış gibi saçma sapan şeyler öğretiliyor.*

Sabahtan *akşama kadar televizyonda çocukların beyni yıkanıyor 'Atatürk Samsun'a çıktı, Sivas'a gitti, bir güneş gibi doğdu' diye, bir süre sonra çocuklar 'Yeter artık' demeye başlıyorlar. Yani insanları Atatürkçülükten nefret ettirdiler açıkçası.*

ENGİN ARDIÇ— Şahıs için kanun çıkarılması hukukla bağdaşmaz.

'Atatürk'ü putlaştırdılar'

TEMPO dergisi yazarlarından Engin Ardıç, Atatürk'ü kanunla korumanın "abes" olduğu görüşünü savunarak, "Atatürk sağ olsaydı böyle bir kanunu tasvip etmezdi. İsteseydi sağlığında böyle bir kanun çıkarırdı" dedi.

Önceki yıllarda Nokta dergisinde yazıları yayınlanan Engin Ardıç, şimdi Hürriyet grubunun çıkardığı Tempo dergisinde "İzlenimler" adıyla, tenkid ağırlığı olan yazılar kaleme alıyor. Ardıç'ı, bilhassa 10 Kasım'ların mâtem şeklinde kutlanmasına karşı çıkan yazısıyla tanıyoruz. Bu yazısının bir bölümü Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin ilk cildinde yer alıyor. Görüşmemizde, "Tevecüh göstermiş, fakirin yazısını da almışsınız" diyerek teşekkür eden Ardıç'la yaptığımız mülâkat şöyle:

"5816'yı önce umumi hukuk prensipleri açısından değerlendirir misiniz?"

"Hukuk benim biraz zayıf olduğum bir konu. Onun için pek bu açıdan değerlendiremeyeceğim. Ama şahıs için kanun çıkarılması herhalde pek hukukla bağdaşmayan bir şey. Türk Cezâ Kânununda bütün şahıslara şâmil olan diğer maddeler, bütün vatandaşları hakaret ve saldırı konusunda koruduğu gibi, herhalde Atatürk'ü de korumak için yeterli olsa gerek. Böyle bir kanun çıkarılmış olması lüzumsuz bir gayretkeşlik gibi görünüyor bana. 1951 yılında Demokrat Parti devrinde çıkarılmış olması da ilginç. Bu yıllarda iktidarı ellerinden yeni kaçıran bürokrat ve Halk Partisi çevrelerinin DP'ye yönelttikleri, 'Bunlar dincilere tâviz veriyor. Atatürk ilkelerine karşılar' gibi suçlamalara engel olmak için çıkarılmış olabilir."

"SÜRÜM SÜRÜM SÜRÜNDÜRÜYORLAR"

"BİZ bu çalışmayı yaparken, çeşitli ülkelerin Türkiye'deki temsilcilerine de, 'Sizde böyle bir kanun var mı?' diye sorduk. İngiltere, Fransa, Almanya, Rusya, Arnavutluk gibi ülkeler, 'Hayır, yok' dediler. Arnavutluk, 'Bizde böyle bir kanun yok, ama haddine mi düşmüş birisinin Enver Hoca'ya bir şey demesi?' diye ilâve etti."

"Arnavutluk'ta öyle bir baskı var ki, polis devleti olduğu için böyle bir kânuna zaten gerek yoktur. Herhalde Stalin döneminde de Stalin aleyhine işlenen suçlar diye bir kânun yoktu. Ama, değil Stalin'in aleyhine konuşmak, gözünün üstünde kaşın var, diyenleri bile sürüm sürüm süründürüyorlardı ki, binlerce örneği var. Bir dikta eğilimi tabii bu. İşin garibi de bunun Demokrat Partisi zamanında çıkarılmış olması."

"Siz son yazınızda diyorsunuz ki, 'Laz İsmail iktidara gelseydi ne olurdu?'."

"Herhalde iyi olmazdı."

"Bu sorudan sonra atlıyorsunuz Kuzey Kore'ye. Şimdi şöyle bir soru sorsam, Atatürk sağ olsaydı bu kânuna karşı tavrı nasıl olurdu?"

"Valla Atatürk, gerek Atatürkçülerin, gerek Atatürk düşmanlarının sandığı kadar olumsuz bir adam değildi. Böyle bir kânunu tasvip edeceğini sanmıyorum. Kaldı ki, eğer böyle bir kânun

çıkmasını isteseydi, zâten kendisi çıkarırdı. Sözü emirdi. Tek partî döneminde milletvekilleri de partî memurundan farksızdı. Meclis şeklen vardı. Böyle bir kânuna ihtiyacı olsaydı, sağlığında çıkarırdı. Kendisi için böyle bir kânun çıkarttıracağını sanmıyorum. O kadar küçük bir adam değildi. Onun adına hareket eden bazı 'Atatürkçüler' kadar küçük bir adam değildi Atatürk."

"SALDIRANIN CANINA OKURLAR"

"*ARZEYLEYELİM Atatürk sağ olsaydı?*"

"Bu kânunu kaldırır mıydı diyorsunuz?"

"*Tavrı ne olurdu?*"

"Bu kânunun kaldırılması için herhalde bazı telkinlerde ve tavsiyelerde bulunurdu. Ben Atatürk'ün sağlığında böyle bir kânunun olacağını sanmıyorum. Bir de tabîî demin konuştuğumuz Arnavutluk örneği var. Yani Atatürk'ün sağlığında da onun aleyhine bir şeyler söylemek yâhut büstüne falan saldırmak kolay iş değildi.Tıpkı Enver Hoca örneğinde olduğu gibi. Öyle bir kânuna gerek olmadan da saldıranın canına okurlardı."

"Peki öyle bir kânun olmadan aleyhinde konuşanların canına okunması nasıl değerlendirilir?"

"Baskı devleti, polis devleti, normal değil tabîî. Bir baskıdır, idâre tarafından kânunsuz bir tasarruftur. Ama bugün de oluyor. Türkiye tarihinin hiçbir döneminde bundan kurtulamamıştır. Bir dönem pâdişah adına baskı yapılıyor, bir dönem Atatürk adına baskı yapılıyor, bir dönem Halk Partisi adına baskı yapılıyor, şimdi ANAP adına baskı yapılıyor, yani her dönem bir baskı var. Baskı değişmiyor. İnsanlar üzerinde, gerek fikirler üzerinde sürekli bir baskı devam ediyor. Türkiye tarihinde hep böyle olmuştur."

"Peki başından beri demokrasi yolunda hiç bir merhale kat edemedik mi?"

"Biraz yol aldık ama, demokrasiye ulaştığımız söylenemez. Yani kırk fırın ekmek yememiz gerekiyor, demokrasiye geçmemiz için. Yani şu anda Türkiye'de demokrasi var mı? Ben sanmıyorum olduğunu."

"RIZÂ NUR'U OKUDUM"

"*BU kânunun müzâkereleri yapılırken, mebusların bir kısmı ilmî araştırmaların ve tenkîd hürriyetinin önleneceğini söylüyorlar.*"

"İlmî araştırmaları önleyeceğini sanmıyorum. Çünkü Atatürk üzerine ilmî araştırma yapan da yok Türkiye'de. Şevket Süreyya'nın var. Lord Kinross'un tercüme edildi. Bunun gibi kitaplar var, ama bunların ilmî olduğunu sanmıyorum. Şevket Süreyyâ'nınki bas bayağı hissî bir kitap. Kinross'unki biraz daha objektîftir. Bazı tartışmalı kitaplar var. Meselâ bu kânun olmasaydı, Armstrong'un Bozkurt kitabı yayınlanabilirdi. Zannediyorum bunu Feridun Kandemir 1954 yılında yayınlamıştı. Küçük bir kitaptı. Ama o biraz sansürlü bir tercümeydi. Ne bileyim, Dr. Rızâ Nur'un Hâtırâtı yayınlanabilirdi. Bu kânun bunları engelliyor tabîî. Ama o kitapların da ilmî olduğunu hiç sanmıyorum. Dr. Rızâ Nur'un hâtırâtını ben okudum. Yasak bir kitabı okuyarak suç işledim! Çok enteresan şeylere değiniyor, ama büyük bir kısmı da hezeyan. Atatürk'ün özel hayatı hakkında çok çirkin ayrıntılara giriyor, bir takım iddiâları var. Bu kânun önlüyor tabîî bunun yazılmasını.

"Ama diyelim ki bu kânunu kaldırdık, Atatürk'ü eleştirenler, suçlayanlar olacak. Ama onlar ne kadar samîmî olacaklar? Yani ciddî ciddî, bir soğukkanlılıkla Atatürk tartışılıp eleştirilecek mi, yoksa iş gene gelip saldırıya ve suçlamaya mı dayanacak? Bundan kuşkuluyum ben."

"Bu kuşku kânunun kaldırılması hususunda bir isteksizlik doğuruyor mu?"

"Hayır, hayır. Ben sadece düşüncemi dile getirdim. Yani bana sorarsanız bu kânun kaldırılmalıdır. Çünkü abes bir kânundur."

> **Atatürk** *adına hareket eden bazı kimselerin işi aşın derece yağcılığa vardırdıklarını belirten Sabah gazetesi yazarı Engin Ardıç, "Resmen putlaştırmışlardır. Behçet Kemal, iğrenç şiirler yazmıştır. Hattâ Atatürk'ten bahsederken büyük 'O' ile bahsediyorlardı. Sanki Allah'tan bahseder gibi, 'O'dur yaratan' gibi aşağılık şiirler yazılmıştır" dedi.*

"Bu kânun çıkarken bilhassa Atatürk heykelleri ve büstlerini korumak hedefi güdülmüştü. Ama tatbikatta öyle garip şeyler oldu ki, Doğu Perinçek, Atatürk'ün el yazılarını yayınladığı için cezâlandırıldı. Bizim yazarlarımızdan Bünyamin Ateş, Perinçek'le röportaj yaptığı için cezâ aldı. Mustafa Kaplan ise röportaj yapılan odada oturmaktan dolayı bir buçuk yıl hapis cezâsına çarptırıldı."

"Evet bunlar oluyor. Yalnız 5816 sayılı kânunla ilgili değil, birçok sahada haksızlıklar oluyor. Yani bu Türk adâletinin sakatlığıyla ilgili bir sorun."

"RESMEN PUTLAŞTIRDILAR"

"*BİR bakıma Atatürk'ün fikirleri, ölümünden elli yıl sonra mahkûm edildi. Hem de Atatürk'ü korumak adına.*"

"İşte onlar, demin dediğim, Atatürk adına hareket eden, 'Atatürkçüler'dir. Bugün belki etkileri az, ama Atatürk'ün zamanında işi aşırı derece yağcılığa vardırmışlardır. Resmen putlaştırmışlardır. Behçet Kemal diye bir adam vardır, iğrenç şiirler yazmıştır Hattâ o zamanın basınında Atatürk'ten bahsederken büyük 'O' harfiyle yazarlardı. Yani Allah'tan bahsediyor gibi. 'O'dur yaratan' gibilerden aşağılık şiirler yazılmıştır. Hep bunları, Atatürk'ün çevresini saran namussuz ve üçkâğıtçı takımı yapıyordu. Bunlar çok iğrenç, çok çirkin şeylerdir. Atatürkçülüğü bugün Türkiye'de insanların gözünden düşürenler de bunlardır. Yani siz sabahtan akşama kadar çocukların beyinlerini televizyondan yıkarsanız, 'Samsun'a çıktı, Sivas'a gitti, bir güneş gibi doğdu' diye, bir süre sonra da çocuklar, 'Yeter artık' demeye başlıyorlar. O zaman ne oluyor, gençler başka bir ideoloji, tutunacak bir dal arıyor kendisine. Ben artık 40 yaşına yaklaşmış birisi olarak kendi fikirlerimle ayakta durabilirim, ama 18 yaşındaki bir genç böyle değil. O tutunacak bir dal arıyor kendisine. Ne oluyordu? 12 Eylül'den önce komünizm idealine saplanıyorlardı. 12 Eylül'den sonra şeriata döndü bir kısmı. Ayrı ayrı yollar meydana çıktı. Halbuki insanların kendi bilgileri, eğitimleri, birikimlerine göre düşünüp, sağlıklı kararlar vermeleri gerekir. Yani insanları Atatürkçülükten nefret ettirdiler açıkçası."

MAVİ GÖZ SARI SAÇ EDEBİYATI

"YANİ bu görüşlerinizi son yazınızdaki bir cümleyle birleştirebilir miyiz? Kuzey Kore'den bahsederken, oradaki çocukların, 'Şurası Kim İl Sung'un oturduğu yer, şurası bastığı yer' diye yetiştirildiklerini söylüyorsunuz."

"Buna benzer bir şey de Türkiye'de yaşandı işte. Atatürk'ün sarı saçları, mavi gözleri edebiyatı. Yani Atatürk'ün mavi gözlü olması, kahverengi gözlü olması, siyah gözlü olması neyi değiştirir? Önemli olan adamın fikirleridir, yaptığı işlerdir. Ama bu öğretilmiyor çocuklara, daha doğrusu içerisinden boşaltılmış olarak bir takım kalıplar öğretiliyor. Bunun yanısıra mavi gözleri bir baktı mı, baktığı yeri yakarmış, çakmak çakmak bakarmış gibi saçma sapan şeyler öğretiliyor. Çocuklar da büyüyünce tabii, 'Lânet olsun, bu ne rezâlet şey' diyorlar. Hazin olan budur. Yani kendilerine 'Atatürkçü' adını veren, Atatürk adına bir takım işler yapan bazı hokkabazların Türkiye'yi getirdikleri nokta budur, ne yazık ki."

Milli Şef döneminin, çok iğrenç bir baskı dönemi olduğunu belirten Engin Ardıç, "Rahmetli İsmet Paşa'nın, bok yemesidir açıkçası. Savaştan sonra Türkiye'nin elinde muazzam bir potansiyel varken, ekonomide hiçbir atılım yapılmamıştır. Bu dönem, memur diktasıdır, Atatürk adına hareket eden Atatürkçüler'in diktasıdır" dedi.

"Sizin 10 Kasım'la ilgili yazınız da buna bir tepki miydi?"

"Tabii. Çünkü aynı şeyleri biz yaşadık. Orada ne yazmıştım? Ben güldüm diye dayak yemiştim hocadan. Yâhû yedi yaşındaki çocuk niçin gülmesin, ne anlar, 10 Kasım'da niye ağlamak zorunda? Yapmacık, sahtekârlık oluyordu zaten o ağlamalar. Biz ağlamak için pozlar takınıyordukk, saygı duruşlarında bulunuyorduk. İçki yasağı vardı. Yâhû ömür boyunca rakı içmiş bir adamın ölüm yıldönümünde içki yasağı vardı. Ne matrak olay bu. Bu ancak Türkiye'de olabilir herhalde. Neyse o mesele şimdi halloldu, o saçmalıklar ortadan kalktı."

"5816 hakkında da ortak bir tavır sergilenmeye başlıyor. Biz bununla ilgili çok değişik kesimlerle görüşüyoruz. Sağcı olsun, solcu olsun bu meseleyi soruyoruz. Çünkü bu ortak mesele."

"Bu sağ sol ayrımı da zaten çok tuhaf bir ayrım. Ben geçen gün Bedrettin Dalan'la yemek yedim. Adamla iki üç saat konuştuk. Bedrettin Dalan bizden daha solcu, şaştım kaldım."

"Hangi bakımdan daha solcu?"

"Valla bir sürü şey söyledi bana. Halkı sömürenlerden bahsetti."

"Yalnız halkı sömürenlere karşı olmak, haksızlığa karşı çıkmak sadece solculuğa has değil herhalde."

"Tabii canım, dedim ya, bunlar o kadar keskin olarak birbirinden ayrılmış değil."

"Kuzey Kore'yle ilgili yazınızda komünizmi yerden yere vurmuşsunuz. Orada Kim İl Sung'un oğlunun veliahd ilân edildiğini, Kim İl Sung'a 'Büyük Önder', oğlu Kim Jang İl'e de 'Sevgili Önder' dendiğini yazıyorsunuz. Buna benzer bir şey de biz yaşadık. İsmet İnönü'ye 'Milli Şef', Atatürk'e de 'Ebedi Şef' ünvânı verildi. Bu hâdiseyi nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Milli Şef-Ebedi Şef olayı, çok hazin ve rezil bir olaydır. Rahmetli İsmet Paşa'nın, bok yemesidir açıkçası. Bunu aynen yazabilirsiniz. Milli Şef dönemi'nin, savaşa girmemek gibi çok iyiliği dokunduğu gibi, çok kötülükleri de dokunmuştur. Milli Şef dönemi, çok iğrenç bir baskı dönemidir. Savaştan sonra Türkiye'nin elinde muazzam bir potansiyel varken, Türkiye yakılıp yıkılmamışken, 2. Dünya Savaşına girmemek gibi bir avantaj varken, ekonomide hiç bir atılım yapılmamıştır, insanlar üzerinde büyük bir baskı uygulanmıştır, bir memur diktasıdır, demin söylediğim Atatürk adına hareket eden 'Atatürkçüler'in diktasıdır. Kötü bir dönemdir. Ben İsmet Paşa'yı hiç sevmem, açıkça söyleyeyim. Oğlundan da pek hoşlandığım söylenemez."

"SOPA KİMİN ELİNDEYSE..."

"YAZILARINIZDAN belli oluyor zâten. Şimdi Engin Bey, az önce dediniz ki Atatürk devri bir baskı devriydi. Bunları nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Bu adam yeni bir devlet kuran bir adam ve bir takım devrim adı verilen, aslında devrim olmayan, Başbakan Özal'ın tâbiriyle büyük bir transformasyon başlatmış. Bunları yerleştirebilmek, tutturabilmek için, topluma kendi düşündüğü,-ya da kendi düşünerek bulmadı belki de-Batıya bakarak düşündüğü, Gülhâne Hatt-ı Hümâyunu ve Sened-i İttifakla başlayan ve süzüle süzüle kemale eren bir Batılılaşma sürecidir, bir uygarlık değiştirmedir. Bunları oturtabilmek için bir baskıya ihtiyâcı vardı. Çünkü hilâfet kalksın mı diye bir referandum yapsaydı, herhalde hilâfet kalkmazdı. Şapka giyelim mi diye halka sorsaydı, herhalde şapka giyilmezdi. Bu artık biraz gücün verdiği meşrûiyet, yani sopa kimin elindeyse hakkı olan o, hakkı olan o değil belki, ama düşündüğünü yaptıran o. Niye askerler ikide bir darbe yapıyorlar, çünkü silâh onlarda da onun için. 450 milletvekilinde uçak ve tank olsa o darbeyi belki yapamayacaklar. Ya çok kanlı olacak, ya da darbeye karşı direnecekler. Hiç bir milletvekilinin yanında Kınkkale tabancasından başka bir şey yok hepsinde var Allah'a şükür o, ondan başka birşey olmadığı için, öteklerde de top tüfek olduğu için, tabii ki, darbe yapan pat diye başarıya ulaşıyor. Hattâ 'İhtilâller kendi meşrûiyetlerini kendileri getirir' diye bir söz vardır. Çok doğrudur. O zaman güç M. Kemal'in elindeydi, dolayısıyla istediğini yapabildi. Çok da kolay olmadı tabii, bir hayli uğraşmıştır."

"GEÇMİŞİ SORGULAYACAĞIZ"

"YANİ bu dediklerniz onun yaptıklarına meşrûiyet getiriyor mu?"

"İşte dediğim gibi kim güçlüyse o istediğini yapıyor. Şimdi Humeyni ihtilâl yapmış, gelmiş oturmuş. Bunun meşrûiyetini tartışmak biraz abes olur. Fiili bir durum var. Frenkler buna 'de facto' diyorlar. Gücün varsa indir aşağıya, indiremiyorsun, indiremediğine göre de adamın dediği kânun oluyor. Ya bunu söylüyor, ya da bunu bazı meclislerden, meclisten falan geçirerek yapıyor. O zaman şeyi tartışmak gerekir. Atatürk'ün kurduğu Türkiye Cumhuriyeti meşrû mudur, değil midir? Bunun tartışmasına girersek, o zaman daha geriye gidip Selçuklu Sultanına başkaldıran Osman Bey'in yaptığı hareket meşrû mudur, değil midir, diye tartışmak gerekir."

"Mete Tunçay, '1980 yılına geldiğimizde, demokrasi konusunda belirli değerlere sahipken, 50-60 yıl geriye baktığımızda, 'Ha o başkaydı' gibi bir çifte standart koyuyoruz, diye düşündüm. Benim yaptığım, bugünkü standartlarla yakın tarihimizi yeniden gözden geçirmek' diyor."

"Mete Tunçay mı diyor? O zaten hidâyete erdi son zamanlarda Allah kabul etsin. Erme yolunda. Sakalı da koyverdi. Allah kabul etsin."

"Yani geçmişte olanları bugünkü ölçülerle sorgulamayacak mıyız?"

"Tabii ki sorgulayacağız, tabii ki sorgulayacağız."

"Bakın size meşhur bir örnek vereyim. Atîf Hoca örneği var. Şapka İnkılâbından sonra muhâkeme edilmiş, savcı Necip Ali üç yıl hapsini istemiş, hâkim Ali Çetinkaya idâm kararı vermiş."

"Ali Çetinkaya pek makbul bir adam değildir. Ali Çetinkaya, Armstrong'un tâbiriyle, M.Kemal'in çevresindeki körü körüne bağlı olan takımdan, yani Kemal'den fazla Kemalcidir. Bir sürü hatâlar yapılmıştır."

"Ama M. Kemal bunlara ses çıkarmamıştır."

"Niçin ses çıkarmamıştır? Kemal'in de işine gelmiştir tabii. Yani güç onların elindeydi. İstiklâl Savaşı Garp emperyalizmine karşı yürütüldü. Bu bir ittifaktı. Savaşanlar içinde dinci kesim vardı, eşraf vardı, toprak ağaları vardı, bürokratlar vardı. Savaş kazanıldıktan sonra -gerçi çatışmalar çok önceden başlamıştı- her devrimde olduğu gibi, ihtilâl kendi evlâtlarını yemeye başladı ve çeşitli fraksiyonların birinin liderıydi, ama topyekün bir savaşın da lideri olduğu için onun fraksiyonu kazandı. Sonra ne oldu? Savaşı birlikte yürüttüğü insanları, savaştan sonra kenara itmek zorunda kaldı. Örneğin, Dr. Adnan Adıvar gibi, Halide Edip gibi. Dinci kesim başta tabii. Sütçü İmamlar falan vardı, bunlar düşmana karşı daha az gayretle savaşmamışlardır. Bunlar da kahraman insanlar. Ama dışarıya karşı savaş bittikten sonra, içeride bir savaş başlıyor ve bunlar tasfiye ediliyor. Çünkü başta M. Kemal olmak üzere çevresindeki kadronun amacı yalnız savaşı kazanmak değil, savaştan sonra Türk toplumuna yeni bir çehre kazandırmak. Bu da Batılılır.

"DEVRİM MAYASI TEMELLİ TUTMADI"

"YALNIZ Mustafa Kemal'in çok sevdiğim tarafı, Batıya karşı bir Batıcıdır. Yani Batıcı değildir, Batılıdır adam. Garp mukallidi değildir, bugün bazı politikacılarımızda görüldüğü gibi Batının köpeği hiç değildir. Yani adam Batıyla savaşarak bunları gerçekleştirmiştir. Bunun içinde Batının saygısını kazanmıştır. Yani kapitülasyonları tasfiye eden de odur. Batı sermayesini Türkiye'den defeden de odur. Yani Müslüman kardeşlerimizin biraz işin bu tarafına bakmalarını bekliyorum. Öyle bir Türkiye vizyonu vardı kafasında ve kendi vizyonunu da topluma kabul ettirdi. Fakat çok da temelli tutmamış bu maya demek ki. Çok temelli tutsaydı bugün bir takım tepkiler olmazdı. Veya bu gibi tepkiler de bazı

Atatürkçülerin abes işlerle iştigal etmelerinin tesiri vardır. 5816 sayılı kânun gibi belki."

"Mayanın tutmamasının biraz da bu hareketin tabandan gelmemesine bağlayabilir miyiz?"

"Tabii tabii, bu tepeden inme bir harekettir, bu hiç kolay bir hareket değildir, belki de dünya tarihinde tektir. Çünkü bir toplum, uygarlık değiştiriyor. Doğu uygarlığından Batı uygarlığına geçiyor. Yalnız bu Türklerin çok önemli özelliği gibi geliyor bana. Çünkü Türkler bunu daha önce de yaptılar. Belki biraz âfâkî bir yargı olacak ama, Türk denen insanın içinde çok garip bir önsezi var. Yani batmakta olan bir uygarlık çemberinden, yıldızı parlamakta olan bir uygarlık çemberine atlıyor. Orta Asya uygarlığının sönmeye başlamasından sonra Batıya yönelip İslâm uygarlığının dâiresine giriyor. İslâm uygarlığı tökezlediği zaman Batı uygarlığının dâiresine giriyor. Türkiye'nin 1920, 1930'larda geçirdiği değişim, başka bir milletin tarihinde var mıdır, bilmiyorum."

> **"M.Kemal, kafasındaki vizyonunu topluma kabul ettirdi. Fakat çok da temelli tutmamış bu maya demek ki. Çok temelli tutsaydı, bugünkü tepkiler olmazdı. Belki de bu gibi tepkilerde bazı Atatürkçülerin abes işlerle iştigal etmelerinin tesiri vardır. 5816 gibi."**

"DEVE KUŞU GİBİYİZ"

"PEKİ o önsezisiyle ilgili söylediğiniz, İslâm uygarlığı tökezlediği zaman Batı uygarlığına girmek meselesi. Acaba Batı medeniyetine girdik mi, ulaştık mı?"

"Girdik de giremedik. Yani iki arada bir derede kaldık. Devekuşu gibiyiz. Ne deveyiz, ne kuşuz. Ne olduğumuz belli değil. Batılı mıyız, Doğulu muyuz? Hem Batılıyız, hem Doğuluyuz. Garip bir durum var. Zaten bütün bu yaşanan sancılar bundan."

"Peki bunun sebebini neye bağlıyorsunuz?"

"Bu değişim süreci işte. Demek değişim süreci hâlâ bitmemiş. Çok sarsıntılar geçirdi toplum. Bir de biz galiba zaman açısından çok dar bir perspektiften bakıyoruz. Şunun şurasında 50-60 senelik bir mesele bu. Belki ileriki veya bir sonraki yüzyılda bir sentez gerçekleştirebileceğiz belki. Atatürk inkılâplarının tuttuğu tartışılır dedim, ama çok da yüzeyden değil bunlar, biraz da kök salmış vaziyette. Öyle olmasaydı bu sancılar yaşanmazdı ya da Refah Partisi ezici bir çoğunlukla iktidara gelebilirdi. Bu da olmuyor. Millet iki arada bir derede olduğu gibi iktidar da ortada. O dönemde kim güçlüyse o geliyor alıyor. Yani dinciler de iktidara gelip rahatlıkla yerleşemiyorlar. Demek ki ne Batıcıların değişim çabaları kök salmış, ne de çok fazla yüzeyde kalmış. Maç ortada yani, top santrada maç ortada."

> **"Batı uygarlığına girdik de, giremedik. Yani iki arada bir derede kaldık. Devekuşu gibiyiz. Ne deveyiz, ne kuşuz. Ne olduğumuz belli değil. Batılı mıyız. Doğulu muyuz? Hem Batılıyız, hem Doğuluyuz. Garip bir durum. Zaten bütün bu yaşanan sancılar da bundan."**

"Az önce inkılâplara, 'İnkılâp olmadığı halde inkılâp denen' ifâdesini kullandınız. Bunlar sekiz tane ve 1961 Anayasasının 152., 1982 Anayasasının 174. maddesinde teminat altına alınmış. Bu inkılâplar bizi medeni ülkeler seviyesine, hattâ daha üzerine çıkaracakmış. Ama bu inkılâpların, Anayasanın diğer hükümlerine aykırı olduğu şeklinde anlaşılması ve yorumlanması yasak. Şimdi anlama ve yorumlama hürriyetine yasak getirilmesini nasıl karşılıyorsunuz?"

"Şimdi bu da bir koruma maddesi. Hukuk bilgim zayıf olduğu için bunun teknik yönünü tartışamam. Yani böyle bir madde Anayasaya konabilir mi konamaz mı bilemem. Ama, koymuşlar, çünkü o dönemde sopa, koyanın elindeydi, koymuşlar. İsteseydi 'Mavi gömlek giymek yasaktır' diye bir madde de koyabilirlerdi."

"ŞAPKAYLA MEDENİ OLUNMAZ"

"TABİİ bir ara mavi renkten bahsetmek de yasaklanmıştı."

"Evet koymuşlar. Tabii bir de şu var. İnsanların şunu giymesi, bunu giymesi önemli değil. Muâsır medeniyet seviyesine çıkmaktan bahsediyorlar. Muâsır medeniyet seviyesine şapka giyerek çıkılmaz. Ayağına ayakkabı veya mest giyersin, başına sarık sararsın yâhut şapka giyersin, muâsır medeniyet seviyesiyle bunun bir alâkası yok. Muâsır medeniyet seviyesine çıkmak için bilim ve teknolojiyi geliştirmeniz lâzım. Yatırım yapıp sanayileşmek lâzım. Önemli olan senin kompüteri kullanmandır. Yoksa bunu kullanırken kafanda şapka mı var, fes mi var, önemli bir mesele değil o. O bir estetik mesele, moda meselesi. İşin hazın tarafı iki tarafta da hatâ var. Bir taraf sanıyor ki başımıza fes giyersek Müslüman olacağız, diğer taraf da sanıyor ki şapka giyersek Batılı olacağız. Önemli olan kafanın içidir, dışı değil. Fesi çok savunuyorlar. Bunu çıkarmamak için direnen, İstiklâl Mahkemelerinde asılanlar oldu. Fes, 2. Mahmud'un uydurduğu bir serpuştur. İslâmla, Osmanlıyla uzaktan yakından bir alâkası yok. Eskiden ka-

vuk sanlırdı. Yani bunlar sembolik şeyler. İnsanlar bu tür sembollere tutunup ülkelerini söylemeye çalışıyorlar. Fes giysen ne olur, şapka giysen ne olur kardeşim?"

"FRANSIZ DEVRİMİNDEN ETKİLENMİŞLER"

"Biliyorsunuz inkılap kanunlarından birisi de bey, paşa, efendi kelimelerini yasaklayan kanun."

"Fiilen bu kelimeler kullanılmaktadır. Şimdi bu kanun havada kalmıştır. Bir dönemde bunlar zorla kullanıldı, çok komik oldu. İnsanlar birbirine 'Bay Mustafa, Bayan Neriman' diye hitap etmeye çalıştılar. '30'larda özellikle. Bugün hâlâ Türk basınında köşe yazarı abeylerimiz var, bu şekilde yazıyorlar ve gülünç oluyorlar. Aslında bu kanunla değiştirilecek bir şey değil. Türkiye'de insanlar birbirlerine hitap ederlerken 'Engin Bey' derler, 'Ayşe Hanım' derler, 'Fatma Hanım' derler, 'Selâhaddin Bey' derler, 'Cemil Bey' derler, böyle konuşurlar.

"Bir de tabii Kemal ve çevresi. Fransız devriminden çok etkilenmişler. Fransız devriminin bazı özelliklerini aktarmaya çalışmışlar. Ama orada bunun toplumsal bir içeriği var. Aristokrat sınıfı ve ruhban sınıfı olduğu için, muayyen hitap şekilleri insanın sınıfını belirliyor. Bir ölçüde bizde de öyleydi. Hani 'Efendi Hazretleri' gibi bir takım hitap şekilleri vardı, bunlar insanın sınıfını, hattâ mesleğini belirtiyordu. Bütün vatandaşları eşit duruma getirmek için böyle bir inkılâp kânunu yapmış olabilirler. Ama bir ölçüde bu kânun havada kalmıştır. Çünkü bugün kimse bay-bayan diye hitap etmiyor. Bir ölçüde de başarılı olmuştur, çünkü, bugün artık siz de bir başbakana veya bakana hitap ederken, 'Devletlü efendim hazretleri' demiyorsunuz, bir 'sayın' lâfı çıktı, şimdi herkes 'sayın' diyor, bunun da suyu çıktı. Ama çalkalana çalkalana bir yerde sular durulacak herhalde."

"SAÇMALIKLAR OLDU"

"TABİİ o zamanlar bir takım aşırılıklar, bir takım saçmalıklar olmuştur. Bunlardan birisi 'Güneş Dil Teorisi'dir. Fakat tabii M. Kemal çevresindekilerin hepsinden çok daha aklı başında ve büyük adam olduğu için ilk başta kendisi aşırılığa kaçtığını farketmiş, bu yoldan dönmüştür. Dil konusunda, öz-Türkçe meselesinde bir takım soytarılar çıktı. Meselâ Nurullah Ataç, çok saçmalık yaptı. Çağataycadır bunlar, ondan etkilenmişlerdir. Bizimkisi Anadolu Türkçesi, Çağataycaya şöyle bir benzer. Böyle saçmalıklar yapılmıştır. TBMM'ye Kamutay denmiş, tutmamıştır, orduya 'sü' denmiştir, yani Oğuzcası mı, Moğolcası mı, Moğolca galiba."

"Peki inkılapur Anayasının 174. maddesinde dendiği gibi bizi medeni ülkelerin de üzerine çıkaracak mı?"

"Sanmıyorum, sanmıyorum. Yani bunlar uygarlık seviyesine çıkaran şeyler değillerdir, bunlar sâdece topluma Batılı bir kılıf kazandırmak için yapılan şeylerdir. Uygarlık seviyesine çıkmak için bir yandan sanayileşmek lâzım, bir yandan da eğitime çok büyük önem verip, kafası çalışan, kendi başına özgür düşünen insanlar, kadrolar yetiştirmek lâzım.

"Bu ikisi çok iyi bilinmeli. Bilinmediği zaman ya Atatürkçü olduklarını ileri süren hokkabazların at oynatmaları devam eder ya da bazı dinci kesimler iktidara gelir, geriye gidilir demeyeceğim ama yanlış bir yola sapılır."

"Şimdi siz israrla sözde Atatürkçülerden şikâyetçisiniz."

"Şikâyetçiyim."

"Bunu burada da söylüyorsunuz, yazılarınızda da okuyoruz."

"Şikâyet değil sâdece, yağcılardan nefret ediyorum. 'O'dur yaratan' gibi şiir yazanlardan, böyle aşağılık herîflerden nefret ediyorum, onu söyleyeyim. Ayıptır yahu. Böyle bir kepâzelik olmaz."

"YAKUP KADRİ AYIP ETMİŞ"

"YİNE Yakup Kadri, Ankara isimli romanında, Atatürk'ten 'Yaratıcı' diye bahsediyor ve 'Yaratıcı aydınlığa 'Ol' demişti; aydınlık oluyordu. Suya 'Ol' demişti; su oluyordu' gibi cümleler kullanıyor."

"Hatırlayamadım, ama öyle yazdıysa çok ayıp etmiş. Ki, Yakup Kadri o kadronun içinde en aklı başında olanlardan birisi, eğer böyle yaptıysa çok büyük bir ayıp etmiş."

"Sözde Atatürkçülerden şikâyetçiyim diyorsunuz. Bunlara karşı mücâdele etmek de hepimizin vazîfesi."

"Kendi çapımızda bir şeyler yapmaya çalışıyoruz işte. Yazı yazıyoruz, başka da ne yapalım yanı?"

"Sözde Atatürkçülere karşı aydınların tavrı nasıldır? Onların tavırlarını nasıl değerlendirirsiniz?"

"Aydınlar da şaşkınlığa düşmüş vaziyette. Aydınlar, son on yılda çok kenarda kaldılar. Ekonomik güçleri hemen hemen sıfıra indi. Fikrî sefâletleri meydana çıktı. Sosyalizmin çâre olmadığını acı bir şekilde anladılar."

"Siz de mi anladınız?"

"Benim sosyalizmin temel prensiplerine akıl ermiyor. Yani insanların eşit olduğu gibi, kimsenin kimseyi sömürmemesi gerektiği gibi temel ilkelerine akıl ermiyor, ama uygulama şekliyle komünizmin ne kadar aşağılık bir rejim olduğunu örnekleriyle gördüm tabii. Gorbaçov gördükten sonra bize hâlâ etmek düşer.

"Türkiye'de aydınlar çok uzun süre halktan

kopuk ve Batıyı savunarak yaşadılar. Türkiye'nin iki kampa bölünmesinde belli bir kesimde yer aldılar. Sonra halktan kopuk olduklarını fark ettiler. Bizim şu anda başımızdaki belâ, dünyanın hiç bir ülkesinde yok. Amansız bir belânın içindeyiz, çözemiyoruz. Debeleniyoruz, debeleniyoruz, birbirimizi yiyoruz ve çözemiyoruz. Gelecek yüzyılda belki çözeriz."

"ÇÂREYİ BİLEMİYORUM"

"O KADAR geç mi?"

"Canım gelecek yüzyıla on sene kaldı. 2000 yılında belki çözeriz. Bir rivâyete göre de 1999'da kıyâmet kopacakmış.

"Ne diyorduk? Haa, Türk aydını Batıcı kesimin yanında olduğundan halktan kopuk olduğunu anladı, halkla tekrar ipleri bağlamanın yollarını aradı. Bunun sosyalizmle mümkün olacağını sandı. Herkes takım hâlinde sosyalist oldu. 1960'larda sosyalist olmamak çok ayıp bir şeydi. Kenara iter, dışlarlardı insanı. Aydınlar şimdi onun da çıkar yol olmadığını anladılar, belli bir kesim İslâmcılara yaklaşmaya çalışıyor. Ben İslâmcıların bir kısmının bu konuda pek samimî olduklarını sanmıyorum. Murat Belge gibi bazı arkadaşlarımızı işlerine geldikleri için destekledikleri kanısındayım. Tıpkı Humeynî'nin TUDEH partisini önce destekleyip, sonra tasfiye etmesi gibi. Gerçek bu mudur, bilmiyorum, bana öyle geliyor.

"Aydınların bir kısmı Batıcılığı sonuna kadar götürüp, kapitalist Batıcılığa sardı, köşeyi dönmek için. İşte dönek diye suçlananlar. Özalcı geçinenler falan. Yani Türk aydını amansız bir şaşkınlık içinde şimdi. Ne yapacağını bilemiyor."

"Siz bu çâresizliğe bir çâre teklif ediyor musunuz?

"Bilemiyorum, bilemiyorum. Bilsem söyleyeceğim veya yazacağım, bilemiyorum. Kâğıt üzerinde tartışabiliriz. Fikrim şu: çâre, sentez. Ama Batının iyi taraflarını alalım diye ham bir eklektizm değil, gerçekten bir sentez. Kendi gerçeğimizden yola çıkarak bir sentez yapmalıyız. Ama bu sentezi yürütmek için fikir adamları lâzım, liderler lâzım, kadrolar lâzım, onlar nereden çıkar, nasıl çıkar bilmiyorum."

Romancı-yazar Tarık Buğra: Subjektiflik ya put yapar veya öldürür

'Harf İnkılâbı onun en büyük hatasıydı'

EDEBİYATÇI-YAZAR Tarık Buğra Atatürk'ü Koruma Kânunu hakkındaki sohbetimizde bu hususta geçmişte bir çok yazılar kaleme aldığını ve kendisinin Bâb-ı Âli'de "belki de 1000 defa" bu meseleler yüzünden hedef alındığını söledi. Buğra özet olarak düşüncelerini bize şöyle aktardı:

"Önce Kânunu, insan anlayışına demokrasi anlayışına ve insan haklarına aykırı buluyorum. Ve bu kânunla netice alınamıyacağı kesindir. İnsanlar kânunla yücelitilemezler ve insanlar kânunla mahkûm edilemezler. Böyle bir kânun ve benim yanlış gördüğüm Atatürk anlayışı ile Türkiye 1988'le 1938 yılları arasına hapsedilmek isteniyor.

"Atatürk'ün ekonomik anlayışı, Atatürk'ün devlet anlayışı bugün artık gündeme getirilemez. Ve Atatürk Kânunu—çok kesin olarak inanıyorum—Atatürk'e birşey sağlıyamamış, aksine hakiki Atatürk düşmanlarına bir silâh olmuş ve Türkiye'nin temel gerçek insanlarına karşı kullanılan bir silâh hâline getirilmiştir. Bir Atatürk düşmanlığı icad edilmiş ve en iyi niyetli Türkiye sevgililerine karşı saldırı kuvveti olarak kullanılmıştır."

Tarık Buğra, "Objektif değerlendirme çok mühimdir. Eğer bir mesele objektif bir şekilde ele alınmazsa, yaşayamaz; ya put olur, ya ölür" dedi.

TENKİDİ ÖNLÜYOR

"BEN kendim, 'Atatürk düşmanı' diye suçlanan birisiyim. Atatürk'e düşman olmak ne demek! Bir insanın iyi tarafları da vardır, kötü tarafları da. Başarıları da vardır, başarısızlıkları da. Bir insan hakiki değerine, ancak bu yönleri objektif olarak eleştirildiği zaman kavuşabilir. Atatürk kânunu bugün bunu önlüyor. Yani Atatürk'ü yaşayan bir değer olarak bırakmıyor. Tekrar ediyorum, Kânun Atatürk'ü samimi olarak sevmeyenlerin ve başka hesapları olanların işine yaramıştır."

"Ben şuurlu insanların, aklı gelişmiş insanların tarihi bir kişiye düşman olacaklarını sanmıyorum. Tıpkı onları put yapacaklarına da inanmadığım gibi.

> **"Ben kendim** *'Atatürk düşmanı' diye suçlanan birisiyim. Atatürk'e düşman olmak ne demek? Bir insanın iyi tarafları da vardır, kötü tarafları da, başarısızlıkları da vardır, başarıları da. Bir insan hakiki değerine bu yönleri objektif olarak tenkid edildiği zaman kavuşabilir.*

"Objektif değerlendirme, iyi ve kötü taraflarının anlatılmasıdır. Buna imkân verilmiyor, engelleniyorsa—Atatürk veya bir başkası ona ihanet edilmiş olur,—o engellenmiş olur, objektif,—bu çok mühimdir—ilmi bir düşünce tarzı ile, bir konu, bir mesele ele alınmazsa, yaşayamaz; ya put olur ya da ölür."

"Atatürk'ü de bu değerlendirme içine alıyor musunuz?"

RÖTUŞ YAPILMASIN

"EVET evet, ben onun için konuşuyorum. İnsan, insan olarak ele alınabiliyorsa gerçek değeri ortaya çıkar. Atatürk kanunu bunu engelliyor. Hiç bir insan hatâsız değildir. Herkesin hatâsı ve suçu vardır. İyi tarafları vardır. Ve tarihten alınacak ders, gerçek kişilikleri ortaya çıkarmakla müm-

kündür. Rötuş ederek, bazı yönlerini gizleyerek değil. Atatürk gerçekten bütün samimiyetimle inanıyorum Türkiye için çok büyük şey yapmıştır ve başka birisinin yapamayacağını yapmıştır. Kurtuluş savaşını organize etmiştir. Yönetmiştir. Sonuçlandırmıştır.

"Ben buna inanıyorum. Yalnız Adnan Adıvar söylediği için değil. Sağımdan solumdan baktım, araştırıyorum. Küçükağa dolayısıyle bu benim konumdu. O devrin insanlarının kapasitesine bakıyorum. Gerçekten Atatürk olmasaydı, yani benim sevdiğim güzel ismiyle, Gazi Mustafa Kemal Paşa olmasaydı Kurtuluş Savaşı bitmezdi. Bu adama ben neye düşman olayım? Ama bu adamı tamamen kazanmamız için mutlaka ve mutlaka, ilmi ve objektif şekilde değerlendirilmesi ve Türkiye'nin altın galerisindeki yerine olduğu gibi oturtulması şarttır diyorum."

"Hepimizin ortak veya ayrı ayrı hüküm vermeleri mümkün. Veya Atatürk de hatâlar bulması mümkün. Ben kendi hesabıma Atatürk'de doğru olmadığına inandığım inkılâpları arasında en önemli olarak harf inkılâbını görüyorum. Alfabenin değiştirilmesi Türkiye'ye çok şey kaybettirmiştir. Okuma yazmanın kolaylaştırılması meselesi bir şey kazandırmaz, ama kaybettirir.

Atatürk'de doğru olmadığına inandığım inkılâpları arasında da en önemli gördüğüm Harf İnkılâbıdır. Alfabenin değiştirilmesi Türkiye'ye çok şey kaybettirmiştir, hiçbir şey kazandırmamıştır. Japonya'nın alfabesi de zor, ama Türkiye'den çok ileride."

Bunun örnekleri var dünyada. Japon, Rus, İsrail, Çin, Grek [İbrânî] alfabeleri... Bunlar çok özel ve karmaşık alfabelerdir. Hemen hemen aynı tarihte başlayan bu milletler, muâsırlaşma ve gelişme hamlelerinde alfabelerini değiştirmediler. Ama kültür, edebiyat ve okuma yazma açısından, Türkiyeyi fersah fersah geçtiler.

"Bence bu alfabe inkılâbı Türkiye'ye çok şey kaybettirmiştir. Ve bir şey kazandırdığını ben hiç zannetmiyorum. Zaten insan bir şey okumakla okuma yazma öğrenmekle okumanın meyvelerini toplayamaz ki."

1951'de DP milletvekili olan gazeteci Ziyad Ebuzziyâ anlatıyor:

'Kanun çıkartmak için büstleri kırdırdılar'

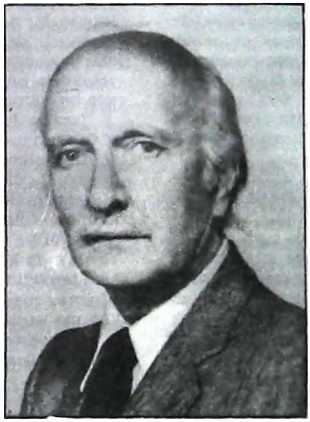
ATATÜRK'Ü Koruma Kânunu çıktığı yıllarda Demokrat Parti mebusu olarak Meclis'te bulunan gazeteci Ziyad Ebuzziyâ, "Bu kânun Meclise gelince büyük muhâlefetle karşılaştı. Bu muhâlefeti yok etmek için Atatürk büstleri kırıldı ve Atatürk heykellerine saldırılar tertiplendi. Emniyet mensupları bazı kimselere üç-beş kuruş verip bunları yaptırıyordu" dedi.

5816'nın çıkmasında en büyük rolü, zamanın Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın oynadığını belirten Ziyad Ebuzziyâ, "Ben kânun reye konarken, Avrupa Konseyinde bulunacaktım. Burada da olsam muhâlif rey vereceğimi söyleyince, Celâl Bayar selâmı sabahı kesiverdi" şeklinde konuştu.

Ziyad Ebuzziyâ'ya yöneltiğimiz sorular ve aldığımız cevaplar şu şekilde:

"5816 sayılı kânun çıkarken Demokrat Parti mebusu olarak Meclis'te idiniz. Bize o günkü durumu ve bu kânunun çıkmasına gösterilen gerekçeleri anlatır mısınız?"

"Millet olarak birisini sevdik mi, onun kusurlarını görmeyiz. Hattâ kedinin pisliğini örtmesi gibi örteriz. Bunun en bâriz misallerini büyükbabam Ebuzziyâ'da görürüm. Namık Kemal'i Namık Kemal olarak, Şinâsi'yi Şinasi olarak memlekete tanıtan ve lânse eden odur. Ama her ikisinin de dünya kadar kusuru var. Mithad Paşa'ya dehşetli bağlıdır. Mithad Paşa'nın dünya kadar kusuru vardır. Ebuzziyâ bunlardan bahsederken, bir gözünü kapar, kusurları görmez.

ZİYAD EBUZZİYÂ— Meclisteki mebuslar bir kişi için kânun yapılmamasını, bütün Türk büyüklerinin korunmasını istiyorlardı.

"BAYAR, ATATÜRK'E KÖRÜ KÖRÜNE BAĞLIYDI"

"CELÂL Bayar, reisicumhur olduğu zaman, gazetelerde çıkan ilk yazısı şuydu: Çankaya'da oturdum. Oturduğum masanın çekmecelerini çekiyordum. Birden karşıma bir kartvizit çıktı, Gazi Mustafa Kemal veyahut Atatürk diye. Sanki Atatürk bana 'Hoşgeldin' diyordu.

"Belki masada böyle bir kartvizit bulundu, bulunmadı. Fakat güzel bir yakıştırma veya güzel bir hâdise. Şimdi bunu söylemekten maksadım, Atatürk'ün her bir el attığı şeye körü körüne bir bağlılığı vardı. Her insan gibi Atatürk de hatâlıdır. Memlekete Atatürk'ün ettiği hizmetin hududu yok. Ama bir insan memleketine büyük hizmetler etmiş olabilir, tarihimizde Fâtih olsun, Yavuz olsun, Kânuni olsun, çok büyük insanlardır, amma hatâları yok mu? Tarihi incelediğiniz zaman, dünya kadar da hatâlarını görürsünüz. Hatâsız olmak sâdece ve sâdece Cenâb-ı Hakka mahsustur. Hepimiz kuluz, hepimizin hatâlı işleri vardır, ama Celâl Bayar da büyükbabamın, babalarımın neslinden bir kimse. Atatürk'e bütün varlığıyla bağlı. Atatürk'ü hepimiz severiz. Sevmek başka, körü körüne bağlılık başka. Eski insanların eşlerine, dostlarına, sevdiklerine körü körüne bağlılıklarını bizim nesilde de, bugünkü nesilde de görmüyorum. Bizdeki bağlılık, insanın hatâsını da, sevabını da görmeye çok daha uygun. Yetişme tarzımız da böyle.

"AHMED, MEHMED, GEL SENİ MEBUS YAPTIM!"

"CELÂL Bayar, Atatürk'e körü körüne bağlılığı yüzünden Atatürk'e yapılabilecek en ufak bir tenkidi dahi hoş karşılamazdı. Tenkid yapılıyor mu idi? Elbetteki, ilk defa olarak hakîkaten bir demokrasi ile seçilmiş bir Meclisle karşı karşıya idik. Yıl 1950. Ve doğrusunu söylemek gerekirse, Türkiye Cumhuriyeti kurulalı 25 yıl olmuş, ismi cumhuriyet, kendisi demokrasi değildi. Çünkü Meclis nasıl oluyordu. Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin ben seni mebus yaptım. Eeee, Ahmed, Mehmed, Hasan, Hüseyin de beni cumhurbaşkanı veyahut hükümet başkanı yaptı. Atatürk ve etrafındakiler, birçok hususlarda hakkı görüşlere tahammül edemedikleri için, kendi görüşlerini de ısrarla korumak kararında olduklarından, Terakkiperver Fırka ile Serbest

Fırkaya karşı çıktılar. Yani Türkçesi, en basit muhâlefet, hattâ tenkid istenmiyordu. Bir de unutmayın ki Türk ve bilhassa başa geçen bir adam, kolay kolay en ufak bir tenkide tahammül edemezdi. Zaten tenkide tahammül edip de, kulak vermeye kalkacak olsaydı, yapmak istediği yenilikleri yapmasına imkân yoktu. Üçüncüsü de, unutmayın ki, Atatürk'ün hüküm sürdüğü ve daha sonra da İnönü'nün devam ettiği devrede, Avrupa'da büyük diktatörlüklerin hâkim olduğu devre idi. İspanya'da Primo de Rivera vardı, Portekiz'de Salazar vardı, Polonya'da Pilsudzki vardı, Finlandiya'da Mannerheim vardı, Almanya'da Hitler vardı, İtalya'da Mussolini, Rusya'da Lenin bitmiş, Stalin vardı.

"Her tarafta diktatörlükler hâkimdi. Türkiye'de de tek lider vardı. Nitekim İsmet Paşa'ya millî şef diye isim takıldığı için, Atatürk'e takılacak isim bulunmadığından 'ebedî şef' diye lâkap takıldıydı. Bizim gazeteciliğimiz zamanında, İnönü'yü de tenkid edemezdik. Millî şef tenkid edilmez, ebedî şef hiç tenkid edilmez. Tenkid değil, şu işde hatâsı vardı, dâhî demek, hakikaten cesâret işiydi: dünya kadar başımıza iş çıkardı. Zaten bu tenkidleri yapmanın da faydası yoktu, çünkü memleketin hâlâ yüzde 60'ı ümmî idi. Türkiye'deki, bilhassa 2. Cihan Harbi sırasındaki bütün Anadolu basını dâhil, hepsinin günlük tirajı 80 bini geçmezdi.

"MECLİSTE HOMURTULAR BAŞLADI"

"BÖYLE bir durumda siz bir tenkid yaparsanız herşey allak bullak olurdu. Herşeyi yıkmışız çünkü. Mâziye âit ne varsa, o yıkılmıştı. Bir Atatürk kalmış ortada. Körü körüne de olsa Atatürk'e bağlı olmak bir kuvvet veriyordu. Şimdi Demokrat olarak iktidara gelince, bu sefer ufak tefek tenkidler Celâl Bayar'ı ürkütmeye başladı. Tenkidler olmuyor muydu, oluyordu. Atatürk düşmanlığı yok mudur, her zaman olmuştur, herkese karşı da olabilir. Bunlar hiç bir zaman halkın ve büyük kütlenin Atatürk'e olan sevgisini ne azaltır, ne de bir zarar verebilir. Ama bunu istismar edenler, hâdise olarak kullanmak temâyülünü her zaman gösterebilirler, bunu engellemek için elden gelen yapılır, en basit tenkide dâhî imkân bırakmamak tercih edilirdi.

"Aklı, fikir kimden çıktı bilmiyorum, hatırlamıyorum. Çünkü o zamanlar daha ziyâde Avrupa Konseyinde bulunuyordum, on sene Türkiye'yi temsil ettim, bunun için içerideki teferruatı iyi bilmiyorum. Cevdet Sunay'ın Demokrat Parti kitabında olabilir, sizin çıkarttığınız çok güzel bir çalışma olan Yakın Tarih Ansiklopedisinin birinci cildinde bu sahada bir hayli bilgiler var. Celâl Beyin isteği üzerine ve Adnan Menderes'in teklifi ile bir Atatürk kânunu hazırlandı. Atatürk kânunu hazırlanırken Meclisde homurtular başladı. 'Yâhu bir kânun yapacaksak, bütün Türk büyükleri için yapalım' dediler. Nitekim bir kânun vardır, hâlâ da geçerlidir galiba. Yabancı devlet büyüklerine telmihde falan bulunulabilir, ama tenkid edilemez. O kadar hassasdırlar ki bu sahada, meselâ pek çok kimsenin bilmediği bir şeyi hatırlatayım: İran şahı Pehlevi, bu son şahtan evvelki baba, neferlikten şahlığa çıkmış bir adam. Adamın sene-i devriyesi. Burada Fransızca çıkan Journal Orient gazetesi, bütün bir sayıda medhiye yazıyor, İran tahtını büyük bir asker işgal etmiş bulunuyor, diyor. Fransızcadaki asker kelimesi, hem asker, hem nefer mânâsına gelir. İran Şahı bunun kendisinin neferlikten gelme olduğunu belirtmek için yazılmış bir yazı olduğunu telâkki etti, telgraf çekti oradan, 40 gün kapattırdı gazeteyi. Yani bizdeki de kepazeliğin derecesi. Fransızca olsun ne olursa olsun, Türkiye'de bir Türk vatandaşının çıkardığı bir gazetedir. Ama İran Şahı bunu kapattırabildi. O kânuna dayanarak kapattık. Şimdi yabancıya bu şekilde davranılan bir memlekette, bir nevi tabu hâlinde korunmaya çalışılan Atatürk'e en ufak bir söz söylemek, kat'iyyen câiz sayılmıyordu. Bunu da büsbütün perçinleyebilmek, bir takım tenkidleri önleyebilmek için bir kânun çıkarmak yoluna gidildi.

"Israrla herkes, 'Aman bunu sadece Atatürk'e tahsis etmeyelim, bunu bir tabu hâline getirmeyelim, bu doğru değildir, reaksiyonlar doğurur, çünkü Türk milleti illâ da bir kişiyi putlaştırmak, heykelleştirmek hâlinden hoşlanmaz. Ama herkese birden yaparsak bunu, zaten Fâtih'e de küfreden yok, Kânuni'ye de yok, Yavuz'a da küfreden yok, Atatürk'e zaten yok, hem tenkidin derecesine bakılır. Sadece tenkid ediyorsa mesele yok, ama küfre gidiyorsa bu kânuna istinâden cezâlandırılır. Mecliste bakıldı ki, eksertyet ve Meclisin yayla denilen arka kısmına oturanlar, buna muhâlefet ediyorlar.

"BÜSTLER NİÇİN KIRILDI?"

"BU muhâlefeti önleyebilmek için birden bire, bir iki yerde Atatürk büstü kırılıverdi. Ben de Avrupa Konseyine gelip gidiyorum. Durup dururken, senelerdir büst kırılmazken, şimdi niye kırılıyor? Haa dediler, Meclisde bunun müzâkeresi oluyor, onun için kırılıyor. Emniyette çok iyi tahkikâtım vardı, merak ettim, araştırdım. Bu maalesef her memlekette olduğu gibi, bilhassa herkesin gözü önünde bulunan büst, adamlar göndertilerek, mahsus kırdırılmaya başlandığı çıktı ortaya. Fakat besleme gazetelere verilen emirler üzerine, 'Vaay, Atatürk büstleri kırılıyor' diye kıyâmeti kopardılar. Tek, kânunun çıkmasına baskı olsun diye. Tam o sırada Ankara'da Lozan Meydanında koskocaman Atatürk heykeli var. Bir gün bir adam, heykele tırmandı. Elinde bir keser, koskoca bronz heykele vurma-

ya başladı. Yâhû kos koca bronz heykel keserle falan kırılmaz, adam bir kaç yerine vurdu. Tabii zedelemesinin bile imkânı yok. Adamı yaka paça indirdiler. Üç-beş kuruş verip serbest bıraktılar. Bu da anlaşıldı ki, emniyetin yaptığı bir şey. Fakat bu, Meclisteki kânunun çıkması için, muhâlif arkadaşlara yapılan ricâlı, baskılı şeyleri arttırdı."

"BEN MUHÂLEFET ETTİM"

"KÂNUNA *karşı sizin tavrınız nasıl oldu?*"

"Benim tavrım ne oldu? Bugün gibi aklımdadır. Avrupa Konseyinde umumî bir toplantı var, ben oraya gideceğim. Âdetim, her zaman, Avrupa Konseyine gitmeden evvel Reisicumhur ve Başvekile telefon eder, bir emirleri olup olmadığını sorarım. Geldikten sonra da, Avrupa Konseyinden döndüm, bazı mâruzâtım var, emir buyururlar mı, diye telefonla sorardım. Yine aradım. Aramız iyiydi. Yâver yemeğe çağırdı. O sırada Atatürk kânunu hazırlanmış, ben Avrupadayken kânun müzâkere edilecek. Yemek yedik, Celâl Beye vedâ ediyorum, ayaktayız. Bana dedi ki, 'Bak Ziyad burada bulunmayacaksın, yazık, kânuna bir oy eksik verilecek.' Ben de ona, 'Yok, ben burda olsaydım aleyhte oy verecektim' dedim. 'Nasıl aleyhte?' dedi. Ben dedim. Tek bir kişi için kânun çıkarılmasına karşıyım'. 'Vaaay' dedi. Ondan sonra selâm sabah kesildi. Celâl Beyle selâmın sabahın kesilmesinin sebebi budur."

"Kânun '51'de çıktığına göre, kırgınlık uzun sürdü."

"Adnan Bey bizi partiden atıncaya kadar sürdü. Müracaat ettiğim zaman, 'Rapora bakarım' deyip geçiştirdi. Tabii bir kaç ehemmiyetli meselede görüşmenin dışında görüşmedik. En son düşünce gittim, elini falan öptüm. Efendim eski insanların yaratılışı bu. Normal saymak lâzım.

"Derken Avrupa Konseyine gittik. Orada Metin Toker, bizim Anadolu Ajansının konsey muhabirliğini vermişler. Fakat Toker'in çekeceği telgrafları kontrol etmek ve bir yanlışlığa meydan vermemek de bana vazîfe verilmiş. Vazîfe veren de Samed Ağaoğlu."

"BOMBA TESİRİ" HİKÂYESİ

"O ZAMAN toplantılar bugünkü gibi 3-4 gün değil, on gün falan sürerdi. Toplantının ortasında Atatürk kânununun Mecliste kabul edildiğini öğrendik. Metin Toker, bir telgraf çekti. Atatürk Kânununun kabul edilmesi burada bomba tesiri yaptı, diye bir şey. Mânâsız bir telgraf, bomba tesiri falan yaptığı yok. Gazetecilik yaptı, çekti bir telgraf. Benim haberim yok. Bana gösterdi ama üzerinde durmadım. İstanbul'da, Ankara'da kıyâmet kopmuş. Ertesi gün Metin'in ajans muhâbirliği iptal edildi. Kendisine telgraf çekmek için para yerine kullandığı şeyin geçersiz olduğu postânelere bildirildi. Bana ters bir telgraf geldi. Metnini tam hatırlamıyorum, belki hâlâ durur. 'Nasıl olur da böyle bir şeye cevaz verirsin?' mealinde bir şey. Ben de ona hitâben gayet ağır bir telgrafla cevap verdim. 'Bu telgrafı çeken her kim ise, aklını başına toplasın' gibi bir şey. Biliyorum Samed'in çektiğini ama emin değilim. Geldikten sonra ısrar ettim kendisine kim çektirdi bunu sana diye, söylemedi, ben de bırakmıştım.

"Bu hâdiselerden geçtik. Ondan sonra bir anda heykel kırılma, meykel kırılma duruverdi. Çünkü kânun çıkmıştı artık. Yâhu Türkiye'de, eroin kaçakçılığı için, şu için bu için idam cezalı kânunlar vardır, hangisi durdurmuştur bunu? Hangi kânun çıktığı gün tesirini göstermiştir?"

"Metin Toker, bomba tesiri yaptı demekle neyi ifâde etmek istedi?"

"Valla hoş karşılanmadı mânâsına telâkkî ettim. Metin bunu yazarken ne düşündü bilemiyorum, sonra kendisine de sormadım.

"Bundan sonra heykel kırılmalar durdu. İşte dediler, kânun çıkardık, saldırılar durdu. Halbuki kıracak adam, gece de gider kırar, bal gibi de yapar."

"O zaman bu kânunun asıl maksadı neydi?"

"Bu kânun, Atatürk hakkında en ufak bir tenkidin yapılmasını engellemek için yapılmıştır. Şurada burada hakikaten de ileri tenkidler olmuyor değildi. Bu gâyet normaldi. Herkes için lehte de aleyhte de söylenenler olabilir. Ama ona yönelitilen tenkidler memlekette bir hava meydana getirecek kadar değildi. Çünkü memleketi uçurumun kenarından kurtarmış, herkes ona mecburdur. Ama menfaati bozulmuş olan bazı insanlar münâsebetsizlik yapabilir. Ama bunu umuma teşmil etmek büyük hatâdır."

"TARİHİ GERÇEKLER BİLİNMİYOR"

"PEKİ *bu kânunun, Atatürk'ün tenkid edilmesini yasaklar şeklide tatbik edilmesi, yakın tarih araştırmalarına ne gibi tesir ediyor?*"

"Çok büyük darbe vuruyor. Çünkü birçok tarihî gerçekler bilinmemektedir. Eğer Atatürk yaptığı inkılâplarda tam mânâsıyla diktatörce hareket etmeseydi, inkılâpları yapmasının maddeten imkânı yoktu. Bu inkılâplar yapılacak idiyse, asmaları ve kesmeleri de zarurî idi. Bunu kabul etmek lâzım."

"Bu kânun Mecliste görüşülürken, çok şiddetli muhâlefet ve tenkidler olmuş. Müzâkerelerin umumî havasından âdetâ kânun teklîfinin reddedileceği anlaşılıyor. Nasıl oluyor da bu kânun kabul edilebiliyor?"

"Şimdi bu soruyu bir hâdise anlatarak cevaplandırayım. 1955 yılında, Kıbrıs meselesiyle ilgili olarak İstanbul ve İzmir'de gösteriler ol-

muştu. Halk bir ara işi taşkınlığa kadar götürmüş, yağma, yakılma, talan var. Meclis toplandı, kıyamet kopuyor. Biz iyi bir araştırma yapılmasını istiyoruz. Hükümet ise işi örtbas etmeye çalışıyor. Biz ısrarla araştırma yapılmasını istiyoruz. Parti grubu toplandı. Adnan Bey de arkadaşlarıyla oturmuş. Teklif reye kondu. Araştırma yapılmasını isteyenler ekseriyette. Hulusi Köymen başkanlık yapıyordu. Hulusi Köymen, 'Sayamıyorum, yanılıyorum' dedi. Rey verenlerin ayağa kalkmasını istedi. Şimdi el kaldıranlar Adnen Bey görmesin diye, saklanıp el kaldırıyor. Biz kalktık ayağa, baktık, el kaldıranlar yine ekseriyette. Hulusi Köymen yine 'Sayamıyorum' deyince kıyamet kopmaya başladı. On dakika celseyi tâdil etti. O on dakika, bir saat sürdü. Sonra toplandık, reye kondu, biz 30 kişi kaldık. Şimdi birisinin ricası vardır, ötekinin memleketiyle ilgili bir işi vardır, onu yapmazsa bir daha seçtirni kazanamayacaktır, tamâmen menfaatlere dayanır. Bunun çok misallerini gördüm.

"5816'nın oylamasında da bu tür işler, menfaatler, rica'lar, hatırlar rol oynamış olabilir."

"Kânunun müzâkereleri esnâsında yapılan konuşmalara bakılırsa, 5816 tenkid hürriyetini yasaklamak bir tarafa, sınırlandırmıyor bile. Zîrî kânuna muhâlefet eden mebuslar, ısrarla, 'Bu kânun îfâde ve tenkid hürriyetine yasak getirecek' derken, 5816'yı savunan Menderes, 'Hayır, biz tenkid hürriyetini sınırlandırmıyoruz, tenkidi sizinle bizzat ben yapacağım. Biz tahkir ve terzil hürriyetini yasaklıyoruz. Demokrasiye uymayan inkılâpları tâdil edeceğiz' diye konuşuyor. Halbuki tatbikatlar böyle değildir. Oysa bütün dünyada kabul edilmiş bir teamül vardır, mahkemeler kânunları nasıl uygulayacaklarını Meclis zabıtlarından öğrenirler ve buna uyarlar."

"Uymaları gerekir."

"Elbette öyle demek lâzım, çünkü uymıyorlar."

"Ben de zaten onun için böyle söylüyorum."

"Peki tatbikattaki bu tezadı nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Memlekette mevcut kânunlar tatbik edilsin mesele tamamdır. Bırakın siz, müzâkereleri, takdimleri, zabıtları falan. Kânunun gayet sarih maddeleri tatbik edilsin kâfi. Bugünkü kira kânununu okuyun. Hâlen mer'îdir. Onun bir maddesinde der ki, 'Mâbetler bilâistisnâ ibâdetten başka hiç birşeye tahsis edilemezler.' Sadece ibâdete tahsis edilirler. Bunu tatbik edip de Ayasofyayı ibâdete açabiliyor muyuz? Açamıyoruz. Demek ki en basit bir kânun maddesini bile, o kânunu tatbik etmekle mükellef olan makamlar maalesef tatbik etmiyorlar. Şimdi binâenaleyh, mahkemelerde, bazan hakikaten fevkalâde kıymetli hâkimlerimiz var, kanaatine göre hüküm veriyor, arar, bulur, hüküm verir. Ama böyle yapmayanlar da var."

"Haah, Deccal"

Aldıkaçtı: *"Atatürk'ü zemmetmek başka kötülemek başka. Yani bir sınırı bulmak lazım. Şimdi Atatürk'e ne diyorlar? Din cellâdı mıydı? Yok. Cellât yerine bir başka kelime kulanıyorlar. -Deccal mı? Haah, Deccal. Deccal olmaz. Müslüman dininde Deccalın yeri vardır."*

PROF. ORHAN ALDIKAÇTI, Kur'ân'ın Türkçeleştirilmesi hususunda "Ben bunu bir reform, inkılâpları yapan bir insanın aynı çerçeve içinde dinin halk tarafından anlaşılması sorunu olarak ele alıyorum" diyor.

'Mustafa Kemal'e din cellâdı mı ne diyorlar'

12 EYLÜL Askeri Harekâtından sonra kurulan Danışma Meclisinde, Anayasa Komisyonu Başkanı olarak vazife yapan İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Öğretim Üyelerinden Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı, 5816 sayılı, Atatürk'ü Koruma Kânunu hakkındaki sorularımızı cevaplandırdı. Prof. Dr. Orhan Aldıkaçtı "Atatürk döneminde yanlış işler yapılmadığını söylemenin akla, ilme ve mantığa aykırı olacağını" ifade ederek, kânunun Atatürk ilke ve inkılâplarını tenkit etmeye asla mânî olmayacağını söyledi. Prof. Aldıkaçtı, "su-i istimâl edilen ve haksızlıklara yolaçan kanunun düzeltilmesini" istedi. Bir şey sormadan konuşmaya başlayan Prof. Aldıkaçtı ile yaptığımız sohbeti takdim ediyorum:

"Atatürk batan bir imparatorlukta, kapitülasyonlar altında ezilen bir devlette, parçalanması için planlar yapılan bir imparatorluğun enkazı üzerinde yep yeni bir Türkiye Cumhuriyeti devleti kurmuş. Şimdi bu temel üzerinde gelişebilme, dünyanın gelişmiş ülkeleri ile aramızdaki mesafeyi ortadan kaldırabilmek için, bir takım reformlar, yahut inkılâplar yapılmasını da gerekli görmüştü. Bunlar zamanında yapılmış, uygulanmaya konulmuştur. Şimdi 'bunlar yapılmasaydı, daha iyi olurdu, kötü olurdu,' diye tartışmak her zaman mümkün. Ve öyle sanıyorum ki, bugün bunlar da tartışılıyor. Bunlara karşı çıkanlar yok. Yalnız bu tartışma sırasında Atatürk'ün, manevî şahsiyetine tecâvüze, bu toplumun önemli bir kısmı, aydınlarının büyük bir çoğunluğu, müsâade etmez. Çünkü bu aydınlardan biri olarak ben de Atatürk'ün dünyanın en büyük insanı olduğuna inanıyorum.

"TARTIŞILMASI HOŞUMA GİDİYOR"

ŞİMDİ bu böyle iken, bakın, kalkıp Mustafa Kemal'in memleketinde böyle olur olmaz şekilde, tenkit edilmesi insanı gerçekten üzüyor. Bakın, ben bu üzüntüye, sizden çok daha fazla karşı karşıyayım. Yani her hangi bir Türk aydınından çok daha fazla karşı karşıyayım.

"Talebeler benimle her konuyu tartışabiliyor. Ve M. Kemal'i de şiddetli şekilde tenkit ediyorlar. Bu, öğretim üyesi olarak hoşuma gidiyor da, bir Türk aydını olarak hoşuma gitmiyor. Bunu kabul edemiyorum. Ama o da insandır, düşünce yapısı vardır, ona da saygı gösteriyorum. Aydınlatmaya çalışıyorum ki, aslında Mustafa Kemal bu yüz yılın yetiştirdiği en büyük adamdır. Nokta bitirdim. Şimdi sorularınızı bekliyorum. İstediğiniz kadar soru sorabilirsiniz, samimiyetle inanıyorum ki, yapacağımız konuşma gazetenizde yayınlanacaktır."

"ATATÜRK TENKİT EDİLEBİLİR"

"Bir hukukçu olarak bu kanunun Demokrat Parti devrinde çıkarılmasını neye bağlıyorsunuz, nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Evvelâ şunu söyliyeyim. Atatürk'ün tenkit edilebilecek taraflarından birisi de, belki, —belki diyorum—ezanın Arapça'dan Türkçeye çevrilmesiydi. 46 yıllarına kadar bu kamuoyunda açıkça bir tepki gösterilmeden uygulandı. Ama daha sonra, oluşan olaylar gösterdi ki aslında kamuoyunda ezanın Türkçe okunmasına karşı bir tepki varmış ve bu tepki şu veya bu şekilde, ceza kanunlarından korkularak açıklanmıyormuş. Ve birden bire çok parti devrine geçilince Arapça ezan sorunu da ortaya atıldı."

"Bu bir ihtiyaçtan doğmuş olmalı."

"Tabii durup dururken olmaz. Bu kamu vicdanında oluşan bir arzu."

"Yasaklanması, benim sevmesi için yeterli olmamış demek ki."

"Ama bu hususta bir referandum yapılsaydı ne olurdu bilemiyorum. Bu gün ben bu tür oylamaya da taraftar değilim. Referandum ne demek? Türkiye'de daha yeni tartışılmaya başlandı. Ne olduğu bilinmiyor. Önüne gelen iki de bir sıkıştı mı halk oylaması yapılsın diyor. Anlatabildim mi? Halk, oylamada, hiçbir zaman sorunun, bilincine tamâmen varamaz. Varması mümkün değildir. Bir sosyal sorunun bilincine varmak, bir kültür meselesidir. Bir kültür de, bir ayda 15 günde iki aylık bir seçim kampanyasında elde edilmez. 1946'dan sonra Meclisteki iki kişi birden bire Arapça ezan okudular. Onlar da ezanın Türkçe okunmasına dair kanunla tevkif edildi. Ve sonra da seçim yapıldı. DP iktidara geldi. Demokrat partinin yaptığı ilk iş ezanın Arapçaya çevrilmesi oldu. Bu tasarıyı (ezanın Türkçeleşmesi) o zaman Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılâpların Türkleri Müslümanlıktan uzaklaştırdığını düşünenlerde, tepki yapıyordu. Diğerleri tarafından Arapça ezan tatbikatının da bunlara kuvvet verdiği düşünülmeye başlandı. Ve Atatürk'ü gerçekten bir cellat, bir hain, din hâini olarak görmeye başladılar. Bugün Suudi Arabistan'da M.Kemal'in dine karşı olduğu savunulmaktadır. Müslümanlığı savunan Türklerdir. O Araplar değildir."

Ezanın *tekrar Arapçaya kamu vicdanından gelen bir arzu neticesi döndürüldüğünü belirten Aldıkaçtı, "Ama bu hususta bir referandum yapılsaydı ne olurdu? Bilemiyorum. Bugün ben bu tür oylamaya da taraftar değilim. Referandum Türkiye'de daha yeni tartışılmaya başladı. Ne olduğu bilinmiyor. Önüne gelen iki de bir sıkıştı mı halk oylaması yapılsın diyor. Halk oylamasında halk, hiç bir zaman sorunun bilincine varamaz.*

"Atatürk'ün Kur'an'ı ve ezanı Türkçeleştirmesi.."

"Atatürk Kur'an'ı yasaklamadı. Ezanı Türkçeleştirdi. Bakın siz gençsiniz. Belki size bunları söylediler. Atatürk zamanında namaz kılınmaya devam edildi. Mevlitler okundu. Oruç tutuldu. Teravih namazları kılındı. Ramazan'da oruçlar tutuldu. Kimse, sen niye oruç tutuyorsun diye de birbirine söylemedi."

"Bazı tarihi hadiseler de var. Kur'an'ın Türkçeleştirilmesi için Atatürk'ün bilfiil teşebbüsleri bilinmiyor. Meselâ Saadettin Kaynak'ın Milliyet gazetesinde çıkan bir hatırasına göre Kur'an'ı Atatürk namazda, Türkçe okutmaya başlamış, de nemeler yapmış. Bunu kimse inkâr etmiyor."

"Böyle bir gayret vardı. Onu ben de biliyorum. 'Türkçe reformdur'"

"Peki bunu nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Ben bunu bir reform, inkılaplar yapan bir insanın aynı çerçeve içinde dinin halk tarafından anlaşılması 'sorunu' olarak ele alıyorum. Yani düşünmüştür ki Atatürk, efendim, 'Elhamdülillâhi Rabbi'l âlemin' dediği zaman bir Müslüman, bunun ne mânâya geldiğini anlasın. Atatürk bunu belki de Avrupa'da protestanlıktan esinlenerek yaptı. Orada bütün okullarda Latince okutulur, papazlar Latince okur yazardı. Sonra belki duâlarının son cümlesini oradaki insanların dilinde konuşurlardı. Protestan kilisesi daha sonra Almanya'da tamamen Almanca, Hollanda'da Hollandaca dini değerlendirdi. Ve duâlarını yapmaya başladılar. Belki Atatürk bundan esinlendi. 'Bizim halkımız da Tanrısından ne istediğini, tanrısının neyi emrettiğini düşünsün' dedi.

"Ama görüyorum, o da büyük bir gerçekçiydi. O kadar ki, kadın kıyafetlerine kanun koymamıştır. Sadece sözle ifade etmiştir. Gerçekçidir, çünkü o koyacağı kânunun memleketi alt üst edeceğini bilir. He orda da ezandan sonra ileri gitmemiş. Görmüş ki, bu iş olmayacak, bırakmış. Devam ettirmemiş. Kur'an'ın meâlen, tercümesinin anlatılmasını devam ettirmiş, ki işte yeniler okusunlar, karşılığının ne olduğunu anlasınlar.

"Ben şahsen Kur'an'ı Diyanet İşlerinin çıkardığı meâllerden okudum. İnsan okuyunca çok heyecanlanıyor. Bakın, Hasan Basri Çantay'ın tefsirlerini demiyorum. Meâlen okuyunca da insan çok heyecanlanıyor. Öbüründen daha fazla heyecanlanıyorum. Çünkü mânâsını anlıyorum. Ne demek istediğini biliyorum. 'Elhamdülillâhi Rabbi'l âlemin' dediğin zaman, tabii 'Bu âlemlerin yaratıcısı sana şükürler olsun', sözü; bakın Arapça söylenişi ne olursa olsun daha

kuvvetli kulağa daha hoş geliyor. Şey, değil Batı'da yok bu cümle."

"Hocam bakın ibadetler kendi dilleri ile yapılır. İslâmda ibadet dili Kur'an dili olan Arapça'nın kelime ve cümlelerine Türkçe'de tam karşılık bulmak imkansız. Çünkü Kur'an kelimeleri ibadette söylenen ifadeler ilâhi kelâma dayanır. Bunları herhangi bir dilde Arapça'da ifade ettik leri manâları ile tercüme etmek mümkün değil. Fakat, asırlardır İslâm âlimleri Kur'an'ın gerek tefsir gerekse meâllerini yazmış, insanlar da bundan istifade etmişlerdir. Ben burada şunu söylemek isterim, ibâdetin Türkçe yaptırılması bu noktada bir tahrifat hareketi olmuyor mu?"

"Tahrifat şu noktada olur. İbâdetle söylenen kelimelerin yerine onun mânâsı dışında bir şey koyarsanız, tahrifat olur. Meselâ 'elhamdülillâh'i Rabbil âlemin'in mânâsı dışında bir ifade koyarsanız...Anlatabildim mi? Ama öbür türlü, tahrifat oldu denemez. Ama, doğru mu yanlış mı tartışılır. Ben onun bakın, tartışmasına dahi giremem, ben bir din âlimi değilim. Ben bakın, bütün bilgimi söyledim size işte. Hasan Basri Çantay'ın tercümelerini okudum. Öğrenmek istedim dinimiz nedir? Bakın ders kitabında da İslâm hukuku bölümünü yazarken Hasan Basri'nin eserlerinden okurken aldığım heyecanlarla bunları yazdım.

"Yani şey değil, bunu yapmıştır. Sonra yaptığı hatayı anlamıştır."

"Demek ki yanlış olduğunu görmüş?"

"Belli ki devam etmemiş, böyle bir hata olduğunu anlamış, devam etmemiştir."

"'Atatürk gerçekçidir, kuyâfeti kanunlaştırmamıştır' dediniz. Ama şimdi bir çok profesör, sanki Atatürk inkılâpları ve ülkeleri içinde bir de 'kuyâfet ülkesi' varmış gibi hareket ediyorlar ve Atatürk nâmı hesabına İslâmi kuyâfetin kullanılmasına bilhassa üniversitelerde, karşı çıkıyorlar."

"Örtü, Atatürk inkılâplarının bir parçasıdır. Ama, Atatürk, örtüyü kanun zoruyla değil, eğitim yoluyla... Demiş ki kadınlara, okuyun, öğrenin siz de ne doğru ise onu yapın. Ama bunu söylerken Atatürk, samimî değildi. Çünkü, düşünüyordu ki, kadınlarımız okuduğu zaman, öğrenince açılacaktır. Belki de bunu düşünüyordu. Ama bakın ben söylüyorum, ben dekanken öğrencilerimize örtüyü serbest bıraktım. Burda YÖK'ten daha yüksek makamlardan 'başörtülü talebeleri almayın' diye devamlı baskı geliyordu."

"Örtü, Atatürk inkılâplarının bir parçasıdır. Ama, Atatürk, örtüyü kânun zoruyla değil, eğitim yoluyla... Demiş ki kadınlara, okuyun, öğrenin siz de ne doğru ise onu yapın. Ama bunu söylerken Atatürk, samimî değildi. Çünkü, düşünüyordu ki, kadınlarımız okuduğu zaman, öğrenince açılacaktır. Belki de bunu düşünüyordu. Ama bakın ben söylüyorum, ben dekanken öğrencilerimize örtüyü serbest bıraktım. Burda YÖK'ten daha yüksek makamlardan 'başörtülü talebeleri almayın' diye devamlı baskı geliyordu."

"Okuyun, öğrenin, ilerde açılırsınız gibi düşünce İslâmiyetin ilim telâkkisi ve kadın tahsiliyle bağdaşmıyor her hâlde. Çünkü örtülü kızlar okula geldiklerine göre, demek ki, 'okuyup öğrenen' ama açılmayanlar da varmış. Üniversitelerimizde olduğu gibi."

"ÖRTÜLÜ HAYAT MÜMKÜN"

"TABİİ, tabii mümkün. Gayet tabii mümkün. Bilmiyorum. Bakın siz manastırlardaki keyfiyeti bilir misiniz? Orada hayatını manastıra adayan hanımlar hayatı boyunca kapalı kalır. Erkeklerle teması bile olmaz. Hücresinden çıkmaz. Tuvalete girer, kapısından yemekler verilir. Böyledir. Ben görmedim tabii, ama öyle deniyor.

"Hıristiyan din görevlisi kadınlar vardır. Hepsi bizdeki gibi onlar da örtülüdür. Ben İsviçre'de 2500 metrelik bir kanton vardı oraya gittim. Burası sözde rivâyet edilir ki Attila'dan kalma. Buradaki kadınlar halâ böyle örtülü; (Peçe takılışını tarif ederek) Bir erkek gördükleri zaman yüzünü böyle örterler."

"DEMOKRATLAR GEMİ AZIYA ALDI"

"HER neyse asıl meselemiz gâlba Atatürk'ü Koruma Kânunu idi. Nasıl çıkmış bu kânun?"

"Demokratlar ezanı Türkçeden Arapçaya çevirince gemi azıya aldılar. Atatürk heykellerini kırmaya başladılar. Üç günde bir Atatürk heykeli bir köyde, kasabada kırılıyordu. Şimdi, yönetenler yönetilenler vardır. Yönetenlerin büyük bir çoğunluğu Atatürk yoluna inanmışlardır. Bu şekilde Atatürk heykellerinin de tahrip edilmesine,—Çünkü bu kötü anlamda bir tahribattır—müsaade edemezlerdi. Onun için kânun çıkarmışlardı. Ve bu kânunu da Arapça ezanı getiren iktidar getirmiştir. Yani korumak değil, Atatürk'e saygısızlığı durdurmak. Atatürk'ün bütün heykelleri kırılsa Atatürk gene Atatürk'tür. Atatürk'ün yaptıkları inkâr edilemez. Nasıl Fatih Sultan Mehmed'in yaptıkları, Yavuz Sultan Selim'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın yapukları inkâr edilemiyor. Ölmüş gitmiş tabii, ama yaptıkları eser meydanda. Her sene 29 Mayıs'ta tekrarlıyoruz."

"Kanun Hukuk Komisyonunda 7'ye 9'la kabul edilmiş. Ve gerekçesinde de Genel Kurul'a sevkedilirken, hedefin Atatürk heykelleri yerine

Atatürk ilke ve inkılâplarının korunması olduğu ifade ediliyor."

"Evet, zaten Atatürk inkılâpları koyduğu için heykelleri kırılıyor."

"O zaman kanunun asıl hedefi inkılâpların korunması oluyor. Saygısızlık falan lâfla kalıyor. Heykelle Atatürk korunmayacağına göre."

"YASAK ENDİŞEDEN KAYNAKLANDI"

"İNKILÂPLAR tenkit edilebilir. Bu yapılıyor da. Bunda bir şey yok. Ama bunu yaparken 'Atatürk ülkeyi, milleti Müslümanlıktan uzaklaştırdı,' dersen esas bu Atatürk'e hakâret olur. Bununla Müslüman toplumu Atatürk'e karşı ayaklandırmış olursun. Buna müsaade edilmez, bu bilinsin. Bu suç olur. Ben dersem ki, 'Veysel namussuzun biridir.' Seni sevenler hemen korumaya başlar, kollama altına alır. (Lâ teşbih velâ temsil) Gayet basit yani. Yapmayın! Niçin komünizm propagandası Türkiye'de yasaklanmıştır? Çünkü bu propaganda komünizmin bazı insanlarda iyi olduğu fikrini uyandırabileceği endişesi vardır. Endişeden."

"Bu kanun devam mı etmeli? Kaldırılmalı mı?"

"Anayasamızın ışığı altında, yani tanıdığı hak ve hürriyetler ve düşünce özgürlüğüne tanıdığı alan açısından bakıldığı zaman, iç tereddüt etmeden, diyebiliriz ki; Atatürk döneminde, yapılan yanlış işler, ortaya konulabilir ve tartışılabilir. Esasen Atatürk döneminde yanlış işler yapılmadığını ileri sürmek, ilme aykırı olur. İnsan tabiatına aykırı olur. Çünkü insan kâmil değildir. Kâmil olan yalnızca yüce Tanrıdır. E, binâenaleyh, Atatürk'ün yaptığı şu iş, böyle yapılsaydı daha iyi olurdu' demek; ne Atatürk'ün değerini azaltır, ne de, Atatürk'ün yaptığı işleri küçültür."

"İnkılâplar tenkit ediliyor. Bunda birşey yok. Ama bunu yaparken 'Atatürk milleti Müslümanlıktan uzaklaştırdı' dersen bu Atatürk'e hakâret olur. Bununla Müslüman toplumu Atatürk'e karşı ayaklandırmış olursun. Buna müsâade edilmez. Bu bilinsin."

"Sayın hocam galiba Atatürk'ü Koruma Kanunu aslında Atatürk'ün kendini değil, inkılâplarını korumak için."

"Evet doğrudur. Ama inkılâpların korunması demek inkılâpların tenkit edilmemesi demek değildir. Ama bir külî halinde Atatürk ortadan kaldırılırsa, inkılâplar da otomatikman ortadan kalkar. Bunlar düşünülmüş; yanlış, doğru."

"Komünizmin yasaklanması bir endişeden kaynaklandı, 'İnsanların bazısı olur ki bunu şirin görür' demiştiniz. Atatürk'ün korunması da böyle mi?"

"Bu da o endişeden kaynaklanmıştı. Atatürkçülük ve inkılâpları ortadan kalkarsa, yeniden Türkiye 19.yüz yıla veya Meşrûtiyetin başına veya Tanzimata dönülür endişesi duyulmuştur."

"Böyle bir endişe gerçekçi mi? Yani insanlar Atatürkçü olmazsa 19. yüzyıla mı döner?"

"Bugün için artık bu endişe anlamını yitirmiştir. Zaten böyle bir endişem olsa, ben size anlatamam, konuşmazdım. Serbestçe konuşuyorum.

"İMAM HATİPLİNİN TENKİDİ"

"VE maaleset bakın, yani karşı olanlar çoğunlukla imam-hatip okullarından gelenler. Çok garip!"

"Bu aslında normal kabul edilmeli değil mi? Kur'an'ı Türkçeleştirmek istemiş, ezanlar susturulmuş, camiler ahır yapılmış."

"Peki ezan Türkçeleştirilmiş, ne olmuş? Ezan, Atatürk doğrultusunda yürüyen bir devlette tekrar aslına çevrilmiştir. Bitti."

"Kendi içinde sistem 'geriye mi' dönmüş oldu?"

"Biliyorsunuz yönetenler, yönetilenler vardır.

"Geriye dönmüş olabilir tabii. Bir zikzak çizmiş.

"Meselâ bakınız, oylamada da Atatürk kanunu 9 oyla 7'ye karşı kabul edilmiş. O bile bir dengeyi gösteriyor. Dersiniz ki, Arapça okunacak, yani şey. Ben Arapça ezan serbestiyeti çıktığı zaman dışardaydım. Bu kanunun bir maddesi diyor ki, isteyen Türkçe de ezan okuyabilir? Ama hiç bir camide kimse okumadı. Yani milletin ruhunda Arapça okuma meyli de vardı.

"Bana göre de din eğitiminde Arapça dilinde yapılmalı. Bitti. Bunun tartışması da yok."

"Böyle bir kanun dünyanın başka ülkelerinde var mı ki?"

"Bir İngiliz kraliçesi hakkında herkes rastgele konuşamaz. Tutar içeri alırlar yani. Bir Hyde Park vardır, orada sadece isteyen konuşur. Onun dışında söyleyemezsiniz. ABD'de de başkan hakkında olur olmaz, 'şak diye' söz söyleyemezsiniz. 'Başkan suiistimâl etmiştir' dersiniz ama, başka hakâret edemezsiniz. Fransa'da yasaktır. Hemen içişleri bakanı toplatır. Ama Türkiye'de bu bilinmez. Fransa'da bir başkan hanımı hakkında Yugoslav Büyükelçisiyle ilişkisi olduğu söylendi. Sonradan bu büyükelçi ölü bulundu.

"İngiliz Sarayında da basınla ilgili bir büro vardır. İstenmeyen bir hadise veya haber kuruluşa ricayla bildirilir 'Bu haberin çıkmaması kraliyetten rica ediliyor' denir, iş biter."

"Bu söyledikleriniz, Türkiye ile ne derece kıyas edilebilir? Bizde ise bir şahıs hakkında çıkarılan kanunla söylenebilecek hemen bir çok mesele kanun şümûlü içine alınıyor. Yazarlar, hatip

ler yaptıkları tenkit ve tahlilleri ile hapse atılıyor veya uzun zaman mahkemede uğraşıyor?"

"Yok, asla öyle bir şey yok. Bu kanun Atatürk'ün tenkit edilmesine asla mani değildir. Zaten şu an herkes tenkit ediyor. Siz Rauf Orbay'ın hatıratına bakın. Orada M. Kemal hakkında çok büyük ithamlar var. Ooo nasıl hem de?"

ATATÜRK'E BÜYÜK HAKARET!

"*FAKAT bu kitabı çıkaranlar da mahkeme olmuşlar.*"

"Ne olmuş? Sonra beraat etmiş. Şimdi, mahkemelik olmak başka, beraat etmek yine başka hadise. "—Ne derece doğru bilemiyorum—Ali Fuat Cebesoy'a Atatürk İzmir su-i kasdi sonrasında demiş ki, 'Seni kurtarmak için o paşaları idamdan kurtardım. Yani sana olan sevgim o paşaları da idamdan kurtardı.' demiş. Ali Fuat, bunu Siyasi Hatıralarında yazıyor. Atatürk'e bundan daha ağır bir itham olabilir mi? Bundan daha suçlayıcı bir cümle bulunabilir mi? Onun için olayı genelleştirmeyin ve kesin sonuçlara varmayın."

"Genelleştirmekten maksadımız yasanan haksız mahkemelerdir. Geçen sene Saçak dergisinin Atatürk'ün İslâmiyet, Kur'an ve din hakkındaki el yazısı notlarını iktibas ettik, bizim yazar larımız uzun müddet mahkemede uğraştı. Haksızlıklar yaşandı."

"MÜSLÜMANLIĞA İNANMIYOR DEMEKTİR"

"NEYMİŞ o yazılar? Meselâ Atatürk ne demiş?"

"İslâmiyetin Hz. Muhammed'in kendi aklının mahsûlü olduğunu, Kur'an'ı kendi fikirleriyle derlediğini iddia etmiş."

"Peki mahkeme ne oldu?"

"Mahkemenin kararını Yargıtay esastan bozdu"

"Şimdi bakın zaman zaman böyle liderler dini inançsızlık göstertir. Hazret-i Muhammed için 'Kur'an'ın kendi fikirlerinin mahsülü' olduğunu söylediği zaman, Müslümanlığa inanmıyor demektir.

"Buna mukabil Atatürk'ün de kendi sözleri var:

'Dinimiz en mütekâmil dindir. Tanrının son dinidir!'

"Söylenmesine söyleniyor da, bir de hayatındayken tatbikatları var."

"Kur'an'ın Hz. Peygamber'in, veya Muhammed Mustafa denilen Arabın kendi görüşleri olduğuna inansaydı, yasaklardı. Veya yasaklamaya çalışırdı?"

"Zaten yasaklanmış."

"Neyi, tekke ve zaviyeleri mi?"

"Bu kânunun Atatürk'ün fikirlerini ve icraatlarını tenkit etmeyi yasaklamadığını mı söylüyorsunuz?"

"Evet evet katiyyen değildir."

"Fakat bu kanun yüzünden hâlâ fikirlerini açıklayıp da mahkemelerde sürünen insanlar var?"

"Düşünce özgürlüğü var. Düşünce özgürlüğünün sınırları var. Bunun sınırlarının ne olduğu da gösterilmiştir. Bu kânunla ancak devlet düzenini sarsan fikirler yasaklanabilir.Bakın bu kanunlarda İslâm dininin korunmasını da esas alan şeyler vardır. Hıristiyanlık propagandasını yasaklayan kanunlarımız, İslâmiyeti korumaktadır. Bunu da Atatürk koymuştur!

"Ama Atatürk'ü zemmetmek başka, kötülemek başkadır. Yani bir sınırı bulmak lâzım. Şimdi Atatürk'e ne diyorlar. Din cellâdı mıydı? yok, cellât yerine bir başka kelime kullanıyorlar."

TENKİT Mİ SALDIRI MI?

"*DECCAL mi?*"

"Hah, deccal, deccal. Olmazl Müslüman dininde deccalın yeri var. Deccal, dediğiniz zaman, din açısından sen, Atatürk'e saldırıyorsun. Bakın bu tenkid değil. Bu saldırı."

"Peygamberimizin hadislerine dayanan İslâm âlimlerinin dikkat çektiği bâzı noktalar olmuş. Şayet bu noktalar, Atatürk üzerinde görülmüşse ve varsa bunu söylemek saldırı değil de tarif ve vasıflandırma olmaz mı?"

"Tarif olmaz Lakin, tahrif olur. Çünkü Atatürk bugün bu toplumu etkileyen, bu toplumda ülkeleriyle yol gösteren kişi olarak biliniyor. Değerlendirilliyor. Şimdi Atatürk'ün yaptığı işin yanlış olduğunu söylemek ayrı bir şeydir. Bu fikri söyledi diye 'Atatürk bir deccaldı' demek ayrı bir şey. Burda ayrılıyoruz işte, yaa.

"Atatürk'ün yanlış fikrinin olduğunu söyleyebilirsiniz. İnkılâbı kabul edilmeseydi, doğru. Harf inkılâbını yapmış. Bunu yapıı diye deccal mı diyeceksin şimdi?"

"Yok, yok, mesele sadece bir harf inkılâbı ile kalmamış. İnkılâplarla dini değerler değişmiş, yerine başka değerler hâkim kılınmış. Din, Kur'ân, bir çok meselede tatbikatı ortada.Ezan susturulmuş, Kur'ân medîyle okunmaya başlatılmak istenmiş, câmiler ahır yapılmış..."

"ATATÜRK MÜSLÜMANDI DESEM..."

"ŞİMDİ ben bunları bilmiyorum. Bunların bir listesini görmek lâzım. Dediğim gibi, ben din adamı değilim. Bunların tartışmasına giremem. Çünkü bunların bir kısmı rivâyete müstenid. Bazıları kulaktan dolma. Meselâ Hafız Saadettin Kaynak'ın naklettiği, Kur'an'ı Türkçe okutması. Şahısların ne derece hatıralarına inanılır? İlk Türkçe ezanı

Hafız Burhan mı okumuştur? Onlar anlatır. Bunların hangisi ne ölçüde doğru, zaman gösterir. Bunlara dayanarak Atatürk'ü kötülemeye veya medhetmeye kalkışmanın anlamı yok. Atatürk'ün garsonu demiş ki, 'Atatürk yemekten sonra Tanrım sana şükürler olsun dedi' demiş. Şimdi ben buna dayanarak Atatürk tam bir Müslümandı desem... Bunlar şey... Ama şu var, Atatürk'ün sağlığında namaz da kılındı, oruç da tutuldu, zekât da veriliyordu. Kimseye karışılmadı. Hacca da gidiliyordu."

"Bunlara ben katılamıyorum. Çünkü şu an herkes biliyor ki Türkiye'de belli bir dönemde Kur'an'lar yasaklanmış, Camiler kapatılmış, be bile dedelerimizden bu hususta bir çok hâdiseler işittim. İstiklâl mahkemelerinde yüzlerce insanın asıldığını herkes yazıp çiziyor. Bir çok hoca asılmış. Bunlar da sâbit."

"Veysel, Veysel bak. Binlerce insan asılmış, yalan! Yüzlerce insan asılmış, yalan. Ama de ki, bir Âtıf Hoca asıldı. Kabul, tamam.

"Ama bunu alıp çoğaltmak, binlerce insan, yok; bunlar doğru değil. Bakın, bunlar doğru değil Atatürk'e karşı olanların bu konudaki çabaları o kadar ileri gitmiştir ki, Menemen olayında dahi, kalkmışlardır, yok orda, yarı mecnun bir hoca varmış, ona afyon içirmişler de, o Kubilay'ın başını kesmiş! Böyle rezâlet olmaz. Nakşibendi tarikatına mensup olanlar bayrak çekmiş, hâdiseler olup bitmiştir..."

Atatürk'e karşı olanların bu konudaki çabaları o kadar ileri gitmiştir ki, Menemen olayında dahi, kalkmışlardır, yok orda, yarı mecnun bir hoca varmış, ona afyon içirmişler de, o Kubilay'ın başını kesmiş! Böyle rezâlet olmaz. Nakşibendi tarikatına mensup olanlar bayrak çekmiş, hâdiseler olup bitmiştir..."

"Hocam bu hususta çok yazıldı çizildi. Aksini iddia edenler çıktı, provokasyon olduğu ispatlandı. Geçen sene gazetelerde hâdisenin şahitleriyle mülâkatlar yayınlandı. Hadisenin bir tertip olması yolunda oldukça büyük deliller ortaya serildi."

"PROVOKASYON UYDURMA"

"YOK yok. Şu görüşü bu görüşü yok bunun. Uyduruyorlar. Tıpkı Atatürk'ün, babasının Yahudi olduğunu söylemek gibi. Bak ben 27 Mayıs'ı yaşadım. 27 Mayıs'tan önce 28 Nisan'ı yaşadım. 28 Nisan'da ben şu yan odadaydım. Kurşunlar alıyor. Tak tak tak.. Ve bana İstanbul Hukuk Fakültesi Sekreteri 4 Mayıs sabahı, üniversiteye girerken, 'Orhan!' diye arkamdan seslendi, yıl 1960. Sıkıyönetim var, üniversiteye giremiyoruz. Bana dedi ki, 'Bu sabah 13 tanesini gömdük' Dedim 'Niye gömdünüz?' niye sevinıyorsunuz? Benim aklım almadı ama, belki de askeri yönetim, böyle uygun gördü, yaptı' diye düşündüm. İstanbul Üniversitesi Rektörü '7 kaybımız var' dedi. Siz bunları biliyor musunuz? bunların hepsi de yalanmış. Hiç birisi çıkmadı.

Bu milletin büyük bir kısmı bakın, Mustafa Kemâl'in yolunda, onda bir liderlik gördüğü için inanarak hiç düşünmeden yürümüştür. Çünkü biz 150 yıl ezilmişiz. Bak ben Samsunluyum. Samsun'da bir de baktım ki kadınların kıyâfet değiştirdiklerini gördüm. Kadınlar, manto dikiliyor, çarşafı değiştiriyor. Atatürk demiş ki, 'Kadınlar bu çarşaftan kurtulun! Uygar kadınlar gibi mantolar giyin' Samsun'un birazcık okumuş olan kadınları bunu bir direktif kabul ettiler. Ve hemen giyindiler. Bu kadar!

TÜRKİYE'NİN GARÂBETİ

"ŞİMDİ bir de bugün Türkiye'deki garâbete bakın. Türkiye'nin ne kadar gâriplikler ülkesi olduğuna bakın. Artık bunu gizleyen kalmadı. Açıklandı. Evvelden bir siyah bant atarlardı filân. Ondan sonra da, 19 Mayıs'ta kızlar şortla jimnastik yapmayacaklar! Çelişkiyi görüyor musunuz? Ve bu tik ortaya atıldığında 1983'de kendilerine cevap verildi [Vehbi Dinçerler'in jimnastikte şort giyilmemesi için teşebbüslerini kastediyor] 'O jimnastiğe gelenlerin, neyi seyretmeye geldiklerini biliyoruz.' Kızların bacaklarını seyretmeye geliyorlar. Yavu, senin plajların dolu. Üstelik de Haziran ayında. Türkiye'nin çelişmesi bu."

"Bütün bu açılma ve tezatların temelinde Atatürk'ün teşvikleri yok mu?"

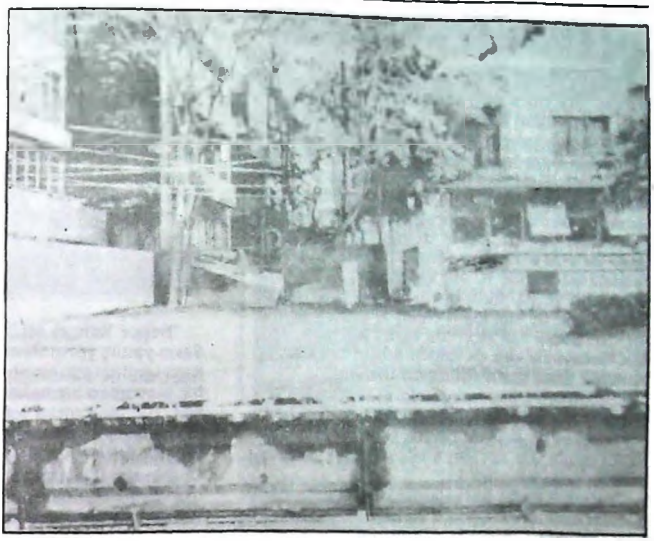
"Bakın bu açılma bütün dünyada böyle. Meselâ alın Pakistan'ı ele. Butto'nun kızı Benazir kapanıyor. Saçını da gösteriyor. Hani tahrikse, 'saçının telini göstermemek' filân erkeğe. Eğer tahrikse, eğer saçın, görünmesi erkeği tahrikse; kabul ediyorum. Saçının yarısı görülüyor..."

"Açık saçıklığın, Atatürk inkılâplarıyla hızlandığı bir vâkıa değil mi?"

"Evet kabul ediyorum. Bakın Türk kadınları 2. Meşrutiyette hatta Abdülhamit zamanında bile yüzlerindeki peçeyi çıkarmaya başlamışlar. Ama ölçü içinde. Yani devir değişmiş. Atatürk bunu hızlandırmış. Alfabe devrimi de öyle. 2. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki içerisinde, teklif edilmiş bu.

ATATÜRK GELMİŞ KANUNLAŞTIRMIŞ

"MÜZİKTE DE öyle. Atatürk kendisi hep Türk müziği dinlemiş ama Batı müziğinin yerleşmesi için Türkiye'de radyoda bir müddet Türk müziğini de yasaklamış. Çünkü onu seviyor. O Sul-

Tek Parti devrinde pek çok camî yıkılmış veya depo, ahır, meyhane gibi maksadının dışında kullanılmıştı. Prof. Orhan Aldıkaçtı, bununla ilgili soruyu cevaplandırırken "Listesini görmem lâzım" diyor. Çemberlitaş'tan Sultanahmed'e inerken sağda Klodfarey Caddesinin başında bulunan boş arsada bir zamanlar "Asmalı Mescid" vardı.

tan Abdülmecit, Dolizetti Paşa, İtalya'dan iki müzisyen getirmiş, Müslüman etmiş onları."

"ATATÜRK'ÜN TEZADI"

"DEĞİŞME durdurulamaz. Devre göre bazı şeylerin önü alınamıyor. Ama Atatürk'ün tezadını neyle izah ediyorsunuz? Bir yanda kendisi Türk müziğini dinliyor bir taraftan da radyoda yasaklıyor?"

"Yok yok, bir çok gazinoda Türk müziğini söyleyenler vardı.

"Ercüment Berker bir seminerinde Türk müziğinin bir devirde radyoda yasaklanıp kânunlaştırıldığını bile söylemişti."

"Yanlış söylemiş. Kânunlaşmadı. Ama radyoda yasaklandı bakın. Radyoda çaldırtmıyordu Türk müziğini. Halk radyodan Batı müziğine alışsın istiyordu."

"Eh, geriye ne kaldı ki. Kendi müziğini yasaklatmış işte."

.....

"Bakın Atatürk, dünyanın en büyük kemancısı vardı Tibo, onu çağırdı. Ankara'da konser verdirtti. Ve akşam saat beş buçukta, Yaverine sordurtmuş, 'Sor bakalım kaç bilet satıldı' demiş. Yaveri, 'Efendim, 20 tane bilet satıldı. Onlar da yabancı büyükelçiler' demiş. (Gülüyor) (Derhal) demiş, 'Emir veriyorum bütün milletvekilleri konsere gelecek'. Saat 06.30, 7. Yani o sıralarda Ankara'da ışık filân yok, 8'de, emir çıktı ya, milletvekillerinden bir çoğu pijamalarının üstüne pantolonlarını geçirerek gelmişler...

"Ama bakın Türkiye'de Batı müziği yayılmıştır. Nasıl Türk müziği Nevzat Atlığ'ın idâresinde yayılıyorsa... Bütün üniversitelerde Türk musikisi dalları kuruldu."

"Demek ki yasaklamakla bir yere varılamamış. Millet yine aslını arıyor. Batılı bir kültür zenginliği olarak kabul etse de Türk müziğinin rağbet görmesi bile Atatürk yasaklarının sonunun gelmediğini gösteriyor."

"Veysel, sen yasaklamada ısrar ediyorsun. Ama bak, 'radyoda yasaklanmıştır' de, ona katılıyorum. Atatürk Türk müziğini yasaklamadı. Bütün gazino ve kahvehanelerde Türk müziği çalınıyor ve oynanıyordu. Saadettin Kaynak ne zaman yetişti?"

"Fakat Eminönü Müftülüğü'nün çıkarmış olduğu 'Eminönü Camileri' isimli kitapta maksadı dışı kullanılan camilerin sayısı listesi vardır. Orada büyük camiler olmasa da ara sokaklarda kî bir çok caminin şeflik devrinde nasıl kullanıldıkları ve bilâhare ortaya çıkarıldığı yazılı."

"Ben şimdi sana bilgi veremem. Çünkü konuyu incelemiş değilim ki. Bilgim yok. Yalnız bu hususta karşı olanların, uydurduklarına kanıyım. Sebep yok. Yani ,Yeni Camii, Rüstem Paşa Camiini açık tutup da ondan ikiyüz metre ötedeki mahalle içindeki caminin ahır yapıldığı...

"Bakın kardeşim, sizin bu millete borcunuz var. Atatürk'e demiyorum bak. Millete karşı. Dumlupınar'da şehit olanlara. Çanakkale de şehit düşenlere karşı borcunuz var. Onun için tam bilgi edinerek milleti aydınlatın. Siz böyle bir ortamın içine düşmüşsünüz, size böyle diyorlar. Doğru değil."

"Pekî hocaların idamına, binlerce insanın İstiklâl Mahkemelerinde asılmasına ne diyorsunuz?"

"Bakın burda da yanlışın var. Binlerce diyorsunuz. 'Âlim Hoca niye asıldı?' deyin. Cevap vereyim. Onun idam kararının utanç verici bir karar olduğunda şüphem yok. Çünkü şapka kanunu çıkmadan 6 ay önce yazdığı bir risale dolayısıyla yargılandı. Âlim Hoca dürüst ve asil bir insandı. Mahkeme sırasında Reis de onu kurtarmak istemiştir. Demiştir ki, Hoca şöyle de ki 'O yazdığım risâle yanlış! 'Hayır' demiş. 'Söyleyemem.' İşte. Ben Atıf Hocayı tenkit etmedim. Bakın Fransız ihtilâlinde 40 bin kişi giyotin altında can vermiştir. İhtilâl oldu mu böyle olur. 27 Mayıs ihtilâli olur üç kişi idam edilir. İş ihtilâle gelmemektir. Şimdi Âlim Hoca da kader kurbanı. Ama Atıf Hocayı ele alıp da kalkıp bütün hocalar, on binlerce hoca idam edilmiştir demek..."

"Rakamını bilmemek bunların olmadığını göstermez. Kamuoyunda bunlar konuşulup bilinliyor. Herkes bir devirde bir çok hocanın idam edildiğini biliyor. Bir kaçının tarihini bilmek hadiseyi masum hale getirmez ki."

"Yalnız İstiklâl harbi sırasında idâm edilen hocalar olmuştur. Çünkü bunlar Padişah halifenin emriyle isyan edenlere öncülük edendir. Ama kaç bin kişidir? On binlerce değil. Zaten o devirde çalışan nüfus 7 milyondur.

"Bakın biz büyük milletiz. Türk imparatorluğu 10 milyon Türk, 40 milyon Hıristiyan, o zamanın en medeni insanlarını 250 yıl idâre etmiştir. Neden sonra? Duraklama devrinden sonra. 1683'den sonra 250 yıl daha biz onları idâre etmişiz. Elbette bunun bir sırrı ve hesabı var."

"Pekî nedir sırrı, hesabı?"

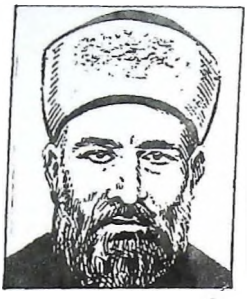
"Bunun sırrı, devlet anlayışı ve birlik ve beraberlik halinde kalabilme anlayışıdır. Ve böyle hareket edebilme gücü. Ve bunun sırrı hesabı bak, 12 Eylül. Bir 12 Eylül oldu, millet hemen birleşti ve tek vücud haline geldi. 7-8 sene aradan sonra 12 Eylül'e karşı olanlar çıkmaya başladı ortaya. Mecbur değil alkışlamaya, şimdi kahraman oldular. Ama o zamanlar herkes 'bravo' diyordu. Mecburi değil."

"O günün şartlarını unutmadık hocam. Korkudan olmalı biraz da. Anayasa oylamasında estirilen terör havasını biliyoruz."

"İNKILÂPLARA KARŞI DEĞİLİM"

"YOK canım. Bir şey demeseler ne olacak?"

"Hocam, Atatürk'ün el yazmaları geçen sene neşredildi. Bunlar da Atatürk'ün, Allah, Kur'an, Hz. Muhammed (a.s.m.) hakkında ki düşüncelerini yazmak da bu kânun içine alındı. Böyle kötüye kullanılabilen bir kânun ne olacak?"

Şapka Kanununa muhalefet ettiği gerekçesiyle daha önceden yazdığı bir kitaptan dolayı güdümlü İstiklâl Mahkemesi tarafından idam edilen Atıf Hoca, Prof. Aldıkaçtı'ya göre "kader kurbanı." Prof. Aldıkaçtı, "Atıf Hocanın yargılanması tamamen utanç verici oldu" diyor.

"Bence kanun tenkit hakkına engel değil. Savcı yanlış yorumlamış. Tenkit hakkı Anayasaca teminat altına alınmış. Ama bu tenkitleri hiç bir zaman bir hakarete dönüştürmemek lâzım. Hiç bir zaman toplumu Atatürk aleyhine tahrik edici değerlendirmeler yapmamak lâzım. Ve en nihâyet Atatürk'ün bu vatanı kurtaran, Cumhuriyeti kuran bir lider ve milli bir kahraman olduğunu da unutmamak lâzım. Eğer Atatürk bu vatanı tesadüfen kurtardı diyorlarsa bu onların bileceği iş."

"Acaba Türk insanından bazısı Atatürk'ün fikirlerini niçin benimsemedi ve tenkit etmekte ısrarlı?"

"Bugün, ben bir Türk aydınıyım ve Batıda bazı üniversitelerde ders veriyorum. Atatürk'ün hiç bir zaman, inkılâplarına karşı olsalardı, Atatürk'ü koruma kânunları çıkmazdı. Atatürk'e yönelilen hakâretâmiz bir hareket, Türk toplumunda derhal tepki görmektedir. Atatürk'ün bütünlüğü, hizmetleri onu görmek istemeyenlere hatırlatılmaktadır. Ve Türk insanları Atatürk'e karşıdır' sözü tamamen yanlış."

"Bir çok insan tenkit ediyor... Gerek sağdan, gerekse soldan bir çok yazar artık tenkit ediyor."

İNKILÂPLARDA ROTUŞ

"BANA sorsanız Atatürk inkılâplarından ne gibi rotuşlar yaparsınız? Ben hiç bir şey yapamam. İşte toplum, gelişiyor."

"Milli Mücadele sonrasında tek adam olmuş. Arkadaşlarının kuvvetlerini veya desteklerini gözardı ederek kendisi ön plâna çıkmış. Oysa ki milli mücadelede onun fikirlerini paylaşmayan nice insanlar da vardı."

"Bu inkılâpları gerçekleştirebilmek için tek adam olmak lâzımdı. Arkadaşlarından ayrılmalarının sebebi onların kendisini, yapmak istedikleri inkılâplarını anlayamamasından. Gerçekte bu, anlayamamışlar. Bakın Rauf Bey diyor, 'Hiç birimiz onun yaptığını yapamazdık. Biz olmasaydık o yine yapardı. Yani Atatürk, bakın

öyle kötü bir insan da değil. Ölümüne yakın bütün 150'likleri affetmiştir. Hepsi geri dönmüştür.

"Ama bir an geliyor ki o sınır içinde ihtilâl kanunları işliyor. Tabii bunu önlemeye imkân yok. Ve ihtilâl kanunlarının işlediği devirleri ele alarak değerlendirme yapmayın. Bu gün Fransa, herhalde ileri memleket. İhtilâlcilerini de alkışlıyor. Günün ihtilâlcilerini kahraman ilân ediyor. Yani ihtilâlin de kendine göre kanunları olduğunu anlatmak istiyorum. Anadolu hareketi bir ihtilâldi. En başında İstanbul hükümetine karşı. İhtilâlin en basit târifi nedir? Mevcut bir hükümete karşı harekete geçmedir. Devlete karşı ayaklanmadır. Anadolu'daki ayaklanma gibi."

'28 SONRASI DİKTATÖRLÜK'

"LORD Gürzon, Atatürk'ün savaşta milletin imânı ve dini kuvvetlerinden istifâde ettiğini söylüyor."

"Bakın, Atatürk '24 Anayasasına da 'Devletin dini, din-i İslâmdır' diye yazdırdı. '28'de çıkarttı. Ondan sonrası artık tam bir diktatörlük devridir. Meselâ Fransız, bir Fransız profesörü der ki 'Bu diktatörlük değil, pederşâhi bir âile dönemiydi. Türk milletini aydınlatmak için' Bakın bize diktatörlük devrinde neler okuttular. **[Aldıkaçtı Hoca bize o günün vatandaşlık bilgisi kitaplarını gösterdi. Demokrasi, insan hakları gibi mefhumları gösterdi.]***"

"Cezâ kanunundaki şahıslara hakârete mâni olan kânun maddesi bu hususta yeterli değil miydi?"

"Belki de, ayrıca psikolojik tesiri daha fazla olsun diye böyle bir özel kanun yapılmıştır. Bilemiyorum."

İHTİLÂLE DESTEK

"AKLA şu geliyor. 60 yıldır inkılâplar kânunlarla korunuyor. Tenkit ediliyor, ama biraz istemeyenler artarsa zecri tedbirler alınıyor. Bu hususta irâdelere şiddetli ipotekler konuluyor. Hatta ve hatta, son 61'den sonra her 10 yılda bir inkılâpları korumak için askeri ihtilâller âdet hâline geldi. Dolaylı da olsa neticede bunlar, Atatürk ilke ve inkılâpları adına yapılıyor. Sayın Cumhurbaşkanı Kenân Evren de 12 Eylül'den sonra 'Atatürk çizgisinden ayrıldığımız için' böyle bir harekâtı yaptıklarını ifade etmişti. Ben diyorum ki, ne zamana kadar bu inkılâplar kânunlarla himâye edilecek? İnsanlar istedikleri gibi yaşasın. Devlet ve millet bütünlüğünü bozmamak kaydı ile neden tam bir serbestiyet verilmiyor?"

"Şimdi ben sayın Kenan Evren'in ne demek istediğini lâfıyla kavramış değilim. Ama Atatürk çizgisinden ayrıldığımız bir gerçek. Ama Atatürk çizgisi nelerden oluşuyor, nelerden ibâret, bunları da ayrı ayrı incelemek lâzım. Ama şurası muhakkak ki, lâiklik ilkesi Atatürk inkılâplarının temelini teşkil eder. Ve Atatürk de 1930 yılında 2 defa çok partili devre geçiş hazırlığı yaparken, arkadaşı Fethi Beyle, lâiklik ilkesine bağlı kalan bir fırka kurmak istediğini, bildirmişti."

27 Mayıs'ın sebeplerindendi

"Nurculuk cereyanı ihtilâlin oluş sebeplerinden birisidir. Neticede Nurcuların başında olan Said Nursî, Emirdağ'ında ikâmete mecbur edilmişti. Bu mecburiyeti DP kaldırdı. Ve Said Nursî bir Anadolu turuna çıktı. O zamanın içişleri bakanı, Said Nursî'ye ihtimamla muâmele edilmesine dair vâlilere bir yazı yazdı. Bu yazı ele geçirildi. Ve iktidara duyulan hiddet daha fazla arttı."

"27 Mayıs'ta bakın bir Said-i Nursi hareketi oldu. Ne ölçüde etkilidir bilemiyorum. Yalnız gerçekte o zamanki iktidar Said Nursi ile işbirliği yaptığı için Nurculuk cereyanı bu şekilde ilerledi. İktidar işbirliği yapmasaydı, Nurculuk cereyanı ilerlemezdi."

"Neticede 27 Mayıs Nurculuk cereyanını durdurmak için mi yapılmış oluyor?"

"Ee öyle. Nurculuk cereyanı ihtilâlin oluş sebeplerinden birisidir. Neticede Nurcuların başında olan Said Nursî, Emirdağ'ında ikâmete mecbur edilmişti. Bu mecburiyeti DP kaldırdı. Ve Said Nursî bir Anadolu turuna çıktı. O zamanın içişleri bakanı, Said Nursî'ye ihtimamla muâmele edilmesine dair vâlilere bir yazı yazdı. Bu yazı ele geçirildi. Bu aslında devletin din işleri ile devlet işlerinin, karışması; birleşmesi demiyorum bakın, karışması olarak yorumlanabilirdi. Nitekim de öyle yorumlandı. Ve iktidara duyulan hiddet daha fazla arttı.

"12 Eylül'de insanlar istiklâl marşı çalınınca ayağa kalkmamaya başladılar. Ama bunlar olduğu için mi 12 Eylül oldu? Ta yılbaşında daha kuvvet kumandanları muhtırayı vermişlerdi. Kendilerini çok kurnaz zannedenler, bunları anlayabilecek insanların olduğunu unutmamalı. Atatürk'ün kabrini devlet protokolünde olmasına rağmen ziyâret etmemek, nikâha veya ülke dışına ziyârete gitmek. Öyle anlaşılmaz zannedilmesini! Bunların da bir ustalık, kurnazlık olduğu kanatinde değilim. Herkesin bunları değerlendirecek derecede zeki olduğu kanaatindeyim."

"Ben inkılâpların ne zamana kadar kânunlu korunacaklarını sormuştum?"

"Haa, inkılâplar, bir süre sonra ölü hâline gelebilir. Gerekli kalmaz. Kimse artık, inkılâplar aleyhine söz söylemez. Bugün meselâ Latin allabesi aleyhine yazıp çizen var mı?"

"Nispeten yok. Çünkü Arapça serbest hale geldi. 'Geriye dönüldü'. Devlet kanunla din ders-

lerini koydu. İmam-hatip ve İlâhiyatlarda Arapça okutuluyor. Yani isteyen kitabı basıyor, okutuyor. Demokrasi, insan hakları, hürriyet gibi prensipler yanında bir de, hukuk var. Hukuk bazen kânunların da üstünde bir prensipler topluluğu olarak değerlendiriliyor. Bir mesele, kanuna göre uygun oluyor da, hukuka aykırı olabiliyor. Yani kanun, ama kamu vicdanında mâkes bulmamış kabul görmemiş..."

"Ben hukukçuyum. Böyle bir yoruma katılamıyorum. Kamu vicdanında kabul görmeyen kânun değiştirilir."

"Meselâ yasaklar hukuka aykırı bulundu. Referandumla kaldırıldı."

"Öyle diyenler yanlış konuşmuş. 12 Eylül'den sonra yapılan referandumda Anayasa yüzde 82 oyla kabul edildi."

"Aynı insanlar yüzde 51'le de kaldırdı."

"Gayet tabii, bunda bir şey yok. İnsanlar değişti, baktılar ki faydası yok, kaldırdılar.

"Bu hukukun tabii kuralı. Bir anayasa ilelebet kalmak için yapılmadı. Anayasa toplumun ihtiyaçlarına cevap vermezse kaldırılır."

"Bu kanun sadece heykelleri korumak için değil, tenkit hakkını da elden almak için kullanılıyor. Mağduriyete yol açıyor."

"Kullanılmışsa hatalı kullanılmış."

"Hadise bu kadar basit mi?"

"Baştan beri söyledim, her türlü tenkit yapılabilir."

"Ama yıllarca uğraştırıyorlar. Hatta sürüncü rüyorlar."

"Uğraşılabilir. Sonunda beraat ettirilir."

"O zaman iyi niyetli olmayanların elinde kötüye kullanmaya açık bir kanun. Düzeltilmesi lâzım. Nasıl düzeltilebilir sizce?"

"Onu savcıya sormak lâzım. Hata nerede tespit etmek lâzım. Belki bize bir yol gösterebilir bu. Ama zannetmiyorum. Çünkü, herhangi bir hukukkuralında, karşı taraf bir iddiâda bulunur."

"Dünyada başka kahramanlar da var. Ülkesini kurtaran, heykelleri dikilen. Acaba onlar hakkında da böyle bir koruma kânunu var mı?"

"Çok acı sorduğunuz sual! Çok acı. Çünkü o ülkelerde buna ihtiyaç duyulmuyor. Memleketine hizmet etmiş adamın heykelini kimse yıkmaya kalkmıyor. Ama bizde kanlıyor. Iztırap verenler var. Asıl ıztırap veren bu."

"Kânun müzâkereleri esnasında bu heykel kırılmasının bir provokasyon olduğunu söyleyenler var. Bir kısmı heykel kırıyor, aman inkılâplar gidiyor deyip kanun yapılırmış. Böyle demişler."

"Olabilir, bunu tartışmıyorum. Ben zaten kânun kabul edilirken yurt dışındaydım. Ama içinde de olsam bunu bilemezdim. Meselâ bu günlerde Kıbrıs'ta geçen, Bedrettin Paşa'nın hatıraları yazılıyor. Okuyorum. O zaman Kıbrıs'taydım. [Kahkaha atarak] Heh heh, heee.. Okuyorum da yerlere yatıyorum. Aman ne hatıralar! Yazarlar, söylerler, bilmiyorum.

Bu iş yapılsa da gizli olurdu söyleyenlerin de haberi olmazdı."

"Söylememeleri haberi olmadığını göstermez ki?"

"Ama bakın bu söylediğiniz kuru ıfıtıraya yolaçar. Birisi kalkıp benim hakkımda 'babası şuydu' diyebilir. Her türlü ıfıtıraya yolaçabilir buyanı. Sen biliyor musun? Ben 'Benim sülâlemde böyle birşey olduğunu bilmiyorum' derim. Bana, 'Senin bilmemen olmadığını göstermezler' derler. Evet doğru!"

"Söyledikleriniziz aynı kefeye konabilir mi? Kıyas doğru mu? Siyâsi hadiselerde buna benzer bir çoğu var, yapılmış"

"Evet ne ihtiyaç vardı? Heykelleri, adamlar tutup tevşik edip kurdurmaya gerek yok."

"Peki böyle bir kanuna ne gerek var?"

"İşte dediğim gibi bu bazı milletlerin kişiliğini daha fazla kuvvetlendirmek için, ona verilen mânâyı daha fazla belirtmek için konulan kânunlardır."

"İnsanlar için özel kanun demokrasiye aykırı olmuyor mu?"

"O zaman Yahya Kemâl'in de, Orhan Veli'nin de heykelini dikmeyelim.

"Heykellerin dikilmesi onun bu memlekete yaptığı hizmetleri hatırlamak, onları canlı tutmak amacına yönelliktir. Bu da bir ifade şeklidir."

"Bir kimsenin büyüklüğünü ifade etmek için binler ve yüzlerce heykel dikilmesi manâsız olmuyor mu? Zihinde kalıcı hatıralar ve yazılar yeterli olmaz mı? Hürmet ve sevgi için."

"Fransa'da bütün eski kralların heykelleri vardır.

"ABD'de Roosevelt'in yüz tane heykeli dikilmiş. Hem de boyları 40 metre yüksekliğinde."

"Şu akla geliyor, sanki o zâtın fikirleri ve yaptıkları kuvvetli değil ki, heykellerle zihinlere çakılmaya mı çalışılıyor?"

"'Atatürk'e büyük değildir' diyemezsiniz? Bunlar büyük adamlardır. Heykeller de bunlara şükran borcu olarak yapılmıştır. Dediğim gibi, şimdi hep beraber el ele verip bu memleketin kalkınması için çalışalım. Meselâ enflâsyonu nasıl indirebiliriz? Kalkınmayı nasıl sağlayabiliriz?"

"Hocam, izahlarınız için teşekkür ediyorum."

Perinçek: Hukukta Ahmet ile Atatürk ayrılmaz

5816 SAYILI Atatürk'ü Koruma Kânunu hakkındaki sorularımızı cevaplandıran 2000'e Doğru dergisi başyazarı Doğu Perinçek, Atatürk'ün korunmaya ihtiyacı olmadığını belirterek, "Hukukun ülkeleri geneldir. Hukukun genel ilkeleri açısından diyelim Ahmed Efendiye yapılan hakaret ne ise Atatürk'e yapılan hakaret de odur" dedi.

Bir kimseyi ve inkılâpları kânunla, jandarmayla korumanın mümkün olmadığını belirten Doğu Perinçek'e yönelttiğimiz soru ve cevaplar şöyle:

"5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kânunundan epeyce başı ağrımış bir yazarsınız. Bize bu kânunu, umumi hukuk prensipleri ve dünya hukuku açısından değerlendirir misiniz?"

"Önce şunu belirteyim. Mustafa Kemal Atatürk, büyük bir devrimci ve büyük bir insan. Bence onun böyle korunmaya ihtiyacı yok.

"İkincisi insanlar için özel koruma kânunları çıkarılması, bence son derece acâyip! Yani hukukun ülkeleri geneldir. Kişilerin haklarının savunulmasıyla ilgili ülkeler de geneldir. Hukukun genel ilkeleri açısından, diyelim, Ahmet Efendiye hakaret ne ise, Atatürk'e hakaret de odur. Ayrıca Atatürk yakın tarihimizde çok önemli bir insan. Ve yakın tarihi tartışmak aslında Atatürk'ü tartışmak, Atatürk'ü eleştirmek demektir, neredeyse. Yani bir cumhuriyet devrimini, ondan önce bir Kurtuluş Savaşını yapmış, önderlik etmiştir. Ben insanların tarihi yaptığını kabul etmem. Tarihi insanlar yapmıyor, halklar yapıyor. İnsanların da tarihin yapılmasına önemli katkıları oluyor. İşte Atatürk, bir bireyin tarihe yapabileceği âzami katkıyı yapmış, tarihin ender kişilerindendir. Ama, bunlar rahat tartışılmalı ve konuşulmalı. Onun için bence böyle Atatürk için özel koruma kânunu hiç doğru değil, ne hukukun genel ilkeleri açısından, ne ülkenin ihtiyaçları açısından."

DOĞU PERİNÇEK: "Hiçbir insan için özel koruma kânunları çıkarılmamalı. İnsanları özel korumaya gerek yok."

"BÜYÜK İNSANLARI TARTIŞMAK LÂZIM"

"KÂNUNUN kabul edildiği 1951 yılında 1924 Anayasası var. Meclisteki müzâkerelerde Koruma Kânununa karşı çıkan mebuslar, bunun, Ana yasadaki eşitlik, hürriyet gibi prensiplere aykırı olduğunu söylüyorlar. Bu tür prensipler sonraki iki anayasada da mevcut. Siz bu kânunu anaya saya uygunluk açısından değerlendirdiğinizde ortaya nasıl bir tablo çıkıyor?"

"Demin söyledim, bilimsel olarak baktığımızda, bu kânunun lâfzı, doğrudan doğruya bir cumhuriyet döneminin tartışılmasını ve eleştirilmesini yasaklamıyor. Ama o şekilde kullanılması mümkün. Ve kullanıldığı da oldu sanıyorum. Ben 5816 ile ilgili uygulamaları etraflıca incelemiş değilim. Bu konuyla ilgili mahkeme kararlarına da bakmış değilim. Ama, sözleri pekâlâ bu tarafa çekilebilir. Türkiye gibi bir ülkede, bu bir. İkincisi eşitlik ilkesi açısından, yani Anayasa ve kânunlar zaten şahsiyeti koruyor, kişi haklarını koruyor. O bakımdan bu eşitliği bozan yönü var. Fakat orada da şu belki söylenebilir. Kânunlar ölen insanların kişilik haklarını korumuyor, yaşayan insanların haklarını koruyor. Atatürk de büyük bir şahsiyettir, millete mal olmuştur, onun şahsiyetini korumak için özel bir kânuna ihtiyaç vardır, şeklinde gerekçeler ileri sürüldüğünü, o zaman hatırlıyorum. Fakat bence hiç korkacak bir şey yok. Atatürk'e, birisi dil uzattığı zaman da yine korkulmaz, bunlar öyle büyük insanlar ki, herhangi birisi dil uzattığı zaman onun ayağına atılan çamur pabucuna bile ulaşamaz. O bakımdan bu büyük insanları, tartışmaya ve eleştiriye açmak, rahatlıkla konuşmak lâzım. Buralarda tabuya, yasağa, hiç bir yer ve anlam yok, o kanıdayım."

"Nokta dergisi bir ara Harf İnkılâbını incelemişti. Burada konuşan Enis Batur, 'Atatürk ve

devrimleri konuşurken, karşımızdaki 'Sen konuşuyorsun, ama ben konuşamıyorum' gibi bir şantaj yapıyor. Bu benim ağzıma gidiyor' diyordu. Yani yasakların kalkmasını istiyordu."

"Harf İnkılâbını reddetmek veya eleştirmek mümkün. Bugün birisi kalksa dese ki, Harf İnkılâbı yanlış olmuştur, yapılmamalıydı' dese, hiç bir cezâ gerekmez."

"AMAN YÂ RABBİ"

"SÖYLE oluyor Doğu Bey, az önce tatbikatlarda bir takım yanlış uygulamalar olmuş dediniz. Şimdi, Harf İnkılâbını yapan Atatürk, onun bir hâtırası ve emânetidir, siz onun yanlışlığını iddia ediyorsunuz, suçlusunuz, diyorlar."

"Aman Yâ Rabbi..."

"Bu, olmuş."

"Olduysa rezâlet. Ben Atatürk'ün hâtırasını korumakla ilgili kânunun Harf İnkılâbının eleştirilmesine uygulanmasını çok yasadışı buluyorum, hukukun ayaklar altına alınmasıdır. Ben Harf İnkılâbına yanlış oldu demiyorum, ama isteyen yanlış oldu diyebilmeli, bu tartışılmalı. Hakikaten bu tartışılabilecek bir konu. Geçmişte yapılan şeyleri kânunlarla korumaya kalkmak, bir toplumun kendi geleceğini özgürce tâyin etmesini engelliyor. Geçmişi tartışmak, biraz geleceği tartışmaktır. Toplum bu konularda özgür olmalıdır, serbestçe herkes fikrini söyleyebilmelidir. Harf İnkılâbı da yanlıştır, diyebilmeli; cumhuriyetin kurulması da yanlıştır, diyebilmeli; sultanlığın kalkması da yanlıştır, diyebilmeli. Desin, sultanlığın kalkması, hâlifeliğin ilgâsı, bence öyle önemli olaylar ki, böyle bir devrimi gerçekleştirmiş insanları eleştirmekten korkmak, saçma birşey."

"HİÇ BİR ŞAHIS ÖZEL KÂNUNLA KORUNMAMALI"

"BİRAZ önce bazı insanların Atatürk olduğu için şahsiyetini özel bir kânunla korumayı savunabileceklerini söylemiştiniz. Bu arada ölen başka Türk büyükleri de var. Onlar için böyle bir kânun olmadığı halde Atatürk için çıkarılmasını nasıl karşılıyorsunuz?"

"Atatürk'ü diğer Türk büyükleriyle karşılaştırmak kolay değildir. Atatürk'ün çok özel, müstesnâ bir yeri var. Bugün Türk toplumunun kanında cumhuriyet devrimi dolaşıyor. Hepimizin konuşmamız, giyimimiz onun eseri. İslâmcıları ele alalım, yollarda görüyorum, sünnete göre sakal bırakmış, türbanlı hanımı var, el ele tutuşarak, omuzuna atarak dolaşıyorlar, çok rastlıyorum, hiç yadırgamıyorum, seviniyorum da, ne olacak, bir insan sevdiği bir insanla böyle gezebilir, bunun çirkin tarafını görmüyorum. Bu manzarayı fotoğraflamak lâzım. Ne kadar direnirse direnssin, İslâmcıların da cumhuriyet devriminden ve onun getirdiği hayattan etkilendiğini gösteriyor. Konuşmalarımız, giyimlerimiz, davranışlarımız, özgürleşmemiz, demokratlaşmamız... Toplumumuzda İslâmın yeri daraldı, Osmanlı Devleti dönemine göre. Neden? İşte Cumhuriyet devrimi, —daha önce de Yeni Nesil'e söylemiştim.— esas olarak İslâma karşı yapılmıştır. İslâmın dünyaya bakışına, siyâsete bakışına, insan davranışına karşı, onun toplumu düzenlemesine karşı yapılmıştır. Ve bu bizim toplumumuzu köklü bir şekilde değiştirmiştir. Başka hiç bir insan, tarihimizde böyle köklü bir değişikliğe önderlik etmemiştir. Ama ben bunları Atatürk'ü Koruma Kânununu savunmak için söylemiyorum. Ben bunları diğer geçmişteki insanlardan farklı olduğunu belirtmek için söylüyorum."

"Soru cevaplandı mı?"

"Soru nasıldı?"

"Atatürk'ün dışındaki Türk büyüklerini korumak için bir kânun olmadığı halde, 5816'nın olmasını nasıl değerlendiriyorsunuz demiştim?"

"Ben şöyle diyorum, o zaman, hiçbir insan için böyle bir kânuna gerek yok. Atatürk için kânun çıkarıldı. Öyleyse gelin başkaları için de çıkaralım. Fatih Sultan Mehmed için, Mevlânâ için, Kâzım Karabekir için, deniyorsa, ben de diyorum ki, 'Hayır, Atatürk için de böyle bir kânuna ihtiyaç yok. Hiç bir insanı böyle özel korumaya almak gereği yok.' Ayrıca biraz topluma da güvenmek lâzım. Yani Atatürk hakikaten toplumun kalbinde, yüreğinde, iyice bir yer ettiyse, en güzel başarı budur. Ne devrimler, ne insanlar, böyle özel kânunlarla korunamaz. Burada cumhuriyet devriminin toplum tarafından ne kadar benimsendiği önemlidir. Yer etmeyen birşey varsa, bunu zorla kânunla, silâhla, jandarmayla, gardiyanla başaramazsınız."

"Bir de şu dikkati çekiyor. Kânun tasarısı Meclise gelmeden önce heykel saldırıları patlak veriyor. Kânun müzâkere edilirken saldırılar duruyor. Bunu hatırlatan Konya mebusu Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, saldırıların demokrasiyi baltalamak için bir tertip olduğunu söylüyor. Bu hususta ne dersiniz?"

"Valla bilemiyorum. Türkiye Devleti böyle tertipler, provokasyonlar, geçmişten beri yapmıştır. Ama o olaylarda da bir tertip var mı, onu bilemiyorum."

"Atatürk gibi birçok büyük şahsiyet var. Onların da bıraktığı hâtıralar var. Niçin onlara saldırı ve hakaret olmuyor da, Atatürk için böyle hakaretler vuku buluyor?"

"Şimdi Atatürk, bir toplumda köklü bir değişiklik yapmış ve Osmanlı devletinin hâkim güçleri, yani o düzenin devamında menfaati olan güçler, yani sultanla, hâlifeyle, ağalıkla, çelebilikle, dedelikle, Ortaçağdan kalan güçlerle meydan savaşı yapmış. Bu nedenle eski toplumun ideolojisini, alışkanlıklarını, kurumlarını, ilişki-

lerini sürdürmek isteyen kuvvetlerle mücâdele etmiş, sıcak bir olay, o kadar uzak değil. Hâkimiyetlerini yitirmiş kuvvetlerin Atatürk'e karşı muğber olmaları, öfkeli olmaları, tepkili olmaları bence son derece doğal. Yani bütün devrimcilere karşı böyle bir tepki vardır.

"Bir de İslâm diye bir ideoloji var. Türkiye'de yaşayan insanların önemli bir kısmı Türkler olsun, Kürtler olsun İslâm. Bin yıl bu ideolojiyle yaşamışlardır. Atatürk bununla karşı karşıya gelmiş ve buradan belli tepkiler olmuş. Bunlar normal.

"Eğer mevcut durumu korur, hiçbir şeye karışmazsanız, tepki görmezsiniz. Hazret-i Muhammed de bütün Mekke'deki aşiret reisleriyle, Mekke aristokrasisiyle karşı karşıya gelmiştir. Ebû Süfyan'lar, Ebû Cehil'ler falan düşmanlık etmiş ve bu kini uzun bir süre unutmamışlardır."

"Böyle bir kânunun Demokrat Partinin çoğunlukta olduğu bir Mecliste kabul edilmesini nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"DP, bir yandan cumhuriyet devriminin radikal tutumundan uzaklaşmayı ifâde ediyor, bir yandan da CHP'nin içinden çıktı. CHP'nin bölünmesiyle oldu. Bilhassa Celâl Bayar, diğer üçü de, eski Cumhuriyet Halk Partisi geleneğine bağlı insanlardı. Sanıyorum, 1950'lerle birlikte eski dinci güçlere bazı tâvizler verirken, bir yandan da kendilerini eski CHP ve cumhuriyetçi geleneğe karşı temize çıkarma kaygısı içinde idiler. Yani hem tam içlerinden bir cumhuriyet devriminin köklü değişikliklerini artık benimsemiyorlardı ve ona karşı cereyan onların zamanlarında iyice büyüdü, ama bu olay karşısında biraz sorumluluktan kurtulmak ve biraz kendilerini temize çıkarmak için bir kânun çıkarttılar."

"Yani Atatürk düşmanı değiliz demek istediler."

"Gerçekten de Celâl Bayar'ın falan Atatürk düşmanı olması da zor ama, bir parça Atatürk'ü taşlaştırdılar. Yani Atatürk'ü bir hâtıra hâline getirdiler, aslında bu kânun tam o döneme otu ruyor. Atatürk'ün özüyle ilgili herşeyi terketmek, ama onu bir hâtıra, müzelik bir eşya hâline getirip müzede onu çok güzel korumak, nasıl müzelerdeki eşyâların etrafını çevirip çalınmasın diye, özel tedbirler alıyorlar, polis dikiyorlar falan. Bence bu kânun o döneme tam oturuyor. Atatürk'ü müzelik bir hâle getirmek, onun ilkelerini yaşayan bir varlık olmaktan çıkartmak, müzeye koymak ve etrafında bekçilerle ve diğer tedbirlerle çevirip korumaya almak. Hâdise bu. Tıpkı bir sandukayı veya İskender'in lahdini, Osmanlı Hânedânının mücevherlerini korumak gibi."

"BAYRAM ATATÜRKÇÜLÜĞÜ"

"YANİ heykel Atatürkçülüğü diyorsunuz?"

"Tabii, heykel, hâtırayı koruma, bayram Atatürkçülüğü, törensel bir Atatürkçülük, onu iyi veriyor bu kânun."

"Demin Atatürk'ün üfürükçülük gibi bir takım eski âdetlere savaş açtığını söylediniz, burada akla başarabildi mi sorusu geliyor?"

"Büyük ölçüde başardı, ama biraz da kalıyor tabii. Cumhuriyet devriminden yavaş yavaş vazgeçilmeye başlanmasından sonra yeniden bunların canlandığını görüyoruz. Ama toplum 1900'lerin başındaki gibi değil.

"Yine siz derginizde yazmıştınız. Cumhurbaşkanı Evren'in, hanımının teâdüsî için Mustafa Hocaya okuttuğunu ileri sürmüştünüz. Eğer bu doğruysa, Atatürk ilkeleri için ihtilâl yapan birisinin, yine Atatürk ilkelerinden biri olan inkılâpçılığın yasakladığı bir davranışı yapması bahis mevzuu. Bunun için sordum, Atatürk muvaffak olabildi mi, diye."

"Tabii, belli ölçülerde başarı kazandı, ama cumhuriyet devrimi 1930'lardan sonra 1940'larda, Atatürk'ün zamanında yavaş yavaş taşlaşmaya başladı. O ilk devrimci coşku, kararlılık yavaş yavaş bütün devrimlerde olduğu gibi durmura uğramaya başladı. Küreçlendi cumhuriyet devrimi. Bununla birlikte de ortadan kaldırılmak istenen kurumlarla ilişkiler yeniden canlanmaya başladı. Ama, bütün bunlara rağmen Türkiye 1900'lerin başına dönmüş değil, oralara dönemez. Hâlâ bunlar Türkiye'nin gündeminde olan sorular. Baksanıza Cumhurbaşkanı bile bu tür usullere başvuruyor."

"Şunu söyleyebiliriz: Türkiye'de hem Atatürkçülüğü ateşli bir şekilde savunan, hem de Atatürk'ün inanç ve davranışlarına sadık olmayan kimseler var. Bunun örneğini politikadan basın çevresine, iş dünyasına kadar her yerde görebiliriz. Acaba böyleleri Atatürkçülüğü bir nevi menfaat kapısı olarak mı kullanıyorlar."

"Şimdi Atatürk'e en büyük düşmanlığı kim yaptı, diye soracak olsanız bana, bugün Çankaya'da oturan, şu gün Çankaya'da oturan. İşte 1980'lerde gördük, doğu bölgesinde cihad bildirileri dağıtılar, bu bir ideolojik tavır. Atatürk zamanında Şeyh Said'in Doğu bölgesinde dağıttığı bildirilerle karşılaştırın, ideolojik içeriği aynıdır. O da Allah için cihada çağırıyor, bunlar da din derslerini mecburî hâle getirdiler. Açıkça Türkiye'de bir dine dayanarak insanların kafasını bir zırh içine sokup ve demokratik ileri fikirlerden insanları korumak gibi bir politika benimsediler.

"1986 20 Haziran'ında yapılan Atatürk Yüksek Kurulu toplantısında, Evren vardı. Özal var-

dı. Necdet Ürüg vardı o toplantıda. Bu toplantıda Türk-İslâm sentezini kabul ettiler. Ben burada müthiş bir iki-yüzlülük görüyorum, ve gerçekten Atatürk'ü benimseyen ve savunan bir tavır görmüyorum. Anlaşılıyor ki, Atatürk'ü bunlar bir sembol ve zırh olarak kullanıyorlar. Aslında Atatürkçülükle de var olan düzeni korumanın mümkün olmadığını tesbit ettiler. İslâmı savunarak statükoyu koruyacakları anlayışına vardılar. Ama kendileri de samimi Müslüman değildirler, inanmış, mü'min, Müslüman da değil. Onun için ben çok müthiş iki yüzlülük görüyorum, dürüstlük olmayan bir tavır görüyorum."

TERTİP VAR— 5816 sayılı kânun Meclis'te müzâkere edilirken karşı çıkan Konya mebusu Abdurrahman Fahri Ağaoğlu, Atatürk'ün heykel ve büstlerine yapılan saldırıların böyle bir kânunu çıkartmak için girişilen tertiplerden ibâret olduğunu belirterek, şöyle diyordu: "Millet içinde bir kaç mecnun, mecsup, hâin insanlar bulunamaz mı? Hiç şüphesiz bulunabilir. Burada asıl hâinlerden korkmalı, hem tertip edet, hem yapar ve yaptırırlar, sonra da masum vatandaş üstüne isnat ederler."

"TÖREN ATATÜRKÇÜLERİ AMERİKA'YA BAĞLI"

"İSLÂMI zırh olarak kullandılar diyorsunuz, neye zırh olarak kullandılar?"

"Düzene. Yani var olan şartlar, statüko devam etsin, Türkiye demokratlaşmasın, efendim yeni fikirler, yeni siyâsi akımlar gelişmesin, Türkiye olduğu yerde kalsın, tören Atatürkçülerinin büyük bir özellikleri Amerika'ya çok bağımlı olmaları, Amerika'nın Türkiye'deki insanları olmaları, adamları olmaları. Amerika'nın hâkim olduğu bir Türkiye statükosu bütün özellikleriyle sürsün, İslâmı buna payanda olarak kullanmak istediler, bir barikat gibi."

"Sâzünü ettiğiniz yılda yapılan bir toplantıda da Atatürk'ün bütün derslerde, jimnastik, ev ekonomisi, Kur'an, fıkıh, kelâm, teknik resim gibi derslerde anlatılmasını kararlaştırdılar. Bunu Tebliğler Dergisinde yayınladılar. Atatürkçü jimnastik nasıl olur, bu, derslerde nasıl anlatılacak?"

"Vallahi billâhi onlara sorun, bunlar çok saçma şeyler. Yani garip şeyler. Bunlar bir örtü. Ayrıca ben de size söyleyeyim. Atatürk'ün el yazılarını yayınladığım için 17.5 aya mahkûm oldum. Kürtlere özerklik dedik. Atatürk 1923 yılında basın toplantısında söyledi İzmir'de, bunu kapak yaptık, ilk defa dergi matbaada toplandı. Bunlar samimi Atatürkçü değil. Atatürk'le ilgili bir belge yayınlıyorsunuz, üzerinize kılıçla geliyorlar."

"5816'dan çok başınız ağrıdı."

"Yok ben bunun edebiyatını yapmak istemiyorum. Fikir özgürlüğü için Türkiye'de mücâdele edecek herkes bunun bedelini ödeyecek. Kaçınılmaz bu. Özgürce bir şeyi tartışmak istiyorsanız engellerle karşılaşacaksınız ve bir bedel ödeyeceksiniz."

UMUR-U HAYRİYENİN MUZIR MÂNİLERİ

"SAİD Nursi Hazretlerinin bir sözü var, umur-u hayriyenin çok muzır mânileri olur, diyor."

"Yani hayırlı işlerin zararlı engelleri olur."

"Evet, cemiyetin iyiliği için bir şeyler yapacak kimseler büyük engellerle karşılaşacak. Şimdi size şunu sormak istiyorum. 5816 sayılı kânunun tatbikatından bahsedelim biraz da. En tipik iki örnek var elimizde. Kâzım Karabekir Paşa'nın hâtıratına getirilen yasaklama. Onun İstiklâl Harbimiz isimli hâtırasını 1960'da yayınlayan Tahsin Demiray hakkında 5816'dan dâvâ açılıyor. 1968'de beraat ediyor. Atatürk Anadolu'ya geldiğinde ona destek olan, onu koruyan Kâzım Karabekir'in eseri, Atatürk'ü koruduğu iddiâ edilen bir kânuna aykırı bulunuyor. Bana en çok enteresan gelen de sizin yaşadığınız Atatürk'ün el yazıları meselesi. Atatürk'ün savunduğu fikirler, onun düşünce ve inançları bizzat el yazısı belgeleriyle yayınlanıyor ve Atatürk'ü koruduklarını iddia edenlerce bu cezalandırılıyor. Nasıl oluyor da Atatürk'ten daha fazla Atatürkçü gibi bir anlayışla bunlar yasakları yor?"

"Şimdi burada Atatürk'ten daha Atatürkçü gibi tavır alanlar, Atatürk'e hıyânet içindeler. Çünkü, diyorlar ki, 'Bu el yazıları Atatürk'ün İslâm'a karşı olduğunu gösteriyor. İslâm da Türkiye'de çoğunluğun benimsediği bir din. Bu durumda Atatürk, bu çoğunluğun gözünde küçük düşmüş oluyor, çoğunluğun ideolojisine karşı olmuş oluyor ve küçük düşmüş oluyor. Böyle bir mantıkla hareket ediyorlar. Bu mantığın temelinde Atatürk'ün karşı olduğu tavrı benimsemek yatıyor, yani Atatürk'ün cephesinden baktığınız zaman eski Osmanlı toplumu ideolojisiyle bir cumhuriyetçinin, isterse tek başına da kalsa mücâdele etmesi doğruydu, değerliydi, ama adam o safı terketmiş durumda, karşı tarafa geçmiş, oradan bakıyor, yani İslâmın safından yürütülen bir muhâkemeydi bu, mantıktı.

"Çok acâyip bir şey. Bütün Avrupa basını, Alman ve İngiliz gazeteleri bunu verdiler. Geçen

gün BBC televizyonu geldi buraya. Atatürk'ün el yazılarını yayınladığımız sayının fotoğraflarını aldılar. Yani Avrupalının anlamadığı bir şey. Atatürkçüyüm diyen bir iktidar Atatürk'ün el yazılarına karşı bir dâvâ açıyor."

" O zaman şöyle bir şey mi ortaya çıkıyor? Cemiyetin büyük bir kesimi İslâmı kabul ediyor, tatbik etmeye çalışıyor, Atatürk'ü İslâm'a karşı olarak gösterirsek, Atatürk'e karşı bir muhâlefet meydana gelir, diye mi düşünüyorlar?"

"Atatürk'ü Müslümanlaştırmaya çalışıyorlar. Atatürk devrimlerinden vazgeçtikleri için, bir yandan da Atatürk'ü tamâmen denize atamıyor, ki bir müddet sonra onu da yapacaktır, mecbur kalacaktır. Çünkü bir insan bir ayağı sandalda, bir ayağı kıyıda olamaz, sandal açıldığı zaman düşecektir. Onun için bir müddet sonra Atatürk'ü lâfta da terkedeceklerdir benim kanaatime göre. ama esas nedeni, İslâmla Atatürk, İslâmi ideolojiyle Atatürk arasındaki hesaplaşmada bunlar cumhuriyet devriminin yanında değiller, ama Atatürk de güçlü bir adam, önemli bir adam, ondan da vazgeçemiyorlar, çareyi Atatürk'ü İslâmca inanmış bir Müslümana dönüştürmek gibi bir sürü şeyler uyduruyorlar. Yok Atatürk ölürken İslâma sarılın demiş, hepsi uydurma, yalan, hiçbiri gerçek değil. Çünkü ortada olan Atatürk'ün el yazıları meydanda, o zaman çıkan tarih kitapları, okullarda okutulan kitaplar meydanda. Hazreti Muhammed ve İslâmiyetle ilgili bölümleri bizzat kendisi yazmış. Onlar hepsi ortada. Onun için Atatürk'ü Müslümanlaştırma çabası tarihle karşı karşıya geliyor."

"Peki bu tür anlayışlara Müslümanlardan su sarak seyirci olanlar var."

"Opurtünist tavır alıyorlar. Müslümanların Atatürk'e karşı olmaları son derece doğal. Ama bazıları opurtünist bir tavır alıyor. Atatürk büyük, güçlü, kendisini kabul ettirmiş bir insan, gelin burada net ve açık dürüst bir tavır almayalım, vaziyeti idâre edelim, kıvırtalım tutumu var, İslâmcı çevrede böyle yapanlar çok. Her iki tarafla da opurtünistler var yanı."

"Az önce Avrupa basınının mahkûmiyetinize şaşırdığını söylediniz. Bugün Türkiye AT'ye müracaat etmiş durumda. Birçok standartların yanında tabü, fikir ve basın hürriyetinin de Avrupa seviyesinde olması lâzım. Acaba seviyesinde olması lâzım. Acaba AT'ye girmiş bir Türkiye'nin 5816'sı ne olacak?"

"Valla önce şunu belirtmeliyim, ben AT'ye girmeye karşıyım. Türkiye'nin demokratlaşmasında Avrupa'ya bel bağlanmasını doğru bulmuyorum. Biz kendimiz Türkiye halkı olarak, Türkiye emekçileri olarak, mücâdele ederek Türkiye'yi özgürleştirebiliriz. Yoksa Avrupa bize bir özgürlük getirmez. Bunun getireceği şey zincirden başka bir şey olmaz. Bunlar ayrı. Ama, hakikaten Avrupa'nın belli standartları var. Bir yandan Avrupa'ya katılacağız diyorlar, bir yandan bu standartlara uymuyorlar, bu bir gerçek. Tutarsızlıklar içerisindeler. Yani bir dünya görüşünü tutarlı olarak benimsemiş ve ona uyan bir tavır içinde değiller."

"Yani bir Alman yazar Türkiye'de bulunup, 5816'yı ihlâl etse ne olacaktır."

"Standartlara uymaz. Ayrıca Avrupa'da yayınlanmış kitaplar var. Atatürk'le ilgili bu kitaplar, hakikaten bu Atatürk'ü Koruma Kânununun duvarına çarparlar. Ve çarptı da geçmişte. Armstrong'un ve buna benzer kitaplar. Bakın işte Amerika Anayasa Mahkemesinin en son bir kararı vardı. külotların üzerine Amerikan bayrağını yapmak, kânunlara aykırı değildir, dedi. Avrupalı bu kutsal falan diye bakmıyor. Çünkü hakikaten kutsal olan, değerli, saygın olan bir şey varsa, o gönüllerde değer kazanmıştır. kânunlarla himâye edilemez. Atatürk de gönüllerde değer kazandığı kadar, saygınlık kazandığı kadar saygındır, onun bir kânuna ihtiyacı yoktur. Her insan için bu geçerlidir. Hazreti Muhammed'le ilgili olarak da kânun uygulanıyor. Geçenlerde Hazreti Muhammed'in cinsel hayatını yazdık diye mahkûm ettiler, o da yanlış bir şey. Çünkü İslâmi kitaplar yazıyor, herkes yazsın bunları. Ben şahsen saygısızlığa karşıyım, onu söyleyeyim. Hazreti Muhammed'e de saygısızlığa karşıyım. Çünkü bunlar büyük insanlar, büyük insanları ciddiyetle ve saygıyla ele almak lâzımdır. Ama rahat konuşulsun, çünkü yoruma geliyor iş ve özgürlük kalmıyor."

"Demin 12 Eylül'ün Atatürk anlayışıyla ilgili sözlerinizden sonra aklıma geldi. 1981'de Prof. Abdülkadir Karahan, bizim gazeteye geliyor. Onu 12 Eylül'cüler Ankara'ya çağırmışlar. O da demiş ki,' Bu millet din dardır, Atatürk'ü Müslüman ve dindar olarak anlatın Aksi takdirde kabul ettiremezsiniz.'"

"Güzel. Var mı bunun belgesi?"

"Var."

"Çıktı mı bu Yeni Nesil'de"

"Evet yayınladık.

"Güzel. Onun bana bir fotokopisini rica etsem. Yakın Tarih sayfasındaki dizide var mı?"

"Evet orada çıktı. Daha sonra Rabıta Dosyası ismiyle kitap olarak yayınladık."

(Doğu Bey'e bizden Yakın Tarih Ansiklopedisinin takımını talep ettiklerini ve kendilerine verdiğimizi söyleyince, cildin birini aldı ve hakkındaki görüşlerini de belirtti.)

"Sizde çıkan şeyleri topluyordum. ama böyle derli toplu ansiklopedi yaptığınızı bilmiyordum. benim haberim yoktu bundan. Böyle ciltlenmiş olması çok güzel. Atatürk'ün el yazılarını da yayınladınız mı?"

"Tabü yayınladık. 6. cilde yer aldı. Bu arada ansiklopedi yayınımızın 5816 sayılı kânuna aykırı olduğu iddiasıyla dâvâ açıldı."

"Bunları ben kınıyorum. Fikir özgürlüğüne de aykırı buluyorum. Benim özlemini çektiğim Türkiye'de, diyelim sosyalizm olsa ister sosyalizm aleyhinde olsun, isterse Marks aleyhinde olsun, herşey tartışılmalı. Lenin, Marks, Atatürk özgürce tartışılmalı."

Taha Akyol: "Türkiye'de irtica fobisi var"

'Kafalar değişmeli'

TERCÜMAN yazarlarından Taha Akyol Atatürk'ü Koruma Kânunu hakkındaki mülâkat talebimize, yoğun çalışma programı sebebi ile yüz yüze cevap veremeyeceğini, ancak sorularımıza karşılık verebileceğini bildirdi. Taha Akyol'un sorularımıza cevapları şöyle:

"Dünyanın hiç bir yerinde görülmeyen, bir kişiyi korumak için kânun çıkarılmasını nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Atatürk Kanunu Celâl Bayar'ın isteği ile çıkarıldı. Bir görüşmemizde Bayar, Terakkiperver ve Serbest Fırkaların kapatılmasında İnönü ile hemfikir olduğunu söylemişti. Bayar'ın bu kanunu çıkartırması, o neslin politikacılarında askerlerinde ve 'inkılâpçı' aydınlarında zaman zaman bir fobi haline gelmiş bulunan irtica korkusudur. Bu kanun böyle gereksiz bir korkunun sonucu çıkarılmıştır. Sebebi bu fobiyi depreştiren vandalizmdir."

"Bu kanunun Atatürk'ün fikir ve icraatlarını tarihî tenkit ve ilmi objektiflik içinde değerlendirilmesine ve tartışılmasına mâni olduğu yolundaki görüşleri nasıl değerlendirirsiniz?"

"Kanun Atatürk'ün fikir ve icraatlarının objektif ve ilmi olarak değerlendirilmesine engel değildir. Nitekim gazetenizin yayınladığı Ansiklopedide yararlanılan kaynakların çok büyük bir bölümü Atatürk hakkında hiç bir takibâta maruz kalmadan yayınlanmış yazı ve kitaplardır. Ve meselâ Mete Tuncay'ın 'Türkiye'de Tek Parti Yönetimi' kitabında Atatürk'e yönelik ciddi eleştiriler var, ama hakaret üslûbu ile yazılmadığı için 12 Eylül döneminde bile takibata maruz kalmamıştır. Benim kanunda yadırgadığım taraf bir simetrik padişahlık düşüncesinin devam etmesi, yani Atatürk'ün bir cumhuriyetçi gibi değil, 'yarı kutsal bir şark hükümdârı' gibi görülmüş olmasıdır.

"Atatürk'ün gizlenmesi gereken taraflarının var ki, böyle bir kanunla korunuyor?"

"Zaten böyle hususi korumaların en kötü tarafı 'gizlenmesi gereken yönü mü var' şeklinde sorulara, hatta reddedilmesi de ispat edilmesi de imkânsız, yani bilimsel araştırma alanına girmeyen spekülâsyonlara yol açmasıdır."

"Günümüzde Atatürk'ün el yazmalarının bile neşredilmesini bu kanun suçu saymayı nasıl değerlendiriyorsunuz?" (Atatürk'ün İslamiyet ve Kur'an hakkındaki fikirleri)

"Saçak dergisinin yayını hakkında açılan dâvâ, Türkiye'de zihniyet analizleri bakımından önemlidir. Dergi, Atatürk'e hakaret etmek, hatta eleştirmek için değil, Atatürk'e dayanarak onun zamanında moda olan 'Natüralizmden' yola çıkarak materyalizmi savunmak için yayın yaptı. Nitekim Dâvâ beraatle sonuçlandı.

"Atatürk natüralisttî veya devletçi idi, yahut dindardı veyahut da milliyetçi idi; öyle ise biz de o yolda gidelim' diye düşünmek, teklif etmek dogmatizmdir. Dogmatizmden arınmış hür bir ilim zihniyetiyle düşünmeye alışmamız lâzım. Atatürk'ü eleştirir-ken de savunurken de şarklılıktan arınmaya dikkat etmek gerekir. Çağdaş bilim zihniyeti ise 'doğru'nun tek değil, izâfî olduğunu gösteriyor. Bu yüzden tek fikirli Cumhuriyetten çok fikirli demokrasiye geçiş, sosyal ve siyâsî şartların yanında, çağdaş bilim düşüncesine uygun bir gelişmedir. Kafalar da bu kanunlar da bunun gerisinde kalmamalıdır."

Yazar Taha Akyol, Saçak dergisindeki ifadeleriyle Türkiye'deki fikir analizleri açısından mühim olduğunu söylüyor.

"Hiç bir padişah ya da, Cumhurbaşkanımız hakkında böyle bir kanun çıkarılmazken Atatürk için neden çıkarılmış?"

"Cevdet Paşa 4. Tezâkir'de padişahların eleştirilmemesini, eğer hataları varsa bunların Padişaha değil 'çevresi'ne isnad edilmesini, çünkü padişahın Osmanlı nizamının temelini oluşturduğunu yazıyor. Bizde, saltanattan cumhuriyete geçiş, dogmatizmden ilmi ve hür düşünceye geçiş olmamış. Pozitivist dogmazizme geçiş olmuştur. Bu yüzden de Cevdet Paşa'nın simetriği bir düşünceyle, Padişah'ı korur gibi Atatürk'ü korumaya kalmışızdır. Batı demokrasilerinde böyle bir kanun olmadığı gibi böyle bir kanuna yolaçacak 'dogmatizm' de yok..."

"Vatandaşlarımızdan bir kısmı onun fikirlerine niçin karşı çıkıyor? Ve bu muhâlefet de niçin

kanun zoruyla engellenerek cezalandırılmak is teniyor?"

"Atatürk'ü ilmi ve objektif eleştirmenin suç sayılamayacağını ve sayılmadığını örneklerle belirttim. Tabii, bazı işgüzar savcılar çıkıyor. Eleştiriden öteye 'muhalefete' gelince... Terakkiperver Fırka, Atatürk'ün partisinden evvel cumhuriyet ismini aldığı hâlde kapatıldı. Serbest Fırka muhalefet bile etmediği, sadece CHP'ye muhalefet ettiği için kapatıldı. Türkiye'deki sınırın, tek parti devrinden sonra, demokratik dönemlerde, Atatürk'e muhalefet değil, Laik Cumhuriyete muhalefet olarak belirlendiği görülüyor."

"Ceza Kanununun 516. mad. 31 bendinde âbide ve anıtların korunması için gerekli hükümler olmasına rağmen, ayrıca böyle bir kanuna ne gerek vardı?"

"Laik Cumhuriyet için Atatürk'ün her hangi bir Türk büyüğünden daha fazla önem taşıdığı için.

"Kurtuluş Savaşı ile Cumhuriyet rejiminin ilk yılları arasında irtibat kurar mısınız? Birbiriyle ilgi nedir? 'Günün şartları böyle gerektirdi' deyip insanî ve demokratik olmayan kânunun devamına cevaz verilebilir mi?"

"Demokrasi 'aklen cevaz' veya 'mantıken cevaz' rejimi değildir. Haklar icâzete tâbi değildir. Tabiidir. Sadece kanunların değil, kafaların da değişmesi lâzımdır."

"Kanun metninin Mecliste görüşülmesi sırasında H.Edip Adıvar, kanunu 'Şarklı zihniyetin mahsulü' olarak değerlendirmiş ve 'Demokrasinin ölümü' diye vasıflandırmış. Katılıyor musunuz? Niçin?"

"Evet doğru düşünenin Halide Edip olduğu kanaatindeyim. Şarklılıktan, Şarkvâri kişi dokunulmazlıklarından herkesin kurtulması lâzımdır. Halide Edip, Atatürk'ünde Padişah Hali-fenin de 'dokunulmaz' sayılmadığını doğru buluyordu."

"Dünyada ülkesi için fedakârlık yapanları böyle bir tatbikata maruz bırakılıyor mu? Dünya milletleriyle bizim farkımız ne?"

"Demokrasilerde ülkesi için fedakârlık yapanlar böyle tatbikatlara da, bizde zaman zaman görülmüş olan vandalizme de maruz kalmıyorlar. Onlarla bizim aramızdaki fark, kanunlardan ziyade kafalarda aranmalı. Dogmatizmden, hür düşünceye geçiş sürecindeki mesâfe farkı..."

Hürriyet gazetesi yazarı, Çetin Altan'ın oğlu Ahmet Altan'ın görüşü:

'Zorlama ve tehditle Atatürkçü olunmaz'

TÜRK basınında son birkaç yıldır Atatürk'ün konuşulması, tartışılması, hatalarının ve sevaplarının hür bir platformda yeniden gözden geçirilmesinin gerektiğini belirten yazılarıyla dikkat çeken Çetin Altan'ın oğlu Ahmet Altan'la Hürriyet gazetesindeki odasında görüştük.

Altan, herkesin illa birşey olmak zorunda olmadığını, bunun bir tehdit unsuru olmaması gerektiğini belirterek, "Neden herkes Atatürkçü olmak zorunda olsun?" diyerek sesli düşünürken, 38 yılını geride bıraktığımız Atatürk'ü koruma kanunu olarak kamuoyunda bilinen 5816 hakkındaki fikirlerini biz sorduk, o cevapladı.

İşte Altan'la **"Mayın tarlası"** olarak da pek çok aydın tarafından vasıflandırılan bir sahada yaptığımız konuşma:

"5816 sayılı kanunu önce demokrasi sonra da hukuk açısından ele almak gerekirse ne söylenebilir?"

"1989 yılındayız. 20. yüzyılın son on yılına giriyoruz. Bütün dünyada gelişme var, yani bütün dünyada ortak bir olay görüyoruz. O da bu çağın başındaki bütün liderlerini yapıtlarının, eylemlerinin, düşüncelerinin tartışılması. İnsanlar hatadan uzak değildir. Liderlerin hiç hatasız olmadığını düşünmek imkânsız. Zaten ortada bir hata yoksa bunu tartışmak onun hatasızlığını ortaya çıkarır. Yok eğer ortada bir hata varsa bunu tartışmak o hataları görüp düzeltmemizi sağlar.

"Biz, bir kere bir insanı tabu haline getirmemeliyiz. Atatürk İstiklâl savaşını yönetti, önemli işler yaptı. Ama Atatürk bir asker ve politikacıydı. Atatürk bir iktisatçı, bir hukukçu değildi. Ama Atatürk döneminde alınmış ekonomik ve hukuki kararlar var. Ve üstelik bunlar hâlâ bizim ülkemizi etkiliyor. O zamandan kabul edilmiş bir karma ekonomi sistemi hâlâ yürürlükte. Ben bu karma ekonomiyi Türkiye'nin gelişmesini çok engellediğine inanıyorum.

5816 sayılı Atatürk'ü Koruma Kanunu hakkında görüşlerini açıklayan Ahmet Altan "Tanı birşey olup olmamak tehdit olmamalı. İnsan birşey olmama hakkına da sahip olmalı. Neden herkes Atatürkçü olmak zorunda olsun? Neden isteyen Atatürkçü olmasın? Bunu yasaklamanın bir anlamını göremiyorum" diyor.

KİREÇLENMİŞ TABULAR

"BİZ bunları tartışmazsak, biz 1989'da 1923 yılında olanları hâlâ konuşamazsak öbür ülkeler yakın geçmişlerini en büyük liderlerini, örneğin Sovyetler Birliğinde Lenin tartışılıyor. Çin'de Mao tartışılıyor. Ki bunlar çok katı ülkelerdi. Onlar da gerçeğin peşindeler. Onlar da kendi tabularını yıkıyorlar. Biz kendimize hâlâ kireçlenmiş çok katı, çok yasakçı ölçüler koyan tabular, efsaneler yaratırsak, gelişmiş ülkelerle aramızdaki açı daha da büyür ve biz geri kalırız.

ZARAR VERMEYEN KONUŞMA MI?

"HERTÜRLÜ yasak, düşünce yasağı ve vicdani yasak bence ülkelerin ileriye gitmesini engeller. 55 milyon nüfusu olan bir Türkiye'nin herhangi bir konuyu konuşmaktan, tartışmaktan çekinmesi gerekeceğine inanmıyorum. Atatürk'ü konuş-

mak, kimseye zarar vermez. Atatürk bir takım işler yaptı. Ama muhakkak ki hataları da vardır. Hatalar neredeydi, iyi işler hangisiydi biz bunları bir birinden ayırmalıyız, bilmeyiz, tartışmalıyız. Belki de hiç hatası yoktu. Yada iyi bir şey yapmadı. Bunu verelim.

BİRŞEY OLMAK, OLMAMAK TEHDİT OLMAMALI

"KARMA ekonomi gibi bir sistem kurdu. Bu nasıl bir sistem? Bugün Atatürkçülük denilen sistem nedir? Bunun henüz açık seçik bir tarifi yok. Ve bu anlayışın ekonomik boyutları ne olduğu çok açık seçik anlatılmıyor. Bu konularda net olarak söylenmiş, yazılmış kitaplar yok. Bu sadece biraz da tehdit halinde Atatürkçü olmak veya olmamak. "Yoksa Atatürkçü değil misin?" gibi. Yani birşey olup olmamak tehdit olmamalı. İnsan birşey olmama hakkında da sahip olmalı. Neden herkes Atatürkçü olmak zorunda olsun? Neden isteyen Atatürkçü olmasın? Bunu yasaklamanın bir anlamını göremiyorum. Ben her türlü yasağın kalkmasından yanayım. Düşünce konusunda vicdani konuda her türlü yasağın kalkmasından yanayım. Herşeyin tartışılabilmesinden yanayım. Tabuların olmamasından yanayım, özellikle cumhuriyetin ilk yıllarının tartışılmasının üzerine konan yasağın kalkmasından yanayım.

"Tabii burada başka birşey daha görmek gerekir. Atatürk'ün tartışılmasını isterken dini de tartışabilmeliyiz. Eğer kalkıp siz 'Niye Atatürkçülük tartışılmıyor, bu demokrasiye aykırı değil mi?" dedikten sonra "Müslümanlığı tartışamazsın!" dersenız o zaman pek demokratik bir yaklaşım olmaz."

"Tabii. Ancak Müslümanlık şu anda herşeyiyle açık. Kanunlarla konuşulması yasaklanmamış ki. Açık tartışılabiliyor. Tartışılmadığını söylemek yanlış olur. Müslümanlığı tartıştığınız zaman karşınıza cezai bir müeyyide çıkmıyor ki?"

"Hayır! Hayır! Müeyyide değil. Müeyyide değil."

"Yasak da yok"

"Hayır! Hayır! Burada kanuni bir yasak yok, toplumsal bir yasak var. Mesela ben Hz. Zeynep ve Zeyd olayını ne rahatlıca yazabilir ne de konuşabilirim. Bu iddiaları tartışabilir miyim? Belki de iddialar yanlış. Sadece dedikodu. Bunu konuşmak bile çok mümkün değil."

ATATÜRKÇÜLERİN HAKKI

"YANİ ben şunu istiyorum. Her konuda Türk halkı fikrini rahatça söyleyebilsin. Dini konularda, Atatürk hakkında, komünistlik hakkında, şeriatçılık hakkında söylesin. Biz hepimiz bu ülkede doğduk. Hepimiz bu ülkenin vatandaşıyız. Ve hepimizin bu ülkede birbirine eşit hakları var. Yani nasıl Atatürkçüler bizden, ondan, şundan, bundan daha büyük hakkı yoksa Müslümanların da birbirinden daha büyük hakları yok. Komünistlerin de, öbürlerinden daha büyük hakkı yok. Solcuların da, hiç kimsenin hakkı diğerinden daha fazla değil. Onun için bu memlekette her insan fikrini söyleyebilmeli ve istediğini tartışabilmeli. Atatürk'ü tartışmak istiyorsa Atatürk'ü, Hz. Muhammed'i istiyorsa Hz. Muhammed'i, Marks'ı istiyorsa Marks'ı tartışabilmeli."

"Ahmet Bey biz de zaten Türkiye'de her fikrin tartışılabilmesini istiyoruz."

"Tamam. Türkiye'de hiçbir konuda baskı yapılmasını istemiyorum. Fikir ve vicdani noktadan. Yani Hz. muhammed hakkında da yazı yazabilmeliyim. Atatürk hakkında da yazı yazabilmeliyim. Marks, Lenin, Mao hakkında da yazı yazabilmeliyim. Washington, Degaul hakkında da yazı yazabilmeliyim. Yasakların, bütün yasakların, düşünce ve vicdani yasakların kalkmasını istiyorum."

ATATÜRK'Ü YARGILAMAK

"AZ önce de ifade ettiğiniz gibi Türkiye'nin 1923'ten sonraki hadiselerini tartışamıyoruz, yakın Tarih üzerinde bir tabu ve yasak var bunu bir aydır olarak nasıl değerlendiriyorsunuz?"

"Her devrimi bence kanlı ve ilkel bir olaydır. Belki gereklidir. bugün Fransızlar, Fransız devrimini tartışmaya başladılar.. Sovyetler Birliği, Sovyet devrimini tartışmaya başladı. Biz de kendi devrimimizi bir daha gözden geçirebiliriz. Yani ne oldu? İstiklâl mahkemeleriydi. Niye o kadar çok insan öldü? İzmir suikastının sebebi neydi? Bütün bunları bakıp görmeliyiz. Hatalar yapıldı mı yapılmadı mı? Bunu birisini yargılamak için değil, gerçeği bulmak için yapmalıyız. Bu konudaki yasakların kalkması bence Atatürk'ü yargılamak değil. Bence onu yargılamak birşeyi değiştirmez. Sadece eğer o zaman yapılan hatalar var ve o hatalar halen tekrarlanıyorsa bu hatalar bugün hâlâ inatla sürdürülüyorsa bunu görmektir amaç. Yoksa amaç, Atatürk'ü yargılamak değil.

YALAN SÖYLEYEN MİLLETİZ

"BEN herhangi birinin yargılanmasından yana değilim zaten. Yani ben bu hataların ortaya çıkması için özgürlük istiyorum. Ancak hatalar ortaya çıkıp bunları tartışabilirsek hatalardan kurtulabiliriz. Çünkü kabul edelim ki ülkemizde çok yalan söyleniyor. Evvela biz kendi kendimize çok yalan söyleyen bir milletiz...

"Bizde gerçekle, davranışlar arasında açılar vardır. Biz bunların hepsini görmeliyiz. Aynı şey Atatürkçülük için de geçerli. İnsanların yaptık-

tan ile söylediklerî birbirini tutmuyor. Biz bütün bu gerçekleri görmek zorundayız. Kendimizle ilgili gerçekleri görmek zorundayız. Araştırmalar Türk halkının çok az yıkandığını ortaya çıkardı. Halbuki biz yüzde 99'u Müslüman olan bir milletiz. Müslümanlığın çok temel özelliklerinden birisi temiz olmaktır. Benim bildiğim kadarıyla Hz. Muhammed özellikle bu konuya çok özen göstermiştir.

"Bizim pis bir ülke olmamız mümkün değil. Ama araştırmalar insanların yıkanmadığını gösteriyor. Bu gerçekler arasında bir kayma da ha. Demek ki biz kendi kendimizi görmek istemiyoruz. Epeyce yalan uyduran bir milletiz. Tarihimiz hakkında da öyle. Atatürk hakkında da yalanlar uydurmuş olabiliriz diye düşünüyorum. Ve sonuçta çok iftihar edilecek bir yerde değiliz. Hâlâ geri kalmış bir ülke olmaktan kurtulamadık. Demek ki kendi gerçeklerimizi kendimizden saklamak bizim çok işimize yarar olmuş. Biz önce bunu değiştirmeliyiz."

"HER KONUDA FİKİR SÖYLEYEBİLMELİYİM"

"Siz sorumu belki halk olarak değerlendirdiniz ama aydın olarak sizin bakış açınız nedir?"

"Aydın olarak benim tavrım çok açık. Ben nasıl yaşamak istediğimi biliyorum. Ben hiç bir şekilde, hiç bir kimsenin başka kimse tarafından yasaklanmadığı özgür bir ülkede yaşamak istiyorum. Her konuda fikrimi söylemek ve her konuda şaka yapabilmek istiyorum. Müslümanlık ve Atatürkçülük buna dahil."

"Siz yine aydın olarak kendinizin bakış açısını ortaya koyunuz. Bir genel Türk aydını var ortada. Onların 5816'ya bakış açısı nerededir?"

"Türk aydını, Türk aydını tarifi bir kere şüphe götürür bir laf. Çünkü aydın kesimi üretici olan kesimdir. Yani düşüncesi olan, yeni fikirler üreten bir kesim demektir. Bizde ise yeni fikir hemen hemen yok denecek kadar azdır. Yeni bir fikir getiren, yeni bir üslûpla deneyen kitaplar bizde çok azdır. Belki aydın kesim dediğimiz zaman biz üretime dayanan bir tarif yapmıyoruz. Yani biz fikri bir üretime dayandırmıyoruz tarifimizi. O zaman aydın tarifini biz neye göre yapıyoruz? Üretimi olmayan biri nasıl aydın oluyor? Üretimi olmayan bir aydın bence olamaz. Kaldı ki üretim yapmayana da aydın diyoruz. Aydın tanımlaması bizde düşünceden ziyade yaşama biçimiyle ilgili. Halktan birazcık daha değişik yaşayan ve kendini daha önemli bir adam zanneden insanlara biz aydın diyoruz. Türkiye'de gerçek bir aydın kitle olduğuna inanmıyorum. Eğer gerçekten aydın bir kitle olsaydı, bu yasaklar karşısında çoktan çığlık atması gerekirdi. Çünkü yasağın her türü aydını yaralar. Çünkü dediğim gibi aydın, üretim yapmak, yeni düşünceler ortaya koymak zorundadır. Yasaklar ise her türlü yeni düşünceyi engeller. Onun varlık sebebini ortadan kaldırır. Yasağın olduğu bir yerde aydın olamaz. Yasakla bir arada yaşayamaz. Varlık nedeni ortadan kalkar. Yasakların içinde fikir üretemez. Her türlü yasağa çoktan isyan edip baş kaldırması gerekirdi. Bunun da çok başka sebebi var. Bizde aydın derilen okumuş, yazmış kesimdir, üretim yapan değil. Çünkü çok cahil, okuma yazması çok düşük bir ülkeyiz. Şimdi yavaş yavaş artıyor. Okumuş yazmış kesim ise daha evvel gerek Osmanlıda gerekse Cumhuriyette iktidarın ortağı olmuştur. Osmanlıda işte Enderundan yetiştirler, aynı zamanda medreselerden yetiştirler. Gerek medrese, gerek Enderun hem dinî hem de sivil kesimde aydın kadrolar hep iktidarın parçası olmuş. Bugün de öyle. Gerek Müslümanların aydın kesimi sayılanlar olsun, gerekse solcular, liberaller her ne ise gene iktidarın bir parçası. İktidar sadece hükümet demek değildir. Gücü elde tutan kitle demektir.

BAĞLILIĞIN SIRRI

"Bu cumhuriyet döneminde aydınlara çok büyük paylar verildi. Onun için aydınların çok büyük kısmı Atatürkçüdür. Çünkü onlar milletvekili oldular, onlara gazeteler kurduruldu. Onlara paralar verildi."

"Aydın dediğiniz bu kesim Atatürk'e maddi noktadan mı bağlı?"

"Bence belki evet. Ama neden bağlı olsun ki?"

"Fikir noktasından değil yani..."

"Atatürk'ün fikri neydi? Hangi fikirden bağlı olacak?"

"Fikri yok mu diyorsunuz?"

"O kadar keskin söylemiyorum."

"Pekî ideoloji olarak?"

"İnsanlar o kadar kesin ve net değildir. Belki de kendisi de neye bağlandığını bilmiyordur. Ben şu andaki aydını söylemiyorum. Bunun gelişimini söylüyorum. Aydının daima iktidarın parçası olduğunu, yasakların da daima iktidarlar tarafından konulduğunu. Onun için aydın kesim bu tür yasaklara karşı çıkmıyor. Çünkü aydın kesimin üretimi yok. Aslında aydın değil. Sadece okur yazar."

"AYDIN RAHATSIZ DEĞİL"

"O ZAMAN söylediklerinizden Türkiye'de aydın dediğiniz kesim 5816 sayılı kanuna ve diğer yasaklara sahip çıkıyor' manası çıkar mı?"

"Evet. Sahip çıkması şundan. Ya da böyle bir kanun olduğunu bilmiyor. Bundan rahatsız olmuyor çünkü. Ama aydın kalkıp Atatürkçülük hakkında bir araştırma yapmaya kalksa, ya da biraz aykırı laflar söylemeye kalktığı anda bu barikatı görür ve sesi çıkar. Ama önce aydının

bu araştırmacılığı yeni fikri, yeni düşünceler üretir seviyeye gelmesiyle mümkün. İnsan yasağa, o yasak kendisini engellediği ve rahatsız ettiği anda karşı çıkar."

Şu anda aydını böyle bir yasak rahatsız etme diği için mi karşı çıkmıyor?"

"Zaten bu konuda yeni bir düşüncesi, bir araştırması yoksa yada Atatürkçülüğün tartışılmamasının zararlı birşey olduğunu bilmiyorsa o rahatsız olmuyor demekür. Çünkü o yasak onun konumuna pek dokunmuyor ki. Onu engellemiyor. Zaten pek bir şey yapmıyor. Neyini engelleyecek ki?"

"Yani aydının durumu Türkiye'de statik"

"Statik..."

ATATÜRKÇÜLÜK TEHDİT ARACI MI?

"DÜNYADA pekçok lider memleketleri için fedakârlıklar yapmış. Ama hiçbiri memleketinde "Koruma kanunlarıyla" koruma altına alınmamış. Türkiye'de buna neden gerek duyuldu?"

"Bir kere burada Atatürkçülük aynı zamanda bir tehdit unsurudur."

"Kimleri tehdit ediyor?"

"Herhangi birini. 'Sen Atatürkçü değil misin?' diye. Ve Türkiye'de birçok suistimaller, ikiyüzlülükler bu Atatürkçülük kalkanı arkasında yatıyor. Adam olmadık rezillik yapar, sonra da kalkar 'Atatürkçüyüm' der. Atatürkçülük dediğim gibi bir tehdit aracıdır. Onun için bu aracın ortadan kalkması gerekir. Ben herhangi bir şey olma zorunluluğunu demokrasiye aykırı buluyorum. Eğer insan istiyorsa Atatürkçü olmasın."

"Ama bu da suç olmasın?"

"Evet bu da suç olmasın. Yani insanlar niye Atatürkçü olmak zorunda olsunlar? Ama bir insan zorla da Müslüman olmasın. İstiyorsa dinini değiştirebilsin. Hıristiyan olabilsin."

"O işin yasağı yok ki? İsteyen yapıyor zaten."

"Sadece o yasak değil. Bu toplumsal bir yasak. Ben Türkiye'de kadınların zorla çarşaf giydirilmesine de karşıyım. Atatürkçülüğü koruyan kanun beni ne kadar rahatsız ediyorsa, bir erkeğin zorla hanımına çarşaf giydirmesi de rahatsız ediyor. Hiç kimseye baskı yapılmasın istiyorum."

"Az önce Atatürkçülüğü bir kesim 'Kalkan olarak kullanıyor' dediniz. Bu kesimin bir çerçevesini çizmek mümkün mü? Kimdir bu kesim?"

"Çerçevesini çizmek çok zor. Ama aydın kesim içinde de var bu kesim. Bürokratlarda da çok fazla. Atatürkçülüğe en fazla bürokratlar sahip çıkıyor. Parasını devletten alanlar en çok Atatürkçülüğe sahip çıkan kesim. Zaten Atatürkçülüğün ne olduğunu kimse net olarak açıklayamaz."

"Neden?"

TÜRBAN TAKMAK İSTEYEN, TAKSIN

"ÇÜNKÜ, Atatürkçülüğün bir ideoloji olduğunu zannetmiyorum. Atatürkçülüğü şöyle kabaca tarif edersek, Atatürkçülük iki parçaya bölünmüştür. Bir tanesi tüketim biçimi. Yani yaşama biçimi. Bu en çok sizi rahatsız eden kısmı. Atatürk Türk halkının bir Batılı gibi yaşamasını istiyordu. Çarşafın kaldırılması, fesin kaldırılması, yani bir Fransa, bir İngiltere olmasını istiyordu. Ben bu fikre karşı değilim, çok açık söylüyorum. Ben insanların böyle yaşamaya zorlanmasının karşısındayım. İnsanlar nasıl yaşamak istiyorlarsa öyle yaşasınlar. Eğer Batılı gibi yaşamak istiyorsa Batılı gibi, Doğulu gibi yaşamak istiyorsa Doğulu gibi yaşasın. Kadına çarşaf giydirilsin mi giydirilmesin mi? Kadın istiyorsa giysin. Ama kadının başındaki çarşaf ve türban da zorla çıkartılmasın. Bir kadın türban takmak istiyorsa taksın. Onu önlemek demokraside var mı? Bu çok ayıp birşey. Bir kadın kafasını saklasın mı saklamasın mı? İstiyorsa saklasın. Ben Atatürk'ün yaşama şeklini destekliyorum. Çünkü benim de yaşam tarzım bu. Ama bunu zorla kabul ettirmek yanlış.

TEHLİKELİ OLAN KISIM

"BİR anlayışın bir dünya görüşünün bir de üretim biçimi olmalı. Yani insanların böyle yaşayabilmesi için birşey üretebilmeleri lâzım. Yani elbise alacaklar, yiyecek alacaklar... Ama bu parayı nasıl kazanacaklar? Atatürk insanlara parayı nasıl harcayacaklarını söylemiş. 'İşte al paranla şapka giy bir Batılı gibi ol. Ama o parayı nasıl kazanacak? Atatürkçülükte belirgin olmayan asıl tehlikeli olan nokta bu. Parayı kazanma noktasıdır. Çünkü dediğimiz gibi Atatürkçülükte bir karma ekonomi sistemi var ki, o da insanların devletten para kazanmasını getiriyor."

BÜROKRATLARIN İDAREDEKİ AĞIRLIĞI

"DEVLETE bağımlı hale getiriyor"

"Evet. Bir de bürokratları çok yükseltiyor, sivil ve askeri bürokratları. Bu onların herşeye hakim olmalarını sağlıyor. O zaman ne oluyor? Türkiye'de ne işçi oluyor ne işveren. Memur kesimi artıyor. Üretim azalıyor. Piyasa ekonomisinin dinamizmi işlemiyor. Üretim orada tıkanıyor. Onun için bizim üretimimiz, biz 55 milyonuz, 4 milyon Norveç'ten daha azdır. Zannediyorum ki esas tartışılması gereken nokta üretimdeki modellerimizin Atatürkçü olmasıdır. Ben bir yerde onun için tartışma açılmasını istiyorum.

"Yaşama biçimine gelince. İnsanların Batılı gibi yaşamasını istiyorum. Başını kapamama-

sını falan. Ama bunun da zorla kabul ettirilmesinden yana değilim. İsteyen türbanı taksın, isteyen çarşafını giysin. Ama kimse gelip bana zorla fes taktırmasın. İstemiyorsam giymeyeyim.

Dediğim gibi öldükten sonra kimse bana Cennete gitmem için baskı yapmasın. Günahkâr yaşama hakkına sahip olmak istiyorum."

"CEHENNEME ÖZGÜRLÜK İSTİYORUM"

"BABANIZ Cehenneme özgürlük istiyordu. Siz de sanıyorum bu sözlerinizle Cehenneme gitme özgürlüğünüzün olmasını istiyorsunuz?"

"Evet tabii. Ben de babam gibi Cehenneme gitme özgürlüğü istiyorum."

"Bu hak kimsenin elinden alınmamış ki. İsterseniz, Cehenneme de gidebilirsiniz. bu hak herkesin elindedir. Onun tercihini siz yapmak durumundasınız."

"Herşeyin özgür olmasını, insanların özgürce seçim yapmasından yanayım. Bunu yasaklayan herşeyin karşısındayım. Buna Müslümanlık da, Atatürkçülük de dahil."

"Anayasa mahkemesinin takılmasını serbest bırakan türbanı iptal eden yasaklama kararı var Bunun Atatürkçülükle ne alâkası var?"

"Ben bu türban konusunu anlamsız bulduğumu açıkça söyleyeyim. Bunun Atatürkçülükle veya herhangi birşeyle alâkası olduğunu zannetmiyorum. Bu kadar şekilci olmak bana komik geliyor. Kadınlar başlarını kapatırsa ne olur? Bana göre hiçbirşey olmaz. İsteyen kapatsın. Hiçbirşeyin kanunlarla, toplumsal anlayışlarla geleneklerle hiç bir şekilde yasaklanmasını istemiyorum."

"Yasak ve tabularla bir şahsın korunabileceği ne inanıyormusunuz?"

"Hayır korunamaz. Bir kere zaman insanların denetiminde değildir. Eğer yanlış bir şeyi savunuyor ve bunu kanunlarla, yasaklarla korumaya kalkıyorsanız bunu ancak bir süre devam ettirebilirsiniz. Zaman bunu yıkar. Yasaklarla hiçbir şeyi koruyamazsınız. Gerçeğin de zaten yasağa ihtiyacı yoktur."

"ATATÜRK'E KARŞI AYIP"

"5816 SAYILI kanunun Türkiye'de ömrü nedir?"

"Valla Atatürk konusunun Türkiye'nin gündemine çok yakında geleceğini zannediyorum. Tartışılacağını zannediyorum. Yasaklamak, yani Atatürk, Türk tarihinde en önemli bir isim, önemli bir olayın tam ortasında görev almış. Ama Atatürk bir insan. Tıpkı bizim gibi bir insan. Onun ötesinde birşey değil. Bazı önemli işler yapmış olabilir. Atatürk'ü insanüstü göstermenin ben Atatürk'e karşı ayıp olduğuna inanıyorum. Atatürk'ü tartışmak İstiklâl Savaşını ortadan kaldırmaz. Tartışsanız da tartışmasanız da bu böyledir. Şimdi Atatürk'ü tartışılmaz hale getiren anlayışın bu çağda çok fazla süreceğini zannetmiyorum. Bütün dünya yasakları kaldırırken, Türkiye 'Hayır böyle bir yasağı kaldırmıyorum' demesi beklenemez. Ayrıca Atatürk'ü tartışmak belki onu daha da yüceltebilir. Böyle bir sonuç da ortaya çıkabilir. Yapıklarının bazılarının da yanlış olduğu veyahut o hataları tekrarlamaması gerektiği de anlaşılabilir. Ben bugün ne bileyim İstiklâl mahkemesi kurulmasını, hiç kimsenin tasvip edeceğini zannetmiyorum. Bunlar tartışılsın."

"DEDE KORKUT MASALLARI YAZMAYALIM"

"1951 YILINDA meclis zabıtalarına geçen konuşmasında DP milletvekili Halide Edip Adıvar, 'Bu kanunu çıkartırsanız Atatürk'ü putlaştırırsınız' diyor. Bu doğru mu?"

"Yani Atatürk'ü bir insanüstü güç, değer haline getirmişiz ülkemizde. Bütün anlatımlarda o zaten. O asuman rengi gözleri. Atatürk'e böyle efsaneler... Yeniden Dede Korkut masalları yazmanın anlamı yok. İnsan tarihini ne kadar açık, net, yalandan uzak görebilirse geleceği de o kadar görebilir. Abdülhamid'i de Osman Gazi'yi de tartışabilmeliyiz. Vahdettin'i de tartışabilmeliyiz. Biz artık tarihimizi olduğu gibi açık, yalın görmeliyiz. Bir de niye Türk halkından geçmişteki hadiseleri tartışma hakkı saklanıyor?"

"Halide Edip böyle bir kanun yapmayı Şarklı zihniyetl olarak gördüğünü belirtiyor. Hakikaten tek adam, tek kurtarıcı arayışları şarklı insanın karakterinden mi?"

"Tabii eskiden tek bir padişah vardı. Atatürk cumhuriyeti kurdu. Atatürk'ün kurduğu ile Atatürkçülerin meydana getirdiği Atatürk'ü koruma duvarı birbirini tutmuyor. Cumhuriyette padişah yok. Padişaha uygun konumda bir insan olamaz."

ANLAYIŞLAR BİRBİRİNİN İÇİNDEN ÇIKAR

"AMA bu kanunla bir nevi padişahlık görüntüsü yok mu?"

"Bu da Atatürk'ün kurduğu Cumhuriyete aykırı bir anlayış."

"Atatürk hayatta olsaydı, böyle bir kanuna taraftar olabilir miydi?"

"Valla Atatürk hayatta olsaydı neye taraftar olabileceğini asla bilemiyorum. Onu tahmin etmek zor. Onun daha değişik bir yapısı var. Cumhuriyetin kurulduğu bir Türkiye'de padişahçı bir yönetimden geldiler. Anlayışlar birbirinin içinden çıkar. Bir anda Osmanlı bitip Cumhuri-

yet çıkmadı. O cumhuriyetçiler padişahlık döneminin içinden yetişti. Elbetteki o dönemden etkilenmiş. Biz ve bizim kuşaklar cumhuriyeti daha net ve berrak hale getirecektir."

"Yine Halide Edib'in bir tesbiti var 'Demokrasi zihniyetinin ölümü' olarak görüyor bu kanunun çıkmasını..."

"Demokrasiye çok uygun bir kanun olduğunu söylemek pek mümkün değil bence. Bu ifadelere aynen katılıyorum. Bütün tartışmalar engellendiği zaman orada demokrasiden söz edilemez."

"BİZİM ANAYASALAR SUNİDİR"

"ATATÜRK'ÜN bizzat yaptığı '24 Anayasasında da herkesin eşit olduğu belirtiliyor. Sonra da bir kişiyi herkesten fazla hak sahibi göstermek bir Anayasa ihlâli değil mi?"

"Anayasalar Türkiye'de daima halktan kopuk yapılmıştır. Halkın isteklerine göre değil, yöneticilerin halka vermek istedikleri yöne göre yapılmıştır. Onun için bizim anayasalarımız biraz sun'îdir. İngiltere'nin yazılı bir Anayasası yok. Halbuki bizimkinden daha sağlam. Anayasa genellikle vatandaşların, fertlerin haklarını tesbit eder. Nelere hakları vardır. Bizde anayasalar genellikle devletin haklarını belirler. Hele de son anayasa... Halbuki önemli olan vatandaşların haklarıdır. Devlete göre anayasa yapılıyor, millete göre değil. 60 anayasası biraz diğerlerine göre farklı, ama onda da yasakları görmek mümkün. '24 Anayasasını milletin yaptığını söylemek biraz güç."

HERŞEYİ RAHATÇA KONUŞABİLMELİYİZ

"61 ANAYASASI ve '82 anayasasına geldiğimizde burada da söz hürriyetinin olduğunu görmekteyiz. Söz hürriyetinden sonra bir de tehlikeli 5816 sayılı bir mayın tarlası koymuşuz. Bunu şimdi nasıl izah edeceğiz."

"Bunu izah edemeyeceğiz tabii. Yani 141, 142 ve 163'ün izahı yok bunun da izahı yok. Ama ben Türkiye'de herşeye rağmen ümitli bir adamım. Ben bu ülkenin gelişeceğine ve kalkınacağına inanıyorum. Ben bu ülkede her Türk vatandaşının, hangi düşünceye sahip olursa olsun vatandaşlık haklarını rahatlıkla kullanabileceği bir günün geleceğine inanıyorum."

"Şart..."

"Şart, herşeyin rahatça konuşulabilmesi. Yani bir şeriatçı da Türk vatandaşıdır, bir komünist de ve bir Atatürkçü de Türk vatandaşıdır."

"Bunları asgari müştereklerde birleştirmenin yolu?.."

"Bunun yolu olduğuna, hepsini asgari müştereklerde birleştirmenin olacağına inanmıyorum. Hepsi birleşmeden de yan yana yaşayabiliyorsa demokrasi olur. Belki tek asgari müşterek demokrasi ihtiyacıdır. Yani hepsinin yan yana varolma hakkı. Benim inancım şu: her Türk vatandaşı bu ülkenin nasıl yönetileceği hakkında bir fikir sahibi olmalıdır. Hiç kimse diğerinden 'daha iyi vatandaşım' iddiasını yapmamalı. Yani bir Atatürkçü vatandaş kalkıp da bir şeriatçı vatandaştan daha çok bu ülkeyi sever demek değildir. Bu ülke üzerinde yaşayanların diğerleri kadar bu ülkeyi sevdiğini kabul etmek zorundayız. Yani 'Ben Atatürkçüyüm, ülkenin çıkarlarını şeriatçılardan daha iyi biliyorum" demek demokrasiye uygun düşmez. Çünkü hiç birimiz devlet değiliz. Devleti bir arada tutuyoruz. Hepimizin bu yönetimin nasıl olmasına dair bir düşüncemizin olması lâzımdır. Yani sen Atatürkçü olabilirsin, ama bu diğerlerinin senden daha kötü olduğunu göstermez. Diğerleri de bu vatanı senin kadar sevme hakkına sahiptir. Kimse bu ülkeyi başkalarından daha fazla sevdiğini iddia etme hakkına sahip değildir."

İKİNCİ SINIF VATANDAŞLAR

"YAZILI olmasa bile sözlü olarak yaşıyor muyuz? Yani bir takım vatandaşlar birinci sınıf vatandaş bazıları da ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmüyor mu?"

"Evet görüyor. Meselâ şeriatçılar ile komünistler ikinci sınıf vatandaş. Onların bu ülkenin nasıl yönetileceğine dair fikirlerini söylemeleri ve örgütlenmeleri yasak."

"Ama buna karşı Atatürkçü vatandaşlar iki barlı..."

SİNAN TEKELİOĞLU — *"30 yıldan bu yana Meclisin çıkarmış olduğu 5816'ya benzer tek bir kanun vardır. O da Takrir-i sükûn" diyerek bu kanunun demokratik olmadığını Mecliste dile getirmişti.*

"Şu anda durum böyle. Bu da çok demokratik değil. Yani bir Atatürkçü vatandaşın öbür vatandaşlardan ülkeyi daha fazla sevme hakkına inanmıyorum. Ülkede 55 milyon insan yaşıyor. Bunlar da diğerleri kadar ülkeyi sevme hakkına sahiptir. Mesela şeriatçılar bu ülkenin en iyi şekilde şeriatla daha iyi yönetileceğine inanıyor olabilir. Komünistler de proletarya diktatöryasıyla böyle bir şeyin olacağına inanıyorlar. Atatürkçüler de Atatürk'ün metodları olduğunu söylüyorlar. İşte burada halka başvurmak ortaya çıkar. Bunların söylenmesi demokrasidir."

"5816 sayılı kanun meclise verilmesiyle birlikte heykellere yönelik saldırılar artıyor. Halbuki Ceza kanunun 516. maddesinin 3. bendinde 'Abide ve anıtları koruma' hakkındaki hükümler heykellere yönelik saldırılar için yeterliyken 5816'ya ne gerek vardı?"

"Gerek yoktu. Siz sorularınızı 5816'ya karşı çıkacak birine göre hazırlamışsınız. Ama ben 5816'yı müdafaa etmiyorum."

"Ahmet Bey ben burada 5816 sayılı kanun hakkında aydınlarımızın tavrını net olarak ortaya konulmasını istiyorum."

"Hâlâ yasakçı maddelerimiz var. Ama Türkiye gerçekten bir yere geldi. Tarihinin en demokratik devrini yaşıyor denebilir. En azından bu yasakçı maddeler hakkında olumsuz yazılar yazabiliyor, tartışmalar yapabiliyoruz. Bu açıdan memnunum. Bundan 10 sene önce bu konuları tartışmak, bu konuda fikir açıklamak, bu konuda yazı yazmak... Ben 'Atatürk süpermen değildir' diye yazı yazdım. Bu olağanüstü birşey değildir. Bu normal, doğru bir yazı. Ama bunu Türkiye'de yazabilmek mümkün gözükmüyordu. Bu yasakla tabiata, doğaya aykırı bir şey var. Şimdi biz bazılarına göre çok demokratik bir dönem yaşıyoruz."

"BU KORKU NİYE?"

"1951 *MECLİSİNDE kanun görüşülürken Adana Milletvekili Sinan Tekelioğlu, '30 yıldan bu yana meclisin çıkarılmış olduğu 5816'ya benzer tek bir kanun vardır. O da Takrir i Sükûn' diyor. bugün demokrasiyi, hukuku savunan insanlar Takrir-Sükûnu savunamıyor. 5816'ya bu perspektiften baktığımızda savunmak mümkün mü?"*

"Savunamayız. Böyle bir sorunun sorulmaması bile gerekir."

"Meclisle müzakereler başlamadan önce heykel kırma hadiseleri bir anda artıyor. sonra da tamamen ortadan kalkıyor. bu bir komplo mu?"

"Şimdi buna 'tertiptir' de diyemem 'tertip değil' de diyemem. Çünkü tertip olup olmadığını bilmiyorum. Olabilir. Burası bir şark ülkesidir. Böyle tertiplere burada rastlanabilir. Tertibin amacı ne olursa olsun böyle bir kanunun ben demokrasi için iyi olduğuna inanmıyorum. Ve Atatürk'ün kanunlarla korunması gerektiğine inanmıyorum. Ben bir halkın kendi lideriyle ilgili sözler söylemesinin yasaklanmasını anlamıyorum. İsteyen Atatürk'e sahip çıkar. İsteyen de onu tenkit edebilir. Herkes fikrini söylesin. Atatürk hakkında da tartışalım. Yani zaten bu korku niye?"

Güneş gazetesi yazarı Cahit Tanyol: Rus modeli getirildi

'Atatürk demokrasi rejimini istemedi'

GÜNEŞ gazetesi Yazarlarından Cahit Tanyol, Türk fikir hayatına Atatürk'ü Koruma Kanununun birşey kazandırmadığını belirterek, "Kanun kaldırılabilir" dedi. Tanyol, "Atatürk tartışmasını gündemde tutmak zorundayız. Çünkü ilericilik ve devrimcilik meseleleri Atatürk'ün yakasını bıraktığımız an güme gidiyor" diye konuştu. Atatürk'ün hiç bir zaman "Demokrasiye geçme niyetinde olmadığını" söyleyen Tanyol konuşmamızda, "Atatürk'ün kurduğu sistem daha çok Rusya modeline ve sosyalizme açıktı" dedi. Buna da halk evleri gibi kurumları örnek olarak gösterdi. Tanyol, sorularımızı şöyle cevaplandırdı:

"Acaba bu kanun sizin söylediğiniz gibi Atatürk'e karşı tepki doğurması için mi çıkarıldı?

"Gerici ve dinci dediğimiz bu akım Atatürk döneminde ortaya çıktı. Bildiğiniz gibi Atatürk kendi devrinde de Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurdurmuştu. Fakat C. Fırkası, Halk Partisi ile karşı karşıya gelince bütün gerici kuvvetler Serbest Cumhuriyetin çevresinde toplandı. Özellikle Ege bölgesinde devrimler birden bire tehlikeye düştü. O zaman mecbur oldu Atatürk partiyi kapatmaya, daha doğrusu Fethi Bey.

"Ondan sonraki dönem uzundur. Atatürk'ün ölmesi, İsmet paşa'nın Halk Partisini Tek Parti diktatöryasına döndürmesi tabii ezanın Türkçeleştirilmesi sosyal ve ekonomik sıkıntılarla birleştiği zaman büyük bir tepki yaratmıştı zaten. Bu tepki 1950'de bütün Türkiyeyi tesiri altına aldı. Ve Türkiye bütünüyle Demokrat Parti'yi iktidara getirdi.

"Ben bunu o zamanın Demokrat Parti ileri gelenlerinden Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu ile de konuştum. Dedim ki, 'Sizin bu tür şeyleri kullanmanıza gerek yok. Zaten Halk Partililer de size oy verdi. Bunlar ekonomik politikalar üretip problemlere eğilecekleri yerde, üretime değil tüketime dayalı bir ekonomik politika takip ettiler."

"Demokratların ilk işlerinden birisinin ezanı Türkçe'den tekrar Arapça aslına çevirmeleri acaba millette şiddetli bir baskının neticesi mi? Dini ihtiyaçlara bir kapı mı aralamak istiyordu?"

CAHİT TANYOL: "Atatürk çok partili demokrasiyle devleti kurmaya halkın çevresindekilerin isteklerine cevap vermek zorunda kalırdı. O zaman da devleti kuramazdı. Ve hatta Atatürk azınlıkta kalırdı. O bakımdan bazı şeyler yapmak zorunda kaldı. Adı Cumhuriyetti. Demokrasiye geçmeyi düşünmedi.

"Valla, değil!"

"Halk acaba dini ihtiyaçlarına da cevap verdiği ümidiyle mi demokratların çevresinde toparlandı?"

"Demokrat Partisi ezanı Türkçe'den Arapçaya çevirmeseydi verilen oylar yine aynı olacaktı."

TEPKİ DOĞURMAK İÇİN KANUN

"HALK bir takım organize hareketlerin tesiri altındadır. Bunların birisi dinsel çevredir. Dinsel çevre büyük bir propaganda mekanizmasıdır. Ezanın Türkçeden Arapçaya çevrilmesini isteyenler bu dinsel çevreydi. Ben Türk halkının dinin fazla tesiri altında olduğuna inanmıyorum. Bu dinsel çevre, içerde, eski Medresede yetişen bir gruptu. Bunlar devrimlerle beraber tamâmen ortadan kaldırılmış değildi. Sindirilmişti.Tabii bu sindirme de büyük bir tepki yarattı. Bunların tepkisi Atatürk'ün kişiliğinden tutunuz da devrimlerine kadar herşeyine bir saldırı içine girdi. İşte o zaman Demokrat Parti bu kanunu çıkarmak zorunda kaldı. Kânun çıkarılmasaydı yine bu tepki zamanla kendisi yokolacaktı. Ama Demokrat Parti Kânunu çıkarınca tepki artı."

"Kânuna ne gerek vardı acaba?"

"Şimdi, Kânun sadece Atatürk'ün şahsını koruyor. Çünkü devrimler o zaman da tartışılıyordu.

"Aslında saldırı da Atatürk'ün şahsına yönelti-ldi. Heykeller kırıldı. Büstleri devrildi. Atatürk'ün çevresindekiler kendi düşüncelerini Atatürk'e izafe etmişlerdir. Kendi dinsizliklerini Atatürk'le göstermeye çalışmışlardır."

"Atatürk bunların tesirinde kaldı mı?

"Hayır, hayır."

"Atatürk'ün çevresindekiler dinsiz miydi?"

"Hayır. Çevresindekiler dinsiz değildi. Atatürk İslâmiyete ve dine karşı değildi. İslâmiyetin sömürülmesine karşıydı. Bu yüzden de laikliği koydu işte. Hattâ 1924'de Türkiye devletinin Müslümanlık dininî kanunla kabûlünün kaldırılmasına karşı çıkıyor. Tâ 1928'de kabul ediyor bunu. 'Çünkü' diyor, 'Bunu kaldırsaydık biz, laikliği dinsizlik olarak savunacaklardı. Rejim aleyhinde propaganda ve imkânları doğacak. Ve rejimin yıkılması için kullanılacaktı.' "

"Dünyanın başka ülkelerinde böyle kanunlar var mı?"

"Yok. Zaten buna gerek de yok."

"O gün mecliste kânun müzâkere edilirken bunun bir provakasyonla çıkarılmak istendiğini söyleyen konuşmalar var. Meselâ Konya mebusu Fahir Ağaoğlu Tasarı ile heykellere saldırıla-rın durduğu' iddiasına karşı 'Bunun mânâsı tecavüzlerin kânunu çıkarmak isteyenlerce ortaya çıkarılmasıdır' demiş. Yani bir tertip ve bir provakasyonla kânun çıkarılmış. Bunun gibi daha bir çokları da aynı meseleye dikkat çekiyorlar. Çünkü 50-51 arasında 12 büst kırma hâdisesi olmuş. Ondan sonra ve önceki senelerde ise bu yok."

"YA ATATÜRK DÜŞMANI ÇOĞALIRSA!"

"AMA şimdi. Meclise hâkim olan Demokrat Parti. Atatürk düşmanlarının önünün alınamayacağı endişesine kapıldılar."

"Acaba Atatürk düşmanlığından neden kar kuldu? Atatürk hakkında cemiyette böyle bir hareket varsa ve cemiyette onun düşmanları çıkmışsa, bunların çoğalması Türkiye'ye ne kaybettirirdi? Zaten devlet kurulu. Devrimler toplumda yerleştirilmiş. Demokratlar da hür bir seçimle gelmiş. Hürriyet içindeki seçimle millet iktidarını tayin etmiş. Daha millete güvenilmiyor mu ki, kânun çıkarılıyor?"

"Şimdi Atatürk'ün düşmanları çok. Dinciler karşı, Osmanlıcılar karşı, Milliyetçiler karşı, Cumhuriyetçiler de karşı."

"Cumhuriyetçiler niye karşı?"

"Çünkü, 'Tek Partili Cumhuriyet olmaz' diyor onlar."

"Doğru mu acaba?"

"Vallahi şimdi şu var. Onların kanaati teorikmen doğru da pratikte yanlış. Yani, çünkü, eğer, Atatürk tek parti ile Millî Mücadeleyi kazanmamış olsaydı, değil memleketi, tek bir köyü bile alamazdı. O bakımdan bir kere bizim Türk toplumunun yapısı farklı. Bizde asıl ilgi gören, İslâmcıların bir taraftan Batı'ya karşı olması ve diğer taraftan da demokrasiye gelince de Batılı demokrasiyi savunmaları. Batılı sistemdeki demokrasi ile bizim toplumumuz arasında fark var. Batıda demokrasi belli bir burjuva sınıfına dayanıyor."

"Türk toplumunda aslolan devlettir. Devlet topluma biçim verir. Devlet çürüdüğü zaman toplum sürü haline gelir. O bakımdan devletin otoriter olması gerekir. Benim şimdi Demirel'e, Özal'a falan hepsine karşı olmamın tek sebebi budur. SHP de öyle. Bu Batı Demokrasisinin ardında büyük bir fikir sistemi var. Bir burjuva sınıfı var. Bizde böyle bir şey yok."

"ATATÜRK'ÜN ÇEVRESİ, 'LEBBEYK'ÇİYDİ"

"TÜRKİYE'DE muhtelif düşünceler, Atatürkçüler var, İslâmcılar var... Bunların, devlet varlığını tehlikeye sokmamak kaydı ile düşüncelerini aksettirmesine fırsat tanırsa?"

"Demokrasi sosyal sınıflar arasında bir dengeyi amaçlar. Halbuki Türkiye devleti kurulduğu zaman sosyal sınıflar diye bir şey yoktu. Atatürk de bir takım devrimler yapmak istiyor. Gerçi çevresindekilerin büyük bir kısmı muhalif. Bir kısmı halifeci, bir kısmı padişahçı, bir kısmı da koyu dinciydi. Bunların arasından bir yeni devlet kurmak imkânı ve olanağı çok azdı. Bunların da bir çoğunu tasfiye etti. Tasfiye edince de yalnız kaldı. Çevresinde kalanların bir düşüncesi yoktu. Atatürk ne derse ona 'lebbeyk' deyip kafa sallıyordu. Yani, o bakımdan, bir kadro teşekkül etti. Bu kadronun merkezi ve nuhrakı Atatürk'dü.

ATATÜRK DEMOKRASİYİ DÜŞÜNMEDİ

"ATATÜRK çok partili demokrasi ile devlet kurmaya kalksa bütün bunların isteklerine cevap vermek zorunda kalacaktı. O zamanda düşündüğü devleti kuramazdı.Ve hattâ Atatürk, azınlıkta kalırdı. O bakımdan bazı şeyleri yapmak zorunda kaldı. Adı Cumhuriyet olmakla beraber ister istemez otoriter olarak, çok partili bir yaşama gitmedi. Bir çokları diyor ki 'Atatürk Serbest Cumhuriyet fırkasını kurmakla da demokrasi, yani çok partili sisteme geçmek istiyordu. Efendim, hayır, Atatürk demokrasiyi hiç bir zaman düşünmedi. Ve mutlaka da çok partili bir hayatı aklından geçirmedi. Serbest Cumhuriyet Fırkasını kurması benim kanaatime göre, 'Biz bir takım devrimler yaptık. Bu devrimler halkta tutundu mu, tutunmadı mı? Bakalım' demiştir. Ben hiç hatırlamıyorum, Atatürk'ün demokrasi kelimesini kullanmasını, Atatürk'ün

anladığı devletçilik de bir parça Rus modeline yakındı. Halk evlerinin kuruluşu ve bir çok şeylerde Sovyet modelini esas almıştı. Demokrasiyi de Halk demokrasileri biçiminde anlıyordu. Yani Atatürk'den, benim bildiğim Batı burjuva demokrasilerine değil, sosyalizme gidilebilirdi. Yani o alanda kapısı açıktı. Bütün bunların hepsi gayet tabiidir ki, o devrim içinde bulunanlarda etki-tepki uyandırdı. Atatürk'ün devrimleri arasında en büyüklerinden biri kıyafet devrimi bir, diğeri de medreselerin kaldırılarak laik okulların kurulmasıydı.

"Fakat aslında devrimlerle İslâmiyet temel prensipleri arasında bir çatışma var. Çünkü İslâmiyet, dünyayı da düzenlemeye memur ve bu hârikulâde çözümü de Atatürk kendisi buldu! Laiklik. Atatürk laikliği getirmekle mü'minin ne cânilline karıştı, ne de inancına karıştı. Muâmelâta gelince bu bana âit. Suçsa devlet Cehenneme versinler isterlerse!' diye düşündü."

"Yani kolay bir kandırmaca yol mu bulmuş?"

"Hayır, kandırmaca değil. Çözüüüm. Çünkü çıkış yolu yok."

"Söylediğiniz gibi İslâmiyet din ve devlet işlerini de düzenleyen bir din olduğu için 'kolayından' laiklikle işin içinden çıkılmış gibi geliyor da..."

"Ben son kitabımda da Yahya-Kemâl ile Ziya Gökalp için bir konuşmasından söz ettim. Çünkü Ziya Gökalp da bu işin hastası. O da farkına varıyor, bir yere geldi mi, 'Irak' diye İslâmiyete çarpıyor, kaya. Binâenaleyh, onların hiç birisi de laiklik kavramını getiremediler. Çünkü bilmiyorlardı. Atatürk'ün en büyük dehâsı laikliği getirmiş olmasıdır. Yahya Kemâl'le Gökalp konuşuyorlar. Gökalp diyor ki. 'Biz bugün İslâmiyete sarılırsak çağdaş uygarlığı yakalayamayız. Bırakın muâmelâta âit meseleleri günün beş saatinde dinsel bir görünüm ortaya çıkıyor,' ezanla."

"Dünyanın hiç bir yerinde böyle bir kânun olmadığını söylediniz. Tek bir şahsın, gerek şahsını, gerekse fikirlerini korumak için bir kânun çıkarılması sizce nasıl bir hâdisedir? Kânunun görüşülmesi esnasında da heykelden de öte meselenin inkılâplar olduğu söylenmişti."

"Ben bir kitapta yine Türkiye'de Said Nursi olayı için dedim ki: 'Neden Said Nursi'nin kitaplarını okuyan binlerce kişi var da, Atatürk'ü yok. Atatürk kânunla korunuyor.' Bugün de çözümlenmesi gereken mesele budur."

"Ayrı soruyu kanıtlayana şu anda da sorabilir misiniz?"

"ATATÜRK TABANSIZDI"

"EVET!"

"Neden birisi kânunla korunuyor da birisine toplum sahip çıkıyor? Bunu siz nasıl izah ediyorsunuz?"

"Efendim izahı biraz daha çok şeyli. Said Nursi tabanda var. Atatürk ise devrimleri tavanda yaptı. Ondan tutmuyor. Bütün yaptığı devrimler toplumun genel eğilimının dışındaydı. Bu bir.

İkincisi Türk toplumunun genel eğiliminin dışında olmasına karşı, Türk toplumunun devlet felsefesine uyuyor. O bakımdan elbette asırlar boyu Türkler Müslüman olarak yaşamıştır. Bu arada da, medreseden büyük bir aydın kadro oluşmuştur. Şimdi bu kadro ile beraber tarikatlan medreseleri kapattı. Tabii bütün bunlar bir tepki yarattı. Atatürk'ün devrimleri bütün Batı'dan aktarma. Bir nevi haçlı savaşı; savaşın karşı cephesinde görmeye başladılar Atatürk'ü. Hıristiyan ve Müslüman çatışmasında Atatürk Hıristiyanlara âit Batı kurumları ve şeyleri. Bir İslâm ülkesine aktarıyor izlenimi uyandı. Hâlbuki Batıdaki kurumların Hıristiyanlıkla alâkası yok. Halbuki bunların Hıristiyanlıkla hiç alâkası yok.

"Mehmet Âkife kadar gelen bir aydın grubu var. Bunların farkedilmeyen bir yönü var. O da Batı emperyalizmini görmüş olmaları. Buna karşı onlar da İslâm Birliğinin kurulmasını savundular. Fakat emperyalizmin farkında olmaları önemli bir şeydi. Diğerleri bunu farkedemedi. Atatürk de Anadoluya geçtikten sonra Batı emperyalizmini kullanmaya başladı. Ondan evvel yok. Müslüman aydınları Atatürk devrimlerini haçlı savaşının Türkiye'de uygulanması şeklinde yorumladılar.

ESAS KAVGA: HİLÂL SALİP ÇATIŞMASI

"MEHMET Âkif Millî Mücadele de İstiklâl Marşını yazmasına rağmen şapka devriminde çekti gitti. Çünkü diyordu ki, 'bu gâvur icadıdır' Asırlar boyunca İslâm dünyası ile Hıristiyan dünyası arasında bulunan salip-hilâl kavgası Atatürk düşmanlığı halinde tezâhür etti. Esas kavga buradan geliyor. Onun sebebi de şu: Bir taraftan İslâmiyet devleti de düzenlemeye memur. O da bıçak gibi kesip attı."

"Kânunumuza gelelim. Siz, dünyanın hürriyet sistemleri arayışı içinde bulunduğu şu vasatta böyle bir kânunun Türkiye'de halâ kalmasına ne diyorsunuz? yani şahıslar nasıl kânunla korunur?"

"Ben evvelîyatında bu kânunun kaldırılmasından yanaydım. Ama şu anda değil. Çünkü, Suudi Arabistan'dan tutun, İran'dan ve İslâm âleminden gelen bir hareket bu kânunun kaldırılması için veryansın ediyorlar!"

"İran ve Suudi Arabistan dediniz. Bu doğru mu? İran'daki İslâmiyetle bizim Türkiye'deki Sünni mânâdaki İslâmiyetin ilgisi yok."

İran'daki İslâmiyet Türkiye'de tutunmaz da, Atatürk düşmanlığında birleşiyorlar."

"İran'da fanatiklik var. Türkiye'de ise bütün fikirlere açıklık. İran'da İslâmiyet, bizim kabul ettiğimiz mânâda tarih boyunca olmamış ki. Türk milleti onların ardından nasıl gidecek ki? Türkiye'de ehl-i sünnet var. Ehl-i sünnet ise müsamaha taraftarı."

"Türk milleti itibar etmiyor, ama Türkiye'deki dinci bir grup Atatürk'ü yıkmak konusunda onunla işbirliğine gidiyor.

"Meselâ şu günlerde Türkiye'de el altından bir belge dolaştırılıyor. Rıza Nur'un kitaplarında da sözünü ettiği Atatürk'ün anası orospuydu, falan gibi. Rıza Nur zaten maniyak herifin tekiydi. Bu belge size de gelmiş olmalı."

"Evet geldi."

"Bu, zannetmiyorum Türkiye'de hazırlansın. Bunun kökü dışarda. Bu bir büyük propaganda mevzuu olabilir."

"Hocam, Türkiye'de şu anda Atatürk'ün de eserlerini elinde bulunduran, onun hayatını en iyi bilen kurumlar var. Burada arşivlerde saklı bilgiler var. Bu tür belgeler ortalıkta dolaşırken acaba tekzip edemezler mi? Kamuoyunu aydınlatamazlar mı? Onların hiç sesi çıkmadı. Binlerce kişinin elinde o belgelerden dolaşıyor... Hem yeni kurulan bir dernek var. Atatürkçü Düşünce Derneği. Atatürk'ün fikirlerini korumak ve kollamak, düşüncelerini yaymak üzerine kurulmuş."

"Dediğin belki doğru. Ama bir gerçek var. Dinî yayınlar en fazla küfreden. Yânî şahıslara çok hakâret ediliyor."

"Tanyol burada sorumuza cevap teşkil etmeyen bir hâdiseden söz ediyor. 19 Mayıs'ta, Samsun'da bir konferans sırasında Hz. Muhammed dediği için salondan yüksek sesle 'Sallallâhu aleyhi vesellem' dendiğini ve kendisi ile Bahriye Üçok'u öldürmek için bir imzalı mektup yollandığını belirtiyor. Bu tür hareketleri yapanların da İslâmiyetle uyuşmadıklarını söylüyor. Cahit Tanyol'la, köşesinde de ısrarla müdafaasını yaptığı tesettürün örf ve âdetlerle tayin edildiği, örtünmeyi moda kanunlarının çıkardığı yolundaki görüşlerini tartıştık. Tanyol, tesettür âyetlerinin örtünmeyi emretmediğinde ısrar etti. Tanyol'la, tesettür meselesini tartışmayı, ayrı bir mülâkat mevzuu olarak bıraktık. Buna bağlı olarak mevzumuzla ilgili şunu söyledi:

"DEVRİMCİLİK ATATÜRK'LE AYAKTA"

"ŞİMDİ anlıyorum sadece şu tartışma dahi Atatürk taruşmasını gündemde tutmak zorundadır. Çünkü ilericilik ve devrimcilik meseleleri Atatürk'ün yakasını bıraktığımız zaman güme gidiyor demektir!"

"Yani Atatürk'ü her hal ü kârda kanunla korumak zorundayız diyorsunuz."

"Hı hı? Yooook. Bak fikirlerini değil!

"İnkılâplarını mı?"

"Yoo, havır havır. Ne inkılâplarını ne de devrimleri. Onların hiç birisi [illegible]dir.

"Ben sadece Atatürk için şahıslar için kanun çıkarmanın yanlış olduğunu söylüyorum."

"Şahsı için çıkarılmamış ki, inkılâplar için çıkarılmış?"

"Kânuna gerek yoktu. Şahıslar için kânun çıkarılmamalı."

"'Kânuna gerek yoktu' diyorsunuz."

"Evet Demokrat Partinin en büyük şeylerinden birisi böyle bir kanunu çıkarmakla Atatürk'e tepkileri arttırmasıdır. Ama ben şu anda 141, 142 ve 163'ün hepsi beraber kalmasını savunuyorum. Zaten 163 bunların arasında yem olarak atılıyor. Ben önceden bunların, 163'le beraber samimi olarak kaldırılmasını savunuyordum.

Ama şimdi bu irtica olayları çıktıktan sonra artık savunmuyorum. Ve en çok beni uyaran da şimdi sizinle tartışmamız oldu. Tesettür meselesinde böyle korkunç karşıma çıkınca, o zaman ürktüm. Sana söylüyorum."

"Ben ürkmenize gerek olmadığını söylemek istiyorum."

"Yok yok öyle değil.

"Keşke sorun sadece tartışmak olsaydı. Ama sorun öyle değil.Bu İslâmiyetin bünyesinden çıkıyor. Yani İslâmiyet..."

"O zaman İslâmiyeti de tamâmen reddetmek çıkıyor ortaya?"

"Yok yok öyle değil. Ben inanırım, devleti ilgilendiren meseleye karışmam. Atatürk'ün yaptığı en mühim şey kulla devlet arasındaki meseleyi ayırmış olmasıdır. Çünkü başka hiç bir çaresi yoktur Türkiye'nin. Diğerleri bu çözümü bulamadı. Yani devleti özgür bırakmak gerekir."

"Koruma kanunu Türk fikir hayatına acaba ne getiriyor. Kalkması ile kaldırılması arasında bir fark var mı?"

"Valla bana kalırsa kaldırılması ile kalkması hiç bir şey getirmiyor. Kalkabalir. Zaten getirilmesi yanlış."

"Geçen sene Saçak dergisi Atatürk'ün kur'an, İslâmiyet ve Peygamberimiz hakkındaki düşüncelerini neşretti. El yazma notları arasında varmış. Atatürk bu notlarında İslâmiyetin çöl kânunu gibi olduğunu Kur'an'ın Hz. Muhammed'in kendi fikrî mahsûlü olduğunu söylüyormuş. Dergi bu kanunla mahkemeye verildi."

"Bunlar şeyde, yurt bilgisi kitaplarında okutuldu. Atatürk bu kitabı Âfet hanıma dikte ettirmişti.

"Sana şunu söyliyem. Bir devlet adamının dindar ya da dinsiz olması kendisine âit meseledir. Ama dindarlığını veya dinsizliğini empoze etmeye kalkarsa, bu haksızlık olur.

"Şimdi siz Atatürk'ün benden din karşısındaki tavırlarını mı soruyorsunuz?

ATATÜRK NASIL MÜSLÜMANDI?

"ATATÜRK'E İslâmiyet hakkında ne düşündüğü sorulmuş. O demiş ki, "Şu anda ben bu rütbelerimin hepsini İslâmiyete borçluyum. Benim askerlerimin hepsi şehid olmak için savaştı. Onlara karşı elbette borçluyum. Samimî kanaatim odur. İslâmiyet ilerlemeye engeldir. Ama şunu hiç bir zaman akıldan çıkarmamak lâzım ki, benim milletim Müslümandır' diyor. Binâenaleyh benim inanıp inanmamam mühim değil, ben, milletimin inancına saygı göstermeye mecburum' diyor. 'İslâmiyeti irticaa sebep olan unsurlardan ayıklamak lâzım. Din tekkelerde, medreselerde tamamen bir sömürü âleti haline gelmiştir. Bunların yerine lâik eğitimi koyacağız. Böylece İslâmiyeti sömürü âleti olmaktan kurtaracağız.' Zannederim bu konuşma Yahya Kemâl'le arasında geçiyor. Yani, 'Milletim inanıyor, benim inanıp inanmamam söz konusu değil' diyor.

"'*Saçakta çıkan 'Kur'an Hz. Muhammed'in kendi fikridir' sözü için ne dersiniz?*'

"Diyebilir de. Bu gün, seneler öncesinden, bu kitaplar okullarda okutuldu.

"ATATÜRK'ÜN HERŞEYİ BİLİNSİN"

"KİMSENİN DE, 'Sen niye Peygamber'e Kur'an'ın vahiyle geldiğine inanmıyorsun?" diyemez. Onu suçlayamaz.

"*Başta demiştiniz, 'bir liderin dindarlık ya da dinsizliğini millete empoze etmesi haksızlık olur' Acaba şimdi de ifâde ettiğiniz gibi Atatürk'ün yıllardır bu fikirlerini okullarda okutması millete ve genç nesillere de dinsizlik fikirlerini empoze etmek olarak yorumlanabilir mi? Yani dinsiz olmasını mı istemiş?*"

"Valla şimdi biliyorsunuz o dönemlerde medreselere ve irticaya karşı büyük bir tepki vardı. Biz de yıllarca okullarda medreseyle alaylı oyunlarla büyüdük. Ama Ramazanda oruç tutana yobaz denmez, tutmayana da yan gözle bakılmazdı."

"*Acaba bu tür fikirleri ve el yazmaları—tanımak için tabii—arşivler kapalı biliyorsunuz. Bunların ortaya çıkarılması herkesin okuması daha iyi değil mi?*"

"Gizlenmesi saçma tabii. Saçma. Özellikle bir devlet kurucusunun, bir milleti bir yerden alıp bir yere götüren adamın özel hayatı değil, yatak hayatı bile bilinmesi lâzım. Bunların saklanması saçma. Türban meselesinde Evren türbanlıların karşısına çıktı, olay oldu. Önceden türbanlılar okullarda dolaşıyordu. Kimse de bir şey demiyordu. Yasaklanana karşı bir merak vardır."

"Teşekkür ederim."

"Ben de teşekkür ederim.

Cahit Hoca'yla mülâkatımızı bantlan çözdük ten sonra, kendi talebine binaen, tekrar okuduk. Mülâkatın çok objektif olduğunu yer yer teşekkürlerini ifade ederek belirtti.

Millî Gazete başyazarı Hasan Aksay:

'5816 istismarcı çevrelere yaradı'

ESKİ devlet bakanlarından, AP ve MSP parlamenteri, Millî Gazete Başyazarı Hasan Aksay, 5816 sayılı kânunun demokrasi mantığına ters olduğunu söyledi.

İnsan eşitliğine dayanan bir rejimde resim ve heykellerin koruma altına alınmasının yanlışlığına dikkat çeken Aksay, şunları söyledi:

"Evren içinde mi ayrı kanunu çıkartacağız? Yani Evren'in de heykelleri var. Bu kime kadar çıkacak? Meclis başkanları için, bilmem kimler vesâire için de çıkacak mı? bunun hududu nereye kadar varır?

"Böyle özel bir kânun olmasa bile heykellerin, âbidelerin korunmasını esas alan kânun zaten vardır. Meselâ, Kadıköy Altıyolda merkeze kurulmuş bir öküz heykeli var. Onu bile kırsanız herhalde toplum düzeni bakımından bir cezası vardır. Buna taarruz etmek serbest değildir. Böyle olduğu halde niçin ayrı bir kânun çıkarılmak gereği hasıl olmuştur?"

Aydının 5816 sayılı kanuna bakış açısının çarpıklığına dikat çeken Hasan Aksay 'Bizim aydınımızın çoğu bu kanundan faydalanarak muhalabını susturmayı kendisi için sağlanmış büyük ve özel bir imkân olarak görüyor' şeklinde konuştu.

AYRICALIK KÂNUNU MU?

İNSANIN insana kul olma düşüncesini ortadan kaldıran bir düşüncenin demokrasi olduğunu, bu mantıkla insanı insanın üzerine çıkartmanın mümkün olmadığını söyleyen Aksay, 5816 sayılı kânunu hukuk açısından değerlendirirken de "Herkese eşit hak tevzîdir hukuk. Bu kânunu hukuk kalıbına döktüğünüzde çarpıklık ortaya çıkar. Çünkü böyle bir kânun çıkarttıktan sonra artık insanların eşitliği prensibi ortadan kalkmıştır. 5816'yla muayyen insanlara ayrıcalık tanıma var.

KAYBOLAN HUKUK

"BU yanlış istikamete açılan kapı, hukuk dışı düşünceye açılan kapı, bir defa aralanırsa sonuna kadar aralanır. Ondan sonra da biz böyle kânunların içinde hukuku bulma imkânını kaybederiz.

"Bu şüphesiz ki bir ayrıcalık kanunudur. Bir düzen değil bir sınıf meselesidir, imtiyazdır. Hukukta böyle mantık olmaz."

Amerika'da, Avrupa'da böyle bir yasaklama kanununun olmamasına dikkat çeken Aksay, bu yasağı çıkartanların aslında Atatürk'ü sevenlerden ziyade sevmiyenler olduğunu kaydetti. Aksay, daha sonra şöyle konuştu:

"Bu kanun Atatürk'ü korunmaya muhtaç bir kimse haline getirmektedir. 'Bunun resimlerini, falan millet sevmiyor, bunları kıracaklar, edecekler' gibi bir mantığın neticesinde 5816 sayılı kanun çıkmış. Aslında bu mantığın altında Atatürk'ü âciz gösterme yatar. Oysa herkesin sevdi-

Aksay— 5816 sayılı kanun demokrasi ve hukuk mantığına terstir.

gi söylenen bir kimse ve onun heykellerini korumak için böyle bir kanun çıkarmaya gerek yoktu. Bu genel hükümlerin içinde iş yürümelidir. Kimi kimden, niçin koruyoruz?" dedi.

Anayasada belirtilen eşitlik ilkesini ihlal olabilecek kadar açık bir koruma kanununun nasıl olup da yıllardır devam ettiğine şaşırdığını belirten Aksay "Aslında bir babayiğit çıkıp Anayasa mahkemesine müracaat etse anayasa mahkemesi belki de bu kanunu iptal edecektir. 'Bu kanun anayasanın ruhuna uygun değildir' demesi kuvvetle muhtemeldir" şeklinde konuştu.

İSTİSMARCI GÜRUH

5816 *sayılı kanunu hukuk perspektifinden değerlendiren Millî Gazete Başyazarı Hasan Aksay, "Bu kanunu hukuk kalıbına döktüğünüzde çarpıklık ortaya çıkar. Çünkü böyle bir kanun çıkardıktan sonra artık insanların eşitliği prensibi ortadan kalkmıştır" dedi.*

5816 SAYILI kanunla ortaya istismarcıların çıktığını bunların insanların vicdanlarını soruşturmadan geçirmesindeki yanlışlığa dikkat çeken Aksay, "Bu kanunla insanları, inançları, düşünceleri, fikirleri bakımından kontrol altına almak isteyen ve böylece kendilerine tahakküm hakkını doğuran bir zümre ortaya çıkıyor. İstismarcı gürüh... Bu özel kanunlardan yararlanarak karşısındaki bir takım kimselere baskılar yapmak suretiyle kendilerini de güya bu kanunun müdafaacısı, koruyucusu tavrı takınmak suretiyle özel çıkarlar sağlayan bir takım gruplar doğuyor. Ve bir takım kimselere, haksız ekonomik, siyasi, sosyal olsun baskı yapma hakkı gibi fevkalâde çağdışı bir tatbikat ortaya çıkıyor" dedi.

SUSTURMA VASITASI MI?

ATATÜRK'Ü koruma kanunu olarak bilinen 5816 sayılı kanun hakkında aydının tavrının çok dikkat çekici olduğunu belirten Aksay; "Bizim aydınımızın çoğu bu kanundan faydalanarak muhatabını susturmayı kendi için sağlanmış büyük ve özel bir imkân olarak görüyor. Bu kanundan istifade ederek bir takım haklar elde ettiğini zannediyor. Mantıkla bir meseleyi savunma diye bir kaygısı yok. Sukya geldi mi bunun arkasına sığınır, karşıtını suçlar. Kendi acizliğini, bilgisizliğini, cehaletini gizlemek için kalkan edinmiş. Bu gibi kanunların kaldırılması herşeyden önce bu hukûkî kalkanlarının kalkmasıdır" şeklinde özetledi.

Yasaklarla insanların korunamayacağına temas eden Aksay; "Yasaklar tepki doğurur. Bu da bir takım insanların aleyhine gelişmelere sebep olur. Çünkü bir insanın aleyhinde söz söylenemeyecek dendikten sonra onun lehine de söylenen bütün doğruların kıymeti kalmaz. Bu mecburen mi söylüyor? Dalkavukluk yapmak için mi söylüyor? Bunlar anlaşılmadığı için kimse buna itimad edemez.

Mantığın yapısında vardır. İnsan kendi mantığını çığneyip atmadan böyle tek taraflı konuşmayı tasvip etmez" dedi.

Her ihtilâlin işbaşına geçtikten sonra icraatlarının tartışılamadığını, bundan sonra tefernuat meselelerdeki yanlışları tartışmanında mantığının olmadığına dikkat çeken Aksay, "Temel yanlışları tartışmıyorsunuz. Temel yanlışları tartışamadıktan sonra da tefernuatta yanlışları tartışmanın fazla bir ehemmiyeti kalmıyor. Asıl görevimiz doğruları bulmaktır diye inanıyorsak mutlaka temel taşları, yanlışları tartışabilmeliyiz. Zamanın şartlarıyla değerlendirmeliyiz. Ve bunlardan yanlışları ayıklayıp doğrulara erebilmeliyiz. Aksi takdirde kendi kendimizi yanlışlarla hapsetmiş oluruz" şeklinde konuştu.

TÜRK ORDUSU KORE'DE

Mehmetçik Kore'ye niçin gönderildi? Askerlerimizin Kore'ye gitmesine karşı çıkanlar kimlerdi? Radyodan ilk mevlid yayını ne zaman ve niçin yapılmıştı? Bediüzzaman Kore Savaşı'nı nasıl değerlendiriyordu? Mehmetçik koca Amerikan ordusunu yok olmaktan nasıl kurtardı? Hem düşmanla, hem açlıkla mücadele eden Mehmetçik o muhteşem zaferleri hangi ruhla kazandı? Mehmetçikler niçin sabırsızlanıyordu? Dinimize hayran kalan Koreliler. Tekbir sesleri toplardan tesirli oluyordu. Muharebelerde cereyan eden mucizevi hadiseler. Kore'de kılınan bayram namazı.

KORE'DEN DÜNYAYA AHLAK VE FAZİLET DERSİ

ARALIK 1950 Pazar günü öğle üzeri İstanbul'daki Süleymaniye camii'nin içi ve dışı mahşeri bir cemaatle tıklım tıklım dolmuştu. Camiin içinde ve civarında yaklaşık 70 bin kişi vardı. Bu cemaatın yanı sıra, bütün vatandaşların kulağı Süleymaniye Camiindeydi. Herkes heyecan içerisinde bekliyordu.

Süleymaniye Camiinde bu mahşeri cemaatin toplanmasının ve bütün milletin heyecanla beklemesinin sebebi şuydu: O gün öğle namazını müteakip Kore için mevlid-i şerif okunacaktı. Ve bu mevlid-i şerif radyodan naklen yayınlanacaktı. Üstelik bu mevlidin Kore'deki askerler tarafından da dinlenmesi için gerekli tertibat alınmıştı.

KUR'ÂN HASRETİ

O GÜN yalnızca Süleymaniye Camii civarı değil, yurt sathı bir bayram yerine dönmüştü. Nasıl dönmesin ki, bin yıldan beri Kur'ân'ın bayraktarlığını yapmış bir millet, 1950'ye kadar adeta Kur'ân sesine hasret bıraktırılmıştı. Değil cami içerisinde böyle mevlid-i şerif merasimleri tertiplemek, Kur'ân'ı birkaç kişi birlikte okumak, yahut bilmeyenlere öğretmek dahi yasaktı. "Ebedi Şef" ve "Milli Şef" devirlerinde Kur'ân okuyanlara karşı büyük bir baskı tatbik edilmişti.

İnananların tek partinin inançlara baskıcı yönetimlerinin reddi anlamına gelen 14 Mayıs 1950'deki seçim sonrasında DP iktidardı. İlk iş olarak, Ezan-ı Muhammedi'nin asli şekliyle okunmasını sağlamıştı. Daha sonra da, Süley-

maniye Camiinde okutulan bu mevlidi şerifle, bu cennet beldenin her tarafında Kur'ân ve ilâhi ziyafetinin verilmesi yolunu açmaktaydı.

Süleymaniye'deki bu mevlid, yaklaşık 25 yıllık bir baskı zincirini de parçalamaktaydı. O gün nurlu bir yol açılmaktaydı. O tarihten bir sene önce hayal bile edilmeyecek bir hâdise gerçekleşmekte ve radyodan Kur'ân ve ilâhiler okunmaktaydı.

HEYECAN VERİCİ KONUŞMA

SÜLEYMANİYE camiindeki merasime iştirak eden Diyanet İşleri Başkanı Ahmet Hamdi Akseki, cemaata heyecan verici bir konuşma yapmışu. Akseki, zaferlerdeki sırrı anlatırken bir de misal vererek şunları söylemişti:

"Birinci Cihan Harbinde Bağdat cephesinde yüzbaşı Muzaffer Bey, üstün düşman kuvvetleriyle savaşırken yaralanıp düşüyor. Artık Muzaffer Bey son nefeslerini yaşıyor ve konuşamıyor. Bu anda cebinden bir zarf çıkarıp kanı ile zarfa yazıyor 'Kıble ne tarafta?' Kahraman erler onun ne demek istediğini anlayarak hemen kıbleye çeviriyorlar. Bundan sonra zarfın öbür tarafına yazıyor. 'Bölük savaştan yılmasın, intikamını alsın' altına da 'Eşhedü en lâilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resûlühü' kelimei şehâdetini yazıyor ve ruhunu Allah'a teslim ediyor.

"Bu gibi misalleri çoğaltmağa vaktimiz müsait değildir. Uzaklara gitmeye ne hâcet: Otuz sene evvel de korkunç bir haksızlığa şâhit olmadık mı? O zaman da bâtıl hakka savlet etmiş, durup dururken mukaddes yurdumuza düşman hücum etmiş; haksızın bu savleti bütün şiddetiyle ilerlemiş. Önüne gelen mukaddesâtı, zâlimlere has bir şekilde tahrip etmiş, kirli ayaklarını kalbgâhımıza kadar uzatmış idi. Lâkin sonu ne oldu? Ne olacak: Tam bir azim ve irâde ile 'Allah, Allah' diyerek süngüsünü takan, silâhına sarılan kahraman milletimizin karşısına çıkmak isteyenler kılınçtan geçirilmiş, kaçmakla kurtuluruz sananlar da denize dökülmüştür. Bunlar bizim için her vakit ve daimâ olacak bir şeydir.

Bu aziz millete dokunmaya gelmez, hele onun vatanına, onun hürriyetine, onun mukaddesatına kem gözle bakanlar, bunlara karşı kötü bir fikir besleyenler varsa, onlar böyle bir şeyi hayallerinden dahi silsinler. Yoksa evvelkiler gibi gayya kuyusuna yuvarlanırlar.

Kore'deki tugayımızın komutanı general Tahsin Yazıcı, mevlidi tertipleyenlere gönderdiği telgrafta büyük memnuniyet duyduğunu söylüyordu.

ŞEHİTLİK RÜTBESİ

BU AZİZ millete dokunmaya gelmez, hele onun vatanına, onun hürriyetine, onun mukaddesatına kem gözle bakanlar, bunlara karşı kötü bir fikir besleyenler varsa, onlara şu muazzam ve muhteşem mâbedin kürsüsünden ihtar edelim ki, böyle bir şeyi hayallerinden dahi silsinler. Yoksa evvelkilerin yuvarlandığı gayya kuyusunun dibini boylarlar.

"Şimdi size şehidliğin nasıl bir rütbe olduğundan bahsetmek isterim. Fakat buna dair ne söylesem yine onu anlatmış olamayacağım. Onu hakkiyle anlayıp anlatabilmek için şehidin yükseldiği mertebeye çıkmak lâzımdır.

Hak yolunda şehid olana ne mutlu!

"Şehidlik, peygamberlik mertebesinden sonra gelen bir mertebedir. Bunun en güzel, en doğru ifadesini yine Kur'ân-ı Kerim'de bulabileceğiz. Kur'ân'da 'Hak uğrunda, Allah yolunda öldürülenler için sakın ölü demeyiniz. Onlar ölü değil, diridirler. Lâkin siz o yüksek hayatın farkında değilsiniz" buyuruluyor.

Peygamber Efendimiz de şehidliğin yüksek mertebesini şu mübarek sözleriyle anlatmışlardır:

"Ne olaydı, Hak yolunda Allah yolunda şehid olaydım, tekrar dirilip tekrar şehid olaydım".

Şehidin bütün günahları mağfurdur. Hısım ve akrabasından yetmiş kişiye şefaat edecektir.

"Şehidliğin bu derece yüksek mertebede olduğunu bilen İstiklâl Marşı Şairi rahmetli Mehmet Âkif, şehide hitaben şehide karşı ne yapılsa az geleceğini çok yüksek bir belagatla ifade ettikten sonra şöyle der:

"Ey bu topraklar için toprağa düşmüş asker / Gökten ecdad inerek öpse o pâk alnı değer / Ey şehid oğlu şehid isteme benden makber / Sana ağuşunu açmış duruyor Peygamber".

"Ne mutlu böyle bir ölüme" (Âbidelerimiz. Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Neşriyatı, 1954, s. 322-323).

İKİNCİ MEVLİD

MEVLİD-İ ŞERİF'in yanı sıra bu hitabe de radyodan yayınlanmıştı. Kore'ye Türkiye'nin asker göndermesi ülke genelinde o günden bugüne dek her zaman tartışılmıştır. Halkın Kore'ye asker gönderilmesini desteklemesi için yönetim sürekli olarak

Süleymaniye Camiindeki merasime iştirak eden Diyanet İşleri Başkanı Ahmed Hamdi Akseki, cemaata heyecan verici bir konuşma yapmıştı.

insanların manevi yönüne yönelik faaliyetlere girişiyordu.

Nitekim 21 Aralık 1950'de de bu defa Hacı Bayram Camii'nde Mevlid Kandili münasebetiyle okunan mevlid yine radyodan nakilen verilmişti.

TAHSİN YAZICI'NIN MEKTUBU

SÜLEYMANİYE'de okutulan mevlid cephedeki asker ve subaylar arasında büyük bir heyacanla karşılanmıştı. Kore'deki Türk Tugayı'nın komutanı General Tahsin Yazıcı mevlidi tertipleyen türkiye Anıtlar Derneği İstanbul Şubesi Başkanlığı'na gönderdiği mektubunda hislerini şu şekilde ifade ediyordu.

"Müslüman Türk ruhunun coşkun fazilet kaynağında kaynaşan ulvi duygularınızın hareketi ile gayret ve fedakârlıkla 10 Aralık 1950 tarihinde İstanbul'un Süleymaniye camii'nde tertip edilen muhteşem mevlidi muhtelif tablolarını içine alan çok değerli albümün bana gönderilmekteki lütufkârlığınızdan dolayı sizlere teşekkürlerimi sunarım".

Komünistler Güney Kore'yi de resmen işgal ettiler

"O mevlûdün ihtişamlı tablolarını Kore'de iken bir sahra sinemasının perdesinde huşû ile, aynı zamanda mânevi bir zevkle görmüş, kendimde ölçü olarak bunun milletdaşlarımız ve o zaman Kore'deki evlâdlarımız üzerinde yarattığı manevi heyecan ve tesirinin büyüklüğünü düşünerek ve görerek müteşebbislerini tanımadığımdan duyduğum sevgi, tebrik, şükran hislerim içimde saklı kalmış idi. Bu defa o mevlidin âlicenap, fedakâr şube idarecileri, sizleri tanımamakla içimde saklı kalan o duygularımı geç dahi olsa huzurunuza arzetmekle taze bir sevinç ve zevk duyuyorum.

"Büyük duygularımızın tercümanı olan o hayırhah teşebbüsünüzün yarattığı tesirleriyle Kore harekâtı başarılarında sizlerin de büyük bir şeref hislerinizin bulunduğunu samimî bir ifade ile bildirmekten de aynı bir zevk alıyorum.

"Sizleri faziletinizle tanımaktan duyduğum memnuniyetimi hürmetlerimle birleştirerek sunar, çok sağ olun derim." (A.g.e., s.328)

KORE'NİN BAŞINA GELENLER

SÜLEYMANİYE Camiinde mevlidin okunduğu ve bu mevlidin radyodan naklen verildiği sıralarda Mehmedcik Kore'de kendisinden kat ve kat fazla kızıl ordularla boğuşmaktaydı.

Mehmedcik tâ Kore'ye niçin gitmişti? Bu sorunun cevabına geçmeden önce Kore'de olup bitenlere kısaca göz gezdirelim:

İkinci Dünya savaşı sona erdiğinde Kore fiilen ikiye ayrılmış durumdaydı. Kuzey Kore Rusya'nın, Güney Kore ise Amerika'nın kontrolündeydi. Ne var ki, Kuzey Kore ilk fırsatta Güney Kore'yi de ele geçirmenin plânlarını yapmaktaydı. Bu bölgede Rus ve Çin komünistlerinin yardımıyla dört başı mâmur bir ordu kurulmuştu. Bu kızıl orduya mukabil, Güney Kore'de sembolik bir Amerikan birliği ile silah ve teçhizat bakımından çok zayıf bir Güney Kore ordusu vardı.

Güney Kore ordusunun zayıflığını bilen komünistler, bu toprakları rahatça ellerine geçireceklerini düşünmekte ve bu düşünce ile fırsat kollamaktaydılar. Nitekim bu fırsatı kendileri meydana getirecekti. Haziran 1950'de iki ülke sınırında başlayan çatışmalar, 25 Haziran 1950'de Kuzey Kore ordusunun bütün gücüyle Güney Kore topraklarına hücuma geçmesiyle değişik bir şekle bürünmüştü. Bu harekât resmen işgaldi.

ADNAN MENDERES— Meclislerin tenkitlerine ve hücumlarına cevap vererek şöyle diyordu: "Bu barışseverlerin sevdikleri barışın mâhiyeti hakkında da malûmatımız vardır."

Komünistler silahça da çok üstündü

Durumu öğrenen Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi derhal toplanarak çarpışmaların durdurulması kararını aldı. Ancak Kore'den gelen haberler kötüydü. Komünist birlikler ilerlemeye devam ediyordu. Bunun üzerine, BM Güvenlik Konseyi 27 Haziran 1950'de tarihi bir karar aldı. Bu karara göre BM üyesi devletler Güney Kore'ye yardım edecekti. Ve bu karar gereğince teşekkül eden BM gücü 8 Temmuz 1950'de Kore'ye çıkarak, kızıl orduların karşısında yerlerini almıştı.

Türkiye ise, BM'nin çağrısına 25 Temmuz 1950 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla cevap vermiş ve Kore'ye askeri bir kuvvet göndermesine karar vermişti. Bakanlar Kurulu kararı, BM Genel Sekreterliğine şu telgrafla bildirilmişti:

"Ekselans Bay Trigvie Lie

Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri

Lake Success

"Birleşmiş Milletler Paktından doğan taahhütlerine ve Güvenlik Konseyinin kararlarına uymayı vecibe bilen Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Kore hakkında yardım talebini mutazammın 15 Temmuz 1950 tarihli telgrafınızı bu zihniyet içinde ve itina ile tedkik etmiştir.

"Cumhuriyet Hükümeti bu tedkik neticesinde mezkûr kararları dünyanın şimdiki şartları içinde umumi barış hizmetinde müessir ve fiili bir şekilde icra mevkiine vaz'etmekteki lüzum ve ehemmiyeti müdrik olarak Kore'de hizmet etmek üzere (4500) mevcutlu silâhlı bir savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeğe karar vermiştir."

"Türkiye Dışişleri Bakanı

"Prof. Fuat Köprülü"

Demokrat Parti iktidarının Kore'ye asker gönderilmesine dair aldığı karar derhal tatbikata konulmuş ve yaklaşık beş bin kişilik hususi bir tugay teşekkül ettirilmişti. Bu tugay gönüllülerden meydana gelmişti.

Albay Tahsin Yazıcı kumandasındaki birlik 17 Ekim 1950'de Kore'ye ayak basacak ve o tarihten, savaşların durduğu 27 Temmuz 1953'e kadar, dünya tarihine şerefle geçecek muhteşem bir mücadele örneği verecekti.

PROF. FUAT KÖPRÜLÜ— Dışişleri Bakanı Köprülü, Birleşmiş Milletler Genel Sekreterine çektiği telgrafta, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetinin, Kore hakkındaki yardım talebi üzerine, (4500) mevcutlu silâhlı bir savaş birliğini Birleşmiş Milletler emrine vermeye karar verdiğini belirtmişti.

Türk tugayı, BM kuvvetleri içerisinde en faal ve en kahraman birlik olarak şöhret yapacaktı. Mehmedcik ecdâdına layık olduğunu bir kere daha göstermek ve dünyaya isbat etmek fırsatını bulmuştu.

Kore'deki tugayımızın başarılarının ve zaferlerinin ne kadar büyük olduğunu anlamak için karşısındaki düşmanın durumuna bakmak kâfidir.

Hürriyeti ve hakkı boğmak için savaşan komünistler hem sayıca, hem silahça çok üstündü. Meselâ, Kızıl Çin 1950 Ekiminde Kuzey Kore'ye yardım için 300 bin asker göndermişti. Ayrıca 1 milyon askerini de yedekte bekletmiş ve bunları da peyder pey cepheye sürmüştü. Ayrıca Rusya da silah ve vasıta yardımı yapmaktaydı.

Türkiye'de Türk ordusunun Kore'ye gönderilişini protesto edenler arasında Behice Boran da vardı.

Behice Boran, Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkıyordu

Türk insanının Kore'de askeri zaferleri herkesçe kabul edilmektedir. Pusan, Suvan, Kumhua'da büyük başarılar elde edildi.

Yalnızca Kunuri savaşı başlı başına bir başarı âbidesidir. Bu savaşta Türk birliği 8. Amerikan ordusunu yok olmaktan kurtarmıştı. Tugayımız Kunuri'deki çarpışmalarda 78 kişi kaybetmiş ve 352 yaralı vermişti. 1953'e kadar ki savaşlarda ise yekûn kaybımız 717'dir.

Hükûmetin, BM çağrısına uyarak Kore'ye asker göndermeye karar vermesi, pekçokları tarafından eleştirilmişti. Türk ordusunun BM kararları ile ülke hudutlarının çok dışına Kore'ye gönderilmesi, birçok kişinin sert tepkisine sebep olmaktaydı.

"TÜRK BARIŞSEVERLER CEMİYETİ" TBMM'ye bir dilekçe vererek, Kore'ye asker gönderilmesine karşı olduğunu belirtti. behice boran'ın "başkan", Adnan Cemgil'in "Genel Sekreter" sıfatıyla imzaladıkları dilekçede şöyle denilmekteydi:

"Bakanlar Kurulu, halk efkârının heyecan ve teessürünü mucip olan bir se

Vatandaşlıktan atılan bir Marksistin tabutu Menemençe taşıttırılıyor

Behice Boran'a Devlet

Boran'a Meclis töreni

Özal'ın Yunan gazetesine açıklaması:

Türkiye'de komünist partisi kurulabilir!

Behice Boran, **"Türk Barışseverler Cemiyeti"** başkanı sıfatıyla TBMM'ye verdiği dilekçede, Kore'ye asker gönderilmesinin Anayasaya aykırı olduğunu iddia ediyordu.

kilde ve Amerikan Senatörü Cain'in devlet erkânı ile temaslarından hemen sonra Kore'ye (4500) kişilik bir silahlı kuvvetler gönderme kararını vermiş bulunuyor. Hükûmetçe her ne kadar bu kararın Birleşmiş Milletler'e karşı girişilen taahhütleri yerine getirmek üzere verildiği ifade edilmişse de bu kararın verilişi hem Türk Anayasası'na hem de Birleşmiş milletler Anayasası'na aykırıdır".

Kore'ye asker gönderilmesi kararı tartışıldı

Dilekçenin son kısmında ise şöyle denilmekteydi:

"Türk Barışseverler Cemiyeti bütün barışçı Türk halkının şu anda en samimi hissine tercüman olduğu kanaati ile Türkiye'nin Kore'deki silahlı ihtilafa bu şekilde fiilen iştirak edeceği yerde Hindistan Hükûmeti'nin yaptığı gibi barış yolundan yapılacak teşebbüslerle bu harbin durdurulmasına ve dünya barışının tehlikeden kurtarılmasına çalışmasını diler" (Tahsin Yazıcı, Kore hatıralarım, İstanbul 1963, s. 38).

Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan bu derneğin bu kanaatinin sadece barış yanlısı olduğuna inanmak çok güçtür. Bu benzeri dernekler Türk ordusunun Kore'de komünizme karşı savaşmasından asıl sıkıntı duymaktaydılar. Türk Barışseverler Cemiyeti Genel Sekreteri Adnan Cemgil'in daha sonra komünizm ideolojisi için silahlı mücadele veren oğlu Sinan Cemgil'e şu şekilde seslenecekti:

"Oğlum Sinan, seni bugün için yetiştirdim!".

NE BİÇİM BARIŞSEVERLİK?

Türk ordusunun Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan bu derneğin düşünce ve fikirlerinde emperyalizmin karasına hayır derken, kızılına evet dediklerini görmekteyiz. İşte bu da böylesine bir "barışsever" likti. Kore'ye asker gönderilmesine karşı çıkan "barışsever" Behi-

ce Boran'ın Rusya'nın bütün hareketlerini, bütün işgallerini ve hunharlıklarını alkışlamaktan çekinmeyecek, her yerde Rusya'nın gönüllü meddahlığını yapacaktı. Behice Boran hayatı boyunca sürdürdüğü komünist ideolojisinin gereği olarak SSCB yanlısı politikalarını devam ettirmiştir. 1980 ihtilaliyle vatandaşlıktan çıkarılan BORAN, yurt dışında iken ölünce cenazesi Türkiye'ye getirilip eski milletvekili sıfatıyla törenle kaldırılmıştır.

MENDERES'İN CEVABI

KORE'ye asker gönderilmesine karşı çıkanlara karşı Başbakan Adnan Menderes bir basın toplantısı tertipleyerek cevap vermişti. menderes şöyle diyordu:

"Birkaç gün evvel, İstanbul'da kurulmuş olan Barışseverler cemiyeti namına TBMM başkanlığı'na çekilen bir telgraf münasebetiyle düşüncelerimi arzedeyim. "Bu cemiyetin milletlerarası bir kökü olduğunu bilmekteyiz. bu barışseverlerin sevdikleri barışın mahiyeti hakkında da malumatımız tamdır. Komünist tecavüzlerini Kore'de karşılamağa giderken içimizde aynı mahiyetteki tahrikatın manasını Türk umumi efkârı anlamakta ve hükmünü vermekte elbet yanılmayacaktır.

"Hükümet programında komünistlikle müessir bir mücadeleye geçeceğimiz ifade olunmuştur. Biz hiçbir kimse ve hiçbir teşekkül için hürriyeti yok etme hürriyetini kabul etmiyoruz. bu sebepledir ki hürriyeti yok etme maksadıyla memleketimizde partiler kurulamaz. kanunlarımız bunu hamirdir. Ancak, bazı kimselerin, fırsatını bulup ve maksatlarını gizleyip memleket için bu zararlı yolda faaliyetlerini artırmak istemekte olduklarını görmekteyiz. Vaktiyle bunlara karşı mücadele tam tesirin göstermemişse bunun sebebi eski iktidarın mühim mevkilerinde kendilerine dost ve himaye edici şahsiyetler bulmuş olmalarıdır. Bu hakikat memleketçe de bilinmektedir.

"Bizim idaremizde bu gibi haller asla görülmeyecektir".

Hükümet ve parti tam manasıyla kararlıdır. Bu mevzuda kanunların menettiği hususların, şayet müeyyide ve hüküm noksanlarından istifade suretiyle devam ettirilebiliyorsa yeni hükümler ve müeyyideler bulmak suretiyle de hele şu nazik zamanlarda memlekette büsbütün zararlı olduğu aşikâr olan bu gibi hareketleri mutlaka önleyeceğiz.

"Dünyanın geçirdiği iki büyük harb ve son birkaç senenin yaşanılan tecrübeleriyle sabit olunmuştur ki memleketlerin istiklal ve mevcudiyetleri mutlaka kendi coğrafi hudutlarında müdafaa olunmaz".

"Sulhta ve harpte dünyaca bir kader birliğine varılmış olduğu bir devirde yaşamakta olduğumuz açık bir hakikattir" (a.g.e., s. 39).

Bilhassa marksist çevrelerin, Kore'ye asker gönderilmesinin Anaya-

Ord. Prf. Dr. Ali Fuat BAŞGİL, hükümetin aldığı kararın Anayasaya uygun olduğunu söyleyerek tavrını ortaya koyuyordu.

BEDİÜZZAMAN— Mehmedçiğin Kore'ye gönderilmesini destekliyor ve bir talebesinin Kore'ye gitmesinden dolayı sevinç duyuyordu. Cenab-ı Hakkı inkâr edenlere karşı gitmek lâzım geldiğini söylüyordu.

saya aykırı olduğunu ileri sürmeleri üzerine, Anayasa Hukuku Profesörü Ali Fuat Başgil 1 Ağustos 1950 tarihli Zafer gazetesinde yazdığı makalesinde hükümetin aldığı kararın Anayasaya uygun olduğunu söylemişti. Başgil özetle şöyle diyordu:

BAŞGİL'İN CEVABI

HÜKÜMETİN aldığı karar anayasaya uygundur. Hükümet Meclisten bir karar istememekle bir hata işlemiş değil, bilâkis vukuflu bir anlayışla vazifesini yapmış ve kanûnî selâhiyetini kullanmıştır.

"Fransız hükümeti de tıpkı Adnan Menderes hükümeti gibi Bakanlar Heyetince karar alınış ve yardım olarak bir harb gemisi göndermiştir."

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermeye karar vermesi bütün dünyada büyük akis meydana getirmişti. Amerikan Milletlerarası Haberler Ajansının Avrupa Genel Müdürü Kingsburi Smith Başbakan Adnan Menderes'e telgrafla şu soruları sormuştu:

1. Hangi âmiller Türk Hükümetini Kore'de sulhün yeniden tesîsüne yardım gayesiyle Birleşmiş Milletler tarafından vukubulan silâhlı kuvvetler gönderilmesi talebine icabet etmeğe sevketmiştir?

2. Birleşmiş Milletlerin Kore'deki tecavüze karşı koymak kararının sair bölgelerde tecavüze girişme cesaretini kırabileceğine inanıyor musunuz?

3. Kanaatinizce Birleşmiş Milletler Kore'de fiilen harekete geçmemiş olsalardı netice ne olurdu?

4. Birleşmiş Milletlerin Kuvvetlerinin Kore'de er geç muzaffer olacağından emin misiniz?

5. Birleşmiş Milletlerin Kore'de kazanacağı bir zaferin dünya sulhünün korunması bahsinde büyük Doğu ve Batı devletleri arasında müstakbel bir anlaşmayı kolaylaştıracağına inanıyor musunuz?

Türkiye'nin Kore'ye asker göndermeye karar vermesi bütün dünyada büyük akis meydana getirmişti.

MENDERES'İN CEVAPLARI

BAŞBAKAN Adnan Menderes bu beş soruya cevaben şunları söylemiştir:

1. Türkiye Birleşmiş Milletler şartına bağlılığını her zaman ilan etmiştir. Hükümetimizin kanaatince, bir bütün teşkil eden barışın korunmasının en kuvvetli teminatı mezkur şartın sadakatle yerine getirilmesinde mündemiçtir. Bunun içindir ki Birleşmiş Milletlere üye olan her devletin vecibelerini tereddütsüz icra mevkiine koymasını zaruri sayarız.

2. Nereden gelirse gelsin tecavüze uğramış herhangi bir memleketin yardım talebine icâbet bütün üye devletlerin vazifesidir. Şart mûcibince ilk defa vuku bulan bu yardım tale-

Komünistler Mehmedciğin Kore'ye gönderilmesine karşı çıkarken, Bediüzzaman bu kararı destekliyordu

bi karşısında üyelerin büyük ekseriyetinin müsbet cevap vermiş olmalarının umumi barışı korumak ve yeni tecâvüzleri önlemek bakımlarından ehemmiyetli ve ümid verici olduğu âşikardır. Diğer yandan şartın derpiş ettiği veçhile dünya emniyetini ve barışını korumakla mükellef bir milletlerarası askeri teşkilâtın bir an evvel kurulmasındaki zaruret bu hâdise ile de belirmiş olduğundan konunun ciddiyetle ele alınması hususunun daha fazla geciktirilmesi câiz olmayacağı düşüncesindeyiz.

3. Birleşmiş Milletlerin, nerede vuku bulursa bulsun, bir tecâvüz karşısında harekete geçmemesi yeni tecavüzlere yol açar ve nev'ima tecavüze prim teşkil eder.

4. Birleşmiş Milletler arasında dayanışma mevcut oldukça hakkın ve barışın tecavüze galebe çalacağından şüphe edilmemelidir.

5. Türkiye her barışsever memleket gibi bundan böyle karşılıklı anlayış zihniyetinin hâkim olmasını ve barışa ulaşılmasını samimiyetle arz ve ümid etmektedir.

Komünistler, Mehmedciğin Kore'ye gönderilmesine şiddetle karşı çıkarlarken, Büyük İslâm âlimi Bediüzzaman bu kararı destekliyor ve bir talebesinin Kore'ye gitmesinden sevinç duyuyordu.

Bediüzzamanın talebelerinden Bayram Yüksel, 1951'de vatani vazifesini yapmaya gitmişti. Çekilen bir kur'a neticesinde de Kore'ye gönderilen birlikte yer almıştı. Durumu öğrenen Bediüzzaman bu talebesine şöyle di-

BAYRAM YÜKSEL— Kore'ye gitmesi Bediüzzaman'ı sevindirmişti.

"Tam... Tam kardaşım!.. Ben zaten bir Nur talebesini Kore'ye göndermek istiyordum. Ya seni, ya Ceylan'ı [Çalışkan] gönderecektim. İnkâr-ı Uluhiyete [Cenabı Hakkı inkâr edenlere] karşı gitmek lâzım. Orada sıkıldığın zaman beni hatırla... Yanında Cevşen-i Kebiri taşı. Nefis ve şeytan sana musallat olunca beni hatırla. Sana vereceğim bir takım Risale-i Nur külliyatını Japon başkumandanına götür. Selâmımı söyle." (Necmeddin Şahiner, Son Şahitler c.2, s.76)

DİNSİZLİK KOMİTESİNE KARŞI İTTİFAK

BEDİÜZZAMAN'IN, "İnkâr-ı uluhiyyete karşı gitmek lazım" diyerek, Cenab-ı Hakka iman edenlerin dinsizlik komitesi karşısında müşterek tavır almaları gerektiğine işaret ediyordu. Bu büyük İslâm âlimi komünizme

Komünistler birçok ülkede de anarşi ve terörü körüklediler

karşı kimlerle, niçin ve nasıl ittifak edileceğini şu şekilde açıklıyordu:

"Hadis-i sahihle âhir zamanda isevîlerin hakiki dindarları, ehli Kur'ân ile ittifak edip, müşterek düşmanları olan zındıkaya karşı dayanacakları gibi; şu zamanda dahi ehli diyanet ve ehli hakikat, değil yalnız dindaşı, meslekdaşı, kardeşi olanlarla samimî ittifak etmek, belki Hıristiyanların hakiki dindar ruhanileri ile dahi, medar-ı ihtilaf noktaları muvakkaten medar-ı münakaşa ve niza' etmeyerek müşterek düşmanları olan mütecaviz dinsizlere karşı ittifaka muhtaçtırlar.." (Lem'alar, s. 141).

Bediüzzaman'ın belirttiği bu ittifakın ehemmiyeti sonraki yıllarda daha iyi anlaşılacaktı. Güney Kore'ye saldırmaktan çekinmeyen komünistler, sonraki yıllarda birçok hür ülkede anarşi ve terörü körükleyecek, Afganistan'ı işgal etmekten çekinmeyecekti.

Bediüzzaman'ın en yakın talebelerinden Zübeyr Gündüzalp, Kore'deki arkadaşına şevk verici mektuplar yazmıştı.

Birleşmiş Milletler'in Kore'ye asker gönderilmesi hususundaki kararlı tavrı daha sonraki yıllarda ne yazıktır ki Kızılların İslâm topraklarının işgalinde başta Afganistan olmak üzere ortaya konulmamış olması da ayrı bir eleştiri konusudur.

TALEBELERİN MEKTUPLARI

BEDİÜZZAMAN gibi talebeleri de bu vesile ile Kore'de İslâm'ın yayılacağını ümit etmekteydiler ve Kore'de bulunan dâvâ arkadaşları Bayram Yüksel'i mektuplarıyla tebrik ediyorladı.

Bediüzzaman'ın en yakın talebelerinden Zübeyr Gündüzalp (1920-1971), Kore'deki arkadaşına yazdığı mektupta hislerini şu şekilde dile getiriyordu:

"Aziz, sıddık, kahraman, mübarek ve çok sevgili kardeşim Bayram. Evvela, mübarek mektuplarınızı aldım. Bütün ruhu canımla tebrik ederim.

Aziz kardeşim, Nur talebelerinin üzerinde inayet-i Rabbaniye daima hazırdır. Kore'ye gitmek münasebetiyle size yazacaklarımı, siz bana yazmışsınız. Maşaallah, Barekellah. Nurdan tam ders almışsınız.. Evet kardeşim kâinatta hiçbir şey yoktur ki, Cenâb-ı Hakk'ın idare ve tedbiri dairesinden hariç kalsın. Zerreden şemse kadar bütün mevcudat, Kadir-i Zülcelâl'in emir ve iradesi tahtındadır. Bu hakikate binaen, sana Kore kurrasının isabet etmesi tesadüfî değildir. Demek Risale-i Nur'un geniş fütuhatına sebep olmak gibi, büyük bir nimet ve şeref-i ilahi sana ihsan edilmiş. Demek seni Risale-i Nur gönderiyor. Şu halde orada imanî bir vazife var. Evet sevgili kardeşim, nefsimiz ölümden korkar. Fakat Risale-i nur'dan aldığımız dersle, ölüm ehli iman için şu dağdağalı, zahmetli ve fani dünyadan, bostanı cinana, bakî ve sermedî ve güzel bir aleme göç etmektir. Bu zindanı dünyadan, alemi Nur'a seyahat etmektir. Hem başta Habibul-

lah olan Peygamberimiz Aleyhisselâtü vesselam Efendimiz, âhirettedir. Öyle ise ölüm ehl-i iman için, Fahr-i Kâinat olan sevgili Peygamberimize bizi kavuşturan bir pasaporttur. Hem eğer birimiz ölürse deriz ki, yüzbinlerce kardeşimiz yaşıyor, benim hesabıma da İslâmiyet'e hizmet edip, şirket-i maneviye hesabıyla benim defter-i âmâlime de sevaplar kaydettiriyorlar der, rahatla yatarız" (Son Şahitler, c. 2, s. 78).

HİZMET ŞUURU

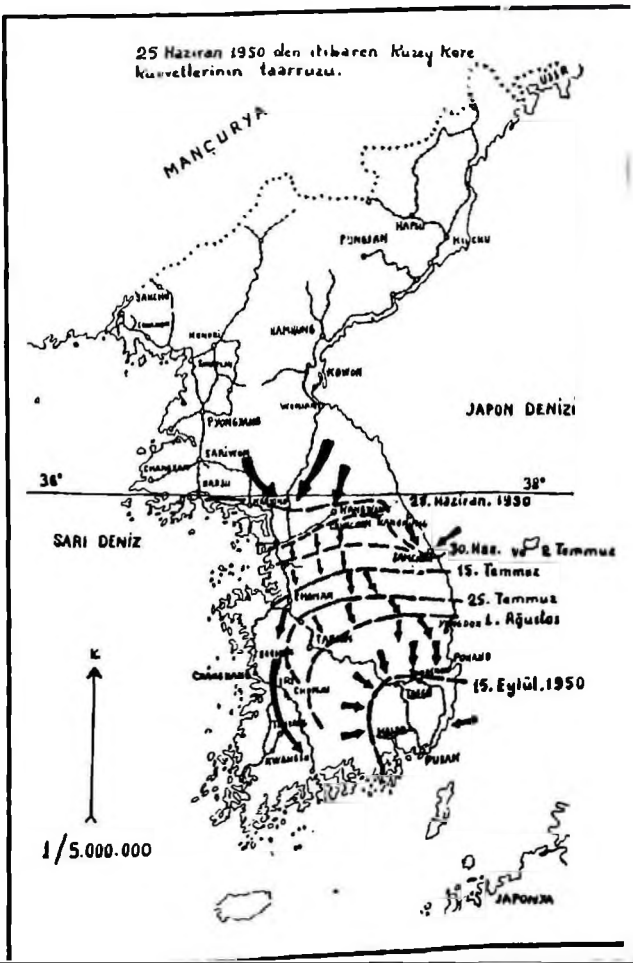
Bu mektubu okuyan, belki de mektubu okuduktan hemen sonra ateş hattına gidecek ve ölüm ihtimali yüksek çatışmalara katılacaktı.

Arkadaşı Türkiye'den gönderdiği mektubunda kendisine ölümden, ebedî hayattan Peygamber Efendimizin de göç ettiği dünyadan bahsediyordu.

Risale-i Nur gibi Kur'ân'ın bu asrın idrakine söylenmiş tefsirinden aldığı dersleri kaleme alan Zübeyr Gündüzalp arkadaşına bir mü'minin kavuşacağı en yüksek rütbe olan teslimiyet yolunu işaret ediyordu. Artık ondan ötesi var mıydı?.

Cephedeki bir askerin hâlet-i ruhiyesini düşününüz, o asker her an ölümle yüz yüze gelebilir. İşte o durumdaki asker Rabbına teslim olur ve ölümden korkmazsa, onu kim durdurabilir?

İşte Kore'de Türk birliğinin farklılığı buradadır. Türk askerleri kendisinden kat be kat fazla olan düşman ordusunun üzerine hücum ederken aslında BM'in diğer kuvvetlerinden farkı buydu.

Rusya'dan destek gören Kuzey Kore kuvvetlerinin 25 Haziran 1950'den itibaren yaptıkları taarruzu

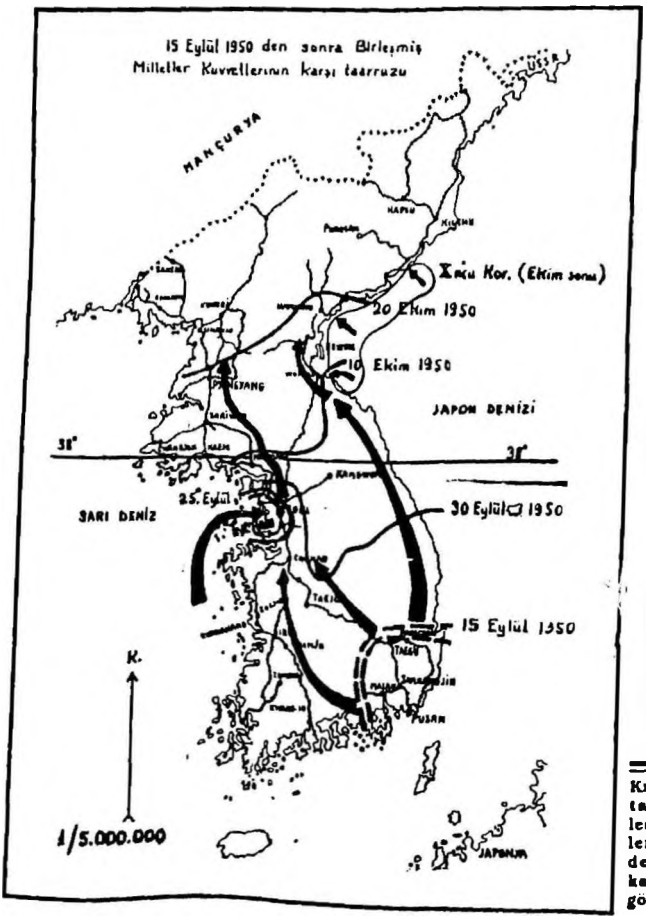
CEYLAN ÇALIŞKAN'IN MEKTUBU

BEDİÜZZAMAN'ın talebelerinden Ceylan Çalışkan da Kore'deki arkadaşına yazdığı mektupta, yaptığı mücadelenin, dava tebliğinin ulviliğinden bahsediyordu.

Kendisi o sırada Anavatan'da vatanî vazifesini yapmakta olan Ceylan Çalışkan, Bayram Yüksel'e yazdığı mektubunda şunları söylüyordu:

"Çok mübarek, çok kahraman, azız ve sıddık kardeşim Bayram,

"Gözlerinden hasretle öperim. Senden iki adet kıymetli mektup aldım. Fakat cevabını verememiştim. Hakikaten cevap vermeyi her gün arzu ettiğim halde, bir türlü muvaffak olamadım. Hem kahraman Zübeyr Ağabeyimizin dediği gibi, mektup Nurcularda samimiyet ve muhabbetin ölçüsü olamaz. Bu bir hakikatur. Hem aziz, masum kardeşim, senin Kore haberin gelince, biraz mahzûniyet bana geldi, teessür değil. Yani müteessir değilim, fakat, mahzûnum. Senin her cihetle, yânî mânevî bir kahramanın Nur dairesi hesabına böyle bir yere gitmesi bir zaruretti. Çünkü Hz. Üstadımızdan işitmiştim. Kore'ye asker gönderilmesine taraftardı. Çünkü Ruslara karşı fiilen mücadeleyi isbat etmek lâzımdı. Bu da ancak Kore hâdisesiyle mümkündü. Hem aziz kardeşim, böyle bir vesileyle masumâne hayatın tamamen Üstâda benzemiş olmuyor mu? Bakın üstadımız dahi, cihad için Şark'a gitmiş ve en uzak yerlerde esarette kalmış, yine o

Krokide, Kuzey Kore'nin taarruzuna karşı Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin 15 Eylül 1950'den sonra yaptıkları karşı taarruz hareketi görülüyor.

"Selâmetle git, selâmetle gel"

haldeyken celâdet ve salabet-i diniyesini onların başkumandanına göstermiştir.

"HEM ölüm, gaza, şehadetin hakikatını bilen sen kahramana, böyle bir yere gitmek hiç hükmündedir. Bilememektedirler, onlara gayelerini öğretmek için senin gibi Nur kahramanına hakikaten ihtiyaç vardır. Hem ölümün hakikatini Risale-i Nur hesabına, din için ölmeye giden bu kahramanlara bildirmek her şeyden ziyade lüzumludur.

"Daha birçok maddi, manevî seyola gitmekliğin lüzumludur. Ve böyle olduğu içindir ki, Kader-i İlâhi seni, Risale-i Nur hesabına tensib etmiştir. Hadsiz şükret ve bize dua et. Üstadımıza da sorsak zannediyorum ki, o da aynı kanaattedir.

"Yalnız bir cihet var. Fazla şefkatten dolayı validenin teessürü. Cenabı Hak ona da sabırlar ihsan etsin. Selâmetle git, selâmetle gel, mübarek kahraman kardeşim. Seni harbe, gazaya uğurlamak, arkandan sevinç gözyaşları döküp, muvaffakiyet ve selâmet temennisinde bulunmak her mü'minin borcu olmalıdır. Fakat ne yazık ki ayrılmaya bugün için imkân yok. Merak etme sen orada yalnız de-

Muharebe talbikatı yapan Mehmetçik, top başında..

Bayramlar orada var. Sen onlara hem maddî, hem manevî muallim olacaksın" (a.g.e., s. 79).

YALNIZ DEĞİLLERDİ

KORE'de Türk askeri gönderilmesinin temelinde Türkiye'nin NATO'ya kabulü isteği olduğu, çoğu vakit söylenmiştir. Kore'ye asker gönderilmesine karar verenler ile Bediüzzaman said-i Nursi'nin talebelerini dini tebliğ için gönderme arzusu arasında çok büyük fark vardır.

BİR GAZİNİN HATIRALARI

KORE gazilerinden Bayram Yüksel ise hatıralarını şu şekilde anlatmaktadır:

"..Bilâhare benim kuram Kore'ye çıktı. İskenderun'dan Kore'ye gidecek kuvvetleri hazırlıyorlardı. İktidarda Demokrat Parti olduğu için halk Partililer Kore'ye asker göndermenin aleyhinde idiler. Bana, "Bak Kore'deki askerlerimizi kırdırıyorlar. Seni Suriye'ye kaçıralım" dediler. O sıralarda radyo, Kunuri Savaşını, çemberi filan anlatıyor, gazeteler de aynı şeyleri yazıyordu. Herkeste bir telaş vardı".

"İnkâr-ı Ulûhiyete karşı, Kore'ye gitmek lâzım"

"Nihayet bizi İskenderun'dan büyük bir merasimle İstasyona kalabalık bir cemaat uğurladı. Trenle İzmir Seferihisar'a gidiyorduk. Ben Çay İstasyonunda inerek doğru Emirdağ'a gidip Üstadımıza Kore'ye kur'amın çıktığını anlattım. Üstadımız çok sevindi. 'Tamam, ben bir Nur talebesini Kore'ye göndermek istiyordum. Onu da ya seni veya Ceylan'ı düşünmüştüm. İnkâr-ı Ulûhiyete karşı Kore'ye gitmek lâzım' dedi ve çok sevindi. Üstadımız o zamanlar NATO'yu tasvip ediyordu. Ben de sevinçle Seferihisar'a döndüm. Birkaç ay sonra izin aldım. Üstadımın yanına tekrar geldim. 15 gün iznim vardı. Üstad çok sevindi, beni Ankara'ya ve Isparta'ya gönderdi. Üstadımız kendi cevşenini bana verdi; 'Bunu yanında taşı, 7 kat muşamba yaptır' dedi. Anneme yedi kat muşamba yaptırdım, daima yanımda taşıdım. Üstadımız, 'Hiç korkma, korktuğun zaman beni hatırla, bizler daima inayet-i Rabbaniye altındayız. Hiç merak etme, Cenab-ı Allah

Mehmedcik Kore'de süngü hucumu tâlimi yaparken...

Koreliler, ekmek değil ot yerlerdi

senin yardımcın olsun diye dua etti. Üstad'dan ayrıldım. Üstadımız, 'Japon başkomutanı benim ahbabımdır. Benden selam söyle ve bu risaleleri ona ver' dedi. Hutbei Şamiye gibi beş altı risaleyi götürmüştüm. Üstadımız bana hususi ders verdi. O günlerde Abdullah Yeğin Ağabey de Üstadımızın yanında idi. Üstadımız yine bana teselli ve cesaret veriyordu. "Hiç korkma, cevşeni yanından hiç bırakma, bizleri Cenâb-ı Allah hıfz eder, yine biz bütün Nur talebeleri inayet-i Rabbaniye altındayız. Sen nereye gitsen yanına bir arkadaş edin" demişti. Hakikaten nereye gittimse yanıma bir arkadaş edindim. Çok faydasını gördüm. Birbirimize adeta murakıplık ediyorduk

GEMİDE NAMAZ

VAPURLA Kızıldeniz'den geçerken papaz bize Kâbe'nin yakınından geçtiğimizi söyledi. Bütün askerlerle dua ettik. Vapurda mesci- dimiz vardı. Namazımızı cemaatle kılıyorduk. Kore'ye 23 günde gittik. Pusan Limanı'na indiğimizde Güney Kore'yi çok perişan bir halde gördük. Çadır gibi ottan küçük evlerde yaşıyorlardı. çok perişan durumdaydılar. Hallerine acımamak mümkün değildi. Ekmek yediklerini görmedim. Devamlı ekmeksiz, yağsız, tuzsuz pirinç lapası yerlerdi. Hatta kırlarda ihtiyarların ot yediklerini görürdük. Bunların vaziyetini gördüğümüz zaman 'Ya Rabbi! Bu vaziyeti bizim memleketimize gösterme' diye dua ederdik. Bize, yani Birleşmiş Milletler'e çok iyi bakıyorlardı. Herşeyimiz boldu. Yemekler artardı. Bizim yemkeleri birlikler kırlara döktükleri zaman Koreliler koşup gelirler, bir kısmını tenekelerine doldurur, bir kısmını avuçla ağızlarına doldururlardı (Son Şahitler, c. 1, s. 386).

Kore'de çarpışmaların olduğu bütün cephelerde BM'lere bağlı Hıristiyan ülke güçleri arka cephelerde istihdam edilirken Türk birliklerine en tehlikeli bölgelerde vazife veriliyordu.

HARBİN SEBEPLERİ

KORE Harbi nasıl patlak vermiştir? Dünyadaki iki cereyan nasıl sıcak bir savaşta yüz yüze gelmiştir? Harbe katılan tugayımızın komutanı Tahsin Yazıcı Kore Harbi'nin sebeplerini şu şekilde izah etmektedir:

KORE'DE DURUM ÇOK KÖTÜYDÜ

"16. asır sonlarından itibaren milli ve medeni sahada ilerlemeler arasında seneden seneye süratli bir nüfus artışı kaydederek yalnız kendi adalarında yaşayamayacağını anlayan Japonya, yeni topraklara sahip olarak idari ve iktisadi sahada genişlemek, milli refahı arttırmak politikasıyla ilk hamlede Kore'yi ve Çin'in bir kısmını istilaya kalkışmıştı.Daha eski zamanlardan beri Kore ile münasebeti olan Çinliler Japonların istila siyasetine karşı Kore'nin hami-

si rolünü alınca bu memleket, bu iki millet arasında bir rekabet sahnesi olmuştu. Japonya'nın terakki hamlelerini ve istilâ siyasetini dikkatle takip eden ve bunun kendisine de tehlikeler arzedeceğini anlayan Rusya, 19. asır sonlarında aynı sahnede, rakipler arasına katılmıştı.

"Bu rakiplerin, uzun seneler, birbirlerine karşı siyasi manevralarından sonra silâha sarılmaları ve neticede 1895'de Çin, 1905'de Rus ordularının mağlubiyetiyle Japonlar istilâ emellerinin ilk safhasını gerçekleştirmişlerdi.

"Bu tarihî vak'alarla sabit olduğuna göre, geçmişte Kore, bol toprak mahsulleri ve zengin mâdenleriyle kudretli Japonya için siyasî ve iktisadî faydalarıyla beraber askerî bir köprübaşı, hazırlık mevzii olduğu gibi, zayıf bir Japonya'ya karşı Rusya ve Çin için de en müsait bir çıkış mevzii olur. Tarafların müvazeneti halinde Kore hangi tarafın elinde ise onun emniyetli bir ileri karakol mevzini teşkil eder. İktisadî ve sevkülceyşî ehemmiyeti dolayısiyle Kore'ye, bu üç devletten her biri derin bir iştiyak ve ihtiras besler, fırsatını bulursa istihasını tatmine koyulur.

"İkinci Cihan Harbinden Japonların mağlup çıkmasiyle bu fırsata eriştiklerini zanneden Ruslar, Kore'yi bütünüyle hâkimiyetleri altına almak istemişlerse de Amerikalıların müdahaleleri ve çabuk davranmalarıyla ancak kısmen ellerine geçirebilmişlerdir.

Ruslar, Güney Kore'ye saldırarak, memleketi kana boyamışlardı

"Kore emelleri yanda kalıp donduruldan Ruslar, bu emellerini sinsi gayretlerle tam olarak tahakkuk ettirebilmek için Kuzey Kore'de kendi ideolojileriyle zehirliyebildikleri şahısların tahrik ve tehditleriyle yeni bir komünizm ocağı kurmuşlar, buna katılan ve kapılanların zâlimâne idareleriyle, tecavüzkâr telkinleriyle hazırladıkları Kuzey Kore ordusunu bir âlet olarak bütün Kore'ye hâkim olmak gayesiyle Güney Kore'ye saldırmışlar ve o zavallı memleketi baştan başa ateşe vererek kana boyamışlardı. Aradan çok geçmeden bu faciâya Çinliler de menfaatleri icabı katılmışlardı. Bu harpte Kuzey Koreliler ve Çinliler dramın aktörlüğünü, Ruslar süflörlüğünü yapmışlardır. Bundan dolayı bu harbin maksatlarını yalnız Kuzey Koreliler tarafından değil, ötekilerin zaviyelerinden de mütalâa etmek yerinde olur.

"Kuzey Koreli idarecilerin düşünüşlerine veya aldıkları telkinlere göre:

"Kore'nin Kuzeyi madenler ve sanayi bölgesidir. Ziraatı mahduttur. Güneyinde madenler azdır, ziraat sahaları geniş ve bereketlidir. Kore iki parça halinde kaldığı halde, iktisaden güçlükler içinde yaşar, kalkınamaz, gelişemez.

"Kuzey ve Güney bölümlerinde kurulmuş olan siyasi rejimler birbirine zıttır.

Askerlerimiz cepheler arasında irtibatı temin için, telefon hattı çekiyor.

Başbakan Adnan Menderes, Etimesgut'ta toplanan Kore birliğini teftiş ederken görülüyor. Menderes burada yaptığı konuşmada erinden, subayına kadar herkesi heyecanlandırmıştı.

"Bu rejimleri te'lif imkânı yoktur. Bu halde, her iki tarafın devamlı bir mücadele ve huzursuzluk içinde yaşamak kaderi karşısında kalınır.

"Kuzeyde nüfus 10 milyon, Güneyde 20 milyon kadardır. Bütünü aynı millettendir. Milletin biri diğerine zıt iki bölüm halinde bulunması millî kuvvetin parçalanması, zayıf kalması demek olur.

RUSLARIN TAHRİKİ

"Bu mülâhazalarla Kore bölümlerini kucaklaştırarak bir kitle halinde, bir idare altında birleştirmek millî bir zarurettir. İki zıt rejim güden taraflar bu zarureti akl-ı selim ve sulh yoluyla halledemeyince, Kore'nin birleştirilmesi ve çokluğu itibariyle komünizm rejimine inandırılmış Kuzey Kore'nin bu zihniyetle teşkil, iyi talim ve teslih edilmiş, sıkı bir disiplin altında yetiştirilmiş ordusu, hazırlıksız Güney Kore Ordusunun zaafı da hesaplanarak bütün Kore'yi komünist bir idarenin hâkimiyeti altına almak maksadiyle harekete geçirilmiştir.

Kuzeyde nüfus 10 milyon, Güney'de 20 milyon kadardır. Bütünü aynı millettendir. Milletin biri diğerine zıt iki bölüm hâlinde bulunması, millî kuvvetin parçalanması zayıf kalması demek olur. Bu sebeble iki Kore'yi birleştirmek millî bir zarurettir.

"Kuzey Kore idarecileri kendi idare ve iradelerine hâkim olaydılar harb düşünüş ve maksatlarını makul, meşru gösterebilirler; ama bu maksatların maskelediği dünya komünist idarecilerinin emel ve menfaatleri adına hareketle aynı milletin evlatlarını birbirine kırdırmağa, milyonlarca insanın ölümüne, memleketlerinin harabiyetine âlet oldukları için onlar Kore milleti ve tarihi huzurunda vatan ve millet haini olarak mücrim sayılırlar.

Mehmedcik Kunuri Savaşında siperde. Omuzundaki bazukasıyla düşmana karşı...

"Kuzey Korelileri komünist mefkûresine ve tecavüz harbine hazırlayan ve sevk edenlerin Rus komünist idarecileri olduğu şüphe edilmez bir hakikattır. Bu harpte bunların güttükleri maksatlar:

"Kore'nin bütününü komünist hâkimiyeti altına alarak canlı cansız varlıklarını kendi menfaatlerine hâdim kılmak,

"Çin Mançurya'sını güneyden kuşatmak,

"Henüz zayıf olan Japonya'ya daha yaklaşarak orada karışıklıklar çıkarmak,

"Vasıtalı tehditlerle Japonya'yı kendi taraflarına çekmek. Japonya'nın kuvvetlenmesi hâlinde, Japon tehditlerini Rusya ve Çin'den uzakta tutabilmek için Kore'yi bir ileri karakol olarak kullanmak.

"Bazı memleketlerde muvaffakiyetsizliğe uğramış komünizm hareketlerinden kırılan ümitlerini canlandırmak ve taze bir hareket yaratmak.

"Dünya efkârında hüküm süren emniyetsizliği, iktisadî huzursuzluğu arttırarak yeni propagandalarla komünizm nüfuzunu geliştirmekle hü-

"Çinlilerin maksatlarına gelince:

"Kore'de Rus hâkimiyeti yerine kendi hâkimiyetlerini kurmak ve mevcut iktisadî kaynaklardan faydalanmak,

"Kore'deki büyük elektrik santrallerinin Mançurya sanayiiyle olan irtibatlarını korumak, Japonları Çin topraklarından uzak bulundurmak,

"Çin halkına bir zafer hediye ederek komünizm idaresinin nüfuz ve itibarını arttırmak.

"Komünizm hesabına hareket eder görünmekle Çin-Rus ittifakına karşı bir kur yapmak, bu yolla Rusya'dan azamî derecede malî, iktisadî, askerî yardım sağlamak da Çinlilerin maksatlarını teşkil etmiş olabilir." (Kore Birinci Türk Tugayında Hatıralarım. İstanbul: 1963. s.46-47)

Komünizm hesabına hareket eder görünmekle Çin Rus ittifakına karşı kur yapmak, bu yolla Rusya'dan azamî derecede malî, iktisadî, askerî yardım sağlamak Çinlilerin maksatlarını teşkil etmiş olabilir.

HARP SAFHALARI

KORE'DEKİ en şiddetli çatışmalar 25 Haziran 1950-30 Haziran 1951 tarihleri arasında cereyan etmiştir. Bu çatışmaları şu şekilde beş safhaya ayırmak mümkündür:

1. 25 Haziran/15 Eylül 1950: Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin çekilmesi ve duraklaması,

2. 15 Eylül/26 Kasım 1950: Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin birinci ileri harekâtı,

3. 26 Kasım 1950/26 Ocak 1951: Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin ikinci çekilmesi ve duraklaması,

4. 26 Ocak/23 Nisan 1951: Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin ikinci ileri harekâtı,

5. 20 Mayıs/30 Haziran 1951: Birleşmiş Milletler Kuvvetlerinin üçün-

Mehmetçik Kore'de çok çetin şartlar altında savaşmıştı. İki Mehmetçik hiçbir engele aldırış etmeksizin ilerlerken görülüyor.

FEDAKÂRLIKLAR

KUNURİ'DE zafer kazanan birliklerimiz, ondan sonraki günlerde de hayli sıkıntılı günler geçirmişti. Sinnimni ve Kaechon'dan savaşa savaşa 30 Kasım 1950 sabahı Kunuri'ye gelebilen bazı birliklere vakit geçirmeden Sunchon'a yürümeleri emri verilmişti. Gidecekleri mesafe yaklaşık 50 kilometredir. Buna mukabil birliklerimiz bir tek nakil vasıtasına bile sahip değildir. Uykusuzdur, yorgundur, açtır. Günlerdir kimsenin gözüne uyku girmemiş, boğazlarından tek lokma geçmemiştir.

Amerikalı askerler yüzden fazla motorlu vasıtalarla yola çıkarken, birliklerimiz yaya olarak yola koyulurlar. Yol boyunca çıkan sayısız çatışmalarda Amerikan birliklerinin imdâdına koşup, o motorlu vasıtalara yolu açıyor, daha sonra tekrar yaya olarak yola devam ediyorlardı. Üstelik o yüksek seciyelerinden dolayı Amerikalılara aslâ minnet etmiyor, onlardan kendilerini de vasıtalarına bindirmelerini, yiyecek vermelerini talep etmiyorlardı.

İşte o güç şartlarda askerlerimiz biribirlerine destek oluyor, biribirlerinden aldıkları moralle savaşarak yollarına devam ediyorlardı. O yürü-

Kore'de şehid düşen bir Mehmedcik, arkadaşlarının omuzunda şehitliğe götürülürken. Tarih boyunca İslâmı boğmağa çalışanlara karşı savaşan milletimiz, vatanından binlerce kilometre uzaklıktaki Kore'de yine aynı dâvâ uğruna komünist istilâsına karşı evlâtlarını feda etmeyi göze alan bir milletin ruhundaki İslâmı muhafaza ateşi kıyamete kadar devam edecek.

yüşün şahitlerinden Yüzbaşı Turan Ergüngör şöyle bir hâdiseyi naklediyor:

"...Biraz yürüdükten sonra Amerikan topçularının bulunduğu bir köye gelindi. Burada daha evvel gelebilmiş arkadaşlarla birleşerek mevcudumuz biraz daha arttı. Genç bir levazım subayımızın nereden, nasıl temin ettiğini bilmiyorum, biraz reçel, peynir ve birer dilim ekmekten ibaret ziyafeti, vücudumuza yeni hamleler için kuvvet bahşetti. İki gündür aç olmamıza rağmen açlıktan ölmemek veya hiç olmazsa dermansızlıktan yolda kalmamak için zorla çiğnediğimiz lokmalar boğazımızda düğümleniyordu. Erlerimizi biraz birşeyler yemeleri için teşvik, hattâ icbar ederken onlar da en samimî bir ifâde ve muhabbetle: 'Sen de ye komutanım' diye âdeta yalvarıyorlardı. Vatandan haftalarca uzakta kader birliği etmiş birkaç yüz kardeşinin birbirlerine olan karşılıklı ve samimî merbutiyetleri gönüllere, ekmek ve yemekten ziyâde kuvvet, kudret bahşediyordu." (A.g.e., s.203)

Birliklerimiz yaya olarak yola koyulmuş, her güçlüğe dayanıyorlardı

ÖLÜME KARŞI YÜRÜYÜŞ

Üç gün aralıksız düşmanla çarpışan Mehmedcik Sunchon'a doğru yürürken de işte bu şekilde hem açlıkla mücadele ediyor, hem de karınca gibi kaynayan düşmanla cedelleşiyordu.

Yüzbaşı Ergüngör, bu yürüyüş sırasında katıldıkları bir çarpışmayı şu şekilde anlatıyor:

"Yorgunduk. Fakat dinlenmek için daha fazla duramazdık. Köyden hemen çıkmış, biraz yürümüştük ki, Amerikalıların yakın emniyet için postalar sürüldüğünü söyledikleri civar tepelerden yürüyüş kolumuz şiddetli ateş yedi. Yol terk edilerek,

Bayram Yüksel, şiddetli çarpışmaların cereyan ettiği Vakas cephesinde, manga arkadaşlarıyla....

hendekler ve civardaki müsait araziden faydalanılarak yeni bir karara varmak için etrafı gözetlemeye başladık. bu esnada biraz evvel terk ettiğimiz köyden topçu ve motorlu vasıtalar da yanımıza yaklaşmış ve durmuşlardı. Bir Amerikalı Yarbay'ın şu teklifi ile karşılaştık: "Yol ateş altındadır. Karşı tepedeki düşman bir taarruzla atılmazsa, hareketimize imkân olmayacaktır. Sizden bu düşmana taarruz ederek yolu aç manızı istiyoruz"

"Amerikalı Yarbay'ın kararı doğru, fakat teklifi acaipti. İlk nazarda, yolu açın, biz gidelim de, siz ne olursanız olun, demek ister gibi bir mânâ taşıyan bu teklif onlara göre haklı idi.. Yüz kadar motorlu vasıta, otuz kadar top ve milyonlar değerinde harp malzemesenin düşman eli-

Esir edilen Çinli askerlerin ifadesi alınırken. Komünist idareciler bu zavallı insanları ölüme sürmekten hiç çekinmemişlerdi.

ne geçmesini önlemek için yolu açıp onların geriye gidebilmelerini temin etmek bir vazife borcu idi. Bu vazife yapılırken kamyonlar ve toplar geçmiş ve çok kısa bir yürüyüşten sonra yolun sağ ve solundan tekrar ateşe yakalandık. Önümüzde geçilmesi lâzım gelen dizboyu derinliğinde bir su vardı. Kulaklarımızın dibinden vızlayarak ayaklarımızın önüne düşen mermilerden toprak kaynaşıyordu. Bu ölüm gürültülerine, vakit vakit yaralanan ve ölenlerin hazin inilltileri karışıyor, yarılılarımızı taşımak mecburiyeti düşmanın işini kolaylaştırıyordu. Suyu bata çıka geçmiş, fakat sırılsıklam olan ayak ve vücutlarımızdan buğular çıkmaya başlamıştı.

Az sonra da vücutta hararet kalmayınca ayazdan donan elbiselerimizin içinde düşman kurşunundan gayrı olarak donmak tehlikesi de belirmişti. Sudan sonra düzlük gittikçe darlaşarak arazi civar tepelerin hâkimiyeti altında bir boğaz halini aldı. Üstümüze her taraftan yağan mermi-

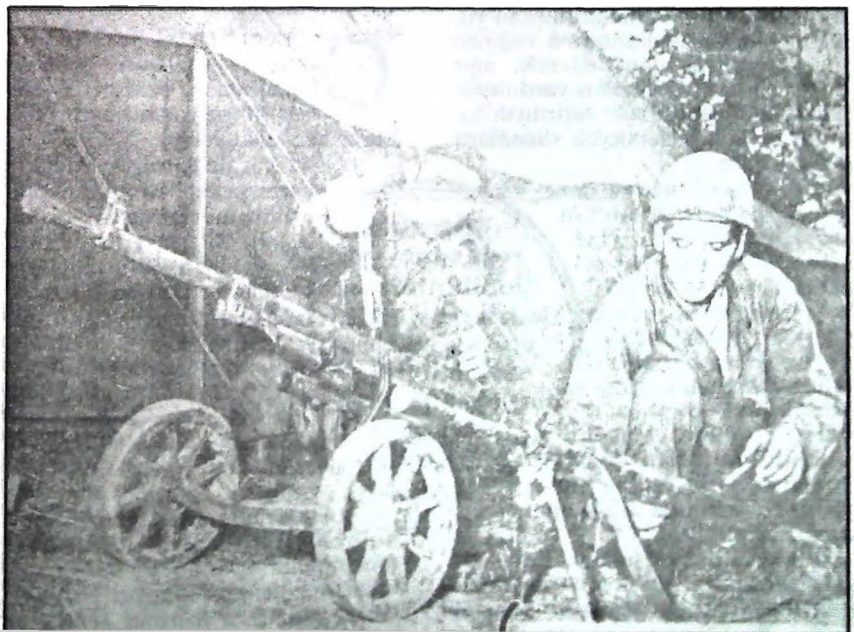
lerden başka bir de tam cephemizden makinalı tüfek ateşleriyle karşılaştık. Artık ilerlemeye imkân kalmamıştı. Bu feci durumumuzu gören düşman da teslim olmaktan başka çâremiz bulunmadığına karar vermiş olacak ki tüfekleri atıp el kaldırmamızı, yâni esir olmamızı işâret ediyorlardı. Bu işâretler bize atılan mermilerden daha fenâ geldi. O zamana kadar süratle menzil dışına çıkmak ve daha müsâit bir durumda mukâbele etmek kararımız değişti.

ADNAN MENDERES - "Millet Meclisi'nin sizlere selâm ve sevgisini iblağa karar verdiğini bildirmekle bahtiyarım" diyordu.

ALLAH'TAN ÜMİT KESİLMEZ

ARTIK gizlenmeye, müsait yer aramaya imkân yoktu. Ayakta, çökerek, nasıl rastgelirse düşmana çevrilen namlularımızdan fırlayan

Şehitlikte okunan mevlid-i şerife iştirak eden Mehmedcik...

Mehmedcik, menfî şartlara rağmen Allah'tan ümidini hiç kesmemişti

mermiler işaret edenleri yere serdi. Sıklaşan ateş seleriyle beraber mermilerin yükseklerden aştığını görerek düşmanın siperlerine gömüldüğünü anlıyorduk. Yaralılarımızdan yürüyebilenler sızan kanlarına rağmen son gayretlerini sarf ederek, ağır olanlar da arkadaşlarının yardımiyle yol boyuna getirilerek yatırılıyordu. Bunlar geriden gelebilecek vasıtalara bindirilecekti.

"Bütün çaresizliğe ve ümitsizliğe rağmen Allah'tan ümit kesilmiyor. Biz bu ümitsiz mücadelenin son dakikalarına gelmiştik ki, gerimizden motor sesleri duyulmaya başladı. Az sonra her türlü silahlarla mücehhez motorlu bir kol yanımızda durdu. Bu kolda tümen karargâhı, kurtulan toplar ve tanklar vardı. Tanklar ateşiyle bize yardıma başladılar." (A.g.e., s.204)

Yaralılarımızdan yürüyebilenler sızan kanlarına rağmen son gayretlerini sarf ederek, yol boyuna getirilerek yatırılıyordu.

Birliklerimiz bu şekilde durmaksızın savaşarak 1 Aralık 1950'de Sunchon'a ulaşmıştı. Bu esnâda ajanslar Türk birliklerinin kazandığı zaferi bütün dünyaya duyurmuştu.

"DÜŞMAN DA DUYDU MU?"

O SIRALARDA Mehmedciğin hâleti ruhiyesini göstermesi açısında şu şekilde enteresan bir sahne yaşanmıştı. Yüzbaşı Ergüngör anlatıyor:

"Biz yaralılarımızla kucaklaşıp konuşurken, hastahanenin râhibi mütebessim ve mültefit bir tavırla yanımıza yaklaştı. Onunla görüşürken İngilizce bilen arkadaşımızın yüzünde beliren hayret ve memnûniyet ifadelerinden merakla neticeyi bekliyorduk. Kısa bir mükâlemeden sonra, bize bütün çektiklerimizi unutturan müjdeli haberi verdi. Bu haber General Mac Arthur'un Türk kuvvetleri 8.Orduyu kurtarmıştır.' mealindeki beyânâtı ve bütün dünya efkârının bizimle meşgul olduğu idi. Güler yüzlü ve hürmet telkin eden

Kore'de fevkalâde kahramanlık gösteren er ve subaylarımızdan bir kısmına "Gümüş Yıldız" madalyası verilmişti. O madalyayı alan bir subay grubu görülüyor.

râhip, tekrar tekrar bizi tebrik ediyor, ellerimizi sıkıyor ve Allah'ın lûtfu ile bütün arkadaşlarımıza kavuşacağımızı söyleyerek teselli ediyordu. Bu sevinçli haberi yaralılarımıza da duyurduk. Hepsi ıstıraplarının teselisini bulmuş, yaralarının devâsına kavuşmuş gibi, sevinç ve heyecan içinde idiler. Hafızamda ve ruhumda silinmez bir iz bırakan aşağıdaki konuşmayı aynen yazıyorum:

"Zafer müjdesini yaralılarımıza tebşir ederken sağ ayak kemiği kırılmış bir erimiz sedyesinden doğrulmak isteyerek: 'Yüzbaşım, Moskof da duymuş mu?' dedi. Tercüman arkadaşımız aynı suâli râhibe sorunca aldığımız cevap hepimizi bir kat daha coşturdu. Yaralımıza aynen anlattım. 'Moskof radyosu, Amerikalılara, sizi bu sefer Türkler kurtardı' diyorlarmış.

" 'Bizi düşman övdükten sonra akan kanım helâl olsun' dedi.

"Artık her yüz bize mütebessim ve mültefitti." (A.g.e., s.206)

Mc Arthur, askerlerimizin kahramanlığı üzerine, "Türk kuvvetleri 8. orduyu kurtardı" demekten kendisini alamadı

Kunuri'de kazanılan zafer bütün dünyada büyük akis yapmıştı. Hür dünya devlet adamları ve yazarları bu zaferi takdirle alkışlamıştı.

Bu zafer üzerine hislerini ifâde eden devlet adamlarıyla gazetelerin, yazarların ve diğer resmi makamların bazılarının söylediklerini buraya almak istiyoruz.

Başbakan Adnan Menderes, "Kore'de Birleşmiş Milletler emrindeki

Türk Silâhlı Kuvvetleri Kumandanlığına" gönderdiği telgrafında şöyle demişti:

"Sulh ve hürriyetin bütün müteca-vizlere karşı korunması gibi yüksek insanî gayeyi kendisine millî gâye edinen Türk milletinin Kore'de aynı ideale bağlı diğer milletlerle beraber giriştiği hak ve adâlet mücadelesinde yüksek kumandanız altındaki kuvvetlerimizin gösterdiği büyük fedakârlık ve kahramanlık kalblerimizi haklı bir iftiharla doldurmuştur. Hükümet, kendilerine tevdi edilen bu çok şerefli vazifeyi bu kadar büyük bir başarı ile ifâ ederek bütün sulh ve hürriyet dünyasının hayranlığını kazanan başta kıymetli şahsiyetiniz olmak üzere yurdun aziz ve kahraman evlâtlarına en samimî takdir ve şükranlarımı sunarım."

Moskof radyosu, "Amerikalıları Türkler kurtardı" şeklinde yayın yaparak gerçeği duyurdu

GENELKURMAY BAŞKANININ MESAJI

GENELKURMAY Başkanı (o zamanki ismiyle Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi) Orgeneral Nuri Yamut da Kore gâzilerine şu mesajı göndermişti:

"Kore Türk Silâhlı Kuvvetleri Kumandanlığına ve onun bütün mensuplarına.

"Aziz evlâtlarımız, yiğit askerlerimiz! Mücâdelenin en güç hal ve şartlarını karşılayarak milletimizin verdiği şerefli vazife yolunda ve büyük cedlerimizin meydana getirdiği şerefle, an'anelerimize uygun ve lâyık surette savaştığınızı öğreniyoruz. Çetin savaş günlerinden birine rastlayan 27 Kasım 1950 tarihinde Büyük Millet Meclisinin sizlere selâm ve sevgisini iblâğa karar verdiğini bildirmekle bahtiyarım.

"Asil Türk milletinin Türk askeri hakkında dâima beslediği güven duygusuna liyâkatinizi Kore'de bir kere daha göstermiş oldunuz. Dost, düşman ve istisnâsız bütün dünya sizin kahramanlığınızın hayranı ve takdirkârı oldu. Türk askerinin değerini bütün dünyaya göstermek gibi büyük ve şerefli vazife yapmak sizin payınıza düştü. Bundan dolayı hakikaten talihli ve bahtiyarsınız.

"Mukaddes şehitlerimizin yeri milletin kalbidir. Bütün dünyanın hürmet ve takdir duyguları da onlara çelenktir.

"Başta Millî Savunma Bakanı olduğu halde, Türk Silâhlı Kuvvetlerine mensup bütün arkadaşlarınız sizlere gönülden takdir ve sevgilerini sunuyor. Sağ olunuz, var olunuz. Hak rehberiniz olsun."

Kore'de coğrafyayı ve bölgeyi tanımayan Türk kuvvetleri büyük zorluklarla karşılaştılar.

Kahraman askerlerimiz, dere, tepe, dağ, taş demeden ilerliyor. Bu azimleri neticesinde Kore'de destanlar yazacaklardı...

8. ORDUNUN PARÇALANMASI ENGELLENDİ

AMERİKAN 8. Ordu Kumandanı General Walton Walker tugayımıza şu mesajı göndermişti:

"2. Tümenle beraber hareket eden Türk savaş birliği gösterdiği kahramanca cesaretiyle dört gün devam eden geciktirme savaşları sayesinde ordunun sarılmasına ve parçalanmasına mâni olmuştur. 28 Kasım 1950 gecesi Türk savaş birliği, bir tümen olduğu tahmin edilen komünist kuvvetler tarafından Wawon civarında sarılmıştır. Türkler cesaretle savaşmışlar ve göğüs göğüse yaptıkları muharebelerde süngü ile iki yüz düşman öldürmüşlerdir. İki günlük savaştan sonra düşmanın bu kesimdeki kuvvetleri altı tümeni bulduğu halde hatlarımıza girmeye muvaffak olamamışlardır.

"Türk savaş birliği 2. Tümenle birlikte 8. Ordunun çevrilmesini önlemek için lâzım gelen zamanı temin etmiştir."

Amerikalıları her zaman Türk birliği kurtardı..

"KAHRAMANLIĞINIZLA ÖVÜNEBİLİRSİNİZ"

AMERİKAN Kara Kuvvetleri Kumandanı General Collins de şu beyanatı vermişti:

"Türk kuvvetleri Kore'de yaptığı muhârebelerde ümidin fevkinde bir başarı göstermişlerdir. Kahramanlığınızla övünebilirsiniz."

İngiliz Milli Savunma Bakanı Emanuel Shilwell de hislerini şu şekilde dile getiriyordu:

"Kore'deki Türk tugayı son savaşlar esnâsında, diğer Birleşmiş Milletler-

le, kuvvetlerine nisbetle en güç şartlar altında savaşmış ve buna rağmen vazifesini en parlak bir şekilde ve tam bir başarıyla ifâ etmiştir. Binlerce Birleşmiş Milletler askerinin muhakkak bir çemberden kurtuluşlarını, Türk askerinin kahramanlığına borçluyuz. Kore'deki Türk askerleri, Türk milletinin kahramanlık, an'ane ve menkıbelerine yeni ve unutulmaz bir şeref sahifesini daha ilâve etmiştir."

AMERİKAN RADYOSUNUN YORUMU

BİR Amerikan radyosunun 2 Aralık 1950'de yayınladığı Kore'yle ilgili programda askerlerimiz hakkında şu yorum yapılmıştır:

"Kore'de askeri durum bütün Amerikan halkı tarafından endişeyle takip edilmektedir. Fakat bu endişeli günlerde Türklerin gösterdikleri kahramanlık, Amerikan milletine ümit vermiştir. Cesaret aşılamıştır. Amerikan halk efkârı Türk tugayının yaptığı hizmetin değerini tam olarak takdir etmekte ve onun sâyesinde 8. Amerikan ordusunun bozulmadan geri çekildiğini bilmektedir. Kore'deki Birleşmiş Milletler kuvvetlerinin, Türklerin gösterdiği kahramanlık sayesinde kuşatılmaktan ve komünistlerin avucuna düşmekten kurtuldukları anlaşılmaktadır.

Bütün dünya Mehmedciğin kahramanlığını anlata anlata bitiremiyordu

DÜNYA BASINININ DEĞERLENDİRMELERİ

KUNURİ zaferi dünya basınında da çok geniş şekilde yeralmıştı. Bazı ülkelerin tanınmış gazetelerinde yer alan değerlendirmelerden bazılarını aktarmak istiyoruz.

Washington News gazetesinden:

"Türklerin, Amerikan 2. Piyade tümeninin çekilmesini korumak için cansiperâne bir şekilde çarpışmaları, yaralı ve ölülerini uzun mesafe sırtlarında taşıyarak götürmeleri eşsiz bir kahramanlık hareketidir."

Abenpost (Batı Almanya) gazetesinden:

"Kore'deki muharebelerin sürprizi Kızıl Çinliler değil, Türkler oldu. Çinliler açtıkları geçidi genişlettikleri vakit Türk tugayı birdenbire bütün Birleşmiş Milletler cephesinin zaviye noktasında hayret verici bir tarzda mıhlandı ve dayandı. Türklerin yaptıkları muharebelerde gösterdikleri kahramanlığı anlatacak bir kelime bulmak şu anda mümkün değildir."

İspanyol basınından:

"Adetçe fâik düşmana karşı yaptıkları süngü hücumu, birçok askerin tahliyesini ve çok miktarda eslihânın kurtarılmasını sağlamıştır.

"Bir askerin nefsine itimadı olmalıdır. Garp dünyası Türk askerinin maneviyatı derecesinde asker yetiştirmeye muvaffak olursa Avrupa rahat yaşayabilir. Ve Sovyet emperyalizminin esiri olan milletler de kurtulmak ümidini besleyebilirler."

ONA KARŞI BİR

İNGİLİZ basınından:

"İlk defa olarak 28 Kasım 1950'de ilk hatlara sokulan Türk Tugayı Pyongyang Kuzeyinde Kunuri bölgesinde 27. İngiliz Tugayının yanında bulunuyordu. Bu tugay Kore'nin Kuzeybatı bölgesinde

bulunan 8. Amerikan ordusunun sağ kanadında Çin kuvvetlerinin açtığı gediği tıkamak vazifesiyle tavzif edilmişti. Kuvvetli Çin ihtiyatlariyle takviye edilen bu cephenin beş kilometrelik bir kısmında (Sunchon Kunuri) yolu tarafeyninde Türkler ona karşı birle aslanlar gibi döğüştüler.

"Tugay bu ağır şartlar içinde düşmandan sıyrılmaya ve Pyongyang'da, daha sonra da Kaesong'da toplanmaya muvaffak oldu, fakat harekât ağır zâyiâta mal oldu. 500'den fazla ölü ve yaralı verildi ve birçok esirlerde muhârebe sahasında kaldı. Türkler uzun müddet böylece düşman karşısında çarpışırken ve ölürken İngiliz ve Amerikalılar da geri çekiliyorlardı. Cephâneleri tükenen Türkler süngü takarak düşmana saldırdılar ve göğüs göğüse müthiş bir boğuşma başladı. Atılacak mermisi kalmayan Türk askerlerinin düşmanla yumruk mücâdelelerine girdiği görüldü. Böylece çarpışa çarpışa ağır zâyiata uğrayan Türk tugayının askerleri yaralı arkadaşlarını da sırtlarında taşıyarak geri çekilmeye muvaffak oldular. Türk tugayı nihayet Pyongyang'a geldi. Ve başları yukarda olarak bir resmi geçit yaptı.

Mehmedcik şehid düşen arkadaşlarının başında. Yüzlerde üzüntü. Herkes o arkadaşlarının intikamını almaya azimli.

"Kahraman Türk askerleri iki gün karlar içinde îâşesiz ve cephânesiz olarak yaptıkları çekilme hareketlerinde kuvvetlerinin son haddine kadar çarpışmışlardır."

YABANCI YAZARLAR NE DİYOR?

KORE'de Türk askerinin ne işi vardı sorusu her zaman sorulmuştur. Bugün Kore'de Amerika'nın menfaatleri için gidildiği şeklindeki kanaatler daha çok duyulmaktadır. Buna rağmen Kore'ye İslâmiyet'in de bu vesileyle ulaşmış olması bir nebze olsun bu zor savaşa gidenleri teselli etmektedir.

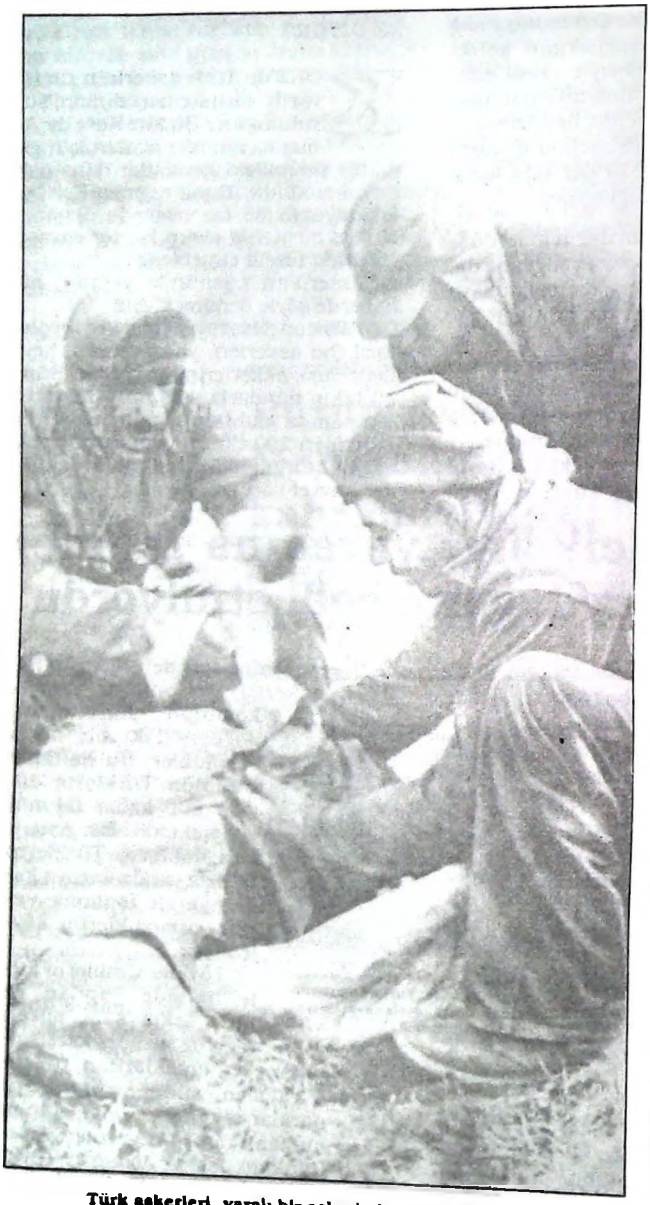
Amerikan basınında yeralan bir haberde şöyle denilmekteydi:

"Wawon civarında taaruza geçen Kızıl Çin askerleri, yağız çehreli, heybetli Türk askerlerine çarptılar. Süngü takıp nâralarla saldıran Türklerin karşısında mıhlanıp kaldılar. Türk süngüleri 200 Çinliyi yere serdi ve bu menkıbe Amerikan hatları arasında bir kuvvet ilâcı gibi yayıldı.

Mehmedcik ağır yarasına rağmen, ıztırab duyduğunu belli etmiyordu

"Geçen hafta son derece disiplinli Türk askerleri ve onların enerjik komutanı, Kaeshon'un doğusundaki bir hatta sürüldüler. Bu haftanın sonunda Türklerin zâyiâtı 500 kadar tahmin edilmektedir. Bir Amerikan doktoru, Türklerin üç defa yaralanıncaya kadar yaralı toplama yerine gitmediklerini söylemiştir.

"Türkler Çinlilerin kitle hâlinde yapılan ve kırk sekiz saat süren taarruz kıskacı karşısında, cephâne ve erzaklarının tükenmesine rağmen, süngü, yumruk ve taşla nâralar atarak, Çin dalgalarına karşı mukâbil taarruza geçtiler. Amerikan tankları kıskaç içindeki Türklerin imdadına geldikleri zaman Türkler taarruza hazırlanıyorlardı.

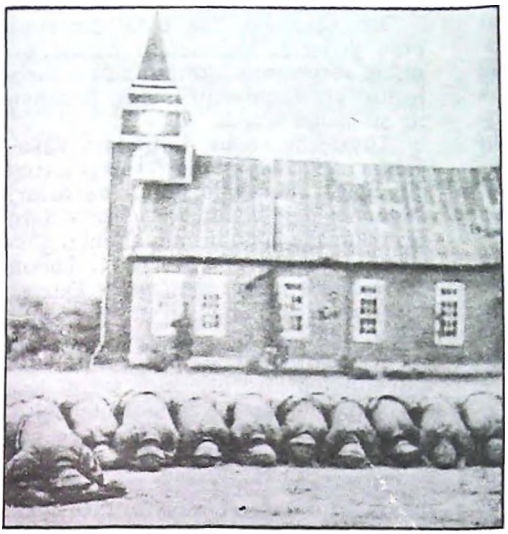

Türk askerleri, yaralı bir askerin başında görülüyor.

Çinlilerin son derece üstün taarruzları karşısında kuşatma çemberinin içinde kalmakta olan Türklere geri çekilme emri verildiği halde Türk komutanı hayretler içinde: 'Geri çekilmek, niçin geri çekiliyoruz? Biz burada birçok Çinli öldürüyoruz' demiştir. Nihâyet bir yol açarak çekilmeye muvaffak oldular ve Pyongyang yolu üzerinde 50 mil yürüdüler. Bu uzun yolda yaralılarını sırtlarında taşıdıkları halde kendilerine gösterilen istikâmette istemiyerek çekilmekte olan askerler, 'Generalin emri... Generalin emri...' cümlesini aralarında mütemâdiyen tekrarlıyorlardı."

MADALYA MERASİMİ

KUNURİ'. DE çetin bir savaş veren tugayımız, 1 Aralık'tan itibâren Pyongyang şehri civârında toplanmaya başlamıştı. Günlerdir çetin savaşlar vermiş askerlerimiz o konakladıkları

İşte muhteşem bir tablo. Türk birliği Kore'de bir kilisenin önünde cemaatle namaz kılarken...

"Kahraman Türk evlâdları! Size şahsım, ordum ve Amerikan milleti adına teşekkür etmek için gelmiş bulunuyorum. Ben sizi Kunuri bölgesinde hemen vazifelendirmek istememiştim. Fakat düşmanın taarruzu ile hâsıl olan fenâ durum dolayısıyle size birden ağır bir vazife vermek mecburiyetinde kaldım. Vazifenizi fedâkârâne bir şekilde yaptınız. Eğer sizin, düşmanı durdurmak için kahramanâne çarpışmanız ve mukâvemetiniz olmasaydı ordum kuşatılarak çok zor durumlara düşecek, belki imhâ edilebilecekti. Size teşekkür ve takdirlerimi sunuyorum ve ordumun değerli bir uzvu olmanızdan iftihar duyuyorum."

"Evelâllah o Çin domuzlarına derslerini vereceğiz"

yerde de dinlenme imkânı bulamamıştı. Barınmak için müsâit bir binâ yoktu. Askerler o soğukta açıkta yaktıkları ateşlerin başında toplanarak geceyi geçiriyorlardı. O sıkıntılı anda Mehmedciği sevindiren yegâne husus, kazanılan zaferin bütün dünya tarafından duyulduğunu öğrenmeleri idi. Ayrıca esir düştüğünü zannettikleri bir arkadaşları çıkagelince de hep birlikte seviniyorlardı.

13 Aralık 1950 günü Amerikan 8. Ordu kumandanı General Walker (23 Aralık 1950'de geçirdiği bir trafik kazası sonunda hayatını kaybetmiştir) tugayımızı ziyaret etmiş 6 subay ile 10 assubay ve erimize madalya takmıştı. Bu merâsim esnâsında yaptığı konuşmada şunları söylemişti:

YARALI MEHMEDÇİĞİN FÜTURSUZLUĞU

Birliğimiz hem harp meydanındaki, hem de diğer zamanlardaki davranışları ecnebilerin takdirini celbetmekteydi. Meselâ yaralı bir askerin, ağır yarasına rağmen, hiçbir ıstırap emâresi göstermemesi, ağzından acısını hissettirecek bir tek kelime çıkmaması karşısındakileri hayretler içerisinde bırakıyordu. General Tahsin Yazıcı, Amerikan Kara Kuvvetleri kumandanı General Collins'in naklettiği bir hâdiseyi şu şekilde kaleme almış:

"...Birkaç gün sonra Amerikan Kara Kuvvetleri Kumandanı General Collins geldi. O general de Türk askerleri için hoş sözler söyledikten sonra Japonya'da bir hastahaneyi ziyaretinde kendisince hâl olmamış bir ukdesi olduğunu bildirerek bizden bunun çözülmesini istedi. Dikkatle dinliyor ve meselenin izahını merakla bekliyordum. Hastahaneyi ziyaretinde bir Amerikan doktoru yaralı bir Türk çocuğu hakkında kendisine şöyle bir hikâye anlatmış:

"Bir Mehmedin bir kolunda, bir havan mermisi parçasının açtığı derin bir yara sinirlerini, adalelerini çok hırpalamış, kolun kurtuluşu çok şüpheli bir durumda imiş. ona rağmen sessiz, fütursuz, sevimli bir hâli vardı, kendisini doktora çok sevdirmiş, doktor da birleştirdiği vazife ve sevgi duygularıyle o çocuğun kolunu kurtarmak için âzamî dikkat ve ihtimamını sarfetmiş, ne kadar mümkünse kolu iyi etmiş, bir gün elinde bir iğne, çocuğun kol sinirlerinin hassasiyet derecesini muâyene etmek üzere yatağının bir kenarına oturmuş, onu okşıyarak, güler yüzüyle onun güler yüzüne bakmış, yüz hatlariyle (lisan bilmediklerinden) birbiriyle sevgi alışverişi yaptıktan sonra doktor Mehmed'in elini eline almış, göstereceği acıma alâmetlerini yüzünde okumak üzere gözlerini onun gözlerine dikmiş, iğneyi evvela hafif, sonra daha sert darbelerle saplamağa başlamış, o anda Mehmed'in yüzü ciddileşmiş, sert saplamalar dahi ne yüz hatlariyle bir acıma alâmeti göstermiş, ne de gözünü kırpmış... Ondan, doktor: yazık oldu bu sevimli Türk'e asap ölmüş, kol hayırsız kalacak, diye kendi kendisine teessüf duyarken aklına yeni birşey gelmiş, diğer kol sağlamdı, aynı ameliyeyi sağlam kola tatbik etmekle çocuğun göstereceği yüz alâmetlerini merak etmiş ve tatbikata başlamış, fakat Mehmed, aynı hissizliği göstermiş, ona şaşan doktor, kolu acıyınca çekmesini, yüzünü buruşturmasını işaretlerle anlatmaya çalışmışsa da Mehmet Nuh demiş, Peygamber dememiş. Doktor da hayretinden dona kalmış. O zamanlar hastahanede tercüman olmadığından onun sebebini de bir türlü anlıyamamış."

Yabancılar, Mehmedciğin kahramanlığına, cesaretine, acıya tahammüllerine hayran olmuşlardı.

"Bu hikâyeyi Tokyo'da dinlemiş olan general, Mehmed'in hâline bir mânâ verememiş olduğundan o meçhûlün açıklanmasını istedi. Kendisine şu izahat verildi:

"Türklerde cesur, kabadayı yaşayanlar acıya tahammül etmeyi kabadayılığın, erkekliğin şerefi sayarlar. Onlar en ağır acılar karşısında dahi ses çıkarmamaya, bir acı alâmeti göstermemeye gayret ederler. O çocuk da bunlardan birisidir belki. Doktorun iğne saplamasını muhtemel olarak tahammül derecesinin bir muâyenesi sanmışlar. O zanla doktorun iğnesine Türkün erkeklik şerefi hatın için bir hissizlik göstermiş olduğunu tahmin ediyoruz, deyince general takdirle gözlerini açarak güldü ve Türk askerinin cevherini daha iyi öğreniyoruz' diyerek meçhulünün hallolmasından teşekkürlerini beyan etti ve ayrıldı..." (Kore Hatıralarım, s.257)

MEHMEDCİK SABIRSIZLANIYOR

KORE'DE 25 Ocak 1951 gününden itibâren çok şiddetli muhârebeler cereyan edecekti. O gün birliğimiz bütün hazırlığını tamamlamıştı. Namazını kılmış, duâsını yapmış ve düşmanla bir an evvel çarpışmak için sabırsızlanmaya başlamıştı.

Askerimizin sabırsızlığının sebebi şuydu. Onlar Kunuri'de şehid düşen arkadaşlarını unutamıyorlardı. Ve bir an evvel arkadaşlarının intikamını almak istiyorlardı.

Tahsin Yazıcı o bekleyiş esnâsında askerlerin kendi aralarında yaptığı şu konuşmayı naklediyor:

"Hazırız, silâhımızla da yüreğimizle de hazırız, daha ne duruyoruz? Beş on dakika evvel 'Bismillahi' diyerek ileri atılsak ne olur sanki?'

"'Herhalde bunun bir sebebi var ki bekliyoruz. Acele etme, acele işe şeytan karışır.'

"'İyi ama, bugün de saat, koydeki benim kağın arabasından daha ağır yürüyor.'

"'Yüreğini geniş tut, nasıl olsa yürüyeceğiz. Evelâllah o Çin domuzlarının dersini vereceğiz. Benim adağım, sevgili şehit hemşehrim Hasan onbaşının bir parmağı adına on imansız düşmanın canını cehenneme göndermektir. Allah bu adağımı yerine getirirse ondan sonra ben de şehit olsam gam yemem.'

"'Allah büyüktür, Kunuri'deki düşmanı burada da karşımıza mahsus çıkardı ki öcümüzü alıp acımızı bastıralım...'

"Derken subayların, çavuşların harekete geçiren seslenmeleri duyuldu. Konuşanlar: 'Ya Allah! Sana sığındık, bizi utandırma' diyerek soğuktan buzlanmış silâhlarını birer sevgili gibi öperek mangalarıyle diğer mangalar gibi harekete geçtiler." (A.g.e., s.264)

Kara, yağmura, soğuğa aldırış etmeyen Mehmetçik, siperinde, düşman yolu bekliyor.

1950 sonlarındaki Kunuri savaşından sonra, tugayımız 1951'de de çetin muharebelere iştirak etmiştir. Askerliğini Kore'de yapan Bediüzzaman Said Nursî'nin talebelerinden Bayram Yüksel, iştirak ettiği muharebeleri ve Kore'deki hayatını şu şekilde anlatıyor:

Kore'deki Mehmetçik 1951 başlarındaki savaşlarda da büyük başarı kazanmıştı. Kunuri'de şehid düşen arkadaşlarını unutmayan askerler, bir an evvel düşmanla kapışmak için sabırsızlanmaktaydı.

"...Biraz talim yaptıktan sonra muhtelif cephelerde harbe iştirak ettik. Harb ekser geceleri olurdu. Gündüzleri hedef göstermemek için sakin kalırdık. Bizim birliğin iki taburunun komutanları dindardı. (Niyazi Bengisu

Mehmedcik savaş meydanında cemaatle namaz kılıyordu

ve Kemal Bey). İstirahata çekildiğimizde muhakkak çadırdan büyük bir câmi kurardık. Tabur komutanı Niyazi Bengisu imamlık yapardı, ben de müezzinlik yapardım. Hem Cuma namazını, hem de beş vakit namazı cemaatle kılardık. Ezan okuduğum zaman masum Koreliler de beni taklit ederek okurlardı. Üstadımıza anlatmıştım. Üstadımız 'Bu zamanda lisan-ı hal lisan-ı kalden daha tesirli. Bak Kore'de İslâmî faaliyetler başladı' demişti. Hakikaten İslâmiyeti çok kabul edenler oldu. Eserleri çantamda taşıdım. Çok zaman tehlikeli harblere girdim. Allah'ın izniyle Üstadımızın duâsı, Cevşen ve Risale-i Nur'un himmetiyle hiç birşey olmadı. Düşman benim bulunduğum yerleri istilâ ettiği halde ben düşmana makinalı tüfekle ateş ediyordum. O çarpışmada 10 bin mermi yaktım. Makinalı tüfeğin başı kıpkırmızı olmuştu. Yanımdaki arkadaşlar mermi getirmeğe gitmişlerdi. O sırada düşman etrafımı sardı 'çap çap' demeğe başladılar. Ekmeğe, yemeğe 'çap çap' derlerdi. Düşman bana hiç ilişmedi, dâima ayağımın dibindeki boş kutularla meşguldüler. Ben de makinalı tüfeğini omuzuma aldım. İçlerinden çıktım. 50 metre kadar geri geldim. Bizim arkadaşlar durumu telsizle geriye bildirmişler, bizim tabur komutanı benim şehid veya esir olduğumu duyunca çok üzülmüş, benim ruhuma Yasin-i şerif okumuş. Ertesi günü o cepheyi terketmek mecbûriyetinde kaldık. Bu Vakas cephesi çok tehlikeli bir cephe idi. 1200 m. idi.

YANAN TABUR

BİZİM üsteğmen, topçu taburundan bir üsteğmen ile düşmanı gözetlemek için benim mevziye gelmişlerdi. Mevzimiz çok muhkemdi. Üzerinde büyük kalaslar vardı. Üstünde 7 kat kum torbası vardı. Düşman bizi anladı. Yağmur gibi havan ateşine tuttu. Mevziye bir adet havan mermisi isâbet ettirdi. Üsteğmen ağır yaralandı. Benim makinalı tüfeğin ayağı kırıldı. Bana hiçbir şey olmadı. Mevzide 30 bin mermi vardı. Mermilere de isâbet etmedi. Düşman ikinci sefer o cepheye taarruza geçtiğinde biz istirahata çekilmiştik.

General Tahsin Yazıcı, yaralı askerleri ziyaret ederken. Şefkat ve sevgi ordunun bütün fertlerine hâkimdi...

Biz üçüncü tabura cepheyi teslim etmiştik. Düşman bizim tabura kırkbin kişi ile taarruz etmiş. Biz de geride istirahatta idik. Tam iftar zamanı oruç açıyorduk. Allah'a şükür hiçbir zaman namazımı terketmedim. Hattâ cephede namazımı kılarken tüfek üzerine secde ediyordum. Düşman havan mermisi mevzimin üzerine isâbet etti. Bu esnâda ağzıma toprak doldu. Ben gene namazımı hiç bir zaman terketmedim. Cenâb-ı Hak çok sıkıntılar içinde çok kolaylıklar ihsan etti.

"Biz cepheye tekrar takviye gitmiştik. Cephe bir ana baba günü idi. Zifiri karanlık... Ateş, barut, havan topları. Ben o esnâda tüfek komutanı idim. İki tane ağır makinalıya bakıyordum. Bir üsteğmen gördüm '3. tabur yandı, Allah'ını, Peygamberini seven yürüsün' diyordu. O anda Üstadımızın 'Sen korktuğun zaman beni hatırla' sözü hatırıma geldi. Ben o esnâda ezan okudum. Ve arkadaşlara 'ateş' dedim. Ve yürüdük. O gece çok sevdiğim manga arkadaşlarımdan şehid olanlar oldu. Sabahleyin taarruz ettik. Cepheyi aldık. Gece oldu. Düşman 40 bin mevcutla taarruza geçiyor. Amerikan 8. Kolordudan bize emir geldi, cepheyi terketmemiz için. Gece cepheyi terkettik. Bizim uçaklar gece geldi. Cepheyi yangın bombaları ile yaktılar, düşmana da birşey kalmadı, bize de. Geri çekildiğimiz zaman bizim tabur komutanı geldi. Beni çağırdı, tebrik etti. Gözlerimden öptü. Bunlar gibi çok hâdiseler var ki anlatmakla bitmez." (Necmeddin Şahiner, Son Şahitler c.1., s.388)

Komünistlere karşı Kore'de savaşan Bayram Yüksel, "Düşman bizim tabura 40 bin kişiyle hücum etmiş. Biz orucumuzu açıyorduk. Namazımı hiç terketmedim" diyor.

PİYADELERİN SABIRSIZLIĞI

KORE'deki birliğimiz başlarındaki savaşlarda da büyük başarı kazanmıştı. Kunuri'de kaybettikleri arkadaşlarını unutmayan askerler, bir an evvel düşmanla kapışmak için sabırsızlanmaktaydı. Mehmetçiğin beklediği an 24 Ocak 1951 günü gelip çatmıştı. Ve o tarihten 28 Ocağa kadar Kumyanjangni bölgesinde çok şiddetli çarpışmalara katılmışlardı.

General Tahsin Yazıcı o çarpışmalardan bir bölümünü ve Mehmedciğin davranışlarını şu şekilde anlatıyor:

"İleri hareket, zamanında başladı. Henüz bir mukâvemetle karşılaşmadan tankların bir sürü ihtiyata başvurarak ağır ağır hareketlerine hırslanan ve tankların önüne fırlayan piyadelerimiz bir o dev tanklara bir de içindekilere bakarak lisanı halleriyle: 'Zırhını, koca topunu, tüfeğini üstünde toplamış bu kudretli vâsıtanızdan utanın, nedir bu gelin alayı gidişi? Atılın bizim gibi yüreklerinizle ileri!' demek istediklerini bakışlarıyla ifade ederek hakikaten kaplanlar gibi ileri seğirtiyorlardı. Tanklar onları değil, onlar tankları hedefe götürüyorlardı.

ECNEBİLER HAYRAN OLDU

ALAY, tabur kumandanlarına varıncaya kadar Amerikan kumandanları muhârebeyi karargâhlarındaki harekât çadırlarından idâre ederler. Böyle olduğu halde, Türk Tugayını çok seven 1. Kolordu kumandanı General Melburn o gün karargâhını bırakarak bizim muhârebe sahasına gelmiş ve ileri hatlarımızın yakınlarına kadar sokulmuştu. Sigarasının dumanını savurarak mütebessim ve hayran bir bakış ve çehreyle piyadelerimizin ilerleyişini takip ediyordu. Piyadelerimize takdirlerini ifâde ederken tankçıların bati [yavaş] hareketlerini o da beğenmiyordu.

Kore'de Kızıl Emperyalizm, ABD ile Hesaplaşıyor

"İlerleme 25 Ocak 1951 günü olduğu gibi ilk saatlerde mukavemetsiz cereyan etti. Biraz sonra yer yer beliren mukavemetler harekât ilerledikçe şiddetleniyor, çeşitli düşman silâhlarının yerleri, mevzii işgal tarzı daha iyi anlaşılıyor, bunlara piyade silâhlarımızın ateşlerine ilâveten her piyade bölüğü yanında bulunan topçu gözetleme subayları kendilerinin ve piyadelerinin tesbit ettikleri mukâvemet yer ve bölgelerini telsizleriyle topçu ateş idâre merkezine bildirerek o yerlere kendi topçumuzla beraber birkaç Amerikan topçu taburunun da ateşlerini topluyorlar, arada havada yakalanan bir avcı bombardıman kolunu aynı hedefler verilerek tahrip ve yangın bombalarıyla döğülüyor, bütün havanlarımız düşmanın tepesine bir cehennem ateşi yağdırıyor, makinalı tüfeklerimiz temiz bir saat gayretiyle işliyordu. Yakın gözetlemelerle tahrip edildiği ve içindekilerin imhâ olunduğu zannedilen mukâvemet yuvalarının biraz sonra bütün şiddetiyle mukâvemete devam ettikleri hayretle görülüyordu. Böyle olduğu halde silâhların her taraftan yağdırdığı ateşlerin düşman mevzilerine isâbetli vuruş ve infilâkları taarruz şevk ve heyecanını coşturmuş, arada bâzı yerlerden atılan naralar, söylenilen teşvikkâr sözler, hatırlanan Kunuri şehitlerinin intikam hırsı hareket ve muharebeyi kızıştırmış, sert ve şiddetli saldırışla hatlarımızı düşman hatlarına yaklaştırıyordu. Türk'ün cengâverlik ruhu şahlanmış, kabarmış bir sel gibi bölükler arazide manevra ivicaclarını (eğri büğrü olma, bükülme) destek ateşlerine uydurarak hasmın bağrına girmeye gayret ediyorlardı.

COŞKUN BİR SU GİBİ

O HAREKETLER vakit vakit düşmanın şiddetli ateşleri ve kuvvetli mukâvemetleriyle tıkanıyor ve setleniyordu. Bu set önünde evvelâ duralayıp yükselen, daha sonra şurada burada rastladığı çatlak ve yarıklardan sızarak, sızdıkça yarıkları genişleterek akmak isteyen coşkun bir su gibi takım ve bölüklerin elâstiki hareketi düşman mukâvemetlerini kırıyor, yine ileri atılıyor, biraz sonra yine tıkanıyordu. O ateş ve hareket muharebesi bu minvalle bir azim ve irâde maçı, son saatlerde bütün hırsların toplandığı bir inat yarışı hâlinde idi. Bizimkiler mevzilere girmek, düşmanı mevzinde tepelemek, düşman bizimkilere o fırsat ve imkânı verme-

Türk birlikleri Kore'ye ayak basar basmaz, derhal toparlanıyor, techizatını, malzemelerini ve silahını gözden geçiriyor, ondan sonra yola koyuluyordu. Fotoğrafta topraklarından çok uzaklarda biraz da niçin buraya geldiklerinin farkına varmaya çalışan askerlerimiz görülüyor.

mek için bütün gayretlerini sarf ediyorlardı. Hatlar birbirlerine çok yanaşmışlardı. Akşam yaklaşıyordu. O günkü muharebenin mihrak noktasını 156 rakımlı tepe teşkil ediyordu.

"III. Tabur ihtiyatındaki 2. Bölüğü 156 rakımlı tepeyi doğudan kuşatmak üzere 11. bölüğün sağına sürmüştü. O

Başarımızla, geri çekilmek isteyen Birleşmiş Kuvvetler ordusunun kararı değişti

vâdiden bir düşman taburunun 2 ve 11. Bölüklerin yanına taarruza geçtiği görülmüş ve buna karşılık sol grup kumandanı tarafından elindeki ihtiyat kuvveti (2 bölüğü eksik I. Tabur) düşmanın yanına karşı taarruza sevkedilmiş ve yandan vurmak isteyen düşman taburu, yanından vurularak ağır zayiatla

Japonya'da herkes Türkleri anlatırken "kahramanlar kahramanı" ifâdesini kullanıyordu

"İlerlemeyi güçleştirmeye çalışan o düşman taburundan başka tugayın sağ ve solundaki dost birliklerin gerilerde kalmalarından istifâde ederek onların cephelerine isâbet eden ağır silâh ateşlerinin de hassas zamanlarda bizim tarafa tevcih edilmeleri, karşımızdaki düşman tahkimâtına karadan ve havadan yapılan bombardımanların tesirsiz kalışı idi. Tesirsiz kalıyordu, çünkü düşman tahkimâtı çok kuvvetli idi. Siperlerin üstü birkaç kat hâlinde ağaç gövdeleri ve kalın bir toprak tabakası ile örtülmüştü. Top mermi parçalarına, hattâ tam isabetlere karşı emniyetli, birkaç kişilik kuvvetli sahra sığınakları halinde idi. O sığınakların mazgalları muhtelif istikâmetlere ateş edecek, birbirlerini ateşleriyle koruyacak şekilde mahiréne tertiplenmişti." (Kore Hâtıraları, s.266)

Tugayımız 26 Ocak 1951 günü, Kumyangjangni bölgesinde yaptığı savaşlarda parlak bir zafer kazanmıştı. Çok iyi mevzilenen düşmanın yağmur gibi yağdırdığı kurşun ve top mermisine aldırış etmeden ilerlemesini devam ettiren Mehmedcik, zaman zaman düşmanla boğaz boğaza boğuşmak durumunda kalıyordu.

General Tahsin Yazıcı, askerlerimizin, düşmanın çok iyi tahkim edilmiş mevzilerinin üstüne üstüne gidişini ve daha sonra olup bitenleri şu şekilde anlatıyor:

HAYDİN, İLERİ!

"...HER iki muhârebe grubu o çetin mukâvemetler ve zorluklar karşısında azim ve cesaretlerinden, düşman mevzilerine bir an evvel girmek şevk ve imanlarından bir şey kaybetmemişlerdi.

"Yanlarındaki komşu birliklerin geri kalışlarından, ağır hareketlerinden onlara karşı o anda hasıl olan hayıflanma ile insana, "Haydi Türk evlât-

ları ileri! Düşmana Türkün azım ve îman kudretini yedi asır sonra bir kere daha tanıtacak kahramanca savletinizle ileri! Onlar (komşu birlikler) yürümezlerse onlara da örnek olmak üzere ileri! dedirtiyordu.

"Sağ grupta. Kumyangjangni ve civarında grubun harekâtını ukayan düşman mukâvemeti 5. Bölüğün cesur saldırısı ve kısmî süngü hücumlarıyla kırılarak kasaba zaptedildi, düşmana hayli zâyiat verdirildi. Kasabanın kuzey sırtlarında yeni bir mukâvemet belirdi. Sağ grup tugay ihtiyatındaki 1. Bölükle takviye edilerek muvaffakiyetin genişletilmesi için gayretlerini sarf ederken sol grupta bilhassa 10. Bölük düşman mukâvemetinin en mühim mukâvemet bölgesi olan 156 rakımlı tepedeki mevzi kısımlarına iyiden iyiye yaklaşmış, diğer bölükler de muhtelif istikâmetlerden parça parça kendi hedeflerine yaklaşmakta bulunuyordu. Muharebe dakikalar geçtikçe şiddetini arttırıyordu. Güneş ufka yaklaşmış, o şanlı muharebenin, şanlı gâliplerinin galebesini görmeden, son ışıkları ile onların yağız çehrelerini okşayıp tebrik etmeden sanki batmak istemiyordu. O sırada hücum mesâfesine girmiş olan 10. Bölük daha fazla beklemek sabrını tüketerek mübârek süngülerini takmış ve yer yer Allah Allah! sedâlarıyle düşmanın siperlerine hücum ediyor, inatçı düşman mukâvemetini hâlâ devam ettiriyordu. Daha gerilerde ve yanlarda kalıp Allah Allah! seslerini işitenler artık can ve kan verme kaygısını bir tarafa atıp ölümü istihkar ederek ayaklanmış, marş marşla ve türlü haykırmalarla düşman tahkimatına girmeye koşuyorlardı.

> Amerikalılar arabayla, biz ise yaya yolumuza devam ediyorduk.

> Kore'de Türk birliğinin kaybı oldukça çok oluyordu..

PARLAK ZAFER

TAHKİMAT içinde kısa bir boğuşmadan sonra düşmanın inat ve mukâvemeti Türk'ün azim ve îmanı huzurunda kırılmış, diz çökmüş ve yıkılmıştı.

"Selâmeti kaçmakta bulan düşman yakın mesafe silâhlarıyle biraz uzaklaşanları, topçu ve hava kuvvetleri ateşleriyle tepeleniyor, şurada burada mukâvemet edenler ya bir süngü, ya bir ateş darbesiyle imhâ ediliyor, bütün ümitlerini kaybedenler ellerini kaldırıp teslim olmak istiyorlardı. Fakat onların arasında kollarını kaldırıp ellerindeki bombaları saklayanlar ve yanlarına yaklaşanlara bombalarını atanlar da olmuş, onlar tabii olarak haklanmıştı.

"Muharebe meydanında düşman hayli ölü bırakmış, kuzeye doğru perişan bir halde çekilirken takip ateşleriyle daha da hırpalanıyordu. O günkü muharebe neticesi alınmış, düşmana sersemletici mükemmel bir Türk şamarı vurulmuştu. O kanlı muharebe sahnesine gecenin ilk karanlığı bir örtü çekerken bizimkiler memnun ve müftehir bir halde birbirlerini kucaklıyarak tebrik ediyor, semâda titrek ışıkları ile parlamaya başlayan yıldızlar Türk kahramanlarına âdetâ türlü iltifatlar yapıyorlardı. Karanlık ilerledikçe silâhlar susarak ortalık bir sükûnete giriyordu. O ilk taarruz vazifesini şerefle yapmış olmanın, kunuri intikamını kısmen almanın zevk ve huzuru kalbleri bir ferahlıkla okşayıp sarıyordu." (Kore Hatıralarım, s.269-270)

MUHAREBENİN NETİCELERİ

24-28 OCAK 1951 tarihinde cereyan eden bu muhârebelerin, Kore harbi içerisindeki yeri çok mühimdir. Zira bu savaşta tugayımızın ve diğer birliklerin kazandığı başarı dolayısıyledir ki, Kore plânında değişiklik yapılmıştır.

Bu savaşa kadar, Birleşmiş Milletler Ordusunun Kore'den geri çekilmesi için bütün hazırlıklar tamamlanmış ve çekilme plânı devreye sokulmuştu. Bu zaferle BM Ordusunun durumu değişmiş ve geri çekilme plânı rafa kaldırılmışur.

ARTHUR'UN ZİYARETİ

MEHMEDCİK girdiği her çarpışmada ne yaman muhârib olduğunu ortaya koyuyordu. Askerlerimiz bir anda, Kore'de birlikte savaşan 16 milletin askerleri içerisinde temâyüz etmişti. Mehmedciğin kahramanlığını, dost, düşman herkes kabul etmekteydi.

Mehmedcik, şanlı bayrağımızı, Kore'deki bir muharebe neticesinde ele geçirdikleri tepeye dikerken görülüyor.

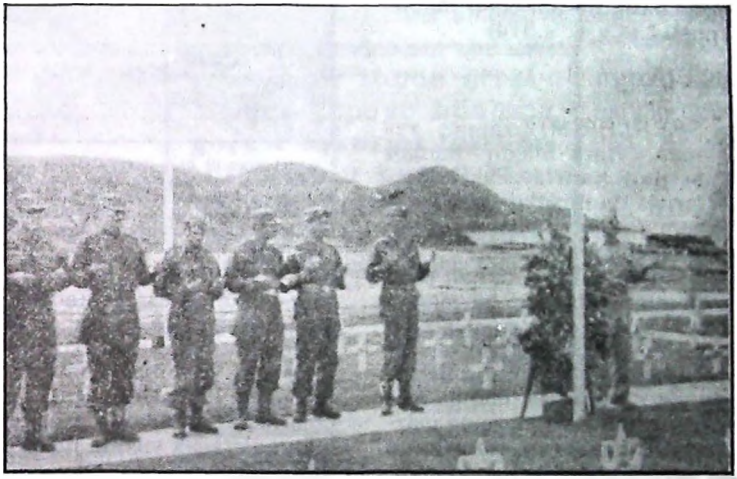
13 Şubat 1951'de tugayımızı ziyaret eden Uzak Şark Başkumandanı General Mc Arthur, şu konuşmayı yapmıştı: "Sizleri görmekten memnûnum. Japonya'da siz Türklere herkes (B.B.'ler) diyor. Bu sıfata, muhârebe meydanlarında gösterdiğiniz fedakarlıklardan dolayı sahip olmuş bulunmaktasınız. 'B.B. (Bibi) sözlerinden bir şey anlayamamıştık. O tereddüt uzun sürmeden aydınlandı. İngilizce B.B. 'Bravest Of Braves' kelimelerinin kısaltılmışı imiş, bunun Türkçesi 'Kahramanlar kahramanı' demekmiş. Başkumandanın bu sözlerle tugaya karşı gösterdikleri yüksek iltifat hakkımızın üstünde idi." (A.g.e., s.281)

Kore'deki savaşlarda, "Tekbir sesleri" çoğu defa toplardan da tesirli oluyordu. Mehmedciğin hep bir ağızdan söylediği "Allahü

Ekber" sözleri, hem askerlerimizin moralini yükseltiyor, hem de gök gürlemesini andıran o naraları işiten düşman paniğe kapılıyordu.

General Tahsin Yazıcı, top tüfek sesleri arasında işitilen tekbir seslerinin tesirini şu şekilde anlatıyor:

"6. Bölük kumandanı bölüğü ile düşmanın en kuvvetli saldırışlarını defetmeye çalışırken işitebilenlerin maneviyatını beslemek için telefonla ve yüksek sesle bazı teşvik edici sözlerine ek olarak tekbir getiriyor, bundan ilham alan bir Mehmed si-

perinin içinden sesinin bütün kuvvetiyle tekbiri tekrarlarken, biri ezan okumaya koyuluyor. Tekbirler bilenlerin ağızlarından ötekilere geçerek bölük cephesinde gecenin karanlığı içinde yükselen bu ilâhî gürlemeler ruhlarda taze bir kuvvet, savunmada yeni bir azim ve iman yaratıyor. Düşman tarafında o âvazeler, 'Türkler acaba hücuma mı kalkıyorlar?' diye bir duraklama ve şaşkınlık yaratıyor, taarruzu gevşetiyor..." (A.g.e., s.307)

TEKBİRLERLE KURULAN SET

TEKBİR sesleri, bazan Mehmedciğe moral verirken, bazan da düşman hücumlarını kesen muhkem bir set vazifesi görüyordu.

İşte 17-18 Mayıs 1951 günü cereyan eden çok çetin muharebelerde de tekbir sesleri, düşmana karşı bir set vazifesi görmüştü. Tahsin Yazıcı, tekbirlerin düşmana karşı nasıl set olduğunu şu şekilde anlatıyor:

"...Bölüğün solunda bulunan 3. Takım bölgesindeki bir manganın mevzilini zapteden düşman, bölüğün sol yanına da tesir ediyor ve 7. Bölükle olan irtibatı keserek aradan gerilerimize sızmaya çalışıyordu. Ateşlerimizle tamâmen durduramadığımız o düşman hamleleri bize ciddi dakikalar yaşatıyordu. O hamleler arasında düşmanın şurada burada attığı naralar, toplu seslenmeler sinir bozucu idi. Bu hâle bir mukâbele göstermek lâzım geliyordu. Bunun için bütün bölüğe tekbir getirmek için hazır olmalarını emrettik. Bu emirle 6. Bölük bir ağızdan tekbir getirmekle düşmanın çakal ı aykırmalarına benziyen seslerine karşılık verirken iman tazeleniyor ve mukâvemet azmi arttırılıyordu.

"Bütün bölüğe yayılan o tekbirler ruhlarda büyük bir değişiklik meydana getirerek mevcut sarsıntıyı gidermiş, o ruh değişikliği düşmanın önü-

Her bir askerimiz ayrı bir altın sayfa yazıyor, kahramanlıkta biribiriyle adetâ yarış ediyorlardı

ne geçilmez bir set kurmuş ve sabaha kadar fâsılalarla devam eden hamleleri kırmıştı." (A.g.e., s.314)

BİR ZEKÂ OYUNU

ASKERLERİMİZ zaman zaman, "Harb hiledir" hadis-i şerifini hatırlayarak, zekâlarıyla da düşmanı altediyorlardı. Tahsin Yazıcı bir zekâ oyununu şu şekilde anlatıyor:

"20 Mayıs günü (1951) alınan esirler arasından, 3. Taburdan bir manga kumandanının eline, borusu elinde bir Çin borazanı düşüyor. Borazan öldürüleceği zannı ile korkunun derinlikleri içinde çırpınırken manga kumandanlarının iltifat ve ikramına mazhar olarak ve hayatının emniyetine inanarak ferahlanmaya, arkasından tebessüme ve bazı işaretlerle teşekküre koyuluyor. Manga kumandanı bazı işaretlerle ona biraz daha emniyet verdikten sonre bir toplanma borusu çalmasını emrediyor. Borazan o emre itaat ederek borusunu çalıyor. Etraftaki Çinliler tıpış tıpış boru sesine yaklaşarak manga kumandanının tuzağına düşüyorlar. İlk gelenler bizimkilerin silâh davranışları karşısında yapılacak bir şey olmadığını kavrayarak silâhlarını bırakıyorlar ve teslim oluyorlar. Sonra gelenler, esir arkadaşlarının etrafında gördükleri Mehmedleri evvelâ kendileri tarafından ele geçirilmiş esirler zannederek sevinmişlerse de çok geçmeden işin tersine olduğunu anlayarak ister istemez onlar da esâret kaderlerine rıza göstermişler." (A.g.e., s. 317)

Kayıplarımız ilk önce Swen'daki muvakkat şehitliğe defnedilmişlerdi. Kayıplar daha sonra Pusan'daki şehitliğe nakledilecek ve haşir sabahı uyanana kadar orada kalacaklardı. Vatandan binlerce kilometre uzakta bulunan bu vatan evlatları devletin emriyle Kore'ye gitmişlerdi.

Kore muhârebeleri esnâsında Mehmedciğin ve subaylarımızın yaşadığı fevkalâde hâdiseler yazmakla bitmez. O savaşlara katılan her askerin mutlaka anlatacak yığınla menkıbesi vardır.

General Tahsin Yazıcı o menkıbelerden birkaçını naklediyor. Yazıcı bir Başçavuşun, 17/18 Mayıs 1951 günü muhârebede gösterdiği fedakârlığı şu şekilde anlatıyor:

"...Aynı muhârebede o bölüğün kademe kumandanı assubay başçavuş Bilâloğlu Rıza Niğdelioğlu'nun, ikmâl ve tahliye hizmeti iyi bir örnek olmuştu.

"00.00 saatten sonra [tam gece yarısı] düşmanın mevzilerimize hücumu şiddetlenmişti. Topçu ve havanlarla döğülen mevzilerimizde tahribat büyük oluyordu. Aydınlatma mermi ve bombalarının ışıkları altında bütün hareketler imkânsız hâle gelmişti.

Solumalarını duyuracak kadar muharebe hattımıza yanaşan düşman hücum gruplarının girme teşebbüsleri bekleniyordu.

"Takımlarda birçok istekler baş-göstermişti. Bilhassa şehit ve yaralı erlerin tahliyesi, tükenmiş cephânenin ikmâli ihtiyaçların başında geliyordu.

"Şiddetli ateşler altında ister istemez bir korunma kaygısı vardı. Bununla beraber birinci hatta cephâne ulaştırmak büyük bir zarurettî. Düşman hamleleriyle beraber ateşleri de şiddetli idi. Bu şartlar altında Assubay Niğdelioğlu cesaretle ve yapacağı hareketlerden emin olarak cephane yüklü cip arabasını ileriye doğru sıçrata sıçrata götürüyor ve manga mevzilerinin arka yamaçlarına dayanarak cephâneleri dağıtıyor, diğer taraftan yaralıları alarak geri götürüyordu. Yaralılara yaptırdığı ilk yardımla onların çoğunun hayatlarını kurtarıyordu. Birinci hatta her sokuluşunda eratın mâneviyatını takviye ediyordu. Bu assubay, o gece muhârebesinde geri hizmetleriyle bölüğün muvaffakiyetinde büyük âmil olmuştu.

Kesif bir topçu ateşi altında tepeye hücuma geçen askerlerimizden hiçbirinin burnu bile kanamaması "ilâhî bir mûcize" ve bir lütuftu

SÜNGÜ HÜCUMU

AYNI gece muhârebesinde düşman 6. Bölüğün solundaki takım bölgesinden bir girme yapmaya muvaffak olmuş ve derinliklere dalmaya hazırlanırken aynı bölüğün havan çavuşlarından Mustafa Erdekli havan erlerine süngü taktırarak yaptığı mukâbil bir darbe ile düşmanın hazırlığını bozmuş ve geri çekilmesine büyük yardım etmiştir. Bu çavuş muhârebelerde havanlarını iyi kullanarak düşmana çok zayiat verdirmiştir.

"22-23 Nisan [1951] gecesi muhârebesinde en son mermisini atıncaya kadar mevzîinde gösterdiği mukâvemet ve sebatla bölüğe büyük hizmetleri olmuştu.

DÜŞMANLAR NASIL HAKLANDI?

17 MAYIS 1951 günü keşif vazifesinde bulunan üsteğmen Üstüner kumandasındaki takım iyi gizlenmiş ve gruplar halinde yerleşmiş düşmanın pususuna düşerek dört tarafından sarılmış ve ateşe uğratılmıştı. Takım bu ateş baskısı altında kendisini korumaya ve kurtarmaya çalışırken takım kumandanının yakınında bir köprünün altından çıkan üç Çinli, takım kumandanının üstüne saldırırken bu hali gören Yusuf Cebeci Çavuş, elindeki tomson tabancasını bir an içinde Çinlilere doğrultarak bunlardan ikisini silâhiyle, üçüncüsünü bombasıyle öldürerek takım kumandanının hayatını kurtarmış, arka taraftaki Çinlilerin bu sâyede daha kolay bertaraf edilmeleriyle bütün takımın çekilmesine ve üç esirin alınmasına yardım etmiştir.

KENDİNİ FEDÂ EDEN ASKER

17/18 Mayıs 1951 gece muhârebesinde düşman taarruzları defedildikten sonra bütün kolordu cephesinde 20 Mayıs'tan itibâren bir karşı taarruza başlanmıştı.

"O gün kendisine verilen bölgede ve taburun çerçevesi içinde taarruz eden 2. Bölük düşmanın zayıf mukavemetlerini kırdıktan sonra yüksek ve sarp bir tepenin önünde çok kuvvetli bir mukavemet ve ateşle karşılanmıştı. Bu tepeye saldıran 2. Takım, düşmanın şiddetli mukâvemetine rağ-

Kore'de savaşan askerlerimiz, Ramazan Bayramı namazını da edâ etmişlerdi

Kore'de nöbetlerini yeni gelen arkadaşlarına devretmiş, yurda dönmeye hazırlanan bir grup asker görülüyor.

men bomba mesâfesine kadar yaklaşmıştı. Fakat aradan hayli zaman geçtiği halde takım daha ileri gitmek imkânını bulamamış ve düşmanın yakından çeşitli ateşleri altında tehlikeli bir duruma düşmüş, çekilmesine zaruret hâsıl olmuştu. Fakat o cehennemi ateşlerin altında çekilmek imkânı yoktu. Takımın çekilmesi için düşman ateşinin hafifletilmesine mutlak bir lüzum vardı. O anda 2. Bölüğün 6. Manga Kumandanı Mehmet Şanlıer, o ağır duruma bir çâre bularak onun tatbikine geçmişti. O kahraman Çavuş, yanına iki arkadaşını alarak sürüne sürüne düşmanın evvelâ yanına, biraz sonra arkasına kayarak oradan açtığı ateşle düşman ateşini kendi üstüne çekmiş ve takım arkadaşları üstündeki ateş baskısını hayli hafifleterek onların zâyiat vermeksizin gerideki siperlerine çekilmelerine iyi bir yardım yapmıştı. Fakat kahraman çavuş vazifesini bitirerek ve en az on düşman öldürerek geri çekilirken aldığı bir ağır yara ve o muhârebenin heyecanı ile arkadaşlarının yanına döndüğü zaman yarasının ağırlığını hissederek arkadaşlarının kolları arasına yıkılmış ve biraz sonra da gözlerini hayata yumarak şehâdet mertebesine ulaşmıştır." (Kore Hatıralarım, s.314-315)

ALLAH ESİRGEDİ

KORE harbi esnâsında Cenâb-ı Hakkın, askerlerimize lûtfu, ihsanı ve onları koruması ayan beyan görülmüştü. Tugay komutanı Tahsin Yazıcı bu gibi hâdiselere "İlâhî bir mûcize" diyor.

46 Haziran 1951'deki muhârebeler esnâsında şöyle bir hâdise cereyan etmişti:

Çok iyi tahkim edilmiş bir tepede bulunan düşman bölüğü birliklerimize hayli zâyiat verdiriyor. Bunu gören Astsubay Muhittin Teoman, "Marş, marş!" kumandasıyla takımını hücuma geçiriyor. Tâ o esnâda da aynı tepeye doğru kesif bir topçu ateşi başlıyor. Birliklerimiz topçu taburuna o bölgede bizim askerlerimizin bulun-

duğunu bildirinceye kadar da hayli atış yapılmış oluyor. Herkes takımdan tek bir fert kurtulmadı diye düşünürken, bilâhare hiç kimsenin burnunun kanamamış olduğu ortaya çıkıyor. Tahsin Yazıcı bu hâdiseyle ilgili gelişmeleri şu şekilde naklediyor:

"...Uğradığı ateşi, takım, düşman ateşi kabul etmişti. O manzarayı görenlerin merakı takımın zayiâtı idi. Bu hususta sorulan suallere evvelâ çok, biraz sonra yedi sekiz kişi cevabı geldi. En nihayet bir an için telefondaki sesi alınan takım kumandanı, hiç zayiat olmadığını, aynı zamanda düşmanın bir karşı taarruzu başladığını bildirerek telefondan ayrıldı. Tahminlerin tamamen dışında olarak topçu ateşinden takımın bir zayiata uğramamış olması büyük bir sevinç yarattı.

"Tepe etrafında sert bir muharebe başladı. Takımın arkası yan ateşleriyle sürgülendi. Daha gerilerdeki takımlar o ateş sürgüleriyle ilerleyemez bir hale geldiler. Tepedeki takımın takviyesi imkânsızlaşmıştı. İkmâli yapılamayacaktı. Karşı taarruzun şeddeti artıyordu. O tepede daha fazla kalmak imkânı kalmamıştı. Tevcih edilen kuvvetli topçu ateşlerinin himayesiyle ve verilen emirle takım geri alındı.

"O takımın saatlerce yaptığı yakın ve bomba muharebelerinden, üstüne oturan yirmiden fazla top mermisinden, ateş altında çetin bir çekilmeden sonra iki şehit vererek sıyrılmış olmasını o kıymetli takım kumandanının mahirâne sevk ü idaresiyle beraber İlâhî bir mûcize saymak yerinde olur." (A.g.e., s.319)

Mc Arthur: Allah yolunda ölenlerin mekânı Cennettir

Savaşlar sırasında askerler, düşmanın üzerine koşarcasına gidip, o taraftan gelen kurşunlara vücudunu siper etmekten çekinmiyordu. Bu kahraman askerler zamanı geldiğinde hayatını arkadaşlarının uğruna seve seve fedâ ediyordu.

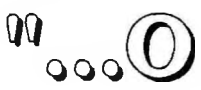
Askerlerimizin hayatlarını arkadaşları uğruna fedâ ettiğine dair pek çok hâdise yaşanmıştır. Bu nevi hâdiselerden birisi de, 13 Haziran 1951 günündeki çarpışmalarda vuku bulmuştu. Düşmanın bulunduğu tepeye hücum eden, dost birliklerin topçu ateşinden zayiât almadan kurtulan bir takım, geri çekilirken iki şehit vermişti. Bu şehitlerden birisi

6 Temmuz 1951 günü bütün tugay Bayram namazını kılmıştı.

de Ali Han'dı. Tahsin Yazıcı bu kahraman askerin fedakârlığını şu şekilde anlatıyor:

ARKADAŞA CAN FEDÂ

takımdan Ramazan oğlu Ali Han ve bir arkadaşı, takım son nefe-

Bir Çin albayı komünistlere karşı savaşmak için Türk kuvvetlerine katılmak istemişti

riyle çekilinceye kadar, arkadaşlarını kurtarmak maksadıyla tepenin uygun bir yerinde kalarak arkadaşlarına zarar verecek düşman erlerini birer birer tepelemeye devam etmiş, bunun haz ve gururu ile son er olarak Ali Han mevziini terk ederken bir düşman mermisine hedef olarak arkadaşları için hayatını fedâ ederek takımın sayılı bir kahramanı olduğunu göstermiş, ferdası günü tepe temelli olarak zaptedildiği zaman orada bulunan cesedi üzerinde müteaddit süngü saplamaları görülmüş, düşmanın bu şehit cesedinden dahi intikam almayı ihmal etmediğine şahit olunmuştu" (Kore Hatıralarım, s. 320).

KORE'DE BAYRAM

Kore'deki tugayımız en heyecanlı anlarından birisini de, 2 Temmuz 1951'de Kore'ye ayak basan değiştirme birliğiyle kucaklaşmasında yaşamıştı. Vatandan taze haberler ve hediyeler getiren kardeşlerini kucaklayan askerler, bayramdan dört gün önce bayram sevincini yaşamışlardı. O birlik gelince Kore'de dokuz aylık vazife müddetini şerefle tamamlayanlar dönüş hazırlığına girişmişti.

Tugayımız 6 Temmuz 1951 günü Kore'deki ilk bayramını yaptı.

O gün kılınan Ramazan Bayramı namazına, nöbetçiler dışında bütün tugay iştirak etmişti. Sabah namazından önce herkes güzelce abdestini almış, temizliğini yapmış ve namaz kılınan mahalde saf olmuşlardı. kumandanlarıyla omuz omuza namaza duran Mehmetçik, yaban ellerde dini vecibelerini ihmal etmeyişin hazzını tatmıştı.

Yine aynı bayram günü tugayımızın 25/26 Ocak 1951 muharebelerinden dolayı "Mümtaz Birlik Nişanı" verilmişti.

Kore'de Türk birliği kendisinin üzerine düşenden çok fazlasını yapmıştır. Birliğimiz müttefik kuvvetlerin güçlü silahlarına, techizatlarına rağmen savaş boyunca süren beceriksizliklerinin bedelini ödemiştir. Burada bunların askeri kumandasının yapmış olduğu kasıtlı hareketlerinin sebep olduğu söylenir.

Bugün Kore'nin yeniden değerlendirilmesi gerekirken Kore'de Türk askerinin ne işi vardı, sualinin cevabı da bulunmalıdır. BM.'nin çifte standartçı kararlarının bir ürünü olan Kore'ye Türk askerinin gönderilmesi meselesi tartışılmaya açılması şimdi daha çok konuşulmaktadır.

İÇİNDEKİLER

Dil Devrimi 9

Paşa Demek Yasak Paşam 33

Ayasofya Zulüm 49

Ayasofya Hürriyete Kavuşmalı 103

İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Dönemi 111

Cuma Tatilinden Pazar Tatiline 151

Dersimde Neler Oldu? 163

Gizli Vasiyetin Esrarı 233

İnönü'yü Ölümden Kurtaran Başbakan 251

Atatürk'ü Koruma Kanunu 281

5816 İçin Aydınlar Ne Diyor? 319

Ziyad Ebuzziya, Mehmet Altan, Doğu Perinçek,
Cahit Tanyol, Mehmet Doğan, Hasan Aksoy,
Faruk Özerengin , Orhan Aldıkaçtı , Oktay Balemir ,
Tarık Buğra,

Türk Ordusu Kore'de 373